

Biblioteka Uniwersytecka
we Wrocławiu

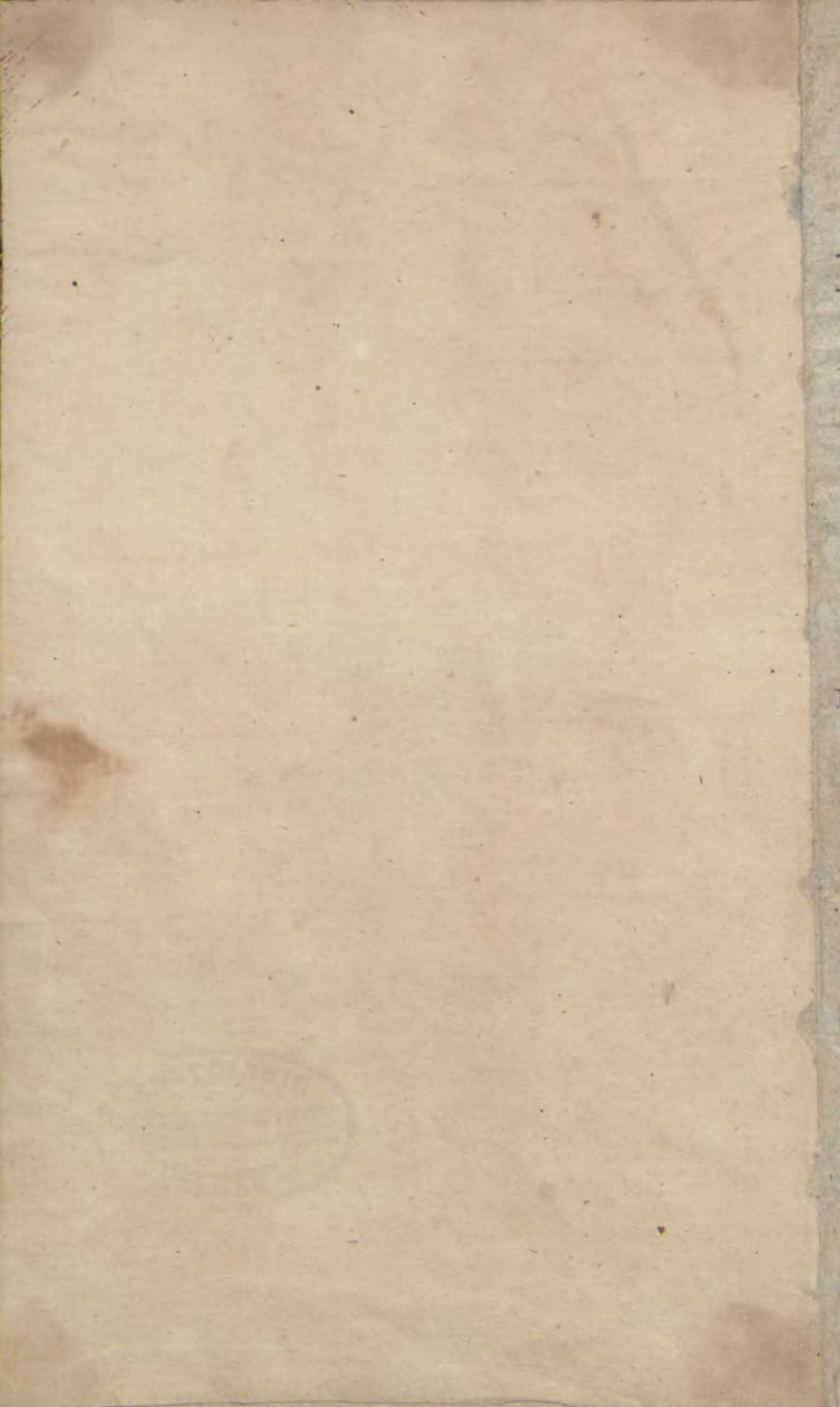
50853

~~W. STANISŁAW~~

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
we WROCŁAWIU

50853 II

HISTORIA LITERATURY POLSKIEJ

WYSTAWIONA
W SPISIE DZIEŁ DRUKIEM OGŁOSZONYCH

PRZEZ
FELIXA BENTKOWSKIEGO

Professora Historii i Bibliotekarza w Liceum War-
szawskiem, Członka Towarzystwa Królewskiego
Przyjaciół nauk w Warszawie.

T O M II

Za pozwoleniem Zwierzchności:

W WARSZAWIE i WILNIE 1814.
NAKŁADEM ZAWADZKIEGO i KOMP.

VLC

50853

1346. D. 5870

II

P R Z E D M O W A.

Składając publiczności koniec dzieła zawierającego materyały do historyi literatury polskiéy, dzieła drukowanego w czasach pełnych przeznaczeń, które polityczny byt mowy polskiéy rozstrzygnąć mają, pozostaie mi kilka uwag, których przełożenie za obowiązek poczytuię. Naprzód oświadczam nayczulszą wdzięczność mężom, którzy mi do ninieyszego tomu pomocy swéy łaskawie użyczyli. I tak Jan Winc. Bantkie, Notaryusz Xstwa Warszaw. jest autorem trzeciego rozdziału zawierającego literaturę prawniczą, którą w ten sposób ułożoną mi udzielił, iż ją całkiem do moiego zbioru wcieliłem, zastosowawszy ją tylko do ogółu, i poczyniwszy małe odmiany w wyrazach lub dodatki niektórych rzeczy. Gdyby mężowie pojedynczemi umiejętnościami wyłącznie się trudniący, iako to naukami lekarskiemi, teologicznemi, mate-

matycznemi, i t. d. równie troskliwie materiały do swych wydziałów należące pozbierali, i one drukiem ogłosić raczyli, w ten czas moglibyśmy mieć wkrótce, nie tylko dokładny obraz stanu każdej umiejętności, ale i krytyczną historią całkowitej naszej literatury. — Wskazanie niektórych dzieł w rozdziale fizyki i chemii, winieniem Alex. Hr. CHODKIEWICZOWI członkowi król. tow. warsz. przyjaciół nauk, Półkownikowi woysk polskich, który to mąż o postępnauk w oyczystym ięzyku gorliwy, i z biblioteki swojej korzystać mi dozwolił i radą wspierać mię raczył. — Do oddziału naydawniejszych naszych dzieiopisów, którzy Długosza poprzedzili, udzielił mi wiele ważnych i ciekawych uwag Joachim LELEWEL (autor uwag nad Mateuszem herbu Cholewa, historyi ieografii i innych dzieł), lecz granice pisma niniejszego nie dozwoliły mi tyle z nich korzystać, ile mię chęć do tego unosiła.

Nieznaiomym recenzentom którzy o pierwszym tomie zdania swoje publiczności ogło-

sili w gazecie Wiedeńskiéy (*Wiener Allgemeine Literaturzeitung*) 1814. 8. Kwietnia Nro 28. i w powszechnéy gazecie literackiéy (*Hall. Allgem. Literaturzeitung*) 1814 Nro 72. p. 569. nayszczersze składam dzięki za ich łaskawość i względność. Z uwag tamże uczynionych w swoim czasie korzystać nie omieszkam. Lecz ta właśnie okoliczność, iż w pismach zagranicznych czytamy rozbiór dzieł polskich, a w oyczystym ięzyku nie mamy pisma peryodycznego, poświęconego naukom i upowszechnieniu wiadomości literackich, napelnia me serce goryczą.

Otrzymałem wprawdzie z różnych okolic od rodaków listy z uwagami, za które prawdziwie wdzięczny iestem, lecz nade wszystko winienem publicznie oświadczyć nayczulsze dzięki JW. Janowi ŚNIADECKIEMU Rektorowi uniwersytetu Wileńskiego. Gruntowne uwagi, postrzeżenia, i sprostowania uchybień moich przez tego szanownego męża wytknięte, iuż co do ogólnego układu dzieła, iuż co do pojedynczych

VI

części i wykładu, tak są z moiém przekonaniem zgodne, iż bym ie tu chętnie czytelnikom udzielił, gdybym się nie obawiał zbytniego powiększenia tego tomu. Zachowuję ie przeto do tomu supplementów czyli uzupełnień, w którym różne uwagi i dodatki, iuż teraz dość znaczne, umieszczonemi będą. A o ileż to powiększą się one, gdy potrafię zwiedzić obce biblioteki zamożne? gdy zacny Ambroży GRABOWSKI z Krakowa, do tych które mi iuż udzielił, z równą gorliwością i nadal udzielać raczy? gdy Ty szanowny przyiacielu Jerzy BANTKIE, Professorze w akad. krak: doskonały literatury naszey znawco, wiadomościami swemi zasilać mię zechcesz? gdy wszyscy uznający potrzebę dochowania pamiątki uczonych usiłowań Polaków, przez uwagi swoje iako też uzupełnienia tych materyałów, do krytycznéy historii literatury, pomocy swéy nie odmówią? Powtarzam raz ieszcze prozbę moię o uwagi, poprawy i dodatki, które na moje własne ręce, lub do księgarni Zawadzkiego w Warszawie i Wilnie,

i do księgarni Mateckiego w Krakowie, *franco* przesyłane bydz mogą. Lubo dodatki i uzupełnienia w osobnym wyйдą to-mie, wstrzymać iednak niemogę sprostowań niektórych pomyłek co do imion własnych, iako to:

W tomie I. w przedmowie na k. X. na mieysce *Bekler* popraw *Belkie* (Boelcke). K. 102 zamiast MACIEIA z KRAKOWA, czytaj wszędzie MATEUSZ z KRAKOWA. K. 310. Wieś opuszczona przez L. K. — Nie znaczy to KROPIŃSKIEGO ale Ludwika KAMIŃSKIEGO. Na K. 522. Autorem tragedyi Brutus i Kassyusz nie iest Rafał Krawlewski Jenerał, ale Raymund KORSAK obywatel litewski. K. 540. Śmierć i ubóstwienie Safo przez A. O. znaczy, nie OSIŃSKIEGO, lecz Aloizego ORCHOWSKIEGO Adwokata przy sądzie apellacyynym Xstwa Warsz.

W tomie II. k. 105 wiersz 21. KAPRIA czytaj KARPIA. K. 136 wiersz 9 i 13 wyrazy *lubo, i lubo* przemazać trzeba. K. 676 zamiast *Łuksina* czytaj *Łuskina*.

VIII

Co do rozdziału teologii przestrzedz muszę, iż nie wszystkie znaiome mi pisma wliczyłem, w części i dla tego, abym zbytecznie dzieła nie powiększył. Znaczną część pism tego rodzaju, wytkniętą znaleźć można u Alegambiego *in Biblioth. Script. Soc. Jesu*; u Sandyusza *in Bibl. Antitritariorum*; *in Bibliot. fratrum Polonorum*; u Bielskiego *in vitis e congreg. Cler. Reg. Schol. piar.* i t. d.

w Warszawie dnia 31. Lipca 1814.

F. BENTKOWSKI.

ROZKŁAD DZIEŁA.

CZEŚĆ TRZECIA

Umiejętności.

Rozdział pierwszy. Filozofia teoretyczna i praktyczna.

- §. 1. Dzieła o filozofii teoretycznej w ogóle, a w szczególności dyalektyka, logika i metafizyka z ich częściami 5
- §. 2. Filozofia praktyczna
 - a.) Prawo natury 34
 - b.) Moralna 37
 - c.) Dzieła o pedagogice i instrukcyi, czyli o wychowaniu, sposobie uczenia i naukach w ogólności mówiące 55

Rozdział drugi. Polityka

- §. 1. Pisma o prawodawstwie w ogólności 68
- §. 2. Dzieła polityczno-historyczne i dyplomatyczne 69
- §. 3. O ekonomii politycznej i administracyi publicznej we wszystkich ich częściach 71
- §. 4. Pisma o ekonomii politycznej i administracyi publicznej, tudzież o poprawie rządu w Polsce w ogólności 79
- §. 5. Pisma dotyczące się ekonomii politycznej w szczególności 109
 - a.) Pisma o poddanych w Polsce 109
 - b.) Pisma o żydach 112

Rozdział trzeci. Nauka prawodawstwa i prawnictwa polskiego.

I. Okres pierwszy. Literatura praw polskich od czasów najdawniejszych do rozwiązania bytu politycznego Polski

A. Oddział pierwszy. Źródła prawa Polskiego. 116

§. 1.	Dzieła dotyczące się literatury praw Polskich	116
§. 2.	Dzieła historyczne o prawach polskich	118
§. 3.	Zbiory praw polskich	125
	A.) Zbiory praw krajowych ogólnych czyli powszechnych	
	a.) Same Zbiory	125
	b.) Dyaryusze	166
	c.) Summaryusze i Inwentarze	171
	B.) Zbiory praw krajowych szczególnych	176
§. 4.	Prawa obce, na które w prawodawstwie i prawnictwie polskiem względ miano	204
	A.) Prawa obce ogólne	205
	B.) Prawa obce szczególne	209
B.	Oddział drugi. Pisarze prawni	
§. 1.	Pisarze prawa publicznego polskiego	221
§. 2.	Autorowie prawa prywatnego polskiego	239
§. 3.	Autorowie praw kryminalnych	243
§. 4.	Autorowie praw obcych w Polsce obowiązujących	
	A.) Autorowie prawa rzymskiego	245
	B.) Pisarze prawa kanonicznego	250
	C.) Pisarze prawo rzymskie i kanoniczne obeymujący	261
	D.) Autorowie prawa saskiego.	263
	E.) Autorowie prawa chełmińskiego	265
	F.) Autorowie prawa lennego	268
§. 5.	Pisarze postępowanie sądowe wykładający	269
II.	Okres drugi. Dzieła prawnicze polskie wydane w prowincjach zostających pod rządem trzech mocarstw	
§. 1.	Same zbiory	
	A.) W prowincjach pod panowaniem Rossyjskiem	277
	B.) W prowincjach pod panowaniem pruskiem	278

C.) W prowincyach pod panowa-	
niem austriackiem	279
§. 2. Dzieła prawnicze do tych praw należące	
A.) W prowincyach rossyyskich	281
B.) W prowincyach pruskich	282
C.) W prowincyach austriackich	284
III. Okres trzeci. Prawodawstwo i prawnictwo	
Xięstwa Warszawskiego	
§. 1. Same zbiory	285
§. 2. Dzieła prawa publicznego Xięstwa	
Warszawskiego tyczące się	290
§. 3. Dzieła prawa prywatnego Xięstwa	
Warszawskiego tyczące się	292
Rozdział czwarty. Umiejętności matematyczne	295
§. 1. Artymetyka, Jeometrya, Astrono-	
mia, Architektura i t. d.	296
§. 2. Dzieła należące do woyskowości	356
Rozdział piąty. Umiejętności przyrodzenia czyli	
różne części historyi naturalnéj z za-	
stosowaniem do użycia towarzyskiego	
§. 1. Fizyka w ogólności i w szczególności,	
Chemia	368
§. 2. Botanika, Zoologia, Mineralogia	388
§. 3. Ekonomia i Technologia	423
Rozdział szósty. Umiejętności lekarskie	
§. 1. Różne części umiejętności lekarskich	
których przedmiotem jest zdrowie czło-	
wieka	439
§. 2. Weterynarya czyli umiejętność piele-	
gowania zdrowia bydła	471
Rozdział siódmy. Teologia	475
§. 1. Historya kościelna	477
§. 2. Exegetyka czyli tłómaczenia pisma	
świętego	494
a.) Tłómaczenia biblii podług nau-	
ki kościoła rzymskiego	495
b.) Tłómaczenia pisma S. podług	
wyznania auszpurskiego	503
c.) Tłómaczenia biblii zborów so-	
cyniańskich, iakie przed i po	
rozłączeniu się ich publiczném	

od wyznania Szwaycarskiego, w Polsce i w Litwie, z druku wyszły	509
d.) Tłómaczenia biblii podług wy- znania szwaycarskiego czyli re- formowanego	522
§. 3. Teologią dogmatyczna i polemiczna	536
§. 4. Pisma ascetyczne, pastoralne, kazania, modlitwy i żywoty SS. iako mające słu- żyć za wzór do naśladowania	556
Rozdział ósmy. Filologią czyli nauka starożytno- ści w ogóle i szczególe, tudzież iezy- ków tak dawnych iako też nowych	589

C Z Ę Ś Ć C Z W A R T A

Nauki historyczne

Rozdział pierwszy. Nauki do historyi pomocne	623
§. 1. Jeografia, chorografia i statystyka w ogólności, a w szczególności krajów polskich, tudzież opis podróży wszel- kiego rodzaju	623
§. 2. Heraldyka i ienealogia	663
§. 3. Pisma zawierające materyały do histo- ryi, iako to gazety, dzieła o numizma- tyce it.d.	675
Rozdział drugi. Historya polska.	
§. 1. Zródła historyi polskiej	683
§. 2. Zbiory historyków polskich	686
§. 3. Kronikarze polscy aż do Długosza	703
§. 4. Systemata i kompendya, czyli dzieła obejmujące całą historyą polską i litew- ską, tudzież pisma o przodkach na- rodu polskiego	710
§. 5. Dzieła zawierające rzady pojedynczych królów lub zdarzenia znakomitsze i ży- woty Polaków.	746
Rozdział trzeci. Historya powszechna w ogólno- ści, iako też w szczególności państw pojedynczych, i żywoty znakomitszych mężów.	784

HISTORY I LITERATURY POLSKIEY

CZĘŚĆ TRZECIA.

Umiejętności.

Wiek i stargać podobno nie potrafią ścisłego związku, iaki między naukami wyzwolonemi a właściwemi umiejętnościami czyli naukami dokładnemi w ogóle lub szczególe zachodzi. Wspierają się one wzajemnie; brak pomocy z jednéj strony, pociąga za sobą osłabienie drugiey, a tém samém zobopólne niszczenie.

Kształt rządu, religia, geniusz i skłonność narodu, dobroczynna opieka zasilaąca poe-
dyncze nauki, duch wieku do iednego wydzia-
łu nauk szczególniey zwrócony, powaga mę-
żów w wszelkim rodzaju znamienitych, którzy
wpływem przewagi swego gieniuszu słabsze za
sobą pociągają dusze, i rozmaite inne okoliczno-

ści, mogą wprowadzić część iedną wiadomości ludzkich do wyższego posunąć dokładności stopnia, lecz ogół oświaty za rzeczywistym wzrostem i postępem iednéy części, przyczynia się do udoskonalenia innych (a). Zasadą iednak prawdziwego w narodzie oświecenia, to iest upowszechnienia owych wiadomości, które się rzeczywiście do osłodzenia życia i uszlachetnienia człowieka przyczyniaią, iest uprawa i rozszerzenie zdrowey filozofii. Jeżeli ta

- (a) Dłukłós w dziele *Essais sur l'histoire litteraire de Pologne*, uniesiony zapałem wynalezienia teoryi i stałego prawidła, podług któregoby cywilizacya i cały stan nauk w Polsce i w ogólności we wszystkich krajach, można wyprowadzać; rzucił myśli iako skutek swych dostrzeżeń. To powabne z pozoru rozumowanie, lubo dziełami naszymi mało co stwierdzone, dla osłabliwości iednak, umieszczamy. „*Quand on veut devinez (są jego wyrazy na k. 4.) si un pays est éclairé, jusqu'à quel point il l'est, et même quelle espèce de savoir y a fait le plus de progrès, on peut demander quel est son gouvernement. L'éloquence, la philosophie et les connoissances serieuses semblent être le partage des ames républicaines, les arts liberaux se perfectionnent ordinairement dans les Monarchies. Mais quand un gouvernement est mixte comme celui de la Pologne, on doit en esperer les avantages réunis des royaumes et des républiques, et la proportion de ces avantages est en raison de la prépondérance de l'un ou l'autre des parties, puisque la balance de ces deux pouvoirs ne peut jamais être conservée dans une parfaite égalité. Ainsi le problème du pouvoir résolu, on a pour un des résultats la situation des sciences et des arts, et vice versa la situation des sciences et des arts donnée, on a celle du gouvernement.*

Quoique les Rois de Pologne ayent eu jusqu'à present un pouvoir fort limité, cependant en consultant l'histoire on peut se convaincre de leur grande influence sur les moeurs et sur les lumières. L'esprit républicain en Pologne, ne se montre dans toute sa force, que dans les tems de troubles ou de révolutions; il retrouve toute son éloquence dans les assemblées nationales et tout son courage dans les interregnes et les guerres civiles ou patriotiques. Dans tout autre tems il paroît reposer à l'ombre du trone, retrouver dans le monarque la patrie toute entiere se plier sans contrainte à ses goûts et à ses inclinations, les prévenir même et en recevoir les impressions avec une facilité incroyable.

prócz swych prawych wychowanków i wyznawców, nieznamy w narodzie i dzielnych opiekunów, ialewemi będą wszelkie usiłowania w innych umiejętnościach. Zaszczepią one bowiem ducha jednostronności; przytłumią wolne rozwijanie się wszystkich władz duszy i sprawią, iż człowiek, owa istota rozumna od stwórcy nad wszystkie stworzenia wyniesiona, na służebnych i machinalnych tylko działaniach przestawać będzie. Takiego to rodzaju jednostronność, dla braku zdrowej filozofii, panowała za czasu Ptolomeuszków, który wiekami gramatycznemi nazwaćby można; tak u nas za Jana Kazimierza wzięło górę odurzające szermierstwo zapaśników teologicznych; tak za Jana Sobieskiego bezsilne zżymanie się czczych panegirystów ogarnęło powszechności umysły. Może tu ktoś na zbicie zdania naszego zechce, i z wymienionych dopiero czasów, lub wśród okoliczności któreśmy wyżej iako dla ogólnego światła, nader szkodliwe wystawili, nazwać mężów, których zalety i my uznawamy i późna potomność nie zaprzeczy iak n. p. Maxymiliana Fredra, Sarbiewskiego Kochowskiego i innych. Lecz krótka i prędka na takowy zarzut odpowiedź, iż geniusze zadnych nie znają granic, nie łatwo zewnętrzną tamą polot ich wstrzymać może. Oczywiście dowód tego, mamy na innych rodakach naszych, którzy się nad wiek swój wynosili, i z których przeto o powszechny oświacie wnosić nie można. O ileby to czasu prawodawstwo nasze wyprzedziło było doskonalsze praw zbioru innych narodów, gdyby pisma *Cerazyna* były głosem powszechności, lub też gdyby ko-

dex praw przez Mik. *Taszyckiego*, Bern. *Maciejowskiego* i innych w roku 1532 wydany, od narodu był przyjęty. W iak różnéj postaci iasniałby w dzieiach naszych wiek siedmnasty, gdyby myśli i zdania co do filozofii przez *Grzegorza z Sanoka*, iuż w połowie piętnastego wieku powtarzane, u wszystkich współczesnych łatwy znalazły były przystęp. Jak odmienny byłby obraz rzeczy polskich przy końcu siedmnastego wieku i późniéj, gdyby prawdziwość śmiałych lubo niekiedy aż do przesady posuniętych przestroóg *Opalińskiego*, wszyscy współcześni byli uznali! Lecz na cóż te wszystkie przykłady. Jasną iest nader rzeczą, iż iak geniusze, które się żadnych obrębów nie trzymają i wiekami niekiedy współczesnych wyprzedzają, za miarę powszechnéj oświaty służyć nie mogą, tak znowu głowy ograniczone, i z wiekiem nawet postępować nieśmiałe, prawidła dla nas nie stanowią; bo my ogółu tylko i rzeczywistego skutku pojedynczych usiłowań trzymać się możemy. Z resztą odwołujemy się do tego co się powiedziało wyżej (Tom I. k. 227) o wpływie rymotworstwa i filozofii na ogólny stan nauk i umiejętności.

ROZDZIAŁ PIERWSZY.

. *Filozofia teoretyczna i praktyczna.*

§. *Dzieła o filozofii teorycznéj w ogóle, a w szczególności Dyalektyka, Logika i Metafizyka z ich częściami.*

Ponieważ w filozofii teorycznéj idzie o rozgatunkowanie władz duszy, wytknięcie sposobu ięj działania i podanie prawideł w dochodzeniu prawdy; widoczna tedy, iż wykład takowéj nauki czyniony bydz powinien w ięzyku, którego wyrazów znaczenie ściśle iest opisane, czyli raczéy żeby wykładający myśli swoje, w tymże ięzyku myślał którym pisze. Z tego to powodu mniemamy, że tłómaczenie z obcych ięzyków téj nauki, nie odpowiada swojemu celowi, ponieważ iest niepodobieństwem, aby się mogły znaleźć dwa ięzyki, w którychby wyrazy służące do oznaczenia myśli, poięciów, wyobrażeń, zupełnie sobie odpowiały. Dla tego téż mniemamy, że każdy naród swój mający ięzyk, i swoię powinien mieć filozofią czyli autorów, którzyby w oyczystym ięzyku *oryginalnie* pisali. Potrzeba tego mniéy się czuć dawała w ten czas, gdy ięzyk łaciński iako powszechny dla uczonych we wszystkich narodach europejskich, z zaniedbaniem ięzyków oyczystych, wyłącznie był używany w przedmiotach naukowych. Dokładniejszy wykład téj myśli zo-

stawiamy pisarzowi naszéj historii filozofii. My zaś przystępujemy do wymienienia rodaków którzy pismami swemi o téj nauce, imie swoje pamiętném uczynili.

GRZEGÓRZ z SANOKA herbu Strzemię, żyjący za Władysława Jagielly i późniéj, był na-przód publicznym wyzwolonych nauk nauczycielem w akademii Krakowskiéj, daléj towarzyszyl iako spowiednik Władysławowi. iadącemu w roku 1440 do Węgier na koronacyą, został nakoniec Arcybiskupem Lwowskim, którą dostojność przez lat 26. piastuiąc, umarł 1477 mając 70 lat przeszło. Nie mamy wprawdzie dochowanych pism Grzegorza o których wspomina Długosz (b), a nadewszystko współczesny Filip Kallimach, co obszernie życie naszego Grzegorza opisał, które dotąd w bibliotece akademii krakowskiéj w rękopiśmie zostaje. Lecz tak chlubne, wspomniony życiopis daje mu świadectwą, iż śmiało Grzegorza iako zaszczipiciela lepszego gustu w zaprowadzeniu nauk wyzwolonych do akademii krakowskiéj i w rozszerzaniu zdrowych myśli co do nauk dokładnych, poczytywać można. Niektóre zarysy sposobu iego myślenia i charakteru przez Kallimacha opisane, a w treści przez Joz. Soltykowicza (c) wyciągnięne, wymienimy tutaj ile do rzeczy naszéj należą. Zabuałości i subtelności *dyialektyki scholastycznéj* na-

(b) Pod rokiem 1477 na k. 553. Lecz zapewne przez pomyłkę zamiast Grzegorza (*Gregorius*) nazwany jest tam Jerzym (*Georgius*).

(c) O akademii Krakowskiéj od k. 214 - 237, dokład iako do źródła naszego czytelników odsyłamy.

zywał nasz Grzegorz marzeniami czuwających (*vigilantium somnia*), i tyle tylko godną ią zatrudnień uczonych sądził, ile ma za cel gruntowne, rzeczy i prawdy poznanie. Co iak w wieku dzisiejszym powszechném iest zdaniem, tak w owych czasach było uczoném odszczepieństwem, i okazuje w naszym rodaku męża, który panuiący opinii nie dał się unosić i wiek w którym żył geniuszem swym wyprzedzał (d). Niemniejszy przynosi to także Grzegorzowi zaszczyt, iż mimo powszechnego poważania w którym zostawała na ów czas astrologia wieszcząca, ón nietylko ięć żadney wartości nie nadawał, ale ieszcze śmiało przeciwko nięć mówił, wystawując osobliwie szkodliwy nader wpływ ięć moralny. — „Grzegorz najpierwszy, mówi Sołtykowićz, przytaczający wyrazypisarza iego żywota Kallimacha, z brudu i nieczystości iakiemi nowi Gramatycy i umysł młodzieży skalali, zacząwszy ocierać, ozdobę i świetność dawnego ięzyka do Krakowa wprowadził. — Lecz podług wrodzonéy skłonności retoryka i poetyka, szczególnięć go zajmowała... Nowe zaś ściągnął na siebie podziwienie, gdy zaczął xięgi pasterskie Wirgiliusza publicznie wyklądać, których to xiąg

(d) CZACKI w dziele o Lit. i Polsk. prawach II, 270 pisze: „Na naszej ziemi podobno pierwszy raz przez mgłę uczonęć niewiadomości przebił się głos Grzegorza z Sanoka, że scholastyczne dysputy są nieprzyzwoitém przed maiestatem filozofii szermierstwem.” Stanisław zaś Potocki w przypiskach do pochwały Szymanowskiego na k. 40. mówi: „W logice Grzegorz z Sanoka wiekiem i więćć uprzedził Bakona, i pierwszy podobno w naukę prawdziwego rzeczy wyobrażenia, wprowadził nieoddzielną w rozumowaniu prostotę, kiedy broń odwieczną Sofistów, dowcipny tylko stosunek Syllogizmów, nazwał nieprzyzwoitym szermierstwem przed maiestatem filozofii.”

imie, równie iako i ich autor aż do owego czasu w tym kraju nieznaiomemi byli. Z taką przeto iednomyślnością w rzeczy tak nowéy, gromadzili się ludzie do słuchania go, iż nie było nikogo ze znaiących nauki, ktoby do szkoły iego nie chodził. Wszyscy uczeni iednym głosem to powtarzali, iż im przecież zaiśniało światło, za którego przewodnictwem na prawdziwą drogę nauki wyszć będą mogli, kiedy w przód w bezdroża błędów zapuszczonym, prędzéy przychodziło się zestarzeć, niżeliby przy ciągłym uczeniu się, doszli do iakowegoż z prac swoich użytku." Wiele nad to ciekawych a rozumowi i sercu naszego Grzegorza chwałę przynoszących rzeczy, znajduie się w przytoczoném miejscu u Sołtykowicza, do którego czytelnika odsyłamy.

JAN z GŁOGOWY w Szlązku rodem, tak wcześnie do Polski z téy niegdys polskiéy prowincyi przybył, i tak ciągle się w Krakowie bawił, iż się niewahamy mieścić go między naszymi rodakami. Rok urodzenia niewiadomy, lecz to nie zawodna, że w piętnastym się wieku wsławił, a w roku 1507 umarł, będąc Profesorem w akademii krakowskiéy i kanonikiem przy kościele S. Floryana. Głosne u postronnych imie iego, ściągnęło do Krakowa wielu słuchaczów (e).

Pisał ón wiele w różnych materyach, mianowicie zas o *wszystkich* (iak pisze Starowolski)

(e) Wiadomości o życiu i pismach Jana z Głogowy znajduia się w STAROWOL. Hecát N. XXXIX. HANKE de Silesiis eruditis p. 178. JANOCKI Nachrichten IV, 109. Sołtykowicz o akademii Krak. k. 167.

Arystotelesowéy filozofii częściach. Wymieniamy tu dzieła iego, które iak wielce od współczesnych musiały bydz cenione, i to dowodzi, że w różnych ie mieyscach częstokroć przedrukowywano.

- 1.) *Exercitium novae logicae. Seu librorum priorum et Elenchorum magistri Joannis de Glogovia pro Junioribus recollectum.*

Tytuł ozdobiony herbem polskim, litewskim i miasta Krakowa, tudzież cyfrą Hallerowską (któréy naśladowany wizerunek znayduie się na tytule rozprawy F. Bentkowskiego o naydawniéyszych książkach drukowanych w Polsce) in 4to 253. kart. Na końcu takowy iest napis:

Adest finis feliciter anno dni 1499 in studio Universit. Cracoviensis. Hae itaque questiones Magistri Joannis Versoris super libros posteriorum analecticorum Aristotelis, pro juniorum erercitationione per Mag. Joannem. Glogov. resolutae et recollectae etc. (f)

Pismo to przedrukowania w Krakowie 1511. roku, znayduie się w bibliotece akademii Krakowskiéy (g). Przedrukowane w Lipsku per *Baccalarium Wolfgangum de Monaco*, z herbami polskimi i cyfrą Hallerowską, tudzież dodaniem na końcu herbu miasta Lipska i drukarza (h).

- 2.) *Exercitium super omnes tractatus parvorum logicalium M. Petri Hispani per Joh. Glogoviensem. Cracov. impressum in domo Joh. Haller, Arte Casp. Hochfeder 1504. in 4to. (i)*

(f) JANOCKI *Nachrichten* IV, 159.

(g) Sołtykowicz o akademii Krakowskiéy k. 169 -- JANOCKI *Nachr.* IV, 118.

(h) JANOCKI *Nachr.* IV, 159.

(i) JANOCKI tamże 116.

Przedrukowane w Lipsku nakładem Hallera, które to wydanie znajduje się w Bibliotece Akademii Krakowskiej (k). Przedrukowane za staraniem jednego z uczonych słuchaczy Głogowczyka *Ottomara Nachtygala* rodem z Sztrazburga, zwyczajem wieku *Luscyniuszem* przezwany, w Sztrazburgu in 4to (l).

- 3.) *Exercitium veteris artis, super praedicabilia Porphyrii: Kathegorias et periarmentias Aristotelis: Sex principia Gilberti Poritani: Ego Mag. Joh. Glogoviensis — per questiones in leviorem modum institui. Impressum ad impensas dni Joh. Haller 1504. in 4to (m).*

Znajduje się w Bibliotece Akademii Krakowskiej iakświadczy Sołtykowicz w przytoczonem miejscu. — Przedrukowane to dzieło podobnie iak poprzedzające przez Luscyniusza w Sztrazburgu 1517. in 4to (n).

- 4.) *Quaestiones in libros priorum et elenchorum Aristotelis per Mag. Joh. de Glogovia collectae impensis Dni Joha. Haller noviter recognitae ac impressae 1511. in 4to (o).*

- 5.) *Quaestiones librorum de anima Mag. Joannis Versoris ad impensas honesti viri et civis Cracoviensis Dni Joh. Haller per Mag. Johannem Glogoviensem etc. resoluta — Na końcu, między innemi te są wyrazy: ad impensas D. Joh. Haller impressum Metis (Mec w Lotaryngii) per Casparum Hochfeder Anno 1504. in 4to 60. arkuszy. Znajduje się w bibliotece akademickiej Krakowskiej i w Warszawie u W. Konsyliarza Arnolda Dok. Med.*

(k) Sołtykowicz o akad. Krak. na k. 168.

(l) Janocki *Nachr.* IV. 117

(m) tamże k. 116.

(n) Janocki tamże.

(o) tamże 118.

Na 8 karcie arkusza α jest wizerunek głowy ludzkiej, na której oznaczone są kółkami różne miejsca jako organa czyli siedliska rozmaitych władz duszy. Przywodzi to na myśl sławnego Doktora Galla teorią czaszek, Kranioskopiią czyli nauką organów od niego zwaną. Nie dla iednego może z czytelników naszych będzie miłą rzeczą, znaleźć tu wyiątek z tego rzadkiego dzieła. Rozdział ten w tych się pozczyna wyrazach:

Declaratio capitis physici ex sententiis medicorum doctrinaliter deducta, Gordomus particula de pronosticis virtutum animalium quomodo sensus interiores distinguuntur et unus leditur alio salvo manente et illeso. Gordomus medicus. Intelligendum est quod in cerebro tres sunt cellulae. Prima quae est in parte anteriori. Secunda quae est in medio. Tertia quae est in postremo. In anteriori ergo parte primae cellulae jacet sensus communis, cuius operatio est comprehendere omnes formas receptas in particularibus sensibus et iudicare de eis. In postrema parte primae cellulae jacet fantasia, cujus operatio est conservare species receptas in sensu communi, unde fantasia est thesaurus sensus communis. In prima parte secundae cellulae jacet imaginativa, quae in tota vita non quiescit nec tempore somni nec tempore vigiliarum, homo enim sine imaginatione esse non potest, cujus operatio est componere, praecedentes enim virtutes nihil componunt, sed tantum recipiunt, praecedentes enim virtutes nesciunt fabricare nec sertum componere ex diversis floribus et odoribus et imaginativa est quae componit chymeram tragelaphum hircocerum et haec imaginatur hominem volare et imaginatur montem smaragdinum et postea componit et dicit homo volat in montem smaradino (sic). unde haec virtus habet duo nomina, si enim haec virtus obediens fuerit rationi et imaginativa sit vera sensibilibus conveniens tunc dicitur cogitativa. si autem non conveniat sensibilibus et obediat aestimativae dicitur proprie imaginativa, quia tunc ima-

ginata sunt falsa et forte de impossibilibus. In postremo autem mediae cellulae jacet aestimativa cujus operatio est judicare de formis sensu non perceptis sicut amicitia et inimicitia. per hanc agnus judicat quem ante non vidit esse inimicum et pastorem amicum. unde sicut aestimativa est in brutis per quam reguntur, sic etiam homines reguntur per rationem. Unde homines qui se regunt per aestimativam contingit eos pecare in operationibus et tales homines sunt bestiales, qui autem diriguntur ratione non deficiunt. In posteriori autem cellula est memoria cujus operatio est conservari universaliter species omnium rerum et potentiarum praecedentium. Et subjungit. In homine autem supra has virtutes est quaedam virtus immaterialis quae non est in organo cui virtutes praedictae administrant, et haec virtus divina alta et felix intellectus dicitur. Omnes autem virtutes praedictae interiores corporales sunt et virtutes in organo. Aliquando enim deficit imaginativa et aliae sunt salvae. Aliquando autem imaginativa est salva et aliae sunt laesae etc.

Świadomi teorii Galla osądzają z tego wyimku, co w nim być może zgodnego lub podobnego z nauką za dni naszych tyle wysławianą lub osławioną. Dzieło to przedrukowane pod tytułem:

Quaestiones Magistri Joannis Versoris super tres libros de Anima Aristo. per Mag. Joannem Glog. — noviter emendatae. Cracoviae impensis D. Joan. Hal-ler anno M^oXLIII. (to jest 1514.) in 4to (p). Przedrukowane także 1522. Ta edycja znajduje się w bibliotece Akademii Krak. (r).

6.) *Physionomia hinc inde ex illustribus scriptoribus per Mag. Joannem Glogov. recollecta. Cracov. apud Hieronim. Vietorem 1518. Jest w bibliotece Krak. (s).*

(p) tamże.

(r) Sołtyk. o akad. Krak. k. 169.

(s) tamże i JANOCKI Nachr. IV, 120.

Dyalektyka, Loika, Metafizyka i t.d. 13

- 7.) *Introductorium compendiosum in tractatum Sphaerae materialis* Mag. Joannis de Sacro Busto per M. Joannem Glogov. in communem studentum utilitatem anno 1506. currente in Universitate Cracoviensi feliciter recollectum in 4to (t).
Przedrukowane za staraniem Lascyniusza w Sztra-zburgu u Jana Knoblauch 1518. (u).
- 8.) *Computi Chirometralis opus resolutum, emendatum et castigatum* per Mag. Joannem Glog. Cracov. apud Haller 1507. in 4to.

Dzieło to na kilka dni przed śmiercią Głogowczyka z druku wydane, przedrukowane tamże 1511. in 4to (w). Z przedmowy do dzieła tego, które się w bibliotece Krakowskiéy znajduje (x) przytacza Janocki w wspomnioném miejscu, wyrazy, które tak względem pisma samego iako też i innych dzieł Głogowczyka, zawierają wiadomość godną przytoczenia.

Habes humanissime lector (pisze wydawca) *computi chirometralis opus* (resolutum emendatum et per magna lucubratione castigatum ad unum cictum magnum spatiolum scilicet 76. annorum qui incepit anno 1482. et durabit ad annum 1558. per Mag. Joannem Glog. Canonicum ecclesiae divi Floriani collegiatum majoris Collegii virum omniquaque doctissimum decus singulare Universitatis Cracov. decantatum ferme totum per ambitum orbis terreni studium ob mathematicum non ignobile) ultimum inter reliqua quam plurima sua opuscula (super triplicem, philosophiam Aristotelis philosophorum principis Ethicen, Physicen et Dialecticen) alia literis impressoriis mandata, alia Pluto Stygius triceps obumbrat.

- 9.) *Joannis Glogeri artium Magistri recollectio Chiromantiae in florigera Cracoviensi universitate.* in 8vo 3. arkusze bez roku i miejsca (y).

(t) JANOCKI *Nachr* IV. 119, Sołtyk. o akad. Krak. 168.

(u) JANOCKI tamże.

(w) JANOCKI tamże 112.

(x) Sołtykowiez na k. 170.

(y) JANOCKI *Nachr*. IV. 114.

- 10.) *Exercitium secundae partis Alexandri (Gallici) magistri Johannis de Glogovia. Impressum ad impensas Dni Joannis Haller, arte autem Casparis Hochfeder 1504 in 4to. Przedrukowane pod tytułem: (z).*

Exercitium secundae partis Alexandri per Mag. Joannem Glog. in Cracoviensi universitate recollectum nuperque denuo revisum et emendatum, abiectis ex priori exemplari nonnullis superfluis necessariis vero additis pro juniorum aptiori institutione. Impressum Viennae Austriae per Joan. Singrenium expensis vero Urbani Keym bibliopo. Buden. 1518. in 4to. (a).

- 11.) *Interpretatio eorum quae Almanach verorum motuum planetarum Mag. Joannis de Monte Regio inscribuntur. Cracov. apud Volfgangum 1514. Znayduie się w bibliotece Krakowskiéy (b).*

- 12.) *Tractatus praeclarissimus in judiciis astrorum, de mutationibus aeris, caeterisque accidentibus, singulis annis venientibus per M. Joannem Glogov. Cracov. apud Florianum et Volfgangum 1514. Jest w bibliotece Krakowskiéy (c).*

- 13.) *Introductorium Astronomiae in Ephemerides per Mag. Joannem Glog. — recollectum. Impressum Cracov. per Florianum et Volfgangum 1514. in 4to (d).*

- 14.) *De causis Matrimonii 1509.*

W ten sposób przytacza Czacki (e) Jana Głogowczyka dzieło z kąd inąd nieznane. —

- 15.) *In minorem Magistri Donati de octo partibus Orationis librum majori volumini Prisciani correspondentem argumentum incipit feliciter. Przy*

(z) tamże 110.

(a) tamże 115.

(b) Sołtykow. akad. Krak. k. 169.

(c) tamże.

(d) JANOCKI *Nachr.* IV, 119.

(e) O praw. Polsk. i Litews. II, 37.

końcu Argumentu te są wyrazy: *Ego Magister Joannes Glog. — quaestiones compendiosas in libellum Donati de octo partibus orationis recolligere institui, ut sic juniorum ingenia artis grammaticae principiis valeant edoceri. Impressum 1503. ad impensas Dni Joh. Haller. in 4to. (f). Przedrukowane w Lipsku u Jakuba Taunera 1510. (g) a w Sztrazburgu u Jana Knoblaucha nakładem Urbana Köyma 1515. in 4to (h).*

Jest to zapewne toż samo dzieło gramatyczne, o którym Starowolski z wielkimi mówi pochwałami w przytoczoném wyżey mieyscu.

Tenże Starowolski wylicza tam ieszczelecz w ogólnych tylko, podług swego zwyczajui, wyrazach, że Głogowczyk wiele napisał dzieł, iako to: o retoryce, poetyce, arytmetyce, tudzież o etyce, polityce, ekonomice, metafizyce i cokolwiek do filozofii należy. Za tém zapewne Starowolskiego świadectwem, lubo, iak sądzić wypada, w małej części sprawdzoném, wylicza Hanke dwadzieścia i pięć pism naszego Jana, między któremi nie wszystkie się znajdują przez nas dotąd wyliczone. Te któreśmy dotąd nie wymienili, umieszczamy tu z owego spisu.

16.) *De arte pòetica liber.*

17.) *De arte rhetorica liber.*

18.) *Quaestiones in Aristotelis artem rhetoricam.*

19.) *Quaestiones in Aristotelis peri hermeneias id est de interpretatione liber.*

20.) *Quaestiones in Aristotelis Topicorum libros VIII.*

(f) JANOCKI *Nachr.* IV, 109.

(g) HANKE *de Silesiis erudit.* p. 180.

(h) JANOCKI *Nachr.* IV, 114.

- 21.) *Quaestiones in Aristotelis auscultationum physicarum seu de motu libros VIII.*
- 22.) *Quaestiones in Aristotelis de Ceolo libros IV.*
- 23.) *Quaestiones in Aristotelis de generatione et corruptione libros II.*
- 24.) *Opusculum de Arithmetica.*
- 25.) *Explicationes in Joannis Sacrobusti computum Ecclesiasticum.*
- 26.) *Quaestiones in Aristotelis Ethicam.*
- 27.) *Quaestiones in Aristotelis Politicam.*
- 28.) *Quaestiones in Aristotelis Oeconomicam.*
- 29.) *Interpretationes librorum sacrorum slavonice, quas Cracoviae Joannes Haller edidit.*

Wzmianka ta o tłómaczeniu pisma S. na język sławiański przez Jana z Głogowy, jest tylko powtórzeniem wyrazów Starowolskiego (i) który pisze, że widział w Moskwie Księgi Pisma S. w sławiańskim Jana z Głogowy przekładzie, drukowane w Krakowie staraniem Hallera. Zdanie nasze względem tych ksiąg sławiańskich wyłożyliśmy na inném miejscu obszerniey (k).

Biblioteka akademii Krakowskiey posiada niektóre Głogowczyka rękopisma, przez Sołtykowicza w przytoczoném dziele i mieyscu wymienione. —

§. *Opusculum de arte Memorativa longe utilissimum in quo studiosus lector tam artificialibus preceptis quam naturalibus medicinalibusque documentis memoriam suam adeo fovere discet ut quaecunque vel audita vel lecta illi comendaverit tanquam in cella pena-*

(i) *In Hecatont. N. XXXIX.*

(k) W rozprawie o naydawniejszych książkach drukowanych w Polsce na k. 21. i następnych.

ria diutissime conservaturus sit. Impressum Cracoviae 1504. in 4to 20 kart. (Janocki Nachr. II. 83.)

Bezimienny polski Bernadyn, może ANTONI RADUNSZYC (podług domniemania Janockiego) jest autorem tego dzieła, w którym prawdziła wzmocnienia pamięci, podane są *per loca, literas reales, personales characteres, imagines et idola*. Widać tu coś podobnego z dzisiejszą mnemoniką Kiestnera. Ktoby miał sposobność porównania obu dzieł, możeby w piśmie niemieckiem odkrył odświeżoną i przywłaszczoną Polaka teorią. Dzieło to naszego Bernardyna należące niegdyś do biblioteki Żaluskich, znajduie się teraz z całym tym zbiorem ksiąg, w Peterzburgu.

§. *BEZIMIENNEGO: Introductio in doctrinam doctoris subtilis modos distinctorum et identitatum, alios quoque terminos obscuriores ejusdem doctoris declarant, antiquorum Scotisantium dicta salvans rationibus quorundam recentiorum, quibus impugnantur, solutis, in gymnasio Cracoviensi congesta. Cracov. ap. Hieron. Victorem. 1519. (1).*

JAN STOBNICKI (*Stobnicensis*, tak nazywany od Stobnicy miasta rodowego w Sandomirskiém) w roku 1494. zaszczycony dostojnością bakałarską w Akademii Krakowskiéj, wsławił się późniéj w téjże szkole głównéj iako publiczny nauczyciel, objąwszy katedrę

(1) Jaroński w dziele o filozofii Część III. k. 60. W témże dziele III. 63. znajduje wzmiankę o dziele Murnera: *Logica Memorativa Edit. I. Cracoviae 1507.* lecz porównawszy to z wyrazami tegoż pisma nieco wyżej na k. 59. umieszczonemi, sprzeczność iakową upatrujemy. Wiemy w prawdzie że Tomasz MURNER był w Krakowie (obacz JÖCHER's *Gelehrtenlexikon*), ale czy tam wydał swoją loikę, czyli też w Sztrazburgu, z pewnością niewiedząc, zostawiamy dalszemu rozjaśnieniu, w obawie abyśmy teraz powtórzeniem nie dość ścisłych dla nas wyrazów Jarońskiego o Murnerze, kogo innego ieszcze w błąd nie wprowadzili.

po Janie z Głogowy, a potem jako przełożony Gimnazyum Poznańskiego. W ostatnich latach życia wstąpił do Zakonu S. Franciszka Bernardynów, i w nim z sławą rzadkiéj świętobliwości, w pierwszych dziesiątkach szesnastego wieku umarł (m).

Dzieła iego po większéj części do filozofii scholastycznéj należące (podług spisu *in Janocianis*) są:

- 1.) *Parvulus philosophiae naturalis cum expositione textuali, ac dubiorum magis necessariorum dissolutione ad intentionem Scoti. congesta in studio Cracov. a Joanne Stobnicensi. Cracov. impensis Joh. Haller per Flor. Unglerum 1513.* Przedruk. w Bazylei *ex aedibus Adae Petri 1516.* i w Krak. nakładem Hallera 1517. in 4to (*Janociana* I, 258.)
- 2.) *Leonardi Aretini in moralem disciplinam introductio, familiari Joannis de Stobnicza commentario explanata, impressa Cracov. ap. Joh. Haller. 1511.* in 4to potem w Wiedniu u Jana Syngreniusza 1515. in 4to. (*Janociana* I. 256)
- 3.) *Introductio in Ptolomei Cosmographiam cum longitudinibus et latitudinibus regionum et civitatum celebriorum.* Przy tym wydrukowane także: *Epitoma Europae Eneae Sylvii. — Situs et distinctio partium totius Asiae per brachia Taurimontis ex Asia Pii secundi. — Particulariorum minoris Asiae descriptio ex ejusdem Pii Asiae — Siriae compendiosa descriptio ex Isidoro. — Africae brevis descriptio ex Paulo Orosio — Terrae sanctae et urhis Hierusalem aptior descriptio fratris Anselmi ordinis minorum de Observantia. Cracov. impressum per Florianum Unglerum 1512.* in 4to 41. kart. Znajduje się w bibliotece Liceum Warszaw. Przedrukowane w Krakowie u Hieron. Wietora 1519, in 4to.

(m) O życiu i pismach Jana z Stobnicy obacz STAROWOLSKIEGO *Hecatont.* Nro XXXII. JANOCKI *Nachricht. v. raren poln Büchern* IV, 122. *Janociana* I. 258.

- 4.) *Historia totius vitae et passionis domini nostri Jesu Christi, ex quatuor evangelistis collecta a Fratre Joanne de Stobnicza ordinis minorum de Observantia. Cracov. impensis Johannis Haller 1523. Przedr. tamże 1525. in 4to (Janociana I, 258).*

Przez szacunek zaś dla nauczyciela swego Michała z Paryża, sławnego w akademii Krakowskiéy Teologa i Filozofa, wydał na widok publiczny trzy jego dzieła następujące, iak świadczy Janocki in *Janocianis* I, 253.

- 5.) *Quaestiones in libros analiticorum priorum et elenchorum Aristotelis. Cum resolutione textus clarissima ad intentionem Doctoris Scoti, impressum Cracov. in aedibus Joh. Haller per Caspar. Hochfeder 1504 in 4to.*
- 6.) *Quaestiones in libros analyticorum et topicorum Aristotelis. Cum resolutione textus clarissima ad intentionem doctoris Scoti. Impressum Cracov. in aedibus Joh. Haller 1505. in 4to.*
- 7.) *Quaestiones veteris ac novae logicae cum resolutione textus Aristotelis clarissima ad intentionem doctoris Scoti. impressum Cracov. impensis Joh. Haller 1507. in 4to.*

Na czele tego dzieła umieścił Jan ze Stobnicy list do Macieja z Miechowa doktora medycyny ówczesnego Rektora i Wicekanclerza akademii Krakowskiéy, przedrukowany w przytoczoném wyżéy mieyscu u Janockiego.

GLABER JĘDRZEY rodem z Kobylina w Wielkopolszcze, w Krakowie nauki odbywszy tamże dostojnością mistrza nauk wyzwolonych zaszczycony, za Zygmunta I. wydał tłómaczenie w ięzyku polskim: Problematów Arystotelesa i innych autorów iak filozofów iak medyków. Drukowane w Krakowie u Szarfenberga 1535 in 8vo. maj. iak pisze Janocki in *Janocianis* I, 89.

GORSKIEGO JAKÓBA *Commentarii artis dialecticae*. Cracov. 1563 które to dzieło w filozofii i czystym stylu łacińskim stanowi u nas epokę. Obacz w tomie I. k. 670.

§. *Dialecticae et rhetoricae praecepta a STEPHANO MICANO juvene admodum, in usum discipulorum suorum collecta, nunc vero opera venerabilis Dom. Mag. JOANNIS CASPARIS Leopoliensis in lucem edita*. Cracov. Lazarus Andreae excussit 1561 in 8vo. 5 arkuszy. W przedmowie pisze się Joannes Casparis Leopoliensis in Acad. Cracov. Professor.

BURSKI (*Bursius*) ADAM rodem z Brzezan w Powiecie Lwowskim (n), żył około 1560 i 1627 roku, lubo z pewnością rok urodzenia i śmierci niewiadomy. Był naprzód Profesorem w Krakowie a później w nowo założonej akademii Zamoyskiej, od iey założyciela wielce poważany. Wydał Bursyusz następujące filozoficzne dzieło:

Dialectica Ciceronis, quae disperse in scriptis reliquit, maxime e stoicorum Sententia, cum commentariis quibus illa partim suppleantur partim illustrantur. Opus non solum ad intelligenda Ciceronis scripta sed etiam multorum veterum autorum ac in his Theologorum, Juris consultorum, medicorum ac philosophorum imprimis utile, Adamus Bursius academiae Samosc. Professor composuit. Samoscii apud Martin. Lenscium 1604 in 4to 470 stron.

Sołtykiewicz w przytoczonym miejscu, gdzie i obszerna wiadomość o życiu i zaletach Burskiego się znajduje, takowe o tém dziele daie zdanie: „Dzieło to dyalektyki prawdziwie za głównotwor (*chef-d'oeuvre*) między filozoficznymi płodami krajowych naszych pisarzy

(n) Jak pisze Sołtykiewicz w dziele o Akademii Krak. 429. JANOCKI zaś in *Janocianis* I. 27. nazywa Brzeziny w Mazowszu miastem iego rodowin.

uważane byź może, ile że przed Burskim nikomu nie przyszło do myśli, wystawić w iednym a tak żadną rzeczą obcą niezaćmionym obrazie, praw i mniemań stanowiących sztukę Stoickiéy szkoły, i rozeznawania prawdy od fałszu. *Perypatetyk, Stoik i Akademik* trzéy głównych sekt filozoficznych uczniowie, wprowadzoną Cycerona myśl rozbieraia, którym to sposobem, wszystko cokolwiek w téy nauce każdego z nich iest, oddzielone zostaię, tak iż tylko iasne i dokładne wyobrażenie dyalektyki Cycerona Stoickiéy pozostaie. Ile to pracy kosztowało ze wszystkich pism i rozproszonych po nich myśli tego oycy filozofii i krassomowstwa Rzymskiego, iedną ciągłą i systematyczną w własnych co większa i nieodmienionych iego wyrażach ułożyć naukę? „(o) Jaroński zaś mówiąc o tém Burskiego dziele (p), którego rozkład umieszcza, dodaie na ostatku: „Jest to chlubą dla naszego narodu, że w tym wieku, gdzie wszystkie sekty filozoficzne greckie wznawiano, u nas Polaków eklektyczna filozofia panowała, do którój wyjaśniania używano słów i świadectw z Cycerona lub innych klassycznych autorów.”

- (o) Za naszych czasów wyszło dzieło podobneź, pod tytułem: *Historia philosophiae antiquae quam ex omnibus Ciceronis scriptis collegit, disposuit aliorumque auctorum cum latinorum tum graecorum locis et illustravit et amplificavit Frid. Gerike*. Berlin. ap. Milium 1801. in 8vo. Lecz nie mamy obu tych dzieł na doręczu, aby ie z sobą porównać a tém samém osądzić mogliśmy, czyli uczony ten nowy wydawca dzieła podobnegoź, z pracy naszego rodaka, z zamilczeniem iego imienia nie korzystał. Bo nie iest to nic nowego w historyi literatury, że spostrzegać się daia dzieła dawnieysze, częstokroć nawet żywcem przedrukowane z uymą prawych autorów, których imię zamilczawszy ich pracą nowi się szczycą.

- (p) W piśmie o Filozofii Część III. k. 65. i daley.

Inne dzieła Burskiego są:

- 2.) *Oratio funebris in anniversario depositionis Illustrissimi Joannis Zamoscii Regni Pol. Cancellarii et exercituum ducis Generalis etc. ab Adamo Bursio habita anno 1506. Zamoscii excudebat Martinus Lenscius anno eodem in 4to. 6. arkuszy.* Jest w bibliotece Liceum Warszawskiego in Miscell. tomo VIII in 4to.

Mowa ta wyborną napisaną łaciną zawierająca opis życia, czynów, zalety, zasług W. Zamoyskiego, przedrukowana jest przy poematach Symonidesa w Leydzie 1619. roku, iak pisze Janocki in *Janocianis* I, 30. — Oiego zaś wyborném wydaniu praw Saskich, obacz niżej między pisarzami prawnemi.

Burskiego mowy w języku Greckim pisane nie były drukowane, lecz znaydowały się w bibliotece Załuskich za czasów Janockiego iak tenże w przytoczoném miejscu świadczy.—

MIKOŁAJ MOŚCICKI nazwany tak od miasta rodowego *Mościska* w Woiewództwie Ruskiem (*Mosciensis*), Dominikan, żył za panowania Zygmunta III; wykładał iak świadczy Starowolski (in *Hecatont.* N. LXXXI) całą filozofią w krótkim i ścisłym obrębie, nakształt wydanego dzieła swego Loiki pod tytułem:

Logicarum institutionum libri VII. Coloniae 1625 in 8vo.

Inne naszego Mikołaja dzieła podług tegoż Starowolskiego są:

- 2.) *Elementa confessionis.*
 - 3.) *Tabulae sacramentorum, irregularitatum, censurarum, affinitatis aliarumque rerum necessariorum doctrinam continentes.*
 - 4.) *Methodus seu modus Ordinandorum examinandi.*
- Miał zaś gotowe do druku: *Casus conscientiae.*

Współczesny Mikołaja był MACIEY z MOSCISK nauczyciel Starowolskiego Professor filozofii w akademii Krakowskiéy, który w roku 1623 umarł i zostawił wiele wierszy i mów; lecz Starowolski podług swego zwyczaju nie dodał, czyli te były drukowane lub nie.

Inny zaś MELCHIOR z MOSCISK Dominikan i prowincyał tegoż zgromadzenia, napisał, iak świadczy tamże Starowolski:

Epistolam illam deploratoriam ad F. R. Bernardinum Ochinum Senensem Ecclesiae Matris et religionis Capucinae desertorem.

ŁUKASZ ZAŁUSKI herbu Kościesza, Jezuita, rodem z Woiewództwa Mińskiego, żył za Władysława IV, w siedmnastym wieku, był przez lat 28 Kaznodzieią, a przez lat 5 missyonarzem; umarł zaś 1673 roku w Wilnie. Wydał do druku (podług Niesieckiego Herb. IV, 662):

Compendium totius philosophiae. Vilnae 1640 in 4to.

Procz tego (iak świadczy tamże Niesiecki) autorem iest następujących dzieł:

- 2.) *De sumptione sacrae Eucharistiae sub utraque specie. Vilnae 1637 fol. bezimiennie.*
- 3.) *Panegyricus soluta et vineta oratione Sigismundo Denhoff. Varsav. 1646. in fol.*

WAWRZYNIEC BODOCKI urodził się w Poznaniu 1607 roku, był Franciszkanem do 1635 roku, lecz opuściwszy potém klasztor przyjął wiarę luterską i został professorem w Rydze, potém w Rósztoku; umarł 1661, lub podług innych 1663 (r). Pisma iego filozoficzne są:

- 1.) *Disputatio de natura, objecto et fine logicae. Rostoch. 1640.*

(*) O życiu i pismach Bodockiego ob. GADEBUSCH *Livländische Bibliot. I, 77.* z którego ta wiadomość i poczet pism wypisane.

- 2.) *Collegii logici disputatio 1. et 2.*
- 3.) *Conclusiones primae philosophiae de uno, transcendente, individuo, formali, universali et perfectionali in divina natura cum primis conspicuo.*
- 4.) *De virtutibus moralibus in genere.*

Inne zaś Bodockiego pisma, są:

- 5.) *Oratio revocatoria pontificiorum dogmatum in orthodoxi et incliti collegii Rigensis acroaterio declamata. Rigae 1637. in 4to.*
 - 6.) *Oratio in Rigenſium gymnaſio: Execrandus Papae Romani Antichristi revelati genius, et augustissima beati Lutheri virtus et indoles in cygas expressa. Lub. 1639. in 4to.*
 - 7.) *Augustissimum incarnationis Jesu mysterium Rostoch 1640 in 4to.*
 - 8.) *Rosa varniaca sive oratio an. 1644 ipso die natali academiae d. 12. Nov. recitata. Rostoch. 1644 in 8vo.*
 - 9.) *Suada Romana, sive selectorum sermonum ab ipso publice Rostochii habitorem decas I. Rostoch 1649 in 8vo. 17. arkuszy.*
 - 10.) *Panegyricus in principem Meklenburgensem Gustavum Adolphum, in ipso felicissimi regiminis auspicio nomine universitatis Rostochiensis. Rostoch 1654 in fol.*
 - 11.) *Programma in funere Theophi. Grossgebaur Pastor. ad D. Jacobi Rostoch. Rostoch. 1661 in 4to. Przedrukowane w Giecego (Götze) Elogia Theologorum. Lubecae. 1709 in 8vo.*
 - 12.) *Studiosus academiae Rostochiensis ab ipsis studiorum auspiciis usque ad eorum finem in consultore oraculi Trophonii expressus. Rostoch. 1664 fol.*
- §. *VALERIANI MAGNI Fratris Capucini logica virgini Deiparae dicata. Varsav. in offic. Petri Elert 1648 in 8vo. 183 stron.*

Autor trzymał się Arystotelesa.

Valeriani M. F. C. Philosophiae Virgini Deiparae dicatae pars Prima, in qua tractatus de peripatu, de Logica, de per se notis, de syllogismo demonstrativo. Varsav. in offic. P. Elert. 1648 in 8vo 245 stron. Obadzieła są w bibliotece XX. Pijarów w Warszawie. O tym Waleryanie obacz niżej w rozdziele Fizyki.

§. *Apologia pro Aristotele et Euclide contra Petrum Ramum et alios. Additae sunt duae disceptationes de numeris perfectis auctore JOANNE BROSCIO S. T. D. in alna Universit. Professo. etc. Dantisci sumptibus G. Foersteri 1652 in 4to 174 stron.*

Nie tak zapewne szło Broscyuszowi o powagę Arystotelesa iako raczéo o Euklidesa, których w piśmie ninieýszém obronę przedsięwziął. Obacz niżej w rozdziale umiejętności matemat. między pismami Broscyusza Nro 9.

§. *Philosophia Aristotelis explicata per P. ADAMUM QVIRINUM KRASNODEBSKI Soc. Jesu Vars. typis Eleritianiis 1678 in 12mo. 2. alfabety 10 arkuszy.*

Ten Krasnodebski herbu Pobóg, uczył teologii w kollegium Warszaw. iak świadczy NIEŚIECKI w Herb. II, 700.

§. JAN MORAWSKI herbu Dąbrowa, Jezuita nauką i światobliwością żywota zalecony, żył od 1631 do 1700. iak świadczy Nieśiecki (w Herb. III, 297.) który oraz iego pisma wylicza. Dzieło tu należące, iest:

Principia totius philosophiae per quaestiones de Ente in communi explicata. Posnan. 1666 in 4to.

Inne iego pisma wszystkie teologicznégó treści, są :

- 2.) *Quaestiones theologiae selectae ad totam summam D. Thomae Aquin. Callis. 1681 in 8vo.*
- 3.) *Fasti Sanctorum seu meditationes in festa. Posnaniae 1696 in 12mo.*
- 4.) *Romana ecclesia ab antiquis calumniis haereticorum, de novo suscitatis, vindicata. Posna. 1643 in 8vo.*
- 5.) *Actus virtutum. Calissii 1722. in 8vo.* Często przedrukowany.

- 6.) *Duchowna Teologia, albo kościół Ducha S. w Poznaniu 1717. in 4to.*
- 7.) *Quaestiones de Deo uno et trino. Calissii 1674. in 8vo.*
- 8.) *Quaestiones de verbo incarnato et admirabili virgine Matre. Lesnae typis Buck. 1671. in 8vo.*
- 9.) *Palaestra pietatis sancte vivendi et moriendi. Posnan. 1669. in 12mo et Cracov. 1683. in 12mo.*
- 10.) *Praetiosa mors sanctorum dispositio moribundi. Posnan. 1698. in 12mo.*
- 11.) *Ambona Ducha S. w Poznaniu. 1700. in 4to.*
- 12.) *Scintillae divini amoris. przedrukowana w Poznaniu 1701. in 12mo.*
- 13.) *Cor sanctorum Theophili Mariani. Posnan. 1675. et 1698. in 12mo.*
- 14.) *Vera patientis Christi effigies meditationes de Passione Christi, latine et polonice. Posnan. in 12mo.*
- 15.) *Namowy Ducha S. na pustyni bogomyślnéy. Poznan. 1700 in 4to.*
- 16.) *De immaculata Conceptione.*

WOJCIECH TYLKOWSKI w swoim dziele *Philosophia curiosa* 1630 wydaném (o którym obacz niżej między autorami historyi naturalnéy) zaczyna od loiki, lecz nie wyklada iéy systematycznie. Podobnie téż w tomie piątym i dziewiątym ma *Metafizykę*, gdzie psychologia racjonalna i empiryczna zupełnie są z sobą pomieszane. Nie szło bowiem autorowi o systematyczny wykład, ale bardziéy o umieszczenie rozmaitych uwag, postrzeżeń, osobliwości, pod pewne tylko napisy podciągniętych.

SZYMON STANISŁAW MAKOWSKI Kanonik S. Floryana i professor Teologii w akademii

Krakowskiéy, sekretarz JK. Mci, żył za Władysława IV, Jana Kaźmierza i późniéy, iak z wydanych pism wnosić trzeba. Dzieło iego tu należące iest: *Cursus philosophicus juxta veram Aristotelis philosophorum principis doctrinam in universitate Cracoviensi luci publicae porrectus per M. Sim. Stan. Makowski etc. Cracov. typis Academ. 1679. in fol.* Tom I, składa się z 330. stron, i zawiera loikę, o któręy tak pisze Jaroński (w dziele o filozofii III, 70):

„Sama forma podziału dzieła Makowskiego, na dysputacye, kwestye, artykuły, różnym go czyni od swego przewodnika Górskiego. Czytając dzieło iego, iasno daie się widzieć, iż dzieł Gassendego, Kartezjusza, Nikola albo nie znał, albo używać niechciał. Samego Arystotelesę powagę utrzymywał, łaciny scholastycznęy używał, i stosują się do niego te wady, któreśmy Arystotelesowi i scholastykom wytknęli. Przyznać iednakże trzeba, iż iasniéy nad innych Perypatetyków, podobną formą, też same materye traktujących, pisał.” Niewspomina Jaroński o dalszych tomach, które ieżli wyszły i inne części filozofii zawieraiały, a iemu szło tylko o opis dzieł doloiki należących. — Niesiecki w Herbarzu o tém dziele wzmianki nie czyni, następujące tylko wymienia Makowskiego pisma:

- 2.) Panegiryk na pogrzebie Zygmunta Królewica syna Władysława IV. w Krakow. 1647. in fol.
- 3.) *Pars hyemalis concionum a Domini adventus ad Pentecosten.* Cracov. 1658. in fol.
- 4.) *Pars aestiva a pentecoste ad adventum.* Cracov. 1675. in fol.

Jabłonowski zaś (*in Museo Polon.* p. 146.) prócz wymienionych pism, nazywa ieszcze:

5.) *Explanatio decalogi. opus Casuisticum. Cracov. 1662. in fol.*

6.) *Theologia speculativa.*

7.) *Supplementum Theologiae speculativae. —*

§. *Compendium Unosyllogisticum totius Summae S. Thomae Aquinatis per A. A. P. THOMAM SZULC PRĄTNICKI S. Theol. Mag. Ord. Praedicatorum. Gedani typis Sim. Reinigeri 1695. in 12mo. Tomus secundus 1008. stron.*

§. *Memoriale philosophiae in via Thomistica studentium gratia (auctore Angelo WIERZBOWIC Ord. Praed.) Gedani typis Simonis Reinigeri (1702.) in 8vo. 36. arkuszy.*

§. *Fragmenta philosophiae universae ex praelectionibus P. STEPHANI SZCZANIECKI S. J. collecta a. 1710. typis Colleg. Lublin. in 8vo 199. stron.*

KAZIMIERZ OSTROWSKI herbu korab Jezuita, który umarł 1731. w Brześciu, wydał: *Singulares universae rationalis scientiae controversiae in tractatibus philosophicis. Sandomiriae 1719. in 4to.*

Prócz tego kazanie na pogrzebie Jana Sierakowskiego Łowczego Czersk. z napisem: Nieomylna do śmiertelności droga. (Niesiecki Herb. III, 529)

ADRYAN MIASKOWSKI herbu Bończa Jezuita, umarł 1737 (podług Albetrandego dzieiów polskich). Wydał on obszerne dzieło o filozofii Arystotelesowey, pod tytułem: *Introductio in universam Aristotelis philosophiam seu Dialectica. Sandomir. 1720. in 4to.*

Inne prócz tego pisma Miaskowskiegn drukowane, wylicza Niesiecki (w Herbarzu III, 246)

2.) *Deus in essentia unus, in personis trinus. Praegae 1723. in fol.*

3.) *Deus homo, seu de incarnatione verbi divini ib. 1728. in fol.*

Dyalektyka, Loika, Metafizyka i t. d. 29

- 4.) *Tractatus de actibus humanis.* Posnan. in fol.
- 5.) *Disputatio de admirabili Dei matre.* Pragae 1728. in fol.
- 6.) *Expedita salutis via.* Sandom. 1718. in 8vo et et 1720. in 4to.
- 7.) *Tractatus de Angelis.* in fol.

PODLESIECKIEGO ALEXANDRA Soc. J. Compendium philosophiae Aristotelicae, ad philosophorum in Polona Soc. Jesu provincia rationem, explicatae. Sandomiriae 1731. in 8vo. (Jabłonowski Mus. pol. p. 193.)

§. *Aristotelica philosophia quaestionibus eruditis ac notis sententiarum illustrata, consecrata a Josepho RO-IEWSKI Pocillatoridae Urzęd. auditore Philosop. pro corona biennalis cursus decertantate in scholis publicis PP. S. J. Lublin. 1750 in 8vo około 15. arkuszy.*

STĘPŁOWSKI KAZIMIERZ wydał loikę podług Arystotelesa; pod tytułem:

Logica incipientium regulas definiendi, dividendi et argumentandi in ordine ad faciliorem philosophiae peripateticae captum, continens pro schola dialectica in classibus Nowodworscianibus (Cracoviae) Academiae juventutis Universitatis Cracoviensis accomodata opera M. Casim. Stęplowski ex probatis autoribus collecta. Cracov. typis Acad. 1753 in 8vo 189 stron.

Rozkład pisma tego obacz u Jarońskiego w dziele o filozofii Część III, k. 73.

ANT. SKORULSKI *Commentariolum philosophiae.* Obacz między pisarzami fizyki.

JANA KRZYSZT. GOTSZEDA pierwsze prawdy całej filozofii, kwoli tym którzy publiczne w akademiach lekcyę biorą napisane, po polsku przetłómaczone z przedmową Wawrz. Miclera de Kolof. Część teoryczna albo uważająca edycyi czwartęj. w Warszawie w drukarni Miclerowskiéj 1760 in 8vo 180 stron.

Znayduie się w tém piśmie sama Loika, czyli iak ią bezimienny tłómacz nazywa, nauka rozsądkowa. Micler w przedmowie tak mówi

względem tego dzieła: „Pewny młody kawaler większą już część filozofii którą Gotsched w Lipsku wydał, wyborną Polszczyzną wyłożył. Niemógł zaiste narodowi polskiemu znakomitszemy przysługi uczynić. Bo do tych czas *nowa filozofia* tylko niektórym wyższego stanu osobom znaioma była. — W polskim ięzyku ieszcze do tych czas filozofii nieczytano, przynajmniéy poprawionéy przez nowszych autorów, która na dawnéy Arystotelesowéy miesce nastąpiła. W Polsce mniéy do tych czas poważano wynalazki nowéy filozofii, a najmniéy o nie dbali ci, którzy naybardziéy mieć staranie winni byli.”

KAZIMIERZA NARBUTA S. P. Loika czyli rozważania i rozsądzania rzeczy nauka, według której każdy ma we wszystkim prawdy dochodzić i strzedz się fałszu. w Wilnie 1766 in 8vo.

Poprawiona i przedrukowana w Wilnie w drukarni Piłar. 1769 in 8vo. 150 stron, i tamże z opuszczeniem nazwiska autora 1782 in 8vo. 118 stron. i tamże 1791 in 8vo. 114 stron.

§. Loika czyli myśli z *Lokka* o rozumie ludzkim wyjęte przez X. ANDRZEJA CYANKIEWICZA Kanonika S. Anny. w Krakowie 1784 in 8vo. 206 stron.

Jaroński w dziele o filozofii III, 83. o tém piśmie daie zdanie, że niepowinno było nosić imienia Loiki, gdyż zawiera tylko wyiątki z *Lokka*, którego błędy historia filozofii wytyka.

§. Psychologia albo krótko zebrane lekcyje elementarne o naturze i własnościach duszy podług exemplarza drukowanego tego roku w Siemiatyczach za rozkazem JO. Xieźny Jabłonowskiéy, druga edycya w Warszawie u Gręla 1786 48 stron

Co do prawdziwéy Psychologii, małe znajduie tu czytelnik zaspokoienie.

(MARCINA NIKUTY) *Sciagraphie de l'art de penser*. Obacz niżej między moralistami.

Pomiędzy dziełami Loiki nader ważném iest w naszym narodzie Loika *Kondyliaka*, oryginalnie napisana po francuzku, a od Komissyi edukacyynéy za dzieło elementarne dla szkół polskich przepisana. Lecz w Polsce aż do ostatniego podziału roku 1795 ani w oryginale ani w tłómaczeniu, lubo podług niéy w szkołach uczono, drukowana nie była. Późniéy tłómaczenie wyszło pod tytułem:

Loika czyli pierwsze zasady sztuki myślenia, dzieło elementarne dla szkół polskich na żądanie Komissyi edukacyinéy w ięzyku francuzkim napisane przez *Stefana Kondyliaka*, przekładania *JANA ŻNOSKI* Profesora Wileńskiego z przydatkiem niektórych objaśnień. w Wilnie 1802 in 8vo. przedrukowana tamże u Missyon. 1808 in 8vo. 204. stron.

Jaroński w dziele o filozofii III, 82. tak pisze o tém Kondyliaka dziele:

„Ma ono wszystkie błędy Lokka, a nie zawiera żadnych istotnych części Loiki. Nikt się z téy Loiki nie nauczy różnicy między człowiekiem i zwierzęciem, sposobu robienia pojęć, z tych sądów, z tych propozycyów, rozumowań, dowodzeń przekonywających, sposobów rozpoznawania prawdy, dochodzenia do niéy i prawideł postępowania metodycznie. Doświadczyłem zaś na sobie i wielu innych, że szkody wielkie sprawuje. Wzniesła pogardę ku dawnym przewodnikom których poznania nie daie, zaraża fałszywym wykładem władz duszy, rodzi prezumpcyą o naylepszem myśleniu; psuje ciekawość do czytania innych loiki pisarzów, słowem ośmiela tyl-

ko rozprawiaczów pozornych, gruntowności i przekonywania wcale nie znających. Jakoż widzieliśmy, że jeżeli w kim, wiek, własne namysły, czytanie innych autorów, nie zmieniły przesądów Kondyliakianizmu, był tylko superficialnym wielbicielem dzieł tych, które pozorni i popularni *Montaigne*, *Mandeville* i *Mariotte* przez swoich nowych Epikurejczyków w drugiey półowie XVIII wieku wydawali. Wyjąwszy starych edukowanych za Augusta III, ślepośmy prawie Sofistów francuzkich naśladowali i cenić ich nie umieliśmy.”

JÓZEF KALASSANTY SZANIAWSKI Członek towarzystwa Warsz. przyjaciół nauk, były prokurator generalny królewski przy sądzie kassacyynym w Xięstwie Warszawskiem, wyższą spekulacyyną filozofią szkoły zwłaszcza niemieckiey, w ięzyku polskim między rodakami, mimo doznawanych przeciwności starał się upowszechnić. Pisma iego które dotąd na widok publiczny wyszły, są:

- 1.) Co jest filozofia? niektóre myśli służyć mogące do porozumienia się względem odpowiedzi na to pytanie. w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1802 in 8vo. 37. stron.
- 2.) O znamienitych systematach moralnych starożytności. w Warszawie 1803 in 8vo.
- 3.) System chrystyanizmu krótko wyłożony, pismo służące za dalszy ciąg wykładu systemów moralnych. w Warszawie 1803 in 8vo. 54. stron.
- 4.) Rzut oka na dzieje filozofii od czasu iey upadku u Greków i Rzymian aż do epoki odrodzenia nauk, służący za przeyscie od wystawionych systemów moralnych starożytnych do wykładu nowoczesnych. Przydana rzecz o skeptykach moralnych i o szko-

Dyalektyka, Loika, Metafizyka i t.d. 33

i o szkodliwém dążeniu filozofii ośmnastego wieku. w Warszawie u Lebrun. 1804 in 8vo. 112 stron.

5.) Rady przyjacielskie młodemu czcicielowi nauk i filozofii pragnącemu znaleźć pewniejszą drogę do prawdziwego i wyższego oświecenia. w Warszawie na Nowolipiu 1805 in 8vo. maj. 278 stron. Obszerne o tém dziele zdanie, uwielbiającą gorliwość autora, obacz w *Allgem. Litterat. Zeit.* 1806 N. 159.

6.) O naturze i przeznaczeniu urzędowań w społeczności. Rzecz w krótkich napomknieniach z daleka wskazujących drogę do głębszego wywodu. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiej. 1808 in 8vo. 144 stron.

Wiadomo także, iż uczonemu autorowi poleciło królew. towarzystwo przyjaciół nauk napisanie loiki, która iednak dotąd ieszcze na widok publiczny nie wyszła.

§. Jakiéy Filozofii Polacy potrzebuia? rozprawa na publiczném posiedzeniu akademii Krakow. dla pamiątki traktatu w Wiedniu 1809 i upamiętnienia wolności handlowéy miasta Krakowa d. 15. Października 1810 czytana przez X. FELIXA JARONSKIEGO S. T. D. w szkole głównéy filozofii Profes. w Krak. w drukr. Akad. in 4to. 74. stron.

Tegoż autora obszerne dzieło pod tytułem:

O filozofii przez *Felixa JARONSKIEGO*. w Krakowie 1812 in 8vo. maj. Część I, zawiera wiadomość o filozofii w powszechności XXIX i CXXVII stron. Część II, zawiera loikę. 401 stron. Część III, zawiera przypisy i objaśnienia do loiki 240 stron.

Posłuchaymy co mówi sam autor o swém dziele w przedmowie na k. VI. „Uwielbiam czytelników (są iego wyrazy) iż dzieło to nie zupełnie iest moiém, bo

a.) *Co do formy* zostawiłem taki podział iaki się znajduie w dziele pod tytułem: *Elementa philosophiae methodo critica adornata a Godefrido*

Imman. Wentzel Lincii 1807. Autor ten pisał także loikę w ięzyku niemieckim, iedną wydaną roku 1803. co do formy i materyi taką iak rzeczona łacińska, drugą wydaną w roku 1801. wykładająca Loikę Kanta.

b.) *Co do materyi* większą połowę §§. z niego wziętem i spolszczyłem. Mało iest takich których opuściłem, więcéy takich które przydałem, a naywięcéy takich które objaśniłem.

c.) *Co do wysłowienia* zwyczajnych w krytycyzmie Kantowskim wyrazów Wencel używa, więc też i ia tę nomenklaturę zostawuję, ale ile możności przy polskim kładę łaciński i niemiecki wyraz; powtóre objaśniam iak się to dawniéy nazywało. Stąd iednak niechay nikt nie wnosi, że ia te wyrazy mam za najlepsze i za koniecznie potrzebne wprowadzone."

§. 2. Filozofia praktyczna.

a.) Prawo natury.

De jure naturae et gentium in genere et de jure belli et pacis in specie authore R. P. CONSTANTINO SWIECICKI Ordin. min. Observ. S. Francisci Lut. Theologo, Provinciae Lithuaniae exdefinitore, Aug. III aulico theologo. Lucae 1763 sed prostant Venetiis apud Antonium Bartoli in 4to.

Znamy tylko z przytoczenia.

SAMUEL CHROŚCIKOWSKI Piar od 1730 do 1799 żyjący, kilku pismami filozoficznemi, i innemi prócz tego, zbogacił literaturę oyczystą. Są zaś one (s):

(*) Według spisu u BIELSKIEGO *Vita et scripta Pier.* p. 120.

- 1.) Filozofia Chrześcijańska o początkach praw naturalnych (w Warszawie 1766) in 8vo. 470 stron.
- 2.) *Officia et obligationes hominum in omni statu. Varsoviae 1769.* in 8vo.
- 3.) *De jure naturali et politico philosophia moralis, sive ethica, utrumque jus, et ea quae ad illud spectant complectens typis mandata à P. Sam. Chrościkowski S. P. Varsae. typis Schol. P. 1770.* in 8vo 336. stron.

Inne Chrościkowskiego dzieła, są:

- 4.) Fizyka doświadczeniami potwierdzona z figurami. w Warszawie 1764. in 8vo.
- 5.) Napomnienia chrześcijańskie każdemu stanowi ludzi użyteczne. w Warszaw. 1772. in 8vo.
- 6.) Rozmowy Focyona z francuzkiego dzieła P. Mablego przełożone. w Warszawie 1770. in 8vo.
- 7.) Matylda tragedia wierszem przełożona. we Lwowie 1783. in 8vo.

§. Dowód z początków prawa przyrodzonego dany językiem francuzkim z woli Najiaśn. Stanisława Augusta na oyczysty język przełożony od TADEUSZA MŁOCKIEGO Starościca Zakroczym. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu (1766) in 8vo. 301 stron.

§. *Discours sur le droit naturel. à Varsovie de l'imprimerie royale 1775.* in 4to 24. stron prócz dedykacyi do Króla.

Autorem pisma tego traktującego o potrzebie i sposobie dawania nauki prawa natury, iest FRANCISZEK BESSAT, Exiezuita, Professor tegoż prawa w konwikcie Piiarskim, późniéy nauczyciel prywatny, zmarły w roku 1808. mając lat przeszło 70.

§. O początkach i zasadach nierówności między ludźmi przez J. J. ROUSSEAU przetłomaczone z francuzkiego na oyczysty język. w Warszawie u Diufura 1784. in 8vo. 128 stron a przypiski 58.

HIERONIMA STROYNOWSKIEGO profesora w Akademii Wileńskiej (późniéy téż Akademii Rektora, Biskupa dyecezyi Wileńskiej, kawalera orderów

S. Stanisława i S. Anny 1wszëj Klasy i t. d.) Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznëj i prawa narodów. w Wilnie w drukarni Akademickiej 1785. in 8vo 352. stron. *Przedrukowane późniëj w Wilnie, a po czwarty raz w Warszawie w drukarni przy Nowolipiu 1805. in 8vo maj. 304. stron.*

Dzieło to iasnym i do pojęcia wszelkich czytelników zrozumiałym napisane stylem, używane było powszechnie po szkołach publicznych do nauki wymienionych na tytule przedmiotów. Fel. Słotwiński w rozprawie, o historyi prawa natury, surowe o niem daie zdanie, mówiac że ani iednego zwymienionych przez niego charakterów dzieła klassycznego w niem nie znajduie, owszem wiele błędów przeciw metodowi systematycznemu a nawet przeciw loice popelnionych i t. d.

ANDRZEJA MARKIEWICZA Moralność w wykładzie prawa przyrodzonego. w Krak. 1809. in 8vo.

H. K. (HUGONA KOLLA TAIA) porządek fizyczno moralny, czyli nauka o należytościach i powinnościach człowieka, wydobytych z praw wiecznych nieodmiennych i koniecznych przyrodzenia T. I. w Krakowie u Maia 1810. in 8vo 230. stron.

Nie iest w prawdzie systematyczném prawem natury, ale raczëj filozofią moralną, w którëj gruntowne iasne i trafne rozumowanie autora, wyborną polszczyzną, wiele poiedynczych części z prawa natury roziaśniające, czyni to dzieło szacowném.

§. Rozprawa o historyi prawa natury i systematach różnyh iego pisarzów przez FELIXA SŁOTWINSKIEGO Professora prawa natury wszkole głównëj Krakowskiëj. w Krakowie w drukarni akad. 1812. in 8vo 71. stron.

Przebiegłszy autor różne okresy historyi prawa natury, wystawia charaktery czyli zna-

miona które dzieło klassyczne prawa natury mieć powinno, i czyni na koniec porównanie niektórych dzieł prawa natury z wymienionemi przez siebie charakterami, gdzie z pomiędzy Polaków wspomina o dziełach Stroynowskiego, Andrzeja Markiewiczai Kollataia, nie śmiejąc iednakże wcale ich puszczać w porównanie z dziełami współczesnych cudzoziemców którzy w téżże materyi pisali.

Franciszka CEYLERA prawo natury prywatne z Niemieckiego przełożone przez FELIXA SŁOTWIN-SKIEGO Fil. Dok. Professora akt. prawa natury i ekonomiki politycznéj w szkole głów. Krakow. pomnożone terminologią łacińską i niektórymi prawniczemi przysłowiami. w Krakowie w drukarni akademicznéj 1813. in 8vo 301. stron.

Słusznie dzieło to nazwać można pierwszém systematyczném pismem tego rodzaju w ięzyku polskim, nie dziw tedy że tłumacz niektóre nowe potworzył wyrazy, które się może z czasem utrą.

§. 3. Moralna.

Jan STOBNICZANIN wydał komentarz do etyki Aretyna iak wymieniliśmy wyżej na k. 18. pod N. 2.

CYCERONA księgi o powinnościach przełożył za Zygmunta Augusta STANISŁAW KOSZUTSKI, przedrukowane podług Wileńskiego wydania 1593. roku, z objaśnieniem w Wilnie w druk. Jezuitów 1766 in 4to 236 stron.

§. *Ciceronis trium de officiis librorum trilinguis eaque brevis epitome. Accessit series et ordo 1.) Omnium librorum, quibus Cicero universam philosophiam complexus est. 2.) De Philosophandi more apud Graecos,*

et quem Cicero sit secutus. 3.) De philosophiae origine. 4.) De lectione auctorum. 5.) Comparatio Ciceronis librorum cum Aristotelis libris philosophicis studio ADAMI THOBOLII. Thorunii ex typogr. Aug. Ferberi 1611 in 8vo. XXIV. i 184. stron.

Na samprzód jest list przypisny do młodych Sbańskich, daléy następuią rozprawy wymienione, po łacinie napisane, wszystkiego około trzech arkuszy zajmujące, a główną rzeczą jest wyciąg treści z ksiąg o powinnościach w języku łacińskim, niemieckim i wybornéy polszczyźnie. Wspomnieć tu ieszcze musimy o wierszach *Adama FREYTAGA* w języku Greckim i w łacińskim na pochwałę dzieła napisanych.

Księgi Cycerona o starości, przyjaźni i t. d. przełożył *BIENIASZ BUDNY* (*Linde* na czele słownika swego). Lecz znajduię tylko księgę o starości przedrukowaną wraz z Koszutskiego przekładem o powinnościach. w Wilnie 1766. in 4to.

Justa LIPSIOUSZA o stałości księgi dwoie, teraz świeżo z łacińskiego na rzecz polską przełożone i objaśnione przez *JANUSZA PIOTROWICZA* nakładem Joz. Korsaka. w Wilnie u Jana Karkana 1600. in 4to 169 stron. *Przedrukowane* w Wilnie w drukarni Jezuitów 1770. in 8vo 192. stron.

W tym przekładzie widać dziarskość szesnastego wieku.— Toż samo dzieło innego tłómaczenia, wyszło pod tytułem:

Rozumna rada w nachylonéy oyczyźnie do upadku rozumnemu obywatelowi ku ratowaniu się podana, to jest *Justa Lipsiusza* księgi dwie O męstwie i stałości umysłu, teraz powtornie, pomimo ciemne owegoż wieku tłómaczenie iasniéy i czysciéy na polski język

przez X. IGNAC. OMIECIŃSKIEGO Proboszcza Wieleńnickiego 1783. przeniesione. w Berdyczowie in 8vo. i8. arkuszy.

Płynniéy się w prawdzie czyta ten przekład od poprzedzającego, w wielu iednak miejscach radziłyśmy widzieli zachowaną prostotę i wyrazy Piotrowicza.

Seneka w części przełożony na polskie już przy końcu szesnastego wieku. Obacz niżej.

PETRYCY SEBASTYAN rodem z Pilzna w Sandomirskiém, dostojność bakałarską w akademii krakowskiéy otrzymał 1574. roku, późniéy zwiedził Niderlandy i Włochy gdzie doktorem Medycyny kreowany. Za powrotem do Ojczyzny professorem był nauki lekarskiéy w Krakowie, potém lekarzem nadwornym Maciejiowskiego Kardynała i Dymitra Samozwańca. Umarł zaś 1626 roku (t). Należy tu Petrycy iako tłumacz dzieł Arystotelesowych, do których tak obszernie pododawał uwagi, iż te bardzo znacznie text oryginału swym ogromem przewyższają. Te zaś są z następującemi tytułami:

- 1.) *Polityki Arystotelesowéy* to jest rządu Rzeczypospolitéy z dokładem ksiąg ośmioro. Pożyteczne nie tylko pospolitemu człowiekowi, który z tąd może widzieć, iako się ma w rzeczypospolitéy sprawować, iako ma swoim przełożonym poddaność oddawać i t. d. Przydane są do każdego rozdziału przestrogi, które krótko rzeczy trudniejsze ułacniają. Przydatki też są położone na końcu ksiąg, częścią dla dokładniejszego wyrozu-

(t) Według STAROWOJSKIEGO *Hecat.* edycyi Weneckiéy Nro LXXXV. Obszerna prócz tego wiadomość o życiu i pismach Petrycego znajduje się u SOŁTYKOWICZA o akad. krak. na k. 398. inastępnych.

mienia rzeczy w księgach zamkniętych, częścią dla zaostrenia dowcipów ludzkich potrzebne przez Doktora Sebastjana *Petrycego* Medyka. w Krakowie w drukarni Szymona Kempiniego 1605. in fol. *Prócz przedmów, listów przypisnych i regestrów* 472. i 421. stron.

Sołtykowicz w przytoczoném miejscu takie o tém piśmie daie zdanie: „To dzieło własnymi objaśnieniami tłómacza — tak iest pomnożone że więcéy w nim na autora niż na przełożyciela imię Petrycy zasłużył. Pomimo polszczyzny szesnastego wieku, zrozumiałe to dzieło bydz może dla wszystkich, którzy nie szukają w filozofii nic więcéy tylko filozofii, a w wyrażeniu rzeczy, więcéy dokładności, niżli wysady upatrują.”

- 2) *Etyki Arystotelesowéy*, to iest iako się każdy ma na świecie rządzić z dokładem ksiąg dziesięciorga. Pierwsza część w której pięcioro ksiąg — Przydane są (*tak iak w polityce*) do każdego rozdziału przestrogi, i na końcu każdéy księgi przydatki, dla gruntowniejszego w księgach tkniętych wyrozumienia, częścią dla zaostrenia dowcipów buyniejszych, potrzebne, w Krakowie w drukarni Macieja Jędrzeiowczyka. 1618 in fol. *Prócz listów przypisnych i regestrów* 408' stron.

Część druga mająca zawierać pozostałe pięć ksiąg, nie wyszła na widok publiczny.

- 3) *Ekonomiki Arystotelesowéy* to iest rzędu domowego z dokładem księgi dwoie, w których się może nauczyć każdy gospodarz, iak się obchodzić z żoną, z dziećmi, z czeladzią, z majątnością. Na końcu ksiąg iest przydatek, w którym się szerzy i łacniéy dokłada, co do téżé materyi należy. Powtórę wydane (*pierwszý edycyi nie znam*) poprawione i w wielu rzeczach potrzebnych przyczynione. w Krakowie w drukarni Macieja Jędrzeiowczyka 1618 in fol. *prócz przedmowy i regestrów* 135 stron, z których od 44. do 135 zaymu-

ią własne Petrycego przydatki, początkowe zaś 43. stron są tłómaczeniem z Arystotelesa, a to jeszcze za każdym rozdziałem są obszernie tłómacza objaśnienia.

Te trzy Petrycego dzieła pięknie drukowane i czystą pisane polszczyzną, troskliwie bowiem unikał autor wszystkich wyrazów i sposobów mówienia z obcych języków, znajduią się w Bibliotece Liceum Warszawskiego.

4.) Tłómaczenie czyli raczén naśladowanie pieśni Horacego, o którem obacz wyżéy między tłómaczami Horacyusza tom I. k. 324.

Pisał prócz tego Petrycy *historyą swoich czasów*, którą synowi swemu Janowi Innocentemu zostawił. Przełożył także Psalterz wierszem polskim idąc w zapasy z Kochanowskim, lecz nie podał swego przekładu do druku, iak Starowolski świadczy.

Godna tu iest uwiecznienia okoliczność z życia naszego Petrycego, iż przed śmiercią wyznaczył fundusz na Historyografa akademii krakowskiey, z warunkiem, aby dzieie takowego każdego historyka (którym był naprzód syn iego własny *Jan Innocenty*) w archiwum akademickiem chowano, i dopiero w sto lat po napisaniu drukiem ogłoszono.

WAWRZYNCA BODOCKIEGO należy tu pismo: *De virtutibus moralibus*, obacz wyżéy k. 24.

ŁUKASZ OPALIŃSKI marszałek nadworny koronny za Jana Kazimierza, mąż nauką swą słynący; w łacińskim i greckim języku bowiem tak biegły, iż w obu nietylko autorów czytał ale i pisywał, a w hebrajskim świadomy; iako obywatel za wzór służyć mogący i iako

człowiek powszechnie wielbiony, umarł 1662 roku. Dzieło iego tu należące iest (u).

De officiis libri tres in quibus Christianae sapientiae, id est moralis philosophiae jurisprudentiae imo et theologiae, pleraque et praecipua nova hactenus ratione atque methodo, accurate explicantur. Cracov. 1649 in fol. et Amstelod. 1668 in 12mo. Według Szpey-zera (w) przedrukowane w Królewcu 1703. in 8vo.

- 2.) *Polonia defensa contra Barclavium Joannem, ubi ex occasione ista de regno, genteque polona multa narrantur. Dantisci apud Forsterum 1648 in 4to.*

Prócz tego w mowcy polskim 1683 wydany, znajduią się iego mowy i listy. — Nie-siecki w przytoczoném miejscu, wymienia ie-szcze dzieła Opalińskiego które w rękopiśmie zostawił, lecz te przez niedbałość osób podobno zaginęły zupełnie.

ELIASZ DOWNAROWICZ Jezuita gorliwy kaznodzieia, który umarł 1669, podał do druku:

Tractatum de virtutibus moralibus, pod tytułem: *Homo politicus Brunsbergae 1664. in folio.*

LESZCZYŃSKI STANISŁAW podwakroćmianowany królem polskim, i nakoniec przy tytule zostawiony, żyjący od 1677 do 1766, najsłuszniejszém prawem nazywany filozofem dobroczynnym, prócz niewygasłej pamiątki w sercach swych poddanych, uwiecznił ją także pismami rozmaitemi o filozofii praktyczney i moralney, tudzież o polityce w języku francuzkim; wyszły one pod tytułem:

(u) NIESIECKI w Herbarzu III, 472 obszernie o życiu i pismach iego mówi,

(w) W katalogu biblioteki Józefa Ossolińskiego 1803. wydanym na k. 390.

Oeuvres du philosophe bienfaisant. à Leipsic chez J. F. Junius 1764 in 8vo. 4. tomy.

Wspaniale wydane 1765 w 4. tomach także, i przedrukowane w Paryżu w 4. tomikach in 12mo. (x).

Miłość rodzaju ludzkiego, chęć widzenia wszystkich iak najszcześniejszemi, mądrość w zdaniach, wyniosłość w widokach, nauki śmiałe dawane monarchom i własnym rodakom, znamionuią zbiór ten pism Leszczyńskiego.

§. Rozmowa o filozofii przez MICHAŁA DRUŻBAC-KIEGO Skarbnikowicza Podolskiego napisana a przy dokończeniu filozofii w szkołach Lwowskich S. J. oraz z tą całą filozofią na publiczną dysputę wystawiona J. W. J. Łodzi Ponińskiemu ofiarowana. w Lwowie u S. J. 1746 in 8vo. 6. arkuszy.

§. Tacyt polski albo raczey moralia Tacyta nad podchlebstwem przez J. O. X. STANISŁAWA WINCENTEGO JABŁONOWSKIEGO, Woiewodę Jenerała ziem Ruskich i t. d. we Lwowie w drukarni Jezuitów 1744 in 4to. 248 stron.

Rozkład dzieła iest takowy, że autor bierze poiedyncze zdania lub dzieie przez Tacyta opisane, i umieściwszy wyrazy oryginału, roz-biera ie i objaśnia daléy, mając zawsze na celu wyłożenie, iak szkodliwém iest podchlebstwo wszędzie a osobliwie w kraiach wolnych. Spo-sób tłómaczenia się autora iest iasny.

(x) *Diction. histor. de Chaudon et Delandine* 1804. roku wydany, gdzie krótka lecz trafna biografia Leszczyńskiego się znajduje. Obszerną we dwóch Tomikach wydał bezimienny literami D. C. oznaczony w języku francuzkim w Amsterdamie około 1740. roku; na niemiecki język. przełożona wyszła w Frankfurcie i Lipsku u J. Albrechta 1741. in 8vo 2 Tomiki. Mamy także polskie tegoż dzieła tłómaczenie (obacz niżej między historykami). Lecz Xiądz *Soliniak* nagania w autorze brak wiadomości miejscowych o których pisał. X. *Proiard* napisał w języku Francuzkim życie tegoż monarchy we dwóch tomikach w Lugdunię 1784. in 12mo, zalcone z wierności, iasności i dokładności.

Inne tegoż Jabłonowskiego pisma są: (y)

- 2.) Urowadzenie z Bukowiny wierszem. Obacz w tomie I. k. 381.
- 3.) Męczeństwo Ś. Jana Nepomucena. w Częstochowie i Lwowie 1740 in 4to.
- 4.) Siedm łez grzesznika pokutującego, z uwagami ascetycznemi *pod obcym imieniem* (iak pisze Józef Jabłonowski *in Museo Polono*, lecz nie wyraża, pod czyjém) we Lwowie in 8vo. maj.

§. Szkoła świata albo nauka jednego oycy dana synowi swemu iak ma żyć i postępować na świecie na rozmowy podzielona, po francuzku przez Imci Pana *le Noble* spisana a dla pożytku powszechnego przetłómaczona. w Królewcu u H. Hartunga 1755 — 1761 in 8vo. 3. tomy. 240 stron ma pierwszy tom, od 240 do 437 drugi; a trzeci od 1. do 407 strony. *Przedrukowana* w Warszawie 1778 in 8vo. w 4 tomach.

X. M. JASKIEWICZA Polityk chrześciański. w Warszawie 1757 in 8vo.

Podług katalogu Biblioteki Joz. Ossolińskiego przez Szpeyzera w Krakowie 1803 wydano na karcie 393.

§. *La. Jes. Chr. Institutiones politico religiosas juxta regulas prudentiae ac modestiae ad normam discretiae virtutis Tyronem bonis moribus imbuendum erudientes. Omnibus quidem morum elegantiae, virtutisque studentibus, sed clero praecipue regulari opportuna per P. F. STAN. KLECZEWSKI Ord. Min. S. P. N. Francis. Custod. Roxol. Sacerd. collectae A. D. 1759 typis Leopoli SSS. Trinit. in 8vo. 297 stron.*

§. Rozmowy w ciekawych i potrzebnych filozoficznych i politycznych materyach w kolegium Nobilium Warszawskim S. P. miane. w Warszawie u XX. Piiarów 1760 — 1762 in 8vo. 3. tomy 337, 394, i 294 stron.

(y) podług spisu u KRASICKIEGO w zbiorze wiadomości: i u JABŁONOWSKIEGO *Mus. Pol.* 91.

§. Filozofia obyczajów i rozumu z francuzkiego przełożona z propozycjami z każdéj filozofii, rozumu części przydanemi przez X. ANDRZEJA BROMIRSKIEGO S. J. w Warszawie w drukarni Jezuitów 1762 in 8vo. 238 stron, a propozycje $\frac{1}{2}$ arkusza.

§. Listy Chrześcijańskiego filozofa do młodzieńca z pod dozoru nauczycielów wychodzącego. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1766 in 8vo. 413 stron.

§. Uwagi do zupełnego zabierających się w stan małżeński szczęścia służące przez pewnego Podgórzanina powszechnéj ciekawości poświęcone. Powszechne naprzód nauki potem szczególne. w Wrocławiu 1768 in 8vo. 2. tomy, po 200 przeszło stron.

O CHROŚCIŃSKIEGO pismach obacz niżej.

ZYGM. LINOWSKIEGO sposób postępowania sobie cnotliwie i chwalebnie na świecie dla kawalerów po skończonéj edukacyi wychodzących ułożony. w Warszawie u Piarów 1770 in 8vo. 350 stron.

Tenże autor zgromadzenia Piarskiego, urodzony w Poznańskim, żyjący od 1738 — 1808, wydał (podług Bielskiego *in Vitis Piaris*. p. 158):

2.) Myśli filozoficzne o prawdzie objawienia Karóla BONNETA, z francuzkiego przetłómaczone w Warszawie 1772 in 8vo.

Obacz nadto pod pisarzami historyi powszechnéj.

§. Plac polityki albo szkoła obyczajności wprzód w ięzyku łacińskim pracą J. X. MARLIANI, teraz świeżo z woli i rozkazu Tad. Kniazia Ogińskiego Woiewody Troc. i t. d. na polskie przekładaniem Wiel. J. Pana JERZEGO z Werezub ZUBOWSKIEGO Sędzica Grodz. Orszan. świata otworzona. w Warszawie w dr. Soc. Jesu 1771 in 4to. 384. stron.

§. Hrabi OXENSZTYRNA uwagi i maxymy moralne z francuzkiego przetłómaczone. w Warszawie u Grela 1772 in 8vo.

Dobre tłómaczenie.

§. GELLERTA moralne pisma z niemieckiego ięzyka przełożone w Wroclawiu u W. B. Korna 1775 in 8vo 2. tomy 416 i 358 stron.

§. Listy GELLERTA z niemieckiego przełożone. *Tamże* 1774. in 8vo. 190 stron.

§. Napomnienia na piśmie dane od oycy synowi przy wysłaniu go, na nabywanie nauk do akademii, z pism C. GELLERTA wyjęte i z niemieckiego na polskie przetłómaczone. w Wilnie w drukarni Akadem. 1774 in 8vo. 4. arkusze.

W dedykacyi podpisał się tłómacz Ign. WITOSZYŃSKI.

§. Tajemnica świata od Im. P. Caraccioli po francuzku napisana, na oyczysty ięzyk przełożona przez X. M. ANDRZEIA CYANKIEWICZA kolegę mnięyszego Profess. akad. krak. w Krakowie w druk. akad. kosztem Ign. Grebla 1778 in 8vo. 1 $\frac{1}{2}$ arkusza i 145 stron.

Autor dowodzi potrzebę religii obiawionéy, mając osobliwie deistów przed oczyma i panujące w owym czasie zdania filozofów francuzkich o religii katolickiéy.

§. Osnowa polska myśli francuzkich częścią moralnych częścią politycznych. Przydany iest na końcu zbiór krótki powieści pamiętnych iako też dowcipnych z francuzkiego. w Warszawie w drukarni Mitzlerowskiéy 1776 in 8vo. 6 $\frac{1}{4}$ arkusza.

Jest to zbiór przysłów czyli raczéy zdań moralnych, tudzież kilkudziesiąt anegdot.

§. Zdanie moje o pojedynkach czyli list officyera francuzkiego do iednego z swoich przyjaciół przełożone z francuzkiego przez FR. BARSSA w Warszawie u Diafura 1776 in 8vo. 32. stron.

§. Spowiedź czyli iawne wyznanie P. de VOLTAIRE z francuzkiego przełożone, anekdotami, zdaniami listami i t. d. pomnożone przez A. T. (ANDRZEIA TRZCINSKIEGO, Professora w akademii krakowskiéy) w Krakowie w drukarni Seminaryum nakładem Ign. Grebla

1778 in 8vo 273 stron. Przedrukowane tamże 1780 in 8vo. 235. stron.

§. Wolter między nieboszczykami, wykład z francuzkiego. w Krakowie kosztem Ign. Grebla 1781 in 8vo.

§. Historyczno krytyczne wiadomości o życiu i pismach Pana Woltera i inszych nowych filozofów, wykład z niemieckiego przez J. P. iednego z akademików Krakowskich. w Warszawie u XX. Piarów 1781 in 8vo. 422 stron. Część I.

§. List Imc. Pana a Trahciew do nauczycielów filozofii w Polsce zapraszając do obchodzenia pamiątki śmierci, Pana Woltera. w Lipsku 1781 in 8vo. 32 stron

S E N E K A.

- 1.) Dzieło o dobrodziejstwach przełożone przez Łukasza Górnickiego. Obacz w tomie I, k. 644.
- 2.) O krótkości życia, o życiu szczęśliwym, o opatrtności, o pokoju duszy, o stałości mądrego, ksiąg pięcioro przekładania X. DAWIDA PILCHOWSKIEGO Soc. Jesu (późniéy Professora w akademii Wileńskiéy Biskupa sufragana Wileńsk. żyjącego od 1735 — 1803) (z). w Wilnie w drukarni Akademickiéy Societat. Jesu 1771 in 8vo. 407 stron.
- 3.) O łaskawości ksiąg dwoie, o gniewie ksiąg troie, przekładania tegoż *Pilchowskiego*: w Wilnie w drukarni akademickiéy 1775 in 8vo. *Przedrukowane tamże* 1782 in 8vo. 411 stron.
- 4.) Listy do Lucyliusza przekładania tegoż. w Wilnie tamże 1781 i 1782 in 8vo. 4 tomy.

Na końcu czwartego Tomu załączona jest treść listów podług ich porządku i reiestr alfabetyczny rzeczy szczególnych tak w listach iak w przypisach, zawartych.

(z) Wiadomość o życiu i pismach Pilchowskiego napisana przez Józefa Kossakowskiego, znajduje się w rocznikach tow. Warsz. tom IV, k. 31. — 44.

Kto zna pisma Seneki, zna tém samém w części przynajmniéy i trudności z któremi tłómaczowi walczyć przychodzi. Nasz Pilchowski po większéj części szczęśliwie one pokonał, iuż to przez oddanie wierne myśli autora, iuż przez kształtne (ile w przekładzie Seneki byđ może) czystą polszczyzną onychże wyłózenie i dodanie przypisków które służą do objaśnienia rzeczy lub wyrazów. Przekład zatém ten słuszenie po tłómaczeniu Tacyty przez Naruszewicza, między tłómaczeniami autorów klasyycznych, pierwsze miejsce trzyma. Zyciopis Pilchowskiego Józef Kossakowski, w przytoczoném miejscu, mówi o tém tłómaczeniu, że „styl iasny, zwięzły, iędrny, i prawdziwie polskiego toku, do czasów Zygmuntońskich zbliżony, okazuje wczytanie się autora w pisarzy złotego owego dla Polaków wieku.”

- 5.) O pocieszeniu ksiąg troie przekładania JÓZEFA MAXYMILIANA Hrabiz Tęczyna OSSOLINSKIEGO. w Warszawie w drukarni nadwornéy 1782 in 4to. 79 *stron*.

§. Książeczka moralna dla dzieci od Imci Pana *Kampe* po niemiecku napisana teraz zaś na oyczysty ięzyk przełożona. w Wrocławiu u J. B. Korna 1779 in 8vo. 155 *stron*.

§. Nowy Galateusz czyli ustawy obyczayności i przystoyności iaka się zachowywać zwykła między ludźmi zanie urodzonemi, z francuzkiego ięzyka na polski przełożone. powtórnie przedrukowane w Warszawie u XX. Piłarów 1780 in 8vo. 158 *stron*.

§. (X. ANTONIEGO POPŁAWSKIEGO) moralna nauka dla szkół narodowych w roku 1778 za dzieło elementarne od komissyi edukacyynéy prze-

przepisana, i pokilkakroć przedrukowana. Na klasę I szą, tekstu ieden arkusz, na klasę II gą podobnie arkusz. Przypisy zaś do tekstu obojga klass. w Krakowie w drukarni szkoły głównej 1785 in 8vo. 93 stron. Na klasę III ciał z przypisami około 5. arkuszy.

Dykcjonarz filozoficzny religii, w którym gruntuia się wszystkie wiary S. artykuły, lżone od niewiernych i odpowiada się na wszystkie ich zarzuty, z francuzkiego X. NONNOTA na polski ięzyk przełożony przez X. TADEUSZA BRZOSOWSKIEGO profesora ięzyka francuzkiego w szkołach Mińskich. w Wilnie w drukarni akademickiej 1782 in 8vo. 4. tomy.

Załączony iest także drugi tytuł takowy:
Nowy dykcjonarz Anty-filozoficzny.

Przekład ten iest gładki. Na czele dzieła umieszczona rozprawa o filozoficznym duchu czasów, 5 arkuszy obeymuie.

§. Rozmowa między Teagenem i Eutymiem z dzieła Belgarda wyięta i na polski ięzyk przetłómaczona. w Supraślu 1782 in 8vo. 84. stron.

§. Wyrocznia nowych filozofów dla dopełnienia i objaśnienia dzieł Pana de Voltaire z francuzkiego. w Warszawie u XX. Missyonarzy. 1782 in 8vo. 526 stron.

§. Uwagi nad pochwałą wieku ósmnastego *excerpt* z pamiętnika roku 1784, miesiąca Grudnia pod liczbą IV, k. 1153. in 8vo. 23. stron.

§. Katechizm filozoficzny czyli zbiór dowodów służących na obronę wiary chrześciańskiej przeciwko nieprzyjaciółom iey, w ięzyku francuzkim napisany przez X. Flexier de Rewal, tłómaczone przez X. TH. WALSUZEWICZA filoz. doktora Plebana Poszwitińskiego. w Wilnie w drukarni królewskiej. 1784. in 8vo. 2. tomy 288. i 376. stron.

§. Filozof bez relii uważany w towarzystwie przez Wielmożnego Imci Księdza X. B. P. K. W. P. W. T. S. G. W. X. L. S. T. i O. P. D. w Wilnie

w drukarni królewskiej r. 1786. in 8vo 2 tomy 239. i 268. stron.

§. Krótki zbiór starożytnych moralistów z Francuzkiego na polski język przełożony przez X. GRZEGORZA ZAGHARYASZEWICZA Infułata K. Kanonika M. Gniezn. w Łowiczu w drukarni J. O. X. Prymasa 1784. i 1787. in 8vo 5. tomików.

Znayduią się tu następujące rzeczy. O filozofii Stoickiej i treść zdań moralnych *Epikleta*, o filozofii Chińskiej i myśli moralne *Konfucjusza* tudzież różnych filozofów Chińskich. Życie *Cycerona* i myśli moralne z niego. — Obyczaje wieku (charaktery) *Teofrasta*, z przydatkiem myśli tegóż filozofa i ucznia jego *Menandra*. —

Inne *Teofrasta* tłumaczenie wyszło pod tytułem:

Charaktery czyli przymioty z *Teofrasta* z obyczajami tego wieku przez P. de la BRUYERE z akad. Paryż. przełożone i napisane a z francuzkiego na polskie tłumaczone przez H. F. J. P. K. M. (Hrabie FRANC. PODOSKIEGO kasztelana Mazow.) w Warszawie u Diufura 1787. in 8vo 2 Tomy 395. stron.

§. Sztuka szczęśliwego życia w społeczności przez Imci Pana Hrabie de *Szesterfeld* po francuzku, a na język polski przełożona przez X. K. O. w Krakowie u Grebla 1784. in 12mo 96. stron.

§. Rozmowy wielkich królów i sławnych mężów w polach Elizeyskich z powieściami zabawnymi napisane przez Imci X. Fr. D. L. M. FENELONA na polskie tłumaczenie przełożone (!) przez F. H. J. P. K. M. (w dedykacyi podpisał się tłumacz Fr. PODOSKI kasztel. Mazow.) w Warszawie u Diufura 1786. in 8vo 2 tomy 376. i 312. stron.

Nauka obyczajowa dla ludu przez PIRAMOWICZA, obacz tom I. k. 693.

§. Wyborne zdania czyli apophtegmaty i powieści starożytnych mężów sławnych wyjęte z *Plutarcha*,

Dyogenesa Laercyusza, Eliana, Atheneusza, Stobea, Macrobiusza, i innych tłómacz. Mikoł. Perot P. d'Ab-lankur z opisaniem stratagematów od Frontyna napi-sanych, na polski przełożone przez F. H. J. P. K. M. (FRANC. PODOSKIEGO kasztel. Mazow.) w War-szawie u Diufura 1787. in 8vo 2. tomy 311. i 158. stron.

§. Lorynetka filozoficzna z francuzkiego na polskie przetłómaczona 1787. in 8vo min. 2. tomiki 74. i 68. stron.

Są to urywkowe zdania, maxymy, myśli i uwagi niektóre bardzo trafne i dowcipne.

§. Początki zdrowej filozofii zgodzone z początkami religii dzieło wydane w języku francuzkim przez J. X. Pana du *Fanias* i na polskie przełożone przez X. M. T. S. D. w Wilnie u XX. Piarów 1789. in 8vo 2 tomy. 491. i 555. stron.

§. Szkoła szczęśliwości czyli obraz cnot towarzyskich w którym nauka w przykładach pokazuje drogę najpewniejszą do szczęśliwości. Dzieło użyteczne w edukacyi młodzi obojczy płci i interessujące każdego czytelnika tłómaczone z francuzkiego. w Warsza-wie 1789. in 8vo 2 tomy 202. i 308. stron.

Przedrukowane pod tytułem:

Szkoła uszczęśliwienia czyli wizerunek cnot towa-rzyskich, w których powinność położona z przykła-dem z francuzkiego przełożone. w Warszawie w dru-karni Nadwornéy J. K. Mci 1792. in 8vo 358. stron.

§. Sentymenta polityki i roztropności przez J. X. C. GRYFFINA POBIEDZINSKIEGO kan. Inf. Theol. J. K. M. w Warszawie u Piotra Zawadzkiego 1792 in 8vo 148. stron.

Jest nauka moralna łącząca oraz moralność chrześcijańską i prawidła niektóre roztropno-ści.

§. Głos rozumu Margrabi CARACIOLI z francuzkie-go przełożony przez X. M. A. CYANKIEWICZA. w Krakowie edycya druga u Grebla 1793. in 8vo 245. stron.

§. X. *Karola* GOBINETA nauki o nabywaniu cnoty w młodości i obraniu stanu życia, na pięć części podzielone, tłómaczone z francuzkiego przez X. MARTYN. NAFALSKIEGO po 3ci raz wydana w Warszawie u Piłarów 1791. in 8vo 457. *stron.*

§. Justus i Justinus czyli rozmowy o fałszywych filozofach. w Kaliszu w drukarni J. K. Mei (1791.) in 8vo 98. *stron.*

§. Początki nauki moralnéy dla użytku młodzieży krótko zebrane z włoskiego ięzyka przez J. X. M.... przetłómaczone. w Wilnie w drukarni J. K. Mei przy akademii 1792. in 8vo 85. *stron.*

§. KAIET. SKRZETUSKIEGO S. P. prawidła początkowe nauki obyczajowéy, do pojęcia uczący się młodzi przystosowane. w Warszawie 1793. in 8vo 102 *stron.*

§. Przyzwoity i stosowny do szczęśliwego życia myślenia sposób w gruntownéy nauce krótko zebranéy. w Warszawie 1796. in 8vo 72. *stron.*

§. Zasady moralne i myśli różne dla ludu do zrozumienia łatwe, z francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczone przez A... w Poznaniu u Dekera 1799. in 8vo 184. *stron.*

§. Manualik poczcivego człowieka z francuzkiego przetłómaczony. w Lwowie u K. P. Pfaffa (około 1800. roku) in 8vo 150 *stron.*

W dedykacyi podpisany AN. Hrabia ROZWA-
DOWSKI.

MARCIN NIKUTA urodzony w Prusiech (dziad iego szlachcic Grodzieński przeniosłszy się do Prus, zamienił dawne nazwisko Micuty na NIKUTĘ), w Królewcu doskonalił się w naukach, zkąd przy tworzącym się kórpusie kadetów w Warszawie, wezwany od króla Stanisława na Professora, przez czas długi z chwałą obowiązki swe pełnił. Późniéy trudnił się prywatném wychowaniem, mianowicie zaś Chodkiewiczów Alexandra i Wacława. Umarł w podeszłym wieku 1812 roku w Warszawie.

Pisma iego, wszystkie bezimiennie wydane, są:

- 1.) *Teinture de la Morale. Varsovie chez Le Brun* 1796. in 8vo 98. stron.

Jest to zbiór zdań, prawd, maxym i rozumowań moralnych. Przy końcu oświadczył się autor, iż jeżeliby to pismo znalazło względy nauczycieli, tedy obszerne wyda w téj materii dzieło, które do niniejszego za komentarz służyć będzie. Iakoż wydał w następnym roku:

- 2.) *Recueil des idées élémentaires, pour servir de principes aux sciences morales. Varsovie chez Le Brun* 1797. in 8vo 6 części z których każda po 8. arkuszy ściśło drukowanych zajmuje.
- 3.) *Sciagraphie de l'art de penser. Tamże* 1798. in 8vo 140 stron.

Jest to loika ale nie owa ściśle scyentyficzna, lecz tylko przez objaśnienia zdań i prawd logicznych, rozwikłanie władz duszy za cel mająca (a). Zostawił nadto Nikuta wiele rękopismów w języku łacińskim, polskim, niemieckim i francuzkim pisanych, które się w ręku iego ucznia Alex. Hrab. Chodkiewicza, uwielbiającego pamiątkę swego nauczyciela, znajdują.

§ Mowy i wiersze moralne autorów klassycznych przez X. JÓZEFA KONSTANTYNA BOGUSŁAWSKIEGO. w Wilnie u Piarów 1801. in 8vo 2 Tomy 360 i 276 stron.

§. Moje godziny szczęśliwe, (przez Józ. WYBICKIEGO Senatora Woiew. Xięstw. Warsz.) 2. tomi-

(a) W krotkości powiedziane lecz nader chlubne dla Nikuty zdanie o iego pismach, obacz w dziele *MIUREIA de l'état des études en Pologne* k. 131.

ki w Wrocławiu u Korna. Nowa edycja 1806. in 12. 176. i 148. *stron.*

§. Eliza czyli wzór kobiet z francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczona. w Warszawie 1806. in 8vo 3. Tomy.

§. Listy moralne do utworzenia cnotliwego serca stosowne, z Niemieckiego na polski ięzyk przełożone (*oryginał iest Angielski*). w Krakowie u Greblowéy 4ta edycja 1808. in 8vo. 2tomy 252. i 305. *stron.*

§. Bramin natchniony sentymentów moralności z Angielskiego przełożony. Trzeci raz przedrukowany przez *Tad. NOWICKIEGO* Kan. Infl. Proboszcza Wileńskiego. w Wilnie u Zawadzkiego 1808. in 8vo 71. *stron.*

Jest to zbiór moralności Indyyskiéy w zdaniach i przysłowiaich zawartéy.

§. ANDRZEJA MARKIEWICZA moralność w wykładzie prawa przyrodzonego stosownie do przepisów komissyi edukacyinéy w klassie IV. szkół przyglównych Krakowskich — dawana. w Krakowie w drukarni J. J. Traslera 1809. in 8vo. 135 *stron.*

Tegoż autora: Nauka obyczajowa o obrzydzeniu występków wad przesądów, a zamiłowaniu prawdy cnoty i przymiotów towarzyskich do kształcenia młodzieży na dobrych ludzi obywatelów i urzędników stosowna. w Krakowie 1810. in 8vo 221. *stron.*

W Pamiętniku Warszawskim na rok 1810. Nro IV. k. 115. takie iest o tych dziełach P. *Markiewicza* zdanie, że obadwa celowi swemu w samym napisie wyrażonemu odpowiadając, z gruntownego rzeczy, wykładu i iásnego stylu są zalecone.

§. Maxymy i uwagi moralne Xcia de la *Roszfuko* (Rochefoucault) przełożone z francuzkiego (przez *BALINSKIEGO*). w Wilnie u Zawadzkiego 1812. in 12mo 132. *stron.*

§. 4. *Dzieła o pedagogice i instrukcyi czyli o wychowaniu, sposobie uczenia i naukach w ogólności mówiące.*

*SIMONIS MARICII Pilsnensis Jureconsulti deschol-
lis, seu academiis, libri duo. Cracoviae in officina
H. Scharffenbergi. 1551 in 8vo. cały alfabet.*

Janocki (*Nachr. v. raren Büchern* II, 100.) opisuie życie Maryckiego, iego zalety i w obszerności wyklada treść tego pisma, i co do rzeczy i co do sposobu tłómaczenia się czystą łaciną, na większe i dziś zasługującego upowszechnienie.

§. *Reynharda LORYCHIUSZA* (Jezuity rodem z Niemiec około 1541 roku żyjącego) księgi o dobrym rządzie i wychowaniu przełożone, z łacińskiego tłómaczone przez STANISŁAWA KOSZUTSKIEGO w Wilnie 1555 in fol. i w roku 1606 (b).

Zapewne inne tylko wydanie tegoż samego dzieła znajduię przytoczone (c) pod tytułem:

Reynharda Lorychiusza o wychowaniu i ćwiczeniu młodzi. w Krakowie w drukarni dziedziców Marka Szarfenberga in fol.

JAN RAMUŁT z Zabłoyca wydał: *Compendia-
ria instituendorum nobilium liberorum ratio, dictis et
exemplis illustrium virorum expolita. Cracoviae 1576.8.*

Jak świadczy Niesiecki (d), który tegoż autora drugie jeszcze pismo przytacza:

(b) NIESIECKI Herb. II. 671. Jabłonówki Mus. Pol. p. 120.

(c) W rękopiśmie Krzyst. Rożyckiego Summaryusz przywile-
iów akademii krak. bibliopolów i drukarzów, w Warszawie 1725.
in fol. p. 133.

(d) Herbarz T. III. k. 844. gdzie tak mówi: Jan Ramułt, o którym Paprocki pisze, że wiele pism swoich do druku podał, maie się iednak to tylko widzieć dostało.

De sacra poenitentia et ejus partibus. Cracov. 1571. 12.

BENEDYKTA HERBESTA, pismo *Cracovien-sis scholae institutio*, należy tutaj, o którym i innych Herbesta dziełach obacz wyżej w tomie I, k. 674.

ERAZM GLICZNER żyjący za Zygmunta Augusta, kaznodzieja Ewangelicki w Grodzisku, później w Brodnicy, nakoniec Superintendent kościołów Wielkopolskich (e), jest autorem następujących pism:

- 1.) O wychowaniu dzieci in 8vo. (*jak świadczy LINDE na czele słownika*)
- 2.) *Oracya Isocratis, in fol. (podług tegoż).*

Węgierski w przytoczonym mieyscu, następujące wylicza Glicznera dzieła:

- 3.) *Commentarius polonicus in epistolam Pauli ad Philemon. Grodisi 1572.*
- 4.) *Chronica vitae doctrinae et operum Jesu Christi, polonice ex quatuor Evangelistis collecta. Grodisi 1579.*
- 5.) *Chronicon regum Poloniae latinum, cujus pars ad Zemomislauum usque reperitur. Torunii 1597.*
- 6.) *Appellatio sive Apologia confederationis Regni Polon. inter dissidentes de religione, edita Poloniae. Regiomonti 1598 etc.*

PALCZEWSKI PAWEŁ rodem z Oświęcimskiego żył za Zygmunta III, i pamiętnym się uczynił szesnastoletniém wciąż za granicą podróżowaniem które opisane zostawił (f). Pismo jego tu należące jest:

Tractatus de ratione instituendi hominis nobilis, et modo perfectionem eam, quae in eum cadere possit, consequendi.

Inne zaś pisma, są:

(e) Węgierski *Hist. Eccl. Slavonicar.* p. 405.

(f) O życiu i pismach jego: *STAROWOLSKI in Hecatont.* Nro LXXXIV. *NIESIECKI Herb.* III. 554.

2.) *Status Venetorum seu brevis tractatus de vetustate Venetorum, de dominio et ditione, de ratione administrationis eorundem.* Cracov. 1603. 4. (g).

3.) *Topographia earum civitatum in quibus (autor) commoratus est.*

§. Krótka informatia o sweywoley studentow akademii krakowskiéy przez SEBAS. KOSZUCKIEGO *Artium et. Philos.* Bakałarza téżże akademii. 1632 in 4to. 3. arkusze.

PETRYCEGO Jana Innocentego należy tu dzieło:

Princeps Polonus, seu institutio primarii et in excelsa familia editi juvenis in Republica Polona ad Illustr. Principem ac D. Władisław Dominicum Ducem in Ostrog et Zastaw Comitem in Tarnov. Cracov. in Offic. Fran. Caesari 1633 in 4to.

O innych tego Petrycego pismach, obacz między historykami.

§. Bursa Garwasciana abo fundacya na trzydziestu studentow szlacheckiéy krwi przy akademii krakowskiéy przez S. P. nieboszczyka Garwaskiego Dziekana Płockiego. Kan. Krak. Sekret. J. K. Mei uczyniona. w Krakowie u Andrzeia Piotrkowczyka 1637 in 4to. 2. arkusze.

HERBURT FELIX (Szczesny) JAN, syn Jana Kasztelana Sanockiego, żył przy końcu szesnastego i na początku siedemnastego wieku (h), napisał w ięzyku polskim dzieło o wychowaniu młodzieży polskiéy, które od włosci swoiéy nazwał sztuką *Dobromilską* (*Ars Dobromilia*) iak świadczy Starowolski (*in Hecatont.* N. XXII), lecz niewiem z pewnością czyli było drukowane lub też wraz z jnnemi iego dziełami, które

(g) Jako osobliwość muszę tu wspomnieć, iż tytuł tego dzieła szkaradnie pokaleczony u Nisieskiego, sprostował Krasicki w swym zbiorze Wiad. II. 306.

(h) Wstąpił bowiem w związek małżeński 1601 roku, iak pisze NISIECKI w herbarzu II. 359.

tamże Starowolski wylicza, w rękopiśmie tylko zostawił. O iego wydaniu Kroniki Kadłubka, Długosza i roczników Orzechowskiego, obacz między historykami.

STEFAN SZCHANIECKI Jezuita, umarł 1737 w 81. roku życia. Wydał zaś podług Niesieckiego herbarza (IV, 58):

- 1.) *Professio circa puerorum in virtute sapientia et politie institutionem. Caliss. 1715 in 12mo.*
- 2.) *Protrepticon ad Magistros.*

Prócz tego następujące tamże wyliczone są iego pisma:

- 3.) *Fragmenta philosophiae universae Calissii 1694. 8.*
- 4.) *Nuda veritas, de terra puri verbi Dei pridem exorta, contra paliatam falsitatem. Posnan. 1727. 4.*

Toż samo dzieło, po polsku pod tytułem;

Szczera prawda przeciw obłudnemu fałszowi. w Poznaniu 1719 in 4to.

- 5.) *Remonstratio contra cujusdam Lutherani mellite maledicam de Benedicto XIII Pontifice demonstrationem. Posnan. 1727 in 4to.*
- 6.) Troy Kapitolium albo kazanie na pogrzebie Zofii z Łubienieckich Mączyńskiéy Starości. Klonowskiéy. w Kaliszu 1692 in fol.
- 7.) Godziemba kazanie na pogrzebie Teressy z Dąbskich Łąckii Kasztelanicyéy Kaliskiéy. w Poznaniu 1700 in fol.
- 8.) Kazanie na S. Tomasza z Akwinu 1699. Poznań. in fol.
- 9.) Pierwsza zapowiedź kazania na B. Jana Franciszka Regis 1716. Krakow. in fol.
- 10.) Kazanie na prymicyach Józefa Gurowskiego opata Przemyckiego. Poznań. 1602 (*sic!*) in fol.
- 11.) Xiega żywota kazanie na niepokalane poczęcie Matki Boskiéy. Krakow. 1716. in fol.
- 12.) Serce sercu oddane kazanie na pogrzebie. w Lwowie 1730 in fol.

6. Młody kawaler w umiejętności sprawowania rzeczypospolitéy i w ustawach przyiacielstwa ćwiczony

przez X. JAKOBA FACIOLATEGO akad. Padw. Prof. na polski zaś przez J. X. MACIEJA JÓZEFA z Lubny LUBIENSKIEGO prawa obojga dokt. Archydyak. Katedr. Krak. Probosz. kolleg. S. Michała na zamku w Krakowie, przetłómaczona. w Krakowie w drukarni akademickiej 1752 in 4to. 188 stron.

§. Rozmowa filozofa z politykiem o troiakiem w Polsce młodzi wychowaniu napisana przez JANA Hrabie Amora TARNOWSKIEGO. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1756 in 12mo. 290 stron.

§. *Prodromus polonus eruditae veritatis seu tractatus de dignitate et utilitate impedimentis et subsidiis sedibusque scientiarum rei literariae promovendae causa ex occasione electi regis Poloniae ex diversis authoribus concinatus* (sic) per M. MARTINUM SWIATKOWSKI A. A. L. L. et philosophiae doctorem ecclesiae collegiatae Scarbimiensis custodem. Beroli. et Vratislav. sumptibus Jo. Er. Meyeri. 1765 in 8vo. 444 stron.

Prócz tego co na tytule wyrażono, mówi autor od karty 213 do końca, o szkołach tak wyższych iak niższych, ich urządzeniu, o prawidłach edukacyi i instrukcyi, o władzy nauczycielskiej i t. d. Nakoniec wylicza autor akademie i nayznakomitsze szkoły wszystkich narodów w porządku alfabetycznym, z dołączeniem roku fundacyi i potwierdzenia. Nie wiemy tylko dla czego na tytule do wyrazu *Prodromus* dodał autor *Polonus*.

§. List do przyjaciela komissyi rzeczypospolitej nad edukacją narodową z Warszawy 6. Listopada 1773 roku w Warszawie u Gręla in 8vo. 15. arkuszy.

POPŁAWSKIEGO ANTONIEGO: O rozporządzeniu edukacyi obywatelskiej 1775 drukowane; *obacz między pisarzami politycznymi* k. 75.

§. (FRANCISZKA BIELINSKIEGO Pisarza W. K.) Sposób edukacyi w XV listach opisany, które do komissyi edukacyjnej od bezimiennego autora były przesłane, *bez wyrażenia mieysca* 1775 in 8vo. 244 stron.

§. Edukacya obywatelska przez X. KAMIENSKIEGO. w Warszawie 1777 in 8vo. (3. złot. w katal. Grela).

Będzie to podobno Adolf Kamiński autor, lecz Bielski nie wymienia tego dzieła między jego pismami.

§. BERKIENA przyjaciel dzieci z francuzkiego przełożony. w Wilnie 1777. in 8vo.

1.) Magazyn dziecinny przez Panią de BEAUMONT tłumaczenia X. EUSTACH. DĘBICKIEGO S. P. w Warszawie u Grela 1768.

Przedrukowany 1778 in 8vo. 4. tomy.

2.) Magazyn paniński to jest kontynuacya magazynu dziecinnego tłumaczenia tegoż tamże 1770. *Przedrukowany 1778 in 8vo. 4. tomiki. Trzecie wydanie w Warszawie u Zawadzkiego 1806 in 8vo. 4 tomiki.*

3.) Dokończenie Magazynu Panińskiego czyli nauka dla dam dorosłych na świat wychodzących zabierających się do stanu małżeńskiego. *tamże in 8vo. 4. tomiki.*

§. Kopia Listu Imci Pana Doświadczyńskiego do przyjaciela radzącego się względem wyprawiania dzieci do cudzych krajów. w Warszawie 1778 in 8vo 23 *stron.*

Druga edycya, tegoż roku in 8vo 38 *stron.*

LOKE o edukacyi dzieci z angielskiego na francuzkie a teraz na polskie (przez X. EDMUNDA TRUSKOLAWSKIEGO Piłara, rodem z krakowskiego, żyjącego od 1738 — 1794 iak pisze Bielski in *Vit. Piarist.* p. 158) przełożone. w Warszawie 1781 *Przedrukowane w Warszawie u Le Brun 1801 in 8vo. 2. tomy 279 i 278 stron.*

§. Przyjaciel młodych, dzieło o edukacyi z francuzkiego. w Warszawie u Missyonarzy 1781 in 8vo. 2 tomy 345 i 380 *stron.*

Na tytule powiedziano że z francuzkiego, w przedmowie iednak pisze niewiadomy nam

autor, że lubo z rozmaitych czerpał autorów, niekiedy własne ich wyrazy kładąc, układ jednak jest jego własnością i wiele uwag z doświadczenia wydobytych. Dzieło zaś jest ułożone w rozmowie do której wchodzi pewna Hrabina, młody człowiek mōdnego świata, i autor dzieła, gdzie niektóre materje względem edukacyi, wybornie wyluszczone.

§. Listy Imci Pana Doświadczyńskiego. 1.) Względem wyprawiania dzieci do cudzych krajów 2.) O edukacyi córek. 3.) Względem sposobów prowadzenia młodzięży aplikuiących się do Palestry. 4.) Do syna przyjaciela swego donoszącego mu iż został obrany deputatem. w Warszawie u Dinfura 1782 in 8vo 101. stron.

§. Ustawy komissyi edukacyi narodowey dla stanu akademickiego i na szkoły w kraiach Rzepltey przepisane. w Warszawie 1783. in fol.

Textu 62 stron, a kilkanaście arkuszy, tabell, okazuiących schemata czyli wzory planów lekcyi dla różnych szkół, rapportów różnego rodzaju i t. d. Znany jest duch iaki ożywiał tę szanowną magistraturę i przez nią na cały kray działał.

§. Uwagi pewney chwalebney matki godney córce swoiëy gdy ią za mąż wydawała na pożegnanie podane. Czworthy raz za naleganiem i nakładem wysoce godney osoby przedrukowane. w Kaliszu w drukarni J. O. Xiążęcia Imci Prymasa 1783. in 8vo 3. arkusze.

§. O domowym ćwiczeniu dzieci w naukach dzieło JP. Karóla Rollina a przez X. ADAMA TOŁOCZKE, wytłōmaczone. w Wilnie u XX. Piarów 1784 in 8vo. 159 stron.

§. List Sandomierzanki do Podolanki w stanie natury wychowaney. w Krakowie 1784. in 8vo 1½ arkusza.

§. Odpis męża Podolanki na list Sandomierzanki podany do druku. w Warszawie u P. Diufura 1784. in 8vo 31 stron.

§. List Paryżanki do Podolanki czyli oryginał do kopii. in 8vo 15 stron (1784)

Przedrukowane, także bez miejsca i roku in 8vo 15 stron.

§. Instrukcja Jakuba Sobieskiego kaszt. Krak. oycy króla Jana III. dana Panu Orchowskiemu z strony synów z manuskryptu przedrukowana. w Warszawie w drukarni Nadwornéy I. K. Mości 1784. in 8vo 68. stron.

§. Elementarz dla szkół parafialnych narodowych zawierający 1.) naukę pisaną i czytania 2.) Katechizm 3.) Naukę obyczajową 4.) Naukę rachunków. w Krakowie w drukarni szkoły głównej 1785. in 8vo 125. stron.

§. Dzieła X. BAUDORY dla szlachetnej młodzieży wielce użyteczne w czterech rozprawach zamknięte z francuzkiego przełożone przez X. ŁADOWSKIEGO. S. P. w Lublinie u Trynitarzów 1785. in 8vo 476. stron.

§. Ostatnie słowa konającego oycy do syna swego i list umierającego matki do córki swojej z francuzkiego tłómaczone przez T. WALESKIEGO. w Krakowie 1785. in 8vo.

§. X. KONSTANT. BOGUSŁAWSKIEGO S. P. o doskonałym prawodawctwie czyli o pożytkach wydoskonalonej edukacyi narodowej. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mei 1786. in 8vo 121. stron.

§. Adele i Teodor czyli listy o edukacyi, zawierające w sobie wszystkie maxymy i prawidła stosowne do trzech układów edukacyi dam, mężczyzn i osob przeznaczonych do rządu, z francuzkiego Pani Genlis (Zaulis) w Krakowie 1788. in 8vo 3 tomy.

Edycya poprawna w Krakowie w drukarni Grebłowskiéy 1806. in 8vo 4. tomy.

§. Powinności nauczyciela mianowicie w szkołach parafialnych przez Piramowicza 1787. Obacz w Tomie I. k. 693.

§. O edukacyi fizycznój i moralnój płci żeńskiej wykład z francuzkiego (przez z Gintówtów Dziewiałtowskich BYSZEWSKĄ Szam. J. K. Mei) w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo. 121. stron.

§. Listy obywatela do autora listów pod imieniem Doświadczyńskiego wydanych. w Warszawie u Grela 1789. in 8vo 40. stron. Obacz wyżey k. 61.

§. Wychowanie ciała i duszy dzieci. w Krakowie u Grebla 1790. in 8vo 152. stron.

§. WEYSA przyjaciel dzieci z niemieckiego przetłómaczony (około 1790 roku) 5. tomów in 8vo.

§. O zniesieniu zakonnic, o edukacyi publicznej kobiet i ludu przez Panią GENLIS (Zanlis), a przekład. JANA DRZEWICKIEGO. w Krakowie u Maia 1794 in 8vo. 125. stron.

§. ROCHOWA przyjaciel dzieci z niemieckiego przetłóżony. w Królewcu 1795. in 8vo. (4. Złote katal. Grela.)

§. Encyklopedia wiadomości elementarnych czyli pierwsze wyobrażenia rysy nauki kunsztów dla użytku młodzieży przez X. MICHAŁA SOŁTYKA dziek. katedr. Krak. w częściach dwóch. w Krakowie w drukarni szkoły głównej 1798 in 8vo 119. stron.

§. Rysy planu edukacyi z dzieł francuzkich P. DAMP-MARTIN tłómaczenia JANA NOWICKIEGO. w Krakowie u Grebla. 1800 in 8vo. 2 tomiki 29. arkuszy.

Toż samo dzieło z odmiennym tylko tytułem takowym:

Wyobrażenia o kształceniu rozumu i serca z przyłączeniem wypisów różnych Angielskich, tłómaczone z francuzkiego przez Jana NOWICKIEGO. w Krakowie w drukarni Greblowskiéy 1804 in 8vo. 2. tomiki.

§. OSIŃSKI Alojzy rodem z ziemi Chełmskiéy Piiar (urodził się 1770) teraz professor wymowy w Gimnazyum Krzemienieckim, autorem iest następującego pisma:

Nauka oycy dana synowi iadącemu do Akademii. w Warszawie 1801 in 8vo. 127. stron.

Prócz tego zebrał pracowicie i wydał:

Dykeyonarz mitologiczny. w Warszawie u Piarów 1806 — 1812 in 8vo. 3 tomy.

§. Szkoła prawdy otwarta dla książąt i władców przez X. Ludw. GUIGLARIS Jezuitę z powodu edukowania Karola Emmanuela II. Xcia Sabaud. tłómaczenie z Włoskiego przez W. J. X. WACŁAWA Hrabie SIERAKOWSKIEGO Prob. kat. Krak. w Wenecyi 1665. w Krakowie u Grebla. 1802 in 8vo. 488. stron.

§. (WYBICKIEGO JÓZEFA Senatora Woiewody) Rozmowa i podróże oycy z dwoma synami. w Wrocławiu u Korna 1804 in 8vo. tom I. 375. stron.

W tomie tym prócz uwag ogólnych o edukacyi, znajdują się rozmowy o różnych częściach matematyki z ję przystosowaniem, tudzież z historyi naturalnej.

§. Rada oycy dla córki dziełko płci żeńskiej poświęcone przez H. Campe (Kampego) tłómaczone przez FRANCISZKA SŁONINSKIEGO. w Krakowie w drukarni akademickiej 1805 in 8vo. 271 stron.

§. *Reglement für das Königl. Lycéum zu Warschau.* i z napisem: Urządzenie królewskiego Liceum Warszawskiego. w Warsz. u Ragoczego 1804 in fol. 40 stron.

Tłómaczenie polskie obok niemieckiego oryginału.

§. Ustawy dla uczniów królewskiego Liceum Warszawskiego. w Warszawie w drukarni J. C. G. Ragoczego 1805 in 8vo. 15. stron. *Obok z textem niemieckim.*

§. Prawidła przystoyności i obyczajności dla studentów piarskich. w Warszawie w druk. Piar. 1806 in 8vo. 21. stron.

§. Prawa studentów piarskich. w Warszawie 1806 in 8vo. 16. stron.

§. Zbiór krótki encyklopedyczny wszystkich umiejętności pomnożony historyą powszechną aż do naszych czasów przez Hautepierre, z obrazkami i mapą geograficzną, edycya druga. w Wrocławiu u Korna 1806.

1806 in 8vo. 2. tomy 423 i 535 *stron*, z *textem* obok *francúzkim*.

§. W. S. (to jest W a w r z y ń c a SUROWIECKIEGO) List przyjaciela mieszkającego nad rzeką Wartą o wadach edukacyi młodzieży polskiej. w Warszawie u Le Brun 1806. in 8vo. 48 *stron*.

§. Wykład metody elementarnéy Henr. Pestalozego przez Alex. CHAVANNES po francuzku napisany a tłómaczony przez ANT. MARCINOWSKIEGO w Wilnie u Zawadzkiego 1808 in 8vo. 184 *stron*.

CZARNECKI EDWARD (urodził się 1774) Piiarskiego zgromadzenia w Warszawie Rektor, teraz Kanonik Płocki, członek tow. Element. i towarz. król. przyjaciół nauk, wydał dzieło wzorowe, Aug. Herm. Niemeiera kanclerza akademii Halskiej, w ięzyku polskim skrócone, pod tytułem:

Zasady edukacyi i instrukcyi podług Niemeyera. w Warszawie u Piiarów 1808 in 8vo. 2. tomy.

WOYCIECH SZWEYKOWSKI urodził się w Płockim 1773 roku, Piiar, teraz Kanonik Płocki, Professor wymowy w Liceum Warszawskim i członek towarzystwa do ksiąg elementarnych, i towarz. król. przyjaciół nauk, napisał dzieło, które w rękopiśmie izbie edukacyjnéy przesłane, pochwałę iéy zyskało i na widok publiczny z jéy polecenia wyszło, pod tytułem:

Uwagi nad wyższemi szkołami polskimi w porównaniu do niemieckich przez X. Woyc. Szweykowskiego. w Warszawie u Piiarów 1808 in 8vo. 112 *stron*.

Prócz tego wydał:

Kazanie miane w Płocku do nowozaciężnych żołnierzy. w Warszawie 1807 in 8vo.

§. Mądry starzec i familia iego. w Wrocławiu u Korna 1808 in 8vo. 165 *stron*; *dalej następuią zasady uczciwego życia od 1 do 24 strony*.

§. Książeczka moralna dla dzieci przetłómaczona z niemieckiego oryginału P. KAMPE nowa edycja. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo. 333 *stron*; *po polsku i francuzku.*

§. Wolter dla młodzieży, czyli wybór myśli i zdań ze wszystkich dzieł tego sławnego autora zdolnych oświecić umysł i kształcić serce, po polsku i francuzku. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo. 575. *stron.*

§. Biblioteczka dziecinna przez Pana KAMPE zawierająca rozmowy, powieści, wyiątki historyczne, gry towarzyskie uczące i t. d. przełożone z niemieckiego na francuzki język, a z tegoż na polski. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 12mo. 4 tomiki, z których każdy po 200 przeszło kart zawiera. Dwa pierwsze składają biblioteczkę dziecinną, a dwa drugie biblioteczkę młodocianską.

§. Cenzor w oycu czyli wykład cnot i wystawa wad w dwóch częściach, gdzie oyciec synowi młodemu w pierwszemy nauce, zasady cnot i do nabycia onych szkodki, w drugiemy hańbę wad przekładaiąc, razem do cnotliwego naprowadza go życia, przez IGN. CZERWIŃSKIEGO i t. d. we Lwowie drukiem Józ. Szneydera 1810 in 8vo. 198. *stron.*

Popularny wykład zaleca to pismo.

Pisma przez Izbę, i późniejszy Dyrekcyą edukacyynę Xięstwa Warszawskiego, iako przepisy dla szkół wydane, są:

1.) Zbiór uchwał i ogólnych urządzeń Izby edukacyyné od czasu iéy ustanowienia (t. i. od dnia 26. Stycznia 1807 do dnia 14. Lutego 1809). (w Warszawie 1809) in 8vo. 132. *stron.*

Znayduie się tu między innemi urządzenie szkoły nauczycielskiéy Łowickiéy, plan nauk w korpusach kadeckich Kaliskim i Chełmińskim, Instrukcyja dla Eforatów czyli dozorów szkolnych i t. d.

2.) Regulament Pensyi i szkół płci żeńskiéy. in 8vo. (1810). 51. *stron.*

3.) Sprawa z pięcioletniego urzędowania Izby Edukacyney, zdana przez JÓZEFA LIPINSKIEGO Sekretarza Jeneralnego teyże Izby (teraz Konsyliarza Dyrekcyi Edukacyney) na posiedzeniu publiczném, przy uroczystém rozwiązaniu przez J. W. Ministra spraw wewnętrznych Izby edukacyney a wprowadzeniu dyrekcyi dnia 7go Stycznia 1812. w Warszawie in 8vo. 89. stron.

Przetłómaczone na ięzyk niemiecki pod tytułem:

Rechenschaft von der fünfjährigen Amtsführung des Ober-Schulkollegiums. In der öffentlichen Sitzung am 7. Januar 1812 bei feierlicher Auflösung des Oberschulkollegiums durch Se. Excellenz den Herrn Minister des Innern, und Einführung des Ober-Schuldirektoriums vorgelegt von Joseph LIPINSKI General Sekretär dieses kollegiums aus dem Polnischen von Carl LAUBER zweytem Pastor und Rector zu Warschau (jezt erstem Pastor der evangel. Gemeinde). Warschau 1812 in 8vo. 92. stron.

4.) Wewnętrzne urządzenie szkół departamentowych. 1812 roku in 8vo 100. stron.

5.) Instrukcyja dla nauczycieli co do karności szkolney. 1812 in 8vo. 32. stron.

6.) Instrukcyja względem opłat od uczniów. in 8vo *Tabella iedna półarkuszowa a textu $\frac{1}{2}$ arkusza.*

7.) Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych. r. 1812 in 8vo. 115. stron.

8.) Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych 1812 roku in 8vo. 91. stron.

9.) Katechizm dla korpusów Kadeckich. 1813 in 8vo. 16. stron.

ROZDZIAŁ DRUGI.

Polityka.§. 1. *Pisma o prawodawstwie w ogólności.*

O przestępstwach i karach wykład z francuzkiego ięzyka. w Brzegu 1772 in 8vo. 256 *stron*.

Obacz niżej między pisarzami prawnemi.

§. Duch czyli treść praw albo o stosowności którą powinny mieć prawa z ustawą rządu każdego, obyczajami, położeniem kraju, religią etc. z przydatkiem dociekania praw Rzymskich względem sukcesyi, praw francuzkich i praw lennych (z francuzkiego P. Monteskiego) przetłómaczony. w Lipsku i Dreźnie 1777 in 8vo. maj. 2. tomy 550 i 612 *stron*.

Piękne wydanie ozdobione wizerunkiem Monteskiego. Tom trzeci do tego należący ma tytuł:

Pamiętnik o Panu de Monteskie z miniaturą czyli rozłożeniem na części dzieła ducha praw, tudzież listy Perskie rzeczzonego autora. Część I, w Lipsku i Dreźnie 1778 in 8vo. maj. 136 *stron*.

Zapewne w drugiey części trzeciego tego tomu, którey nie znam, miały się znajdować listy Perskie, tych bowiem tu niema.

§. Nauka prawodawstwa przez Kawalera *Kaietana FILANGIERI* napisana po włosku, tłómaczona przez *WINCENTEGO ROCHA KARCZEWSKIEGO*. w Warszawie u Diufura 1791 do 1793 in 8vo. 8. tomów.

§. O prawach fizycznych i moralnych czyli prawdziwe systema natury z dzieł francuzkich zebrane przez *WINC. KARCZEWSKIEGO*. w Warszawie 1793 in 8vo. 5. tomów.

§. 2. *Dzieła polityczno-historyczne i dyplomatyczne.*

Discursus politicus de Consiliis ante in et post bellum, authore Joh. Georgio CHWAŁKOWSKI Frau-stad. Pol. L. L. Stud. Francof. Viadr. typis J. Erne-sti 1667 in 4to. 6. arkuszy.

Z pisarzy starożytnych których zawsze autor przytacza, dowodzi sposób postępowania narodów różnych we względzie polityki przed i po wojnie.

§. Merkuryusz historyczny i polityczny *Statum praesentem Europae* interessa dworów i książąt Europejskich oraz insze ciekawe ewenta w sobie zamykający. Supplement do historyi uniwersalnéy przez miesiące podający. w Warszawie u XX. Piarów 1737 i 1738 in 12mo. *Każdy miesiąc zawiera po 3 arkusze.*

§. Roztrząśnienie krótkie dawnych granic Akadyi z obowiązków traktatu Utrechtskiego z strony onychże w Warszawie u XX. Piarów 1755 in 8vo. 74 stron.

Obok iest text francuzki.

§. Odmiana po zawartym pokoju Akwisgrańskim w politycznym systema państwa Niemieckiego zaszła albo skrypt do historyi przyszléy wielce służyący, w którym pierwsze początki, przyczyny, powody do terazniejszéy w Niemczech wojny iasnie się okazują i odkrywają. R. 1758 z niemieckiego na polski wyłożony. in 8vo. 62 stron.

§. Zegar monarchów z życia M. Aureliusza Cesarza Rzym. przez J. W. X. Anton. GWEWARA Biskupa Accitańskiego, Karóla V. Cesarza spowiednika r. 1524 złożony, w roku 1611 z Hiszpańskiego na łacińskie przełożony, przez ANT. FELIXA RORZKOWSKIEGO polskim przetłómaczone językiem, przedrukowane w Poznaniu u Jezuitów 1762. 8. 633 stron.

§. Julii Mazarini kardynała i wielkorządczy francuzkiego instrukcya polityków w różnych językach wydana a teraz na polski przełożona. w Toruniu u Jana Christiana Laurer. 1716 edycya druga 1786 in 12mo. 120 stron.

KAMIENSKI ADOLF Piiar, żył od 1737 do 1781, wydał następujące dzieła (obacz Bielskiego *Vita Piarist.* p. 136):

- 1.) Kato czyli rozmowa o wolności i cnotach politycznych z francuzkiego P. SAIGE (Seż) na polskie przetłómaczone przez A. K.... w Warszawie u Grela 1772 in 8vo. 120 *stron.*

Wiele tu jest myśli i w textcie i w przypiskach do sprostowania.

- 2.) Przyjaźń patryotyczna w której się podają sposoby niezawodne do uczynienia ludzi cnotliwszymi i lepszymi obywatelami z francuzkiego przetłómaczona przez A. K.... w Warszawie u Grela 1772 in 8vo. 98. *stron.*
- 3.) Historia starego testamentu Sulpicyusza SEWERA w krótkości zebrana. *Tamże* 1771 in 8vo.
- 4.) MABLEGO uwagi nad upadkiem Rzeczypospolitych dawnéy Grecyi, na polskie przełożone *tamże* 1771 in 8vo.
- 5.) Edukacya obywatelska przez X. KAMIENSKIEGO w Warszawie 1777 in 8vo. Obacz wyżej k. 60

§. O Ludności czasów dawných i terażniejszych przez P. HUME z francuzkiego, edycya poprawiona. w Wroclawiu 1785 in 8vo. 9. *arkuszy.*

§. Reflexye woyskowe i polityczne przez Margrafa de Santa Cruz de Marzenado, generała woysk Hiszpańskich spisane, z francuzkiego na polskie przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Nadwornéy JK. Mei. 1787 in 8vo. tom I. 442 *stron.*

§. List Turecki Achmana Baszy Ogły Kitahika do Polaków. w Warszawie w drukarni wolnéy (1790) in 8vo. 32 *stron.*

§. Podróż Józefa II, do piekła i powitanie się z Rychardem Altonem z francuzkiego przełożone, w drukarni Plutona. 1790 in 8vo. 31 *stron.*

§. Katechizm francuzów patryotyczny napisany przez Pana de la Croix (Lakroa) nauczyciela prawa publicznego w szkołach, wydany w Paryżu 1791. w drukarni P. Zawadzkiego in 8vo. 31 *stron.*

§. Rozwaliny czyli uwagi nad rewolucyami narodów przez P. WOLNEY napisane po francuzku. w Warszawie 1792 in 8vo: także 1794 *tamże* u Diufura 176 *stron.*

Pismo to na owczas wiele sprawiło wrażenia, i dla tego po kilkakroć z utaieniem mieysca druku wydane — nakoniec w Warszawie 1804. in 8vo 2. Tomy.

§. Stary Kosmopolita Syrach do Konwencyi narodowéy. w Sarmacyi 1795 in 8vo. 122. *stron.*

Są tu myśli i uwagi gorliwego o byt oyczysty Polaka. —

§. Mowa o położeniu polityczném Europy miana przez Boissy - d'Anglas na sessyi konwencyi narodowéy dnia 6. Fructidor Roku III Rzeczypospolitéy Francuzkiéy (dnia 23 Sierpnia 1795.) z francuzkiego na polski ięzyk przełożona. 1795 in 8vo. 58. *stron.*

§. Uwagi o związku interessów Polski z interessami politycznemi innych Europeyskich mocarstw. w Sarmacyi, 1795. in 8vo 35. *stron.*

§. TADEUSZA MORSKIEGO Posła Rzeczypospolity polskiéy do Hiszpanii myśli o potrzebie i sposobach przysposobienia młodzieży do służby dyplomatycznéy w Polsce. w Warszawie u Diufura 1792 in 8vo 254. *stron.*

§. Woyna na północy w roku 1812. Rzut uwag na iéy przyczyny i skutki z niemieckiego przez J. S. (STAWIARSKIEGO Mecenasa przy sądzie kassacyynym) w Warszawie w drukarni Rządowéy. 1812 in 8vo.

§. 3. *O ekonomii politycznéy i administracyi publiczney we wszystkich iéy częściach.*

Jędrz éy Frycz MODRZEWSKI Sekretarz króla Zygmunta Augusta, wielce od niego poważany, w roku 1556. należał do pamiętnego poselstwa do Papieża Pawła IV. względem wy.

iednania pięciu punktów dla kościoła polskiego. Głośnym zrobił się Modrzewski przez swoją wymowę i żarliwe dysputy z katolikami, a zwłaszcza z Orzechowskim i nader śmiało pisma przeciwko papieżowi (i). Dzieło iego tu należące iest:

De republica emendanda libri quinque. Cracoviae 1551. Basileae in 8vo. et fol. 1554 iak świadczy Sandysz.

Księgi te przełożone na polski ięzyk przez CYPRYANA BAZYLIKA wyszły z druku roku 1577. in fol. (k), przedrukowane pod tytułem:

J. F. MODRZEWSKIEGO o poprawie Rzeczypospolitéy księgi czworo: pierwsze o obyczajach; drugie o statucie (t. i. o prawach); trzecie o wojnie; czwarte o szkole, nakładem Dom. Alexandrowicza Marszałka T. G. W. X. L. w Wilnie u Piliarów 1770 in 8vo. maj. 576. stron.

W piękném tém co do druku wydaniu, opuszczona iest iedna księga traktująca o kościele. Dzieło to mimo odległości czasów w których było pisane, zawiera wiele rzeczy i dziś ieszcze pochwały godnych, a nazwisko tłómacza dostateczną iest co do polszczyzny zaletą.

Wspomnimy tu zaraz o innych pismach Modrzewskiego, który z woli króla Zygmunta Augusta, pragnącego przybliżenia i połączenia rozmaitych religii chrześcijańskich, napisał

-
- (i) O życiu i pismach Modrzewskiego obacz *STAROWAL. Hecatont. N. LX. Węgierskiego Hist. Ecclesiar. Slaven.* p. 80. *SANDYUS in Bibliotheca Anti-trinitarior.* p. 35. *LAUTERBACH'S polnischer Socinism.* p. 105. Lubo wszyscy zgadzają się że Modrzewski był szlachcicem, Niesiecki nie czyni iednak o nim wzmianki, może przez opuszczenie umyślne iako heretyka.
- (k) Ten rok wydania naznacza Hoppiusz *in Schediasmate* pag. 114. Lecz mylnie iest tam nazwany Bazylik tłómaczem tych ksiąg na łacinski ięzyk.

dzieło pod tytułem: *Sylvae*, które gdy już znajdowało się w ręku drukarza Bazyleyjskiego Oporyna, przez jakiegoś Polaka wykradzione zostało, tak że Modrzewski je powtórnie w czterech księgach napisał, z druku zaś po jego śmierci wyszło (w Rakowie) 1590 in 4to. (jak pisze Sandyusz tamże). Lecz dla zachwałego nader tonu przeciw powszechnemu kościołowi, dzieło to wypalone, dziś do rzadkich pism należy, lubo iak sam w dedykacyi do trzeciéy księgi do Papieża Piusa V. pisze (z którey wypisy u Sandyusza się znajduia), dzieło to na francuzki, niemiecki i hiszpański ięzyk przełożone było.

Prócz tego wydał Modrzewski:

De mediatore libri tres, quibus accessit narratio simplex rei novae et ejusdem pessimi exempli, simul et quaerela de injuriis et expostulatio cum Stanislae Orichovio. Basileae 1562 (Sandyusz tamże.)

Inne Modrzewskiego pisma w Sandyuszu przytoczone, a materyi teologicznych tyczące się, z druku nie wyszły. Starowolski przytacza napisy rozdziałów czyli ksiąg dzieła o poprawie Rzeczypospolitéy iako osobne pisma i wcale różne od dzieła o poprawie Rzeczypospolitéy. Takowe pomyłki nie są rzadkie u niego.

§. Traktacik i dyskurs krótki o Rzeczypospolitéy, iéy różnych kształciech, postanowieniu, zacności, dostoięństwie, własności, zatrzymaniu i zachowaniu, zgubie i wykorzenieniu od GERZEGO LEMKI J. D. Prot. Apostol. i L. L. napisany i wydany. w Lublinie w drukarni Pawła Konrada 1632 in 4to. 10 arkuszy.

§. *Lacon seu de reipublicae rectae instituendae arcanis dialogus scriptus a CASPARO SIEMER. Si te deseruerit Respublica in qua natus es, totius mundi senatorem age. Cracov. in Offic. Mat. Andreov. 1635 in 4to 202. stron.*

Rozmowa ta w materyach sprawowania władzy naywyższyć, toczy się między Cesarzem Augustem i Spartańczykiem, który w duchu prawdziwie republikańskim zdania swe popiera. Dzieło same z dziewięciu rozdziałów złożone, przypisał autor Michałowi Stanisławowi Tarnowskiemu, na pochwałę zaś dzieła znajduie się wiersz łaciński *Jana Cynerskiego* Professora wymowy w mniejszém Kollegium.

Czacki (o Pols. i litew. praw. I, 45.) następujące przytacza ieszcze Siemka pismo:

Civis bonus. Cracov. 1632.

§. Cnoty cel nie ów, do którego zmierza Machiawell, i inni w akademiey onegoż promowowani politycy, odkryty piórem Polskim przez CHRYSTO. z Piekar *PIEKARSKIEGO* Podkom. Brzeskiego. 1662 in 4to bez mieysca 363 stron. Jest w bibliotece P. Kwiatkowskiego.

§. Rozmowa na czym dobro i szczęście Rzeczypospolitey zaległo? w Warszawskim kollegium Nobilium Schol. Piarum miana R. P. 1757 w Warszawie u XX. Piarów in 8vo. 72 stron.

§. Katechizm krytyczny moralny i polityczny napisany przez J. X. GATEY a na polski język przetłómaczony przez JPanę GUTAKOWSKĄ Podczaszanke Witebską. w Wilnie u XX. Piarów 1776 in 8vo. 273 stron.

Obok iest text francuzki.

POPEŁAWSKI ANTONI urodził się w krakowskim 1739. Wstąpiwszy do zgromadzenia Piiarskiego, za staraniem Stanisł. Konarskiego zwiedził obce kraie a mianowicie Rzym i Paryż. W roku 1778 został członkiem towarzystwa do układania xiąg elementarnych, a w roku 1780

sekularyzowany, rządził akademicckim seminaryum w Krakowie aż do śmierci, która 1786 roku za wcześniej dni jego przerwała. (Obacz Bielskiego *Vita Piarist.* p. 149).

Pismo jego tu należące iest:

Zbiór niektórych materyi politycznych przez A. P. w Warszawie u Piarów 1774 in 8vo. 314 stron.

Dzieło to z wielką znościomością rzeczy i dobrą napisane polszczyzną, dzieli się na 4. części, z których dwie traktuią o ekonomii politycznéy. W trzeciéy są uwagi o rządzie wewnętrznym, w czwartéy o zewnętrznym rządzie Rzeczypospolitéy. Gdyby wszyscy rodacy przeięci byli tym duchem iaki w tym dziele panuie!

Inne jego dzieła są:

- 2.) O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacyi obywatelskiéy projekt prześw. kommissyi edukacyi narodowéy 1774 podany. w Warszawie u Piarów 1775 in 8vo. 184 stron. *Bezimiennie wydane.*
- 3.) Nauka moralna dla klasy I, II, i III, Obacz wyżéy k. 48
- 4.) Mowa w rocznicę ustanowienia towarzystwa elementarnego, w zastępstwie Piramowicza iako Sekretarza miana 1780 in 4to.
- 5.) Mowa przy otworzeniu Seminaryum nauczycielskiego miana i drukowana w Krakowie 1780 in 8vo.

§. Listy pewnego starca pisane do młodego Xiążęcia po niemiecku a teraz wytłómaczone na oyczysty ięzyk przez P. A. G. w Warszawie u J. A. Possera 1780 in 8vo. 120 stron.

§. Smierć z grobów. w Lwowie w drukarni Kazim. Szlichtyna. 1781 in 8vo. 3 arkusze.

Dowodzi autor szkodliwości chowania umarłych w grobach kościelnych po miastach.

§. Listy o miłości oyczyzny albo korespondencye listowne Anepistemona z Filopátrosem z francuzkiego na oyczysty ięzyk przez J. WINC. Hr. KOMOROWSKIEGO Starościca Ochodzkiego przełożone, z przydatkiem na końcu życia tych mężów, o których wzmianka czyni się w listach. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mei 1782 in 8vo: 99 *stron*.

§. HIER. STROYNOWSKIEGO nauka prawa przyrodzonego politycznego ekonomiki politycznéy i prawa narodów. w Wilnie 1785 in 8vo. 352 *stron*, i późniéy przedrukowana (obacz wyżéy. k. 36).

Dzieło to służyło ciągle za przewodnika w instrukcyi publiczney w szkołach polskich. Autor nie wyczerpuie materyi o których mówi, bo i niebyło celem iego zapewne iako w piśmie do edukacyi młodzieży przeznaczoném. Jasność w wykładzie wielką iest iego zaleta.

§. Reflexye woyskowe i polityczne przez Margrafa de Santa-Cruz de MARZENADO spisane, z francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mei. Część I, 1787 in 8vo. 444 *stron*.

W dedykacyi podpisany J. M. Czyli więcéy części wyszło, niewiemy.

§. O uszczęśliwieniu narodów przez JX. JÓZEFA de Puget PUSZETA Kustosza Wiślickiego. w Warszawie u XX. Piłarów 1788 i 1789 in 8vo. 2 tomy 315 i 277 *stron*.

Miedzy innemi obszernie rozciąga się autor nad dokładném ugruntowaniem w narodzie religii panuiący. Dowody iego są nie na płótném rozumowaniu zasadzone.

§. Uwagi polityczne do prawideł religii i zdrowéy filozofii zastosowane tyczące się władzy kościelnéy *in temporalibus* ulepszenia duchowieństwa Uniackiego etc. i udzielenia sprawiedliwości poddaństwu polskiemu. przez Anonyma w iednym liście zebrane. w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo. 45 i 68 *stron*.

§: (X. PETRYKOWSKIEGO) opisanie porządku seymowania w Parlamencie Angielskim. w Warszawie u Grela. 1790 in 8vo. 31 *stron.*

§. Wykład początkowych prawideł ekonomiki polityczney z przystosowaniem przepisów gospodarstwa narodowego do onego wydzwignienia i polepszenia stosownie do aktualnego stanu w którym rzeczy zostają. w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo. 287 *stron.*

W przedmowie podpisany NAX, zapewne ów hydraulik Króla Stanisława Augusta toż imię noszący, którego śmierć przed kilką laty przypadła, pozbawiła król. towarzystwo przyjaciół nauk w Warszawie nader czynnego i światłego członka.

§. O konsulach przez A. Z. (ZABŁOCKIEGO) bez miejsca 1791 in 8vo. 24. *stron.*

§. O podatkowaniu przez SEBASTYANA DEBOWSKIEGO. w Krakowie 1791 in 8vo. 100 *stron.*

§. Uwagi nad rządem Angielskim i inne dla wolnego narodu użyteczne. 1791 in 8vo. 132 *stron. bez m.*

§. Uwagi francuzkiemu narodowi podane w francuzkim ięzyku napisane przez P. (PINABEL) roku 1792 (w Warszawie) in 8vo. 113 *stron.*

* §. Roztrząśnienie przywileiów, wyiątek z pism Emanuela Sieyesa, obywatela francuzkiego. bez roku i miejsca. in 8vo. 47. *stron.*

§. Konstytucya rzeczywospolitéy francuzkiéy roku III, (1795) in 12mo. 118 *stron.*

§. O składaniu się i dzielaniu majątków w społeczności, z francuzkiego. Dodane do tego pismo oryginalne o reprodukcji coroczney krajowéy (przez ANDRZEJA HORODYSKIEGO Konsyliarza w Głównéy Izbie obrachunkowéy Xięstwa Warszawskiego.) w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1802 in 8vo. maj. 216. *stron.*

§. Początki ekonomii politycznéj czyli nauka o gospodarstwie kraiovém w niemieckim przez K. Schlöttera (Szlecera) napisana a przez ANT. GLI. SCZYNSKIEGO, Prefekta Departam. Bydgoskiego, Członka król. Towarz. przyjaciół nauk w Warszawie, na polski język przetłómaczona. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiéj 1808 in 8vo. 2 Tomy 122 i 210. *stron.*

§. Rys szczęścia narodowego czyli kardynalne punkta służące do wzrostu potęgi i bogactw narodu Polsk. przez J. F. S. ŁOPACIŃSKIEGO. w Warszawie u Dąbrowskiego 1809 in 8vo. 144. *stron.*

§. Rozprawa o professyach i professyonistach oraz o systemacie administracyynym przez S. WĘGRZECKIEGO. w Warszawie u Ragoczy 1810 in 8vo. maj. 224. *stron.*

§. O żebrakach i podrzutkach ułomek z dzieł Pana d'Eon de Beaumont ministra, tłómaczone z francuzkiego przez X. G. 1810 in 8vo. 34. *stron.*

§. Wyiątek z kodexu administracyynego który Pan FLEURIGEON w Paryżu wydał, przekładania W. TURSKIEGO. w Krakowie 1810 in 4to. 16. *stron.*

§. Nauka ekonomii politycznéj podług układu Adama SMITH przez JANA ZNOSKĘ Professora w uniwersytecie Wileńs. Członka Towarz. Warsz. przyjaciół nauk, w krotkości zebrana. w Wilnie u XX. Bazylianow. 1811 in 8vo. 299. *stron.*

§. Nauka policyi dzieło podręczne nieuchronnie potrzebne dla sprawujących urzędy policyine i starających się o nie, obeymujące w sobie naynowsze wynalazki i doświadczenia z względem szczególniéjszym na prawodawctwo tak francuzkie iako i krajów do Ligi Reńskiéj należących przez Jana Pawła HARLA 1809 wydane (a tłómaczone przez ANTON. GLISCZYŃSKIEGO) w Bydgoszczy u Grünauera 1811 in 8vo. 326. *stron.*

§. O ekonomii politycznéj rzecz czytana przy otwarciu biegu nauk szkoły prawa i administracyi

(w Warszawie) dnja 3go Października 1812 przez DOMINIKA KRYSINSKIEGO Professora nauk administracyjnych Członka towarz. królew. Warszaw. przyjaciół nauk i towarzystwa akademicznego Paryzkiego. in 4to. 20. stron.

Z wielkim zapalem wykłada autor rozległość i ważność téy nauki i dla narodów całych i dla pojedynczych osób.

§. *Damas Dzierożyński* notaryusz powiatu Inowrocławskiego, wygotował tłómaczenie *Seia* ekonomii politycznéy we dwóch tomach i ogłosił nań prenumeratę w Styczniu 1814. roku.

§. 4. *Pisma o ekonomii politycznéy i administracyi publicznej, tudzież o poprawie rządu w Polsce w ogólności.*

STANISŁAW ORZECZOWSKI rodem z ziemi Przemyskiéy, ukończywszy nauki za granicą obrał sobie stan duchowny, i będąc już kanonikiem Przemyskim pojął publicznie żonę roku 1551, za co od Dziaduskiego Biskupa Przemyskiego ekskomunikowany, znalazł w wielu znakomitych obywatelach obrońców swéj sprawy, którzy rzecz całą do tego przywiedli, iż nietylko nań klątwę wrzuconą zdjęto, ale nadto mimo małżeństwa iego, do kapłańskiego urzędu w roku 1552 przywrócono, iak sam pisze (1). Niewiadomy iest rok śmierci Orzechowskie-

(1) *In Analib.* lib. V. p. 1546. edycyi Lipskiéy przy Długoszu gdzie i cała ta sprawa i zaburzenia do których się stała powodem przez samegoż Orzechowskiego opisane. STAROWOLSKI *in Herbat.* Nro LVIII. opisując życie Orzechowskiego, o powrocie iego na łono kościoła, inaczey mowi. Obszerną ma także wiadomość o Orzechowskim i pismach iego Niesiecki w *Herbarzu* III. 481. Węgierski *Historia Ecclesi. Slavonica.* p. 80.

go, ale (iako mniema Krasicki w zbiorze wiadomości) w roku 1570 żył ieszcze. Rzadkie talenta Orzechowskiego, troskliwem wychowaniem i własną iego pracowitością wykształcone, mianowicie zaś płynna i przekonywająca wymowa iego łacińska, i biegłość w ięzyku greckim, zjednały mu u rodaków i u cudzoziemców wielką sławę, a nadto nazwisko Demostenesa prowincyi Ruskich (*Demosthenis Roxolani*). Kilka mamy pism Orzechowskiego, tak w łacińskim iak w polskim ięzyku pisanych które tu właściwie należą (iako to niżéy pod N. 1, 2, 21, 22, 25.). Dla porządku iednak wymienimy zaraz wszystkie podług spisu u Niesieckiego, z uzupełnieniem tego co nam z jnąd wiadomo. Poczynamy zaś od łacinskich:

- 1.) *Fidelis subditus de institutione regia et cura probe regendi subditos.* 1549 in 4to.

Tak pisze Załuski w Bibliotece historyków i Niesiecki (m). Przedrukowane w Krakowie 1584 in 4to. i we Lwowie 1632 in 4to. podług Załuskiego w bibliotece Hist. Rękp. — My mamy przed sobą z bibl. liceum Warsz. wydanie w Krakowie u Franc. Cezarego bez roku. Lecz wydawca *Joannes Caesarius Art. et Philos. Bac.* dedykacją swoją do Stanisława Lubomirskie-

-
- (m) Przez pomyłkę do której Starzewolski jest powodem, z tego iednego dzieła zrobione są dwa u Niesieckiego, iedno pod tytułem: *Fidelis subditus* a drugie pod tytułem: *De institutione regia*. Przy pierwszém wyliczone są lata edycyi, przy drugim zaś żaden rok wydania nie iest dodany. Ze to zaś rzeczywiscie iest tylko iedno dzieło; dowodem iest nietylko tytuł u Załuskiego przytoczony a przez nas powtorzony, ale i edycya z roku 1639, której całkowity tytuł iak ią mamy przed oczyma, takowy: *Stanislai Orichovii Roxolani fidelis subditus sive de Institutione regia ad Sigismundum Aug. libri duo.*

go Woiew. Krakowskiego, datował 1639 roku, in 4to. 8o. stron. Jest tu list przypisny Jakóba Górskiego do Króla Stefana, zapewne z edycji 1584 przedrukowany. Dedykacya samego Orzechowskiego do Króla Zygmunta Augusta, podpisana iest: *Datum ex Zurovice paterno rure die divo Michaeli Sacro Anno 1549.* W samém dziele śmiało wystawia autor obowiązki dobrego Króla, lecz nietylko tak w ogólności iak pisał Machiawel swego Xiążęcia, ale z zastosowaniem szczególném do Polski i do osoby Zygmunta Augusta. Nadewszystko przekłada mu i dowodzi przykładami z historyi, że mądrość i sprawiedliwość monarchy, uszczęśliwia poddanych i przywiązany miuich czyni. Obraz podchlebców w żywych maluje farbach; zniewieściałość lub gnusność w monarsze, iako zgubę dla kraiu wystawia i t. d. Miło zapewne będzie wielu czytelnikom widzieć tu przykład tyłu śmiałości autora; przytoczymy zatem małe wyimki. Po krótkim do pierwszéj księgi wstępie, tak pisze:

Nunc quid et cur ad te scribam, accipe. Scisne tu quis es tu? Rex. Regis igitur tu, regor ego; sapientior ergo tu, quam ego. Quod si tu sapiens, liber, dives, felix ego: quod si tu desipias, servus, vagus, exul ego. Nemo igitur delicto tuo miser, nisi ego. Ergo jam vides, licere mihi, dum adhuc integer sum, tuam implorare fidem, ut dum licet, discas, quo pacto mihi periculoso hoc tempore, patriam, leges, libertatemque conserves i t. d.

Na k. 21 mówi: *Tu Cracoviae adolescentiam tenuis, in urbe praeclara et illustri, fateor, sic enim est, nulla tamen cum tua laude. Est ea urbs tota in otio posita, et plane in penetralibus regni sita, in qua nullum habere potes virtutis ostendendae campum. Commode quidem hic otiois, non minus quam olim Ludo-*

vicus Budae, sed non maiorem etiam auctoritatem apud tuos habebis, quam olim habuit Ludovicus Budae, qui mascharis illis suis omnem spem suorum de se extinxerat etc.

Na k. 66. zalecając królowi baczne oko na pogranicze od wschodu i południa, pisze między innemi:

Si tu alias res ages, choreisque puellarum Vilnae aut mascharis Cracoviae occupatus fueris, et suis risui, et hostibus contemptui eris: vastabunt, incendunt, praedas agent impune i t. d.

Pismo to przedrukowane 1698 in 4to iak pisze Niesiecki.

- 2.) *Idea apocalyptica seu apocalypsis, in qua facies perturbatae reipublicae et ejus instaurandae ratio repraesentantur. Leopoli 1630 in 4to.*

(Podług Załuskiego bibl. Hist.). Cracov 1660 in 12mo (podług Niesieckiego). Varsav. 1696 in 8vo (Załuski i Niesiecki). Potém przedrukowane z zamilczeniem nazwiska autora, pod tytułem: *Monitor Somnians*, bez roku, 1770 in 4to. (Załuski bibl. Hist.). Śapieha włożył ią także w swą Swadę łacińską iak pisze tamże Załuski.

ZYGM. ALEX. WŁYŃSKI Professor w szkołach Nowodworskich, krakow. przełożył to dzieło na ięzyk polski i wydał ie pod tytułem:

Sen na iawie albo widowisko Stan. Orzechowskiego w którym postawa zamieszanej i uciemiężonej rzeczypospolitey tudzież naprawienia iey sposób okazuje się w Krakowie w drukarni Seminar. Bisk. 1767 in 8vo. 86. stron.

Szkoda że przekład ten czystą polszczyzną oddany, skażony iest tutaj mnóstwem omyłek drukarskich.

- 3.) *Annales Poloniae ab excessu Sigismundi I, (to jest od roku 1548 do 1552; a prócz tego zbiór mów mianych w 1537 roku) Dobromili 1611 in 8vo.*

Przedrukowane w Gdańsku u Fersztera 1643 in 12mo. z przydaniem opisu życia Piotra Kmity Woiewody Krak. które przez niebaczną przypisywali niektórzy mylnie Orzechowskiemu. Potrzebi raz przedrukowane wraz z życiem Kmity przy Długoszu, edycji Lipskiej 1712 roku in fol. — Roczniki te przypisał Orzechowski Królowi Zygmuntowi Augustowi w roku 1554 datując w Żurowicach wsi swęj dziedziczny. W dedykacji téy mówi Orzechowski, że w życiu swém prywatném, i w zaciszu wiejskiém napisawszy to co się za panowania J. K. Mci wydarzyło, iemu samemu złożyć za obowiązek poczytuie, tem bardziéy, że od niego samego zachęcenie i rozkaz na to otrzymał. W dziele samém z bezprzykładną za dni naszych śmiałością, mówi autor o niektórych króla (któremu dzieło swe przypisał) zdrożnościach, zwłaszcza młodości iego.

ALEX. WŁYŃSKI tłómacz poprzedzającego dzieła, przełożył i te roczniki na ięzyk polski, i wydał ie razem z pismem poprzedzającym pod tytułem:

Kroniki Orzechowskiego. w Krakowie 1767 in 8vo. 281 stron.

Lecz iak co do rzeczy oddać trzeba sprawiedliwość tłómaczowi, tak co do mnóstwa omyłek zganić trzeba drukarnię czyli iéy korekto-ra. — Namienić zaś musimy, że czwarta księga w wyiątku iest tylko przetłómaczona, w niéy bowiem mówiąc autor o swéy sprawie z duchowienstwem, śmiało powstaie przeciwko powadze papieżkiéy, i nadużyciom wyższego duchowienstwa, co było tłómaczowi powodem,

iż wszystkie mieysca takowe w swym przekładzie opuścił.

4.) *Oratio de lege coelibatus contra Siricium, addita supplicatione ad Julium III. de aprobando Matrimonio a se inito. Basileae 1551.*

5.) *Chymera seu de finiestra Franc. Stancari Regno Poloniae secta. Coloniae 1563. in 8vo.*

Dedykowane Soborowi Trydenckiemu. Hozyusz Kardynał chwalać Orzechowskiego za to pismo, pisał do niego list w części umieszczony u Niesieckiego, a całkowicie in Epistol. Hosii I. 719.

6.) *Baptismus Ruthenorum cum Bulla Alexandri Papae de non rebaptisandis Ruthenis. 1544 in 8vo.*

7.) *Oratio habita in funere Sigismundi regis Poloniae senioris. Cracov. ap. Viduam Unglerii 1548 in 8vo 6 $\frac{1}{2}$ arkusza (Janocki Nachr. v. rar. Büch. II, 80.)*

Przedrukowana iest w Pistoryusza zbiorze historyków Polskich na k. 33. w Gwagnina edycyi Frankfurckiey p. 613 *et in orationibus funebr. Pontificum, regum etc. p. 30.* — Orzechowski w téy mowie okazuje się w całéy swéy iasności krasomowczéy, i ona to zjednała mu osobliwie ową sławę u kraiovców i cudzoziemców.

8.) *Panegyricus in nuptiis Sigismundi Augusti regis Poloniae, tudzież*

9.) *Panegyricus Joanni Chrystophoro Tarnowski, inscriptus.*

Wydane razem przez Gabryela Joanickiego Professora Krak. w Krakowie 1605 in 4to.

10.) *Fidei Catholicae confessio Coloniae 1563 in 4to.*

11.) *Oratio pro dignitate sacerdotali. Coloniae 1563.*

12.) *Oratio qua Polonos equites hortatur ad bellum contra Turcas. Cracov. 1543 in 4to.*

13.) *Orationes II. de bello contra Turcas. Basileae 1551.*

JAN IANUSZOWSKI przełożył te dwie mowy na język polski i wydał pod tytułem:

Oksza na Turki Stan. Orzechowskiego. w Krakowie 1590 in 4to. (Niesiecki Herb. II. 400.)

Starowolski w przytoczoném miejscu następujące jeszcze wylicza Orzechowskiego pisma, nie dodając czy były drukowane lub nie.

14.) *Mediator.*

15.) *Fricius.*

16.) *Orationes de notis ecclesiae.*

17.) *De praestantia legum polonicarum.*

18.) *Pro ecclesia Christi ad Samuelem Maciejowium Episcop. Cracov.*

19.) *Epistolae familiares.*

20.) *Analecta.*

W Polskim zaś języku następujące są Orzechowskiego dzieła:

21.) *Quincunx* to jest wzór korony polskiej na cynku wystawiony przez Stanisława Orzechowskiego Okszyca z Przemyskiej ziemi, i za kolędę posłom koronnym do Warszawy na nowe lato roku 1564 posłany. bez miejsca 1564 in 4to.

Tego rzadkiego dzieła exemplarz, który mam z Bibl. Liceum Warsz. zawiera dwie księgi, złożony z 24. arkuszy. Lecz u Piramowicza (n) dowiaduję się, że przynajmniej pięć ksiąg byź musiało, ponieważ przytoczony jest tam wyimek z piątej księgi, mający rzecz o krasomowstwie. Całkowitego exemplarza nigdzie wybadać niemogłem. Powiemyl więc o tym co mam przed sobą. Tytuł dzieła wziął autor (jak sam objaśnia) od figury . . . po łacinie *quincunx* zwaney, którą po polsku *cynek* nazywa, że tu z każdego niby stanowiska przejrzyć można na wszystkie stro-

(n) W dziele o wymowie i poezyi na k. 660.

ny; i podług téy figury wystawia na załączonyj tablicy wizerunek królestwa polskiego. Dzieło zaś same podzielone na dwie księgi, ułożone iest w rozmowie do którój wchodzą następujące osoby: Orzechowski, Ewangelik, i Papieżnik. Jest tam zaś rozmowa o postępkach seymów polskich, o zacności kapłańskiéy, o upadłym stanie świeckim bez kapłana, o wiernéy Orzechowskiego stateczności przy stanie duchownym; — wizerunek korony polskiéy, a tutaj, króla, kapłana, wiarę i t. d. wystawia; zwierzchność kapłańską matką bydź polskiéy wolności dowodzi i t. d. Z treści téy widać rzecz dzieła, lecz to zbyt uderza czytelnika, że autor nadto często mówi o sobie samym, o swych zaletach i odbieranych pochwałach zwłaszcza listownych. Polszczyzna iest czysta, dobitna i iędrna.

22.) Dyałogi albo rozmowy około exekucyi korony polskiéy. in 4to.

Przytacza Niesiecki. Załuski zaś mówi (o) że to iest siedm rozmów o polskich prawach, o królewszczynach, o woysku kwarcianém i t. d.

23.) Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krak. Hetmana W. K. z rękopisma z Biblioteki Załuskich wyięty a przypiskami objaśniony i wydany przez *Franciszka Bohomolca* S. J. w Warszawie około 1777 in 8vo.

Pzedrukowany w edycyi dzieł polskich Mostowskiego w Warszawie. 1805 in 8vo. obemyie z przypiskami 79 stron.

24.) *Politia Rzeczypospolitéy polskiéy* na wzór ksiąg Arystotelesowych.

Dzieło to nie drukowane, w rękopiśmie oryginalnym z podpisem autora, miało się znajdować

wać w Bibliotece Heylsbergskiej iak pisze Krasicki (p). Żaluski mówi także o tém dziele, że pisane ręką autora w Żurawcu 1566 roku, przypisane Zygmuntowi Augustowi, podzielone na dwie części, z których pierwsza 26. druga iedenaste ksiąg zawiera, posiadał w swym zbiorze rękopismów.

- 25.) Opowiadanie upadku przyszłego polskiego dla kacerstwa sakramentarzkiego ku Panu Stadnickiemu Stanisławowi że Zmigroda przez Stanisława Orzechowskiego wiernie a pilnie wypisany 1560 R.

Rękopism z takowym tytułem, czytał Niesiecki w bibliotece collegium Jezuickiego w Lublinie, iak pisze w Herbarzu mówiąc o Orzechowskim, i wyiątek mały z tegoż pisma przytacza. Starowolski w przytoczonym mieyscu pisze, że z uszczerbkiem publiczności, niektóre rękopisma Orzechowskiego u osób prywatnych leżą. Niesiecki wspomina o publicznych jego dysputach z Frycyuszem (Modrzewskim) w Wolborzu, w przytomności Uchańskiego Arcybiskupa, i w Warszawie z Stankarem Mantuańczykiem w obecności Króla Zygmunta II. w Przemyślu, Pinczowie i Żurowicach.

Supplicatio Stanislai Okszye Orichowii ad Julium III. Pontificem Maximum de approbando matrimonio a se inito. Lipsiae 1781. in 8vo 63. stron; obok tłómaczenie polskie.

Pod tym tytułem wydany ten list niby z rękopismu, oczywistém iest zmyśleniem, gdyż Orzechowski w téj materji do Papieża pisząc, w inszym był by go zapewne tonie i wyrazach napisał, szyderstwy i obelgami na stolicę rzymską niemiotałby tak szczerze iak się tu doczy-

tać można. Z ozdóbek drukarskich widać, że piśmko to drukowane w Warszawie u Dufura.

§. *Andreae CIESIELSKI de defensione regni, administratione justitiæ. Cracov. 1572. in 4to (r).*

ŁUKASZA GORNICKIEGO kilka tu pism należy, o których mówiliśmy wyżej w tomie I. k. 642.

§. Poprawa praw i sposób statutu spisanego podług konstitucyey anni 1589, 1601, 1607. wydany i spisany przez X. CHRIST. PODKANSKIEGO *Sacr. Theol. et Juris utriusque doct. P. S.* w Krakowie u Miko. Loba. 1608. in 4to 2 arkusze.

§. Discurs marnotrawstwa i zbytku korony Polskiej przez KRZYSZTOFA FRAN. FALIBOGOWSKIEGO. w Jarosławiu 1626. in 4to 22 arkuszy.

§. Exorbitancya powszechna, która rzeczpospolitą Królestwa Polskiego niszczy zgubą grożąc. w Warszawie w drukarni J. Rossowskiego 1628. in 4to 5½ arkusza.

Są to narzekania na oziębłość w religii, na bezprawia w wydziale sprawiedliwości, na uciski których się żołnierstwą dopuszcza, ale to wszystko w tonie kaznodziejskim. Szrodki do zaradzenia nie są podane.

STAROWOLSKIEGO SZYMONA Votum o naprawie rzplłtęy i reformacya obyczajów polskich. Obacz w tomie I. k. 13.

§. Rozmowa Plebana z ziemianinem albo dyskurs o postanowieniu teraznięszym rzeczypospolitey i sposobie zawierania seymów. *bez mieysca* 1641 in 4to 12 arkuszy.

Wiele słów, treści mało.

§. Zwierciadło korony polskiej urazy ciężkie i utrapienia wielkie które ponosi od żydów wyrażające

(r) Załuski bibl. hist. rękopism k. 121.

synom koronnym w roku Pańskim 1618. przez M. SEBAS. MICZINSKIEGO (sic!) Philos dokt. wystawione. Teraz znowu z przydatkiem wydane roku 1648. in 4to bez miejsca 118. stron.

§. Lekarstwo na uzdrowienie rzeczypospolitęy z uniwersałem poborowym, na zbytki, utraty i niepotrzebne wystawy domowe przez P. Vi. WF. w Krakowu Łuk. Kupisza 1649 in 4to 4 arkusze.

§. *Perspectiva politica pro Regno Poloniae*, autore KORYCINSKI Castelano Vislicen. opus posthum. *Dantisci ap. Geo. Förster* 1652. in 4to (s).

§. AQUILII TERTULLIANI (zmyślone nazwisko) *De causis et remediis malorum Poloniae*. Cracov. 1661. in 4to s. l. 1662. in 12mo.

Ma tam mówić autor o wypędzeniu Socynianów z Polski (t).

§. *De scopo reipublicae Polonicae adversus Hermannum Conringium Prof. Helmstadiensem*, dissertatio qua simul status Regni Poloniae novissime describitur autore FRANCISCO MARINIO Polono. *Vratislaviae impensis Viti Jacobi Trescheri bibliop. lae* 1665. 12mo 406 stron.

Autorem tego dzieła prawdziwym iest JAN SACHS Wschówianin, który w roku 1669 został sekretarzem miasta Torunia. Dla nieskromnych przeciwko domowi Austryackiemu twierdzeń, w krótkce po swém wyysciu, xięga zakazaną została, a nietrafny powstał przeciwnik i obrońca dworu Austryackiego bezimien-ny, w piśmie:

*De scopo Reipubl. Polonicae et domo Austriaca adversus Franciscum Marinium Polonum libellus quo vir summus Hermanus Conringius ab ineptiis et calumniis, quas dissertatio Marini de scopo Reipubl. pol. parturit vindicatur a. 1665. sumtib. Zach. Hertelii bibliop. Ham-
burgen. in 12mo 106. stron.*

(s) Załuski bibl. hist. w ręk. p. 119.

(t) Zał. tamże p. 120.

Wnoszono, że sam Herman Konryng, który będąc partyzantem Szwedzkim, twierdził w prelekcyach publicznych że zbytek i przepych jest celem Rzeczypospolitej polskiej, i oburzył na siebie naszego Sachsa, swę obronę w témże dziele podjął, lecz Hoppiusz p. 113 odwołując się do Placcyusza (u) twierdzi, że *Mothius* był prawdziwym odpowiedniego dzieła autorem.

Maryniasza dzieło zostało na język niemiecki przetłómaczone i wyszło pod tytułem:

Francisci Marini eines polnischen Patrioten Staat des Königreichs Polen, worinnen sowohl die wahre Form und Gestalt der polnischen Republik und Königreichs, als auch die vormalige und heutige Gewalt der Könige, ingleichen die Rechte und Gerichte des Königreichs, desselben Reichstage, Einkünfte, Münzen, auch die Beschaffenheit der Religion in Pohlen gründlich und deutlich gezeiget und letzlich gewiesen wird, dass dasjenige; was der vormalige hochberühmte Helmstädtische Professor Herr Hermann Conring von dem Endzweck der Poln. Republik herausgegeben, unrichtig und falsch sey. Seiner Curiositaet und Raritaet halben aus dem lateinischen Original ins Teutsche übersetzt. Dantzig 1726 in 8vo. 326 stron.

§. CASIMIRI ZAWADZKI Castelani Culmensis *Tractatus super advertentiam defectuum*. Cracov. 1676 in 4to. Varsav. apud Schreiber 1696 in 4to i nakoniec Lublini 1716 in 4to. iak świadczy Załuski (w).

§. *Maxymiliana* FREDRA pisma tu należą, iako to:

Peristromata regum. - Monita politico - moralia. - Vir consilii, które wymienimy niżej.

§. Mowy na radach i scymach przez X. ANDRZ. CHRYZOSTOMA na Załuskach i Błędowie ZAŁUSKIEGO Bisk. Kiiów. i Czerniech. Opata Wąchockie -

(u) in theatra anonymorum et pseudonym. Nro 1407.

(w) w bibl. hist. w rękp. k. 120.

go, różnemi czasy miane. w Lwowie u J. Textora 1689 in 4to 19 *arkuszy*.

§. *Jana Stan.* Xcia JABŁONOWSKIEGO Skrupuł bez Skrupułu w Polsce i t. d. 1730. *późniéj po kilkakroć przedrukowany.* Obacz Tom I. k. 421.

§. Reflexye nad terażniejszym stanem Rzeczypospolitéy z okazji wydanych wici Gdańskich każdemu do uwagi podane, 1732. in 4to 3 *arkusze*.

LESZCZYNSKIEGO Stanisława Króla Polskiego należy tu pismo, wydane pod tytułem:

Głos wolny szlachcica wolność ubezpieczający (drukowany) w Nansy 1733 in 4to.

Które na francuzki ięzyk przełożył Soliniak i wydał pod tytułem: *Voix libre* w Amszterdamie 1745 in 8vo 196 *stron* (x). Inne pisma Leszczyńskiego, między któremi są także rzeczy w materyach politycznych i o rządzie Polski, obacz wyżej k. 42.

§. Kwestye polityczne obojętne Statum Rzeczypospolitey polskiéy, prerogatywy urzędów wniéy, zwyczajnie elekcyi królów, seymów, seymików i inne rzeczy potrzebne do porządku onéy examinujące, wktórych rezolwują się propozycye racyami *pro et contra*, bez żadnéy na jedną stronę decyzyi przez FRANCISZKA POLKATECKIEGO J.W. Działyńskiemu Podkomorzemu Wschowskiemu insynuowane i do drukn podane 1749 in 8vo 141 *stron*.

§. Summaryusz umiarkowania monety starey z dzisieyszą r. p. 1755 w Krakowie w drukarni Stan. Stachowicza. 16mo 217 *stron*.

Autor przechodzi latami wartość i kurs monet. Rzecz tę objaśnił i ułatwił Czacki swą tablicą w dziele o Litew. i polsk. prawach umieszczoną.

§. Myśli w terażniejszych okolicznościach Rzeczypospolitéy przez S. R. S. C. R. P. W. K. J. K. Mei roku 1756 w drukarni Poczałowskiej in 4to 6 *arkuszy*.

§. List szlachcica polskiego na pismo wydane przez dwór Berliński pod tytułem: Uwagi nad sprawą rzeczypospolitey w terażniejszych okolicznościach. 1756 in 4to 1 $\frac{1}{2}$ arkusza.

§. Stan. KONARSKIEGO o skutecznym rad sposobie 5. Tomów 1760 i lat następnych. Obacz Tom I. k. 85. i następne, tudzież karta 688.

§. List ciekawy przeciw autorowi książki o utrzymywaniu seymów z responsem tak na ten list, iako na przyszłą książkę która w nim jest obiecana i na podobneż insze zarzuty r. 1762 in 8vo 88 stron.

Autor broni *liberum veto* i powstaie przeciw Konarskiemu, którego w prawdzie po imieniu nie nazywa, lecz tylko iako kapłanowi do brewiarza iśćdź każe.

§. Sposob nowo obmyślony konkludowania obrad publicznych dla utwierdzenia praw kardynalnych wolności, przez szczerze kochającego oyczyzny syna SZCZEPANA na Sienicy Piotrasach SIENICKIEGO Burgrabiego Grodzkiego Rożańskiego. w Łowiczu w drukarni J. O. X. Prymasa 1764 in 8vo 2 Tomy 334 i 136 stron.

§. Myśli o sposobach dodania bezpiecznego i wygodnego spławu rzekom Polskim i Litewskim podane prześwieatnym Komissyom skarbowym koronnéy i W. X. L. roku 1767. w Warszawie w drukarni Mitzlerowskiej in 8vo 119 stron.

§. *Consideration sur le gouvernement de Pologne et sur sa reformation projetée en Avril 1772* (par Jean Jacques ROUSSEAU) bez mieysca 1792 12mo 281 stron.

To pismo tlomaczone na polski ięzyk wyszło 1789 w Warszawie u Grela in 8vo.

§. Podział polski w siedmiu rozmowach z francuzkiego. w Lipsku 1774 in 8vo 78 stron.

§. O przywróceniu dawnego rządu według pierwistkowych rzeczypospolitey ustaw przez JW. WIELHORSKIEGO Kuchmistrza W. X. Lit. — *Hoc est vivere bis, vita posse priore frui. Martial.* — bez mieysca 1775 in 8vo maj. 457 stron.

§. Szpieg Dubieński list do pewnego przyjaciela roku 1776. Znajduje się w całej Polsce. in 8vo 30 *stron.*

§. (JÓZEFA WYBICKIEGO) Listy patryotyczne do JW. Exkanclerza Zamoyskiego prawa układającego pisane. w Warszawie u Grela 1777 i 1778 in. 8vo 2 Tomiki 272 i 162 *stron.*

Nader śmiało powstaie tam autor przeciwko nadużyciom wszelkiego rodzaju i bezprawiom w Polsce; uymuiąc się osobliwie za stanem mieyskim i włosciańskim.

§. Uwagi polityczne imieniem stanu duchownego do zbioru praw polskich podane roku 1778. w Kaliszu w drukarni J. K. Mei in 8vo 138 *stron.*

Jest to *oratio pro domo sua.*

§. Myśli obywatela polskiego względem monety papierowej z monitora r. 1778 wybrane i osobno przedrukowane. w Warszawie w drukarni Miclerowskiéy 1778 in 8vo 36 *stron.*

§. Rozmowa między szlachcicem polskim, Szwaycarem i żydem. w Gdańsku r. 1780 in 8vo 51 *stron.*

§. Uwaga na koszta pogrzebowe. w Wiedniu. w Wrocławiu 1781 in 8vo 20 *stron.*

§. Uwagi obywatelskie nad żebrakami. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 16 *stron.*

§. Wykład sposobów do rzekospławności i handlów wprowadzenia. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 40 *stron.*

§. Dom nadwreżony rzeczywospolitéy iakiemi materyałami, nie tylko do dawnéy przywrócić ozdoby ale ieszcze przydać nowéy wspaniałości przez F. C. (CZACKIEGO) W. Ch. K. O. O. B. wydrukowane 1783; przedrukowano powtórnie 1788 in 8vo 5 *arkuszy.*

§. Przewodnik czyli skryterzady oyców Jezuitów, z łacińskiego przełożone (w Krakowie) 1784 in 8vo 65 *stron.*

§. Postanowienie dla miasta Jego Królewskiéy Mości Osiecka przez Komissyą dobrego porządku de-

kretem sądów Królewskich utwierdzone. w Warszawie u Grela 1785 in 8vo 120 *stron*.

§. Listy polskie pisane w roku 1785 wydane przez JANA WIT. . . Część pierwsza in 8vo *bez wyrażenia miejsca i roku 376 stron*.

§. Obrońca ludu do Cesarza Józefa drugiego względem jego ustawy zakazującej wychodu z kraju, względem jego rozmaitych reform etc. z niemieckiego 1785 in 8vo 87 *stron*.

§. Córki kochanej oyczyzny. w Sandomierzu 1786 in 8vo 164 *stron*.

§. Projekta przez J. W. CHRAPOWICKIEGO Marszałka rady nieustającej Stanom zgromadzonym na seym w r. 1786 do uwagi podane. in 8vo 58 *stron*.

(STANISŁAWA STASICA teraz Radczy Stanu Xstwa Warszawskiego, Prezesa Towarzystwa Król. Warsz. przyjaciół nauk, Członka dyrekcyi Edukac. i t. d.) Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana W. K. do dzisiejszego stanu Rzeczplitey. polskię przystosowane. *bez miejsca i roku* (1785) in 8vo. 347 *stron*.

Istotnie 222 stron zawierają uwagi polityczne, od karty zaś 223 do końca iest pochwała Jana Zamoyskiego. Dzieło to było elektroforem polskim w swoim czasie, wcale nowe bowiem dla narodu rozszerzyło w publiczności myśli, które obudziły rodaków z długiego letargu i okazywały potrzebę otrząśnienia się z dawnych przesądów a postąpienia z wiekiem; słowem zmiany w prawodawstwie i administracyi krajowej, nie spuszczając z oczu stosunków politycznych i ieograficznych z narodami sąsiednimi. Stanisław Potocki pisze o tém dziele (w przypiskach do pochwały Szymanowskiego na k. 64): „Uwagi nad życiem Zamoyskiego należą do małej liczby ksiąg od publiczności roztrząsanych. Zastanówmy się tu nad uderzającą w opiniach zmianą. Kiedy wydał Ko-

narski dzieło swoje o skutecznym rad sposobie, tłoć fukliwych i gróźnych pism, były na nie zgodną prawie odpowiedzią. Kiedy *Stasic* swoje bezimiennie oddał sądowi publiczności, wyszło dwadzieścia dwa pism, które roztrząsały dzieło iego, a żadnego prawie w téy piśmienney walce przeciwko pisarzowi nie znalazło się uszczypliwego wyrazu." Słowem dzieło to *Stasica* przyłożyło się bardzo do rozszerzenia w narodzie, ducha badania i zgłębiania rzeczy administracyynych i ekonomii polityczney, i stało się w znaczney części powodem do owego zbawienego ścierania się opinii w mnóstwie pism w czasie czteroletniego seymu wydanych, które niżej wymienione będą.

Pisma zaś wprost z powodu *Uwag nad życiem Zamoyskiego* wydane, a mnie znaiome, są:

Poprawy i przydatki do książki *uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*. Dan w Heilsbergu 10 Listopada 1788 in 8vo 102 *stron*.

§. Zgoda i niezgoda z autorem *uwag nad życiem Jana Zamoyskiego* roku 1788 in 8vo 58 *stron*.

§. Myśl z okazji *uwag nad życiem Zamoyskiego* in 8vo 45 *stron*.

§. Zbiór pism do których były powodem *uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*. Trzecie pismo zgoda i nie zgoda z autorem *uwag nad życiem Jana Zamoyskiego* 1788 in 8vo 58 *stron*.

§. *Uwagi nad uwagami* czyli obserwacye nad książką która w roku 1785 wyszła, pod tytułem: *Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego*. w Warszawie u *Diufura* 1789 in 8vo 485 *stron*.

§. Projekt seymowy z autora zgoda i niezgoda *wynikający*. in 8vo 100 *stron*.

Drugie Stan. *Stasica* pismo, podobnie bezimiennie wydane, iest:

Przestrogi dla Polski z teraźniejszych politycznych Europy związków i z praw natury wypadające, przez

Pisarza Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego dnia 4 Stycznia 1790. in 8vo 2 Tomy 340 i 167 stron.

W najmocniejszych iak tylko bydź może wyrazach, wystawił autor niebezpieczeństwa upadkiem narodowi grożące, wytykając śmiało i bez najmnieyszego oszczędzenia, wszelkie narodowe wady lub pojedyncze nadużycia, iako przyczyny klęsk przeszłych i przyszłych. Główna myśl w całym dziele panująca, iest oswobodzenie włościanina polskiego z niewoli, przez przywrócenie mu praw człowieczeństwa i wzięcie go pod opiekę rządową, tudzież dźwignienie miast i zrównanie wszystkich obywateli w obliczu prawa.

3.) O Statystyce Polski, krótki rzut wiadomości potrzebnych tym którzy ten kraj chcą oswobodzić i tym którzy chcą w nim rządzić. w Warszawie u Piarów (w Marcu) 1807 roku in 8vo 50 stron.

Przedrukowane z uwagami Seb. DĘBOWSKIEGO w Krakowie u Grebla 1809 in 8vo 47 i 51 stron. Pismo to niewielkie na pozór, bezimiennie także wydane, zwróciło uwagę publiczności i stało się powodem kilku gorliwym mężom, do rozpoczęcia korespondencyi w materyach statystycznych, ekonomii polityczney i administracyi publiczney, którzy listy pisywane do siebie przy Gazecie Warszawskiej 1807 roku przyłączali, a zbiór tych listów iest teraz w handlu księgarskim, z tytułem :

Korespondencya w materyach obraz kraju i narodu polskiego roziaśniających. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiej 1807 in 4to 302 stron.

Autorem tych listów są: JÓZEF KALAS. SZANIAWSKI, ANDRZEY HORODYSKI, Półkownik
NEY.

NEYMAN, Ant. GLISZYŃSKI Prefekt Bydgoski i inni.

- 4.) Do Seymu. Co się znami stanie? Co nam we wszystkich działaniach na pierwszy uwadze mieć należy (beziemiennie wydane. w Warszawie w miesiącu Lutym 1809) in 8vo 2 arkusze.

Hugo KOŁŁĄTAY o którego życiu i pismach mówiliśmy między mówcami w Tomie I. na k. 660 należy tu iako ieden z nacylniejszych pisarzów naszych politycznych.

Dzieła zaś iego są:

- 1.) Anonyma listy do Stanisława Małachowskiego Referendarza koronnego i Marszałka seymowego i konfederacyi, *trzy części czyli tomiki pisane i drukowane* w Warszawie w drukarni Grelowskiéy (lecz na dwóch pierwszych częściach miejsce druku niewyrażone) 1788 in 8vo Tomik I. 190 *stron* obeymujący, zawiera rzecz o podźwignieniu sił krajowych. Tomik II. 254 *stron* o poprawie rzeczypospolitey. Część III. 340 *stron* podobnież o poprawie rzeczypospolitey.

Jako część czwarta do tych listów, wyszło:

- 2.) Prawo polityczne narodu polskiego czyli układ rządu rzeczypospolitey — projekt w trzeciej części listów obiecany a deputacyi do układu przyszłego rządu wyznaczonéy podany. w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 196 *stron*.
- 3.) Uwagi nad pismem Seweryna Rzewuskiego o prawie tronu dziedzicznego w Polsce. w Warszawie 1789 in 8vo (y).
- 4.) Ostatnia przestroga dla Polski (beziemiennie

(y) Tłomaczenie tego dzieła francuzkie wyszło pod tytułem: *Observations sur un ouvrage intitulé: Essai sur le droit de succession au trône de Pologne par M. Kołłątay Referendaire du Grand duché de Lithua. Varsovie chez P. Dufour 1781 in 8vo 175 stron* dzieła samego; a na końcu przypiski XCVI. *stron* obeymujące, między któremi jest wiele nie znaydujących się w oryginale; które tłomacz (w dedykacyi do Króla Stanisława le chev. M: ... Anglois podpisany) przez wzgląd na cudzoziemców tutaj przylączył.

w Warszawie 1790) i przedrukowane z napisem: w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 55 *stron* (z.)

- 5.) Uwagi nad teraźniejszém położeniem tey części ziemi polskiey, którą od pokoju Tylżyckiego zaczęto zwać Xięstwem Warszawskiem. w Lipsku (rzeczywiście w Warsz. u Wikt. Dąbrowskiego) 1808 in 8vo 222 *stron*.

Rozbiór i zdanie o piśmie tém, obacz w *Hall. Allgem. Lit. Zeit.* 1809 Nro 328.

- 6.) Porządek fizyczny – moralny czyli nauka o należytościach człowieka, wydebytych z praw wiecznych, nieodmiennych i koniecznych przyrodzenia przez H. K. . . Tom I. w Krakowie w drukarni J. Maia 1810 in 8vo 220 *stron*. Obacz wyżéy k. 36.

W znaczney części należał także Kollataja do dzieła pod tytułem *O ustanowieniu i upadku konstytucyi 3 Maia*, o którém obacz między historykami.

Mamy także wiele mów Kollataia, w czasie seymu między 1788 a 1791 mianych i pojedynczo drukowanych, iak n. p. Głos mianny na sessyi seymowey dnia 3 Czerwca 1791 o potrzebie urzãdzenia gabinetu interessów zagranicznych; dnia 28. Czerwca tegoż roku o potrzebie zbioru praw cywilnych i kryminalnych; dnia 10. Listopada tegoż roku w materyach starostw; i inne w czasie seymu konstytucyynego bezimiennie wydane, których z pewnością teraz wybadać niemogłem. Zostawił prócz tego w rękopiśmie:

Historyą swoich czasów; — Historyą polską; — Historyą historyi, i Testament czyli ostateczne

-
- (z) Co do obszerności szczupłe, lecz co do rzeczy i sposobu iey układu wielkiej wagi pismo to, przełożone na ięzyk niemiecki, jest wydrukowane w dziele: *Nachrichten über Polen* Graz. b. *Zaunrith* 1793 in 8vo 2 *Theile* w drugim Tomiku.

swęj woli oświadczenie. — Rękopisma te wszystkie, znajdując się u JP. Szymańskiego, który przy boku i w towarzystwie Kołłataja znaczny czas przepędził.

W czasie seymu czteroletniego konstytucyjnym zwanego, wyszło mnóstwo pism w materjach politycznych i administracyjnych. Złączamy tu ich poczet:

Rapport generalny dwuletnich czynności departamentu Policyi od seymu r. 1786 do seymu 1788. in 8vo 47 *stron.*

§. Myśli patryotyczne — polityczne do stanów rzeeczypospolitej Polskiej na seym 1788 zgromadzonych przez obywatela o wolność i samowładztwo rzeeczypospolitej swojej gorliwego. Część I. 1788 in 8vo 124 *stron.*

§. Obywatel. *Si quid novisti rectius istis* etc. Tom I. w Warszawie u Diufura 1788 in 8vo 328 *stron.*

§. Dla pamięci pismo seymowe dnia 11 Grudnia 1788 in 8vo 1 *arkusz.*

§. Uwagi względem Gwarancyi (1788) in 8vo 1. *arkusz.*

§. Korrespondencya w czasie seymu r. 1788. List I. o niektórych obywatelach (w Warszawie) u Grela in 8vo 16 *stron.*

§. Listy posła do oycy na wsi mieszkającego i odpowiedzi w okolicznościach seymu terazniejszy zatrudniających 1788 in 8vo. Części VI. 76 34 38 i 40 *stron.*

§. Tajemnice podziału Polski odkryte (1788) in 8vo 66 *stron.*

§. Uwagi nad rządem polskim oraz nad odmianą, czyli reformą onego projektowaną przez J. Jak. Russo z francuzkiego na oyczysty język przełożone 1788. w Warszawie u Grela 1789 in 8vo. Część I. 190 *stron.* Obacz wyżey k. 92.

§. Post - Scriptum do noty listów Anonyma adresowanych do JW. Imci Pana Małachowskiego r. 1789 in 8vo 124 *stron.*

§. List obywatela do autora listów pod imieniem

Doświadczyńskiego wydanych. w Warszawie u Grela 1789. in 8vo 40 *stron.*

§. List do J. O. Xiążęcia Sapiehy od anonima 1789 roku pod czas seymu napisany in 8vo 2 *arkusze.*

§. List Imci Pana N. . . B. . . obywatela Lwowskiego do mniemanego Imci Pana Niewiadomskiego. w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo 90 *stron.*

§. Głos niemy do stanów zgromadzonych 1789 in 8vo $\frac{1}{2}$ *arkusza.*

§. JEZIELSKI Kasztelan Łukowski z danie swoje o panowaniu dożywotniém i successyonalném, rozwadze publiczności oddaie a o sąd z doświadczenia, nie argumentów prosi. w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 72 *stron.*

Historycznie monarchów naszych autor przechodzi i szkodliwość elekcyi wystawia.

§. ADAMA KRASIŃSKIEGO, Biskupa Kamienieckiego list w materyi successyi tronu do przyjaciela pisany d. 9. Stycznia r. 1790 in 8vo 16 *stron.*

§. SEWERYNA RZEWUSKIEGO Hetm. Pol. Kor. odpis na list przyjaciela względem listu Im. X. Krasińskiego Bisk. Kamienieckiego. in 8vo 16. *stron.*

SEWERYNA RZEWUSKIEGO punkta do formy rządu (1790) in 8vo 1 *arkusz.*

§. S. RZEWUSKIEGO Hetmana Pol. Kor. nad prawem któreby szlachcie bez posessyi *activitatem* na seymikach odbierało uwagi. (1790) in 8vo 16 *stron.*

§. Reflexye nad pismem wydanym pod imieniem Imci Pana Rzewuskiego Hetmana Polnego koronnego. w Warszawie w drukarni nadworney 1790 in 8vo 32 *stron.*

§. ADAMA WAW. RZEWUSKIEGO Kasztelana Witebskiego o formie rządu republikańskiego myśli. w War. u Grela 1790. 8vo Tom I. 2 Części 210 i 176 *stron.*

Więcey tego dzieła autor nie wydał.

§. O bezkrólewiah w Polsce i o wybieraniu Królów począwszy od śmierci Zygmunta Augusta aż do

naszych czasów (przez X. FR. JEZIERSKIEGO) w Warszawie 1790. roku in 8vo 99 *stron.*

§. Ktoś piszący z Warszawy dnia 11 Lutego 1790 roku (przez X. FR. JEZIERSKIEGO) in 8vo 24 *stron.*

§. (X. JEZIERSKIEGO) I ia też in 8vo 20 *stron.*

§. (X. JEZIERSKIEGO) Katechizm o tajemnicach rządu Polskiego iaki był około roku 1735 napisany przez J. P. Sterne w ięzyku Angielskim, potym przełożony po francúzku, a teraz nakoniec po polsku. w Samborzu w drukarni Jego Cesarsko - Król. Mci (w Warsz. u Grela) 1790 10 Stycznia in 8vo 24 *stron.*

§. Rozwagi o Królach Polskich bezkrólewiałch elekcyach i sukcessyi tronu, z powodu pism za sukcessyą pod imieniem Reflexyi, uwag, listów i innych wielu. w Warszawie u Dufura 1790 in 8vo. 384 *stron.*

§. Dzwon Staropolskiéy fabryki w Warszawie ulany. 1790 in 8vo. 22 *stron.*

§. Jak czuję tak piszę. 1790 in 8vo. 16. *stron.*

§. Coś nowego (1790) in 8vo. 16. *stron.*

§. Polak odrodzony na nowo, napisany przez FR. MAKULSKIEGO. w Warszawie u P. Zawadzkiego. 1790 in 8vo. 31 *stron.*

Przy końcu tego pisemka iest wyliczenie pism tegoż autora, w następujących wyrazach:
Dziela Fr. Makulskiego:

- 1.) Rocznica seymu pod konfederacyą w czterech pieśniach, wierszem.
- 2.) List wieśniaka do dworaka wierszem i prozą.
- 3.) List do Adama Oyca całego świata, wierszem i prozą, o równości między ludźmi.
- 4.) List drugi do tegoż wierszem i prozą, o obieraniu przyjaciół, miłości niewolnéy i miłości wolnéy.
- 5.) List trzeci o obieraniu stanu duchownego i sądach.
- 6.) Radość Polski po smutku czyli po wielkim piątku Wielkanoc, wierszem.
- 7.) Bayka i niebayka czyli szczęśliwość oyczyzny przywidziana, wierszem i prozą.

- 8.) Marsze i pobudki polaków, wiersze w kilkuna-
stu pieśniach.
- 9.) Nieprzyjaciel mężczyzn i kobiet.
- 10.) Seymiki wierszem (obacz t. I, 393.)
- 11.) Czarny i biały.

§. Maska odkryta na marsowym polu w Paryżu
z francuzkiego przełómaczona. 1790 in 8vo. 263 *stron*.

§. Ocalenie prawdy poświęconey przyszłości (6 Xbris.
1790 p. X. MICHAŁA SOŁTYKA Dziekana) in 12mo.
1. *arkusz*.

§. Chełmianin do paszkwilarza Warszawskiego
z Chełmna 16. Sierpnia 1790 in 8vo. 22 *stron*.

§. List od Puławskiego pału ze śpichlerza (w dru-
karni wolney. 1790) in 8vo. 30. *stron*.

Na samym końcu podpisany MOWIŃSKI.

§. List z pożegnaniem do JW. JP. Hrabiego de Sta-
ckelberg ambassadora d. 24. Maja 1790. in 8vo. 29. *stron*.

§. List szlachcica do braci na seymiki elekcyjne
cywilno woyskoweý komissyi zbierających się (1790)
in 8vo. 2 *arkusze*.

§. Odezwa Gallicyanina do Polaków R. 1790 8vo.
45. *stron*.

§. Odpowiedź na list Imci Pana Bartłomieja Wer-
pechowskiego na starych Werpechach przez Imci Pana
Szymona po Kazimierzu na nowych Werpechach
WERPECHOWSKIEGO. d. 30. Stycznia 1790 Roku
in 8vo. 21 *stron*.

§. Uwagi nad projektem deputacyi do formy rzą-
du przez MIKOŁ. Junosza PIASKOWSKIEGO Szam-
belana J. K. Mci. podane (1790) in 8vo. 29 *stron*.

§ Z Krymu 1790 roku moskiewskie dla polaków
życzenia. in 8vo. 32 *stron*.

§. Myśl do projektu formy rządu co do szlachty
mnieý majątnéy (1790) in 8vo. 24 *stron*.

§. Projekt bezkrólewia wiecznego przez Pewnego.
1790 in 8vo. 121 *stron*.

§. Co się też to dzieie z nieszczęśliwą oyczyzną na-
szą? Wiadomość poświęcona prawdzie i przyszłości.
w Chełmnie 1790 in 8vo. 56 *stron*.

§. Uwagi obywatela w teraźniejszych okolicznościach Polski rzecz krótka (1790) in 8vo. 24. *stron.*

§. Odezwa szlachecka do seymu. 1790. 8. 2. *arkusze.*

§. Krótka rada względem napisania dobrej konstytucyi rządu r. 1790 in 8vo. 38. *stron.*

§. Troskliwość z ufnością czyli dwie uwagi na pochwałę seymu. w Warszawie 1790 in 8vo 55 *stron.*

Prozą, ku końcu są wiersze.

§. Negocyacya Pruska w Polsce (1790) in 8vo 2 *arkusze.*

§. O seymie teraźniejszym w Kurlandyi i o jego prawnym odroczeniu z francuzkiego. w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo 47 *stron.*

§. Reflexye nad uszkodzeniem dla krajów polskich wynikającym z zaniedbywania handlu pochodzącego z mniey ważenia poruczoney nad Gdańskiem opieki (przez TAD. CZACKIEGO Starostę Nowogrodzkiego) 1790 in 8vo 30 *stron.*

§. Wolne myśli nad nowo ułożonym urbaryalnym podatkiem w krajach Cesarsko - Królewskich wydane w Wiedniu 1789 w niemieckim języku przez J. B. HESSLA a dla ciekawości na polski język przełożone. w Poczaiowie 1790 in 8vo 100 *stron.*

§. Odpis z Ukrainy na list z Warszawy do przyjaciela na wsi mieszkającego w materyi formy rządowej z drukarni Zawadzkiego wyszły w miesiącu Sierpniu 1790. w Warszawie in 8vo 38 *stron.*

§. Sylena dydaski o przywarach rządu krajowego i poprawie czyli nauki tegoż, z okoliczności praw stanowić się mających 1790 miesiąca 7bri in 8vo. 51 *stron.*

Następujące bez wyrażenia roku wydane pisma, wyszły w tymże czasie około 1790 roku.

§. Korrespondencya pewnego obywatela z podkomorzym pewnego województwa z okoliczności przysłego rządu in 8vo 32 *stron.*

§. Myśli moje przy kominku. w Warszawie u Grella 40 *stron.* in 8vo.

§. List do przyjaciela w okolicznościach miast ty-
czących się, z Warszawy pisany z dodatkami; druga
edycja in 8vo w drukarni wolney 32 *stron*.

§. List possessora dóbr po - Jezuickich do przyjaciela
na Ukrainie 22 *stron* in 12mo.

§. Odpowiedź autora testamentu politycznego na
list do niego drukiem przesłany (w Warszawie) u Din-
fura in 8vo 20 *stron*.

§. Nowy układ zdań patryotycznych stosowny
do sentymentów obywatelskich w obradach dzisiejszych
pod tytułem zbogacenie kraju pismo ciekawe. in 8vo
1 *arkusz*.

§. List do przyjaciela z Warszawy (P. ORACZE-
WSKIEGO) in 8vo 1 *arkusz*.

§. List posła Weterana do sąsiada in 8vo 20
stron.

§. Rozmowy zmarłego Piekarskiego posła Ra-
wskiego z tamtego świata na ten przesłane. w Warsza-
wie w drukarni uprzywilejowanej in 8vo. 4 *Numera, a*
każdy numer po ½ arkusza.

§. List obywatela do posła w okoliczności sprawy
narodu (przez DŁUGOŁĘCKIEGO) in 8vo 2 *ar-*
kusze.

§. Odezwa zmarłego Ślawnego posła Krako-
wskiego do publiczności polskiej a mianowicie do sta-
nów zkonfederowanych z tamtego świata. in 8vo 46
stron.

§. Anatomia rzeczypospolitęj polskiej synom oy-
czyzny ku przestrodze i poprawie tego co z kluby wy-
padło (przez STEFANA GARCZYŃSKIEGO Woje-
wodę Poznańskiego) in 8vo 360 *stron*.

§. Lament utrapioney matki korony Polskiej. już
już konający, na syny wyrodne, złośliwe, i niedbają-
ce na rodzicielkę swoją. in 4to 3 *arkusze*.

§. Troski prywatne o dobro publiczne (przez X.
MICHAŁA SOLTYKA Refer. Kor.) w Warszawie
1791 in 8vo 71 *stron*.

§. Walka dwóch gorliwych Polaków mocno certu-
jących odprawiona a przez tam przytomnego opisana
r. 1791 10 Junii (w Warsz. u Diufura) in 8vo 88
stron.

§. Förtka mała do obszernego ogrodu plewidła
potrzebującego otwarta przez S. J. F. K. M. S. W. O.
w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 26 *stron.*

§. Zdanie obywatela prowincyi W. X. L. na pismo
pod tytułem: Głos na prędee do ludu mieyskiego. 1791
in 8vo 22 *stron.*

§. O prawie i powinnościach obywatela. w Warsza-
wie u Diufura 1791 in 8vo 282 *stron.*

§. (KRZYWKOWSKIEGO oboźnego Pow. Grodz-
kiego) Gospodarstwo polityczne w Warszawie u Diu-
fura 1791 in 4to 64 *stron.*

Są to rady i projekta tyczące się osobliwie
urządzenia starostw.

§. Myśl do równowagi prawa w ciele rzeczypospo-
lityej Polski czyli nicht wyższy nad prawo. Projekta.
w Lipsku 1791 in 8vo 48 *stron.*

§. Obraz seymików (przez P. KAPRIA Posła Zmudz-
kiego) w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 58 *stron.*

§. Katechyzm narodowy w Warszawie u Grela 1791
in 8vo 16 *stron.*

Edycya druga tamże tegoż roku 31 *stron*
in 8vo.

§. O podatkowaniu przez SEB. DEMBOWSKIEGO
Komisarza Cyw. Woysk. Wdztwa Krak. w Krako-
wie u Grebla 1791 in 8vo 100 *stron.*

§. Sekretna konferencya między ś. p. Xiążęciem
Sułkowskim a Marszał. Gurowskim w wieczności. 1791
in 8vo 86 *stron.*

Pisano na stronę Xięcia Sułkowskiego przez
P. ŁOBARZEWSKIEGO Maiora.

§. JEZIERSKI Kasztel. Łukowski iak życzy tak

pisze. w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 1 arkusz.

§. Kopia listu do Angielczyka pisanego (przez JEZIERSKIEGO Kasz. Łuk.) w Warsz. u Grela 1791 in 8vo. 16 stron.

§. Rozmowa Polaka, Rossyanina i Anglika w okolicy Gdańska. w Warszawie 1791 in 8vo 79 stron.

§. Próbką pióra bezstronnego obywatela nad stanem terażniejszym i przyszłym Polskiej przez K. K. (KAIETANA KWIATKOWSKIEGO Szambelana J. K. Mci) w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo. 216 stron.

§. *L'esprit du vrai patriotisme avis aux Polonois. à Hambourg* 1791 in 8vo 45 stron.

§. *Forme constitutionnelle décrétée par acclamation dans la séance du 3 Mai et sanctionnée à l'unanimité dans la séance suivante du 5 Mai 1791. à Varsovie chez Dufour* 1791 in 8vo 43 stron.

§. Tak będzie iak było (1792) in 8vo 15. stron.

§. Odpowiedź na pismo odpowiednie JW. Xiążęcia P. Birona panującego w Kurlandyi na przełożenie W. Xiążęcia K. Birona brata iego (1792) in 8vo 39 stron.

§. Narodzi także to iz nami będzie, powieść Perska. w Warszawie u Diufura 1792 8vo 24 stron.

§. Byłem u Pana Podstolego (1792) in 8vo 44 stron.

§. List anonima do Króla Pruskiego pisany w interesach Francyi i Polski z francuzkiego na polski język wyłożony; edycya pierwsza w Lipsku, druga w Wroclawiu, trzecia w Królewcu 1792. 8vo 25. stron.

§. Uwagi nad projektem sprzedaży starostw. 1792. (w Łutym) 8vo 75. stron.

§. Czytałem a ia wcale trzymam lepiej o królu (1792). 8vo 13 stron.

§. Ja lepiej trzymam o Królu. (w Krakowie 1792) 8vo 15 stron.

§. Raczey piórem niż orężem czyli droga do traktowania z Imperatorową Rosyiską (w Warszawie) u Zawadzkiego (1792) in 8vo 1 *arkusz.*

§. Biesiada oyczyn, czyli Rzeczypospolity Polskiej z Austryą, Rosyą i Prussami rozmowa, dzieło dla przestrogi narodu przez M. JOZEFA SKORUPSKIEGO napisane. 1792 in 8vo 31 *stron.*

§. WOYCIECHA TURSKIEGO nawrócenie się polityczne (1792.) in 8vo $\frac{1}{2}$ *arkusza.*

§ O woysku polskim myśli i uwagi Polaka w zagranicznej służbie będącego prawodawcom seymu niniejszego komunikowane (1792.) in 8vo 71. *stron.*

§. Uwagi o naturze pieniędzy i o wexlarstwie. w Warszawie w drukarni nadw. J. K. Mci 1792. in 8vo 62 *stron.*

Jest to wyciąg z francuzkiego przez X. GAWRONSKIEGO na ów czas Kanonika, późniéy Biskupa Krakowskiego.

§. Seryasz projektów do prawa i innych różnych pism, uwag, myśli patryotycznych, żądań, woiewodztw i gorliwych patryotów formowany.

Co miesiąc kilka arkuszy onego wychodziło w roku 1792 in 8vo od Stycznia do Grudnia. 2 Tomy 777 *stron* prócz reiestrów, zawierające.

§. Uwagi o związku interesów Polski z interesami politycznymi innych europejskich mocarstw. w Sarmacyi 1795 in 8vo. 38 *stron.*

§. List JANA WOYTYSKIEGO Polaka do Generała Dombrowskiego Komenderującego legiony polskie. 1798 in 8vo 72 *stron.*

Przedrukowane tegoż roku in 8vo 72 *stron.*

Pismo pełne żolci i nacyzarniejszych obelg przeciw temu Jenerałowi miotanych.

§. O dniu S. Jana w Poznaniu i o systemacie pożyczki mającym być ustanowionym dla Pruss południo-

wych przez J. L. SZWARCA Konsyliarza Król. połud. Pruskiej regencyi. w Poznaniu u Dekiera 1802 in 8vo 40. *stron.*

Uwagi rozsądne na znościomości rzeczy zasadzone.

§. System banku zkombinowanego dla Xstwa Warszawskiego projekt prześwietney radzie stanu do roztrząśnienia a prześwietnym stanom na seym zgromadzić się mającym do rozwiązania i potwierdzenia przedstawiony przez JANA KANTEGO CHRUCKIEGO. w Warszawie u Sukcesorów Zawadzkiego 1808. in 8vo 78. *stron.*

§ Sposoby do ocalenia majątków obywateli Xięstwa Warszawskiego od przypadków im zagrażających służące, przez A. BIELSKIEGO posła Konińskiego. w Kaliszu u Mehwalda 1809 in 8vo 64 *stron.*

§. Pismo o prawach dla Xięstwa Warszawskiego uchwalonych przez STAN. WĘGRZECKIEGO (Prezydenta municypalności miasta Warszawy.) w Warszawie w drukarni Ragocznego 1809. in 8vo 125 *stron.*

Tegoż autora:

Rozprawa o professyach i professyonistach oraz systemacie administracyynym. w Warszawie 1810. in 8vo maj. 224 *stron.*

§. O upadku przemysłu i miast w Polsce przez WAWR. SUROWIECKIEGO (na ów czas Sekretarza w ministryum Sprawiedliwości, teraz sekretarza Jeneralnego w Dyrekcyi Edukacyney, Członka Król. Towarzystwa Warsz. przyiaciół nauk) w Warszawie w drukarni XX. Piłarów 1810. in 8vo 281. *stron.*

Recenzya nader pochlebna dla autora i niektóre uwagi jego rozbiegająca, znajduje się w *Hall. Allgem. Literat. Zeit.* 1811. Nro 198.

§. O rzekach i spławach krajów Xięstwa Warsza-

wskiego przez WAW. SUROWIECKIEGO. Część I. w Warszawie w drukarni Rządowej 1811 in 8vo. 205. stron, z przyłączoną mappą.

Więcey nie wyszło tego dzieła.

§. Uwagi nad powszechnem moratorium czyli odpowiedź na pismo A. Bielskiego z dołączeniem historyi o zbiorze prawa przez A. Zamoyskiego sporządzonym, wydana przez S. WĘGRZECKIEGO. w Warszawie 1810 in 8vo. 46. i 56. stron.

§. Myśli ogólne o polepszeniu handlu, rolnictwa przemysłu i edukacyi narodowej w Xięstwie Warszawskim przez TOMASZA SZUMSKIEGO. w Poznaniu u Dekkera 1811 in 8vo. 59. stron.

§. Do Polskiego narodu względnie administracyi Pruskiej w bywszych Południowych i Nowo - Wschodnich Prusach. Przez W. A. de KLEWITZ tajnego radcę stanu. w Berlinie r. 1812 w komiss. Sander.

An die polnische Nation. Ueber die Preussische Verwaltung in dem ehemaligen Süd- und Neu-Ost-Preussen. von W. A. von Klewitz Geheimen Staatsrath. Berlin. 1812 In Kommission bei Sander. in 8. maj. 93. stron.

Dzieło to wystawia w oryginale niemieckim, z dołączonym obok polskim przekładem wydane, zalety rządu pruskiego w prowincyach z których się Xięstwo Warszawskie utworzyło, i przekłada szluszność władz pruskich, domagających się zwrotu tak nazwanych summbaionskich.

§. 5. *Pisma tyżące się ekonomii polityczney w szczególności*

a.) *Pisma o poddanych w Polsce.*

Nie tylko czuło wielu znakomitych polaków gwałtowną potrzebę przyniesienia ulgi stanowi włościańskiemu i uczynienia go krajowi i sobie samym użytecznym, ale nadto

dało tego dowody w nadaniu wieśniakom dobrowolnie swobód, których dotąd nie znali. Skutek uwieńczył ich święte przedsięwzięcie, a błogosławieństwo licznych rodzin, w późne czasy pamiątkę tych prawdziwych dobroczyńców ludzkości dochowa. Między innemi należy do tego szanownego grona X. Paweł Xaw. Hr. Brzostowski Referendarz W. X. Lit. który pierwszy podobno, około 1770 roku w swych dobrach w Litwie, włościan wolnością udarował i onychżenaksztalt małej rzeczypospolitey urządził. Urządzenie to opisane w dziełku pod tytułem:

Listy Anonima opisujące Komissią wolnych włościan Pawłowskich z dziedzicem swoim J. W. Xiędzem *Brzostowskim* Exreferendarzem W. X. L. adresowane do Grebla Bibliopoli Krak. z powodu wyszły z drukarni jego książki w r. 1788. o Poddanych Polskich. in 8vo 19. stron.

Rozmaite zaś pisma o poddanych w Polsce, są:

O poddanych Polskich *bezimiennie i bez mieysca.* (w Krakowie) 1788. 8vo 115. stron ściśle drukowanych.

Dzieło to okazuje autora, który gruntownie rzecz o której pisze zgłębił i ięzykiem podług swéy woli wiał, nie każąc go ani obcemi wyrazami ani niewłaściwemi polskiej mowie sposobami mówienia. Podaiemy tu treść niektórych rozdziałów: Wady chłopów z przyczyny poddaństwa. — Niechęć ku Panom. — Piianstwo poddanych — Ubóstwo chłopów. — Co Panowie tracą na poddaństwie chłopów to kray na tém traci — Jak Panowie wolności pozwalac mogliby poddanym — i t. d.

§. Odpowiedź na pytanie iżali nieczułość w wyższych wiekach ku poddanym tak była opanowała serca

Polaków, iż uczeni nią nawet zarażeni zostali? czyli dodatek do księgi o poddanych Polskich (przez X. DAWIDA PILCHOWSKIEGO) Roku 1789. 8vo 147. *stron.*

§. Dopytanie się u przodków czułości ku poddanym, autorowi odpowiedzi czyli dodatku do księgi o poddanych polskich. *bez miey.* 1789. in 8vo 5. *arkuszy.*

§. Pytanie się i odpowiedź przez M. F. K. P. Z. czy do doskonałości konstytucyi polityczney państwa koniecznie potrzeba, aby gmin miał udział w prawodawstwie? przedrukowane. *bez r. i m.* in 8vo 32. *stron.*

§. STANISŁAWA STASICA Przestrogi dla Polaki. Obacz wyżej. k. 95

§. Uwagi o Chłopach (przez TADEUSZA MORSKIEGO Kasztelanica Łwowskiego) w Warszawie u M. Grela 8vo 52. *stron.*

§. Jarosza *Kutasinskiego* herbu Dębórog szlachcica Łukowskiego (X. F. JEZIERSKIEGO) uwagi nad stanem nieszlacheckim w Polsce. roku 1790. in 8vo 40 *stron.*

§. Uwagi praktyczne o poddanych polskich względem ich wolności i niewoli. w Warszawie u Diufura 1790. in 8vo 178 *stron.*

§. Dusza krajów czyli o poddanych Polskich treść dySSERTACYI 1790. 8vo 16. *stron.*

§. O włościanach (w Warszawie u Zawadzkiego 1791.) in 8vo. 36. *stron.*

§. Zastanowienie się nad całym krajem włościanami, z uwag nad projektem Imci Xiędza OSSOWSKIEGO ich urządzenie w starostwach przeznaczającym, wynikłe. 1792. in 8vo 47 *stron.*

§. Sposób łatwy i pewny ulepszenia ludzi poddanych. w Warszawie u Diufura 1792. in 8vo 71. *stron.*

§. Uwagi względem poddanych w Polsce i projekt do ich uwolnienia przez W. SUROWIECKIEGO. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiej u Lebrun 1807. in 8vo 64. *stron.*

§. Ozamianie zaciągów na daniny zbożowe lub pieniężne przez ALOIŻEGO PROSPERA BIERNACKIEGO. w Wroclawiu u Korna 1808. in 8vo 117. stron.

§. Uwagi nad terażniejszym stanem rolnika pod względem ceny zbóż i wydatków iego. Radzie departamentowey Kaliskiey przez członka teyże IGN. MIAŁCZYNSKIEGO podane 1810 roku. w Warszawie 1811. in 8vo 38 stron.

§. Prawa i zasady rządu wieyskiego czyli pewne przepisy albo środki ku zaprowadzeniu do dóbr wieyskich takiego rządu i porządku, któreby samemu Pannu i urzędnikom iego należące przypominały obowiązki, ludowi zaś wieyskiemu szczęście i pomyślność zabezpieczały przez IGNACEGO Lubicz CZERWINSKIEGO Obyw. Cyrk. Lwow. w Przemyśle w drukarni J. Gołębiowskiego 1812 in 8vo 250 stron.

Chęcią autora iest przyniesienie ulgi stanowi za nadto gdzie niegdzie uciśnionemu.

b.) Pisma o żydach.

Odkrycie zrad złośliwych ceremonii, tajemnych rad, praktyk szkodliwych etc. żydowskich przez SEBESTYANA ŚLESZKOWSKIEGO medyka wydane. w Brunsbergu u Jerzego Schenfelsa 1621 in 4to 26 arkuszy.

Jest tu także proiekt do reformy żydów.

§. O zabobonach narodu żydowskiego przez ANTONIEGO OPOLSKIEGO napisane i do druku podane 1785. in 8vo 1 arkusz.

§. Żydzi czyli konieczna potrzeba reformowania żydów w kraiach rzeczypospolitey polskiej przez obywatela bezimiennego. w Warszawie u Grela 1785. in 8. 40 stron.

§. Sposób uformowania żydów polskich w pożytecznych kraiowi obywatelów (przez MATEUSZA BUTRYMOWICZA Podstarostę Miecznika i posła powiatu Pińskiego). w Warszawie w drukarni wolney 1789. in 8vo 46. stron.

Myśli

§. Myśli stosowne do sposobu reformowania żydów polskich w pożytecznych krajowi obywatelów (przez HERSZELA JOZEFOWICZA Rabina Chełmskiego 1789.) in 8vo 31 stron.

§. Reflexye nad reformą żydów (przez MICHAŁA CZACKIEGO Podczasego Koronnego 1790) in 8vo 16 stron.

§. *Essai sur l'état actuel des Juifs de Pologne et leur perfectibilité. Quid leges sine moribus, Vanæ proficiunt? Horatius. Varsovie le 6. Juillet 1796* in 4to. 2 Części 31 i 16 stron.

W dedykacyi do W. Hoyma Prezesa Kamery Warszawskięy, podpisany iest autor JAKOB CALMANSON Izraelita polski, w Warszawie przez wiele lat mieszkaiący i tamże w roku 1811 zmarły w podeszłym wieku.

W pierwszej części tego nieobszernego lecz gruntownego pisma, mówi autor o religii żydowskiej w ogólności, w szczególności zaś paragraf pierwszy traktuje o sekcie Karaimów; § 2. o sekcie Szosydów czyli Pietystów; § 3. o sekcie Żydosko-Chrześcianańskiej utworzonéy przez Frenka; § 4. o Cheremie (czyli kłatwie naywyższej.) Daléy o uczonych żydowskich o urzędnikach, duchownych, o rabinach i Kahale. W części drugiéy podany iest projekt doreformy żydów polskich, gdzie osobliwie wyklada autor naygwałtowniejszą potrzebę zniesienia Cheremu, bez czego wszelkie władz krajowych urządzenia mniéy skutecznemi będą.

ZALKIND HURWICZ (Hourwitz) rodem z Kowna nad Niemnem, religii Moyżeszowey, który aż do śmierci w roku 1812 a w 74 wieku życia przypadley, wiernym został;

był tłumaczem narodowey biblioteki francuzkiej w Paryżu, członkiem kilku zagranicznych akademii, i biegłym w językach prócz krajowego polskiego, w niemieckim, francuzkim, włoskim, angielskim, rossyyskim, łacińskim, greckim, hebrayskim, arabskim, tureckim. Wsławił się zaś dziełami po większey części w języku francuzkim wydanemi, w ostatnich trzydziestu bowiem latach, mieszkał w Paryżu gdzie i życia dokonał. (1) Pismo iego tu należące iest:

Usprawiedliwienie czyli Apologia żydów, pismo które nadgrode otrzymało od towarzystwa Królewskiego sztuki i umiętności w Mec, napisane przez Zalkiud Hurwicza żyda polskiego z francuzkiego przetłomaczone. w Warszawie u Grela 1796 in 8vo 45 stron.

Inne Hurwicza pisma obacz w rozdziele Filologii.

(1) Wiadomość o życiu i pismach Hurwicza, Obacz w Gazecie Hamburskiej 1809. dnia 31 Lipca. -- Tudzież w Gazecie Korrespondenta Warszawskiego 1809. Numer 66. -- w (*Hal.*) *Allg. Lit. Zeit.* 1813. N. 47. p. 376. tudzież w Gazecie Warszawskiej 1812. Numer 18.

ROZDZIAŁ TRZECI.

Nauka prawodawstwa i prawnictwa polskiego.

Chcąc w systematycznym układzie wystawić spis dzieł wszystkich, w języku polskim lub przez Polaków, w treści prawniczém wydanych, część tę literatury na trzy główne okresy podzielić należy. Pierwszy zajmuje przeciąg wieków od czasów najdawniejszych do rozwiązania bytu politycznego Polski. Okres drugi zawierać powinien dzieła tyczące się prawodawstwa téj krainy w prowincyach pod rządem trzech mocarstw zostających. W trzecim zaś okresie, umieścić wypada pisma tyczące się prawodawstwa w Xięstwie Warszawskiem zaprowadzonego.

Okoliczność ta, że umieszczać będziemy pisarzy także obcych, szczególniém szląskich i pruskich, zwłaszcza w związku niejakim z prawodawstwem naszym zostających, nie potrzebuje zapewne usprawiedliwienia. Bo ktoby niebył świadomy związków politycznych i naukowych między owemi krajami a Polską dawniém zachodzących, tém samém wyznaćby musiał, że jest sędzią w téj sprawie nieprzyzwolonym.

I. OKRES PIERWSZY

Literatura praw polskich od czasów naydawniejszych do rozwiązania bytu politycznego Polski.

A. Oddział pierwszy

Zrządła prawa polskiego.

§. 1. *Dzieła tyczące się literatury praw polskich.*

Hoppiusz, Braun, Janocki, Micler, udzielaia i w opisie literatury prawney pomocy. W dziełach Lengnicha, Hartknocha, Załuskiego w rękopiśmie, Czackiego, Sołtykowicza, znajduia się wzmianki o pisarzach prawnych krajowych. Wyrwicz w swęy geografii, udziela, iako w obcęy sobie materyi, prawnikowi historyczno-literackich wiadomości. Wszystkie te dzieła uważać można za ogólne pomocnicze źródła literatury narodowęy, z których tém trudnięy czerpać, im mnięy maia zalety porządku i dokładności. Gdy dzieła pomienione są znane, zatém miiaamy one, a wspominamy o mnięy znanych, tu należących.

§. *Beyträge zur Kenntniss des pohlischen Rechts, herausgegeben von Fried. Benjam. Bröcker. Erster Band. Berlin 1797 in 8vo (a pag. 3. ad pag. 30.) 147. stron.*

Autor, Konsyliarz celł i akcyz, Notaryusz departamentu Poznańskiego w rządzie pruskim, naywięcęy mówi w dziele tém o źródłach praw krajowych, opisuie układy onych, przechodzi przytém nayważniejszych prawni-

ków polskich, lecz oszpecony wielu błędami drukarskimi w wyrazach polskich.

§. *De studio juris Polonici, diss. auctore Joan. Vinc. Bandtkie.* 1806.

Mówiliśmy o tém piśmie w tomie I. na k. 59.

Z kolei porządku przytaczamy pisarzów o szczególnych zbiorach mówiących:

D. Jo. Carol. Conr. OELRICHS libri vetustissimi rarissimique constitutionum et statutorum regni Poloniae in bibliotheca sua extantis pressa recensio. Palaeo-Stetini. 1768 in 4to.

Jest to opis statutu pierwszego drukowanego przed wydaniem Łaskiego, lubo z czterech tylko kart składający się, wszelako bardzo dokładny.

§. O prawach Mazowieckich rozprawa, czytana w Krzemieńcu na zakończenie roku szkolnego 14. Lipca 1811 przez Tadeusza CZACKIEGO. W Krzemieńcu w druk. gimnazyum Wołyńsk. in 8vo (44. kart niepaginowanych.)

Rosprawia autor o dziele starożytném, a tytułu przypomina.

§. *Kurz gefasste Geschichte des Culmischen Rechts.* (56. stron in fol.)

Historja ta z wielką erudycją lecz z małym gustem pisana jest przez M. C. HANOWA i znajduje się w jego wydaniu *juris Culmen. ex ultima revisione*, o którem niżej mowa.

§. Uwagi nad powszechném moratorium czyli odpowiedź na pismo Ant. Bielskiego, posła Konińskiego, z dołączeniem historyi o zbiorze prawa przez niegdys Andreja Zamoyskiego sporządzonym wydane przez STANISŁAWA WĘGRZECKIEGO, w Warsz. 1810 w druk. Zawadzkich in 8vo (46. i 56. stron.)

Oczęść druga pisma tego tutaj należy.

§. 2. *Dzieła historyczne o prawach polskich.*

Nie mamy dzieła, któreby w ogólności tworzenie się, wzrost i zmiany praw krajowych malowało. *Częstkowe są do tego początki, iako to:

Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis opera et studio CHRISTOPHORI HARTKNOCH. a. 1679 in 4to 456. stron.

Znayduie się zbiór tenże rozpraw szacowny w Duisburga chronice przez Hartknocha wydany, zawiera rozprawy dawniey pojedynczo wyszle iako to:

1. *De scriptoribus historiae Prussicae.* 2. *De antiquis Prussiae populis.* 3. *De originibus gentium Prussicarum.* 4. *De habitu corporum Prussicorum.* 5. *De lingua veterum Prussorum.* 6. *De locis divino cultui dicatis.* 7. *De tribus veterum Prussorum diis majoribus Percuno, Picollo, et Potrimpo.* 8. *De diis secundi et tertii ordinis.* 9. *De sacerdotibus veterum Prussorum.* 10. *De cultu deorum apud veteres Prussos.* 11. *De festis vet. Prussorum diebus.* 12. *De nuptiis vet. Prussorum.* 13. *De funeribus vet. Prussorum.* 14. *De virginibus religionis Christianae in Prussia.* 15. *De re oeconomica vet. Prussorum.* 16. *De re nummaria Prussorum.* 17. *De jure Prussorum.* 18. *De militia vet. Prussorum.* 19. *De republ. vet. Prussorum.*

§. *Compendium jurium dissidentibus in religione Christiana in regno Poloniae annexisque provinciis inservientium. Ex Gratiani Severini LIPINSKI Nob. Pruth. ad Vincent. Constant. Starodobrski Nob. Pol. epistola a. 1712. typis vulgata, nec non ex Godofr. LENGNICHII comment. ad pacta conventa Augusti III. excerptum. in 4to 36 stron. Bez mieysca druku i bez imienia.*

§. *Observationes practicae de juribus atque processibus forensibus in Silesia, principaliter autem in metropoli Vratislavia eidemque vicinis locis usitatis, horis successivis collectae a. C. S. R. V. S. (SEYDEL.) Vratislav. 1717 in 4to.*

W dziele tém głównie o praw szląskich nowszych stanie mówiącém, znajduje się ważny dla nas traktat: *Caspari SCHIFORDEGHERI ad Antonium Fabrum de veteri et novo Silesio: um jure singularia annotamenta.* 56 stron.

§. *Einige allgemeine historische Anmerkungen von der Burgermeisterlichen Würde in Thorn, etc. von JOH. GEORGE ELSNER, Thorunens. Thorn druckts Joh. Nicolai. (1738) in 4to.*

§. Traktat o starostwach tak w koronie Polskiej, jako i w Wielkim Xięstwie Litewskim, w przyległych tudzież koronie i Xięstwa prowincyach znawdujących się, nakwestye czyli pytania rozłożony staraniem i pracą M. STANISŁAWA z Łazow DUNCZEWSKIEGO, w przesławnéj akademii krakowskiéj filozofii doktora, w Zamoyskiéj astronomii ordynaryusza, prawa obojga Doktora i Professora, Trybunału ordynacyi Zamoyskiéj Assessora, tudzież JO. Trybunału koronnego Geometrę przysięgłego, etc. w Warsz. w druk. Mitzlerowskiéj 1758 in 4to 131 stron.

Dzieło to dosyć pracowite przez zapytania i odpowiedzi ułożone, wyszło po raz pierwszy w kalendarzu Zamoyskim Dunczewskiego na rok 1744, a z woli Jana Małachowskiego, Pieczętarza W. koron., nastąpiło powyższe Mitzlerowskie przedrukowanie.

§. *Versuch ob nicht aus der Geschichte älterer Zeiten der wahre Ursprung des nach und nach entstandenen Ansehens der polnischen Reichsstände und der Bürgermeister in den Städten in und ausserhalb Deutschland mit einiger Zuverlässigkeit könne ausfindig gemacht werden, ehemals in der Thornischen Anzeigen vom Jahre 1760 und nur besonders herausgegeben von M. Gottfrid CENTNER. Thorn in 4to Bez roku. Stron 32.*

§. *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesishen Rechte und Geschichte Berlin. T. I.*

1770. *T. II.* 1771. *T. III.* 1771. *T. IV.* 1772—Zweyter Band. *T. I.* 1774. *T. II.* 1775 in 4to.

JAN EHRENFRIED BOEME jest autorem dzieła tego ze wszech miar dla historyi i praw nie tylko szlaskich lecz i polskich nader ważnego.

§. Wykład praw o jurydyceyi Starostów Grodowych i ich Sędziów. w Warsz. 1785 u XX. Schol. Piar. in 8vo 69 stron.

Pismo dokładnie rzecz tytułem wskazaną z powodu zaskarżenia zaszłego tłómaczące.

Następujących czterech pism bezimiennie wydanych, jest autorem ADAM MĘDRZECKI, dziś Mecenas przy Sądzie Kassacyynym.

- 1.) Prawa miast polskich do władzy prawodawczej wykonywającej i sędowniczej wywód z praw, statutów, konstytucyi, szczególnych przywilejów i dyplomatów tak w Woluminach praw, jako też w archiwum metryki koronnej w oryginałach, tudzież w archiwum miast niektórych znajdujących się, wiernie zebrany, dowodzący: że miasta królewskie w Polszcze na wzór miast Rzeszy Niemieckiej zawsze formowały stan wolny, nikomu, iak tylko prawom narodowym podległy, do obrad, seymów i zjazdów, elekcyi królów, stanowienia praw, zawierania z postronnemi potencjami traktatów, równo z stanem szlacheckim należały; owo zgoda, że miasta Polskie San (stan) rządowy wykonywający i sądzący formowały w Warsz. w druk. P. Dufour in 4to 64 stron.
- 2.) Wiadomość o pierwiastkowój miast zasadzie w Polszcze, ich szczególnych przywilejach i wolnościach, oraz o przyczynach upadku tychże miast Nayiaśn. Stanisławowi Augustowi Królowi i Nayiaśn. Rzeczypospolitej Skonfederowanym stanom w czasie seymu roku 1788 zaczętego a w roku 1789 kontynowanego podana. w Warszawie w druk. P. Dufour in 8vo 99 stron.
- 3.) Zbiór praw, dowodów, i uwag z treści tychże wynikających dla objaśnienia zaszczytów stanowi miejskiemu *ex juribus municipalibus* służących

P. Deputacyi od N. Stanów Rzpltęy do roztrząśnienia praw i przywileiów mieyskich wyznaczony podany. (24 stron). Część 2 (23 stron). Część 3. (7 stron) Cz. 4. (25 stron.) Cz. 5. (26 stron.) Cz. 6. (13 stron). Cz. 7. (10 stron.)

Prawa i przywileie w szczególności miastu Warszawie służące wyłuszcza następujące pismo.

4.) Do P. Deputacyi przez N. Króla Imci i N. Stany Rzpltęy do miasta Warszawy wybrany podane dnia 5. Listopada 1789. in 8vo (96 stron.)

W pismach tych przy każdej okoliczności przypominał autor, dobrze oyczyźnie życzący, że pomyślność kraju całego zależy od pomyślności miast.

§. *Darstellung der Staatsveränderungen Pohlens Erster Theil. Wien 1794. Bey von Schmidtbauer in 8vo.*

Drugi tom dzieła tego w pismach publicznych chwalonego nie wyszedł, lecz kontynuacją jego iest:

FRANZ JOS. JEKEL K. Kais. Hofagenten etc. *Pohlens Staatsveraenderungen und letzte Verfassung. Wien bey Anton Pichler. Theil I. (1803. 132 stron) Th. II. eod. ibid. (183 stron.) Th. III. (148 stron.) Th. IV. 1806 (195 stron.)* Wyszedł także tom V. i VI. 1809. *tamże.*

Dzieło to pełne nauki i gruntownego badania, przypomina gorzką prawdę, że w krajach Austriackich wcale odmiennego tonu i stylu wychodziły pisma o Polsce od tych, iakie w znaczney liczbie każdy iarmark Lipski z krajów Pruskich upowszechniał. Jest to właściwie komentarz historyczny do konstytucyi trzeciego Maja.

§. O Litewskich i Polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku, i o rzeczach zawartych w pierwszym (pierwszym) statucie dla Litwy 1529 roku wy-

daném (wydanym) przez Tadeusza CZACKIEGO. T. I. 1800 T. II. 1801 w Warsz. w druk. Ragoczego in 4to.

Kommentarze przypisowe o wszelkich prawie materyach prawa większą nierównie część dzieła zajmujące, każą oneż w tym rozdziale mieścić, lubo w swém miejscu wspomniny o niém powtórnie. Klassyczne dzieło, wielkiéy erudycyi. Obarczona pamięć miała często porządek i związek a niekiedy prawdę.

Mam rękopism Ignacego Potockiego (in 4to 37 stron) pod tytułem: *Postrzeżenia w dziele uczoneń Tadeusza Czackiego o Lit. i Pol. prawach*, zawierający wiele sprostowań.

§ *Historisch-critische Analecten zur Erläuterung der Geschichte des Ostens von Europa, von George Samuel BANDTKE, etc. Breslau 1802 bey Meyer in 8vo. 308 stron.*

Dzieło to zawiera od strony 3 do st. 108 tłumaczenie z komentarzem i przypisami, wyjęte z Skrzetuskiego prawa publicznego (w ręście należy do historyi) o statnie włóścian, ich lokacyach, nadaniach i t. d.

§ *Versuch einer Slavischen Mythologie in alphabetischer Ordnung entworfen von Andrey von KAYSSAROW, Russisch Kays. Stabs - Capitain. Göttingen 1804 in 8vo (117 stron).*

Jest to tylko kompilacya, wszelako chwalebna.

§ Rozprawa o prawie, które mają Obywatele prowincyi, składających dawną Polskę, do wolnego szynkowania piwa, miodu, i gorzałki, i o przyczynie, dla której obywatele dawnéy Rossyi, nie mając téy części dochodów, krzywdy nie ponoszą. (Tadeusza CZACKIEGO w dzienniku Wileńsk. r. 1806 Sierpień p. 162 i następp. (Dobrze napisane.)

§ Rozprawa o żydach przez Tadeusza Czackiego w Wilnie 1807 in 8vo maj (272 stron.)

Autor czyni rozbiór historyi i praw temu ludowi służących, i zdaie sprawę o ustawach projektowanych na seymie ostatnim konstytucyynym.

§. *Joh Christ. Friedr. MEISTER, etc. über die Aufnahme und über die fortdauernde Gültigkeit des Sachsen Rechtes in Schlesien, etc. Breslau 1808 in 8vo maj*

Znayduie się w témże dziele P. Reicha Prof. Wrocławsk. rozprawa (p. 115 — 148) w któręý dowodzi: że *jus Saxonicum Magdeburgicum* iest prawem w Szląsku od dawien dawna powszechnie przyiętém, i zawiera wiele ciekawych spostrzeżeń a gruntownięý pisana od wywodu jurydycznego Meystra. Ze prawa Saskie u nas na te, same względy iak w Szląsku zasługuią i tym samym prawie tu iak i tam sposobem dostąpiły mocy obowiązuięcęý, z powinności umieściliśmy rzecz powyższą.

§. *Polens Untergang. Ein charakteristisches Gemälde dieser Adels - Nation. Zur wichtigen Beurtheilung der neuesten Revolution und ihrer Folgen herausgegeben. Cölln 1808 bey Peter Hammer in 8vo (166 stron.)*

Do tegoż należy:

Marginalien zu der Gesch. des Tages in dem Herzogthum Wars. Cölln 1809 bey P. Hammer in 8vo (71 stron.)

Dzieła te, znane także pod tytułem *Erster, Zweyter Feuerbrand aus Polen*, trafnie maluią nie rząd dawny, wykazuiąc stopniami iego wzrost. Słusznie spostrzega autor, że szlachta w ów czas stanowiła wyłącznie naród. Autorem iest Wielkopolanin z Boianowy rodem.

§. *De l'administration Prussienne dans les ci-devant provinces Polonoises. Essai pour servir au developpement des causes, qui ont amené leur separation de la métropole. Avis aux nouvelles autorités établies sur ces provinces. 1808 in 8vo 68 stron.*

Nie we wszystkiém trafne.

§ O upadku przemysłu i miast w Polsce przez W. Surowieckiego w Warsz. 1810 in 8vo. Obacz wyżéy k. 108.

§ *Ueber die gräfliche Würde in Schlesien eine Eroerterung, was die in den alten Urkunden Schlesiens und Polens vorkommenden Grafen, Comites und Baronen bedeuten, nebst der Erklärung der meisten in den alten Urkunden des 12. 13. und 14 Jahrhunderts vorkommenden Würden und Aemter. Ein Beytrag zur Kenntniss der Geschichte Schlesiens, etc. von GEORG SAMUEL BANDTKE etc. Breslau bey J. Fr. Korn 1810 in 8vo 78 stron.*

§ Zbiór rospraw o przedmiotach prawa polskiego, przez JANA WINCENTEGO BANTKIE w Warsz. i Wilnie 1812 nakład. i druk. Józefa Zawadzkiego in 8vo.

Dzieło to zawiera pod ogólnym tytułem trzy różne materye historycznoprawne: 1.) wywód praw mieyskich w Polsce dawnéy obowiązujących (1 — 211.). 2.) Rzecz o uprawnieniu dzieci przez zaszyły związek małżeński (p. 215 — 259.) i 3) Wywód kary śmierci na kradzież stanowionéy p. 263 — 298.

Podobne historyczne rozbiory pojedynczych szczegółów, mogą ułatwić drogę do ogólnej historyi prawa krajowego, który bardzo życzyć należy!

Przypominamy tu rosprawę tegoż autora o prawach dawnych Pruskich umieszczoną na czele prawa Chelmińskiego.

Przestańmy na powyższych autorach. Poczet ich łatwo pomnożyć by można, zwłaszcza, że między historią prawa publiczną czyli polityczną a samém prawem tego gatunku, granice są bardzo niepewne. Wiele dzieł tutaj należących wymieniło się w rozdziele polityki.

§. 3. Zbiory praw polskich.

Prawa nasze są albo powszechne na cały kraj i na wszystkich onegoż mieszkańców rozciągające się, albo szczególne pewnym tylko częściom kraju lub iednéy tylko klasie ludu służące. O każdym więc z osobna mówić wypada.

A.) Zbiory praw kraiovych ogólnych czyli powszechnych.

a.) Same Zbiory.

Żaden naród nie może się obeysdź bez praw stanowionych. Poprzedziły te i u nas znajomość pisma. *Dytmar*, Biskup Merzeburski, *Kosmas* Praski i inni wspominają, o starożytnych ustawach naszych Panujących. I tak pierwszy mówi o karze na cudzołoztwa, na łamiących posty i t. d. (ob. *Dithmari Chron.* lib. VIII. p. 247. 248. edit. Wagneri, tudzież przedmowa do Volum. Legum na czele pierwszego Tomu.)

Pieśń *Boga rodzica dziewica* przez S. Woyciecha (o której obacz w Tomie I, 177. i następne) ułożona, miała bydź z woli Bolesława Chrobrego przed bitwami rozpoczynanemi śpiewaną, iak Łaski o tém w swym zbiorze wspomina.

Oprócz owych starożytności niepewnéy za-
bytków, znajdujemy piśmiennego prawodawstwa wczesne w narodzie naszym ślady. Kazimierz sprawiedliwy w roku 1180. znosząc w Łęczycy niektóre bezprawia, utwierdził ustawy zyskaném *breve* Alexandra III. Papieża.

Breve takowe oryginalnie w składzie kapituły Krakowskiéy, podług świadectwa Czackiego, znaydować się mające (Czy prawo Rzym. było zasadą praw Lit. i Pol. p. 39. — 45.), zagrażając klątwą kościelną przestępcom, wymienia ustawy Łęczyckie w téy treści:

1. *ne bona decedentium episcoporum amplius confiscarentur.*

2. *ut si quispiam in res defuncti episcopi manus injecerit, vinculo anathematis teneatur, nec praesumat ullus raptorum defuncto episcopo succedere, donec absolutionis beneficium assequatur, ablatis restitutis, vel ablatorum congrua aestimatione praemissa.*

3. *consuetudinem, quae a principibus terrae servabatur, videlicet, ut quocunque pergerent, invadentes horrea pauperum evacuarent, et si inter absentes aliquid negotioli quandoque contingerit, impii satellites discurrentes raptos quoscunque caballos pauperum agrestium vel enervarent in cursu, vel omnino destruerent — — emendasti.*

Mamy w całości zachowane późniejszego prawodawstwa pismiennej ustawy, to jest przywilej Bolesława, Xięcia Kaliskiego, Zydom w roku 1264. nadany, przez Kazimirza III. w roku 1347. i Alexandra Krolów w roku 1505 zatwierdzony. (ob. Vol. leg. I. fol. 309.)

Ustanowiwszy Kazimirz III. w Krakowie Sądy wyższe dla miast w roku 1356, złożył w zamku Krakowskim xięgi praw Saskich Magdeburgskich, te same podobno, które Łaski za Alexandra ogłosił, a o których niżej obszerneć mowić będziemy. (cf. Łaski fol. 167. — Vol. leg. I. fol. 143 — 149. Długosz I. p. 1107.)

Naypierwszy zbiór praw Kazimirza W.

w roku 1347. w Wiślicy uchwalonych upowszechniony został drukiem wraz z późniejszymi statutami w Krakowie, niewiadomo atoli w którym roku i przez którego Drukarza. Wspomniony wyżej Elrychs daie takowy tego zbioru opis: na pierwszej stronie znajduje się sztych drewniany wyobrażający Króla ukoronowanego z berłem w rękę, siedzącego na tronie, przy nim dwie osoby podające onemuż księgę rozłożoną, na dole po lewéj ręce herb Polski. Na drugiej zaś stronie pierwszej karty taki jest napis:

Constitutiones et statuta vel sintagmata provincialis incliti regni polonie per serenissimum principem et dominum Dominum Kazimirum primum (przez omyłkę zamiast III.) polonie regem magnum ducem litwanie: russie: prussieque dominum et heredem etc. Edita et promulgata cujus profecto: multiplex et varia atque recondita et altissima eruditio in maximisque pacis et belli negocijs exercitatio Tum vero pro conditione et statu hominum vicia corripiendi Quique terras tumultuantes et res novas molientes: ad fidem et obsequium regium sua opera redegit: atque pacatas et quietas tandem reddidit. (m)

Druga trzecia i czwarta karta zawiera reiestr statutow księgi pierwszej.

Na końcu ustaw Kazimirza III. następuje *registrum libri secundi*, a po tymże reiestrze: *incipit liber secundus statutorum illustrissimis (ma byćdź illustrissimi) principis et domini nostri vladiśłai Regis polonie etc. per ipsum Et Barones totius*

(m) Hofman *de typogr.* p. 4. podobnie z małą odmianą tytuł dzieła podaje, odmiennie cokolwiek Bantkie *de primis Cracoviae in arte typograph. incunab. Cracov.* 1812. p. 2. Różnice wykazane w rozprawie Bentkowskiego o naydawniejszych książkach drukowanych w Polsce p. 32. Jerzy Bantkie obiecał dać dokładny opis tego statutu *cum lectionibus variantibus*. Życzyć należy, aby iak nayprędzcy obietnicę swą uiszcł!

regni edita Cracovie et in wartha confirmata. Sub anno domini Millesimo quadringentesimo vicesimo tertio. Kończy się ta księga temi słowy: Explicit liber Secundus statutorum terrestrium. Dalej zaraz idzie index księgi trzeciéy statutów, bez żadnego napisu, a po tym czytamy napis: Incipit liber tertius statutorum terrestrium Nyeschewisium per regem polonie Kazimirum Secundum et ipsius barones confirmatorum. Kończy się księga ta zwyczajną formułą: Expliciunt statuta Nyeschewiensia, a dalszą treść wskazują wyrazy: Incipiunt articuli in conventionem nove civitatis corczin facti et confirmati per serenissimum principem Kazimirum secundum et barones ejus.

Ostatni artykuł statutów całego zbioru tak brzmi: *Item si civitatenses et oppidani aliquo decreto et statuto pallatini contrarios et inobedientes se exhibuerunt hujusmodi pallatinus habebit facultatem renitentem suo statuto et ordinationi puniendum mutilandum juxta antiquam consuetudinem.*

Cały ten zbiór z siedmiu arkuszy (*plagulis*) (z których ostatnia na pierwszém stronie do połowy tylko zadrukowana) składający się, ma formę in 8vo maj. Nie iest liczbowany, nie ma ani roku wydania, ani na pierwszém stronie, iak wyżej się okazuje, tytułu, niewyraża drukarza ani miejsca druku, gotskie litery dosyć drobne, pierwszych liter na początku materyy nie ma, abrewiacye w nim częste, komatów wcale niema tylko punkta i dwukropki. Oprócz Elrychsa skrupulatnie też dzieło starożytne opisującego czyni o niem także wzmiankę Jan Dan. Hoffman, (*de typographiis earumque*

que initiis et increment. in regno Pol. et M. D. Lith. Dant. 1740. p. 3. seqq.) Ta porównana z opisem tamtego, sprawdza twierdzenie Czackiego (o Litew. i Pol. praw. T. I. p. 30. 31. 245. not. in fine), że xięga ta po dwakroć zpod prasy wyszła, a to za Jana Olbrachta. Nazywa onęż Czacki *librum juris terrestris*, lecz niepowiada że taki tytuł ma, a wnosi (w dziele czy prawo Rzym. było zasadą p. 78. 79), że bądź iedna edycja niezgrabna z statutami dawnemi Gnieźnieńskiéy metropolii, bądź druga ozdobiéysza drukowana była w Krakowie podobno przez Sewalda, i oświadcza wyraźnie, że ma obadwa wydania drukiem i materyą różniące się. Coxé (Reise durch Pohlen, Russland etc. T. I. p. 106) donosi, że exemplarz ieden dzieła w obmowie będącego, nayduie się w bibliotece akademii Krakowskiéy, i zgadza się względem czasu druku z Czackim. Bröcker (*Beytraege zur Kenntniss des pohl. Rechts* p. 4) powtarza doniesienie Koxa. Elrychs zaś w doskonałym swoim opisie dodaje, że dzieło opisywane *albo corvo rarior liber*, toż samo wyraził Czacki własnoręcznie na exemplarzu Joachimowi Chreptowiczowi darowanym. Powtarzamy troskliwie wszystko, aby zwrócić uwagę na tak ważny starożytności zabytek, może w nieiednéy bibliotece kraiowéy butwiznie i mułom poruczony!

Z tych samych pobudek uczynimy wzmiankę o rękopismach wiadomych statutu Kazimierza i Następców. W metryce koronnéy iest starożytne tłómaczenie Polskie praw Kaźmirza III. w reiestrach dawnych *Vislicia* zwany, którego przedśłowie podał do wiadomości publiczney Czacki (Czy prawo Rzym. było zasadą etc. p.

55. i daléy. Zgodne iest z tém, które czytamy Vol. leg. I. fol. 95). W bibliotece swoiéy znaydującego się drugiego rękopismu Polskiego wykładu, uczynił także tenże sam mąż uczony doniesienie i ogłosił onegoż wstęp (l. c. p. 61 — 64.). Jan Wicenty Bantkie, Profesor szkoły prawa Warszawskiej, posiada rękopism Łaciński, większy bez wątpienia wartości od pomienionych tłómaczeń, i podał sam iego opis dokładny (Zbiór rozpraw o przedm. prawa Pol. p. 199 — 203. et 204. not). Czyby niemiałoby bydź więcéy podobnych czci godnych zabytków po klasztornych i innych bibliotekach?

Jan ŁASKI, Kanclerz Koronny, późniéy Arcybiskup Gnieźnieński i Prymas, zebrał z rozkazu Alexandra Króla ustawy kraiove od r. 1374. i wydał zbiór ten wraz z przywilejami, traktatami publicznemi, prawami Saskiemi i dziełem Raymunda Neapolitańczyka, pod tytułem następującym:

Commune incliti polonie regni privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum aprobatorumque. Cum nonnullis juribus tam divinis quam humanis per Serenissimum principem et dominum Dominum Alexandrum Dei gratia Regem Polonie, magnum Ducem Lithuanie, Russie, Prussieque dominum et heredem etc. Non tamen in illud ipsum privilegium, sed motu proprio (regis dodaie Janocki) serenitatis sue per adhortationem per instructionem Regnicolarum proque regni ejusdem ac justitie statu feliciter dirigendis eidem privilegio annexis et ascriptis (Mandanteque sacra eadem, dodaie Janocki) Maiestate accuratissime castigatis. Impressum Cracovie in edibus Joh. Haller 1506. 27. Januarii in fol.

Prócz przedmowy, summaryusza i reiestrów, zawiera to dzieło liczbowanych kart 263. i 63. Przedmowa do praw Wiślickich nie iest auten-

tyczną, bo nie pochodzi od Kazimirza III. lecz jest tworem albo Jakoba z Zaborowa, który dopomagał Łaskiemu w układzie (Czacki czy prawo Rzym było zasadą praw Litw. Pol. p. 78. 79), albo samego Kanclerza wydawcy. Statut ten nader jest ważny, nie tylko dla swęj starożytności, lecz bardziéy dla tego, iż prócz statutu Litewskiego, iedynym jest zbiorem praw Polskich, który z potwierdzenia Króla moc obowiązującą otrzymał. Opis onegoż obszerny daie Janocki (*Nachr. v. rar. polnis. Büchern* I. p. 32.) Niedawno dopiero okazano w rozprawie Bentkowskiego (o naydawniéyszych książkach drukowanych w Polsce p. 49.) że statut Łaskiego więcéy iak raz ieden był drukowany lubo z datą tą samą 1506. 27. Januarii. Dowody na to w owéy rozprawie przytoczone, są iawne i niewątpliwe. Dziesięć exemplarzów miało byđż drukowanych na pergaminie. Wiedziałem dwa, mam połowę iednego, prawo Magdeburgskie i t. d. całkiem zawieraiącą.

Z woli Zygmunta I. nastąpił nowy zbiór, układ systematyczny i druk praw krajowych, który miał służyć koronie tak iak statut Litewski Litwie. Nie nastąpiła piękniego zbioru sankcya. Rzadszym stał się od Łaskiego. Tytuł iego taki:

Statuta inclyti Regni Polonie recens recognita et emendata. Pod tytułem orzeł polski z literą S w posrodku. Na końcu te są wyrazy: *Cracoviae apud Hier. Viet. MDXXXII. in fol.*

Dzieło to składa się z 130. kart z jednéy strony liczbowanych, ma zaś na końcu 3 kart reiestru kontynuacyi, a na początku 4 karty nie-numerowane listu przypisowego do Króla i wy-

kazu rozkładu materyy, z pieśnią *Boga Rodzica*, której pisownia różni się od téj, iaka przy statucie Łaskiego w téjże pieśni widzieć się daie. Druk piękny Łaciński, sam tylko tytuł, pieśń rzeczona i napisy niektóre są gockiem i literami wybite.

W liście przypisnym drugę kartę po tytule stanowiącym, zdając sprawę układcze „*Nicolaus THASCHICZKI Cracovien. Bernardus MACIEJOWSKI Sandomirien. terrarum Judices, Georgius MISCHKOWSKI de Przecziczow, utriusque juris doctor, Benedictus JZDBIEŃSKI Gneznen. et Cracovien. Ecclesiarum Canonici, Albertus POLICZKI terrae Poznani. Notarius, et Nicol. KOCZANOWSKI gladifer Junivladisl.*” wyrażają, że, gdy Król z stanami na seymach kilkakrotnie postanowił, aby wszelkie prawa i zwyczaje przez osoby w prawie biegłe były uporządkowane, wyznaczył był do tego znaczne prawników gono, które zmniejszył następnie na tychże sześciu, naznaczył im termin do zgromadzenia się i rozpoczęcia dzieła, na dzień 1. Maia roku w ów czas bieżącego, do Krakowa. Z tegoż listu przypisowego czyli przedmowy do Króla datowaney: *Cracoviae die martis tertia mensis Septembris a. D. 1532.* okazuje się, że przez czas 4 miesięcy praca ukończoną została. Dzieli się materya cała na pięć xiąg, każda xięga na tytuły nieliczbowane, lecz napisami gockiego druku oznaczone, tytuły zaś podają szczególne prawa, na czele których wyrażono łacińskimi charakterami pod którym królem i gdzie ustawa była uchwaloną. Dłuższe statuta są podzielone daléj na §§. nie numerowane, a przy każdym na brzegu przytoczone troskliwie, z wymienieniem strony

dawniejsze zbiory, z których czerpano. Nadbrzeżne te odsyłacze są do strony XXII. włącznie czerwoną, od następnej zaś strony do końca dzieła czarną farbą drukowane. Pierwsza księga mówi: *de statutis et consuetudinibus Regni; de summo imperio et iudiciis regalibus, de sacrosanctis ecclesiis, episcopis et clericis; de officio et potestate palatinorum et castellano; de officio et potestate dignitariorum et officialium iudicio terrestri generali praesidentium; de officiis regni, curiaeque regalis eorumque potestate; de officio et potestate capitaneorum, iudicum castrensiū, ac tenutariorum bonorum regaliū; Quis ordo senatorum, spiritualium et secularium in conventibus publicis et consiliis regis observetur.* Druga księga zawiera materię o sądach i postępowaniu sądowem. Trzecia księga wyluszcza statuta o prawie osób, o łowach, rybołówstwie. Czwarta księga podaje prawa rozmaite, między którymi i kryminalne, a szczególniejszemy uwagi godne fol. 97. *de haereticis et eorum fautoribus.* Piąta na koniec księga zawiera formularze sądowych i urzędowych czynności.

Układ tekstu jest wolny, do samych oryginalnych praw osnowy słownie nie przywiązujący się. Z kilku szczególnych statutów często jeden rozdział złożony, wyraża nie słowa lecz myśl tamtych. Rzadkie to dzieło znajduje się bez uszkodzenia całe w bibliotece Liceum Warszawskiego. Czacki opisując ten szacowny zbiór obszerniey (o Lit. i Pol. praw. I. p. 33.) wspomina, że tylko dwa exemplarze całe a dwa uszkodzone w życiu widział. Przyczynę nadzwyczajney rzadkości zbioru tego, opowiada życiopis Piotra Kmity, mówiąc, że ten możnowład.

ca niechętnie widzący zbiór ten praw, w sądownictwie stalszy porządek zaprowadzić mający, do uchylenia onego na seymie naywięcéy się przyłożył, lecz nawet późniéy dla zagładzenia iego pamiątki exemplarze wykupywał i niszczył. Obacz życie Kmity przy Długoszu ed. Lipskiéy p. 1614. Czacki l. c. II. p. 6. Janociana II. 268. który pisze: *Collectio - statutorum, omnium rarissima, ipsisque Polonis litteratissimis prorsus incognita.*

Hoppiusz (p. 107.) donosi, że statuta Zygmunta I. były także drukowane bez wyrażenia mieysca i roku. Zgadza się z tem doniesieniem poniekąd Braun (p. 3.), który niezupełnie zgodnie z tamtym twierdzi, że Hieronim Wieter drukarz, był wydawcą zbioru praw tegoż Króla gockiem i niezgrabnemi literami w Krakowie R. 1524. wraz z reiestrem wydrukowanego. Następnie literami ozdobnieyszemi i kształtnieyszemi drukowane bydź także miały statuta za tegoż Króla w latach 1527. 32. 38. 39. uchwalone.

Czacki wspomina bardzo niewyraźnie o rzadkiem wydaniu praw Zyg. I. z roku 1507. i zaświadcza, że bądź przypadek bądź przemysł nieprzystoyny, różne tegoż Króla statutów utworzył edycye różniące się (Czacki l. p. 32.).

Szczerbic *in promptuario statutor.* p. 15. taki kładzie przypisek ważny, obok prawa od r. 1532: *Correcturae istius exstant aliquod exemplaria typis excusa, sed suscepta non est.*

Zaluski w rękopiśmie biblioteki historyków polskich, wspomina, że prawa od roku 1504 do r. 1550 pojedynczo wychodziły, że były bardzo rzadkie i mało co znane, zwłaszcza, że

wolano się trzymać abecadłowego Herburta, i że z jego biblioteki exemplarzów, *Volumina legum* Konarskiego drukowane co do owych lat zostały.

JAKÓB PRZYŁUSKI naprzód Pleban w Mościskach, a potem pisarz Ziemiański Krakowski (n), uporządkował prawa krajowe podług podziału Rzymian *secundum jus personarum, rerum et actionum*, i wydał one pod tym pompatycznym tytułem:

Leges seu statuta ac privilegia regni Poloniae omnia hactenus magna ex parte vaga, confusa et sibi pugnantia: jam autem in gratiam D. Sigismundi Augusti Regis Poloniae et in usum reipublicae ab JACOBO PRYLUSIO Castren. Praemislen. et tum terrestri Cracovien. Notario, ac Aedili collecta, digesta, et conciliata. Ita ut una Lex sit de Uno quovis negotio: indeque nostrae, immo vero optimae Reipub. forma omnibus sui partibus descripta appareat. His omnibus etiam praefationes et commentaria ex Regum decretis, consuetudinibus Regni, variisque Scriptoribus, ac Legislatoribus conflata non tamen legum, sed apud gratos Lectores vim tantum consiliorum habitura, opportunis locis accesserunt. Quae quidem statuta dividuntur in libros sex. Quia enim omne jus pertinet ad personas - publicas - medias - privatas, res - publicas - privatas - judiciales, actiones - foederum - belli, est ergo

Primus liber, de Rege nec non spiritualibus et secularibus Consiliariis, Officialibus, seu Magistratibus Regni. Item de Militibus. Item de Mercatoribus, Opificibus et Agriculis. Item de Servis, Vagis et Mendicis. Item de Judaeis et Paganis 22 capitulis. Secundus de rebus Fiscii Regii 9 capitulis. Tercius de rebus Spiritualium et Saecularium 14 capit. Quartus de Actionibus Terrestris Judicii 27 capit. Quintus de Ducatibus Regno unitis, foederatis et externis, Item de pace et obedientia, ac de legationibus 15 capit. Sextus de re militari 5 capit. absolvuntur

(n) O życiu i pismach Przyłuskiego obacz STAROWOLSKIEGO Heca No. LIX. NIESIECKI Herb. III, 772.

Folia ten 19. kart i 970 stron wynoszący, kończy się temi słowami:

Quod labore ac sumptu meo partim in Szczuczin partim sub arce Cracovien. in aedibus meis adantrum Draconis scriptum, et toto biennio est excussum, absolutum vero ineunte anno 1553.

Janocki w skróceniu, cokolwiek odmiennie, tytuł wypisał (*Nachr. v. rar. Büch. I. p. 38*).

Lubo Zygmunt August w roku 1551 upoważnił Przyłuskiego do wydania tego dzieła, pragnąc, *ut diversitas statutorum regni nostri jam tandem conciliaretur*, iak list królewski na drugiéy stronie tytułu wydrukowany opiewa, i lubo układacz dwoma laty wprzód wydał prospekt (*prototypon* zwany) zamierzonyéy pracy, pod tytułem:

Statuta regni Poloniae methodica dispositione propter faciliorem omnium causarum ex jure antiquo et novo definitionem conscripta ac Divi Sigismundi Augusti Regni Polonorum, Potentissimi Magni Lithuaniae Russiae Prussiae Masoviae et Samogitiae Principis necnon ejus Reverendis. ac Illustriss. senatus simulque equestri ordinis legatorum judicio ac censurae in conventionione regni generali Petricovien. Anno 1548 exhibita. Quae quidem regni statuta dividuntur in libros sex. Ad Lectorem: Si quid hic desideras, dabis spero veniam mi-lector; materia enim operis, neque addi sibi, neque deleri quidquam, multo minus etiam limari patiebatur. Nihil autem semel repertum est simulque expolitum, quin omnia discimus errando; porro tempus ita maturare editionem cogebat ut propemodum simul me parere ac lambere fuerit necesse. Vale. Crac. apud Viduam Hieronim. Vietor. in fol. 117 arkuszy.

Rzadkie to dzieło znayduie się w bibliotece akad. Krakowskiéy. Podaie zaś oniém wiado-

mość Janocki w piśmie *Nachr. v. rar. poln. Büch. I. 41.* Rozkład prospektu wcale iest różny od samego dzieła. Tu mówi bowiem autor w pierwszej księdze: *de personis publicis et privatis illorumque officiis*; w drugiej *de fundis ac rebus Nobilium*; w trzeciej *de Actionibus terrestribus*; w czwartej *de rebus fisci regalis*; w piątej *de bello et privilegiis*; w szóstej *de ducatus regno unitis deque Judaeis*.

Różność ta prospektu od samego dzieła, a nadewszystko obelgi przy wszelkiej okoliczności wydarzonej lub naciągniętej, mianowicie przeciw duchowieństwu katolickiemu, (przepomnieć tu nie należy, iż Przyłuski sam był dawniej księdzem katolickim, lecz później pojął żonę i tęp natarczywiej powstawał przeciwko swemu dawnemu stanowi), sprawiły, iż zbiór Przyłuskiego nie zyskał sankcyi prawa, iako nieodpowiedający, ani celowi, ani nadzieiom. Chciał on tu bowiem byź i prawodawcą i reformatorem religijnym. Dzieło zatem Przyłuskiego uchylone, część exemplarów zabrała po wydaniu władza duchowna. Te okoliczności są powodem rzadkości tego zbioru. Obacz Czackiego o Lit. i. Pol. praw T. I. p. 37 — 39 *Struvii bibl. juris* p. 122. Janocki *Nachr. v. rar. Büchern I. p. 38.* Bröcker p. 5.

Mylnie Januszowski w przedmowie swego zbioru utrzymuje, że dzieło Przyłuskiego, było *regis decreto damnatum*. O niebytności wyroku potępiającego, Braun (p. 8) już przestrzegł.

Pomimo tych wad i nagan, zbiór ten za granicą był wzięty, a Herburt i inni kraiowcy, prawukładem później trudniący się, umieli z niego korzystać (Braun p. 8).

Joachim Hoppiusz miał piękny reiestr alfabetyczny wrękopiśmie in fol. który do łatwiejszego użycia Przyłuskiego koniecznien byłby potrzebny, zwłaszcza że uporządkowanie materyy opływających w rozwlekłe komentarze nie iest trafne (Hoppii schediasma p. 107.). Braun (p. 9.) wspomina o kopii rejestru tego, którą posiadał.

JAN HERBURT sekretarz Król. potém Podkomorzy Przemyśki, a późniéy Kasztelan Sanocki, ponosi zaszczyt, że nie tylko układem lecz i tłómaczeniem praw trudnił się po trzykroć, i że abecadłowy układ iego łacinski nabrał powagi w sądach, z saméy potrzeby i braku zbioru lepszego. Naypierw zebrał za prywatną starannością po łacinie statuta i konstytucye z Łaskiego i Przyłuskiego, zachowawszy ogólny taki sam iak Przyłuski podział i porządek systematyczny, a odmieniwszy i opuściwszy szczególnie tylko różne części i ustawy. Wyszło to dzieło w Zamościu r. 1557. zpod prassy, iak Braun (p. 9. 10.) otém wyraźnie świadczy.

Wroku 1563 został Herburt, wraz z dwoma innemi członkami, ustawą seymową powołany do układu praw, lecz nieprzyszło do tego; a sam Herburt ułożył dla swéy prywatnéy dogodności i wydał, zachęcony przez Jana Osieckiego Kanclerza, naypierw nowo wynalezionym a potém powszechnie polubionym porządkiem abecadła, prawa kraiowe w iednym zbiorze po łacinie ozdobnie drukowanym, w Krakowie w roku 1563 in fol. (Czacki o Lit. praw I. p. 39). Statut ten aż do czasu wydania *Voluminów legum* był w powszechném użyciu i poważaniu (iak świadczy między innemi Józef Załuski). Niedziw zatém, że kilka-

krotnie był przedrukowywanym, iako to w roku 1567 1570 i 1600 w Krakowie, in fol. W roku zaś 1597. w Zamościu; a 1620 u Baltaz. Andrzeia w Gdańsku, a u Bogumira Tampacha w Frankforcie, które wydanie iest pomnożonym dodatkiem późniejszych praw (Hoppiusz p. 108) iako też za uzupełnieniem opuszczonych praw dziesięciu (*Braun* p. 10.), w Gdańs. przez Egidiusza Wasberga 1693, i w Warszawie przez Tobiasza Kiellera (o). Na koniec roku 1756 w Lubl. której to ostatniéy edycyi tytuł tak brzmi:

Statuta regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta a Joanne Herburto de Fulstin tum Succammerario Premisliensi et S. R. M. Secretario, post vero Castellaniano Sanocensi, et capitaneo Premisliensi. Propter exemplarium inopiam denuo recusa cum annexa ad marginem citatione veteris folii editionis Zamosciana A. D. 1597. impressae. Lublini typis S. R. M. Collegii Societ. Jesu A. D. 1756. in fol.

Z woli Zygmunta Augusta ułożył i przetłómaczył tenże sam Herburta prawa oyczyste na język Polski, który taki ma mieć tytuł:

Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na Polski przełożone, nowym porządkiem zebrane i spisane. w Krakowie 1570. in fol.

Braun (p. 10.) twierdzi, że dzieło to było trzecim Herburta, i że iest tłómaczeniem układu łacińskiego pierwszego, który porządkiem ogólnym Przyłuskiego ułożony wyszedł, (iakośmy wyżej powiedzieli) w Zamościu 1557.

Dzieła Herburta nie zyskały sankcyi prawa, lecz miały *auctoritatem fori* z saméy potrzeby. Ostreisurowe zdanie *Brauna* ob. *in jud. de script. pol.* p. 10.

(n) Braun p. 10. przytacza rok 1697 wydania iakoby powtórnego Gdańskiego. Czy on lub Hoppiusz się myli, czyli też to wydanie iest trzecie, nie wiemy.

Wspomniemy przytém oraz o GRZEGORZU CZARADZKIM, który spisał krótką treść Herburt'a abecadłowego łacińskiego i wydał takową, pod tytułem:

Paratitla statuti Herburtani cum applicatione constitutionum novellarum in usum fori controversi edita, praxique juris terrestris accomodata. Authore Gregorio Czaradzki JC. cum Gratia et privil. S. R. M. Posnaniae typis Joan. Rossowski a. 1620 12mo.

Wprzedmowie wyznaie autor, że osławiony z swego niedołęznego systematu nauki prawa Rzymskiego u teraznięszych prawników Wesembek, był mu wzorem i przewodnikiem w tym układzie. — Łacińskiego systematycznego układu praw Herburt'a, o którym Braun tak wyraźnie po dwakroć świadczy, nigdzie nie widziałem dotąd, wnoszę zatem, że musi być bardzo rzadki.

Biblioteka Liceum Warszawskiego posiada zbiór nader rzadki, o którym nigdzie dotąd najmnięszey niespostrzegłem wzmianki, tytuł jego taki:

Ustawy Prawa Polskiego dla pamięci krótko wypisane 1561. in fol. 40 *kart nieliczbowanych, gockim drukiem.*

Niema ani na tytule, ani na ostatniéy karcie tego dzieła, żadnéy wiadomości o autorze, drukarzu, ani mieyscu druku.

Co do układu, 38 rozdziałów, *kapitulum* tamże zwanych, zawiera porządkiem systematycznym ogólnym treść szczególnych ustaw pod oddzielnemi rubrykami, z wyrażeniem Króla pod którym prawo zapadło, i strony zbioru, w którym się znajduje obszerna osnowa, tu skrócona. Ostatnie dwie karty i jedna strona

zawierają statuta seymu Warszawskiego z roku 1557. Nie ma żadney przedmowy w tym zbiorze starożytnéj Polszczyzny. Mniemam że Herbut jest autorem tego nieznanego dzieła.

W bibliotece Felixa Hrab. Łubieńskiego, Ministra sprawiedliwości, znajdowało się w roku 1807 takowe wydanie praw krajowych tu należąc :

Constitucie Statuta y Przywileię na walnych seymiech koronnych od roku Pańskiego 1550. aż do roku 1578 uchwalone etc. w Krakowie w drukarni Mikołaja Scharffenbergera etc. roku Pańsk. 1579. *cum gratia et privil.*

Księga ta 201 kart z iednéj strony liczbowanych zawierająca, iest gockiem i literami drukowana. Na grzbiecie tytułu znajduje się wiersz na pochwałę króla Stefana. Na karcie 154 taki iest tytuł drugi.

Constitucye y przywileie seymowe za panowania Jego Kro. Miłości Króla Stefana,

Na tymże drugim tytule nie ma ani daty, ani mieysca druku, ponieważ iest to kontynuacya praw poprzednich za Augusta Króla stanowiących. Znajduje się tylko pod powyższym napisem herb Polski, a w środku tegoż herb familijny Króla Stefana. Na drugiéj stronie tytułu tego powtórnego, są wiersze na herb Jana Zamoyskiego. Autora wierszów na odwrotnych stronach tytułów umieszczonych wykazuje podpis pod niemi znajdujący się, na pierwszym tytule *Andr. Tri.* na drugim tytule *Andr. Tricesius.* Przedmowy zbiór ten żadney nie ma.

Tenże sam drukarz wydał powtórnie zbiór pomnożony pod tytułem takim:

Constitucie, statuta i przywileie, na walnych seymiech koronnych od roku Pańskiego 1550 aż do roku 1581 uchwalone. w Krakowie w drukarni Mikołaja Szarffenbergera Króla Jego Miłości Typographa. *Cum gratia et privilegio S. R. M.*

Wydanie to zawiera 230 kart z iednéy strony liczbowanych in folio, nadto 7 kart nie numerowanych reiestruabecadłowego, a na końcu osobną kartę na której czytamy:

Drukowano w Krakowie roku Pańskiego MDLXXXI (1581), w śródku téżekarty herb drukarza kozioł rogaty z gór wyskakuiący, nad łbem którego 3 gwiazdy. Pod tymże herbem idą dalsze słowa: w drukarni Mikołaja Szarffenbergera Typographa Króla Jego Miłości.

I w tém wydaniu powtorném druku gotskiego, znajduią się na stronach odwrotnych tytułu pierwszego i tytułu drugiego p. 154 wiersze na pochwałę Stefana Króla i Jana Zamoysk. z podpisami nieodmienionemi.

Na stronach 158 znajduie się sztych mały miasta Krakowa, a k. 213 podobnaż rycina na drewnie miasta Warszawy, przy którém okazuie się budowla u wierzchu wiązana mostu pałowego. Pomnożenia tego wydania od strony 202 do strony 230 są, uniwersał poborowy z roku 1580, konstytucye seymu Warszawskiego z roku 1581 i uniwersał poborowy z tegoż roku i seymu. Wydanie torzadkie sam posiadam.

STANISŁAW SARNICKI iest wydawcą ogromnéy księgi stron 1316 in folio wynoszącéy. Dzieli się ona na xiąg dwanaście, każda ma osobny tytuł a to w szczególności taki:

Pierwsze księgi praw koronnych. W których opisawszy Interregnum, elekcią, koronacią, przysięgę

Królewską we czterech urzędach Królewskich w wierności, w Chowaniu iedności, w obronie, w sprawiedliwości, wszystko wielkie i walne Prawo się zamyka.

Drugie księgi praw koronnych w których prawo Duchowne, przedtym po wszystkich kartach statutu rozsypane, a teraz w kupę iest zebrane, i nadobnym porządkiem objaśnione.

Trzecie księgi praw koronnych Woiewodzék jurisdikciék i Dignitarzów innych: dla rządu, obrony, i sprawiedliwości, po rozdzielnich ziemiach państwa Polskiego i Litewskiego, rozstawionych.

Czwarte księgi prawa nadwornego albo marszałkowskiego: kędy i o przednich innych urzędnikach dworskich i urzędzie ich statuty się znoszą, i inne okoliczności opisują.

Piąte księgi prawa kancelariék w których się zamyka wszystek porządek pism królewskich i seymowych, przywileiów, mandatów, wici, dekretów i prawa summariusz mieyskich kaus.

Szoste księgi prawa fisci skarbowego. O pomnożeniu, i szafowaniu porządnym skarbu koronnego pospolitego, z statutu prawa koronnego pospolitego.

Siodme księgi prawa rycerskiego o ruszeniu pospolitym, o potoczney obronie, i o innych woiennych postępkach prawa, z strony Hetmana.

Osme księgi prawa granicznego. Między dziedzinami gruntów: i o innych urzędziech podkomorzego: z prawa, statutu, i z poślednich constytuciy, o każdék osobno rzeczy rżdem articulatim ku łącznieyszemu poięciu wespolniesione.

Dziewiąte księgi prawa Grodzkiego: kędy opisawszy persony grodowi należące, wyliczają się cztery urzędy starości przednieysze, a każdy urząd z swemi tytuły, tytuły zasię z swemi statuty, a statuty na wiersze dzielone, jurisdicią zamkową wszystką i władzą, iaśniék, niż dotychmiast było, objaśnią.

Dziesiąte księgi prawa ziemskiego: kędy opisawszy persony do sądu należące, traktuje się materia sądów, to iest *de parentela, violento, connubiis, proprio, falso, et occulto*: zatym na trzecim mieyscu *actiones*, albo

process prawa ziemskiego porządkiem barzo łaćnym, łaćnym, i ku pamięci snadnym.

Jedenaste księgi: w których się prawo kommissarskie i postępek iego porządkiem swym zamyka.

Dwunaste księgi prawa tribunalskiego, *ultimae instantiae*, i appellacy, które od niższych subsellia przychodzą, porządek osobliwy.

Każda xięga, wyiawszy pierwszą, iest komu przypisana z proźbami w niektórych o rekomendacyą dzieła królowi i stanom. W dedykacyi do Jana Tarnowskiego Podkanclerza koronnego, napisanę (p. 314), wspomina Autor, że dzieło swoje po wojewodztwach rozsyła, a wyklada przytęm, że nie ma potrzeby, aby zbiory praw były rozsyłane po powieciech, korrekćom poddawane, i przez stany zatwierdżane, i odwołuie się w tęm do kompilacyy Łaskiego i Herburta.

Na poczćtku xiąg, a gdzie niegdzie i w cićgu treści ich, na poczćtku nowych materyy, są stosowne, dosyć sztuczne ryciny, wystawuićce Dygnitarzy, urzćdników, i inne.

Od strony 878 następuie odmienna od poprzednich materya i nowy tamże tytuł onęć wskazuićcy taki:

Druga częć statutu. Metrika statutowa: któręć są trzy częćci: w pierwszey, są przywileie państw koronnych. W drugięć, Formularze pozwów, zapisów rozmaitych, pisania roków, innych prawnych *scriptur*. W trzecięć, *consuetudines i exempla isagogica i practica*, iako się w przytrafiało przed sądem krolewskim, ziemskim, trybunalskim, etc. Ku przykładowi młodszych rzędem tymże iako idą dwanaście jurysdyciy w pierwszęć częćci statutu pospołu zebrane.

Piorunuie Sarnicki na abecadłowych prawników, nazywaićc ich Lewitami, czyli takimi, którzy z nałogu lewą ręką nauczyli się robić.

bić; i kładzie dla prostszych, wolących, iak mówi, obiecałto aniżeli porządek, reiestr na końcu dzieła alfabetyczny. Mieysca w których o tém rozprawia są dwa, iedno pod dedykacyą księgi dziesiątę (p. 550), sędziom różnym przypisanę w nocy niiby przypadkowo, lecz podobno zumysłu, tam do czytelnika umieszczonę, drugie (p. 1312) przy końcu dzieła. Uwagi te może by i za naszych czasów mogły być zastosowane, bo w samę rzecz nie iednemu łatwiey *ad casum* wynaleźć z abecadła ustawę, iak onę z systematycznego układu do przypadku pamiętać i użyć. Tu potrzeba nauki, tam dosyć umieć czytać. *Hinc illae lacrymae nostris temporibus!*

Czacki (o Litew. i Pol. praw. I. p. 41), Hoppiusz (Schediasma p. 108,) i Braun (p. 12) iedno- zgodnie świadczą: że dzieło Sarnickiego wydane w Krakowie roku 1594, a pierwszy z nich dodaie, w drukarni Łazarzowéy. Nie masz w moim exemplarzu nigdzie, ani na początku, ani na końcu, ani pod żadną dedykacyą, imienia autora, drukarza, lub czasu i mieysca druku. Ogólnego tytułu także niema, lubo *Braun*, nie bardzo skrupulatny w przytaczaniu tytułów, podaie takowy (na k. 12): *Statuta i Metrika przywileiów koronnych*. Dzieło to dziś rzadkie, zaleca się pięknym drukiem bardziéy, aniżeli dobrém uporządkowaniem materyi.

§. *Statuta Serenissimi Domini D. Sigismundi Primi, Poloniae Regis, Magni Ducis Lithuaniae, etc. in conventionibus generalibus edita et promulgata. Cum privilegio S. R. M. Samosci A. D. MDCII. Martinus Lenscius, typographus academiae, excudebat. in fol.*

Na stronie odwrotnéj tytułu iest obraz Zygmunta I. z takim napisem:

*Regia Sigismundi facies Jove digna vel ipso
Juppiter est patriae nec minus iste suae.*

Dzieło to nie znane było ani Braunowi, ani Brekierowi, ani Czackiemu. To dowodzi rzadkości onegoż, iakoż wyraźnie o rzadkości nadzwyczajnéj świadczy Janocki *Nachr. von rar. poln. Büch. I. p. 50.* i Speiser w katalogu biblioteki Józefa Ossolińskiego (Cracov. 1803 in 8vo p. 34. N. 362). Posiadam całkowity i dobrze zachowany exemplarz. Papier i druk wyborowy, podobne iak w wydaniu prawa Saskiego Bursyusza. *Index materiarum et processus judicarii* zajmuie trzy kart nieliczbowanych, sam zaś zbiór praw wynosi 98 stron. Są to te same statuta, które się znajdują przedrukowane w *Vol. legum I. fol. 358 — 379 i 387 — 391*; tudzież 392 do 395, dalej 399 — 402; potem 471 — 479, następnie 499 — 512. 516 — 535. Interkalacye zkąd do woluminu legum weszły, po części przypisy nadbrzeżne okazują. Janocki wnosi, że druk ten przedsięwzięty był z woli Zygmunta III. lecz iest to tylko prosty wniosek i domysł, a gdy żadnéj o tém dzieło nie czyni wzmianki, podobniejszy, że rzadkość ustaw Zygmunta I. może była Łęskiemu powodem do przedrukowania onych.

§. Statuta praw i constitucye koronne Łacińskie i Polskie, z statutów Łaskiego i Herborta i z constitucyi koronnych zebrane. I na ksiąg dziesięcioro, na części, tytuły, prawa, i paragraphy, za pozwoleniem JW. świeżéj pamięci Pana Mikołaja Firleia z Dąbrowice

Woiewody Krakowskieo etc. spisane, sporządzone i wydane, przez Jana Januszowskiego (r). W Krakowie, w architypographiiéy Kro. J. M. Łazarzowéy roku MDC. *Cum gratia et privi. S. R. M.* in fol.

Na odwrotnéy stronie tytułu orzeł kraiowy z herbem królewskim na piersi, przyozdobiony herbami i chorągwiami woiewództw. W dedykacyi z 2 kart nieliczbowanych złożonéy do Króla Zygmunta III. przez Jana Firleia napisanéy, wyrażona iest historia tego dzieła w tym sposobie: Na żądanie korony r. 1589 wyznaczeni zostali przez stany do korekty i układu praw osób 30 tak z koła senatorskiego iako i rycerskiego. Między tymi z stanu świeckiego był naycelnieyszym Mikołay Firley, Woiewoda Krakowski. Czas, mieysce i salaria były naznaczone i wszystko tak postanowione, aby układ zamierzony prawa na seym drugi do rewizyi i approbaty mógł byđz złożony. Powietrze stanęło tak dalece temu na przeszkodzie, że dzieło nie było nawet rozpoczętém. Mikołay Firley, chcąc zaradzić potrzebie kraiu i niestałym życzeniom szlachty, zachęcił słowy, uczynkiem, i widokami nadgrody Januszowskiego do układu przeszkodzonego. Ten wykonał zlecenie Woiewody i złożył mu roku 1599 wygotowane dzieło, który dla ułatwienia rewizyi kazał oneż wydrukować, lecz śmiercią zaskoczony przed ukończeniem druku, zalecił przed zgonem bratu, aby ten dzieło i układcza Królowi polecił. Reszta przypisowego listu zalety domu Firleiów i autora z przesadzonym podchlebstwem, w którym Zygmunt III. z Justynianem, a Januszowski z Trybonianem

(r) O Januszowskim obacz w tomie I. k. 205.

i Teofilem porównani. W dedykacjach do Mikołaja, a po śmierci jego przed ukończeniem druku, do Jędrzeia, Jana, Piotra, Henryka Firleiów napisanych, 5 kart nieliczbowanych wynoszących, powtarza Januszowski to samo w obfitych podchlebnych na dom Firleiów panegirykach, a cieszy się na początku listu pierwszego przypisowego, że korona ma i prawo boskie przez X. Jakuba Wuyka, Jezuitę, niedawno (r. 1598.) przetłómaczone, i prawo potoczne przez niego za sprawą Mikołaja Firleia ułożone. Na 6½ kartach dalszych przedmowę składających, rozwodzi się Januszowski w ogólności o prawach starożytnych, a w szczególności mówiąc o kraiowych czyni trafne uwagi, że te granic, kresu nie mają, że co rok to ich albo więcéy przybywa, albo się odmienią, albo się stoletnie wracają, i że *dzisieysze* abrogacye a *jutrzeysze* reassumcye abrogowanych ustaw, są przyczyną zamieszania, i niesprawiedliwości. Daléy wynurza swe życzenia z owemi prawdami zgodne i do nich się ściągające: aby się praw trzymano i im podlegano, aby praw starych co rok nieodmieniano, gdy ludzie za prawem, nie zaś prawo za ludźmi iść powinno, aby prawo nie na papierze pisane albo na murze przybite, lecz na *executiéy* ryte były, dodając, że *prawa malowane, uroda bez siły, rada bez rady, są cymbały próżne*.

Opowiada daléy układacz, że gdy po uchwalonéy r. 1589. poprawie praw, wysadzeniu na to osób kilkudziesiąt, naznaczeniu miejsca zjazdu do Lublina, i przeszkodzie przez powietrze zaszléy, Stanisław Sarnicki wygotował dzieło, które nie obeymowało wszystkiego

i w zagmatwanym porządku rzeczy podawał, i gdy wielu uznawało potrzebę odmiennego i innego układu, sam tego się podiał szczególniey na żądanie wyż wspomnionego Mikołaja Firleia, wygotował i podał na seym r. 1596 summariusz i rejestr praw krótko zebrany, a na drugim seymie *rzecz zupełną, całą, i dostatecznie rządem obiecadła sporządzoną*, a gdy tu do rewizyi *stateczney przez trudne i wielkie koronne zabawy*, nie przyszło i przyysdź nie mogło, zwłaszcza, że *iedna tylko księga pisana wszytkim dostać się nie mogła*, przesłał oneż potém na trybunały Piotrkowski i Lubelski, gdzie się wszytkim (iako oświadcza) podobala. Tém zachęcony przerobił dzieło w układzie z abecadła na porządek systematyczny, podzielił oneż na xiąg 10, te na części, tytuły, prawa i paragrafy czyli odstępy. Nie tłómacząc z łacińskiego na polskie, ani z polskiego na łacińskie, umieszcza szczególne ustawy częstkami, iakie po dług rozkładu materyy zdawały się wypadać, iuż to w obydwóch ięzykach, ieżeli był iakowyy wykład, iuż tylko w iednym z dwóch oryginalnym, po łacinie, ieżeli tłómaczenia nie było w Herburcie, po polsku zaś ustaw późniéyszych. Zaymuie dzieło to, prawa aż do roku 1598 włącznie. Pobrzeżne przypisy przy każdym prawie, wykazuią Króla, mieysce, rok, za którego, gdzie, i kiedy było uchwalone, tudzież źródła, z których czerpał.

Po przedmowie idzie na 1 stronie i 2. kartach nieliczbowanych rejestr ogólny wykazuiący rozkład materyy, z którego dosyć będzie przytoczyć porządek i napisy xiąg. 1. *Księgi pierwsze królewskie.* 2. *Duchowne.* 3. *Senatorskie.*

4. Skarbowe. 5. Sądowe. 6. Woienne. 7. Księstw Koronnych. 8. Mieyskie. (mieyskie.) 9. Wieyskie. 10. Zydowskie, gdzie mowa i o cyganiech.

Na koniec następuje na dwóch kartach dalszych bez liczby, opis stanów Koronnych Jędrzeia Prochnickiego (o którym wspomnimy niżej pomiędzy pisarzami prawa publicznego), na karcie 3ciej pieśń *Boga Rodzica* Ś. Wojciechowi przypisywana, z świadectwem o niej Łaskiego, i na karcie oddzielnéj 4tėj na pierwszėj stronie zdanie *regis Agesilai* zastosowane do prawodawstwa narodowego, aby nie było pomnażaném, zmienianém, lecz aby raczėj dawne poważano; na drugiėj stronie téż karty wyobrażony herb Firleiów z pochwałą w wierszach łacińskich.

Sam zbiór prawa chwalebny i pracowity Januszowskiego, oprócz wewnętrznej wartości, pięknym i rozmaitym drukiem zalecający się, zajmuje 1134. stron. Na stronie następnej 1135 poświęca autor xięgę Ś. Troycy, Patronom ŚŚ. kraju, Królowi i stanom, i donosi, że dokończył onę r. 1599. 20. Kwietnia. Na dalszej stronie wyrażony znak drukarni Łazarzowej kolumna, na około której napisy. Rejestr czyli summaryusz statutu porządkiem abecadła ułożony, zajmuje dalsze strony od 1137 do 1369. Jest on nie mniej pracowity i dokładny iak sam układ prawa. Ta w nim jest osobliwość, że osoba króla i ustawy onéj dotyczące się, są na początku umieszczone, a potem dopiero następują inne materye porządkiem abecadlowym.

Osobna na końcu karta uwiadomia, że druk rzeczy powyżéj opisaných ukończony r. 1600 d. 24. Lipca.

W dodatku pod osobną liczbą stron, których iest 134, umieszczone dzieło pod takim tytułem:

Przywileie koronne, któremi się potwierdzają prawa wszystkie pospolite i osobne: które acz w statucie po wielkiéy części na mieyscach swych przez artykuły są rozpisane, iednak dla pewności lepszéy, iako same w sobie są, tu są w iedno zniesione, i osobno położone. w Krak. w druk. Łazarz. 1600.

Ś. PAWEŁ SZCZEBICZ, Syndyk miasta Lwowa, potém z polecenia Jana Zamoyskiego Sekretarz Króla Batorego, zebrał porządkiem systematycznym prawa kraiowe, pierwiastkowo dla swoiéy własnéy potrzeby, aby, iak wyraża w przedśłowiu, tém sumienniéy mógł odpowiadać obowiązkom swym w sądzie nadwornym. Dzieło to ięzykiem łacińskim treść krótkę praw kraiowych w porządku dosyć dogodnym wyrażające, taki ma tytuł:

Promptuarium statutorum omnium et constitutionum regni Poloniae per Paulum Szerbic (s) Secretarium S. R. M. conscriptum cum indice rerum et verborum copiosissimo singulari ejusdem Pauli Szerbic studio et diligentia confecto. Cum grat. et privil. regio S. R. M. Brunsbergae typis Georgii Schoenfels. A. D. 1604 fol.

Podział i porządek dzieła taki: *Partes sex: 1. de jure personarum. 2. de rebus publicis et privatis. 3. de judiciis. 4. de delictis. 5. de bello et re militari. 6. de ducatibus regni.* Każda część podzielona *in capita*.

Przypisuiąc Szczerbicz zbiór Zamoyskiemu wyraża, że z woli Zygmunta III. Króla, szczeg

(s) Na tytule sztychowanym iest Szczerbic, lecz na końcu dedykacyi wydrukowano podpis Szczerbicz.

śliwie i świątobliwie panującego, wydaie go, a nadmienienia pomiędzy powodami dedykacyi uczynionéy i tę okoliczność: *praeterea quod sciam, te in animum induxisse, ut aliquando cura operaque tua jus nostrum in bonum aliquem ordinem redigatur, hac ergo mea opella tuam volui operam juvare laborisque aliquantulum pro virili levare.* Nie był Zamoyński pierwszy, który tego pragnął. Zygmunt I. i Zygmunt August starali się o to, a ztąd owe liczne prywatnych usiłowania, w celu dogodzenia woli monarchy, potrzebie narodu, i swoim widokom podjęte.

§. TEODOR Bogala ZAWADZKI (o którego życiu i pismach obacz Starowol. Hecat. nro. 87.) zebrawszy statuta i konstytucye do roku 1613 i ułożywszy oneż w języku polskim, podobnym iak Szczerbicz porządkiem, ogłosił je w Krakowie drukiem w roku 1614 in fol pod tytułem:

Compendium t. i. krótkie zebranie wszystkich praw statutow i konstytucyi kor.

Omyłka bez wątpienia drukarska iest w Czackim, który rok wydania 1641 naznacza (o Litew. i Pol. praw I. p. 41 not. 235), a nie mając dzieła tego pod ręką, daie wiarę Hoppiuszowi (§. 43 p. 108 — 109) i Braunowi (p. 15).

§. ANDRZEJ PIOTRKOWCZYK (nie Petrykowski, iak go mylnie mianuie *Brekier Beytraege zur Kent. d. poln. Rechts* p. 8. i przez niego uwiedziony Jan Win. *Bantkie de studio juris Polon.* p. 12.) prawa obojga Doktor i Typograf, wydał zbiór dalszy konstytucyi całkowitych od roku 1550 do roku 1637 za przywileiem Władysła-

wa IV. w Krakowie roku 1637 in fol. Idę w tém za podaniem Hoppiusza (l. c. p. 108), który poprawiając Hartknocha, rok 1625 zbiorem objęty podającego, czynił to zapewne nie z domysłu, lecz z naocznego przekonania, a wiedzieć przeto mógł lepiej od Brekiera, który powiada, że do roku 1609 zbiór ten sięga.

Tenże sam uzupełnił wydanie swoje, wydrukowawszy osobno w Krakowie konstytucye późniejsze do roku 1643.

§. Konstytucyy po skończonych seymach pojedynczo wychodzących różne w różnych miejscach zachodziły wydania. Niektórych wydawcą był w roku 1697 MIKOŁAJ SCHEDEL, Ławnik miasta Krakowa, niektórych, mianowicie z roku 1699, kollegium XX. Piarów Warszawskie, inne wyszły w Lublinie w roku 1703 w drukarni Jezuitów, iak świadczy Hoppiusz (p. 108).

§. STANISŁAW KOŻUCHOWSKI zebrał konstytucye porządkiem abecadłowym, który w przedmowie do czytelnika nazywa *ordinem practicum*, a lubo sankcyai jego pracy nie nastąpiła, wszelako sięgę za przywileiem królewskim wydał pod tytułem:

Konstytucye statuta i przywileie koronne i W. X. Lit. na walnych seymach od R. P. 1550 aż do roku 1726 uchwalone ad ideam Herburt zebrał, *et ad ordinem alphabeti* przez Urodzonego Stanisława z Kożuchowa Kożuchowskiego, Cześnika ziemi Wieluńskiéy, dla łatwiejszego znalezienia *demptis ad tempus laudatis, aut in particulari cuius servientibus constitutionibus, cum consensu* Najjaśniejszego Majestatu J. K. M. Augusta II. i wszystkich stanów rzeczypospolitéy ułożone. W drukarni, dziedzicznéy wsi moiéy, Mokrz-

ku A. D. 1732 in fol. 1033 stron i kart trzy *indicis generalium titulorum*.

Niepłonnie zapewne pisze Załuski, iako współczesny (w bibl. histor: w rękop.), że córka Kozuchowskiego trudniła się wydaniem. Z dzieła bynajmniéj się to nie okazuje.

§. Przywileie i konstytucye za panowania J. K. M. Augusta III. R. P. 1734 z drukarni Klingenberg'a w Langforcie pod Gdańskiem in fol.

Sklada się dzieło to z kart 10. i zawiera fracta pagina w ięzykach łacińskim i niemieckim 1. *denunciationem regis coronati*. 2. *litteras regis de praestito per se juramento Tarnomonti in Silesia*. 3. *litteras praestiti juramenti regii in actu coronationis*. 4. *confirmationem generalem jurium*.

§. Za staraniem Józefa Załuskiego (cf. iego rękopism) i gorliwego o dobro publiczne Stanisława Konarskiego, w dogodzeniu potrzebie powszechnéj, wydany został zbiór szacowny statutów i konstytucy, z dawnych exemplarzów przedrukowany, w Warszawie u XX. Piarów, który chronologicznym seymów porządkiem, zajmuje prawa, *pacta*, *foedera*, i znany pod nazwiskiem *Volumina legum*, równie użyteczny stał się Historykom, Dyplomatykom, iako i Prawnikom, którzy, przy mnogości pojedynczych ustaw, niedbając o zbiory seymowe pojedynczo wyszłe i wychodzące, oddawali niezmienną dotąd część xięgom Herburta lubo nie zupełnie od błędów wolnym, iak Załuski w rękopiśmie nadmienia. Sklada się tenże obywatelskiéj staranności Konarskiego pomnik z sześciu foliałów, nie iednakowéj grubości, do których należą tomy VII. i VIII. konstytucye późniejsze zawierające, i w teyże drukarni wy-

dane. Pierwszy tom staie się rzadkim, iuż w Xiegarni Piiarskiéy dostać go niemożna, drugie tomy staną się podobno w krótce równierzadkiemi. Tytuł zbioru wspominanego taki:

Leges, statuta, constitutiones, privilegia Regni Poloniae, M. D. Lithuaniae, omniumque provinciarum annexarum, a comitiis Visliciae 1347 celebratis usque ad ultima regni comitia. In typographia S. R. M. et reipubl. collegii Varsaviensis Scholar. Piar. in unum opus absolutissimum, collegii ejusdem operâ, primum collecta, et sumptibus publicis reimpressa. Anno salutis humanae 1732 in fol.

Tom tenże pierwszy zawiera statuta czyli prawa kraiove w ięzyku łacińskim od roku 1347 do roku 1547 pisane.

Tytuły voluminu drugiego i następnych są tego brzmienia:

Prawa Konstytucye i Przywileie Królestwa Polskiego i W. X. Litewskiego i wszystkich Prowincyi należących: na walnych seymiech koronnych od seymu Wiślickiego R. P. 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone.

Rok wydania tomu drugiego był 1733. lecz w roku 1783 tom ten był powtórnie przedrukowanym: Zawiera ón konstytucye od roku 1550 do roku 1609 iuż w ięzyku polskim stanowione.

Volumen trzeci zawiera konstytucye od roku 1611 do roku 1640, wydrukowany zaś w roku 1735.

Volumen czwarty zajmuie konstytucye od roku 1641 do roku 1668, wyszedł zpod prasy w roku 1737.

Volumen piąty wystawia konstytucye od roku 1669 do roku 1697, a wydany w roku 1738.

Volumen szósty obeymuie konstytucye od roku 1697 do roku 1736, drukowany w roku 1739.

Volumen siódmy podaje konstytucyę od roku 1764 do roku 1768, ukończony druk onegoż w roku 1782.

Przerwa pomiędzy 1739 a 1764 pochodziła z niedochodzenia i zrywania seymów, złotą owę wolność wzmacniającego.

Volumen ósmy i ostatni zawiera konstytucye od roku 1775 do 1780, wyszedł w roku także 1782.

Niektóre z tomów tych od trzeciego także, powtórnie były przedrukowane, gdy pierwszego wydania zabrakło.

W woluminie pierwszym iest przedmowa po łacinie pisana przez Konarskiego, a sądząc z stylu mnięj gładkiego podobno i przez Zaiuskiego, rosprowadzająca *de potestate legislatoria, de legislatione, de promulgatione, de vi perlatarum legum, etc.* Naruszewicz znalazł onę w części nagannej (T. VI. p. 204. hist. narodu Pol.). Lengnich (in jure publ. ed. alt. T. I. §. VIII. p. 7.) spostrzegł, że niektóre w zbiorze tym ogromnym zasły opuszczenia, a Czacki wytknął przeistoczenie sensu w iedném mięyscu, (o Lit. i Pol. praw. T. I. p. 41. not. 238.) które atoli późnięj odwołał, (*Des dimes* p. 52.) niekładąc oneż na winę wydawcow.

§. Konstytucye po roku 1780 na seymach uchwalone (na którym ósmy volumen legum się kończy) wyszły z druku pod tytułami:

Konstytucye seymu wolnego ordynarynego Warszawskiego Sześcia-niedzielnego R. P. MDCCLXXXII. d. 30. Mca Września odprawiającego się w Warsz. R.

1782. w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholar. Piar. fol. (22 stron.)

Konstytucye seymu wolnego ordynaryinego Grodzkiego Szczęsioniedzielnego R. P. MDCCLXXXIV. d. 4. Mca Października odprawuiącego się. w Grodnie w druk. J. K. Mci 1784 fol. (36 stron.)

Konstytucye seymu wolnego ordynaryinego Warszawskiego szczęsioniedzielnego R. P. MDCCLXXXVI. d. 2. Mca Października odprawiaiącego się. w Warsz. 1786. w druk. J. K. Mci i Rzpltéy, u XX. Scholar Piar. (38. stron.)

Tutay tedy kończą się tak zwane *Volumina legum*, lubo, konstytucye z trzech ostatnich seymów t. i. 1782. 84 i 86. w iednym zbiorze nie są wydane.

§. Zebranie praw koronnych do juryzdykcyi sądow JK. Mci Zadwor. Kor. reguluiących się z przyłączeniem rezolucyi Rady Nieustaiący do téżże juryzdykcyi w wątpliwościach wyszłych. w Warsz. 1781. u Grela in 8vo (stron 81.)

Dzieło to zawiera prawa w całej osnowie wypisane, iakie do materyi służą.

§. Zamierzał ANTONI TREBICKI ulubionym od czasow Herburta układem abecadłowym, uprzątnąć potrzebę wszelkich summaryuszów i inwentarzów, a układaiąc porządkiem abecadła, prawa w niezmiennéy całej osnowie, wykonał po części zamiar, i podał do druku:

Prawo polityczne i cywilne korony polskiéy i W. X. Lit. to iest: Nowy zbiór praw oboyg naródów od roku 1347 aż do terażniejszych czasów. w Warsz. w druk. Piotra Dufour, etc. T. I. 1789. T. II. 1791 in fol.

Z przedmowy godnéy czytania i uwagi, w któręy autor śmiało, wady iniedoleżność prawodawstwa polskiego wystawia, przekonać się można, że dzieło to nieukończzone, bo miały wyszść ieszcze dwa tomy, ostatniego seymu prawodawstwa i prawa Litewskie i inwentarz

jak naydokładniejszy obeymować maiące.

§. Ostatniego seymu konstytucyynym zwane-
go mamy zbiór ustaw takowy:

Zbiór konstytucyi i uchwał seymu pod związkiem konfederacyi w Warszawie agituiącego się od dnia 7. Października w roku 1788 do dnia 16 Grudnia ro. 1790 podług dat oblaty wydrukowany. w Warsz. 1791 w druk. J. K. Mci i Rzpltéy u XX. Scholar. Piar. in fol. (230 *stron.*)

§. Mniemamy, że słusznie pomiędzy zbiorami prawa krajowego mieścić należy następujące dzieła:

Urządzenie sądow mieyskich i assessoryi uchwalone prawem seymu teraznieyszego, tudzież ordynacya dla sądow mieyskich appellacyynych wydziałowych, i assessorских koronnych, z mocy prawa przez sąd assessoryi koronnéy ułożona. Część Pierwsza. w Warsz. u Piarow. in 8vo (1791) 163. *stron.*

Część druga późniéy miała wyysdź, czy to nastąpiło, niewiem.

Prawo polityczne narodu polskiego czyli ustawa rządowa dnia 3. Maia roku 1791 uchwalona. Xięga I. Prawo polityczne narodu polskiego czyli układ rządu rzeczypospolitéy. Xięga II. w Lublinie 1792. w drukarni XX. Trynitarzow. in 8vo.

Pierwsza Xięga zawiera 290 stron, a druga 343. Xięga trzecia obiecana na końcu drugiéy, ile wiem, nie wyszła zpod prasy.

Znayduie się także z dnia 3. Maia 1791. „*Ustawa rządowa*” w kalendarzyku narodowym i obcym na rok pański 1792, który wyszedł z drukarni Piotra Zawadzkiego in 8vo minori czyli in 12mo maj. na stronach onegoż 31 do 306 drobnym drukiem.

§. Zbiór konfederacyi teraznieyszey R. 92. Gener. Kor. w Targowicy, Gener. Lit w Wilnie, iako i Woiewództw, ziem i powiatów skonfederowanych, wszystkich druków czyli czynności. w Warsz. w drukarni

na Krakow. Przedm. niedaleko Poczty Część I-IX. in 8vo każda część zawiera 3 arkusze.

Czyli więcéy zbioru tego wyszło, niewiemy.

Z epoki téy, to iest 1792 i 1793 roku, znajduie się w rękopiśmie korespondencya oryginalnā nayznakomitszych niektórych osób, w bibliotece XX. Missyónarzy w Warszawie.

§. Zbiór uniwersałów i urzędów od Tadeusza Kościuszk, naywyższego siły zbroynéy Naczelnika, i od kommissyi porządkowéy Woiewodztwa Krakowskiego od czasu aktu powstania narodowego wyszłych. Nakładem obywatela Jana Lud. Kocha. w Warsz. 1794. r. w druk. narodowéy J. K. Mości i Prześw. Kom. Eduk. N. in 8vo 135 stron.

§. Zbiór wszystkich pism urzędowych od zapisania aktu powstania narodowego w Krakowie i innych do niego się ściągających dzieło służące do napisania historyi powstania narodowego. Część I. w Krakowie 1794- w drukarni Jana Maya in 8vo 196 stron.

Niewiem, czy dalszy ciąg wyszedł.

§. Opis władz kraiowych w czasie powstania; zamykający: akt powstania, organizacyą Rady naywyższéy narodowéy, Deputacyi centralnéy W. Xstwa Litgo, organizacyą Kommissyi porządkowych, Sądów kryminalnych, woiewodzkich i powiatowych, organizacyą Naywyższego sądu kryminalnego, i uniwersał, zapewniający opiekę rządu dla włościan. w Warszawie w druk. wydziału instrukcyi narodowéy 1794 roku in 12mo 185 stron.

Dzieła pomienione i dla prawnika, i dla historyka i polityka są wazne.

§. W roku 1775 ustanowioną została rada nieustaiąca (Vol. leg. VIII. fol. 84), a w roku 1776 nadano onéy moc rezolwowania i tłómaczenia praw wątpliwych (Vol. leg. VIII. fol. 249). Utworzyło się mnóstwo rezolucyy téżé rady, które wydrukowane zostawszy, przepomnianemi bydz nie mogą. Tytuł ich taki:

Zbiór rezolucyi Rady nieustaiący potrzebnych do wiadomości juryzdykcyi sądowych i obywatelów obywateli narodów. w Warszaw. 1785. 1786. 1788. tomy III. in fol.

Pierwszy z trzech tomów zawiera rezolucye od roku 1776 do roku 1782 na 240 stronach; tom drugi podaje oneż od roku 1782 do roku 1784 na 111 stronach, a trzeci obeymuje rezolucye od roku 1784 do roku 1786 na 174 stronach.

Każda rezolucya iest na czele oznaczona liczbą tą, pod którą z rady wychodziła. Układ nie iest chronologiczny, ani systematyczny, lecz abecadłowy. Każdy tom ma swój reiestr osobny. Zachodziły powątpiewania o mocy obowiązujący tych rezolucy (Skrzetuski prawo polit. II. p. 429), które ustały, gdy w roku 1789 (fol. 27. tit. uchylenie rady nieust.) magistratura ta szczególną konstytucyą z dnia 21. Stycznia, usuniętą została. Powaga zatem terażniejsza tychże rezolucy, nie może być większą nad tę, iaką zdania prawników prywatnych miewaia. (cfr. *Brückers Beytraege* p. 24. 25. *Bandtkie de stud. juris Pol.* p. 28.)

§. Namienimy teraz o usiłowaniach, które miały narodowi naszemu utworzyć prawo stosowne do czasów i potrzeby. Sejm roku 1776 poruczył Andrzejowi Ordynatowi Zamoyskiemu układ porządkowy prawa krajowego, który we dwa lata dokończony w roku 1778, (t) w krótkim czasie, bo iuż w roku 1780, przez

(t) Data ta ukończenia pracy iest pewna. Z samego dzieła i z tytułu nawet o tém przekonać się łatwo. Myli się więc Czacki, kiedy mówi o czterech latach. O Lit. i Pol. praw. I. p. 42.

seym niewdzięcznie za niedogodny uznany i uchylony został. Oto tytuł dzieła chwalebnego:

Zbiór praw sądowych na mocy konstytucyi roku 1776 przez JW. Andrzeja Zamoyskiego, Exkanclerza koronnego, Kawalera orderu orła białego, ułożony, i na seym roku 1778 podany. w Warszawie roku 1778 nakładem JW. Zamoysk. w druk. Gröllowsk. in fol. 207 i 131 stron.

Gi co dawne tylko zachwalaia czasy a terazniejsze radzi gania, niech raczą przeczytać rozważnie przedmowę, a zechcą się z niéy przekonać, że dawne procesa były nieśmiertelne (p. VII.) i kosztowne, że upadek miast pociągał za sobą upadek narodu (p. VIII.), że chłopą należy oddadź pod obronę prawa, że mu trzeba przyznać własność (p. IX.), że sądy kadencyjne zasługuią na naganę (p. VII.) i t. d.

Układ ogólny materyy iest z prawa Rzymskiego wzięty, dzieli się przeto xięga na trzy części, z których pierwsza mówi o osobach, druga o rzeczach, trzecia o sprawach i sądach.

Dzieło to w kraiu wzgardzone, za granicą poważane, znalazło w Bogumirze (Gottfried) NIKISZU, Xiędzu ewangelickim Wolsztyńskim, tłómacza. Przekładu tego tytuł:

Sammlung gerichtlicher Gesetze für das Königreich Pohlen und Grossherzogthum Lithauen, zu Folge der Reichsconstitution des Jahres 1776 von Herrn Andreas Zamoyski, vormaligen Kron-Grosskanzler des Königreichs Pohlen, etc. ausgearbeitet, und zusammengetragen, und dem versammelten Reichstage im Jahre 1778 übergeben. Warschau, Lemberg und Dresden, im Verlage Michael Gröll. 1780 in fol. 306 stron.

Z powodu zbioru tego wyszły różne pisma, o których w tém miejscu nayprzyzwoicięj wspomnieć należy:

- 1.) Listy patryotyczne do JW. Exkanclerza Zamoyckiego prawa układającego pisane. II. tom. w Warsz. 1777 in 8vo (przez Józefa WYBICKIEGO Senatora Woiew.)
- 2.) List do autora listów patryotycznych do JW. Exkanclerza Zamoyckiego pisanych. w Warsz. 1777 in 8vo.
- 3.) Uwagi polityczne imieniem stanu duchownego do zbioru praw Polskich podane. w Kaliszu 1778 in 8vo.
- 4.) Reflexy nad projektem pod tytułem zbiór praw sądowych wydrukowanym przez delegowanych od Woiewództwa Lubelskiego pisane. roku 1780 in 4to.
- 5.) Zdania na zbiór praw sądowych. in fol. (Bez mieysca druku i autora 55 stron.)

§. W roku 1788 podczas seymu wielkiego wyznaczona kommissya do zbioru praw, oddzielnego dla Korony, oddzielnego dla Litwy, nie przyniosła skutku. Józef Szymanowski podał plan chwalony przez Czackiego (o Lit. i Pol. praw. I. p. 42), podobno ten który w edycyi Mostowskiego się znayduje. (cf. ustawa 3. Maja 1791. §. VIII.)

§. Seym Grodziński w roku 1793 uznał na nowo potrzebę układu praw w iedno dzieło, i wyznaczył osoby tém trudnić się mające. (cf. fascykuł VI. p. 238. tit. wyznaczenie osób do ułożenia *codicis legum civilis et criminalis*. — Bröcker p. 23.) Nadaremne już były starania, spełniło się przeznaczenie okropne, pozostawiło wszystkim przyszłym narodom przykład i przestrogę a nam żal, że, zacząwszy od Zy-

gmunta I., nie znalazł się pomiędzy naszymi królami żaden, któryby owę nieszczęsnę a źle zrozumianę wolności tamę położył; lubo nie ieden z nich, naywyraźnię zaś Jan Kazimierz przewidywał wcześniej skutki okropne, które za naszych czasów dopiero się spełniły.

§. Te tedy były zbiory praw naszych, wszystkie, iak widzimy, wyiawszy Łaskiego, sankcyą prawa nieobdarzone, wszystkie dziełem prywatnē staranności. Herburtowiu, a potēm zbiorom Konarskiego dogodność, potrzeba i dokładność nadała powagę sądową (*auctoritatem fori*), tak, iż w późniejszych czasach same nawet seymowe ustawy odwoływały się do Voluminów legum (cf. Vol. leg. VII. fol. 807 tit. objaśnienie, i w innych mieyscach) i sankcyonowały oneż tēm samēm pośrzednio. Rząd Pruski niewiedziē dla iakich pobudek przyznał Trębickiego zbiorowi niedokończonemu powagę prawa, a postanowił, aby przytaczający ustawę nieznaydującą się w Trębickim, był winien dowodzić moc obowiązującą prawa. Rząd Austryacki zachował słusznē powagę Voluminów legum. (cf. Bröcker p. 17. 112. Bandtkie de stud. juris Pol. p. 22. seqq. —) Rząd Xięstwa Warszawskiego przywrócił, iak słuszną, powagę *Voluminibus legum*, a zbiory Herburta i Trębickiego usunął. (art. 7. dekretu Królewsk. z dnia 10. Października 1809 roku w dzienniku praw N. 14. p. 87.)

Co do prawodawstwa i zbioru praw naszych, następujące wypadaią ieszcze uwagi. Ustawy Kazimierza III. Wiślickie, zalecaią się przyjemną prostotą, większa część onych

podaie w szczególnych przypadkach ogólne prawidła, łacina ich nierównie lepszą od łaciny ówczesney innych narodów zachodnich, nie-technie styl ani ową nadętością przesadzoną i rozwlekłością z daleka zamierzaną Niemiecką ani barbaryzmem. Toż samo można twierdzić i o łacinie późniejszey, prawie do roku 1550. Odtąd w ięzyku Polskim stanowione ustawy konstytucyami zwane, mnożyły się nie tylko co do liczby, lecz coraz bardziej i co do rozwlekłości układu i stylu. Owe obszernie wstępy, wyłuszczone powody, i niegroźne epilogi, nudzą czytającego, nie dają większey powagi ustawie, są i owszem zwykłym znakiem osłabionego lub słabiejącego rządu. Od czasów Batorego i Zygmunta III, zagęszczały się makaronizmy łacińskie, a ustawy seymowe za Jana III, są onych pełne. Zwyczaj ten przeplatania polszczyzny łaciną, pozostał i za Stanisławą Augusta. Nieszczęsna obieralność tronu zrodziła i uprawniała bezprzykładne prerogatywy i wolności szlachty, ta stanowiła na koniec sama wyłącznie naród, bo odsunięto mieszczan od prerogatyw dawniey wspólnych, a ztąd poszło, że prawa seymowe stały się wyłącznie prawami szlacheckimi.

W wieku więc XIV. w roku 1347 prawodawstwo Wiślickie wielu narodom dziś przed nami celującym, było przykładem i wzorem. Xięga Jana Łaskiego, zbiór praw dla korony w roku 1532 przez Mikołaja Taszyckiego i innych ułożony, i Statut Litewski wyprzedziły układem uporządkowanym sławę innych rządów, które kilku wiekami późniey potrzebę iednego zbioru zwłaszcza systematycznego

uznały. Lecz w pewnym względzie uprawniony, a samém wspomnieniem oburzający nierząd, wstrzymał postęp dalszego doskonalenia. Władza prawodawcza przeszła z osoby króla na stany, poległa na iednomyślności głów sejmujących. Dorywczo podług okoliczności i widoków, nieraz osobistych, stanowione i zmieniane ustawy, zastępowały w ogromnych księgach prawo, równość i wolność, można dodać, i niepodległość Królowi i wszelkiemu rządowi. Owe nadużycia prerogatyw stanu szlacheckiego, niedopuszczały równości i podległości osób w obliczu prawa. Obieralność sędziów uprzętała potrzebę nauki, możność poznania lepszych prawodawstw, i była zagrodą zasługi i talentu. Krótki pobyt młodzieży w przysionkach sprawiedliwości i w zakładach domowego zacisza prywatnych obrońców, Adwokatami i Mecenasami mianowanych — prosty zatem empiryzm zastępował naukę, a dobre mienie, tytuł, lub względy możnowładcy, były rękojmią zdatności. W tym składzie rzeczy prawodawstwa naszego, postęp nie mógł być inny iak wsteczny. Naród cały rozdzielony na klasy, z których iedne drugie nienawidziły, sądził się odmiennemi prawidłami. Nie było związku, iedności ani w rządzie ani w prawie. Większe iednakże miasta, szczególnie Pruskie, przejęły z zachodu tę prawdę, że prawność większėy iest wagi od słuszności czyli widzimisę Sędziego prawem nieograniczonego, zniewalały przeto młodzież do nauki prawodawstwa Rzymian, wydoskonalaiy niedolężne zwyczaje piśmienne tworu Teutońskiego, przekształcając oneż na zasadzie prawi-

deł przez Justyniana podanych, i poczytywały zności prawdy tych wiekami utworzonych za konieczny warunek zdatności Sędziogo. Obok chwalebnej staranności miast, należy przyznać w tém także duchowieństwu chwałę, że będąc w potrzebie poznania doskonałego kanonów, przykładalo się do nauki praw Rzymskich, i w téj zasmakowawszy, piękne owoce swéj zności wydawało. Któżby nieprzypomniał sobie Starowolskich, Załazowskich, Kromerów, Piaseckich! Nie dziw, jeżeli zwłaszcza powszechnéj wieści damy wiarę, że nauka prawa nader iest oschłą i mechanicznym tylko umysłem właściwą, nie dziw, mówię, że mała liczba znalazła się takich w narodzie naszym, żywością umysłu celującym, którzy nie dla potrzeby, lecz dla własnego popędu, poświęcali się téj umiejętności.

b.) Dyaryusze.

Dzienniki czyli protokoły opisujące w szczegółach odbywane seymy częścią są drukowane częścią zostają w rękopismach; o ilu drukowanych wiemy, przytaczamy ie, iako to:

§. Dyaryusz seymu Extraordynaryynego dwu niedzielnego Warszawskiego 27 Aprilis A. D. 1761 fol. Arkuszy 8½ bez m. druku.

§. Dyaryusz seymu *Convocationis* siedmioniedzielnego Warszawskiego, zdania, mowy, projektu i manifestu w sobie zawierający przez sessye zebrany R. P. 1764 w Warszawie w drukarni JKM. i Rplitey S. J. in fol. Arkuszy 42.

§. Dyaryusz seymu *Electionis* między wsią Wolą i miastem Warszawą odprawionego, zdania, mowy, porządek ceremonialny seymu, opisanie cudzoziem-

skich posłów, Audyencyi, recessu od manifestów *Con-pocationis* seymowi przeciwnych, tudzież mapę *Campi Electionalis*, Szopy i Okopów, oraz odpowiedzi Nayjaśniejszego Króla Imci Stanisława Augusta przy poprzysiężeniu *Pactorum Conventorum* iako też i Posłom od złączonych Stanów koronnych i Litewskich Konfederacyi rzeczypospolitey delegowanym dane w sobie zawieraiący przez sessyę i dni zebrany R. P. 1764 w Warszawie w drukarni J. K. M. i Rzplitey S. J. in fol. *Arkuszy 33. ale exemplarz podobno niecały.*

§. Dyaryusz seymu *Coronationis* opisanie aktu saméy koronacyi, tudzież oddanego od miast nazajutrz hołdu i Solennizacyi innych dni rzed seymem iako też i samego seymu po nim następującego *Coronationis* nazwanego, z wydrukowanemi w nim swoim porządkiem wszystkimi mowami Nayjaśniejszego Króla Imci Stanisława Augusta, kazaniem Imci Xiędza Krasieckiego Opatu Wąchockiego pod czas Koronacyi, oraz z zdaniami i mowami Senatorów, Ministrów, Posłów w czasie seymu i mieszczan w dzień oddania hołdu, naostatek i ceremoniałem odprawionej Xięcia Imci Kurlandzkiego Investytury w sobie zawieraiący przez dni i sessyę zebrany R. P. 1764 w Warszawie w drukarni J. K. M. Rplitey S. J. in fol. *Arkuszy 38. exemplarz bez końca, wydartego.*

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryinego odprawionego w Warszawie roku 1766 *Praeliminaria* tegoż seymu, iako to: uniwersał przed seymowy, seriem obranych posłów, konferencyą na zamku senatorów z Królem Imcią; tudzież w czasie seymu obrządek zaczęcia obrad, propozycye materye *pro objecto* do rady wyluszczaiące, przez Imci Pana Kanclerza W. Kor. od tronu JKMc, oświadczone i stanom komunikowane; oraz zdania, mowy tak JKMc, iako osob seymuiących wszystkie, skrypta różne i deklaracye *a latere extra* seymu od Posłów cudzoziemskich i *a Dissidentibus* podawane, także deklaracye postronnych potencyi pod czas audyencyi publicznych od posłów cudzoziemskich, JKMc i stanom Rzplitey na sessyach oddane, ceremoniały tychże audyencyi z mowami po-

słów cudzoziemskich, z odpowiedziami od tronu przez usta Imci Pana Kanclerza W. Kor. opisane; projektu przytym wszystkie w obradach seymowych traktowane i niedoszłe, także wszystkie skrypta *anonime in publicum* pod czas tego seymu wydane w sobie zawierający, przez sessye i dni zebrany. w Warszawie w druk. Soc. Je. in fol. 65 $\frac{1}{2}$ arkuszy; strony *nieliczbowane*.

§. Protokół albo opisanie zasłych czynności na delegacyi od stanów Rzplitey na seymie extraordynarynym Warszawskim do zawarcia traktatów z dworami Wiedeńskim, Peterzburskim i Berlińskim, dnia 19 Maia roku 1773 wyznaczoney, a d. 19. Marca roku 1775 zakonczoney. Z umieszczeniem wszystkich w rozmaitych materyach mianych mów, podanych tak od JJWW. Ministrów cudzoziemskich iako też wzajemnie od delegacyi not. Oraz cokolwiek mowiono lub czytano było, w właściwych każdego z JJ. OO JJ. WW. delegatów wyrazach wiernie spisany. Pod prezydencyą JW. Imci X. ANTONIEGO OSTROWSKIEGO biskupa Kujaw, i Pomorsk, porządkiem wszystkich sessyi ręką iego podpisanych ułożony. A z obowiązku prawa do uwiadomienia narodu, od trzymającego pióro, iakowym sposobem rzecz cała traktowana była, z przyłączeniem potrzebnym czytającemu niektórych wiadomości ustanowienia i umowienia delegacyi tyczących się, do druku podany. w Warsz. w druk. J.K. Mci nadwornéy 1775 in fol.

Zagaienie I. zawiera 324 stron, zagaienie drugie 170 stron, zagaienie trzecie, w drukarni Dufoura 263 stron, zagaienie IV. w druk. Mizlerowskiéy 1776. 443. stron, zagaienie V. tamże drukowane 176 stron, zagaienie VI. w druk. nadwornéy J.K. Mci 1775 roku 106 i 158 stron, zagaienie VII. w druk. Dufoura 1776. roku 92 stron.

§. Dyaryusz seymu ordynaryinego pod zwiazkiem konfederacyi generalnéy obojga narodów agitującego się (1776 roku od 26 Sierpnia). w Warsz. w druk. XX. Piarów 1776 in fol 471 stron.

zbiory praw ogólne — Dyaryusze. 169

Wydawca *Adam Cieciszowski* Sekretarz seymowy.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryinego Warszawskiego sześćcioniedzielnego R. P. 1778 dnia 5. Października odprawującego się. w Warsz. w druk. XX. Piiar. 1779 in fol. 294 *stron.*

W dedykacyi do Króla podpisany wydawca Sekretarz seymowy *Serafin Sokołowski*.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryynego Warszawskiego sześćcioniedzielnego roku 1780 odbywającego się. w Warszawie w drukarni nadwornéy J.K. M. in fol. 454 *stron, prócz rejestru rzeczy podług porządku sessyy.*

W Dedykacyi do Króla podpisany Sekretarz seymowy *Stanisław BADENI*.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryynego Warszawskiego sześćcioniedzielnego, roku Pańskiego 1782. w Warszawie w druk. Nadw. J.K. Mci. in fol. 416 *stron prócz rejestru rzeczy ułożonych porządkiem sessyy.*

W przypisaniu do Króla podpisany *Pius KICINSKI* Sekretarz seymowy.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryynego Grodzńskiego r. p. 1784 dnia 4. Października odprawiającego się. w Warszawie w druk. XX. Piarów 1785 in fol. 557 *stron prócz rejestru.*

Sekretarz seymowy *Mateusz TUKALSKI NIE-LUBOWICZ* podpisany w dedykacyi do Króla.

Jest drukowany i Dyaryusz seymu z roku 1786, lecz go nie mamy pod ręką.

§. Dyaryusz seymu ordynaryynego pod związkiem konfederacyi generalnéy obojga narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańsk. 1788. w Warszawie w druk. nadwornéy J.K. Mci. P. Kommissyi Eduk. narod. in fol. tom I. Część I. (bez roku) 325 *stron.* Część II, (1790 roku) 564 *stron.* Tomu II, (bez roku wydania) Część I, 403 *stron.* Część II, 285 *stron.*

W przypisaniu do Króla podpisany *Jan ŁUSZCZEWSKI* Sekretarz seymowy, który na pier-

wszęj karcie w pierwszym tomie umieścić ostrzeżenie, iż w niczem się nie przykładał do innych pism wychodzących pod tytułem Dyaryuszów i Dzienników seymowych.

Te dwa tomy obeymują 72 sessyi czyli czynności seymowe od dnia 6 Października 1788 do dnia 6 Marca 1789, wiadomy zaś długi ciąg tego seymu. Nie wiemy czyli więcéy z druku wyszło. Lecz rękopism, czynności tego seymu opiewający, przez Jana Łuszczewskiego w roku 1808 w bibliotece towarzystwa Warszaw. Król. Przyjaciół nauk złożony, znajduie się.

§. Dyaryusz seymu ordynaryinego pod związkiem konfederacyi generalney oboygá narodów w podwójnym Posłów składzie zgromadzonego w Warszawie od dnia 16 Grudnia r. 1791. w Warszawie w drukarni uprzywileiowaney Michała Grölla księgarza nadwornego J.K.M. in folio. Tom jeden część pierwsza *stron* XII. *arkuszy* trzy i *stron* 391—część druga *stron* 410.

Wydany przez Sekretarza seymowego *Antoniego Siarczyńskiego*; dociągniony do 7 Lutego 1792.

§. Dyaryusz zgromadzeń miejscowego miasta Warszawy i wydziałowego miast rzpltéy wolnych Xięstwa Mazowieckiego i Woiewodztwa Rawskiego, do wydziału Warszawskiego należących, na mocy prawa i uniwersału J. K. Mci z straży wyszłego, w dniach 1 i 10 Sierpnia roku 1791 w Kościele farnym kollegiaty Warszawskiéy S. Jana odprawionych. w Warszawie w druk. nadw. J.K. Mci i kom. eduk. in 8vo. 338 *stron*.

§. Summaryusz czynności konfederacyi Głney Targowickiey Kor. od d. 14 Maia 1792 roku w Targowicy rozpoczętych, na mocy prawa, tytuło: zalecenie WW. Kanclerzom oboygá narodów, ażeby Summaryusze sancytów Konf. Targowickiéy rozdrukowane i po Woiewództwach rozesłane były. Przez Stanisła

zbiory praw ogólne — Inwentarze. 171

wa Junoszę KUSZEWSKIEGO Metrykanta Kancellaryi koronnéy ułożony. in fol. 14 arkuszy.

Co do rękopismów Dyaryuszów, szukaćby ich trzeba po zamożnych bibliotekach. Między innymi pisze Czacki (o Lit. pr. II. 202) że posiadał dziennik seymu z roku 1568 przez Filipowskiego posła Krakowskiego pisany, tudzież dyaryusz konfederacyi Targowickiej (jak pisze tamże I. 42). W bibliotece K. Kwiatkowskiego w Warszawie znajdują się także niektóre, a biblioteka Załuskich posiadała ich mnóstwo (ob. Janocki Musar. Sarm. spec. I. III).

c.) Summaryusze i Inwentarze.

Ustaw żadnym związkiem materyi niezłączonych, po licznych zbiorach rozrzuconych, obciąć pamięcią co do miejsca, w którym się znajdowały, było nie podobna. Wzrastało też niepodobieństwo za każdym seymem. Tę niedogodność starali się różni uprzętnąć. Ztąd tworzyły się za prywatną starannością owe zbiory, inwentarzami, summaryuszami zwane, które za zwyczaj abecadła porządkiem, miejsce umieszczenia pojedynczych ustaw wskazują. O tych teraz mówić chcemy.

Naypierwszy podobny zbiór oddzielne dzieło stanowiący, utworzył Wojciech MADALIŃSKI, (u) i wydał takowy pod tytułem:

Inwentarz constitucyi koronnych. Od roku Pańsk. 1550. aż do roku 1628 uchwalonych. Przez Wojciecha Madalińskiego *in ordinem alphabeti* zebrany. We

(u) Braun (p. 15.) mianuje go mylnie Magdalińskim, może przez omyłkę druku.

Lwowie w drukarni Jana Szeligi, J. M. X. Arcybiskupa Lwowsk. Typographa. R. P. 1630. in fol.

Księga ta stron 153 zawierająca, mieści wie-
dnę rubryce treść konstytucyi, w drugiey ko-
lumnii wymienia rok onęży, w trzeciey wska-
zuie stronę zbioru, w którym się prawo znay-
duje, a w czwartey wyraża napis lub słowa
początkowe ustawy. —

Hoppiusz (p. 109.) przywodzi wydanie
drugie Warszawskie in fol. z roku 1632.

Mylnie Brekier (p. 8.) mówi, że do roku
1620 a zgodnie może z prawdą względem wy-
dania powtórnego Lengnich, Braun (p. 15.)
i Skrzetuski (T. I. p. 8.) twierdzą, że do roku
1632 praw stanowiących, iest to dzieło ska-
zówką.

Ś. JAN DZIEGIEŁOWSKI ułożył kontynu-
acją dzieła poprzedniego w ięzyku oyczystym,
sięgając konstytucye do roku 1643. którą Piotr
Elert, Typograf krolewski, wraz z zbiorem
Madalińskiego wydrukował w Warszawie
roku 1644 in fol. (Hoppiusz p. 109. Braun
p. 15. 16.)

Ś. MACIEY MARCYAN ŁADOWSKI wydał
w Warszawie w roku 1685 in fol. nowe podo-
bne dzieło. JÓZEF ZAŁUSKI podał onęż po-
mnożone do druku powtórnice w Lipsku w ro-
ku 1733 in fol. maj., a dalszymi onegoż z po-
mnożeniem wydawcami byli ARNOLF KAZMIRZ
ZEGLIICKI w Warszawie 1754 in fol., na ko-
niec TEODOR WAGA. Dosyć będzie tytuł osta-
tniego najlepszego wydania wypisać, lubo edy-
cja Załuskiego zaleca się ozdobnięszym for-
matem, drukiem, i lepszym papierem.

zbiory praw ogólne — Inwentarze. 173

Inwentarz praw, statutów, konstytucy koronnych i W. X. Litew. znajdujących się w 6. pierwszych tomach *Voluminis legum* niegdyś przez Macieja Marcyana Ładowskiego od R. P. 1550. do r. 1683 potym przez JMci Xiędza Andrzeia Józefa Załuskiego Referendarza na ów czas koronnego, z przydatkiem opuszczonych artykułów aż do r. 1726 zebrany, a przez Xiędza Arnolfa Zeglickiego Schol. Piar. zebraniem statutu pomnożony i do r. 1736 dociągniony, teraz przez Xiędza Teodora Wagę Schol. Piar. z potrzebnymi dodatkami i poprawami na nowo przedrukowany, R. P. 1782 w Warszawie w druk. JKMci. i Rzpłtęy u XX. Scholar. Piar. in fol. 934. stron oprócz rejestru.

Ze wydania dawniejsze tegoż dzieła mogą bydź w historycznych badaniach bardzo uyteczne i potrzebne, dowód tego daie Czacki (o Litew. i Pol. praw I. p. 267. not. II).

§. AUGUSTYN KOŁUDZKI następuje po Ładowskim z kolei czasu z swoim dziełem:

Promptuarium legum et constitutionum regni ac Magni Ducatus Lithuanie ad faciliorem ingentis voluminis multa annorum serie adulti indagationem in capita, per status, duobus libris per Generosum Augustinum Kołudzki, Judicem Terrestrem Junivladislaviensem, ex mandato et privilegio S. R. M. dispositum A. D. 1697. (w) Elenchum librorum et statuum seu capitum sequens pagina indicabit.

Na drugiey stronie tytułu zaś:

Elenchus Librorum et Statuum seu Capitum. LIBER PRIMUS. Quoad Publicam Negotiationem Status Politici. 1. Status Regius. 2. Seymów, Seymików incompatibilium et Vacantiarum obrony Rzeczy posp. 3. Militaris. 4. Cum Exteris Nationibus. 5. Meritarum et Demeritarum Personarum. 6. Fisci. 7. Inter-

(w) Myli się więc Hoppiusz który kładzie rok wydania 1695 (p. 109.) a równie i Gryphiusz tamże w nocie przytoczony, który powiada, że po łacinie i po polsku toż *promptuarium* wyszło; co tak chyba rozumieć należy, że zawiera i statuta i konstytucye.

regni. **LIBER SECUNDUS.** Quoad Communem Ordinem Justitiae Administrandae Negotiorum Forensium.

1. Status Spiritualis. 2. Nobilitaris. 3. Dignitatum et Officiorum. 4. Materiarum Judicium Intranantium. 5. Limitum. 6. Trybunałów. 7. Civitatensis, Portow, Mostow, Personarum servilium vagabundarum, Hultaiów.—*Lithuanicae leges similiter duobus libris seorsim comprehenduntur tertia libri parte.* — in fol. Bez mieysca druku, 540. i 343. stron, oprócz reiestrów.

Dzieło to układał autor z woli i zlecenia Jana III. którego śmierć przed wydaniem zaszła, opłakuie w przedmowie. Przez podziały, które z odwrotnéj strony tytułu powyżéj wypisanéj się okazują, utrudnione iest wynaydywanie szczególnych praw.

§. Dalej idzie z cząstkowym układem **MACIEY GLISZCZYŃSKI** pod tytułem:

Compendium legum ex statuto et constitutionibus Regni Poloniae quae videlicet tantum ad continuum usum judicantium, et litigantium requiruntur, ex farragine legum per alphabetum ad a. 1736 excerptum aucthore Mathia Gliszczyński, Notario terrestri palatinatus Calissiensis: Calissii 1754. in 4to.

Sam tytuł okazuje, że tylko takich praw skazówką iest to dzieło, które potrzebne do sądownictwa. Odsyła autor do pierwiastkowych lub dawniejszych zbiorów, nie do Volum. leg. na ów czas ieszcze nie zupełnie wyszłych.

§. Podobnym iak Gliszczyński Sumarzystą iest **MICHAŁ SŁOŃSKI**, który wydał:

Accessoria statut i konstytucye z Czaradzkiego, Ładowskiego i suplementu JO. Xięcia JMci Załuskiego Bisk. Krak. w pospolitości a naybardziéj co do processu potrzebniejszego. Tudzież formularze tranzakcyi niektórych przez JP. Michała Słóńskiego, Vicegerenta Łukowskiego S. G. zebrane. w Lwowie 1760. in 8vo 666. stron.

§. Z porządku lat co do wydania następuje:

Zbiór konstytucyi koronnych materyi status i Jurysdykcyi sądowych tyczących się od r. 1764 dnia 7. Marca do ostatniego seymu ordynaryjnego w r. 1780 dnia 2. Mca Października odprawionego; sposobem inwentarza ułożony dla łatwoty wiadomości praw pod nayłaskaw. rządem Najjaśn. Stanisława Augusta Króla Pol, W. X. L. etc. stanowionych, krótko przez Ur. XAWEREGO JASIŃSKIEGO, Komornika granicznego Wództwa Gnieźnień. zebrany ku powszechnemu użytkowi podany. w Warsz. 1781 u Grölla in 8vo 153. *stron prócz rejestru abecadłowego.*

Dziółko to podaje treść krótką konstytucyi porządkiem seymów.

§. Summaryusz praw i konstytucyi seymowych od roku 1764 do roku 1780 w materyach skarbowych i o sądach kommissyów skarbu obojga narodów ustanowionych, przez JW. JP. Michała BERNOWICZA Podczaszego Woiewództwa Nowogr. Kommissarza skarbu W. X. Lit. zebrany w roku 1782. w Grodnie w druk. J.K. Mci in 8vo 395 *stron.*

Na końcu przyłączona jest specyfikacya opłacaiających czynsz emfiteutyczny do skarbu Rzplitéy z starostw i dzierżaw W. X. Lit.

§. Kontynuatorem Wagi iest Teod. OSTROWSKI, który wydał dzieło użyteczne takowe:

Inwentarz nowy praw, traktatów, i konstytucyi koronnych i W. X. Lit. w czasie bezkrólewia r. 1764 i za panowania Najjaśn. Stan. Augusta do roku 1780 uchwalonych, na wzór inwentarza dawniejszego ułożony przez X. Teodora Ostrowskiego. S. P. w Warszawie 1782 w drukarni J.K. Mci i Rzplitéy u XX. Scholar. Piar. in fol. 352 *stron oprócz rejestru.*

Dzieło to iakb kontynuacya Ładowskiego ostatecznie przez Wagę wydanego, służy do VII. i VIII. voluminu legum, lubo są w niém i odsyłacze do konstytucyi, po każdym seymie oddzielnie z druku wyszłych.

§. Suplement do inwentarza nowego praw od roku 1764 uchwalonych: z seymów Warszawskiego w roku 1782 i Grodzieńskiego w roku 1784 ułożony. w Warszawie w drukarni JK. Mei i Rzplitey u XX. Schol. Piar. 1785 in fol. 16 stron.

Jest to kontynuacya do inwentarza Ostrowskiego podobno przez niego samego sporządzona.

§. Zbiór praw polskich i W. X. Litewskiego od roku 1347 seymu Wiślickiego aż do roku 1786 podług Heynekcyusza i Hepfnera porządku ułożony przez Fr. B. PIEKARSKIEGO Prezesa sądu karzącego dep. krak. i t. d. w Krak. w druk. Akadem. 1813 in 8vo 196 stron.

B.) Zbiory praw kraiovych szczególnych.

Prawa nasze polskie szczególne, są rozmaite. Miały swoje wyłączne prawa niektóre prowincye; rządziły się swoimi zwyczajami, *consuetudines*, *excepta* zwanemi, niektóre ziemie; odmiennemi i oddzielnemi przepisami sądziły się miasta nasze, a dawniey i znaczna ilość włości prywatnych wiejskich, dopóki w zamęcie nierządu samowładztwo dziedziców, nieprzemieniło wielu włościan wolnych na poddanych, a prawo im nadane na swoją dowolność. Mówić będziemy wprzód o prawach prowincjonalnych, ziemskich, i o synodalnych, a następnie niżej i o prawach mieysko-włościńskich czyli municypalnych.

Pomiędzy prawami prowincjonalnemi najważniejszem jest statut Litewski, który oprócz całej Litwy miał powagę w województwach Kiiowskiem, Braclawskiem i Wołyńskiem. (Czacki o Lit. i Pol. praw. I. p. 44), a nawet

w sa-

w saméy koronie był uważany za prawo posiłkowe czyli pomocnicze. Nie iest zamiarem naszym pisać historią zbioru tego, zwłaszcza, że mamy onę w krótkości podaną przez Czackiego w dziele często wspominaném o Litewskich i Polskich prawach (T. I. p. 2. seqq. 43. seqq.). Dosyć będzie za przewodnictwem tego uczonego męża tyle nadmienić o tém, ile cel zamierzony dopuszcza. W roku 1529 ułożony został zbiór ten szacowny, statutem Litewskim zwany, po raz pierwszy przez Gastolda, Kanclérza, z woli Zygmunta I. (ob. statut Lit. Rozd. VII. art. 13. §. 4.). W roku 1564 nastąpiło dzieła tego uzupełnienie pierwsze, cokolwiek późniéj drugie, a w roku na koniec 1588 za Zygmunta II. ostateczne onegoż do zachowania podanie i zatwierdzenie władzą seymową. Statutu pierwszy i trzeci układ pewnie pisany w ięzyku Ruskim (Czacki l. c. p. 48), drugi zaś podobno pisany po Polsku (Czacki l. c. p. 49. I.) iak Czacki zaświadcza, trzeci ostateczny na końcu układ, przez Lwa SAPIEHĘ na ięzyk Polski z Ruskiego przetłómaczony, po raz pierwszy w tym wykładzie wyszedł z pod prasy drukarskiéj, ponieważ poprzednie układy pierwszy i trzeci Ruskie, i drugi Polski zostawały tylko w rękopismach i drukiem upowszechnione nie były. Tłómacza Lwa Sapiehę ogłosili niektórzy mylnie za układacza i twórcę ostatniéj rewizyi (Bröcker Beyträge p. 18. cfr. Czacki T. I. p. 48. 49.). Ile razy zbiór ten tłómaczenia Lwa Sapiehy był przedrukowywanym, opiewa tytuł ostatniego Polskiego wydania:

Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego naprzód za

Nayiaśnieyszego Hospodara Zygmunta III. w Krakowie w roku 1588, drugi raz w Wilnie w roku 1619 z pokazaniem zgody i różnice statutów koronnych i W. X. Lit., trzeci raz za Nayiaśn. Władysława IV. w Warszawie w roku 1648 z przydaniem konstytucy od roku 1550 do 1647, czwarty raz za Nayiaśn. Jana III. w Wilnie w roku 1698, z przyłożeniem pod artykuły konstytucy seymowych od seymu r. 1550 aż do seymu r. 1690 obojga narodom służących, (Textu samego w niczym nienaruszając), piąty raz za Nayiaśn. Króla Stanisława Augusta, szczęśliwie nam panującego, powtórnie z przydatkiem summaryuszów, praw i konstytucy od r. 1764 do r. 1786 przedrukowane. w Wilnie 1786 in fol.

Księga ta dzieli się na 14. rozdziałów, każdy rozdział na artykuły, a te na paragrafy.

W bibliotece Żałuskich znajdowały się dwa rękopisma statutu tego, (*Vid. Janocki Musarum Sarmaticar. specimina nova.* I. p. 87.). Żałować trzeba, że nie opisał onych Janocki.

Summaryusz czyli rejestr dokładny za statutem znajdujący się i użycie onegoż ułatwiający, jest ułożony przez *Stanisława Galaske*, prawnego Praktykanta przysięgłego miasta Wilna, iak zakończenie rejestru tegoż w wydaniu drugiem statutu od roku 1619. przez *Bartłomieja Gawłowickiego* zdziałaniem, poświadczają.

P. Józef Zawadzki, staranny o pomnożenie literatury kraiowéj Typograf uniwersytetu Wileńskiego, zamysła o nowéj edycyi in 8vo, przez uiszczenie zamiaru tego przyczynił by sobie zasługi o dobro publiczne. Starożytności szczęśliwszój pomnik ten chwalebny w odległych kraiach jest winnie szanowanym, miało albowiem wyysść także niedawno z pod prasy w ięzyku Rossyyskim tłómaczenia ANASTA-

ZEWICZA, obok z tekstem polskim w Petersburgu.

Nie można statutu Litewskiego nazwać dziełem doskonałego prawodawstwa ani doskonałości bliskiem, nie można, chyba w uniesieniu lub w braku wiadomości, przekładać go nad zbiory praw nam współczesnych wieku XVIII. i XIX., należy i owszem wyznać, że traci surowością gdzie nie gdzie, że do naszych czasów nie jest stosownym, a wyznanie takowe niewyłącza zaszczytu dobroci i stosowności onegoż owczesnéy, nie ubliży sławie, że Litwa pobratymcza miała za staraniem naszych Królów układ prawa systematyczny w ten czas, gdy inne narody o tém ani pomyślały. Lecz czemuż, wyprzedziwszy o tyle inne narody, niepostępowano w udoskonaleniu daléy? Znał Czacki świętość dzieła pierwiastkowego i uwiecznił je a wraz z niem imię swoje komentarzami nadzwyczajną erudycyją napelnionemi. Przepowiedział sam wieszczym duchem, że późne pokolenia czytać i zastanawiać się będą nad dziełem iego godném chwały i wdzięczności. Przeczytanie przedmowy i zakończenia kilku stron, wzbudzi w każdym uszanowanie dla męża, którego zaletom inaypóźniejsza potomość cześć należną odda.

Statut Litewski znalazł oprócz wyż wspomnianego Stanisława Galaskiego, drugiego późniey Sumarzystę bezimiennego, w dziele:

Prawa z statutu W. X. Litewskiego i konstytucyi dla wygody pilnujących z urzędu albo potrzeby sądów i dla innych obywateliw koronnych i Litewskich wiadomości porządnie podług alfabetu zebrane, a ile w processa prawne wchodzących o pretensye wszelakie. w Warszawie 1783. in 8vo 796. stron.

Lepsze dzieło od tytułu, który nie wiele czyniąc nadziei, mógłby zawieść.

§. Zbiór Praw i przywilejów miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych, na żądanie wielu miast Koronnych iako też W. X. L. ułożony przez Piotra DUBIŃSKIEGO Burmistrza Wileńskiego. w Wilnie 1788. in fol. —

Przywileie te zaczynają się od Władysława Iagł. i dochodzą aż do Seymu konstytucyynego porządkiem wieków ułożone, i w tym języku wydrukowane w iakim były wydane, iako to w Łacińskim, Ruskim i Polskim.

§. Mazowsze zostając do roku 1526. czyli zacząwszy od Konrada w wieku XIII. do wygaśnięcia Xiążąt Stanisława i Janusza, udzielném lubo Polszcze uległém Xięstwem, szczytło się przez czas nieiaki oddzielném prawem, które pod panowaniem Zygmunta I. zostało z późniejszymi dodatkami drukiem upowszechnione, pod tytułem:

Statuta Ducatus Mazoviae quaecunque vel more antiquo vel Ducum sanctionibus prolata, publico consensu approbata servantur: bona fide collecta et in unum volumen comportata opera atque diligentia magnifici Dni Petri GORINSKI in Oyrzanów heredis Palatini et vicesgerentis Ducatus Mazoviae. Auctoritate serenissimi Principis et Dni Dni Sigismundi Dei gratia Regis Pol. etc. confirmata et publicata.

Na końcu zaś jest napis: *Cracoviae per Hieronymum Vietorem Regiae Cancellariae Calcographum DXLI.* (to jest 1541.) (x) in fol. 5 i 142 kart, gockim drukiem.

Dzieło to dziś nierównie rzadsze od zbioru Łaskiego, przez drukarza dedykowane Piotro-

(x) Przez pomyłkę zapewne drukarską umieszczony u Czackiego (opraw. Lit. i pol. I, 42. nota 244) zamiast 1541 rok 1543.

wi Gamratowi, Prymasowi Królestwa i Biskupowi Krak., jest w Bibliotece Akademii Krakowskiej.

W roku 1576 ustanowiono, że Mazowsze przyymnie prawa koronne, wyłączenia tylko niektóre ostrzega. Stefan Król zatwierdził je dnia 10. Czerwca roku 1577 w Malborgu do przyszłej rewizyi, która nigdy nienastąpiła (Vol. leg. II. fol. 930. — 950 i inwentarz Żeglickiego czyli Wagi p. 920 — 934); a tak dawny ów zbiór statutów wyszedł z powagi i wykonania tak dalece, że iako niepotrzebny zarzucony, w wieczny byłby może zagrzebany niepamięci, gdyby Czacki o nim nie mówił, w rozprawie o prawach Mazowieckich.

Statutu tego przekład polski, w roku 1450 wykonany, i w wspomnionéj rozprawie Czackiego opisany, w wyjątkach wiadomy jest publiczności. Obacz tutaj tom I. k. 187.

§. Prusy królewskie czyli ta część Prus, która do roku 1772 do Polski należała, miały także swoje prawo prowincjonalne przez Reinolda Heidenszteyna i Mikoł. Niewieścińskiego ułożone (y). Wyszło ono z pod prasy drukarskiej kilkakrotnie, poraz pierwszy w tym kształcie po łacinie:

Jus terrestre nobilitatis Prussiae correctum A. D. 1598. 1. De successionibus 2. de donationibus et Testamentis 3. de Tutelis 4. de praescriptionibus 5. de magistratibus et Judiciis 6. de processu in causis civilibus 7. de finibus regundis. — Na końcu dzieła, kart 35 nieliczbowanych in 4to zawierającego, te czytamy wyrazy na oddzielnéj karcie:

Cum gratia et privilegio Serenissimi Regis Poloniae ad annos decem excudebat Thorunii Andreas Contentius a. d. 1599.

W exemplarzu tym, który posiada Jan. Winc. Bantkie, znajduie się wiele przypisków podobno Hartknocha własnoręcznych, a między innemi to godne uwagi historyczne doniesienie: *Jus hoc terr. nob. Prussiae correct. publicatum est in Svecen. Judiciis Palatinatus Pomer. feria II. ante festum S. Michaelis Archangeli a. 1599 per P. Andream de Golub Mlem (ministerialem) R. G. ad id a Magno Ludovico de Mortangen Mortański Plni Pomeran. deputatum. Legi relationem hujus publicationis in actis Palatinal. in templo Skarseviae hactenus asservatis, sed jam putrefactis, qb. (quibus) et jus correctum sine §. inscriptum fuit circa relationem hanc Mtis.* Że to prawda, przekonywa Lengnich *Preuss. Gesch.* T. IV. pag. 302.

Roku 1622 nastąpiło wydanie drugie w Toruniu.

Toż samo dzieło przetłómaczone przez Daniela PETTERSONA, Gdańszczanina, na język Niemiecki i Polski, wydrukowaném zostało pod takim samym tytułem, iak powyższy, w Gdańsku u Andrzeia Hinefeldy w roku 1625. 1647. in 4to i zawiera w wydaniu tém 89 stron. Po lewéj ręce stron znajduie się text Łaciński, a po prawéj w iednéj kolumnie tłumaczenie Niemieckie, w drugiéj Polskie, daléj w r. 1685. a z przypisami w latach 1728. i 1736.

Prawo to szlachty Pruskiéj zyskało na seymie w roku 1598 za Zygmunta III. sankcyą dla Prus. Drukarnia Warszawska XX. Piarów umieściła takowe w zbiorze *Voluminum legum* (VI. fol. 549 — 572.) a to stało się powodem,

że empirycy nasi poczytywali ustawy te za prawo ogólne czyli powszechnie nawet Polskoszlacheckie, lubo nigdzie i nigdy téj powagi z woli prawodawcy wyraźney niedostało, służąc od początku i zawsze saméy tylko szlachcie Pruskiéy (cf. Czacki o Lit. i Pol. praw. I. p. 43). Jana Bantkiego rozprawa na czele prawa Chełm. iego wydania umieszczona, zdaie się uchylać w tém wątpliwosc wszelką. Prawo to znane u nas powszechnie pod imieniem *Korrektury Pruskiéy*.

§. Przywileiów Prusom przez Krzyżaków, a po przyłączeniu do Polski przez Królów Polskich, nadawanych, są następujące zbiory:

Stanisław Karnkowski jest wydawcą xięgi: *De jure provinciali terrarum majorumque civitatum Prussiae. Cracov. 1574. in 4to*, która przypisana Henrykowi Walezysuszowi zawiera wszelako takie ustawy, które nie były prawem, a po części wyszły z użycia. (Hoppiusz p. 141.)

§. *Jura municipalia terrarum Prussiae, et leges ad eas terras privatim pertinentes. anno Domini 1578. in 4to 160 stron nieliczbowanych.*

Na końcu dzieła dodano: *Dantisci excudebat Jacobus Rhodus MDLXXVIII.*

Powtornie przedrukował tenże sam Jakob Rhodus pod tytułem odmiennym przyzwolitszym w ięzyku Łacińskim i Niemieckim:

Constitutiones terrarum Prussiae, Gedani-primum editae, deinde in publicis comitiis Thoruniae conciliatae, Regia tandem auctoritate pro commodo publico confirmatae.

Constitutiones der Lande Preussen Königlichen orths, Erstmals zu Dantzick auffgericht, darnach in un. (und) auff gemeinem Landtage zu Thorn zu hauffe gebracht, Und durch des Allerdurchlauchtigsten, Hoch-

gebornen Fürsten und Grossmächtigsten Herrn, Herrn Sigismundi von Gottes Gnaden Könige zu Polen, Grossfürsten in Litthauen, Preussen, aller Lande Preussen und Masaw etc. Herrn und Erbling etc. authoritet, gemeiner wolfarth zu gutte bestettiget. 1595 in 4to.

Toż przedrukowanie zawiera atoli iedynie tylko przywiléy i uchwałę przez Zygmunta w Krakowie w roku 1538 Prusom nadane, które w poprzednio opisanym pierwszym zbiorze znayduie się p. 108 — 125. (z)

§. Całkowicie zbiór pierwszy przywileiów i nadań Jakóba Rhodusa, przedrukował pod takim samym, iak ów pierwszy, tytułem w Gdańsku Andrzej Hünefeld A. D. 1638 in 4to (36 kart nieliczbowanych), a powtórnie A. D. 1657 in 4to maj. (tyleż kart nie liczbowanych).

§. Nowe wydanie pod tytułem:

Jura fundamentalia terrarum Prussiae una cum pacto feudi districtuum Leoburgensis et Bythoviensis, caeterisque eosdem districtus concernentibus monumentis. Gedani. typ. Joannis Jacob. Preussii A. D. 1733 in 4to (82 stron.)

Tytuł sam okazuie, że wydanie to iest pomnożone. Rzeczy w tychże zbiorach zawarte znayduią się także częścią in voluminibus legum, częścią in condice diplomatico Dogiela.

§. Dzieła tu należące ieszcze, są:

- 1.) *Lauda statuum et ordinum terrarum Prussiae in conventu generali die 28. Augusti A. D. 1730 Graudenti congregatorum.* Gedani typis Ulrici Krossii 1731 in 4to.
- 2.) *Privilegium civitatum minorum Prussiae occidentalis* (Zygmunta III. z roku 1593) commen-

(z) Tytuł Niemiecki, któryśmy literalnie wypisali, przypomnieć może, na iakim nierównie wyższym stopniu wykształcenia była Poliszczynna za Zygmunta, i z iego starania, od Niemczyzny, która zdaie się bydz w ów czas nie wiele odmienną od téy, którą Tacyt opisuie, a o pisowni ani myślano.

tariola illustratum. Praemittitur de civitatibus minoribus introductio historica. Dantisci 1739 in 4to (13 i 42 stron.)

O innych wydaniach i dziełach praw Pruskich cf. Hartknochii Diss. XVII. de var. reb. Pr. et Hoppius p. 142.

§. Prusy Xiążęce (wspomniemy i o tych iako o lenności korony Polskiej) miały oddzielną księgę prawa:

Jus provinciale ducatus Prussiae. Publicatum a. 1620. Rostochii in offic. typographica Augustini Ferberi 1623 in fol.

Gruby foliał na 7 xiąg podzielony, xięgi zaś dzielą się na tytuły, a te na §§. Pierwsza xięga mówi o postępowaniu sądowém w sprawach cywilnych, druga traktuje o małżeństwach, opiekach, etc. trzecia rozprawia o nabywaniu własności i o posiadaniu, czwarta rozwodzi się o kontraktach, piąta tłumaczy testamentów i spadków beztestamentowych teorią, szóstą wyklada rzecz o kryminałach, a siódma stanowi o lennościach. Na czele dzieła jest położona za tytułem ustawa, ogłaszająca zbiór ten za prawo, Jana Zygmunta Xiążęcia Pruskiego.

§. Xięstwa Kurlandzkiego i Żmudzi (Semigallia) *pacta, privilegia et jura* za Zygmunta Augusta zasze, są umieszczone w woluminach praw (Vol. leg. VI. fol. 502 seqq.). Nie powiedziano, kiedy i gdzie po raz pierwszy wyszły z druku, lubo było do tego miejsce i sposobność (Vid. ibid. fol. 501 in fine.)

§. Inflant prawa i przywileje szczególne za Stefana Króla na seymie Warszawskim w roku 1582 sankcyonowane, były drukowane w Kra-

kwie w rok po ich ustanowieniu, potem w Gdańsku bez wyrażenia roku i drukarza, a na koniec umieszczone zostały w zbiorze Konarskiego. (Vol. leg. II. fol. 1040 — 1046). Wydania Gdańskiego z X. kart nieliczbownych składającego się tytuł tak brzmi:

Constitutiones Livonicae post submotum ex Livonia Moschum, a Serenissimo Stephano, Poloniae Rege, sancitae. Cracoviae in officina Nicolai Scharffenberger, Typographi regii a. 1583 antehac excusae, nunc Gedani recusae. in 4to.

§. Ziemia Podlaska w roku 1569 za Zygmunta Augusta (Vol. leg. II. fol. 745 — 752), ziemia Wołyńska w tym samym roku (Vol. leg. II. fol. 753 — 758), iako też w tym czasie i Xięstwo Kiiowskie (ibid. fol. 759 — 766) uzyskały przywileje i prawa niektóre wyłączne. Każda prawie ziemia miała swoje zwyczajowe prawa (*consuetudines*) iak naturalnie, bo w braku ustaw pisanych, zachowania w podobnych przypadkach iednakowo ponawiane, przybieraiały nieznacznie moc obowiązującą. Alexander Król ogłaszając statut przez Łaskiego ułożony, zostawił z tego powodu umyślnie kilkanaście kart próżnych w tym celu i z tém zaleceniem, aby każda ziemia, wpisawszy tam swoje *consuetudines*, podała oneż pod zatwierdzenie królewskie. (Vol. leg. I. fol. 334.) Przyjął i umieścił zaś tenże Król w zbiorze pomienionym dla wzoru i naśladowania powszechnego *consuetudines Cracovienses* (Vol. leg. I. fol. 325.).

§. Wymienimy teraz zbiory drukowane praw duchownych, naprzód katolickich a następnie innych religij. Józef Andrzej Załuski zamy-

ślał wydać wszelkie ustawy synodalne katolickie i grekounickie pod tytułem: *Synodicon Poloniae orthodoxae*; ogłosił w tym celu plan i spis dzieł, które miał w zbiorze tym umieścić, wzywał do prenumeraty; lecz gdy ta niedoszła, zamysł zatém iego nie mógł być wykonanym. Wymienia Załuski w tym planie drukowanym, którego tytuł:

Conspectus novae collectionis legum ecclesiasticar. Poloniae, etc. Varsav. 1744 in 4to 79 stron.

Różne zbiory ustaw synodalnych, iakie z wieku XII. i późniejszych w rękopismach i nigdy niedrukowane w bibliotece swéy posiadał, o których nie czynimy żadnéj wzmianki, bobyśmy tylko powtarzali rzeczy już z niego wiadome. Odsyłamy zatém do tegoż dzieła czytelników ciekawych wiedzieć o rękopismach, które podobno za zaginione uważać można. Kładziemy ieszcze poprzednią uwagę tę, że nawet zbiory drukowane ustaw synodalnych są rzadkie, a to z téj przyczyny: Biskupi po odprawieniu Synodu, rozkazywali uchwały te swym nakładem w tak ograniczonéj liczbie exemplarzy drukować, aby ta na rozdanie pomiędzy swych prałatów i inne znakomitsze duchowieństwo wystarczała. Że zaś te exemplarze po śmierci ich właścicieli, dostawały się pospolicie w ręce krewnych, którzy tego rodzaju puściznę nie bardzo cenili, niedziw tedy, że księgi takowe na funciki obracane, ieszcze rzadszemi się stały (Janocki *Nachr. v. rar. Büch. II. 1*). Wymieniamy tedy tylko ustawy drukowane synodalne, naprzód zborów prowincjonalnych lub ogólne, a następnie zborów dyecezalnych.

Co do pierwszych należą tutaj.

- 1.) *Statuta provincialia: toti provincie Gneznen. valentia auctoritate apostolica edita, ut clare patet ex bullis summorum pontificum hic insertis in 4to (1518) 10 arkuszy.*

Janocki (*Nachr. v. der Zalusk. bibl.*, IV. p.

- 171) opisuie toż dzieło.

- 2.) *Statuta provincie Gnesnen. antiqua et nova revisa diligenter et emendata. Cracov. 1528 per Math. Scharffenbergk. excussum in 4to 198 stron.*

Janocki (*Nachr. v. der Zalusk. Bibliothek* II.

p. 1.) opisuiąc to bardzo rzadkie dzieło, donosi, że ułożone z woli Jana Łaskiego Arcyb. Gnieź. zawiera uchwały synodalne Mikołaja Trąby i jego następcy Łaskiego. Część od tegoż pochodząca, podaje także *bullam apostolicam de legatione nata R. D. Joanni de Lasko, Archiepis. Gnesn. data; bullam apostolicam de non recipiendis plebeis ad ecclesias cathedrales ultra numerum IV. statutum de reformanda universitate Cracov; edictum Sigism. I. Regis Pol. contra Lutherum ejusque sequaces.*

- 3.) *Gnesnensis metropolitanae ecclesiae constitutiones synodor. provincial. etc. Cracov. 1574 in 4to (Hoppiusz in Sched. p. 126.)*

4.) Ustaw synodalnych prowincjonalnych w niebytności Jak. Uchańskiego pod prezydentą Aloizego Lipomana d. 19 Maia 1577 roku w Piotrkowie zaszłych, zbiór miał wyysść z druku in 4to w Krakowie 1578, iak świadczy Żaluski (*in conspectu collectionis legum ecclesiasticar. Poloniae* p. 10).

- 5.) *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis, provincialium tam vetustorum quam recentiorum usque ad A. D. 1578 studio et opera R. D. Stanislai Karnkowski, Dei gratia episcopi Vladislav. et Pomeraniae collectae, et ad praescriptum sacrosancti concilii Tridentini et S. Se-*

dis apostol. correctae, et in unum volumen redactae. Cracov. Andr. Petricovius impressit A. D. 1579. in 4to 3½ alfabetu. (Janocki Nachr. v. der Zalt. bibl. II. p. 11.)

Względem dzieła tego obacz niżej uwagę pod numerem 10.

6.) *Constitutiones et decreta: condita in provinciali synodo Gnesnensi, quam Ill. et R. DD. Stanislaus Karnkowski Dei Gratia Archiep. Gnesnen. legatus natus, et Regni Pol. Primas ac Primus Princeps Petricoviae habuit, anno MDXIC. (1589.) Sixto V. Pont. Max. Pragae typis mandabat Joan. Othmarus. A. 1590 in 4to 16 arkuszy. Janocki (Nachr. II. p. 6.) tudzież Załuski in conspectu p. 10 dodaie: Liber stupendae raritatis.*

7.) Soboru dnia 8. Października r. 1607 w Piotrkowie pod kardynałem Bernardem Maciejowskim prowincjonalnie odbytego, uchwały wyszły z druku w Krakowie 1609 lub 1611 roku, a były przedrukowane powtórnie tamże 1630 in 4to (Załuski in Conspectu p. 10).

8.) Zbiór Synodu prowincjonalnego w Piotrkowie odbytego dnia 26 Kwietnia r. 1621 pod Wawrzeń. Gembickim Arcybiskupem Gnieźn. wyszedł z pod prassy w Krakowie in 4to 1624 (Załuski l. c. p. 10.).

9. Zbiór Synodu prowincjonalnego pod Janem Wężykiem, Arcyb. Gnieźn. w Piotrkowie d. 22 Maia r. 1628 nastąpionego uchwała xięga wyszła z druku in 4to w Krakowie najprzód 1626 roku (Załuski l. c. p. 10); powtórnie roku 1629 (Janocki Nachr. v. rar Büchern. II. p. 26). Tęcza raz roku 1641.

10.) *Constitutiones synodorum metropolitanæ ecclesiae Gnesnensis provincialium auctoritate synodi provincialis Gembicianae per deputatos recognitae*

jussit vero et opera etc. Joannis Węzyk, Archiep. Gnesn. editae.

Pierwsze wydanie Krakowskie z drukarni Andr. Piotrkowczyka roku 1630 in 4to opisane przez Janockiego (w dziele *Nachricht v. rar. polnisch. büchern* II. pag. 20 seq), znajduje się w bibliotece XX. Misyonarzy w Warszawie. Drugie wydanie tamże, z drukarni *collegii majoris universit. Cracov.* 1761 in 4to.

Dzieło to, tudzież drugie pod Nro 5. przytoczone, stanowią zbiór praw szczególnych kościoła polskiego. Podzielone są te konstytucje synodalne na pięć ksiąg. Z tych cztery pierwsze, obeymują postanowienia do roku 1577; książka zaś piąta zawiera uchwały na synodzie Piotrkowskim w roku 1577 przyjęte. Obszerniejszy jest zbiór deputowanych niżeli Karnkowskiego. W obydwóch rozkład rzeczy jest na wzór Dekretaliów Grzegorza IX. Zastosowane są prócz tego te zbiory do praw powszechnych kościoła katolickiego i potwierdzone od papieżów. Prócz tych zbiorów konstytucyi, było jeszcze sześć synodów powszechnych kościoła polskiego, iako to w latach 1589. 1607. 1621. 1628. 1634. i 1643, na których ustawy uchwalone i drukowane, przytaczamy tu pod Nro. 6. 7. 8. 9. 11. 12.

11.) Synodu prowincjonalnego pod Janem Węzykiem d. 13. Listopada r. 1634. w Warszawie odbytego, zbiór uchwał wyszedł w Krakowie po dwakroć roku 1636. a był potem przedrukowany w Wilnie, i znowu w Warszawie tegoż samego roku. (Załuski *conspectus* p. 10.)

12.) *Synodus provinc. sub etc. Matthia Lubieński, Archiep. Gnesn. Varsaviae a. 1643 d. 8. Novemb.*

celebrata. Cracov. in offic. Petri Elert. 1646. 4to. 12. arkuszy (Janocki Nachr. II, p. 28.)

§. Zwracamy się teraz do wymienienia zbiorów drukowanych ustaw synodów dyecezalnych, a zaczynamy poczet ten od dyecezyi Gnieźnieńskiej:

1.) *Statuta diocesana pro diocesi Gneznen.* z roku 1512 z herbem Jana Łaskiego. W druk. Hallera in 4to. 1½ arkusza. (*Janocki Nachr. v der Zal. bibl. IV, p. 157.*)

2.) Ustaw synodu dyecezyynego Gnieźnieńskiego pod Janem Łaskim w Gnieźnie r. 1513. odbytego, zbiór wyszedł w Krakowie in 4to. tegoż samego roku 1513. Załuski (*conspectus* p. 11.) wspomina o tém dziele i przytacza jeszcze następujące zbiory drukowane uchwał synodu dyecezyalnego Gnieźnieńskiego.

3.) Z roku 1593 d. 29. Marca w Łowiczu pod Stan. Karnkowskim odbyty, w Poznaniu 1593 in 4to. drukowany synod.

4.) W roku 1602 w Gnieźnie, Kaliszu i Łowiczu pod Stan. Karnkowskim odprawionego synodu zbiór, wydany w Krakowie 1602 in 4to.

5.) W roku 1612. dnia 9. Maia w Łowiczu pod Woyc. Baranowskim zwołanego synodu dzieło wyszło z druku w Krakowie 1612 in 4to.

6.) Synodu w tymże roku przed 5. Lipca w Łowiczu pod tymże samym Arcybisk. odprawionego druk nastąpił w Krakowie 1612 in 4to. (Załuski *in consp.* p. 11.)

7.) Synodu w roku 1621. w Łowiczu pod Wawrz. Gembickim odprawionego, wydanie w Krakowie 1623 in 4to.

8.) Synodu r. 1628 d. 22. Maia w Łowiczu pod Janem Wężykiem odbytego, druk w Krakowie 1630 in 4to.

9.) Ustawy z synodu w Unieiiowie r. 1643 d. 7. Lipca pod Mac. Łubieńskim odprawionego, drukowane w Warsz. 1644 in 4to.

10.) Na koniec uchwał z roku 1720 d. 26. Sierpnia w Łowiczu na synodzie zapadłych, przez Stanisława Szembeka zbiór urządzony wyszedł z druku w Warszawie 1720 in 4to.

§. Co do dyecezyi Lwowskiéy przywodzi Załuski (*in conspectu* p. 11.) tylko ieden zbiór ustaw synodu w Lwowie d. 3. Lipca r. 1641 pod Stanisławem Grochowskim odprawionego, które w tymże samym roku we Lwowie także, zostały wydrukowane in 4to.

§. Synodów dyecezyi Krakowskiéy zbiory, drukowane są (podług świadectwa Załuskiego *in consp.* p. 11.) takowe:

1.) Z roku 1593 d. 29. Marca w Krakowie pod Józefem Radziwiłem, Kardynałem, odbytego, wyszły w Krakowie po dwakroć in 4to. 1593 i powtórnie 1608.

2.) Z roku 1601 d. 22. Czerwca tamże pod Bernard. Maciejowskim, Kardynałem odprawionego, drukowane dzieło w Krak. tegoż roku in 4to.

3.) Z roku 1612 d. 3. Maia Piotra Tylickiego, drukowany zbiór w Krakowie tegoż samego roku in 4to.

4.) Z roku 1621 d. 10 Lutego Marc. Szyzskowskiego ustawy uchwalone i drukowane w Krak. w tymże samym roku in fol.

5.) Z lat 1607 d. 18. Września Piotra Tylickiego i 1643 d. 11. Października Piotra Gembi-

bickiego prawa synodalne wyszły razem w Krakowie 1643 in fol.

6.) Na koniec z r. 1711. d. 6. Paźdz. Kaźm. Łubieńskiego dzieło synodalne wyszło na widok publiczny tegoż roku w Krakowie in fol.

§. Synody dyecezyi Kuiawskiej (*Vladislaviensis*) przytacza wyżey wspomniany Żaluski (*in consp.* p. 12.) następne:

1.) Z roku 1568. d. 16. Marca w Wrocławku (*Vladislaviae*) za Stan. Karnkowskiego. w Kolonii 1572 in 8vo.

2.) Z roku 1607. d. 17. Września Woyc. Baranowskiego wydany zbiór tegoż roku w Krakowie in 4to.

3.) Z roku 1634. d. 16. Maia Macieja Łubieńskiego wyszło dzieło w Warszawie 1634. 4.

4.) Z roku 1641 d. 9. Czerwca tegoż samego roku drukowana xięga w Krak. 1642 i wraz z poprzedniem dziełem w Warsz. 1711 in 4to.

§. Synodalnych ustaw dyecezyi Wileńskiej zbiory drukowane, są następujące trzy:

1.) *Synodus Dioecesis Episcop. Vilnensis celebrata Vilnae per etc. Bened. Woynam Episc. Viln. 3. Martii 1602 Vilnae in offic. acad. Viln. S. J. 1602 in 4to. 8. kart.*

2.) *Constitutiones synodorum dioecesis Vilnensis, diversis temporibus celebratarum. Jussu etc. Abrahami Woyna, Ep. Viln. editae. Vilnae 1633. in 4to. 7½ arkusza.*

Matysz Pogrecki iest układaczem i wydawcą tego zbioru. (*Janozki Nachr. v. rar. Büch. II, p. 33.*)

3.) Zbiór ustaw d. 3. Lutego r. 1717 w Wilnie na synodzie pod Kazim. Brzostowskim uchwalonych, wydał Alex. Joz. Zebrowski. w Wiln. 1717. in 4to. (Żaluski l. c. p. 12).

§. Dyecezyi Poznańskiéy synody odbywały się i wyszły z druku następujące cztery:

- 1.) *Constitutiones et decreta synodi dioecesanæ Posnan. præsidente Andrea de Szoldry Szoldrski, Ep. Posn. a. d. 1642 d. IX, mensis Septembris inchoatæ et triduo celebratæ in cathedrali ecclesia. Posnaniae 1642 in 4to. 8½ arkusza. (Janocki Nachr. v. raren Büch. II. p. 35 seqq.)*
- 2.) Uchwały pod Stanisławem Witwickim w Poznan. d. 27. Paźdz. r. 1689 zapadłe, wyszły z druku tegoż samego roku w Warsz. 4to. (Załoski l. c. p. 12.)
- 3.) *Synodus dioecesana Posnan. sub Christoph. Ant. in Słupow Szembek, Ep. Posn. etc. per biduum Varsav. in insigni ecclesia colleg. S. Joan. Bapt. celebrata a. d. 1720 dieb. 27. et 28. mens. Febr. — Varsaviae. S. R. M. Schol. Piar. in 4to.*

Jest tu przezorne zastrzeżenie, że nic niestanowi się nowego przeciwko kacerzom, a na téj zasadzie przydrukowane w dodatku *collectio nonnullorum jurium R. Pol. contra haereticos*. Przyznać trzeba, że sam dekret Janusza Xiążęcia Mazowieckiego był tak doskonały, że uprzątał wszelką na przyszłość pracę w wynaydowaniu nowych środków.

4.) Stanisława Józefa Hozyusza w Warszawie r. 1738. synodalny zbiór wyszedł na świat tegoż roku w Warszawie in 4to.

§. Dyecezyi Płockiéy ustawy synodalne drukiem upowszechnione, są te:

- 1.) *Constitutiones et decreta in dioecesana synodo Plocensi: quam pro Carolo Ferdinando, d. g. principe Polon. et Svec., episc. Ploc., etc. Simon Koludski, Praepositus Gnesn. Scholast. Vladislav. Custos Plocen. Canon. Cracov. S. R. M. Secretarius cum universo dioecesis ejusdem clero in ecclesia cathedrali Plocensi habuit A. D. 1643 d. 22. m. Septemb. et duab. sequentib. condita. in 4to. (Bez*

mieysca druku i bez imienia drukarza) $\frac{1}{2}$ alfabetu (Janocki l. c. II, p. 38).

- 2.) *Constitutiones et decreta synodi dioeceseanae Plocensis sub Andr. Stanislao Kostka Załuski, ep. Ploc., Pultoviae a. 1733 d. IV Augusti celebratae. Varsav. 1735 in 4to.*

§. Ustawy synodalne dyecezyi Warminśkiey Łukasza (Weisselroda) z r. 1497, Hozyusza przed r. 1525, Marc. Kromera z lat 1575 i 1577 iako Koadiutora, a z r. 1582 iako Biskupa, i Szymona Rudnickiego z r. 1610. wydane zostały razem w Brunsbergu 1612 in 4to. (Załuski *in consp.* p. 13.)

§. Idą daléy ustawy synodalne drukowane, dyecezyi Łuckiey (*Luceoriensis*):

- 1.) Uchwały za Marcina Szyszkowskiego w Janowie d. 15. Września 1607. zapadłe, wyszły z druku w Zamościu. 1607 in 4to.

- 2.) Andrż. Gembickiego z roku 1641 przez Pawła Mirowskiego wydane w Krakowie 1641 in 4to. (Załuski *in consp.* p. 13.)

- 3.) *Synodus Luceoriensis et Brestensis per Stanislauum in Magna Witwica Witwicki in Episcop. Luceoriensem et Brestensem, celebrata die diuo Hieronymo sacra 30. Mensis Septembris A. D. 1684 Varsav. excudebat Carol. Schreiber in 4to. 61 stron. (Janozki Nachr. II, p. 40.)*

- 4.) Szczep. Bogusł. Rupniewskiego z dnia 21. Paźdz r. 1726. w Janowie uchwalone przepisy, wyszły z pod prasy tegoż samego roku w Warszawie in fol. (Załuski l. c. p. 13.)

§. Synodów dyecezyi Przemyśkiey ustawy drukiem ogłoszone są:

- 1.) Jana Wężyka z r. 1621 d. 3. Marcą, i Andrż. Szoldrskiego z r. 1636 d. 26. Aug. z Przemyśla, drukowane w Krakowie 1636. 4.

2.) Piotra Gembickiego z r. 1641 d. 13. Maia w Przemyśle, wydane w Krak. 1642 in 4to.

3.) Krzyszt. Jana Szembeka z r. 1723 d. 11. Lipca w Brzozowie, drukowane w Krakowie tegoż samego roku in fol.

§. Ustawy synodalne dyecezyi Żmudzkiéy (*Samogitiae*):

1.) Jerzego Tyszkiewicza z r. 1636 d. 13. Stycznia. Tegoż roku in 4to. *bez miejsca druku.*

2.) Zbiór poprzedni iako też uchwały synodalne z dalszych lat 1639 1643 1647 z druku wyszły w Wilnie r. 1690 in 4to. (Załuski l. c. p. 13.)

§. Dyecezyi Chełmińskiéy (*Culmensis*) synody drukiem ogłoszone są:

1.) Piotra Kostki z roku 1583. Wawrz. Gembickiego z r. 1605; wydane roku 1605 in 4to. (Załuski l. c. p. 14.)

2.) Gasp. Działyńskiego z roku 1641 z druku wyszły bez wskazania miejsca in 4to. tegoż samego roku.

§. Dyecezyi Chełmskiéy (*Chelmensis*) synody drukiem upowszechnione:

1.) Jerzego Zamoyskiego synodu w Krasnymstawie 7. Lipca r. 1604 odbytego uchwały, wyszły w Zamościu tegoż roku in 4to.

2.) Macieja Łubińskiego z r. 1624 18. Czerwca w Krasnymstawie synodu odprawionego zbiór, drukowany w Zamościu tego samego roku in 4to. (Załuski in consp. p. 14.)

3.) *Synodus dioecisana Chelmensis per Stanisl. Hyacinth. in Swiencice Swiencicki Ep. Chelm. Abbatem Lubin. etc. Crasnostawiae in ecclesia cathedrali, in praesentia cleri universae dioecesis celebrata a. D. 1694 d. XV. m. Septemb. Varsaviae*

typis Scholar. Piar. a. d. 1696 in 4to 40. stron. (Janocki Nachr. II, p. 43. Załuski zaś in conspectu p. 14. mylnie podobno rok druku 1694 kładzie.)

4.) Krzysztofa Jana Szembeka synodu d. 18. Lipca r. 1717 w Krasnymstawie odprawionego, dzieło drukowano w Zamościu tegoż samego roku in fol.

§. Ponieważ dyecezya Wrocławska w Szląsku była podległą metropolii Gnieźnieńskiéy, winniśmy zatém choć w krótkości w tém mieyscu wspomnieć o tém, że statuta synodalne różnych biskupów Wrocławskich dawniejsze, do początku wieku XVI. są wydane w Norymberdze u Hieron. Hotszel. 1512 in 4to.

Akta zaś synodu z r. 1580 pod Marcinem (Gerstman) odprawionego z dodatkiem różnych ustaw Fryd. II, Karóla IV, Zygm. Cesarzów etc. wyszły z druku w Wrocławiu 1585 in 4to. (Załuski l. c. p. 14).

§. Co do Synodów Greko-uniiackich należą tu:

- 1.) *Synodus provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae a. 1720 prędside Hieron. Grimaldi, Nuntio Apost. et Leone Kiszka, Metropolitano Russiae. Romae typis S. congreg. de propag. fide 1724 in 4to.*

Dzieło to bardzo rzadkie.

2.) Konstytucye synodu dyecezyi Przemyńskiéy obrządku Greko-uniiackiego pod Innocent. Winnickim 1693 d. 27. Kwietnia odprawionego, wyszły w ięzyku Polskim w Krakowie 1694 in fol. (Załuski *in consp.* p. 15. który miał zamiar onych przetłómaczenia na łaciński ięzyk).

§. Ewangelickich ustaw kościelnych na zborze w Sendomirzu roku 1570 odbyтым

uchwalonych, wraz z ustawami ieneralnych synodów późniejszych, iako to: Poznańskie-go z roku 1570, Krakowskiego z r. 1573, Piotrkowskiego z roku 1578, i Władysławskiego czyli Kujawskiego z roku 1583 nastąpił pierwszy druk w roku 1586 w ięzyku łacińskim i polskim, a powtórne przedrukowanie za staraniem Szym. Bogum. Turnowiusza w Toruniu w roku 1592. Następnie we dwa lata później, w roku albowiem 1596 wyszły zpod prasy w Toruniu *acta et conclusiones synodi generalis Thoruniensis* z roku 1595. Daléy wydał D. Sam. Strimesius w Frankfurcie nad Odrą w roku 1704, in 8vo z obszerną przedmową i tłómaczeniem niemieckim całkowity zbiór wszystkich pomienionych ustaw (cf. *infra laud.* Jabłoński p. 183).

Synody generalne *utriusque partis evangelicorum Regni Poloniae et M. Duc. Lithu.* uznały w latach 1726 i 1728 potrzebę przedrukowania na nowo ustaw pierwszych *consensus Sandomiriensis* zwanych. Wykonał zlecenie dane, niżéy wspomniony Jabłoński z niemalą starannością, wydając albowiem ie podług edycji Toruńskiéy z przytoczeniem po brzegach stron teyże (p. 183 — 240), dodał historią kościelną dokładną tego wyznania. Oto dzieła tego tytuł:

Historia consensus Sandomiriensis, inter Evangelicos Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae in synodo generali evangelicorum utriusque partis Sandomiriae an. MDLXX. die 14 Aprilis initi, continua serie, quae synodum Sandomiriensem antegressa, quae in ipsa synodo acta, quaeque eam consecuta sunt, ex archivis ecclesiarum, et monumentis maximam partem MSS. percensens, ad praesens usque tempus deducta.

Cui subiicitur ipse Consensus, nec non synodi generales, consensui jungi solitae, studio et opera Danielis Ernesti JABLONSKI D. Berolini. Apud Ambrosium Hau-de A. D. 1731 in 4to 263 i 5 stron registru.

§. *Jura et libertates dissidentium in religione Christiana in regno Poloniae et M. D. Lithuaniae, ex legibus regni et aliis monumentis authenticis excerpta et nunc auctius edita (1718) fol.*

§. *Acta conventuum et synodorum in majori Polonia a dissidentibus celebratarum, edidit Jo. Jac. SCHEIDEMANTEL, etc. Vratislaviae sumptibus Wilh. Gottl. Korn. (1776.) in 8vo (136 stron).*

§. HENR. BOGUMIR (Gottfried) SCHEIDEMANTEL, professor akademii Jenayskiéy, brat xędza zgromadzenia ewangelicko - Augszburgskiego Warszaws. ułożył na żądanie Augusta Stanisława Barona (von der Goltz) z Golczewa Golcza, Generała Leytnanta woysk koronnych, proiekt prawa kościelnego, dla ewangelików oboygą wyznania w Polsce i Litwie będących służyć mający, który bezimiennie i bez mieysca druku wyszedł z pod prassy pod takim tytułem:

Entwurf zum allgemeinen Kirchen Recht beyder Evangelischen Confessionen in Pohlen und Litthauen die Kirchen - Verfassung gute Ordnung und Policey betreffend. 1780 in 4to (340 stron, oprócz reiestru materye wykazującego).

Po znacznych odmianach, i dodatkach, nastąpiła (za sprawą i wpływem tegoż Golcza w roku 1780 na synodzie generalnym 28 Sierpnia zaczętem a 8. Września limitowanym w Węgrowie, ustawa (canon), proiekt ten odmieniony za prawo głoścąca, który w nowéy postaci wyszedł z druku pod tytułem:

Allgemeines Kirchen - Recht bey der Evangelischen Confessionen in Pohlen und Litthauen, die Kirchen - Verfassung, gute Ordnung, Policey und rechtliche Thätigkeit der Consistorien betreffend. Warschau 1780

Gedruckt bey P. Dufour, Königl. u. privilegirtem Buchdrucker. in 8vo (456 stron oprócz dedykacyi, przywileju na druk, i rejestru 11. kart).

List przypisny do Króla i stanów Rzpltęy znayduie się na czele dzieła w imieniu wszystkich seniorów kościoła ewangelickiego oboygą wyznania pisany, lecz przez nikogo mianowicie niepodpisany. Przywilej królewski z d. 17. Grudnia r. 1780 synodowi generalnemu udzielony, zabrania dzieła przedrukowywać w iakim bądź ięzyku, za granicą drukowane do kraiu sprowadzać, ani kompendyów z niego układać, bez szczególnego zezwolenia synodu generalnego, pod karą 1000 czerw. złot. i konfiskatą exemplarzy, przez przeciąg czasu lat 10; i uczy, że xięga ta w ięzyku także francuskim i polskim pod tytułem: *Prawo duchowne Dyssydentów w Polsce etc.* z druku wyysdź miała. Czy istotnie w ięzykach tych była drukowaną, niewiadomo mi, lecz wątpię, bo *Büsching (Gesch. der Evangelischen beyder Confessionen im K. Polen u. G. H. Litauen T. II. p. 78)* mówiąc o późniejszym ostatniem poprawnem wydaniu, donosi że Golcz kazał oneż przełożyć na polskie, i chciał tłómaczenie to wydadź w Poznaniu, lecz nie mógł uzyskać na to pozwolenia potrzebnego od Officyala. Biszyngowi iako pisarzowi — ile się zdaie, z rozkazów wyższych swego dworu piszącemu — można dadź zupełną wiarę, wszelako zostaie wątpliwém, czy pierwszego wydania z roku 1780 tłómaczenie iakowe Polskie wyszło z druku. Podobnieysza, że nie, ponieważ dla powszechnego nieukontentowania nastąpiła w krótce rewizya druga i trzecia.

§. Dzieło pomienione było i za granicą

drukiem upowszechnione, przez samego pierwiastkowego onegoż układacza, i ma w przedrukowaniu tém, przypisami autora pomnożoném, takitytuł:

Kirchen - Gesetzbuch für die beyden evangelischen Confessionen in Pohlen und Litthauen, auf ausdrückliches Verlangen der dissidentischen General - Synode entworfen, neuerlich aber von Druckfehlern gereinigt, und mit Anmerkungen begleitet von D. Heinr. Gottfr. Scheidemantel, ordentlichen Lehrer des Lehnrechts zu Jena. Nürnberg und Altorf. 1783 in 8vo.

§. Prawo na nowo poprawione przez wyznaczone z synodu osoby, wyszło miało z druku iak Biszyng w wyżej przytoczoném miejscu wspomina, pod takim tytułem:

Allgemeines Kirchenrecht, vor beyde evangelische Confessionen in Polen und Litauen, nach dem Inhalte der Tractaten und Reichsconstitutionen von 1768 und 1775 abgefasst; wie solches nach erfolgter bedingter Annehmung desselben auf der im Jahr 1780 zu Wengrow gehaltenen und limitirten General - Synode beyder Confessionen aus allen drey Provinzen, laut des auf der im Jahre 1782 reassumirten General - Synode von den Ständen der U. A. Confession abgefassten fünften Canons, von der hierzu becollmächtigten Commission durchgesehen, abgeändert, verbessert und approbirt worden ist. Lissa 1783.

W wydaniu tém poprawiono wiele, lecz zostawiono ieszcze dosyć niedorzeczności, które były przyczyną, że tak pierwsze iako i to drugie kraiove nigdy niedostało i dostąpić nie mogło powszechnéj powagi prawa.

Grube uchybienia tego prawa, którego twórcą i duszą był Golcz wytyka, i opisuie oraz autentycznie historią całego działania D. Anton Fridr. Büsching w dziele *Neueste Geschichte der Evangelischen beyder Confessionen im*

Königr. Polen u. G. H. Lithauen. Halle 1784 I. p. 67. seqq. 220 seqq.

§. Z przyczyn w poprzednim §. wyrażonych dla nieukontentowania powszechnego, rozsądniejszych nawet Dyssydentów, nieustraszony w przedsięwzięciu Golcz nową uścił rewizyą, która wyszła z druku. Tytuł iéy taki.

Allgemeines Dissidentisches Kirchen - Recht laut den Tractaten u. Reichs - Constitutionen von 1768 u. 1775 von der General - Synode abgefasst, von allen Provinzen synodatisch angenommen, u. sämtlichen Gliedern der Evangelischen Kirche U. A. C. in der Crone Pohlen u. dem Groszherzogthume Litthauen, zur gemeinschaftlichen Befolgung bekannt gemacht. Lissa 1784. Gedruckt bey Sam. Gottlieb Presser dem ältern, Hochfürstlich privilegirtem Buchdrucker. in 8vo (376 stron i osobno rejestru, dedykacyi, i przywileiu pierwiastkowego kart. 11).

Na końcu dzieła znajduie się ustawa z d. 16 Czerwca r. 1784 kommissarzów przez synod generalny Wągrowski w r. 1782 do rewizyi i poprawy wysadzonych, donosząca o urzędowości onegoż. Rewizya ta trzecia, poprawna iest istotnie i znacznie różni się od wydania pierwszego z roku 1780, wszelako i ta nie użyśkała bynajmniéy więkśzey iak pierwsza powagi i mocy obowiązującéy prawa (cf. Büsching T. II. p. 78).

Wspomnieć iako o osobliwościach możemy na koniec, że wydanie z roku 1780 iest rzadkiém, ponieważ Golcz, czuiąc sam późniéy niedoręczność wielu szczegółów, (iak Büsching zapewnia) oneż umarzał, tudzież że każdy exemplarz za autentyczny uważać się mający, powinien być stwierdzony podpisami własnoręcznemi

dwóch Seniorów lub Radzców Konsystorskich. Exemplarz mój z roku 1780 jest z podpisem ręki Königfelsa i Teppera, a z roku 1784 z podpisem tylko Königfelsa.

§. Nie możemy przepomnieć dzieł następujących, lubo niedrukowanych, wszelako często w dzieiach i prawniczych pismach wspomnianych. Sławne bowiem są przed innemi księgi w kapitule Krakowskiéj *Liber beneficiorum*, i w archidiecezyi Gnieźnieńskiéj *liber retaxationum* zwane. Były one poważane w sądach duchownych i świeckich, udzielając dowodu prawnego. Oba dzieła zostają tylko w rękopiśmie. Pierwsze ułożył Długosz, kanonik Krakowski, znaiomy dzieiopis, z zlecenia Zbigniewa Biskupa Krakowskiego i złożył opis ten (na pergaminie pięknie spisany) funduszów i posiadłości kościołów w roku 1448. do archiwum kapituły Krakowskiéj. Celem téj pracy było, aby dziesiąta część dziesięcin na wsparcie przeciw Turkom i Tatarom od stanu duchownego za upoważnieniem Mikoł. V. Papieża wybierać się mająca, tém pewniéj oznaczona być mogła. *Liber retaxationum* zaś, jest opisem dziesięcin i dochodów kościelnych i był w r. 1520 ułożony w ten czas, kiedy w potrzebach przeciwko Tatarom podatek pogłównego na wszystkie stany w kraju był nałożony (a).

§. NISZCZYCKI Krzysz. (iako pisze Załuski in MS.) Starostą Prasnycki, opisał swym kurpikom w Prasnyckim starostwie prawo, iakiem sądeni bywają Bartnicy. Minasowicz,

(a) Obacz LIPSKI *quaestion. publicar. decas qu. I. n. 17. 18*; opis zycia Długosza ed. Frankft. T. I. p. 3.

Przypiśnik, kładzie obok tego świadectwa: in 4to s. l. 1559. in 4to s. l. 1730.

§. Czacki (o Lit. i Pol. praw. I. p. 191.) mówiąc o mnogości praw szczególnych, odwołuje się do Jana Barona Ostroroga, który w rękopiśmie świadczy, że za Kaźmirza Jagiellończyka było praw tychże tak wiele, że nawet Mielnicy mieli ustawę osobną. O bytności praw podobnych niemożna wątpić, skoro się zważy, że miasta, cechy, bractwa rzemiosł i kunsztów, tworzyły się u nas na wzór miast Niemieckich, lecz nieprzystający im nieład i ucisk oddał je wraz z pomyślnością kraju niepamięci, a żadne, ile wiem, nie było ogłoszone drukiem. Wnosić można, że ściągały się ustawy takie do związku i zachowania politycznego w powszechności więcéy aniżeli do prywatnych stosunków pożycia.

§. 4. Prawa obce, na które w prawodawstwie i prawnictwie polskiém wzgląd miano.

Zamiarem naszym iest, mówić teraz o prawach tych, które na obcém ziemi utworzone, w kraju naszym miały zupełną albo przynajmniej pomocniczą czyli posilkową (subsidiarną) powagę i moc obowiązującą. Zachowamy rozkład w rozdziale poprzednim uczyniony, a rozróżnimy przeto prawa obce ogólne od szczególnych. Spostrzeżemy i w téj materji obfitość, a wszelako brak i niedostatek praw sankcyonowanych. Dalsza osnowa sprawdzi tę pozorną sprzeczność.

A.) Prawa obce ogólne.

Pomiędzy temi pierwsze zasługuie miejsce prawo Rzymskie układu Justyniana Cesarza. Z stanu prawodawstwa i sądownictwa krajowego, któryśmy powyżey opisali, łatwo dorozumieć się można, że prawo Rzymskie nierównie mnieyszą mogło mieć powagę od téy, iaką onemuż oddawano w krajach zachodnich. Dosyć sobie przypomnieć dla przekonania się o prawdzie téy, niedogodny sposób stanowienia praw wszelkiemu wydoskonaleniu przeciwny, obieralność sądów starożytnie zachowaną, brak nauki teoretycznéy. Nie dziw więc, że w kraju naszym zbiory prawodawstwa Justyniana ani razu iednego, ile mi wiadomo, nie były przedrukowane. Z niewiadomości, z przyczyny nieprzysposobienia się w nauce, wolano trzymać się słuszności w braku przepisu i milczenia ustaw krajowych, a niżeli zasięgać zasady w zbiorach Rzymian. Dawniéy, dopoki swawola i rozwiozłość ochydna, nierozsprzęgła porządku i rządu, inaczéy myślano i postępowano. Podobalo się i u nas duchowienstwu prawo Rzymskie (cf. Kadłubek *ed. Frankf. II. p. 640. Vindiciae juris Rom. Bantkie p. 43.*) Kogożby nieprzekonały zbiór Łaskiego (*Vol. leg. I. fol. 316. — 325. fol. 28. tit. de incendiariis fol. 31. de ludo taxillorum. fol. 78. tit. de Judaeis. fol. 81. tit. de servis aut ancillis*), układ statutu Litewskiego, projektowane zbiory a mianowicie Andrzeia Zamoyskiego, statuta municypalne a szczególniéy korektury prawa Chelmińskiego, wydania praw Saskich Burysusza, świadectwa Łubińskiego (*Opera post-*

huma p. 222), Kromera (*Poloniae descriptio Lib. II. Prussiae regiae descriptio* p. 201. ed. Elzev.) dzieła Starowolskiego, Dresnera, Żalaszkowskiego, Lipskiego; kogożby, mowię, nieprzekonały, że znano, naśladowano, i zachowywano u nas odwieczne prawdy doświadczeniem długim wysledzone, a przez Justyniana potomnym wiekom podane? W miastach zwłaszcza większych szczególniej Pruskich, wymagano do najpóźniejszych czasów koniecznie, iako warunku w osiągnięciu urzędów sądowniczych i prawniczych, dokładney znajomości xiąg Justyniana. Wyroki sądowe tychże miast nieprzestawały tylko na samych statutach muncypalnych, lecz miały wzgląd i na prawa Rzymskie. Nowy pamiętnik Warszawski z roku 1809. (N. VI. p. 323 333.) opisuje ważny spór literacki i wymienia dzieła o których w tém miejscu wspomnieć należy. Czacki (o Litewsk. i Pol. praw.) odmawiał prawom Rzymskim powagi pomocniczey czyli posilkowej w Polsce. To było powodem do wydania pisma:

Vindiciae juris Romani Justinianeï. Diatribe auctore Joanne Vincentio BANTKIE etc. Vratislav. 1808. sumtib. auctoris typis Barthii in 8vo (58. stron oprócz przedmowy i przypisowego listu Towarzystwu król. Przyaciół nauk.)

Usiłował autor z praw kraiowych i zdań Prawników kraiowych przeciwne zdanie wywieść i okazać, że od czasu przeięcia praw Niemiecko-Saskich, powaga prawa Rzymskiego u nas istotnie była i stała się pomocniczą czyli posilkową.

Podiał Czacki pracę, osobném dziełem twierdzenie swoje pierwiastkowe bronić, zmienił

wszelako punkt kontrowersyi (iako sam tytuł poniżej okazuje), a nayważniejszy okoliczności: pośrednictwa praw Niemieckich w wyiednaniu zbiorom Justyniana powagi obowiązujący, nietknął ani słowem! Tytuł pisma tego zwykłą erudycyą napelnionego taki:

Czy prawo Rzymskie było zasadą praw Litewskich i Polskich? i czy z północnemi narodami mieliśmy wiele wspólnych praw i zwyczajów? Rosprawa czytana w Krzemieńcu na otwarciu roku szkolnego 1808. w Gimnazjum Wołyńskiem przez Tadeusza Czackiego, etc w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1809. in 8vo maj. (122. stron.)

Bantkie wydał na koniec dzieło wyżey wspomniane: *Zbiór rospraw o przedmiotach prawa Polskiego*, i starał się w pierwszey roprawie, historyą praw mieyskich obszernie opisuiaćy, pierwiastkowe swe twierdzenie nowemi dowodami poprzeć.

§. Ze nie tylko prawa kanoniczne tak *decretum Gratiani* iako i *decretales* Papieżow, czyli całe *corpus juris canonici*, lecz i Sobor Trydencki miały w Polsce moc obowiązującą i powagę prawa powszechnego kościelnego, zwłaszcza w sprawach i sądach duchownych, niepodlega żadney wątpliwości. Nie ma wprawdzie wyraźnego statutu lub konstytucyi, któraby prawom tym sankcyą nadawała, lecz duchowienstwa interes i potrzeba, wyiednały milczące zezwolenie królów i stanu naród reprezentuiącego.

§. Mielśmy dawniéy lenności czyli maństwa. Początkowo nie było podobno włości prywatnodziedzicznych, wszystkie uznawały Panuiącego za Zwierzchnika. Hojność Xiążąt i Królów, po części potém i potrzeba, prze-

mieniła powoli własność ich wyłączną ziemi i zwierzchnictwo nad nią, na dziedzictwa prywatnych osób. Nie wolno było długo ziemi alienować, ziemią się dzielić, bez szczególnego upoważnienia lub zatwierdzenia Panujących. Są tego liczne dowody (*Vol. leg. I. fol. 38. tit. de virginum desponsatione. ibid. fol. 40. tit. de divisione facta. — Dogiel limites Regni Polon. et M. D. Lith. Vilnae 1753 p. 35. 38. 42. 45. 47. 50. 52. 54. 57.* w drugim alfab. arkuszy). Sprawiedliwie spostrzega Czacki, (o Lit. i Pol. praw. I. p. 271), że z uchyleniem potrzeby mienia potwierdzeń Panujących w sprzedażach, trzeba dodać i wszelkiego rodzaju alienacyach, upadła natura powszechnych lenności. W roku 1504. zrzekł się możności ich nadawania Król Alexander, a w wieku XVI. i XVII. przemieniono lenności zabytki pozostałe na proste dziedzictwa. Nastąpiło to w roku 1588. na Rusi i na Podolu (*Vol. leg. II. p. 1330*); w roku 1607 na Podlasiu (*l. c. p. 1617*); a w roku 1609 w województwie Braclawskim (*l. c. p. 1677*). Łaski umieścił w xiędze praw kraiowych z woli Alexandra Króla ułożonéy i przez niego zatwierdzonéy, także prawa lenne Saskie, a statut Litewski (w Rozd. IV. art. 54.) dozwala, w niedostatku przepisów, wedle sumienia trzymać się przykładu innych praw Chrześcijańskich. Nie nadaremnie działo się to i nie bez przyczyny. Nie wiem wszelako, czy kiedykolwiek prawo lenne Longobardzkie służyło u nas za prawidło w rozwiązywaniu sporów lenniczych. Lecz gdy Henryk Walezy potém Stefan Batory w roku 1576 zastrzegli (*Vol. leg. II. p. 900*), że nie mają być stosowa-

ne

ne prawa obce do przypadków wynikających z dóbr lenniczych w sprawach ze skarbem. A gdy przeto listy nadawcze były i stały się iedyném prawidłem (cf. Czacki l. c. I. p. 197. sq. 271. w przypp), i gdy nadto prywatni woleli zastawy, wyderkafy, umowy czynszowe, odtąd zapomniano całkiem o prawach lennych obcych, tak, iż podobno nigdy nie zdarzy się potrzeba tłómaczenia onych w sądzie.

B.) Prawa obce szczególne.

W roku 1775 w ustanowieniu praw wexlowych, przyjęto w kraiu naszym za prawo pomocnicze czyli posilkowe: *Elementa juris cambialis* Jana Bogumiła HEYNEKCYUSZA: (Vol. leg. VIII, fol. 191). Gdy niepowiedziano, które wydanie ma mieć tę powagę, a gdy iest ich kilka, (iak *ex Lipenii biblioth. jur.* przekonać się można), nie było na przeszkodzie, trzymać się najpóźniejszego. Lecz któż niespostrzeże w tém niedogodności, że *compendium*, czyli dzieło do nauki przeznaczone, miało być książką prawa?

Elżbieta, Matka Ludwika Króla, Rządczyni naszego kraiu, ustanowiła w roku 1374 u nas prawo górnicze, na dawnych Węgierskich i Tyrolskich ustawach górniczych zagruntowane, które atoli, wyiąwszy kopalnie Olkuskie w Krakowskiém, dla których początkowo było służacém, i Miedzianéy Góry w Sandomierskiém, gdzie indziéy nie było używane. (Czacki o Lit. i Pol. praw. I, p. 191. 192 przyp. et II, p. 199.)

Za Zygmunta III, powstały *gwarectwa miedzianego kruszcú* nie daleko Kielc w Miedzianéy Górze; spisane między nimi porządkowe ustawy, w czasie wojny przewieziono wraz z innemi aktami do Szwecyi. Czacki (l. c. II, p. 200) opisuje ich treść, wypisaną z tychże aktów w Szwecyi zostających.

Przystępujemy do opisu praw miejskich. Miasta Polskie wszystkie prawie, a dawniey także wielka liczba włości wiejskich, rządziły się prawami obcemi Niemieckiego tworu, z mocy lokacyy i przywilejów osadniczo-nadawczych. Prawa te miejsko-włościańskie były dwoiakiéy klasy, albo Saskie, Magdeburgskimi, Maydeburскими, Maydeburgiami zwane, albo Chełmińskie, a nosiły ogólne imię prawa Niemieckiego (*jus Theutonicum*), w różnieniu od praw, zwyczajów, i powinności Polskich (*jus ducale*, *jus Polonicum*). Mówić należy o każdéy klasie z osobna. Nadmieniamy poprzednio ieszcze, że prawo nadawcze przybierało częstokroć od miast wcześniéy lokowanych, różne szczególne nazwiska, iako to n. p. *jus Noviforense*, *Vratislaviense*, *Korczynense*, *Culmense* i t. p. Obszerny wywód tego daie Jan Bantkie (w zbiorze ropraw p. 98 seqq.).

§. Prawo Saskie czyli Magdeburgskie, oznaczając całość imieniem części, składa się z zwyczajów prowincjonalnych Saskich staraniem Repkówna zebranych, z ustaw i wyroczni sądu miasta Magdeburga, i z prawa Sasko-lennego. O bayce, w Niemczech nawet w czasie pokoju Westfalskiego po trzydziestoletniéy wojnie

urzędownie potakiwaney, a powszechnie wierzoney, iakoby prawo mieyskie Magdeburgskie przez Ottona W., Cesarza Niemieckiego, było utworzone i Magdeburgowi nadane, iuż dawno przestano mówić. (Bantkie w zbiorze rozpraw p. 25). Tworzyły się one powoli i nie odrazu. A że zbiór Repkowa był z niemi zgodny, nabierały wspólnie i razem z nim iednakowey u nas i w innych krajach powagi. Naypierwszy spis autentyczny praw tych, przez osady Polskie tak mieyskie iako i wieyskie z Niemiec przychodzące przeymowanych, winniśmy Kaźmirzowi W. Królowi polskiemu. Ustanawiając ón w roku 1356. w Krakowie sądy wyższe osadnicze, dla przecięcia i zniesienia szkodliwych dla kraju odwołań do Halli i Magdeburga zanoszonych, złożył w skarbcu miasta Krakowa księgi prawa Magdeburgskiego, wziąwszy onych kopie z samego źródła (cf. Łaski fol. 169 Vol. leg. I. fol. 146. Długosz I, p. 1107. 1108. Bantkie l. c. p. 125). Ten sam zbiór, pomnożony i poprawny, umieścił, podług wszelkiego podobieństwa do prawdy, Łaski w swoim statucie z woli Alexandra Króla ułożonym, gdzie następujący ma tytuł, podział, i układ:

Libri duo juris civilis Maydemburgensis et provincialis Saxonici cum tertio libro juris feudalis, quibus registrum antepositum infra scriptum.

Boehm (diplom. Beytr. T. VI, p. 29.) przytacza wydanie niby dawniejsze pod takim tytułem: *Jus Magdeburgicum in Polonia receptum. Cracov. typis Jo. Halleri. 1505 in fol.* Wątpić nie można, że jest to właśnie tytuł odmieniony z wydania Łaskiego.

§. W bibliotece Załuskich znajdował się rękopism ważny sub N. 179 pod takim tytułem:

Libri legum theutonicalium juris Magdeburgen. et Feudalis. Nec non statuta Cazimiri pro terra Cracovien. et statuta Lancicien. terrae. Ducum et Dominor. terrae Mazovien. finiti per manus Pauli Kostka Civis de Woynycz A. D. 1463 fol.

Szkoda, że Janocki przytaczając toż dzieło pomiędzy rękopismami (*Musar. Sarmaticar. specimina nova* I, p. 85.) nie opisał onegoż dokładnie.

§. MIKOŁAJ JASKIER, Sekretarz senatu miasta Krakowa, porównawszy najdawniejsze rękopisma, z samego nawet Magdeburga zasię-gane, uporządkował na nowo prawa Niemieccko-Saskie, był sam podobno dzieła tłómaczem łacińskim, przejrzał onegoż glossy, ułożył dokładny reiestr, i wydał nowy zbiór podług Bema (*diplom. Beytr. Th. VI, p. 29.*) pod takim tytułem:

Juris provincialis, quod speculum Saxonum vulgo nuncupatur, libri tres, opera vigilantī, in correctionem redacti materiam, adjunctis simul glossis, aliisque additionibus noviter recollectis, pro interpretatione textus, magis necessariis. Annotata insuper in marginibus habentur loca legum jurisque municipalis Maideburgen: materiam textus et glossarum approbantia declarantiaque, grato lectori magnum afferentia commodum. In Regia Poloniae Cracovia Hieronymus Victor excudebat mense Majo. 1535 cum gratia et privilegio S. R. M. Poloniae ac Sarmatiae, ne quis infra decennium hoc idem imprimere vel alibi impressum hunc advehere aut venundare audeat sub poenis in privilegio expressis. 160 stron. in fol. min. Gockim drukiem (cf. Janocki Nachr. I, 46).

Dzieło całe, które bardzo rzadkie, przypisał Jaskier Zygmuntowi I, prawo zaś municypalne Magdeburgskie Piotrowi Tomickiemu,

Biskupowi Krakowskiemu, Podkanclerzemu koronnemu, a repertoryum Senatowi Krakowskiemu.

§. Z zlecenia Zygmunta III, Adam BURSYUSZ, (obacz wyżej k. 20) podjął na nowo rozbiór i poprawę dzieła Jaskiera a ryci wydaną pod następującym tytułem xiege zatwierdzał, jak list z dnia 12. Lipca 1601 na czele znajdujący się opiewa:

Juris provincialis, quod speculum Saxonum vulgo nuncupatur, libri tres opera vigilantī in correctiorem redacti materiam, adjunctis simul glossis, aliisque additionibus, pro interpretatione textus magis necessariis, prius sub D. Sigismundo I. editi, nunc vero denique mandante Serenissimo Sigismundo III. Poloniae rege, propter exemplarium inopiam iterum recusī. Annotata insuper in marginibus habentur, loca legum jurisque municipalis Maydeburgensis materiam textus et glossarum approbantia, declarantiaque, grato lectori magnum afferentia commodum. Samoscii A. D. 1602 cum grat. et privil. S. R. M. fol. 520 stron.

Zbiór ten pięknego druku i papieru zawiera, podług podziału Jaskiera, *speculum Saxon. jus municipale Magdeb. et repertorium s. indicem utriusque. Janocki (Nachr. v. rar. Büch. I, p. 49.)* mówi o nim i opisuje życie Bursyusza. Na niektórych zupełnie iednoznogodnych exemplarzach znajduje się rok wydania 1601.

§. Pierwszym tłumaczem na ięzyk oyczysty praw Niemiecko - Saskich był Bartł. GROICKI, Podwójci Krakowski, potem Pisarz przy ciele K. Komory Krakowskiéy, który wydał różne dzieła pod rozmaitemi tytułami o prawach tychże, w ięzyku Polskim. Gdy te atoli nie są samém tylko prostém tłumaczeniem, lecz i ukła-

dami rozmaicie porządkowanemi i pomnożonemi, przyzwoicię o nich niżę sprawę zdamy.

§. Tłómaczenie drugie na ięzyk Polski praw Sasko- Niemieckich podiał Paweł SZERBICZ, które po trzy kroć (iak świadczy Załuski w rękop.) było drukowane, iako to: pierwszy raz we Lwowie roku 1581, drugi raz w Poznaniu roku 1610, a trzeci w Warszawie 1646 fol. Edycyi Poznańskię taki tytuł:

Speculum Saxonum albo prawo Saskie y Maydeburgskie, porządkiem obiecadła, z łacińskich y Niemieckich exemplarzów zebrane: a na Polski ięzyk z pilnością y wiernie przełożone przez Pawła Szczerbicza na ten czas Sekretarza K. J. M. w Poznaniu w drukarnię Jana Wolraba R. P. 1610 fol.

Druk i papier lepszy iak w wydaniu Warszawskię, którego tytuł taki:

Artykuły *securitatis* przy boku J. K. M. naywyższych sądów marszałkowskich przy tym *Speculum Saxonum* albo prawo Saskie y Maydeburgskie. Do tego przydano prawo Pruskie albo Chełmińskie. *Cum gratia et privil. S. R. M.* w Warszawie w druk. Piotra Elerta J. K. M. Typographa. R. P. 1646 fol.

Wydanie to zawiera artykuły sądów marszałkowskich Władysława IV, *Speculum Saxonum* albo prawo Saskie y Maydeburgskie porządkiem abecadła, z Łacińskich i Niemieckich exemplarzów zebrane: a na polski ięzyk z pilnością i wiernie przez Pawła Szczerbicza, Sekretarza K. J. M. przełożone (a p. 1. ad p. 583 w ed. Poznań. a od strony 1. do 488 w ed. Warsz.). Potęm następuie pod oddzielnym tytuł: *Jus municipale* to iest prawo mieyskie Maydeburgskie (nowo *in ed. Posn.*) z Łacińskiego y z Niemieckiego na Polski ięzyk z pilnością y wiernie przełożone przez Pawła Szczerbicza, etc.

Przedmowa, przywiléy mniemany Ottona W. i reiestr rzeczy zawiera 7. kart a samo dzieło na artykuły podzielone i CXL. artykułów składające zawiera 182 *stron* w edycyi Warszawskiej, a 290 *stron* w edycyi Poznańskiej.

§. Prawo Chełmińskie utworzyło się na zasadzie praw Magdeburgskich, i Flamingskich, którem przez Krzyżaków Chełmno i Toruń szczególnie najpierw było nadaném r. 1233.

Pierwszy druk prawa Chełmińskiego w starożytnym do praw Magdeburgskich dawnych bardzo zbliżonym układzie, podiał Fra. Rohden, pierwszy drukarz miasta Gdańska. Druk ten jest na 5 xiąg podzielony, nastąpił około roku 1538 i w samych Prusiech jest niewidzialnym i znanym tylko z wzmianek, iakie Rohden sam w późniejszych swych dziełach o nim czyni. Nawet format wydania tego pierwszego nie jest wiadomy. (*Hanov. Gesch. des Culm. Rechts* §. 40. p. 22.)

§. Melchior Neryng, typograf Toruński, przedrukował na nowo kosztem Henryka Strobanda, Burmistrza miasta Torunia, w roku 1584 wydanie Rohdego, w nadziei, że dzieło to zostanie za autentyczne powszechnie przyjęte. Tytuł przedrukowania tego in folio ozdobnego, czerwonymi literami wybity, taki jest:

Das alte Culmische Recht. Zawiera 2 alfabety i 6 arkuszy. Na końcu wyrażono: *Disz Cölmische Recht ist aus einem alten Buche, welches im J. Chr. 1394 geschrieben ist, gedruckt zu Thorun im 1584 Jahre durch Melchior Nering.* (*Hanow* §. 41. p. 23. §. 86. p. 47. 48.)

§. Trzecie wydanie prawa Chełmińskiego taki ma tytuł:

Jus Culmense correctum una cum processu juris pro dioecesi Varmiensi: constitutionibus Mauritii, nec non Sigismundi Regis, et Alberti Marchionis. Cui in fine adduntur flores legum authore Thoma de Thomasettis J. V. D. Opus in omni foro utilissimum. Brunsbergae typis collegii soc. Jesu A. Salut. 1711 in fol.

Za tytułem znajduje się na karcie następnej przedmowa okazująca wydawcę dzieła: Jana Jerzego Kunigk J. V. D. który był kustoszem, kanonikiem i administratorem Biskupstwa Warmińsk., a z woli podobno Jędrzeia Chryzostoma Załuskiego zatrudnił się wydaniem. Samo prawo pomimo tytułu łacińskiego iest w ięzyku Niemieckim i zawiera podzielone na xiąg 5. stron 108. Po texcie prawa, następują *Constitutiones Mauritii oder Lands-Ordnung des Bischoffthums Ermland, so unter dem Bischoff Mauritio Anno 1526 den 22. Septembris ausgangen* (a pag. 109 ad p. 124). Dalej idzie *Lands-Ordnung die grosse beeder Landes Preussen Sigismundi Regis et Alberti Marchionis* (a pag. 125. ad 142.). Potém: *Extract desz Eylfften Artikels aus dem Recess Martini Cromeri de A. 1573 den 2. Octob. von den Zeugen*. Rozprawa ta (a pag. 143. ad p. 167.) na 12 części podzielona, mówi o postępowaniu kryminalném sądowém. Dalej: *Rechtlicher Procesz des Hohen Stiffts Ermland, vormahlen ausz öffentlichem Land-Schluss derselbigen Ständen und Ordnungen selbiges Bischthums geschlossen und in allen Instantien gehalten: jetzo mit Lateinischen Marginal-Noten, so die Substantz desz Deutschen Textes einhalten, vermehret*. Osobno liczbowanych stron 26 kończą dzieło na tytule wspomniane *flores legum*, czyli 330 reguł prawa rzymskiego i kanonicznego z ko-

mentarzem i reiestrem do nich służącym. Stron osobnych 67.

Niewiedzieć zkąd Kunigk p. 2 twierdzi, że zbiór ten, w archiwum biskupiém przechowany, był powagą *supremi domini jus roboratum*. Żaden Król go nie zatwierdził a zatwierdzenie Biskupa nie było by dostateczném (cf. Braun p. 282).

§. Hanow wydał po raz pierwszy w ięzyku Niemieckim prawo Chelmińskie w roku 1744. a powtórnie pod takim tytułem:

Jus Culmense ex ultima revisione. Oder das vollständige Culmische Recht, mit nöthigen Anmerkungen, Beylagen, Register, und einer vorgesetzten kurzen Historie desselben zum gemeinen Besten vermehrt und verbessert wieder aufgelegt. Danzig 1767. Gedrukt und verlegt von Joh. Friedr. Bartels. fol.

Historya prawa Chelmińsk. zajmuie 56 stron, iest uczona, lecz bez smaku pisana. Oprócz textu dowolnym porządkiem ułożonego i na 5 xiąg i różne podziały rozłożonego, są przypisy pracowite. Użycie całego dzieła, z stron 292 złożonego, ułatwia reiestr dosyć dokładny.

§. PAWEŁ KUSZEWIC przetłómaczył prawa Chelmińskie na ięzyk Polski, i wydał przekład ten pod tytułem:

Prawo Chelmińskie poprawione i z łacińskiego ięzyka na Polskie przetłumaczone, na xiąg pięcioro ku pospolitemu pożytkowi przełożone przez Pawła Kuszewica z Chelmina. w Warszawie w drukarni Piotra Elerta 1646 in fol. (Oprócz tytułu i reiestru 79. stron.)

Wydanie to znayduje się za tłómaczeniem i wydaniem praw Sasko - Niemieckich Szczerbicza wyżey wspomnioném. Hoppiusz świad-

czy, że w roku 1623 w Poznaniu in 4to po raz pierwszy dzieło to było drukowaném, a Józef Załuski (w rękopiśmie) wspomina edycją Poznańską z roku 1697. Mamy także przed oczyma wydanie in 4to bez tytułu, który wydarty, późniejszy od Warszawskiego a wszelako gorsze, iak się z porównania przekonujemy, wiele mieysc przez niedbalstwo w druku poopuszczanych bez sensu n. p. 32. 33. 65. strony.

Tłómaczenie to iest bardzo niedokładne. Porwał się bowiem Kuszewic do rzeczy sobie wcale obcáy. Tłómaczy *de acquirendo rerum dominio* o nabyciu państwa abo mocy rzeczy (napis xięgi 3cięy), *de familia herciscunda* o używaniu familii wtórego dziedzictwa. (Rozd. 52. 55. xięgi 3cięy.) Często żadnego nie ma sensu, a wszelako Elert tak wiernie drukował, że nawet i błędy sumiennie zachował tłómacza.

§. Naynowsze wydanie prawa Chełmińskiego wyszło świeżo pod tytułem:

Jus Culmense, cum appendice privilegiorum et juris selectorum municipalium, et diss. historicojuridica, editum cura Joan. Vinc. BANDTKII, etc. Varso. 1814. Typ. offic. publ. sumtib. Zawadzki et socii in 8vo XVI. i 360 stron.

W dziele tém umieścił autor na czele w ięziku Polskim rozprawę swoię o prawach Chełmińskim, prowincyonalnóm Prus wschodnich, i ziemskim Prus zachodnich, iako rzecz do historyi prawa kraiowego służącą, w któręy przechodząc historycznie praw tych zaród, opisując rozmaite onych wydania, rozwiązuie na końcu ważne zapytanie, czy prawo ziem-

skie Prus królewskich, korekturą powszechnie u nas nazywane, miało moc obowiązującą w kraju naszym i dowodzi zaprzeczając temu. Text prawa jest po łacinie wydrukowany z rękopismów, iakie w sądach krajowych były poważane. Użycie dzieła ułatwiają dwa rejestra.

Zakończając materję tę nadmieniamy, że żadne wydanie praw tychże nie było przez zwierzchność sankcyonowane. Każde prawie miasto w Prusiech trzymało się odmiennego textu, a każde miało przy tem swoje ustawy mieyskie iednoznogdność utrudniające.

§. Miasta z mocy nadań miały moc stanowienia ustaw, które *wilkirzami*, *plebiscytami*, czasem *statutami* się zowią. Plebiscit miasta Krakowa podany dawno do wiadomości przez Groickiego w zbiorach iego poniżej opisanych; plebiscit miasta Poznania ogłosił drukiem Bantkie (w zbiorze rozpraw.) Najważniejszym bez wątpienia wilkirzem iest następujący, który z dodatkiem swym dosyć gruby foliał składa:

Neu-revidirte Willkühr der Stadt Danzig, aus Schlusß Sämmtlicher Ordnungen publiciret Anno 1761. Danzig gedruckt bey Thom. Joh. Schreiber etc. fol. (271 stron.)

Do tegoż dzieła należy uzupełnienie:

Erläuterungen und Zusätze zu der neu-revidirten und Ao. 1761 publicirten Danziger Willkühr fol. (30 stron.) Register über die neu-revidirte Anno 1761 publicirte Danziger Willkühr und deren Anno 1783 beygedruckte Zusätze und Erläuterungen. fol. (66 stron.)

Dawne wilkirze miasta Gdańska przez Hartknocha zbierane i w rękopiśmie zostające

przeszły po JP. Marggrafie, Konsyliarzu byłéy regencyi Warszawskiéy, do rąk Jana Winć. Bantkiego.

§. Gdy niektóre miasta Pruskie były nadane prawem Lubeckim, umieścił takowe Jan Łaski w swoim zbiorze praw kraiowych, w téy szczupłości, w iakiéy na ów czas znane były. (cf. Bantkie w zbiorze rozpraw p. 172. et Łaski fol. 239 — 245).

§. Liczymy pomiędzy prawa obce szczególne na koniec dzieła poniższe, ponieważ podając prawa kraiowe tego gatunku, rozwodzi się przytém obszernie nad obcemi prawodawstwami i większą część xięgi temi uwagami cudzoziemczyzny napelnia:

Corpus juris militaris Polonicum, w którym się znajdują artykuły wojenne hetmańskie, autoritate seymu walnego koronnego r. 1609 za Króla JMci Zygmunta III. w Warszawie approbowane, y żeby każdemu do wiadomości przyść mogły, a żołnierze woysk Prześwietnéy Rzplitéy Polskiéy tym lepiéy się znali na powinności swoiéy, drukiem publikowane, reflexiami z Theoryi y Praktyki wojennéy, tudzież z konstytucyi koronnych Polskich y z artykułów wojennych cudzoziemskich, zebraniem, objaśnionem, oraz z addytamentem różnych ustaw wojennych, sposobu pospolitego ruszenia, deklaracyów Radomskich, uniwersałów królewskich, y kancelaryi wojennéy w ięzyku Polskim y Niemieckim do druku podane przez Samuela BRODOWSKIEGO, Porucznika i Auditora regimentu pieszego N. Królewicza JMci cudzoziemskiego zaciągu. R. P. 1753. w Elblągu (Elblągu) w druk. Nieboszczyka Preussa. fol. (479 i 79 stron.)

Dzieło to, iak tytuł nadmienia, w ięzyku Niemieckim i Polskim pisane, pełne iest makaronizmów, podług zwyczaju owych czasów.

B. Oddział drugi.

Pisarze prawni.

§. 1. *Pisarze prawa publicznego polskiego.*

W historykach dawniejszych i nowszych, znajduia się gdzieniegdzie opisy i rzeczy do prawa publicznego krajowego należące, iak n. p. u Gwagnina (w zbiorze Pistoryusza Tom II. p. 373) gdzie opisany porządek i ceremoniał przy koronacyach królów zachowywany, i t. d. Osobne zaś, rzecz tę wogóle lub co do pojedynczych szczegółów obeymujące, są:

Tractatus de natura jurium et bonorum regis. Et de reformatione regni ac ejus reipub. regimine. Pod tytułem znak Hallerowski, a na końcu te wyrazy *Finit tractatus quem in lucem edidit Stanisl. ZABOROWSKI R. Polonie thesauri Notarius.* Po reiestrze zaś taki jest napis: *impressum Cracovie feria secunda ante nativ. Marie 1507 in 4to 50 kart.*

Taki opis daie Janocki (*Nachr.* IV. 153); lecz exemplarz tego dzieła w bibliotece akad. Krak. znajduiający się pod tymże tytułem, z tyluż kart złożony i pod tąż datą wydany, wyrazów, że Stanisław Zaborowski iest wydawcą, wcale nie zawiera. Na tym exemplarzu napisane są ręką podobno Broscyusza, te słowa *Nicolaus Czepiel Posnaniensis dicitur author esse istius tractatus. Can. Crac. et multaram ecclesi-arum.*

§. *De libertate politica seu civili libellus auctore Andr ea VOLANO Cracov. in offi. Mat. Wierzbietae 1582 in 4to (Hoppius in Sched. p. 117).*

§. *De dignitate ordinis ecclesiastici R. Pol. Augustin. Rotundus MILESIUS J. U.D. et Praetor Vilnen. scripsit ad Andr. Volanum Cracov. 1583 in 4to* (Hoppius Sched. p. 123.).

§. Jan Januszowski w zbiorze swoim praw polskich umieścił po przedmowie, w języku łacińskim opis składu stanów Rzepltéy przez X. Jędr. PROCHNICKIEGO spisany a w Rzymie, iak uwiadomia, dla opacznego o Polsce u ludzi postronnych rozumienia wydany. Pismo to zajmuie u Januszowskiego dwie karty in fol. bez żadnego tytułu, na końcu zaś ostatniéy strony, te są wyrazy: *Romae anno Jubilei sancto MDC. Joan. Andreas Prochnicki Canonicus Cracov. f. Romae apud Gulielmum Facciotum MDC superiorum permissu*. Niewiadomo nam, czyli Januszowski całe pismo, czyli raczéy, co podobnieysza, część tylko onegoż przedrukować kazał.

§. STANISŁA KRZYSTANOWICZ Jcti *status Regni Poloniae compendiosa descriptio. Moguntiae 1606 in 4to*.

Rzadkie to pismo umieszczone iest w zbiorze Elzewirskim (o którym niżej mowa) od k. 1 — 28, tłómaczone zaś na język niemiecki, pod tytułem:

Curieuse Beschreibung des Königreichs Pohlen. Cracoviae (istotnie w Lipsku) 1697 in 8vo (Hoppius p. 105).

§. BARTŁOMIEY KIEKIERMAN miał podług świadectwa Hoppiusza (*in Sched. p. 105*) ułożyć najpierwszy rys prawa publicznego polskiego który Daniel BRESLER Gdańszczanin, po śmierci ięgo, wraz z innemi onegoż pismami do druku podał. *Geney. 1614 in fol. T. II. p. 1289*.

§. *De rebus Fisci sive de bonis regalibus et rei publicae, leges ex statutis et constitutionibus Regni in usum Praefectorum thesauri atque bonorum regaliū, opera Floriani GROTH Cancellariae S. R. M. Notarii excerptae et compendio in ordinem redactae.* Cracov. in offic. And. Petricovii 1616 in fol. 2 ark. i 76 stron (Jest w bibliot. Krak.)

§. ŁUKASZA GORNICKIEGO pismo o elekcyi roku 1616 wydane, tutaj należące przytoczyliśmy iuż, iako i tłumaczenie na niemiecki ięzyk, w Tomie I. k. 642.

§. TEODOR Rogala ZAWADZKI wydał:
Speculum senatorum ac officialium Regni Poloniae. Cracov. 1623 in 12mo.

§. *Rutgerus zur HORST*, Infantczyk, pisał:
De cancellariorum, cum in summi Pontificis Curia in Imperio Romano, regnisque diversis, tum praecipue in florentissimo Regno Poloniae et M. D. Lithuaniae heroicis virtutibus, splendidissimis honoribus et ornamentis, praeclarissimis officiis et praemiis, libri II. Dantisci 1628 in 4to (*Hoppius* Sched. p. 117.)

§. W zbiorze Elzewirskim umieszczeni są różni pisarze tu należący, iako to Křomer Tuan, Honoryusz, Krzyszstanowicz, NEYGEBAUER Tytuł zbioru tego:

Respublica sive status Regni Poloniae, Lituaniae Prussiae Livoniae etc. diversorum autorum. Lugd. Batav. ex offic. Elzeviriana 1642 in 16mo.

Toż dziełko wyszło z pod prassy więcęcy niż raz ieden. Późnięysze wydania więcęcy zawierają.

§. *Comitiorum Regni Poloniae generalium forma, vis et effectus.* Cracov. in offic. Franc. Caesarii 1644 in 4to.

W dedykacyi dzieła tego, które niecałkowicie znayduie się w bibl. Krakowskięy, podpisany autor Stanisław ŁOCHOWSKI.

§. *Indigenat* ziemi pruskiéy, przez Jana WERDE, Podkomorzego Pomorskiego, Nowskiego Starostę nowo wydany. we Gdańsku 1647 in 4to.

Edycya ta jest dokładniejsza od pierwszéy w Toruniu 1645 in fol wydaniéy. Obszernie zaś wyklada treść Braun (*in judic. de script. p. 317.*)

§. Discurs Szlachecki i pisarza skarbu ziem pruskich 1650 in 4to.

Braun (l. c. 329) w szczegółach rozbiera to dzieło.

§. BEZIMIENNEGO krótki wywód że Prusy nie są obowiązane do pospolitego ruszenia. bez m. i roku in 4to (Hoppius l. c. p. 144).

§. BEZIMIENNEGO *An terrae Prussiae ad expeditionem generalem bellicam una cum Regnicolis obeundam teneantur.* bez m. 1651 in 4to (Hoppius tamże).

§. W dziele ieograficzném Cellaryusza, 1659 roku wydaném, wiele się znajduje wiadomości z prawa publicznego polskiego.

§. *Relation de l'état de Pologne et de leur Republique, de la manière dont ils sont administrez et comme un ambassadeur doit s'y conduire pour en tirer les avantages du Prince, qui l'envoye.* à Cologne 1668 in 12mo (Hoppius l. c. 114).

§. *De indigenatu sincera collatio jurium et privilegiorum Poloniae et Prussiae Regiae Pol. ad sopiendam statuum dissidia, Mente Bona Concordiae Gratia scripta* 1669.

Braun, który treść dzieła tego opisuie (p. 319) sądzi, że początkowe litery wyrazów ostatnich, są początkowymi głoskami nazwiska autora Michała BEMA Radcy (Consul) Gdańskiego.

§. *Der polnischen Nation politische Staats Maximen, nach welchen sie ihre Regierung sonderlich auch die Königliche Wahl und Vermählung gerichtet.*

Sammt

Sammt einem ausführlichen Bericht von den Polnischen Hof - Wesen. Wornach sich diejenigen sicherlich richten können, welche etwas Hauptsächliches in Polen zu verrichten haben. Anno 1676 in 12mo.

Autor i mieysce wydania niewiadome.

§. *De legatione nata, de principatu et privilegiis archiepiscopatus Gnesnensis 1677. in fol. (Hopp. p. 125. not. 4.)*

§. *Regni Poloniae jus publicum a Nicolao de Chwałkowo CHWAŁKOWSKI, Equ. Pol. Illustrissimi et Celsissimi in Livonia Curlandiae et Semigalliae Ducis Consiliario et ad aulam regiam Polonam residente per alteram editionem auctius exhibitum. Regiomonti typis Reusnerianis 1684. in 4to.*

Naypiérw dzieło to wyszło w Królewcu roku 1676 in 12mo (Hopp. 106). Druga edycja iest pomnożona i kopersztychami szczególniéy Xiążąt i Królów Polskich od Lecha do Jana III. i Królowych (p. 62.) ozdobiona. Tylko w tych exemplarzach znayduie się reieistr *sylloge scriptorum de rebus Polonicis*, które przed wydaniem recenzyi Hartknochowéy sprzedano (Hopp. p. 106).

Przeciwno temu dziełu Chwałkowskiego wydał HARTKNOCH bezimiennie i bez mieysca druku, uwagi pod tytułem:

Exercitatio ad Generosi Domini Nicolai Chwałkovi jus publicum regni Poloniae, in qua de multis rebus ad rempublicam pertinentibus canlide et modeste disputatur. a. 1658 (78 stron) in 4to.

§. *Respublica Polonica, duobus libris illustrata; quorum prior historiae Polonicae memorabiliora, ex diligenti Sarmaticorum pariter atque Germanicorum tam veterum, quam recentiorum scriptorum collatione, eruta, variasque provinciarum eo pertinentium mutationes complectitur. Posterior vero, jus publicum Reipublicae Polonicae, Lithuanicae, Provinciarumque annexarum, ex statutis, constitutionibus, juribus, pri-*

vilegiis, probatissimisque scriptoribus Polonicis, depromptum, comprehendit. His adjecta est diss. historica de originibus Pomeranicis opera et studio M. Christophori HARTKNOCH, Passenheimensis Prussi Jenae 1673. in 8vo.

Drugie wydanie pomnożone w treści i rozprawą *de republ. Curonica vetere et nova* 1687 in 8. Trzecia edycja w Frankf. i Lipsku 1697. a czwarta 1699. in 8vo.

Przygotowaniem do tego dzieła szacownego były niektóre rozprawy, które Hartknoch wprzód w Królewcu w roku 1674 in 4to wydał (cf. Hopp. 106.) Wychodziły one poiedynczo wprzód. Sam mam niektóre. Przedrukowane są za Duisburga kroniką.

§. *Relation historique de la Pologne, contenant le pouvoir de ses rois, leur election et leur couronnement, les privileges de la noblesse, la religion, la justice, les moeurs, et les inclinations des Polonois, avec plusieurs actions remarquables. Par le Sieur de HAUTEVILLE à Paris. 1686. in 8vo 336. stron.*

Casp. de TENDE ma bydź prawdziwym autorem dzieła tego, (Hopp. p. 14. not. 2) które niby iako nowe i tlómaczonena ięzyk Niem. wyszło z napisem:

Polnischer Staat, od. Beschreibung des Königreichs Polen u. Groszhertzogthums Litthauen, worinnen dieser Republique Stärke und Schwäche, Vortheile u. Mängel etc. etc. umständlich gezeigt, u. aus 25jähriger Erfahrung durch einen Frantzösischen Edelmann beschrieben, und anjtzo ins Hochdeutsche überstetzt. Cöln 1697 in 4to. (Hopp. p. 14. et 115. not. 2. et Placcii theatr. anon. n. 1850 B.)

§. *Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria auct. Joh. SCHULTZIO J. U. D. ejusd. ac histor. Prof. publ. et gymn. Gedan. Inspectore. Gedani 1694. in 4to 338. stron.*

§. Z dotrzymanego indigenatu Pruskiego dobro polspolite, z niedotrzymanego uszczerbek y ruina prowincyi przez Indigenę Pruskiego światu wywiedziona 1696. in 4to.

Autor bezimienny iest Adam BAYERSKI, Szlachcic województwa Chełmiń. Opis obszerny tego dzieła daie Braun p. 320. 323.

Na to pismo wyszedł bezimiennie:

Respons Indigenie Prusk. etc. każdemu szlachcicowi Polskiemu, wiarę i prawdę kochającemu, do przeczytania potrzebny.

Baierski odpowiedział na to gruntownie w następującem dziele:

Replika indigeny Prusk. na *respons* gruby *in veritate et iustitia* błędzący etc. pod rozsądek podana. 1697. in 4to.

Braun opisuie dokładnie te dzieła, (na k. 324—329) z pochwałą Baierskiego.

§. *Histoire de diètes de Pologne pour les élections des rois.* Par M. de la BIZARDIERE. Paris. 1697, 8vo 237. stron.

§. *Polnischer Cedern Hayn; das ist, Kurtz gefasste doch ausführliche Beschreibung des Königreichs Polen, darinnen dessen Provintzien, Schlösser, Flüsse, Landes Beschaffenheit, Creisz - und Feld - Wapen, Regiment zu Friedens und Krieges-Zeit nach allen Ständen, an Bischöffen, Weywoden und Adel, mit allen Officianten und Beamten, ingleichen Reichs-Tage, der Könige Gewalt, Erwehl- und Crönung, wie auch die bey dem letzten Interregno geschehene Wahl Friderici Augusti, Chur - Fürsten zu Sachsen, und darauf erfolgte Crönung mit allen Umständen und Solennitäten, und die hierwieder vorgenommene Französischen Practiquen und Intriguen benebst der grossen Polnischen Gesandschaft an höchst-ermeldeten König Friedrich Augusten beschrieben worden: Anbey von den incorporirten Ländern und allen Polnischen Fürsten und Königen, so von A. 550 bis auf diese unsere*

Lebens-Zeit 1697 regieret, gehandelt wird. Gedruckt zu Bresslau 1698 in 4to.

§. M. Jun. Bogum. MEISTER, rektor szkół Lipsk. miał w roku 1698 napisać rozprawę *de indigenatu Poloniae*, która tłómaczona po Niemiecku znajduje się w dziele: *Gelehrter Criticus über 100 curieuse Dubia und Fragen. Lips. 1704 in 8vo qu. 81. (Hopp. 117.)*

§. *Beschreibung des Königreichs Polen und Groß-Herzogthums Litthauen durch D. Bern. CONNOR etc. Aus dem Englischen übersetzt. Leipzig 1700 in 8vo (822 stron.)*

Autor będąc Doktorem nadwornym Jana III miał sposobność poznania Polski i opisu przeto nie źle rząd dawny.

§. *Jus Regni Poloniae ex statutis et constitutionibus ejusdem Regni et M. D. L. collectum et additionibus ex jure civili Romano, Canonico, Saxonico: nec non ex constitutionibus provincialibus Gnesnensibus auctum, historiisque illustratum. In quatuor libros et duos tomos distinctum a Nicolao ZAŁASZOWSKI V. J. D. et quondam in universitate Cracov. actuali professore Archidiacono Posnan. in lucem publ. editum a. D. 1702. 2 Decembris (Taka data na drugiego tomu tytuł) Posnaniae typis academ. in fol.*

Powtorne wydanie w Warsz. 1741 in fol.

W tomie pierwszym jest wyłożone prawo publiczne a w drugim prawo prywatne cywilne Polskie wszelkiego rodzaju. Dzieło to przed Czackim nayuczeńsze, u Prusaków było w wielkiem poważaniu.

§. *L'état actuel de la Pologne. Cologne 1702. in 8vo.*

§. *Der Staat von Polen. (Leipzig) 1704. in 4to (Hopp. p. 115. n. 32.)*

§. *Triga quaestionum, praetensum in villis et pagis mercaturae, opificiorum, braxationis, propinationis ac distributionis cerevisiarum exercitium concer-*

nentium, ipsisque jurium et instrumentorum publicorum verbis decisarum 1704. in 4to 51 stron.

Autorem tego pisma pracowitego, bezimienne wydane, iest Jan Ern. von der LINDE, (Hopp. p. 152 not.)

§. *Grundfeste der allerneuesten Staats-Verfassung im Königreich Pohlen und Groszherzogthum Litthauen, darinnen der Warschauische Friedens- Tractat sowohl nach dem Lateinischen Original, als einer verbesserten Teutschen Uebersetzung, Samt denen Pactis conventis jetziger Königl. Majestät, ingleichen denen auf dem letzten Pacifications-Reichs- Tag errichteten und die Staats-Verfassung betreffenden neuen Constitutionen, mit nöthigen Anmerkungen und einem glaubwürdigen Vorbericht von der Historie des Friedens-Schlusses, und der vorhergegangenen Unruhe, wie auch einer ordentlichen und zulänglichen Einleitung in des jetzige verbesserte pohnische Staats-Recht ans Licht gestellt wird durch Heinrich Burchard ME-DER, J. V. D. Halle 1718 in 4to 196 stron.*

§. *Immunitas civitatum Prussiae a jurisdictione judiciorum tribunalitiorum regni Poloniae. Gedani 1718 in 4to (Zaluski program. litterar. p. 57. n. 105.)*

§. *GODOF. LENGNICH D. commentatio succincta de norma regiminis, quae sub imperio Serenissimorum Poloniae Regum Prussiae ex praescripto jurium, ut vocant fundamentalium, competit. Gedani typis Jo. Dan. Stollii 1722 in 4to (106 stron.)*

§. *De jurium regnandi fundamentalium, in regno Poloniae, ratione et praxi moderna, videlicet de comitiis regni generalibus, electionibus regum, juribus majestatis, commentatio brevis et selecta. Accessit sub appendice legis quavis etc. de poena homicidii non capitali, moderata exculpatio. Ex collectaneis Davidis BRAUNII 1722 Coloniae typis Theod. Brabei in 4to.*

§. *Joa. Const. FERBER diss. juris publ. Pruthenici de muneri thesaurarii in Prussia reg. antiquitate, juribus*

et praerogative. Gedani 1722 in 4to (Zaluski program. Litterarium p. 51. n. 18.)

§. *Pohlnisches Legations Recht, welches der päbstliche und Grosz-Brittanische Abgesandte auf den letzten Reichstag zu Grodno im Jahr 1726 genossen haben; nebst einer ausführlichen Erzählung von der Streitigkeit zwischen den Päbsten und Königen in Pohlen wegen des juris patronatus oder Conferirung der Abteyen aus Andr. Chrys. Zaluski Geheimen Staatsbriefen kürztlich zusammengezogen und mit vielfältigen Zusätzen vermehrt und erläutert. Frankfurt und Leipzig 1727 in 4to 174 stron.*

§. *Dissertatio juris publ. Prutenici de unionis, qua Poloniae jungitur Prussia, indole. Arnol. DILGER Ged. 1727 Gedani typ. Thom. Joh. Schreiber in 4to.*

§. *Hodierna reipubl. Prutenae sub Serenissimi Poloniarum Régis Imperio facies ad fidem actorum publicorum descripta a Godefredo LENGNICH, D. Gedani. typ. Schreiber 1728 in 4to 127 stron.*

§. *De la BIZARDIERE Historie der polnischen Wahlstage. Stockholm. 1733. in 8vo.*

Oryginał francuzk wyszedł nieco wprzódy.

§. *Lud. Adolph. de ZECH de legitima electione et coronatione potentiss. Poloniarum Regis Augusti III. Lips. 1734. in 4to.*

§. *De Polonorum consoederationibus. praeside Gottfr. Lengnich disputabit Carolus Ernestus KETNER, Gedanensis. Gedani 1735. in 4to 37. stron.*

§. *Tractatio juris publici de indigenatu Polonorum ex jure publico Polonico deducta ab Andrea SCHOTTO, Ag. Dant. Dantisci Ap. G. M. Knochium 1738 in 4to 43 stron.*

§. *Gottfridi LENGNICH jus publicum Regni Poloni. Gedani T. I. 1742 T. II. 1746 —*

Editio altera, priore correctior et auctior ibid. T. I. 1765 T. II. 1766 in 8vo.

Jest to dzieło klassyczne w prawie publi-

czném Polskiém. Tłomaczenie onegoż Polskie wyszło pod tytułem:

Prawo pospolite królestwa Polskiego przez Godfryda Lengnich'a po łacinie zebrane; przełomaczone po Polsku przez X. Marcina MOSZCZENSKIEGO, Prof. retoryki y Prefekta szkół Rzeszowskich, Scholar. Piar. T. II. 1761 w Krak. w druk. Stanisł. Stachowicza in 8vo (909 649 i 193 stron.)

§. *REIN. HEIDENSTEINII de dignitate ac officio cancellarii regni Poloniae. Dant. 1742 in 4to.*

§. *GEORGI PETRI SCHULTZ commentarius de cancellariis Regni Poloniae. Dant. 1742 in 4to.*

§. *Commentarius de mareschalcis Regni Poloniae cum duplici mantissa de mareschalcis et cancellariis M. Ducatus Lithvaniae ac Sereniss. Reginae additis figuris sigillorum Lithuan. aeneis editus a Ge. Pet. SCHULTZ. Dantisci 1743 ap. G. M. Knoch. in 4to 71 stron oprócz reiestru*

§. *Biga commentationum juris publ. Pruthenici. Prima, de jure Porussorum circa electionem, coronationem et pacta conventa novi regis Poloniae, altera de jure singulari civium in Porussia acquirendi sibi et possidendi bona terrestria, quas ad fidem actorum publicorum descriptas exhibet Franc. DRUSUS. Dantisci 1746 in 4to 84 stron oprócz reiestru.*

§. *Commentarius de Succamerario Regni Poloniae editus a Georg. Pet. SCHULTZ, D. Ao. 1747 Thorunii Impr. Wetzoldt. in 4to (56 stron.)*

§. *De ortu regiae dignitatis in Polonia recitatio academica. Lips. ex offic. Jo. Frid. Gleditschii 1754 in 4to maj. (24 stron.)*

Autorem iest: Crissenius Beroensis P. A.

§. *Preussen, Polen, Cur- und Lieflland in der alten und neuen Regierungsgestalt, hat zum Theil durch der teutschen Uebersetzung der von einem jeden Lande abgehandelten merkwürdigen lateinischen Disputationen, zum Theil aber auch durch einem vermehrten Anhang einiger neuen Nachrichten, beson-*

ders von den letzteren Staaten, ans Licht stellen wollen Carl Johan von CASPARI, Königl. Preuss. Lieutenant. Königsberg 1756 in 4to 9 kart i 368 stron.

Zawiera ten zbiór oprócz tłumaczenia różnych rozpraw HARTKNOCHA, i innych późniejszych autorów, od strony 319 krótki rys stanu i rządu Infant przez GREGOROWIUSZA, Kandydata prawa ułożony.

§. GOTFRIDI LENGNICH *syndici Gedan. jus publicum Prussiae Poloniae. Gedani typ. et sumpt. T. J. Schreiber 1758 in 8vo 316 stron.*

Tłumaczenie niemieckie ma tytuł:

Gottfr. Lengnichts Staatsrecht des Pohlischen Preutssens a. d. Lat. übers. durch Gottl. Künhold. Danzig 1760 in 8vo.

§. W. B. A. de STEINWEHR *regiae in Polonia dignitatis origines commentatione hist. critica requisitae. Frstl ad Viadr. 1758 in 4to.*

§. *Formulae juramentorum praecipue eorum, quae coram Screniss. Regia Majestate Augusti III. expediuntur ex statuto et constitutionibus regni fideliter transcriptae nunc in publicum editae. Varsav. 1758 typ. Mitzlerianis in 4to 40 stron oprócz reiestru.*

Ten zbiór przysiąg wydany został wraz z przedrukowaniem powtórném traktatu Duńczewskiego o starostwach.

§. Kalendarze DUNCZEWSKIEGO szczególnie z roku 1758. 1760. i 1762. zasługują na uwagę. Jest w nich mowa o bezkrólewiu, konwokacyi, kapturach, elekcyi, koronacyi, osobie Króla i Królowéy, ich dzieciach, urządach dworskich, dobrach stołu, kwarcie starostw na woysko koronne; o rządzie, wolności i prerogatywach szlachty, o senacie, prymasach, kardynałach, biskupach, i katedrach Polskich; o opactwach, annatach, senatorach i t. d.

§. *Memoires sur le gouvernement de la Pologne.* 1759 in 8vo 184 stron, 5. tablic i reiestr, bezimiennie i bez mieysca druku.

Tłómaczone iest toż dzieło na ięzyk Niemiecki, pod tytułem:

Grundriss der heutigen Staatsverfassung von Polen. Unter der Aufsicht des Verfassers aus dem Französischen übersetzt, und mit Zusätzen vermehrt. Frankfurt am Mayn bey Joh. Gottlieb Garbe 1763 in 8vo 228 stron, tabelle i reiestr.

§. *Compendium politicum seu brevis dissertatio de variis Poloni Imperii vicibus in qua reipublicae sive libertatis, nec non in comitiis vetandi juris origo, progressus et status praesens, nova methodo inquiruntur, et ad calculum usque describuntur.* 1760. Varsaviae in 8vo.

Rząd dawny Polski nazywa demokracją w przedmowie! Zapowiada, że *Populus Polonus* nie równie więcéy w samém wyrażeniu znaczy od słów *populus Romanus*! Autorem tych niezgrabnych podchlébstw, iest Pyrrhys à VARRILLAEUS, *Eques Gallus*, iak się podpisał na początku dzieła, (nauczyciel młodych Xiążąt Sanguszków).

§. *Pacta conventa Augusti III, Régis Poloniarum Magni Ducis Litvaniae et Electoris Saxoniae commentario perpetuo illustrata a Godofredo LENGNICH D. Editio altera, priore auctior et emendatior.* Dant. et Lips. 1763 in 4to. 206 stron oprócz reiestru dokładnego. Pierwsza edycya wyszła w Lipsk. 1736 in fol.

§. Widok królestwa Polskiego ze wszystkimi województwami, Xięstwami y ziemiami, monarchami y monarchiniami iako też monarchów tychże y monarchin prawami, z rzeczypospolitęy stanami y tychże stanów urzędami, y uroczystemi seymików, seymów, senatu rad, związków, okazywań, pospolitego ruszenia, sądów, skarbu, woysk w pokoju y wojnie zabawami, w krótkim zgoła a rzeczywistym duchownego y świe-

ckiego rządu opisie rodowitym językiem Polskim szkolnóy Polskiéy szlachetnéy młodzi wystawiony przez X. Jana BIELSKIEGO S. J. w Poznaniu u Je-
zuitów in 8vo. T. II. 1763.

Wyszła przeciwko temu krytyka pod tytu-
łem:

Obiaśnienie widoku historycznego z informacją
krótką pisaną wszelkiéy historyi R. 1764. 8. 24. kart.

§. Domowe wiadomości o koronie Polskiéy abo
o Małéy i Wielk. Polscze. przedruk. R. 1763 w Wil-
nie w druk. Soc. Jesu. (22. stron. Potém następuje pod
osobnym tytułem: Historya Polska z opisaniem Rządu
i urzędów Polskich przez JW. X. Władysława ŁU-
BIENSKIEGO etc. napisana, na 4. części podzielona.
a na żądanie wielu przedrukowana. w Wiln. Soc. Jesu
1763 270 stron. in 8vo.

§. *Manuale juris publ. Poloniae in statu reipubl.*
acephalo nempe de judiciis captivulibus, funere regis
demortui, comitiis convocacionis et electionis et inau-
gurationis regis et reginae tempore interregni hodie-
ni ex regni constitutionibus Zalaszcio, Hartknochio,
Chwałkowski, Lengnichio, ex scriptoribus historiae
Poloniae et plerumque ex Cels. Andreae Chrysostomi
Zaluski etc. epistolis historiofamiliaribus ab ejus nepote
(Josepho And. ZAŁUSKI) episcopo Kioviensi pro
usu privato collectum. Varsav. in offic. typ. Mitzleria-
na 1764 in 8vo. (150 stron.)

Dzieło to o którém uczyniliśmy wzmiankę
w t. I, k. 35. pod N. 6. przetłómaczone na język
francuzki przez Diukłosa pod tytułem:

Manuel du droit et des usages publics de Pologne
pendant l'interregne, contenant tout ce qui regarde les
justices, les funerailles du roi défunt, la diète de con-
vocation, l'élection et le couronnement du roi et de la
reine. Traduit du Latin. Varsovie, de l'impr. Mitz-
lerienne. 1764. in 8vo. (143 stron.)

§. *Essai politique sur la Pologne. Varsovie 1764*
in 8vo.

§. Wiadomość ustaw o sądach starych kasztelańskich o sądach nazwanych Wieca, a nayobszerniey o sądach ziemskich: z któręy poznać iakie o téy materyi ustawy są albo nie są prawem, przez Xiędza Marcina MOSZCZENSKIEGO Schol. *Piarum* roku 1764. w Warszawie u XX. Piarów 8vo. 224 stron.

§. *De vicaria burggraviatus regii dignitate regem adesse evincente etc. auctor Joannes LANGIUS Elbingae.* 1765 in 4to. (4. kart.)

§. *Diss. juris publici, qua civitas Gedanensis neque olim in regni Germanici fuisse, neque hodie in imperii Romano Germanici esse potestate, ejusque formula contineri vincitur.* Joach. Guiliel W EICKHMANN *Gedanensis. Vitembergae.* 1765 in 4to.

§. *Christoph George von ZIEGENHORN Staats-Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg bey Joh. Jac. Kanter.* 1772 fol. (XLVI, 328 i 456 stron, oprócz reiestru dokładnego).

Autor Konsyliarz tajny sądu naywyższego i Dyrektor towarzystwa ogniowego w Prusiech. Dzieło uczone, godne szacunku, i dla prawnika polskiego ważne. Ostatnie 456 stron zapełniają różne dokumenta w liczbie 379 wydrukowane.

§. *Gerechtsame und Freyheiten der Dissidenten in der christlichen Religion in der Krone Polen und im Grossherzogthum Litthauen aus den Privilegien, Reichstags - Constitutionen, Statuten des Grossherzogthums Litthauen und verschiedenen andern ungezweifelten Urkunden gesammelt und zur Nachricht fürs Publicum zum Druck befördert.* 1772 in 4to (w Toruniu) 150 stron.

§. *Gedanken von der Verjährung nach den Grundregeln der Naturgesetze und des allgemeinen Völkerrechts. In einem Schreiben eines Pommerellischen Juristen an seinen Freund in K. auf Veranlassung der behaupteten Anspruchsrechte des Königs von Preussen an die Woywodschaft Pomerellen und mehrere*

zur Krone Polen gehörige Distrikte. 1773 in 8vo 44 stron.

§. *Reflexions politiques sur l'administration intérieure de la Pologne, d'après ses loix fondamentales, ses constitutions différentes, les mœurs de ses habitans et les causes principales de ses troubles et de sa décadence par le citoyen libre d'une monarchie. Amsterdam. 1775 in 8vo (52 stron.)*

§. *Du gouvernement et des loix de Pologne. Londres 1781 in 8vo.*

§. Prawo polityczne Narodu Polskiego przez X. Wincentego SKRZETUSKIEGO S. P. w Warszawie T. I. 1782 T. II. 1784 in 8vo.

Powtórnie dzieło to użyteczne, zostało przedrukowaném tamże w roku 1787 in 8vo. Szteyner (*Polnische Bibliothek. Erstes Heft 1787 p. 98 102*) czyni sprawiedliwy zarzut, że autor zapominał odgraniczyć ściśle statystyki od samego prawa publicznego.

§. *Eines reisenden Weltbürgers unpartheyische Anmerkungen die jetzige Widerwärtigkeiten der Stadt Danzig betreffend. Hamb. Lübeck u. Brem. 1783 in 4to.*

Pismo to stało się powodem do następnych:

Schreiben eines Elbingers an den sogenannten reisenden Weltbürger die Sr. Königl. Majestät von Preussen von der Stadt Danzig über die Weichselschifffarth erregte Streitigkeit betreffend. Herausgegeben mit einer Einleitung von Christ. Wilh. DOHM. Berlin bey Aug. Mylius 1784 in 8vo 86 i 95 stron.

Schreiben eines Polen an einen Freund in Sachsen über des Schreiben eines Elbingers und dessen Einleitung: die gegenwärtigen Streitigkeiten der Stadt Danzig betreffend. 1784 in 8vo bez mieysca 55 stron.

Jest to ostra krytyka rozumowania Wilhelma Doma i jego śmiesznych dowodów.

§. Obiaśnienie kwestyi czyli J. P. Zughoer użyć może praw w Polsce Ministrom dworów cudzoziemskich służących? 1785 in 8vo (80 stron.)

Autorem tego pisma nazywa wielu Tadeusz **CZACKIEGO**.

§. *Exercitationes ad jus Polonicum tam publicum quam privatam. Fasciculus primus. Thorunii 1786 in 8vo 61 stron.*

Autorem iest Chrystian Theop. **STEINER**, tenże sam, o którym mówiliśmy w to-mie I, 130.

§. *Poloniam imperio Rom. Germanico nunquam subiectam consensu inclyti Ictorum ordinis in Argentoratensium universitate prolicentia dignitatem doctoralem in utroque jure rite capessendi Ludov. Guiliel. Ferguson TEPPER, Varsaviensis die XXIX. Aprilis 1789 solemniter defendet. Argentorati typ. Heitz 4to magno 56 stron.*

§. Zaszczyt wolności polskiej angielskiej wyrówny-wający, z uwagami do tego stosownemi i opisaniem rządu angielskiego. w Warsz. u P. Dufour. 1789 8vo. 254 stron.

Początkowe rozdziały takie mają napisy: początek nowego rządu — trzy stany — obrady publiczne narodu — moc exekwująca — Król obrany — Król dziedziczny i t. d.

§. *Ueber des polnische Reichsgrundgesetz: Nemi-nem captivabimus, nisi jure victum aut in maleficio deprehensum, etc. Nebst Anmerkungen über die Justizverfassung in Polen bis in's funfzehnte Jahrhundert von STEINER. Berlin. 1791 bey Carl. Metzдорff. (88 stron) 8vo.*

Dzieło to uczone i równie iak inne tegoż autora pisma użyteczne, należy, iak tytuł oka-zuje, także i do historyi praw krajowych.

Wspomnimy na koniec dzieła bez wyrażenia roku i miejsca druku wydane, iako to:

§. Wiadomość *interregna* konwokacye, kaptury, elekcyje, koronacye, w Polszcze y W. X. Lit. opo-wiadająca. in 8vo. 26. kart.

§. *Commentarius de interregnis in regno Poloniae a M. MARTINO BOEHMIO, Prof. gymnasii Thorun. concinnatus, nunc MSlo editus ac quibusdam additamentis auctus. Thorunii. Impressit Jo. Nicolai.* (320 stron in 8vo.)

§. Jan Win. Bantkiemarekopism pięknie i czytelnie pisany, 48. kart in fol. zajmujący pod tytułem: *Dn. Johannis Ernesti von der Linde quondam Prae-Consul. Jus publicum civitatis Gedanens.*

Dzieło to zwielką erudycją i równą pilnością napisane, daie obraz dokładny praw i rządu wewnętrznego miasta Gdańska, tak dawnych iako i późniejszych czasów. Gralath (w dziele *Gesch. von Danzig*) czyni wzmiankę o tym rękopiśmie, mówiąc o Źródłach, z których czerpał.

§. Dyaryusze seymowe iako opisujące obżądki i zwyczaje przy uroczystościach zachowywane, należą w części tutaj. Obacz ie prze- to wyżey na k. 166.

§. Trybunał główny koronny siedmią splendorów oświecony przez Andrzeia LISIECKIEGO Instygatora koronnego, roku pańskiego 1638 do druku podany. w Krak. w druk. Franc. Cezarego in fol. 277 stron.

Bardziéy dla tytułu niż dla treści pismo to między dziełami prawniczemi umieszczamy. Jest to bowiem historyczny czyli raczéy panegiryczny opis téy naywyższey władzy sądowniczey. Poiedyncze dzieła części, tutaj splendorami nazwane, takowe mają łacińskie napisy: *Primus splendor tribunalitius a summa ipsius necessitate; secundus a summa ejus Constituentis dignitate; tertius a summa ejus praesidium dignitate; quartus a summa Depositum huic judicio concrediti magnitudine; quintus a summa et maxima huius Depositum*

custodia; sextus a summa hujus judicii maiestate; septimus a continuis hujus judicii augmentis.

§. 2. Autorowie prawa prywatnego polskiego.

§. Czacki (w dziele o Lit. i Pol. praw II, 188) mówi, że Paweł SIENIŃSKI, (w rejestrze przez tegoż Czackiego Siemińskim nazwany) jest autorem rozprawy *De alluvionibus*, drukowaney w Krak. 1571.

§. *Practicarum observationum ex jure civili et Saxonico collectarum et ad stylum usumque judiciorum curiae regalis accomodatarum. Centuria prima, autore ANDREA LIPSKI. a Lipie S. R. Maj. a Secretis. Rigae Liponum excud. Nicol. Mollinus 1602 in fol. 461 stron prócz rejestrów.* (To wydanie jest w bibl. akad. krak.)

Toż dzieło przedrukowane w Krak. u Franc. Cezarego 1620 in 4to. Hoppiusz wspomina także in *Sched.* p. 112 o wydaniu Paryżkiem z roku 1627 apud. *Andr. de Vilanova*, in 4to.

Naypóźniejsze wydanie wyszło pod tytułem:

Practicae observationes etc. authore Andrea Lipski a Lipie, Regni Polon. Cancellario post vero episcopo Cracov. Dantisci sumtib. Försteri 1648 in 4to.

§. *Institutionum juris Regni Poloniae libri IV, ex statutis et constitutionibus collecti. Opera THOMAE DRESNERI, Leopolitani, J. U. Doctoris in academia Zamoscensi juris professoris ordinarii. In usum nobilitatis Poloniae, juris patrii studiosae, etc. Zamoscii A. D. 1613 excudeb. Martinus Lenscius typograph. acad. in 4to. Oprócz rejestrów 284 stron.*

Dzieło szacowne!

§. O lichwie i wyderkach, czynszach, spółnych zarobkach, naymach, arendach, i o samokupstwie krótką nauką pisaną przez X. Marcina SMIGLECKIEGO S. J. Theologię Doktora i po siódmy raz

do druku przezyrzana i rozszerzona. w Krak. w druk. Andrzeja Piotrkowczyka. 1640 in 4to. 132 stron.

Dzieło to rzadkie, po raz pierwszy wyszło roku 1604. Drugi raz z odmianami w roku 1635 iak pisze Czacki (w dziele o Lit. praw II, 163). Zdaie się iednak, że wyraz *druga* edycya rozumieć tam należy, nie o powtórném lecz o późniejszém tylko wydaniu (ob. tamże k. 164).

§. *AND. RUTCOWII Aetiae, id est de modis acquirendi libri duo. Amstelod. ap. Ludov. Elzevirum 1650 in 12mo. 204 stron prócz przedmów.*

Pismo to (znaydujące się w bibl. akad. Krakowskiéy) dzieli się na dwie części, pierwsza mówi (podług własnych autora wyrazów), o sposobach nabywania wskazanych ludziom z potrzeby przez samo przyrodzenie; część druga zaś wyluszcza rzecz o sposobach nabywania ani przyrodzonych ani potrzebnych, lecz tylko przemysłem ludzkim wynalezionych.

Na k. 23. pisze autor między innemi, że szlachta i duchowieństwo wysyłała zboża z ról swoich zebranego 30,000 łasztów rocznie, gdy przed dziesięcią laty wysyłano *trzy razy* większą ilość." Jestże to zupełnie zgodnem z prawdą? — podobno w istocie.

§. *ADAM BAJERSKI* umieścił dodatkowo w dziele swém o *indygenacie* (obacz wyżéy p. 227) łacinską rozprawę:

Juris correcti terrarum Prussiae de successionibus inter fratres et sorores defensionem. in 4to. 1696.

Rzecz ta znayduje do dziś dnia swych obrońców, a w wielu wyrokach dawnych Trybunałów iest mylnie przyjętą i powtarzaną (*Braun judic.* p. 323). Mówię że *mylnie*, ponieważ wyroki podobne *vim legis sapientia*, prawami naszymi wyraźnie były za nic nieznaczące ogłasza-

szane, seym albowiem tylko (nie trybunał) był mocen stanowić prawa.

§. *Dissertationes juridicae, quarum prima agit de vindicatione hominum propriorum ejusque praescriptione; secunda resolutionem quaestionis: an in successione ab intestato defuncti fratris vel sororis unilateralis liberi cum patris vel matris germanorum fratrum vel sororum liberis concurrant? Tertia jus parentum in liberos circa ingressum in religionem et vota monastica exhibet. Ad forum civitatis Gedanensis accommodatae et publici juris factae accurante JOH. ERNESTO von der LINDE, Civit. Gedan. Syndico. Gedani. 1698. 4. 242 stron.*

Dzieło z wielką erudycją napisane.

§. MIKOŁAJA ZAŁASZOWSKIEGO *Jus Regni Poloniae* 1702 wydane, należy tutaj tom drugi iako o prawie prywatném mówiący. (Obacz wyżej k. 161).

§. *Etablissemens concernant les loix de change faits par les états confédérés de la Republique de Pologne, trad. du Polonois par M. J. BAUDOUIN. à Varsoy. 1775 in 8vo.*

§. Prawo cywilne Narodu Polskiego z statutów i konstytucyi koronnych i Litewskich zebrane i rezolucyami Rady nieustaiący objaśnione: dodatkami z praw kanonicznego, Magdeburskiego i Chełmińskiego pomnożone: a porządkiem praw Rzymskich ułożone przez X. Teodora OSTROWSKIEGO S. P. w Warszawie 1784 T. II. in 8vo. Edycya druga poprawna, tamże 1787 T. II. in 8vo.

Recenzya znajduje się w Szteinerze *Poln. Bibliothek. zweites Heft* p. 77 — 79. Niemamy lepszego krajowego w téj treści pisarza. Lecz rozbiór praw Rzymskich często mylny, a praw krajowych niekiedy zbyt powierzchowny. Tłómaczenie Niemieckie wyszło pod tytułem:

Civilrecht der Polnischen Nation aus den polnischen und lithauischen Statuten und Constitutionen

zusammengetragen, durch Resolutionen des immerwährenden Raths erläutert, mit Zusätzen aus dem Canonischen, Magdeburgischen, und Culmischen Rechte vermehrt, und nach der Ordnung der Römischen Gesetze eingerichtet im Jahre 1787 von Theodor von Ostrowski. Aus dem Polnischen übersetzt. Erster Theil. Berlin 1797. Zweyter Theil Leipzig 1802. gedruckt bey Joh. Georg. Langhoff. in 8vo.

FRYDERYK BENIAMIN BREKIER (BRÖCKER) jest wydawcą i tłumaczem. Piękny zamiar iego oświecenia swych ziomków i współurzędników Pruskich w Polsce, zasługuie na wszelką pochwałę. Tłumaczenie płynne. W niewielu miejscach spostrzegiem opuszczenia lub niedokładność, n. p. T. I, p. 264 316 317 pp. opuszczane bez przyczyny niektóre przypisy znaydujące się w oryginale.

§. *FRANCISCI JOSEPHI JEKEL, juris univ. Doct. C. R. Agentis Aulici Galiciensis Bohemico-Austriaci, nec non aulae judiciorumque advocati, Dissertationes juridicae. Prima de successione ab intestato tam secundum praescripta juris Polonici, Magdeburgici et Culmensis, quam secundum normam successionis novo codice civili stabilitam. Secunda, de usufructu advitalitio, conjugi superstiti in bonis a defuncto marito relictis competente. Cum XXXV. figuris aeri incisis. Vindobonae typis Josephi Hraschankzy. 1801 in 8vo. Maj 96 stron.*

Ponieważ w pierwszém rozprawie przyjął autor, że korektura pruska była prawem powszechném szlacheckim, cały więc dalszy wywód, iako na zasadzie mylnéj gruntuiący się, upada.

§. *Ueber Pfandesverschreibungen auf adliche Güter nach polnischen Rechten von Kriminal-Rath STEINER. Thorn. 1803 gedr. bei J. A. Kimmel. in 4to. 32 stron.*

§. *Ueber annos majorennitatis, discretionis et competentiae nach polnischen Rechten. Vom Kriminal-*

Rath STEINER. Thorn. 1804 gedr. mit Kimmelschen Schriften. in 4to. 4. kart.

Oba te pisemka, iak i wszystkie tegoż autora, gruntownie są napisane.

§. 5. *Autorowie praw kryminalnych krajowych i obcych.*

Oprócz Załaszowskiego i Ostrowskiego, którzy w prawie cywilnem mówią także o występach i karach, mamy dzieła które wyłącznie samym tylko opisem praw karzących są zaięte, i ten tylko przedmiot iuż to w ogólności iuż w szczegółach wykładają.

BARTŁOMIEY GROICKI podał tłómaczenie ustawy Karóla V. w tym samym wieku, w którym pisaną w Niemczech została. Tytuł onegoż taki:

Ten postępek wybran iest z praw Cesarskich, który Karolus V. Cesarz, kazał wydać po wszystkich swoich państwiech, którym się nauka daie, iako w tych Sądziech a sprawach, około karania na gardle, abo na zdrowiu, Sędziowie y każdy Vrząd ma się zachować y postępować wedle boiaźni Bożey, sprawiedliwie, pobożnie, y nieskwapliwie.

Pierwsze wydanie nastąpiło, iak *Speiser* (*in Catal. Biblioth. Ossolinianae* 1803 wydany p. 166 n. 1331.) świadczy, w Krakowie w roku 1559 4to. Edycya, którą mam przed oczyma, ma dalej na tytule te słowa: *Cum grat. et privil. R. M. Lazarus Andreae impressit. Cracoviae* 1582. Zawiera 51 kart 4to. z jednéj strony liczbowanych góckim pięknym drukiem. Wspomina *Speiser* (w mieyscu przytoczoném n. 1332), że podług wydania Krakowskiego z roku 1616. było toż tłómaczenie przedrukowaném wraz z innemi

pismami Groickiego w Przemyślu w roku 1760 in 4to.

Ustawa ta Karóla V. w Polsce nigdy nie była prawem obowiązującym. Dla czego Groicki toż tłómaczenie onéy *skrócone* podiał, sam opowiada na stronie odwrotnéy tytułu, w te słowa: ponieważ w koronie Polsk. wszystkie miasta, wsi, i szlachta, mają to uprzywilejowanie, że mogą sądzić na gardło złoczyńcę, tedy każdemu to potrzeba wiedzieć, iak się w takich rzeczach ma zachować, i t. d.

§. ZĄBKOWICZ w dziełku z 8. arkuszy złożoném i roku 1624 wydaném pod tytułem: *Nie zawsze wierzyć żałobom o złodzieystwach*, rozbiiera przypadki, w których lice znalezione ma stanowić dowód kradzieży. (Czacki II, p. 234.)

§. PETRYCY roku 1619 a Ilowski 1631 są autorami rozpraw *de poenis parricidii*, i badali w nich przyczyny i początku prawa, podług którego oycoboyca z różnemi zwierzętami w wór zaszyty, w wodę miał być wrzucony (Czacki II, p. 123 n. 1416.)

§. *Nemesis Karolina D. Karoli V. Imperatoris Caes. PP. Aug. Inuitis. Et Gloriosissimi Principis Sacrique Imperii Romani ordinum Leges Capitales: A Georgio REMO paraphrasi expositae; scholiisque illustratae. Rerum et verbor. elenchus in calce adiectus est. Editio altera. Posnaniae. In typographia R. D. Alberti Laktański 1688 in 8vo. 16. arkuszy.*

Janocki (von rar. Büch. t. II, p. 107) nadmienia o tém dziele tylko, że pełne omyłek drukarskich.

§. Praktyka kryminalna to jest wzór rozważnego y porządnego spraw kryminalnych sądenia według praw przyzwoitych y przystosowanych zdaniem auto-

rów poważnych przez szlachetnego JMci Pana J a k ó b a CZECHOWICZA, Radcę y Sędziego miasta Chełmna, z rękopisma po jego śmierci zostawionego drukowano w Chełmnie R. 1769 in 4to. 226 *stron.*

Układ systematyczny, znajomość autorów prawniczych, biegłość w prawach, są zalety tego dzieła.

§. O przestępstwach i karach wykład z Francuzkiego na Polski język. w Brzegu 1772 in 8vo. 256 *stron.*

Tłómacz rzecz swoją znaiący, pododawał gdzie niegdzie dobre przypiski; osobliwie też unosi się w rozdziale, gdzie autor oryginału dowodzi, że kara śmierci z prawodawstwa wywołaną być powinna.

§. Excerpt z statutów praw i konstytucyi koronnych kar za przestępstwa prawa. *Lublin 1783 in 8vo.*

§. Prawo kryminalne angielskie przez Wilhelma Blakstona zebrane a przez X. T. OSTROWSKIEGO S. P. wytłómaczone i uwagami do prawa polskiego stosownemi pomnożone. w Warsz. 1786. 8. 2. tomy.

§. 4. *Autorowie praw obcych w Polszcze obowiązujących.*

A.) *Autorowie prawa rzymskiego.*

Nie tylko o samych pisarzach rzymskiego prawodawstwa i prawnictwa, lecz i o tych mówićby tu należało, którzy starożytności rzymskie opisują, wiadomo bowiem, że iedno bez drugiego do miernéy nawet znajomości rzeczy nie doprowadzi. Trzymając się iednak przyjętego raz układu, wymieniamy tu same dzieła prawnicze, pisma zaś o starożytnościach rzecz mające, niżéy w osobnym umieszczamy rozdziale.

Decisiones Petri ROYZII Maurei (w języku oyczystym Ruiz de Moros) *Alcagnigen. regii ICTi de rebus in sacro auditorio Litvanico ex apellatione judicatis. Ad Sigismundum Augustum Poloniae Regem Principem Optimum maximum. Opus lectu dignissimum atque cognitu tam iis, qui iuridicundo praesunt, quam qui veram philosophiam h. e. artem boni et aequi vel tradunt vel addiscunt, ob multiplicemque earum rerum tractationem exactamque ac diffusam definitionem, quae in scholam et forum incidere cotidie solent, jurisprudentib. omnib. apprime necessarium etc. etc. Cracoviae excudebat Matthaeus Siebeneycher. Anno a Christo Deo servatore nostro nato tertio et sexagesimo supra Millesimum quingentesimum. (1563) Mense Aprili. in 4to. 642 stron, oprócz reiestru obszerne-go iak naydokładnieyszego, i oprócz kart XI. nieliczbowanych listu przypisowego do Zygmunta Augusta.*

Odwrotna strona tytułu zawiera reiestr materyy i uroczystą protestacyą i odwołanie tego wszystkiego, coby autor nieumyślnie przeciwko stolicy Apostolskiéy iako przeciwné duchowi S. wyraził. Pierwsza z 5 decyzyi mówi: *de testamento ejus, qui mortem sibi conscivit p. 1*; druga: *De usitata tabellionum clausula, qua testator aegro corpore, sanaque esse mente scribi solet p. 82*; trzecia: *de conatu et inchoatis delictis p. 110.*; czwarta: *de legitimis excusationibus eorum, qui in jus vocati non veniunt, p. 326*; piąta: *de foenore sive usuris p. 480.*

Zaleca się dzieło to gruntowną nauką, pracowitym, niekiedy za nadto obszernym, rozbiorem rzeczy, troskliwém przytaczaniem prawa i źródeł, z których Royzyusz czerpał, i dobrą łaciną. Czacki (o Litew. i Pol. prawach) mylnie podobno po dwakroć przytacza rok wydania pierwszego, kładąc raz 1561 (T. I, p. 44),

a w inném mieyscu (T. II, p. 164) 1560. Zda się, że ta edycja, z której przytoczony powyżey tytuł z roku 1563 była pierwszą, ponieważ na czele umieszczona jest treść przywileju królewskiego zabraniającego w przeciagu 5. lat toż dzieło przedrukować, i dedykacja do Króla datowana 1562 roku. Wydanie to okazało, jest nayrzadsze; lecz poprawniéy, a równie pięknie przedrukowane to dzieło w Frankfurcie nad Menem wraz z Oktawiana Cacherana *Decisiones sacri senatus Pedemontani* u Marcina Lechlera, nakładem Hieron. Feyerabenda 1570 in fol. a po trzeci raz, mniéy ozdobnie wprawdzie, lecz dość poprawnie w Wenecyi u Bartłomieja Rubina 1572 in 4to. iak świadczy Janocki (*in Janocianis I*, 236).

Hiszpan ten spolacony powołany był z Bononii, gdzie uczył prawa, do Polski przez Piotra Gamrata, i dając w Krakowie przez lat 9. naukę tę, wślawił się tak, iż był wzywany na nauczyciela prawa do Wiednia od Ferdynanda Cesarza, lecz zatrzymany przez Zygm. Aug., został umieszczony *inter fori Palatini cognitores*, o czém w liście przypisowym do króla sam świadczy. Lubo zatem dzieło to jest tylko świadectwem sądownictwa mieyskiego z odwołania do króla przychodzącego, wszelako jest oraz pięknym pomnikiem chlubnych owych czasów. O życiu i pismach innych Rózyusza (wszystkie są wierszem) obacz Janociana I, 227 sqq.

§. *Similium juris poloni cum jure romano, centuria una. Auctore Thoma DRESNERO Leopolitano. Parisiis ex offic. typogr. C. Morelli 1602 in 4to 6q. stron.*

Napisał to dzieło Drezner przykładając się do nauki prawa w Paryżu i przypisał je Tomaszowi Zamoyskiemu. W wielu porównaniach iest ón wprowadzie bardzo nietrafnym; lecz to dzieło iako pierwiastkowa robota młodzieńca, ma i swoje zalety. Ubolewać tylko należy, że nikt późniéy nie starał się, rzeczy téy saméy dokładniéy wyłożyć.

Starowolski (*in Hecat. Nro 50:*) wspomina, że Drezner napisał inne podobne dzieło: *Centuria legum Polonicarum et Gallicarum*, lecz nie wiem nawet czyli iest drukowane lub nie.

§. Podług wyrazów Czackiego (o Lit. i pol. praw. I, 5. tudzież II, 114), pisał PENTKO-WSKI *de jure et justitia*. Ingolst. 1604. —

§. SZYMONA STAROWOLSKIEGO trzy pisma o prawie rzymskiém mówiące tu należą, które wymieniliśmy już w Tomie I. k. 11. Nro 24. 25 i 26.

Wspomnieć tu wypada a oraz sprostować wyrazy C. G. Haubolda (w dziele historia *juris Romani tabulis synopticis — illustrata. Lips. 1790 in 4to Tab. 49*), który naszego Starowolskiego nazywa Włochem, i mieści go między sławnemi prawnikami tego narodu. Powodem do tego zdania była zapewne okoliczność, że wiele pism naszego rodaka w różnych miastach włoskich drukowano. Gdyby był Haubold wiedział że *Starowolscius* był rodowitym Polakiem, możeby go był między sławnemi prawnikami nie umieścił, tak iak w istocie wielu znakomitych naszych rodaków opuścił.

§. *Manuale fundamentorum juris civilis ac Poloni quatuor disputationibus juridico-historico politicis comprehensum: ad quatuor libros institutionum imperatoris*

Justiniani publico examine ventilatum in illustri schola Auriaca. Bredae ex offic. Joan. a Wasberge 1647 in 4to maj.

Prawa rzymskie są tu wystawione w porównaniu z krajowemi. Dzieło to mało znane lecz szacowne napisał Paweł Bogusław z Orzechowa ORZECZOWSKI i w publiczney ustney rozprawie czyli dyspucie mówił na jego obronę.

§. *Commentarius juridico-historico-politicus de Privilegiis auctore Reinoldo CURICKE Gedan. Dantisci sumtib. Försteri 1652 in 12mo 432 stron prócz rejestru.*

Dzieło uczone, w którem wiele jest rzeczy do historyi polskiey i pruskiey.

§. *THEODORI SCUMINOVII Episcopi Gratianopolitani, SS. D. N. Praelati domestici et in Capella assistentis per Albam Russiam Suffraganei et Archidiaconi Cantorisque Vilmensis de jure Personarum, seu in primum Institut. Justinianearum librum Catholica explicatio. Theologicis, naturalibus, politicisque rationibus et Canonico civili antiquiori ac novissimo et consuetudinario Europae jure cum perpetua Triboniani in meris civilibus defensione probata. Nunc primum in lucem prodit. Opus Theologis, juristis ac politicis aequè necessarium ac jucundum. Bruxellae typis Joan. Mammerti 1603 in 4to. Prócz dedykacyi (do Jana Pawła Sapiehy Hetmana W. L.) przedmowy i rejestru, 365 stron.*

§. *Dissertatio de usu et auctoritate juris Romani in foris Prussiae. authore HESSE. Regiomonti 1698 in 4to (Braun in Catalogo p. 30).*

§. Tegoż autora rozprawa w Królewcu miana pod tytułem: *De varia fortuna et auctoritate juris Romani in R. Pr.* 1713 in 4to (Braun tamże.)

§. Ustanowienie prawa cywilnego w sposobie łatwym zebrane wielu przystosowaniami pomnożone,

nie tylko uczącym się prawa ale i każdemu obywatelowi użyteczne, na oyczysty język przełożone przez JP. Kaspra MĘCISZEWSKIEGO J. K. Mci. Sekretarza, prawa Magdeburgskiego przysięgłego prokuratora. w Krakowie kosztem i drukiem Ignacego Grebla in 8vo. Tom I, roku 1787, Tom II, roku 1786 (Lecz w iednéy z tych liczb zdaie się bydz omyłka drukarska) 387 i 241 *stron* prócz rejestrow, dedykacy i t. d.

Wiele rzeczy, o których sam autor dokładnego nie musiał mieć wyobrażenia, mylnie iest wystawionych. Lecz i sam wyznaie w przedmowie do drugiego tomu, że pracę tę podiał dla ugruntowania się w nauce prawa, i że szukaiąc korzyści drugich podał onę do druku. Niektóre artykuły dobrze są wyłożone. Na końcu drugiego tomu od 235 strony, mówi autor o dziesięcinach.

§. *Gegenseitiges Bedürfnis durch Macht unterstützt ist die Quelle alles Rechts, Eigenthum und dessen Wirkungen, Ursprung und Fortgang des Begriffs: Jus in re bey den Römern (Ein philosophischer Versuch von STEINER.)*

Rozprawa ta drukowana w dziele *Polnische Bibliothek. Warschau.* 1 Heft 1787. in 8vo p. 38 - 69.

§. Jan Bantkie posiada rękopism pod tytułem: *Jus civile scriptum Romae per Petrum Szembek.* in 8vo 30 kart, zawieraiący kćotki opis praw rzymskich porzćadkiem instytucyi Iustyniana.

B.) Pisarze prawa kanonicznego.

Dzieło Jana z Głogo wy *de causis matrimonii* 1509. o którćm czyni wzmiankę Czacki

(o Lit. praw. II, 37) naydawniéyszém iest w téy materyi drukowaném pismem.

§. W porządku lat co do wydania z druku iest pismo Grzegorza SZAMOTULSKIEGO pod tytułem:

Enchiridion impedimentorum, quae juxta Canonicas constitutiones, in matrimoniis contingant, ad judicium et confessorum faciliorem cognitionem auctore Gregorio de Shamotuli Canonum Doctore, ordinario lectore ecclesiaeque Cracoviensis penitentiario, non minus lucide quam succincte congestorum et decisorum. — Impressum Cracoviae. Per Florianum Unglerium, e directo Minoris Collegii 1529 in 8vo. 63 kart.

Janocki (*Nachr. v. rar. Büchr. I, 24*) opisuie to dzieło, które do bardzo rzadkich i z téy także przyczyny należy, iż mnóstwo exemplarzy przez pożar w Krakowie w krótcie po wydaniu zniszczało, a potem przedrukowaném nie było.

§. *Lectura super titulo de regulis juris libro sexto. (Cracov ap. Flor. Unglerum) in 8vo. 51 kart.*

Dzieło to około 1550 wydane, że u Flor. Unglera było drukowaném, dowodzą wiersze następujące na ostatniéy karcie umieszczone:

Si tibi fructum peperit libellus

Provido grates age Floriano

Hic ubi claram liquidus pererrat

Istula Crocam.

§. O prawnym małżeństwie Biskupów, Xięży Dyakonów i Mnichów przez MAŁECKIEGO. (bez wyrażenia mieysca i drukarza) 1571. — Tak przytacza Czacki (o Lit. i pol. praw. II, 36).

§. JAN LWOCZYK wydał w roku 1549 pismo *De matrimonio neque licito, neque valido inter catholicos et haereticos*. Jak świadczy Czacki (o Lit. praw. II, 37).

§. *Assertiones de illustribus ac praecipuis juris canonici articulis, personis rebus et judiciis, quas auspice Deo Trino et uno Praeside Ferdinando Wayzeneggero J. U. D. Serenissimi Bavariae Ducis etc. Consiliario in celeberrima et catholica Ingolstadiensi Academia antecessore juris ordinario, publice discutiendas proponet Stanislaus SLAVVIENSKI* a. 1613. Ingolstadii ex offic. Ederiana ap. Elisabet. Anger Viduam in 4to. 88 stron prócz dedykacyi do Wawrzénca Gembickiego Prymasa.

W Ingolsztadzie wielu Polaków bywało na naukach, między innemi Stanisław Teodor Piotrkowczyk, Firleiiowie i t. d.

§. *Aequilibrium justitiae seu tractatus speculativus et moralis de jure et justitia, de objecto et subjecto dominii, de restitutione, de contractibus, de judice et judicio, juxta doctrinam Venerab. Joannis Duns Scoti D. Subtilis ordinis minorum, omnium Theologorum facile principis opera ac studio R. P. T. Mariani Costeni O. M. regularis observantiae Prov. Maj. Polon. Partis et S. Theologiae Lectoris jubilati, opus Theologis parochis concionatoribus, confessariis ac judiciis summe utile ac necessarium, cum licentia superiorum. Posnaniae in offic. Alberti Reguli Anno 1641 in 4to. 500 stron.*

§. *Controversiarum tam inter Episcopos et regulares quam inter regulares et laicos opus in duas partes divisum. In priori quidquid ex sacri Concil. Tridentini decretis, constitutionibus Sum. Pontificum et determinationibus apostolicis de suis fontibus verbatim exscriptis ordinariae jurisdictioni tribuitur; quidquid etiam circa illam indecisum adhuc occurrere solet in dies, per varias quaestiones ex gravissimorum authorum sententia plane et plene resolvitur; in posteriori controversiae quae inter regulares et laicos circa acquisitionem, retentionem et recuperationem bonorum moventur in omni foro accuratissime enucleantur, cum indicibus locupletissimis, quorum primus quaestiones decidas, alter res notatu dignas facillime demonstrat, authore Laureto de Franchis Neapolitano S. Theol. ac J. U. D. etc. Avenione ex typogr. Braumerau 1632.*

Deinde Cracov. in offic. Andr. Petricovii 1643 in 4to. Przedmowa i treść rzeczy 8. arkuszy, text 380 stron, rejestr 1½ arkusza.

§. *Decas quaestionum publicarum Regni. In quibus ecclesiastica jura, et immunitates ecclesiastici status elucidantur, authore Andrea LIPSKI a Lipe J. U. D. Dantisci sumtib. Försteri* 1647 in 4to.

To dzieło było w przód drukowane w Krakowie u Cezarego 1616 in 4to iak świadczy Hoppiusz (*in Sched. p. III*); przedrukowane w zbiorze Stefanidesa 1652; i nakoniec w Gdańsku nakładem Hinefelda 1646 roku.

§. *Opuscula tam ecclesiastici, quam equestris ordinis, nobilium virorum compositionis inter status negotio servientia. Jussu et auctoritate Illmi ac Redmi Domini, D. Joannis Andreae Prochnicki, D. G. Archiep. Leop. Ab. Sieciechow., administrat. perpetui, etc. collecta. Melchioris Stephani d. e V. J. D. Leop. Chetm. Canonici, Scholast. Zamosc. opera, a typographicis et ortographicis erroribus purgata et recusa. Cracoviae. In offic. Andreae Petricovii, S. R. M. typographi. A. D. 1632 in 4to.*

Zawiera ten zbiór następujących autorów, po 11. kartach dedykacją, przedmowę, i index dzieł zajmujących:

- 1.) *Stanislai Socolovii, Magni olim Stephani regis Poloniae theologi, oratio ecclesiastica, pro dote ecclesiae Dei, et haereditate Christi. Cracoviae. In offic. Andr. Petricovii. 1632 (64 stron.)*

Zasada się naywięcéy na piśmie świętém; dowodzi, że dziesięciny od Boga są postanowione, mniema, że znoszący dziesięciny znoszą wszelką religią, ściągają przezto gniew boży, nieurodzay na ziemię, etc.

- 2.) *Decas quaestionum publicar. regni. Authore Andrea Lipski. Cracoviae In offic. Andr. Petricovii etc. 1632,*

Dzieło Lipskiego, o którym mówiliśmy już wyżej, uczeńsze nierównie od Sokolowskiego.

Samo dzieło zawiera w tém wydaniu 132 stron a osobno 6. kart nieliczbowanych, przemowy do stanów koronnych tegoż autora imieniem wszystkiego duchowieństwa, na kompezycyą w Warszawie R. P. 1607 przypadającą, spisane i nagotowane.

- 3.) *De controversiis inter ordinem ecclesiasticum et secularem in Polonia, ex jure divino, regnique statutis, privilegiis, ac praescriptione: tractatio. In qua refellitur libellus quidam famosus et mordax, contra querimoniam et postulata cleri, in comitiis regni a. 1585. Regi, Regnique Ordinibus publice oblata, conscriptus. Nunc demum recognita et aucta, et a plurimis mendis purgata. Cracov. In offic. Andr. Petricovii etc. 1632 4. kart i 121 stron.*

Że dziesięciny z prawa natury do duchowieństwa należą, (p. 35) mniema autor, i wspiera toż mniemanie na piśmie świętém.

Na końcu idą 8. kart niepaginowanych, które zawierają: *Alberti Bologneti Cardinalis et episc. Massanen. S. sedis apost. legati in comitiis regni oratio habita Warszawiae d. XII. Febr. 1585.* — Mowa duchowieństwa koronnego na seymie Warsz. do króla przez X. Wawrzyńca Goślickiego Dziek. Płock. Kanonika Krak. Sekret. Króla, i ostatnia karta: *pro libertate et immunitate ecclesiae quaedam sententiae.*

- 4.) Informacya o niektórych artykułach między duchownym a świeckim stanem. Tych czasów ludziom do wiadomości potrzebna. Przez X. Mikołaja DOBROCIESKIEGO, Krak. Send. Kanonika, obojga prawa doktora, napisana. W Krak. u Andr. Piotrkowczyka 1632. (13 kart.)
- 5.) O exorbitancyach które w tym wieku, niektórzy IMPP. Swieccy, nowi Politici, Stanowi duchownemu, zadają. Zdanie zacnéj pamięci JP Macieja SMOGOLECKIEGO, Starosty Bydgowsk. Je-

szcze za żywota do ręku JM. X. Arcybiskupa Gnieźnien. Wawrzyńca Gembickiego, podane. W Krak. w druk. Andr. Piotrkowczyka r. 1632 (99. stron.)

6. Anonimi, katolicki a uczony Dyalog, Plebana z Ziemianninem Ewangielikiem i z Włodarzem; o komposicię w R. 1582 napisany, a R. 1632. nowo wydany. (23 kart.)

Ziemiannin tym uczonym dyalogiem na ostatnię stronie dopiero niespodzianie przedysputowany.

- 7.) Deklaracya kónfederacyéy, z praw koronnych z konstytucy seymowych, i z przysięg Królewskich przez JMP. And. TULIBOWSKIEGO, Sędziego Brzeskiego, Starostę Bobrownickiego, do druku 1607 podana, a teraz z nowu przedrukowana. w Krak. R. P. 1632 (24. stron.)

Nakoniec znajduie się w tym zbiorze:

- 8.) O exorbitancyach, kazania dwoie. Przeciwno niewiernym, Heretykom, Odszczepieńcom, i nowym Politykom, Wierze S. Katolickiéy Rzymskiéy, i duchowieństwu nieprzyjaciółom. Przez W. O. X. Fab. BIRKOWSKIEGO, Zakonu Dominika s. kaznodzięyskiego, króla JM. Szwedzkiego Władysława Zygmunta kaznodzieie, napisane w Warsz. R. P. 1632. w Krak. w druk. Andr. Piotrkowczyka etc. 1632 (34. stron.)

§ Wśrząd sporów z Jezuitami domagającemi się uwolnienia dóbr swych od dziesięcin, wyszły następujące pisma:

- 1.) *Decima Cleri secularis in Regno Poloniae defensiva contra exemptiones patrum Societatis Jesu per Jo an em MARKIEWICZ J. U. D. Canonicum Posnan. Parisiis 1644 in 4to 80 stron.*

Hoppiusz (in Sched. p. 123.), mówi, że dzieło to Markiewicza, pierwszy raz w części drukowane, wyszło w Syenie (Senis) we Włoszech 1643 in 4to. Że wydanie z roku 1644 było już w istocie powtórném, przekonywa wyraźna

o tém, w samémże dziele wzmianka. W edycyi téy Paryzkiéy, przyłączone jest zdanie Sorbony, że pismo to nic nie zawiera przeciwnego kościołowi. Ostrożność autora była mu potrzebna, aby znaleźć drukarza do wydrukowania pisma iego, gdy żaden podobno z drukarzy krajowych przez obawę w swéy oficynie drukować nie chciał.

2. *Decima cleri secularis in judicio S. congreg. Conc. Trident. interpretum contra exemptiones Patrum Soc. J. Romae vindicata tandem, in Regno Poloniae per Joan. MARKIEWICZ antea defensa, nunc ad effectum executionis debitae accomodata. Cracov. 1647 in 4to.*

Takowy tytuł znayduie się in *Catalogo Speiseri Bibliothecae Ossolinianae*. Hoppiusz zaś (in *Sched.* p. 123) przytacza go, iak się zdaie w skróceniu tylko i kładzie rok wydania 1646.

- 3.) *Polona decimarum pro patribus S. J. et aliis regularibus contra libellum a R. Jo. Markiewiczio divulgatum consultatio. Romae 1647 in 4to.*
- 4.) *Jo. MARKIEWICZ decima cleri secularis contra exemptiones Patrum S. J. antea defensa deinde vigore brevis Innocentii X. executioni debitae accomodata, nunc tertio S. congregationi Conc. Trid. Interpr. contra conclusiones R. D. Jo. Naldi repraesentata. Cracov. 1648. in 4to.*

Wyszło nadto wiele pism w téy materyi tak w łacińskim iak w polskim ięzyku, których spis przy pomocy zamożnych bibliotek da się uzupełnić.

§. SZYMONA STAROWOLSKIEGO *breviarium juris pontificii. Romae 1653* o którém dziele wspomnieliśmy w Tomie I. k. 11. Obszerną zaś o niém podaie wiadomość Janocki w dziele *Nachr. v. raren Büch.* I. 57.

§. *Jus capituli: seu tractatus novus et absolutus de potestate capituli sede episcopali vacante, in quinque partes distributus. cum adjecta illustrissimorum episcoporum Posnaniens. historica synopsi. Per Nicol. ZALASZOWSKI J. U. D. Archidiaconum Posnan. Opus posthumum cura et impensis illust. ac Rev. ultimae voluntatis ejus executorum praestitum. typis acad. Posnan. 1706 in 4to. Prawie alfabetu grubość.*

Hoppiusz (in Sched p. 7.) w krótkości o tém dziele namienia. Janocki zaś (Nachr. v. rar. Büch. II. 116) obszernie opisuie to rzadkie dzieło, przyłączając biografią autora.

§. *Dilucidatio jurium et privilegiorum, personis et bonis spiritualium insergentium. Varsav. typ. Schol. Piar. 1712 in 4to. iak świadczy Załuski in program. liter. p. 69 N. 283.*

§. *IGNATII GŁOWACKI gladius evaginatus pro defensione immunitatis ecclesiasticae. Calissii 1725. 4.*

§. *A. KOSTROWSKI chypus cleri Poloni contra tela fori saecularis. Varsav. 1728 in 4to.*

§. *JÓZEFA ZAŁUSKIEGO dwa miecze przeciwko Dyssydentom w Królestwie polskim wydobyte. w Warsz. 1731 in 4to (Obacz w Tomie I. k. 37.)*

§. *Examen episcoporum, et eorum, qui approbandi sunt ad administranda sacramenta, utile examinato-ribus, judicibus ecclesiasticis, advocatis, et procurato-ribus. Omnes decisiones juris canonici, et materias sa-cramentorum, censurarum, et decreta sacri concilii Tridentini mira claritate, et brevitate per interroga-tionem et responsionem continens. auctore D. Hie-ronymo Venero LEYVA, Archiepiscopo et Ab-bate ecclesiae metropolitanae Montis Regalis, et Do-mino temporali civitatis et totius status, et prius abba-te de la Sey, et canonico S. Ecclesiae Conquensis, Con-siliario S. Inquisitionis, Ordinario Siguntino, Regio-capellano, habitus et militiae S. Jacobi de Spata, V. J. professore. Editio posterior auctor et correctior.*

Posnaniae, Typis collegii Lubransciani academiae Posnaniensis. a. D. 1735 in fol. 6. kart 429 stron i rejestr rzeczy znaczniejszych.

§. *Scrutinium juris theologico juridicum etc. authore Elia a S. Francisco (IDLINSKI) Varsav. typ. Schol. piar. 1736 in fol.*

§. *Praxis commissorialis fori spiritualis titulos tres complectens, de observandis ante circa et post commissionem omnibus commissariis a iudice primae instantiae deputatis, tam habentibus facultatem decidendi causam, quam non habentibus, pernecessaria. Usu et labore M. STANISLAI MAMCZYNSKI U. J. Prof. Ecclesiarum Collegiat. S. Michaëlis in arce Cracov. Decani, Sandecensis Primicerii, librorum per Dioecesium Poznaniensem synodalis Censoris, consistorialis assessoris, notarii Apostolici, Studii academ. Posnan. Directoris. anno 1738 Cum appendice scitu necessariorum collecta; reimpressa a. 1745 Posnan. typ. academ. 168. stron. — Przedrukowane także we Lwowie 1756 in 8vo*

§. *Jureconsultus in materia censuum et decimarum juxta doctrinales tractatus Rndissimi olim Nicolai Zalasovii U. J. D. etc. nunc recenter quibusdam additionibus et speciebus et reductione monetæ antiquæ aliisque scitu necessariis auctos et illustratos personis spiritualibus pro suo et ecclesiarum suar. locorumque piorum agentibus æqui bonique consulens communes omnium ad usus A. D. 1746. accomodatus. Posnan. in 4to 176 i 84. stron.*

Nienazwany wydawca iest Aloizy DAŃSKI.

§. *De jurisdictione ecclesiastica opposita principiis Polon. nobilis. Francof. et Lips. 1757. in 4to.*

§. *PAULI PLASECCII Praxis episcopalis, ea, quæ officium et potestatem Episcopi concernunt, continens. Venetiis 1613. in 4to. Coloniae 1615 in 8vo. Crac. 1627 in 4to. Coloniae 1620 in 4to Tandem aucta constitutionibus et decretis. Cracov. 1643 in 4to.*

Te rozmaite wydania szacownego dzieła przytacza Niesiecki (w Herb. III, 580). Pó-

znięty jeszcze wyszło we Lwowie 1758 in 4to. O kronice zaś tegoż Piaseckiego Biskupa Kamienieckiego, obacz niżej między historykami.

§. *Candidatus abbreviatus jurisprudentiae sacrae, hoc est juris canonici secundum Gregorii Papae IX libros V. Decretalium explanati summa sive compendium R. P. VITI PICHLER e S. J. Theol. et SS. Canon. Doctoris et Prof. usibus DD. candidatorum juris rursus editum. Pars prior. editio novissima. Varsaviae typis coll. S. J. 1760 in 8to Części pierwszy 426. stron; księgi drugiey części pierwszy 426 stron.*

§. *Praxis curiae Romanae forensis Zamoscii 1760 in 4to.*

§. *Dissertatio inauguralis juridica de jurisdictione in causis matrimonialibus et hodierno ejus exercitio in foro Gedanensi, quam etc. defendet DANIEL GRALATH Gedanensis. Regiomonti litteris Hartungianis (1763). in 4to 64 stron.*

§. Prawda i sprawiedliwość istotna o dziesięcinach i ich własney jurisdikcyi przez ziemianina polskiego. bez mieysca. 1765 in 4to.

§. Mamy prawo kościelne sposobem katechizmowym przez zapytania i odpowiedzi ułożone, którego tytuł podwoyny, na karcie pierwszy:

Missya Bialska. Na karcie zaś drugiey:

Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych we wszelkich materyach i wydarzeniach tak sumiennych iako też i sądowych na rozmowy wiedenastu xiegach podzielone a ku zbawiennęy wiadomości ludziom wszelkiego stanu i urzędu tak duchownego iako świeckiego pod zaszczytem Jaśnie Wielmożnego i Nayprzewielebniejszego JMci X. Arseniusza Główniewskiego, Biskupa Brzeskiego Koadjutora Włodzimirskiego, zebrane z poważnych authorów staraniem i pracą Kieżda Timotheusza SZCZUROWSKIEGO Z. S. B. W. W świętęy Teologii i w prawie kanonicznym Doktora Proto - Notaryusza S. Stolicy Apostolskiey Superiora Missyi Apostolskiey w Białeży i w Dyecezyach Brzeskiey i Włodzimirskiey i w archidyecezyi Metropolitańskię za dozwoleństwem

zwierzchności do druku podane. w Supraślu w drukarni J. K. Mci XX Bazyljanów R. 1792. in 4to 583. stron.

Między innemi mówi tu autor, wcale nie w duchu wieku w którym dzieło tu drukowane, o czarodzieiach, o duchach podłożnikach, o duchach nalegaczach (na k. 354), o sposobie jakim zaczarowanie stać się może (na k. 554.) i t. d.

§. O dziesięcinach rzecz czytana na posiedzeniu Towarzystwa Warsz. przyjaciół nauk przez Tadeusza CZACKIEGO. w Warsz. w druk. XX. Piłarów 1801 in 8vo.

Rozprawa ta uczona i na wywodzie historycznym oparta, iak wszystkie tegoż autora pisma, wydrukowana iest także w rocznikach tegoż towarzystwa w Tomie I. od karty 313-419 Przetłómaczona na język francuzki wyszła pod tytułem:

Des dîmes en général et particulièrement en Pologne et en Lithuanie; avec l'exposé de la nécessité de changer en redevance, celle qui se leve en gerbe, par Thadé Czacki etc. traduit en françois par Alexandre POTOCKI (który był późniéy Ministrem Policyi w Xięstwie Warszawskiem i umarł 1810.) a Varsovie de l'imprim. des écoles pieuses 1801. in 8vo 85 stron.

§. Uwagi nad uwagami o dziesięcinach. w Warsz. 1803 in 8vo 40. stron.

§. IGNACY MIĄCZYŃSKI konsyliarz Naywyższej Izby Obrachunkowéy Xięstwa Warsz. roztrząsając wszystkie pisma, iakie tylko w materyi dziesięcin tak u nas iak i zagranicą z druku wyszły, wygotował obszernie dzieło które niezwłocznie drukiem ma być ogłoszone.

C.) Pisarze prawo Rzymskie i kanoniczne obeymujących.

Praeclarus et insignis tractatus docens modum legendi abbreviaturas utriusque censurae, studiosis tirunculis valde necessarius ac a multis mendis purgatus et emendatus. in 8vo 56 kart nieliczbowanych.

Pismo to bez roku i miejsca wydane, drukowane było około 1540 w Krakowie u Flor. Unglera, iak wnieść można z przyłączonych na końcu wierszy. Autor nie tylko objaśnia skrócenie w przytaczaniu praw obojga, lecz przechodzi nadto w krótkości pojedyncze ich części. Sądzę, iż to iest toż samo pismo Jana CERWA Tucholczyka, o którym wspomina Janocki (*Nach. v. rar. Büchr. I, 26*) pod tytułem *Epitome pontificii ac caesarei juris*. Różnica tytułów może zaś ztąd pochodzi, iż Janocki nie mając dzieła tego, z pamięci ie tylko przytoczył.

§. *Regulae juris et loci communes forenses, quorum de jure et praxi communi tritus et versatus in foro usus et allegatio.* authore STANISLAO LOCHOWSKI Castri Opocznen. Notario. Cracov. in offic. Fr. Caesarii 1701 in 8vo 224 stron.

Pierwsza tegoż dzieła edycya wyszła iak świadczy Hoppiusz (*in Sched. p. 111.*) 1643 roku w Poznaniu in 12mo. Lecz mamy późniéjsze ieszcze wydanie w Krakowie 1727 in 8vo, w którym tyleż iest stron i tenże sam rozkład, co w edycyi z 1701 roku. Układ zaś całego dzieła iest takowy: od 1-91 strony są *loci communes et regulae juris*; daléy od 91 do 116 strony *appendix de processu juris*; strona 116 do 125 *apophthegmata de justitia, magistratu ac legibus* (naywięcéy iednak o prawach greckich); od 126 — 131

dicta sapientum; od 131 - 141. *magistratus veteris populi romani*; a od strony 142 do końca *supplementum regularum juris civilis*.

§. *Repertorium juris civilis et pontificii ad usum et praxim forensem quotidianam accomodatum, cum variis annotationibus limitationibus et conclusionibus, Celsissimo Dno Joanni Adolfo S. R. J. Comiti in Schwartzenberg etc. oblatum a LAURENTIO JOANNE RUDAWSKI J. U. D. Protonotario Apostol. Ecclesiar. Cath. Ołomucensis et Varmiensis Canonico, Decano Magno Mezeritzensi nec non Sac. Caes. Maj. Hung. et Bohemiae regis Consiliario. Viennae Austriae typis Matthaei Cosmerowii 1660. in fol. 33. arkusze.*

Dzieło to ułożone iest porządkiem alfabetu, iako to: *Abbas, Absens, Absentia*, i t. d. Jest w bibliot. akad. Krak.

§. *Terminorum juris canonico-civilis interpretatio ad usum candidatorum jurisprudentiae cura et opera M. FRANCISCI MINOCKI — Cum appendice axiomatum utriusque juris secundum ordinem alphabeticum collecta. A. D. 1773. Posnan. typis acad. in 8vo 167. stron.*

Obeymuie autor i terminologią prawa polskiego.

§. *Dissertatio canonico-civilis de mensoribus sive agrimensoribus sive geometris, etc. pro loco in collegio CC. DD. Ictorum obtinendo per M. JOANNEM NEPOMUCENUM IGNATIUM GAWORSKI, U. J. Professorem, Geometram privatum publice ad disputandum A. C. 1775. V. kalendas Decemb. proposita. in 4to 193 stron.*

Przyłączone także trzy tablice z rachubami ieometrycznemi, i na sześciu kartkach nieliczbowanych *Oratio de laudibus geometriae Jani Nicii Erithraei civis Romani et Commissarii Aquae Maranae.* — Pominąwszy śmieszne niektóre allegorye z ieometryi do dogmatów religijnych zastosowane, mówi autor w czterech oddzia-

łach o Jeometrach i Ziemiomiernictwie z odwoływaniem się do praw i rzymskich i kanonicznych i ustaw krajowych. Przytacza nietylko źródła prawa lecz i zdania różnych pisarzy. Od strony zaś 131 do końca dzieła, opisuje proces graniczny we wszelkich szczegółach, dodając nawet formularze czynności sądowych.

D.) Autorowie prawa Saskiego.

§. *Farrago actionum civilium juris Maydeburgensis. Secundum consuetudinem jam dudum in Regno Poloniae observatam nunc primum ad communem utilitatem excussa; Tota farrago tribus absoluitur partibus; Prima de controversiis actionum et earum inscriptione Secunda de pactis negotiorum ac item eorum inscriptione. Tertia de noticia graduum consanguinitatis et affinitatis atque quorundam terminorum in vernaculam linguam interpretatione.* in 8vo. 61 kart z iednéj strony liczbowanych; druk gocki.

Autor podpisany w dedykacyi JOANNES CER-VUS Tucholien. Ważne jest to, i w tém wydaniu bardzo rzadkie dzieło, z którego postępowanie sądowe w prawie Magdeburgskiém podług urządzenia Kazimirza III. poznać można. Na karcie 40. i następp. znajduje się przywiléy Kazimirza III. stanowiący sądy appellacyjne w zastępstwie Halli i Magdeburga. W dykcyonaryku prawniczym pierwszym (a) w kraju naszym, Łacińsko-Polskim, są wyrazy zadawnione *tractus* - czog, *tutor* - opiekelnik, *duellum* bóy albo bitwa dwu, *ku okazaniu prawdy* i t. p. Na końcu dzieła i dedykacyi wyrażony rok 1531. a na ostatniéj stronie xięgi cyfra

(a) Czacki II. p. 147. przyp.

Floryana Unglera, drukarza Krakowskiego, i wiersze na jego pochwałę.

Edycya Zamoyska dzieła tego, kilkakrotnie przedrukowywanego, tak ma tytuł:

Farraginis actionum juris civilis et provincialis Saxonici, Municipalisque Maydeburgensis, et juris Polonici libri septem per M. Joan. Cervum Tucholiensem olim collecti et revisi, nunc vero etc. recusi. Zamosc. 1607. in 8vo.

Marcin Łenski, Typograf Akademii Zamoyskiej, wspomina w przedśłowiu o edycjach dawniejszych następujących: w Krakowie 1532. u Scharffenbergera; 1588 u Syebeneichera, mnie ma że Unglerowska wyszła w roku 1540. i skarży się, że najpierwszý dostać niemógł. Czacki (o Lit. i Pol. praw. II. p. 147.) wspomina o wydaniu z roku 1540. niewiedząc o dawniejszém, a Janocki (*Nachr. von. rar. poln. Büch.* 1. p. 25. 26.) przytacza tytuł, odmienny wcale od poprzednich, wydania iakoby trzeciego Mac. Scharffenbergera z roku 1542.

§. BARTŁOMIEJOWI GROICKIEMU (o którym już wyżéy wspominaliśmy (k. 213) winni iesteśmy dzieła takowe:

a.) Porządek sądow i spraw mieyskich prawa Maydeburskiego na wielu mieyscach poprawiony. *Lazarus Andreae impressit LXII.* (t. i. 1562.) in 4to.

b.) Artykuły prawa Maydeburskiego, które zowią *speculum saxonum*. Z łacińskiego ięzyka na Polski przełożone y znowu drukowane 1565 in 4to.

c.) Ustawa placéy u Sądow w prawie Maydeburskim tak przed Burmistrzem a Raycami, iako przed Woytem nowo uczyniona. *Lazarus Andreae excudebat 1562.* in 4to.

d.) Tytuły prawa Maydeburskiego, do porządku y do artykułów pierwéy po Polsku wydanych. W sprawach tego czasu nawięcéy kłopotnych, Stegoż prawa Mayde-

bursk. przydane. *Cracoviae* IX. Marcii Lazarz Andrysowicz drukował. 1575. in 4to.

Naypierwsze wydania mają bydź z lat 1558. i 1559. (cf. Janociana l. p. 91, *Speiser in biblioth. Ossolin.* p. 166. n. 1331). Franciszek Cezary, Drukarz krakowski, wydał na nowo też dzieła w roku 1629. i 1630. in 4to. Wyszły one także w Przemysłu w roku 1760. in 4to. i były tamże przedrukowane podług edycyi Krakowskiéy z roku 1616. (cf. *Speiser in biblioth. Ossoliniana* p. 166. n. 1332.).

§. *Enchiridion aliquot locorum communium juris Magdeburgen. per Joannem KIRSTEYN Cerasinum ejusdem juris in arce Cracovien. Advocatum obiter exploratorum. Cracoviae. 1629 in 4to.*

Hoppiusz wspomina o dwóch innych tegoż dzieła wydaniach: 1619. i 1630. roku.

§. *Digestum juris Saxonici provincialis partibus sex comprehensum et novis expositionibus atque cum jure communi conciliationibus claris, ad omnium praesertim, qui forum agunt, usum communem illustratum. Cum indice duplici, titulorum et rerum ac verborum locupletissimo opera Benedicti ZELECHOWSKI, V. J. D. Canon. Zamoscen. et in acad. juris professoris ordinarii. Zamoscii. 1643 in 4to.*

E.) Autorowie prawa Chełmińskiego.

§. *CHRISTOPH. WEGNER Jun. Nob. Prus. disp. inaug. de differentiis juris civilis Caesarei, et provincialis Prutenici. Regiom. 1640 in 4to (Hopp. p. 142.)*

§. Pan Marggraff, konsyliarz dawniéy w Kwidzynie, potem w byłéy regencyi Warszawskiéy, posiadał w małej lecz dobranej swéy bibliotece praw kraiowych ważny rękopism, który teraz w ręku Jana Win. Bantkie zostaje, pod takim tytułem:

Kurtzer und Gründlicher Bericht von Erbfällen Wie es damit im Lande Preussen nach Magdeburgischem, Sächsischem und Culmischem Recht, Frey- und Gewonheit gehalten wird Und sonderlich was dis-fals der Königlichen Stad Dantzig Recht und Gebrauch ist durch M. Caspar Schützen, Secretarium daselbst zusammen getragen. Anno 1676 fol. (104 stron średniéy wielkości lecz czytelném pismem.)

O ważności rękopismu tego przekonać się można z różnych autorów o nim wzmiankę czyniących, n. p. *Hartknoch in selectis dissertationibus hist. de reb. Pruss. D. XVII. p. 355. Daniel Gralath in D. de jure Culm. p. 4. Hartknoch in alten und neuen Preussen p. 577. Nims-gart convenientiae j. Culm. et Gedan. in proloquio.*

Odsyłki ich do tegoż rękopismu zgadzają się zupełnie z stronami nawet onegoż, tak, iż wnosić można, że albo ten sam exemplarz, albo kopie onegoż zupełnie zgodne mieli pod ręką. Exemplarz, który mamy przed oczyma, znajdował się, podług zapewnienia Marggraffa, w bibliotece Hartknocha. Życzyć należy, aby stał się kiedy własnością biblioteki publiczney kraiowéy.

§. *JOH. ERNEST von der LINDE Diss. de origine, libris, et auctoritate juris civ. Rom. et statutarii Gedanens. Dantisci 1680 in 4to. (Hopp. p. 152).*

§. *Consentiente magnifico Ictorum Lipsien. ordine collationem juris civilis cum jure Culmensi emendato sub moderamine Barthol. Leonhardi Schwendendorferi etc. publice instituet autor Joh. Henr. SCHULTZ, Thorun. 1692 Lipsiae typ. Brandenburgeri. in 4to.*

§. *Diss. jurid, de potestate herili et patria atque istius causa praecipua nuptiis ex juribus civili, Culmensi, et municipali deducta et sub praesidio Dn. Joh. Schultzii etc. a. 1694 die XI. Febr. publico eruditor. examini submissa a Joachimo Henr. SCHRAE-*

DERO auctore et respondente. Gedani typ. Dav. Frid. Rhetii. in 4to. (47 stron.)

§. *Disputatio Jurid. exhibens convenientias juris Culmensis et Gedanensis, cum jure communi, Saxo-nico, Prutenico, et Lubecensi in XII decades divisas, quam etc. in celeberrima ad Varnum academia praeside Dn. Joh. Klein, etc. publico eruditor. examini etc. a. 1697 submittit Daniel Godofredus NIMS-GART. G. P. (Gedanen. Polon.) Rostochii literis Joh. Wepplingii in 4to. maj (116 stron.)*

§. *Diss. de ritu patrio chirothecas tradendi electis judicibus, quam etc. praeside Dn. Georg. Petro Schul-zen etc. a. C. 1718. etc. examini sistit auctor et respon-dens Jacob HEPNER, Thor. Prus. Thorunii. Impress. Jo. Nicolai. in 4to. (46 stron.)*

§. *Joannis Heinrichi de HAVENSTEIN ICTi repertorium juris Pruthenici nimirum municipalis, Culmensis, emendati, correcti, et revisi, ut et juris terrestriis terrarum Prussiae singulari studio collectum, combinatum et sub competentes titulos redactum. Ge-dani 1730 in 4to.*

Dzieło to, które alfabetycznym porządkiem wszelkiego rodzaju prawo Chełmińskie tłóma-czy, było w sądach i u prawników naszych dawnych w wielkiem i powszechném powa-żaniu.

§. *Dis. jurid. de jure Culmensi in doctrina de con-tractibus ex Legibus Romanis emendato, quam prae-ses etc. Dn. Daniel GRALATH et Gottlieb WERNSDORFIUS Gedanensis etc. a. 1765. etc. pu-blice defendent, etc. Gedani typ. Thomae Jo. Schrei-beri in 4to (21 stron.)*

§. *Specimen jurid. subitaneum singularia quaedam circa officium judicis Gedanensis exhibens, etc. a D n. Andr. ZERNECKE. Regim. in 4to (28 stron.)*

§. *Bemerkungen über die Kulmische Gütergemein-schaft zwischen Eheleuten von C. G. STEINER. Thorn bey Joh. Ad. Kimmel. 1794. in 8vo (15 stron.)*

§. *Das Pfennnigzins – und Strohwichrecht. Ein Beitrag zum deutschen Privatrechte aus den Statuten der Stadt Danzig, von FRIED. GOTTHOLD SIEWERT etc. Halle in der Rengerschen Buchhandl. 1802. in 8vo (152. stron).*

F.) Autorowie prawa lennego.

§. *Quaestio de investitura feudaria ad c. ex parte II. de feudis. A. JOANNE OCTAVIANO VACZLAWOWICZ I. V. Doctore, publice in alma academia Cracoviensi ad disputandum proposita. Die 9. Decembris. Pro loco inter Doctores Juris assequendo. Cracoviae Ex offic. Andreae Petricovii A. D. 1604 in 4to.*

Syn Marcina Wacławowicza, senatora miasta Krak. uczył się prawa (iako w dedykacyi do oycy mówi) w Niemczech, Francyi i we Włoszech, osiągnął w Paryżu godność Doktora praw, i miał niniejszą dysputę w celu uzyskania miejsca między Doktorami prawa akademii krakowskiéy. Znayduie się dysputacya ta w bibl. akad. Krak, i rozbiera zapytanie podług praw lennych Longobardzkich rozwiązane: *Utrum investitura feudalis jus in re tributat feudatario ita, ut duobus, de feudo nondum aperto, investitis, mortuo vasallo possessore, ille potior habendus sit, qui prior investituram obtinuit, quamvis alter possessionem adquisierit, nec ne?*

§. *Disputatio de feudis Prussorum auctore HESSE. Regiononti 1712 in 4to Przytacza Braun (in Catalog. p. 30).*

§. *De origine et indole feudorum Polonicorum legibusque feudalibus in Polonia receptis auctore CHR. GOTTL. BIENERO, 1788.*

Znayduie się *in actis societatis Jablonov. novis Tom. II. Lips. 1809. p. 67 — 87.*

Taż rozprawa przedrukowana w dziele: *Miscellaneen zum Lehnrechte gesammelt und herausgegeben von D. Karl. Friedr. Zepernik. Halle 1794. w Tomie IV. p. 494 — 516.* Lecz autor miia się z prawdą twierdząc, że lenne prawa Niemiecko-Saskie były u nas w użyciu.

§ *Ueber die Lehne im Königreich Preussen.*

Rozprawa wydrukowana w przytoczonem wyżey zbiorze Cepernika, w Tomie IV. k. 313 — 336.

§. 5. *Pisarze postępowanie sądowe wykładający.*

§. *Processus juris brevior Joannis Andr. per Gregorium SHAMOTULANUM, juris pontificii doctorem, pro tyrunculis resolutus, cum practica exemplari in Regno Poloniae circa strepitum fori spualis (spiritualis) observari solita, denuo iterum repisus et auctus. in 8vo.*

Dziełko to składa się z 93. kart po iednéy stronie liczbowanych, a na końcu wyraża: *Impressum Cracoviae per Florianum Unglerium. a. 1531.* Kiedy po raz pierwszy wyszło, niewiemy.

§. *ANDREAE RECICII (zapewne RZECZYCKI) Instigatoris Regii V. Nob. Accusationis in Christophorum Sborovium actiones tres. De fide publica. De praescriptionibus ante iudicium oppositis. De criminibus. Cracov. typis Lazarianis A. D. 1585 in 4to. 168 stron.*

Dzieło to piękną napisane łaciną wiele ma także ciekawych rzeczy historycznych. Przyłączone są dwa listy Krzysztofa Zborowskiego, z których ieden po polsku, pisany do Samuela, drugi po łacinie.

§. *Processus iudiciarius Regni Poloniae. Collectore Thoma DRESNERO. Samosci. A. D. 1601. fol. 17 kart. — Późniéy w Warszawie 1636 fol.*

§. *Processus judiciarius ad praxim fori spiritualis Regni Poloniae conscriptus. Authore Jacobo JANIDLOVIO Bozantino, Phil. et J. V. D. in alma acad. Cracov. publ. professore etc.*

Naypierwszy raz wyszło to dzieło roku 1606. potem 1619. (Hopp. p. III.) a na koniec w roku 1643. wszystkie trzy razy w Krakowie in 4to. Ostatnia edycja u Waleryana Piątkowskiego wydana zawiera 266. stron.

§. *Processus judiciarius Regni Poloniae, ab auctore Theodoro ZAWACKI ex familia Rogala equite Polono, nunc tertio recognitus et magna accessione adauctus. Varsaviae in offic. Trepliński. 1647 in 4to. (496 stron.)*

Pierwsza edycja była Krakowska 1612. in fol. następna 1619. tamże in fol.

§. *Processus judicarii pragmatici in jure Civili et Saxonico recepti, ad praximque communem accommodati syntagma compendiosum. Authore Gregorio CZARADZKI S. R. M. Cancell. Notario concinnatum. In usum consulum, magistratuum, judicum, advocatorum, causidicorum, atque etiam jurisprudentium tyronum. Cracoviae in offic. Nicol. Lobii. 1612 in 8vo.*

§. *Collectanea decisionum in tribunalibus Italiae Galliae, Poloniae etc. a Jo. Aloys. Riccio edita. Geney. 1617 in 4to.*

§. *THEOD. ZAWACKI memoriale processus judicarii et flosculorum legum seu statutorum atque constitutionum Regni Poloniae. Cracov. 1619 12 et 1644. 8.*

§. *ADAMI ZYDOWSKI polioritas et nonnullae disputationes juris. Varsav. 1640 in 4to.*

Kommentator Hoppiusza (p. 111. n. 1.) świadczy, że wyszło toż dzieło: *Varsaviae* 1631. in 4to, zgodnie z nim Chromiński w Dzienniku Wileńskim 1806. Sierpień. p. 138. et 149. n. 15.

§. *Processus judicarius gravioris regni Poloniae auctore Stanislao LOCHOWSKI castren. Opo-
cznen. Notario. Cracov. in offic. typ. Franc. Caesarii*
A. D. 1641 in 4to.

Zawiera 172. stron samo dzieło, a potem na 86. stronach *appendix phrasium rei et stylo fo-
rensi applicandarum. Eod. auctore, collectore, et di-
gestore.* W tym dodatku słowa bliskoznaczne porządkiem abecadla bez żadnego objaśnienia uszykowane n. p. *Ludibrium, ludificatio, risus, irrisio, elusio i t. p.*

Czacki opisując to dzieło, z naganą sprawiedliwą mówi (o Lit. pr. II. 180.), że bardziéj jest objaśnieniem formalności, niżeli nauką prawideł. (Obacz niżej gdzie mowa o Paciorkowskim.)

§. *De correctura jurium et processus judicarii terrestres compendio, brevis discursus, auctore Stani-
slao LOCHOWSKI etc. Cracoviae in offic. Franc. Caesarii A. D. 1641 in 4to. 29 stron.*

§. *Cautio criminalis s. de processibus contra sagas liber. Ad magistratus Germaniae hoc tempore neces-
sarius, tum autem consiliariis, et confessariis Principum, Inquisitoribus, Judicibus, Advocatis, Confessa-
riis Reorum, Concionatoribus, caeterisque lectu utilis-
simus. Auctore Incerto Theologo Romano. Editio
secunda primum in Germania, postea Posnaniae, in
Officina Alberti Reguli, Anno 1647 impressa in 8vo.*
19 arkuszy.

Autorem pisma tego nazywają Fryder. SPE, Jezuitę. *Vogt in Catal. librorum rarior. p. 182.* opisuje wydania w Niemczech tego rzadkiego dzieła, lecz téj edycyi Poznańskiej, którą opisał Janocki (*Nachr. v. rar. Büch. II. 106.*) wcale nieznał. --- Toż pismo wyszło w języku polskim, pod tytułem:

§. *Czarownica powołana s. processus contra sagas*
w Poznaniu 1680 in 4to.

Tak przytacza Szpeizer in *Bibl. Ossolin.* (p. 169. n. 1353.) nazywając je również rzadkiem iak i oryginał łaciński.

§. *Processus Judiciarius in causa Illustri et magnifico Georgio Comiti in Wisnicz et Jaroslaw Lubomierski tunc supremo Marschalco et Campiductori Regni, Generali Cracoviensi, Scepusiensi, Casimiriensi, Pereaslaviensi, Chmielnicensi, Olsztynensi, Niziniensi etc. Capitaneo. Ex Instantia instigatoris Regni et Delatione Generosi Hieronymi de Magna Skrzynno Dunin ad Comitum Regni Anni 1664. Institutae et ibidem judicatae ac decisa. Varsaviae apud Viduam et Haered. Petri Elert. S. R. M. Typogr. in fol. 23 arkusze.*

Do tego pisma należy następujące:

Publicae Innocentiae manifestum deo mundo patriae per Illustrissimum Dominum D. Georgium Sebastianum comitem in Wisnicz et Jaroslaw LUBOMIRSKI supremum regni Marschalcum et Campiducem Gen. Min. Pol. etc. bonoque publico porrectum anno reparatae Salutis 1666 fol. 88. stron.

§. JOANNIS NIXDORFF Icti Gedanensis opuscula juridico-practica Regnum Poloniae terrasque Prussiae regalis concernentia. Dantisqi 1685 12mo.

W przedmowie namieniono, że pierwsza edycja wydana w roku 1654 i 1655. Następujące zaś w tém dziele znajdują się traktaty: 1. *Processus judiciarius*; 2. *Judicium tribunalitium*; 3. *citationes litterales*; 4. *Formulare judiciale*; 5. *Formulare extrajudiciale*, n. p. *donatio servi seu subditi, venditio subditi etc.*

§. FRANC. LEWALT POWALSKI wydał w języku polskim dzieło o trybunałach kraiovych w Gdańsku 1669. in 4to (iak świadczy Hoppiusz in *Sched.* p. 111.)

§. *Medulla sive summa eorum quae recentioribus hisce temporibus, magis practicabilia reputantur, circa ordinem et modum procedendi in judiciis deducta a M. Joanne FORMANKOWIC utriusque juris*
Ru-

Romanae sapientiae doctore. Cracov. ap. Franc. Caesarum 1678 in 12mo. 252. stron.

§. *Processus judiciarius episcopatus Varmiensis proprius, ex laudo olim statuum et ordinum episcopatus Varmiensis sancitus ac judiciis omnium instanciarum observatus, nunc marginalibus notis auctus et impressus germ. et lat. Olivae. 1679 in 4to (jak świadczy Hoppiusz in Sched. p. 143.)*

§. *Eliae RICCII tractatus jurid. de ordine et forma processus castri Skarszewiens. Palatinatus Pomeraniae. Olivae 1691 4to. (Hoppiusz tamże.)*

§. *STEPHANI ZUCHOWSKI Archid. Send. Processus criminalis ob innocentem infantem Geo. Krasnowski, qui tertius est Sandomiriae a Judaeis trucidatus. Sandomir. 1713 in 4to.*

Przytacza to pismo Józef Załuski (in program. literar. p. 64. no. 199.) wymieniając i drugie tegoż autora, pod tytułem: *Denunciatio processus criminalium contra Iudaeos propterea varia crimina et caedes infantum versibus, (sic!) Crac. 1700. 4.*

§. *Decretum tribunalis Regni Poloniarum contra Samuelem Frid. Willenberg, auctorem libri, cui titulus: De finibus polygamiae licitae schediasma, ex lectionibus publ. collectum, sub praesidio D. Samuelis Friderici Willenberg D. et Prof. in auditorio Athenaei ordinario die 22 April. 1712 hora X. examinabunt. Respondens Nicolaus TORNER, Gedanens. et opposcentes Fridericus Regger, Carolus Ernestus Pegelau Gedanenses. Gedani, typ. Joh. Zach. Stollii, Senatus et Athenaei typographi, ac demum Francof. et Lips. reimpressi sub titulo etc. a. 1714 per quod decretum author cum suo libro condemnatur A.D. 1715 (4 kart) fol.*

Skazuje tenże wyrok Willenberga, respondentą i opponentów dla oczyszczenia duszy na spalenie, mianuie pierwszego *perditissimum professorem*, drugich *nequissimos discipulos*. Lecz kara ta wykonana została tylko na exemplarzu

przez Instygatora przy publiczném zaskarzeniu w obżalowaniu złożoném, który pod szubienicą w Piotrkowie uroczyscie spalonym został. Magistratowi Gdańskiemu dano przestrogę inaganę, aby pism podobnych chrześcijaństwu szkodliwych niedozwalał na przyszłość drukować.

Należy do tego pismo następujące:

LUCII VERI Equus effrenis, fallax ad salutem. Varsaviae. 4to.

Załuski (program. litterar. p. 57. n. 106.) wspomina o tém dziele, mówiąc że imie autora zmyślane, i dodaie, iż to krytyka pisma Fryd. Willenberga de polygamia simultanea.

§. *Singularia processus judiciarii primae instantiae ad praxim utriusque fori in gratiam studiosae legum iuventutis, cum summario et repertorio ad finem exposito, authore anonymo collecta, anno JUDICIS CUIUS potestas In omnes quas Vis potestates (to iest 1731). Posnan. typis acadêm. in 12mo. 240 stron, prócz dedykacyi do Jana Joach. Tarły Bisk. Poznań. i rejestru.*

§. *Processus judiciarius in causa Illustrissimis ac Reverendissimis perillustribus admodum reverendis religiosis status saecularis et regularis spiritualibus, ex instantia illustrissimorum, illustrium, magnificorum generosorum ac nobilium senatorum ministrorum regni, dignitariorum, officialium et terrigenarum Ducatus Mazoviae ad tribunal Regni Petricopiense instituta, ex eodemque tribunali anno 1753 ad iudicium terrestre Varsaviense remissa, ac ibidem iudicata et in anno 1756 decisa. Pro usu publico impressus. 1758 bez miejsca in fol. 317 stron.*

§. *Coram iudicio recolendae memoriae Nicolai de stemmate Jelitarum a Dembowa Gora DEMBOWSKI etc. Pars III de decisoriiis processus inter infideles Judaeos dioecesis Camenecensis in materia Iudaicae eorum perfidiae, aliorumque mutuo obsectorum*

A. D. 1757 expedita ac in executivis pendens. Leopold. 1785 typ. confrat. SSS. Trinit. 4to maj.

Wyszła ta część trzecia, nim poprzednie wydane zostały; w przypisku do czytelnika jest obietnica onych udzielenia. Zawiera ta sięga sam wyrok rozstrzygający spór i skazujący Talmud na spalenie.

§. *Regula processus grancialis campestris Regni Poloniae secundum praxim moderni saeculi ad dislmitanda bona regalia spiritualia et terrestria. Ad usum publicum cum additamento legum et constitutionum regni, authore Martino PACIORKOWSKI etc. Lublini. Typ. collegii societ J. A. D. 1760. in 4to. (194 stron.)*

Janocki (Janociana T. II. p. 160) spostrzegł najpiérw, a za nim Czacki (II. p. 181.) przestrzegł, że Paciorkowski Łochowskiego dzieło rzadkie, wyżéy opisane, z zataieniem autora, iako swoje wydał, a to dwa razy. Obay przytaczają iednoznacznie lata kradzieży literackiéy 1749 w Częstochowie, a powtórnie w Lublinie 1760. Przedrukowania te są zupełnie zgodne z samym Łochowskim co do treści, która gdzie niegdzie co do wyrazów często źle odmieniona, po części skrócona. Opuszczony także dodatek wyrazów iurydycznych.

Trzecie przedrukowanie nastąpiło w Częstochowie w roku 1776. tak iak poprzednie in 4to.

§. *Formulae iuridicae in ducendis et conficiendis transactionibus accomodatae legibus regni conformes, ac in castro Lublinensi usitatae cura Simonis ZAGORSKI, Viceregentis Castrensis Lublinen. luci publicae traditae etc. Lublini. 1774 in 8vo. (198 stron.)*

Same tylko formularze, bez dania przyczyny dla czego tak bydź ma, zwłaszcza, gdy mogło bydź lepiej.

§. Jo. CANT. TORYANI *decisiones juridicae de advocatis seu procuratoribus causarum. Cracov. 1777 in 8vo.* Jak świadczy Szpeyzer (*Biblioth. Ossolin.* p. 369 n. 3802).

§. *Processus judiciarius* czyli sposób prawowania się w Trybunale y wszystkich subselliach Wiel. Xięstw. Litew. krótko zebrany a dla informacyi obywatelów do druku podany w Wilnie u XX. Piar. 1780. 12mo (299 stron.)

Od strony 228 następują różne aryngi prawne. Edycya osma wyszła tamże r. 1787 in 8vo 301 stron, pomnożona niektórymi dodatkami.

§. Kadencye sądow ziemskich y grodzkich oraz jurydykcyi sądowych *ultimae instantiae* oboygą narodów przez X. Teodora WAGĘ S. P. zebrane w Warszaw 1785. u Piarow. in 8vo (148 stron.)

§. Sprawa między Xięciem Adamem Czartoryskim Generałem ziem Podolskich oskarżającym, a Janem Komarzewskim, Generałem Majorem przy boku J. K. Mci i Franciszkiem Ryxem, Starostą Piaseczyńskim, Kamerdynierem Królewskim, oskarżonemi iakoby o zamysł strucia tego Xięcia r. 1785 in 8vo (251. stron.)

§. *Coequatio iurium, una cum ordinatione judiciorum tribunalitiorum et repartitione locationeque exercituum M. D. Lithuan. fol.* (Hopp. p. 111).

§. *Compendium judiciorum Regni Poloniae Generosi quondam Joannis LASZINSKI, Burgrabii Cracovien. Terrestris Praemislien. Cracovien. Notarii, nec non S. R. M. Secretarii per Danielem TORNAI e polonico in latinum translata (sic!). in 4to.*

Jest to rękopismu w Gdańsku lub Toruniu będącego kopia z 39 stron złożona, iak dopisek na tytule w te słowa wyrażony poświęca: *Exstat in bibliotheca gymnasii hoc Mstum et quidem in Thecae Nimsgartianae no. 361. in folio. Quod ut proprio aliorumque usui inserviret, descripsit Andreas Schott. 1757. d. 1. Novembr. Quoad auctorem observo, illum in quodam catologo librorum ŁACZYNSKI nominari, quo nomine etiam in Niesie-*

cio insignitur. Łączyński jest, prawdziwe imię autora, iak się przekonać można z Janockiego (Musal. Sarmaticar' specimina nova I. p. 89), który zaświadcza, że takłómaczenie iako ioryginał polski znajdowały się w bibliotece Załuskich sub N. 196 2086. Cokolwiek odmiennie przytacza tytuł Janocki. Wypisaliśmy go powyżéy z rękopismu znajduiącego się u Jana W. Bantkiego.

II. OKRES DRUGI.

Dziela prawnicze polskie wydane w prowincjach zostaiących pod rządem trzech mocarstw.

§. 1. Same zbiory.

a.) W prowincjach pod panowaniem rossyyskiém.

W części nayznacznieyszéy Polski, która pod berło rossyyskie dostała się, zachowano dawne prawa, prawnictwo, sądownictwo. Statut litewski, ta księga praw, podług której w prowincjach owych od lat przeszło 200 sądzono, zatrzymała swoją powagę, i służy do dziś dnia ieszcze za prawo, z zachowaniem ięzyka polskiego w całém sądownictwie (ostatucie i iego wydaniach obacz wyżéy na k. 176

i następnych). Ukazy tylko Imperatorskie stanowią uzupełnienia i zastosowania.

b.) W prowincjach pod panowaniem pruskiem.

Część kraiu polskiego do Prus przyłączona dostała w zamianę praw dawniejszych za prawo powszechnie, prawo powszechnie Pruskie (*Allgemeines Landrecht*), które iako w języku niemieckim napisane, dla Polaków będąc niezrozumiałe, z potrzeby i dla dogodności mieszkańców na język łaciński zostało przetłómaczone i pod takim wydane tytułem:

Jus Borussico Brandenburgicum commune e Germanico Latine versum. Berolini 1800 apud Gottfridum Carolum Nauck. in 8vo maj (Dwa tomy każdy z 2 części złożony. Część 1 zawiera 336 stron. Część 2 zaś 860 stron. Część III. i IV. stron 1177).

Na to miast prawa dawne kraiove przybrały powagę zmniejszoną praw tylko prowincjonalnych, a to nawet w zbiorach takich, które w kraiu żadnego nie miały wzięcia i nad które były lepsze. Tak bowiem: 1. W Prusiech zachodnich zbiór abecadłowy łaciński Herburta zyskał powagę prawa prowincjonalnego (obacz wyżej k. 138). 2. W Prusiech zaś południowych, podobneyże dostał powagi układ najpóźniejszy Antoniego Trębickiego (obacz wyżej k. 157). 3. W Prusiech zaś wschodnich utworzono i wydano:

Ostpreussisches Provinzialrecht. Berlin 1801 Im Verlage von G. C. Nauck (Zum Vortheil der Justizoffizianten - Witwenkasse) in 8vo maj. XVI i 86 stron.

Szczupłe to dziełko, zawierające uzupełnienia do prawa pruskiego powszechnego, wzięte z zwyczajów i praw prowincyi dawniejszych, stało się prawem Prus wschodnich, Litwy, Warmii, i powiatu kwidzyńskiego, od 1 Stycznia roku 1802. iak patent z dnia 4 Sierpnia 1801 na czele umieszczony obszernie opiewa.

W prowincyach pod panowaniem pruskim zostających, na miejsce języka polskiego, we wszystkich czynnościach sądowych, zaprowadzony język niemiecki.

c.) W prowincyach pod panowaniem austriackim.

Krainy polskie, które pod berło austriackie przeszły, a Galicyą i Łodomeryą nazwane zostały, otrzymały oddzielne praw zbiory. Lecz Galicya wschodnia czyli dawniejsza (to jest która w roku 1773 pod rządy austriackie dostała się) inne miała zbiory praw, niż Galicya zachodnia w roku 1795 do państw austriackich przyłączona. Proces sądowy w znaczney części podobny do dawnego polskiego, język łaciński uznany za język sądowy, a język polski, nie tak zupełnie, iak w prowincyach pod rządem pruskim zostających, wyłączony.

Wymienimy dzieła w języku polskim dla prowincyy owych wydane, podług porządku lat, iak z druku wychodziły.

§. Rozporządzenie manipulacyi dla Cesarsko-Królewskiej apelacyney rady iako powszechny drugi

instancyi w Królestwie Gallicyi i Lodomeryi ustanowionéy przepisane. w Wiedniu w drukarni J. T. de Trattnern 1783 in 8vo 131 stron. Obok z *textem* łacińskim.

§. Szteyner (w dziele *polni. Bibliot. Heft* VIII. przy końcu) wymienia następujące pisma nam zżąd inąd nieznane, iako to:

a.) Manipulacya powszechna dla szlacheckich sądów pierwszy instancyi ułożona in 8vo maj. w Wiedniu 1783 (2 Zł.).

b.) Zbiór sądów powszechny dla wszystkich ustanowionych sędziów in 8vo maj (2. Zł.).

c.) Ustawa w sprawach małżeństw in 8vo maj. 1783 (1 Zł.).

§. Powszechna ustawa sądowa dla Galicji Zachodniej w Wiedniu drukiem Józefa Hraszańskiego C. K. niem. i polsk. nadwornego Typografa i bibliopoli 1796 in 8vo 380 stron, a *patent i reiestr rozdziałów* 7 kart.

Jest to także i po łacinie. Dzieło to jest prawem postępowanie sądowe przepisującym, dla Galicji zachodniej od 1 Maja 1797 obowiązujące. Nakaz, aby wątpliwości w tłómaczeniu zaszle według textu niemieckiego roztrzygane były, iak o tém opiewa patent na czele położony d. d. 19 Grudnia 1796.

§. Wyszedł kodex cywilny w języku polskim drukowany w Wiedniu 1797 in 8vo.

§. Ustawy cywilne dla Galicji wschodniej. w Wiedniu drukiem Józefa Hraszańskiego, C. K. Niem. i Polsk. nadwornego Typografa i bibliopoli 1797 trzy tomy in 8vo.

§. Księga ustaw na zbrodnie i ciężkie policyjne przestępstwa w Lwowie, drukiem Pillerowskim 1804 in 8vo

Dzieła prawnicze z drugiego okr. 281

maj. 292 stron. 3 kart rejestru i jedna tablica wzoru stanu spraw w inkwizycyi będących.

Patent publikacyiny na czele dzieła umieszczony z roku 1803 d. 3. Września stanowi, że od 1 Stycznia r. 1804 xięgi tey przypisy we wszystkich niemieckich dziedzicznych kraiach do wykonania przywiedzione bydź miały.

§. Księga ustaw cywilnych wszystkim niemieckodziedzicznym kraiom monarchyi Austryackiey, powszechna. w Wiedniu z C. K. nadworney i kraiowéy drukarni 1811 in 8vo maj. *Patent publikacyiny i treść* 1½ arkusza. *Część I. zawiera 121 stron. Część II. stron 448. Część III. 65 stron.*

Na czele umieszczony patent Cesarski publicacyyny w ięzyku niemieckim i polskim, datowany dnia 1 Czerwca. 1811 roku, nadaiąc ninieyszey księdze moc prawną od dnia 1 Stycznia 1812 roku, znosi dotychczasowe praw cywilnych zbiory. Między innemi ogłasza tenże patent osnowę ninieyszey księgi ustaw w niemieckim ięzyku za osnowę pierwotną (czyli text oryginalny), podług której przysposobione tłómaczenia w różnych ięzykach kraiowych rozpoznawane bydź mają.

§. 2. Dzieła prawnicze do tych praw należące.

a.) Co do Litwy, znane mi tylko iedno dzieło.

Zbiór praw y ukazów tak w pamiętnikach, iako i oddzielnie ogłoszonych. O prerogatywach szlachty. O wywodach szlacheckich. O wotowaniu i elekcyach. O powinnościach ziemskich y dalszych innych do szla-

chty ściągaających się. Roku 1805 w Grodnie in 8vo 22 arkuszy.

Dzieło to składa się z 3 części i jest ułożone przez Stanisława Ursyna NIEMCEWICZA, Marszałka Gubernii Litewsko - Grodzieńskiéy.

b.) W prowincyach pruskich.

§. Nauka o prawach dla obywatelów państw Pruskich z niemieckiego na polski ięzyk przełożona, druga poprawiona edycya (*pierwsza wyszła 1793 roku*). w Berlinie i Szczecinie nakładem Fryderyka Nicolai i w Wrocławiu 1797 in 8vo 264 stron.

§. Nauka dla stron względem zachowania się w processach, tudzież innych sądowych czynnościach podług przepisów powszechnéy sądowéy ordynacyi dla państw Pruskich przez C. G. S. i C. G. ułożona. w Warszawie 1796 nakładem Korrespondenta in 8vo 3 karty *nieliczbowane XII. i 362 stron prócz reiustru materyi.*

W przedmowie datowaney z Berlina, mówią wydawcy niewiadomi, że ich staraniem wyszło dzieło poprzednie *Nauka o prawach*. Polszczyzna czystsza jest, niżeli w dziełach tego rodzaju natrafiać się zwykła, lubo tytuł tego nie obiecuje.

IGNACY STAWIARSKI, teraz Mecenas sądu kassacyjnego, ułatwiał współziomkom obcego prawnictwa i sądownictwa zrozumienie różnemi dziełami, i tak wydał:

- 1.) Droga do znajomości, iakim idą porządkiem i tokiem interessa publiczne w państwach Pruskich. w Warszawie u wdowy Zawadzkiéy 1805 in 8vo 494 stron.

Dzieło to w swoim czasie bardzo użyteczne na wzór podobnegoż dzieła Boltego, z różnych pism niemieckich, i ustaw rządu

pruskiego tak sądowych, iako policyjnych, wojskowych, skarbowych, edukacyjnych i kryminalnych ułożone, wystawiające dokładny obraz rządu pruskiego, dedykowane było Hoymowi Prezesowi kamery wojenno - ekonomiczney warszawskiéy.

2.) Wytlómaczył z niemieckiego i wydał:

Ogólną ordynacyą sądową dla państw Pruskich w dwóch tomach. w Warszawie u XX. Piarów in 8vo maj. *Tom I.* 1807 wydany, zawiera prócz dedykacyi i rozprawy 830 stron. *Tom drugi* drukowany 1809 roku ma 515 stron, a *LVII.* stron rozprawy.

Przylączone na czele każdego tomu rozprawy oryginalne, mają rzecz o porządku sądowym w ogólności a szczególnie o duchu panującym; pododawał nadto tłómacz przypisy text objaśniające, z dzieł i komentarzów Stengla, Palcowa i Amelanga wyjęte.

Wytlómaczył z niemieckiego:

3.) Ogólną ordynacyą hipoteczną dla państw Pruskich. w Warszawie u XX. Piarów 1808 in 8vo maj. 159 stron.

Dzieło to pomnożone uwagami i postrzeżeniami tłómacza nad hypoteką, dedykowane jest Janowi Ossolińskiemu wówczas Prezesowi Sądu Appell. Departamentu Warszawskiego.

Jest nadto Stawiarski tłómaczem i wydawcą:

4.) Prawa kryminalnego Pruskiego w 2 tomach z których pierwszy w Wrocławiu 1811 in 8vo 319 stron, drugi w Warszawie w druk. rządowéy 1813 in 4to 312 stron.

Tom I. zawiera ordynacyą kryminalną tudzież niektóre szczególne ustawy kryminalne rządu pruskiego. Tom drugi obeymuje tytuł XX. prawa powszechnego pruskiego o wy-

stępach i karach, z dodatkiem niektórych szczególnych ustaw krajowych kryminalnych tak dawniejszych iako i Xięstwa Warszawskiego, niemniej przytoczeń wielu mieysc z prawa cywilnego pruskiego, które z prawem samém kryminalném są w nierozdzielny stosunku. W tych obu dziełach umieścił tłumacz dwie własne rozprawy o prawie kryminalném w ogólności, a szczególnięy o duchu praw kryminalnych pruskich, i dodał przypisy objaśniające szczegóły niektóre dzieła samego. Nadto ma ten mąż gorliwy w rękopiśmie przelożoną część nayznacznieyszą *prawa powszechnego pruskiego*. Przetłumaczył takowe także NOAK zmarły tłumacz przy byłey regencyi Warszawskiej, i podał rękopism swój Felixowi Hrabiemu Łubieńskiemu w roku 1807. Lecz to Noaka tłumaczenie bardzo iest niedostateczne.

§. Codo Galicyi wydał Ludwik Wędrychowski rejestr ieneralny do praw tamecznych, ieden w ięzyku łacińskim drugi w polskim, pod następującemi tytułami:

Promptuarium Codicis juris civilis pro Galicia in tribus partibus editi summa cum diligentia recollectum et communi utilitati traditum per Lud. de Rogale WĘDRYCHOWSKI. Leopoli 1800 in 8vo (5 Zł. katal. Maia).

Skorowidz czyli zbiór alfabetyczny ustaw cywilnych w 3 częściach dla Galicyi w roku 1797 nadanych ku wygodzie publiczności w rodowitym ięzyku ustaw tych wiadomości potrzebułacęy z naywiększą pilnością ułożony przez Ludwika Wędrychowskiego. w Lwowie 1800 in 8vo (6 Zł. katal. Maia).

OKRES TRZECI.

Prawodawstwo i prawnictwo Xięztwa warszawskiego.

§. 1. Same zbiory.

Komissya rządząca zaprowadzona wsrzód woyny na początku roku 1807, w krainie między Wartą, Wisłą i Niemnem, z któręy później traktatem tylżyckim Xięstwo warszawskie powstało, ustanowiła różne prawa, iako to:

- 1.) Urządzenie tymczasowe skróconego postępowania sądowego z dnia 24 Lutego 1807.
- 2.) Ustanowienie tymczasowe używania papieru stęplowanego czyli odnowiona ustawa rządu Pruskiego, w Warszawie 1807.
- 3.) Tymczasowa organizacya sądów (ziemskich, apellacyinych, trybunału ostatecznego) z dnia 6. Czerwca 1807 (powiatowych zaś sądowych w dodatku) z dnia 10 Lipca 1807 (sądów mieyskich) z dnia 18 Czerwca 1807.
- 4.) Urządzenie aktowe czyli przepisy postępowania w działaniach dobrowolnego sądownictwa z dnia 6 Czerwca 1807.
- 5.) Urządzenie moratorii z dnia 30 Stycznia 1807.
- 6.) Ustanowienie Sędziów Pokoju z dnia 30. Stycznia 1807.

Na mocy pokoju tylżyckiego powstało Xięstwo warszawskie. Uzyskał kray w dniu 22. Lipca 1807 właściwą konstytucyą czyli prawo fundamentalne. Z mocy téżże konstytucyi kodex cywilny francuzki Napoleona stał się także prawem krajowém z dniem 1. Maia 1808; a w departamentach przez traktat Wiedeński,

przybyłych z dniem 15. Sierpnia 1810 roku. Oryginał francuzki iest obowiązującym a tłómaczenie polskie bezimiennie w drukarni XX. Piiarów warszawskich w dwóch tomach w roku 1808 in 8vo wydane, ma powagę w sądach, ile się w sprzeczności z oryginałem nie okazuje. Toż samo rozumieć się powinno o wydaniach późniejszych tegoż samego przekładu, zwłaszcza, że są poprawne. Tłómaczenie to iest dziełem X. Xaw. SZANIAWSKIEGO, Kanonika Katedry Warszawskiéy, Prof. szkoły prawa. Wymieniamy różne tegoż przekładu wydania. Naypierw wychodził on pojedynczemi xięgami, pod tytułem:

Kodex cywilny Francuzki. Xięga pierwsza. w Warszawie 1807. w drukarni XX. Piiarów in 8vo 114 *stron*.

Księga druga *tamże*, *tegoż roku*, zawiera 48 *stron*.

Księga trzecia *tamże* 1808 roku, *zajmuie* 159 *stron*.

§. Przedrukowaniem prostém xięgi pierwszégó wydania Piiarskiego iest:

Kodex Napoleona księga pierwsza. w Warszawie 1808. w Drukarni Wiktora Dąbrowskiego in 8vo 116 *stron*.

Nie kontynuował ten drukarz daléy rzeczy, w spekulacyi podjętégó.

§. Druga edycya tłómaczenia X. Kanonika Szaniawskiego wyszła pod tytułem:

Kodex Napoleona z przypisami. Tom I. obejmujący xiąg dwie. w Warszawie 1808 w drukarni XX. Piiarów in 8vo 190 *stron*.

Tamże tegoż roku, tom drugi, w którym iest xięga trzecia, zawiera 404 *stron*.

Jest to właśnie owe wydanie, o którém dziennik praw mówi (Nro 14. pag. 85), iakéśmy wspomnieli wyżej.

§. Trzecie wydanie obeymujące całe dzieło, w przedrukowaniu poprzedniego z przypisami poniosła na nowo drukarnia XX. Piiarów w Warszawie, w iednym tomie w roku 1810 in 8vo 580 *stron*.

§. Czwarte wydanie tamże wyszło w roku 1811; także ma 580 *stron*.

§. Ostatnia tłómaczenia tego edycya nastąpiła wraz z textem francuzkim i wykładem łacińskim. w Warszawie w drukarni rządowéy roku 1813 in 4to VIII. i 568 *stron*.

O wszystkich tych edycyach tyle tylko powiemy, iż gorliwy o udoskonalenie przekładu swojego tłómacz, za każdym ponowionym drukiem gdzie niegdzie pojedyncze małe odmiany, które za potrzebne osądził, poczynił.

§. Tenże tłómacz wydał także nakładem swoim kodex cywilny francuzki w ięzyku łacińskim, pod tytułem:

Codex Napoleonis, libri III. Varsav. typis Schol. Piar. 1809 in 8vo 446 *stron* i 8 kart reiestru tytułów.

Przekład ten łaciński równie iak w wydaniu in 4to, wydrukowany był z edycyi kodexu dla królestwa włoskiego, (w ięzykach francuzkim, włoskim i łacińskim) wydanego, i w królestwie westfalskiém przedrukowanego.

§. Tegoż tłómacza Xaw. Szaniawskiego mamy: Organizacyą notaryuszów i szkół prawa. w Warszawie 1807 in 8vo.

§. Drugie tłómaczenie kodexu cywilnego winniśmy Xawierowi Michałowi BOHUSZOWI, Prałatowi Wileńskiemu, kaw. orderu S. Stanisława i t.)d., które pięknym drukiem wydane, nakładem tłómacza wyszło w Warsza-

wie w drukarni Wiktora Dąbrowskiego in fol. 268 *stron.*

§. Mamy także tłómaczenie kodexu postępowania przez Ant. ŁABĘCKIEGO, teraz Mecenasą przy sądzie kassacyynym X. Warsz., dokonane pod tytułem:

Kodex postępowania sądowego cywilnego francuzkiego na polskie przetłómaczony z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości. w Warszawie roku 1807 w drukarni XX. Piłarów in 8vo 332 *stron.*

Drugie wydanie tegoż przekładu poprawione, tamże 1810 in 8vo 317 *stron.*

§. Kodex handlowy przyjęto za prawo w Xięstwie warszawskiém (cf. dziennik praw Nr. 10. p. 257.). Tłómaczem tegoż jest Walenty Skorochód MAJEWSKI, Pisarz aktowy X. W. który go wydał w Warszawie 1808 in 8vo 16 i 236 *stron*; tegoż tłómaczenia edycya druga pod tytułem:

Kodex handlowy z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przełożony przez *Walentego* Skorochód Majewskiego. Edycya druga poprawna. w Warszawie r. 1811 w drukarni Wiktora Dąbrowskiego in 8vo 223 *stron.*

§. Tegoż tłómacza drugie tu należy pismo, pod tytułem:

Powody do ustanowienia kodexu handlowego z wyłożeniem ducha tegoż kodexu z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przez W. Majewskiego. w Warszawie u Dąbrowskiego 1811 in 8vo 222 *stron.*

§. Lubo prawo kryminalne pruskie zostało zachowane w mocy obowiązujący (cf. dziennik prawa Nro 10. pag. 249 seqq.), którego tłómaczenie wydał niedawno Ignacy Stawiarski, iak się wyżej powiedziało, i lubo prawa kryminalne francuzkie nie były w Xięstwie warszawskiém przyjęte, wszelako mamy onych prze-

przekłady. Filip JASIŃSKI Podprokurator królewski przy trybunale pierwszemy instancy dep. warszawskiego, teraz Mecenas przy sądzie kassacyynym, przełożył ie na ięzyk polski, pod tytułem:

Kodex przestępstw i kar przetłómaczony z francuzkiego. w Warszawie 1811 in 8vo.

§. Tegoż tłómacza iest:

Kodex postępowania sądowego kryminalnego przetłómaczony z zlecenia Ministra Sprawiedliwości przez Filipa Jasińskiego etc. w Warszawie roku 1810. w drukarni XX. Piarów in 8vo 209 stron.

Drugie wydanie tegoż dzieła roku 1811 w drukarni rządowey.

§. Motiwa kodexu francuzkiego kryminalnego sądowego postępowania tłómaczone z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przez Woyciecha PEKALSKIEGO, Pisarza sądu sprawiedliwości kryminalney departamentów Warszawskiego i Kaliskiego. w Warszawie roku 1811 w drukarni rządowey in 8vo 380 stron.

§. Powody do kodexu postępowania kryminalnego tłómaczył LUDWIK OSIŃSKI, lecz te nie są ukończone w tłómaczeniu. Kilka tylko arkuszy drukowanych, rozdano członkom seymu.

§. Mamy zbiór, zawieraiący wyroki królewskie, pod tytułem: *Dziennik praw*. Wyszły one goż cztery tomy od roku 1808, w którym to dzieło zaczęto drukować i wydawać pojedynczem numerami po arkuszu mniej lub więcéy zawieraiącemi. Drukowano ie nayprzód w drukarni Zawadzkich, późniéy w drukarni rządowey.

Tom pierwszy zawiera numerów 12 a 359 stron i pięć kart reiestru.

Tom drugi składa się z numerów: 13 do 24, a wynosi 468 stron i 5 kart reiestru.

Tom trzeci zawiera numera: 25 do 36 na 466 stronach, 6 kart reiestru.

Tom czwarty obejmuje numera: 37 do 48 na 428 stronach, oprócz reiestru 9 kart wynoszącego.

Początkowo dziennik prawa obejmował także i nominacje urzędników królewskie, lecz w dniu 11. października roku 1809 wyszedł wyrok królewski pozwalający oddzielić go na to zbioru i druku. Odtąd wychodził oddzielny:

Dziennik praw tyczących się nominacyi urzędników in 8vo.

Dotąd jest onegoż 10 numerów wydanych na 792 stronach. (Na końcu są strony mylnie liczbowane w ostatnim numerze.)

§. Za ustanowieniem sądu kassacyjnego zaczęły wychodzić także z druku wyroki tegoż sądu, xięgi téy tytuł taki:

Dziennik dekrétów sądu kassacyjnego Xięstwa Warszawskiego. Tom I. w Warszawie w drukarni rządowej in 4to 402 stron.

Tom ten ma oddziałów 7 a 92 wyroków. Na stronie 72 jest poprawa i przestroga, że dziennik ten ma nosić imię dziennika wyroków zamiast *dekretów*. Jakoż tom drugi ma tytuł:

Dziennik wyroków sądu kassacyjn. X. W. Tom II. w Warsz. w druk. rządowej 1812 roku in 4to.

Tom ten doszedł dopiero do 128 strony i zawiera 28 wyroków.

§. 2. *Dziela prawa publicznego Xięstwa Warsz. tyczące się.*

§. *Briefe aus Sachsen an einen Freund in Warschau. Leipzig bey G. T. Göschen 1808 in 8vo 68 stron.*

Dobre niektóre podaie autor projektu. Szkoda że mało co znane toż dziełko.

§. Pismo o prawach dla Xięstwa Warszawskiego uchwalonych z uwagami stosownemi połączone przez Stanisława WĘGRZECKIEGO. w Warszawie dnia 15. miesiąca Sierpnia 1809 roku w druk. Rago-czy in 8vo 125 stron.

§. Przestroga dla spółziomków narok 1809 w Wrocławiu 1808 in 8vo 44 stron.

Pismo to śmiałe, właśnie przed rozpoczęciem seymu wydane i przez bezimiennego autora członkom seymuiącym rozesłane było.

§. Uwagi nad dochodami publicznemi. Roku 1810 in 8vo 43 stron.

§. Projekt utworzenia systematu kredytowego, w celu umorzenia długów prywatnych ciężących dobra ziemskie w Xięstwie Warszawskim przez Onufrego WYCZEHOWSKIEGO Prezesa sądu appellac. (1811) in 4to 10 stron.

Cokolwiek później, wyszedł dodatek do tegoż projektu $\frac{1}{2}$ arkusza in 4to wynoszący.

§. Z powodu pisma tego wydał uwagi swe nad tym projektem Ignacy MŁACZYŃSKI Konsyliarz w głównéj izbie obrachunkowéj, w Warszawie 1811 in 8vo. Tudzież bezimien-ny pewien urzędnik Xięstwa Warszawskiego następujące pismo w języku francuzkim:

Observations sur le projet d'un système de credit et sur le moratorium. A Varsovie en Avril 1811. à Leipsic. chez Breitkopf et Hertel in 8vo 22 stron.

§. Deputowanego na seym zgminy 5 miasta Warszawy (Ignacego STAWIARSKIEGO) myśli nad aktem konfederacyi generalnéj, dnia 28. Czerwca 1812 in 8vo 46 stron.

§. 3. *Dzieła prawa prywatnego Xięstwa Warszawskiego dotyczące się.*

§. Przepisy i wzory dla urzędników stanu cywilnego. w Warszawie w drukarni Zawadzkich. 1808 roku in 8vo 62 *stron.*

§. Wzory różnych czynności sądowych, *tamże* 1808 in 8vo 166 *stron.*

§. Krótka nauka z cywilnego statutu Napoleona W. sposobem słownika publiczności podana przez S. G. LAUBEGO, czasowego sędziego patrymonialnego JO. Xięcia Jmci Antoniego Ordynata Sułkowskiego w Lesznie. w Wrocławiu 1808. drukiem Wilhelma Bogumiła Korna in 8vo 228 *stron.*

Bardzo mało zaspokoiła to dzieło.

§. O okolicznościach zmniejszających karę przez Marcina WĄGROWSKIEGO (dziś adwokata przy sądzie appellacyynym). w Warszawie w drukarni Piiarsk. 1808 in 8vo 55 *stron.*

§. O sprawach granicznych w Xięstwie Warszawskim przez Alex. KAULFUSA sędziego appellacyynego depart. Poznańskiego. w Poznaniu u Maxa 1808 in 8vo 52 *stron.*

§. Inwentarz kodexu cywilnego francuzkiego, czyli kodexu Napoleona, konstytucją Xięstwu Warszawskiemu nadaną, za prawo cywilne przyjętego, z przyłączeniem dodatków też xięgę prawa uzupełniających albo objaśniających, iako to: wyroków cesarskich, opinii rady stanu, reskryptów W. sędziego Ministra Sprawiedliwości i t. p. nie mniej odmian tegoż prawa na ostatnim seymie Warszawskim r. 1809 uchwalonych przez Ignacego STAWIARSKIEGO, kosztem i staraniem jego wydrukowany. w Warszawie w druk. Ragoczy r. 1811 in 8vo *stron* XLV. i 168.

Dodana zaś iest na czele rozprawa:
Postrzeżenia nad różnicą ustaw hypotecznych dawniejszych od hypoteki i iey uporządkowania, zam-

knętego w księdze praw Napoleona, którego pismo niniejsze jest troskliwie wypracowanym zbiorem summarycznym.

§. Przypisy i inwentarz do kodexu postępowania sądowego cywilnego etc. przez Antoniego ŁABĘCKIEGO. w Warszawie 1811 u XX. Piłarów in 8vo 179 stron.

Znayduie się w témże dziełku od strony 37 do strony 74 *Krótki rys procesu stosownego do kodexu postępowania sądowego cywilnego*, który w roku 1808 osobno był już wydany.

§. Opieka podług kodexu Napoleona dla Xięstwa Warszawskiego. w Poznaniu drukiem Dekkera i komp. 1811 in 8vo 96 stron.

Autorem jest, podpisany w przedmowie MALINOWSKI Notaryusz Poznański.

§. Przewodnik dla woźnych i komorników. w Warszawie 1813 w drukarni rządowej in 8vo 303 stron.

§. Instrukcyja dokładna o urzędnikach i aktach stanu cywilnego przez Damasa DZIEROZYŃSKIEGO z przypisami na końcu przez W. J. Zacharkiewicza. w Warszawie w drukarni rządowej 1813 in 8vo 278 stron.

§. Wymieniamy na koniec pisma X. Xawerego SZANIAWSKIEGO, Kanonika katedr. Warszaw i Prof. w szkole prawa i administr.

- 1.) O usposobieniach potrzebnych do uczenia się prawa, rzecz czytana przy otwarciu szkoły prawa w Warszawie dnia 14. Października 1808 roku in 8vo 14 stron.
- 2.) Uwagi o hipotece. w Łowiczu 1809 w Styczniu in 8vo 40 stron.
- 3.) O urzędnikach rzecz czytana na pierwszém posiedzeniu biegu nauk w szkole prawa zaczętego dnia 2. Października roku 1809. w Warszawie w drukarni XX. Piłarów 1810 in 8vo 14 stron.
- 4.) O rządzeniu i radzeniu. w Warszawie w drukarni XX. Piłarów in 8vo 23 stron.

- 5.) O prawach handlowych rzecz czytana na posiedzeniu szkoły prawa 1. Października 1810 roku. w Warszawie in 8vo 10 *kart.*
- 6.) Jak przepisy kodexu Napoleona o rozwodach rozumianemi być mają? rzecz czytana na publiczném posiedzeniu szkoły prawa dnia 27. Marca roku 1811. w Warszawie 20 *stron.*

ROZDZIAŁ CZWARTY.

Umiejętności matematyczne.

Spostrzegało to wielu, iż młodzież polska, niepospolitą okazuje zdolność do umiejętności matematycznych, które już doświadczeniem wieków za kamień probierski rozumu i władz duszy uznano. Lecz były i czasy takie nawet, zwłaszcza druga połowa piętnastego i pierwsza szesnastego wieku, gdzie niektóre iey części iak n. p. Astronomiia bardziéy kwitnęły w Polsce niż we Włoszech, owéy nappolerowniéyszéy na ów czas świata krainie, iak to świadczą liczne astronomiczne w kaademii krakowskiéy rękopisma i wyznanie przyzwoitego wtéy mierze sędziego Jerzego Retyka (b). Za dni ieszcze naszych, szybkim iesli nie olbrzymim za Stanisława Augusta rządów, postępowały krokiem umiejętności matematyczne, iż się zdawało, że nagły ten postęp miał nadgrodzić i naprawić w pewnym względzie stuletnie przeszło otrętwienie naukowe i zaniedbanie tychże umiejętności. Lecz wystawienie tego wszystkiego należy do właściwéy tych umiejętności historyi, którétę część nayważniéyszą, niezrównaném piórem wyłożył Jan Sniadecki w rozprawie o Koperniku, o którétę wspomni się niżej obszerniéy. My zaś stosownie do układu dzieła niniejszego, dostarczamy tylko ma-

(b) Obacz Jana SNIADOCKIEGO rozprawę o Koperniku w rocznikach Tow. Warsz. P. N. Tom II. k. 191. i przytoczone tam *Georg. Joach. Rhetici Ephemerides novae ad annum 1551. Lipsiae 1550.*

teryaków do owéj budowli, i przystępujemy do wymienienia dzieł i mężów w tym wydziale wiadomości nam znanych.

§. 1. *Arytmetyka, Jeometrya, Astronomiia, (Astrologiia) (c), Architektura i. t. d.*

VITELLIO może z familii Ciołków tak po łacinie nazywany, Polak przy końcu trzynastego wieku żyjący (którego oyciec za Bolesława wstydlwego w Krakowie osiadł (d)), pierwszy w ięzyku łacińskim dzieło o umiejętności optyki około 1300 roku napisał. Niektórzy (jak n. p. Montucla *Histoire des Mathem.* T. I. p. 508.), odmawiaią naszemu Witelionowi zaszczyt *wynalazcy optyki*, twierdząc iż on pismo Al-Hassena uczonego Araba w wieku dwunastym żyjącego, na łaciński ięzyk przetłómaczywszy, zwięzłéy i w lepszym porządku rzecz całą wyłożył, lecz w tém zgadzają się wszyscy, iż ten nasz rodak, pierwszy

(c) U dawnych *Astrologia* toż samo znaczyła co dziś *Astronomia*. Dla rozróżnienia zaś umiejętności gwiazd i obrotu ciał niebieskich od mniemanéy umiejętności przepowiadania wypadków z położenia gwiazd i planet, nazywano tę ostatnią *Astrologia judiciaria*. Ta to astronomia wieszcząca czyli astrologia podług dzisiejszego znaczenia, zaraziła stosownie do ducha panującego w wieku XV. niektóre znakomite akademii krakowskiéy osoby, ale nie była tak powszechną jak w inszych krajach, bo nie dołknęła Brudzewskiego, Kopernika i wielu innych (Obacz niżej gdzie mowa o Brudzewskim); a niektórzy otwarcie i śmiało wystawiali iéy szkodliwość, jak n. p. w połowie piętnastego wieku Grzegorz z Sanoka, o czém wspomnieliśmy wyżej na k. 7. a obszernie i wymownie wyklada Sołtykiewicz w opisie życia tego czci godnego męża na k. 231.

(d) Jak pisze Broscynsz w przedmowie do dzieła Jod. WILICHUSZA *de Salinis Cracov.* przedrukowanego w Tomie I. Zbioru Mielerskiego *Historiów polskich*, na k. 779.

umiejętność optyki w Europie zaprowadził (e). Dzieło to wyszło pod tytułem:

Vitellionis perspectivae libri X. Norimbergae apud Jo. Petrejum 1535 in fol.

Przedrukowane z napisem:

Vitellionis mathematici ad Guilielmum de Morbetta libri X. de natura, ratione et proiectione radiorum visus, luminum, colorum atque formarum quam perspectivam vocant. Norimbergae 1551 in fol.

MICHAŁ WROCŁAWIANIN tak nazwany od miasta rodowego, z którego przybywszy do Krakowa na nauki, tamże stopnie akademickie pozyskał i professorem w szkole główny zostawszy, Polskę za swą oyczyznę przybrał i aż do śmierci, która w roku 1533 w podeszłym wieku dni jego przerwała, przebywał. Równie był on biegłym matematykiem i nauk filozoficznych i teologicznych nauczycielem. Znałomi są światu uczonemu z pomiędzy uczniów jego osobliwie Wojciech z Brudzewa, Walenty Ekiusz poeta i Rudolf Agrykola retor (f). Pierwsze jego a tutaj należące dzieło iest:

Introductorium astronomie Cracoviense elucidans Almanach. Editum per Magistrum Michaelem Vratislavien. Maioris Collegii studii Cracovien. Collegiatum. Cracov. 1507 in 4to.

O tém pierwszém wydaniu świadczy Hantke, a potwierdza Janocki *Nachr v. poln. Büchr. IV, 137*. Przedrukowane w Krakowie przez

(e) Wiadomość o Witellionie i dziele jego obacz w MONTUCLA *Histoire des Mathemat.* I, 503. a z niego w BRYSSONA *Dictionnaire de physique* pod artykułem *Optique* k. 259. Osobliwie zaś Sołtykowicza o Akad. Krak. k. 100.

(f) O życiu i pismach Michała, obacz STAROWOLSKIEGO *Hecat.* Nro. XXXI. HANTKE *de Silesiis erudit.* p. 208. Sołtykowicz o Akad. Krak. k. 237. Osobliwie zaś obszerną podaje wiadomość Janocki *in Nachr v. rar. poln. Büchern. IV. 126, 135. et sqf.*

Flor. Unglera, nakładem J. Hallera 1513 in 4to 5 $\frac{1}{2}$ arkusza, i znowu tamże 1517 roku, iak świadczy tamże Janocki. Inne Michała pisma podług spisu u Janockiego w przytoczoném miejscu, są:

2.) *Epitoma figurarum in libros phisicorum et de anima Aristotelis. In gymnasio Cracoviensi elaboratum.* Ten tytuł ozdobiony w około różnemi rycinami na drewnie wśród których cyfra Hallerowska. Na końcu zaś napis: *Epit. in lib. phis. et de an. A. per Magi. Michaellem de Vratislavia sacrarum literarum profesorem etc. Opera vero et impensis - Joh. Haller - litteris ac formis excussum.*

Kwartant średniéj grubości. Rok druku niewyrażony nigdzie, ale litery iak mniema Janocki podobne do tych któremi Haller dzieła z officyny swéj w latach 1503 i 1504 wydawał drukował.

3.) *Introductorium dyalectice; quod Congestum Logicum appellatur: nuper denuo revisum et accurata diligentia fideliter emendatum.* Na ostatniéj karcie takowy jest napis: *Congestum per Mag. Michaellem de Vratislavia: collegii maj. artistarum etc. collegiatum. Impressum Argentine per honestum virum Joannem Knoblauch civem argentinum. impensis Urbani Kaym bibliopole budensis A. D. 1515 in 4to 64 kart.*

Pierwsza edycya tegoż dzieła wyszła w Krakowie z drukarni Haller. 1509. in 4to i z tém przedrukowaniem od karty do karty zgodna. Na czele iest list przypisny do Jana Hallera (umieszczony także u Janockiego) gdzie o zaletach sztuki drukarskiéj rozprawia. Zapewne to dzieło Michała nazywa Starowolski *Logices institutio.*

4.) *Expositio et interpretatio hymnorum ex doctoribus in gymnasio Cracoviensi pro juniorum eruditi-*

one et eorum in sacris litteris institutione conflata. Na końcu zaś takowy napis: *Collectaneum hymnorum. mag. Michaelis de Vratislavia etc. Opera et imp. Joa. Haller 1516 in 4to 132 kart.*

Do tego należy następujące dzieło:

- 5.) *Prosarum dilucidatio ac earundem interpretatio pro studiosorum eruditione in gymnasio Cracovien. elaborata per doctorem Michalem Vratislaviensem. custos (sic!) ecclesie S. Floriani.* Dalej następuje zdanie z S. Pawła i rycina herbu miasta Krakowa. Na końcu zaś napis: *Impressum Cracovie per Flor. Unglerium. in 4to 4i 85 kart.* Jest w Bibliotece Lic. Warsz.

W liście przypiśnym do Piotra Tomickiego Biskupa Krakow. datowanym w Marcu 1530, to między innemi wyraża Michał:

Post eam hymnorum explanationem pro juniorum institutione per me minus accurate tempore retroacto editam, plerique litterarum studiosi et disciplinarum amatores petierunt et quotidianis pene conatibus efflagitarunt ut prosarii dilucidationem ad ipsam hymnorum interpretationem annotarem, et opusculum jam pridem inceptum integrum consumatumque eis relinquerem, gravioribus tamen quibusdam obstrictis laboribus — acquiescere potui minime. Verum ubi perficiendi facultatem mihi oblata conspexerim hoc scribendi munus pro ingenii mei tenuitate quo eorum voluntati satisfacerem sum aggressus — ut que cantando vel lectitando tractant sacius intelligere valeant. hanc presul amplissime prosarum elucidationem ex sacrarum literarum codicibus ac sanctorum patrum doctorumque scriptis decerpsi stilo infirmo quidem, et humili in unum congeSSI etc.

6. *Epitoma Conclusionum Theologicarum pro introductione in PETRI LOMBARDI quatuor libros sententiarum in studio Cracov elaborata. per Mag. Michaelem de Vratislavia Professore[m] etc. Ex officina literatoria Joannis Haller. 1521 in 4to 149 kart.*

Starowolski przytacza jeszcze iakowes Michała dzieło, o którem tak pisze: *Naturalis*

scientiae dubia facillime aliquot voluminibus comprehensa. Bydź może iż miał w myśli to dzieło które pod Nro 2. przytoczyliśmy.

JANA z GŁOGOWY pisma matematyczne wymieniliśmy wyżej na k. 13. i następnych.

WOJCIECH z BRUDZEWA, od Radywińskiego w historii Akad. Krak. MS. (iako świadczy Sołtykowicz) zwany BRUDZYSKIM, a za naszych czasów BRUDZEWSKIM, urodził się w Wielkopolszcze 1445 roku. W Krakowie będąc na naukach, miał między innemi za nauczycieli w umiejętnościach fizycznych Michała z Wrocławia, a Jana z Głogowy w matematyce. W roku 1476 był przełożonym bursy węgierskiej w Krakowie, a w roku 1483 na profesora publicznego matematyki wezwany, uczył aż do roku 1494, w którym na sekretarza do Alexandra na ów czas W. Xcia Lit. a później króla polskiego, powołany, umarł wkrótce to jest 1497 roku. Głosni są z sławy w umiejętnościach matematycznych uczniowie jego Jakób z Kobylina, Bernard Wapowski, Mikołaj Szadek, Marcin z Olkusza, a nadewszystko nieśmiertelny Kopernik. (g) Pismo jego drukiem ogłoszone, jest:

Commentaria utilissima in theoreticis planetarum in studio generali Cracoviensi per Magistrum Albertum de Brudzevo, pro introductione Juniorum corrogatum, impressum Mediolani arte Ulderici Scinzenzeler, anno Christi 1495 tertio Kalendas Aprilis.

(g) O życiu i pismach Brudzewskiego, obacz STAROWOLSKI *Hecat.* Nro XXXIV. lecz drugiego wydania w Wenecyi. Osobliwie zaś Sołtykowicza o Akad. Krak. k. 237. i następne,

Dzieło to Brudzewskiego które iest kómmen-
tarzem na *Theorica planetarum Georgii Purbachii*,
wydał *Joannes Otto Hermanus de Valle Uracense*
dla użycia szkół włoskich. Był zaś *Herman*
iak sam mówi, uczniem Brudzewskiego w Kra-
kowie. Książka ta dziś bardzo rzadka, znay-
duie się przy obserwatoryum wileńskiem.

Starowolski wyliczając pisma Brudzewskiego,
pisze in *Georgii Purbachii Theoricas commenta-
rium. Ad Epimeridas Konigspernotas* (sic!) *et*
alia. Lecz nie wiemy czyli wyrazy: *Ad Epi-
meridas Konigspernotas* należą do pisma poprze-
dzającego, czyli też, iako odłączone punktem,
oznaczają tytuł oddzielnego pisma.

Soltykowicz przytacza z Radymińskiego
następujące Brudzewskiego matematyczne pi-
sma:

2.) *Introductorium astronomorum Cracoviensium.*

3.) *Tabulae resolutae astronomicae, pro supputandis
motibus corporum Coelestium.*

O obu tychże pismach czyni Starowolski
wzmiankę.

4.) *De constructione aströlabii.*

Pismo pod Nro 3. przytoczone znayduie
się dotąd w Bibliotece Akademii Krakowskiéy.
Są to zas kalendarze przez niego wyrachowane
i spisane. Było bowiem powinnością professo-
ra astronomii (iak się od W. Jana Śniadeckie-
go Rektora Uniwersitetu Wileńskiego dowia-
duię), wyrachowany i napisany od siebie ka-
lendarz złożyć Akademii na nowy rok, z przy-
łączeniem praktyki, iak nazywali astronomi-
cznéy, to iest z przepowiedzeniem odmian po-
wietrza, wedle różnego położenia planet. Po-

winność ta, rozciągnięta tak dalece, iż nie wolno było brać tytułu Profesora Matematyki, kto kalendarza niewyrachował i nie wydał choć raz ieden, zachowywana jeszcze za czasów Jana Śniadeckiego w akademii krakowskiéy, pożyteczna była z tego względu, iż dla akademickiéy młodzi stawiała się pochopeu do ćwiczenia się w rachunku astronomicznym. To jeszcze na pochwałę téy akademii przydadź należy, iż prócz odmian powietrza, strzyżenia włosów i puszczenia krwi podług różnych odmian Xiężycy, w żadne inne przepowiadania ani nie wierzono, ani się wdawano. Właściwa tedy Astrologiia, nie znalazła w akademii krakowskiéy takowéy wziętości, iak winnych wyższych szkołach Europejskich; i lubo zaraziła niektóre w Akademii znakomite osoby, nie dotknęła wszelako ani Brudzewskiego, ani Kopernika i innych wielu. Z tych to powodów poczytuie Jan Śniadecki powieść Sarnickiego (o któręy wzmiankę uczynilem w Tomie I. k. 153.) za zmyślenie w celu pochwalenia akademików Krakowskich, gdyż mąż ten szanowny, przeglądając liczne astronomiczne rękopisma akademii krakowskiéy, nie znalazł tego śladu, ani żadnych innych przepowiadań prócz odmian powietrza, co nie iest tak wielkim występkiem; bo i dziś nie przypuszczając żadnego działania planet na atmosferę, przyznaiemy działanie xiężycy, który w swoich lunacyach i różnych od ziemi odległościach, sprawuie odmiany w atmosferze i w wylewach morza. Téu mniéy zaś znajduie wiary owa powieść Sarnickiego, im bardziéy się rozważa iak mało był skrupulatnym historykiem (co się pokaże niżej, gdzie

iest mowa o iego historyi). Sarnicki zaięty żądzą chwalenia swych rodaków, sądził iż mniejsze przepowiedzenia iakowegoś astronomicznego szarlatana, które może i całkiem sobie zmyślił, przypisując akademikom krakowskim, sławę ich rozgłosi. Taka to bywa pomoc z nierozsądnych przyjaciół!

Lecz wracamy do Brudzewskiego, który prócz dzieł powyższych pisał także teologiczne dzieło:

Commentarium in sacrum librum Magistri sententiarum Petri Lombardi.

Które własną ręką napisane i podpisane, testamentem bibliotece krakowskiej teologicznej odkazał. Lecz tam się nie znajduje teraz iak świadczy Sołtykowicz na k. 242.

JAKÓB z KOBYLINA ieden z uczniów Brudzewskiego, wydał dzieło wielce w owym wieku cenione, pod tytułem *Declaratio Astrolabii*, lecz niewiadomo czyli i gdzie było drukowane (Sołtykowicz o Akad. Krak. k. 244.).

MATEUSZ SZAMOTULSKI podobnie Brudzewskiego uczeń, napisał wykład sławnego dzieła pod tytułem:

Joannis de SACROBOSCO (i) astronomi celeberrimi opusculum cum lucida et familiari expositione per Mattheum Shamotulien. artium magistrum, in studio alme universitatis Cracovien. collecta. Na końcu zaś są wyrazy: *Cracov. ap. Florianum impensis Joan. Hal-*
ler 1522 in 4to 78 kart.

(i) JAN z HALIFAX, znany powszechnie pod tém przetłomaczonym na barbarzyńską łacinę nazwiskiem *de SACRO-BOSCO*, uczył matematyki w Paryżu gdzie i umarł 1256 roku. Dzieło iego o sferze uchodziło kiedyś za klasyczne i pozyskało przeto wielu komentatorów i wydawców, nie tylko u nas iak się tu pokazuje, ale i w innych krajach. Ob. MONTUCLA *Hist. des Mathemat.* T. I. p. 506.

Dedykacya do Piotra Tomickiego przedrukowana jest u Janockiego *Nachr. v. rar. Büchr.* IV. 177. Obacz także *Janociana* l. 244.

MARCIN z OLKUSZA akademik krakowski, który w roku jeszcze 1459 stopnie filozoficzne odebrał, a biegłością w sztuce lekarskiej i astronomii, szacunek i zaufanie Macieja Korwina króla węgierskiego (panującego od 1458 do 1490) zyskawszy, przy boku jego jako lekarz i astrolog nadworny umieszczony, i probostwem w stolicy węgierskiej Budzie obdarzony. Łączyła go wprzód jeszcze ścisła zażyłość z wielkim astronomem Janem de Monte Regio czyli Regiomontanem, i ta mu podała sposobność zostania towarzyszem jego prac w układaniu tablic, nazwanych *Tabulae directionum planetarum*, których exemplarz r. 1467 akademii krakowskiej przestał, dotąd w bibliotece dochowany. Wiadomości o Marcinie, którego dla różnicy od późniejszego Marcina z Olkusza, nazywamy proboszczem budzyńskim, wypisana z Sołtykowicza (o akad. Krak. k. 251), gdzie rozróżnił tych dwóch Marcinów, przez Starowolskiego (*in Hecat. N. XXVI* pierwszy i trzeci czyli frankforckiej i wrocławskiej edycji) w jedną osobę zbitych. W drugim Hekatontady wydaniu, jest już w prawdzie mowa o dwóch Marcinach, ale i tam jeszcze rzecz nie tak iak u Sołtykowicza objaśniona.

MIKOŁAJ KOPERNIK urodził się w Toruniu 1473 roku, z oycy Mikołaja krakowianina, obywatela toruńskiego, matki zaś z fami-

lii Wacelrodów (i). Odesłany na nauki do akademii krakowskiej w roku 1492, czerpał w tej szkole przez lat pięć wiadomości literatury greckiej, łacińskiej i nauk matematycznych. Gdy w roku 1497 nauczyciel jego Woyciech z Brudzewa do Litwy wyjechał, Kopernik przeniósł się do Bononii, gdzie pod astronomem Dominikiem Marya z Ferary (iako świadek i pomocnik, nad obserwacyami gwiazd pracował. Sława jego rozchodząca się we Włoszech, zjednała mu w Rzymie roku 1500 katedrę matematyki, którą z chwałą imienia polskiego sprawował. Wracając z Włoch do Polski, w Padwie popisywał się z swego w anatomii postępu i stopień doktora medycyny otrzymał; w Krakowie zaś w liczbie akademików r. 1504 jest zapisany. Zdał się iak gdyby było jego przedsięwzięciem zostać przy akademii, gdyby go był wuy jego, biskup warmiński, dawszy mu kanonią, do Warmii nie zawołał. W Frauenburgu zatem osiadłszy, cały się astronomii poświęcił i nad udoskonaleniem systematu swego pracował, które wyszło z druku pod tytułem:

De revolutionibus orbium coelestium libri VI. in fol. w ten czas właśnie, to jest 1543 roku, gdy już Kopernik na łożu śmiertelnym zostawał; i w kilka godzin potem żyć przestał w 70 roku wieku swego (k).

(i) Ze oyciec Kopernika był rodem z Krakowa a później w Toruniu obywatel, pisze ZERNKE *in der Thornischen Chronik* p. 81.

(k) Powszechnie wprowadzie jest zdaniem, że Kopernik umarł w Frauenburgu i tamże pochowany; dowodził jednak D. GERT Królewsko-polski Burgrabia miasta Torunia, w piśmie *Bruch-*

Systema świata przez Kopernika wyłożone, nadto iest znane, żebyśmy tutaj coś o jego zaletach powiedzieć mieli. Wstrzymać się jednak nie możemy, żeby nie przytoczyć wyrazów męża, który sam w téj mierze nayprzyzwoitszym iest sędzią (1): „W tym zapędzienie uwagi (rzecz była wyżey o uwielbianiu systematu Ptolomeuszowego) i próżności, zatamowany był prawdziwy wzrost nauki; i kiedy człowiek chodząc tak długo po siđłach złudzenia i pozo-

stücke von Gedanken und Geschichte. Winterthur 1781 in 8vo. że Kopernik był proboszczem także Toruńskim; i w Toruniu podobno umarł, a przynajmniej że niezawodnie tam, nie w Frauenburgu był pochowany. Znajduje się o tém wzmianka i u J. F. GOLDBEKA *Literarische Nachrichten von Preussen. Leipzig 1783 in 8vo.* w Tomiku II. k. 250. Miał Kopernik nadgrobek w Frauenburgu 1581 przez Kromera wystawiony, ale miał go, kto wie czy niewczesniéy, w Toruniu. Oba te nadgrobyki są wypisane w dziele: *Das gelahrte Preussen III.* p. 48 i 50. Frauenburski zgadza się zupełnie z przytoczonym u Sołtykowicza (na k. 106 i 453) z Radymińskiego, i u Starowolskiego *in Hecatont.* N. LXVII lecz edycyi Waecekiéy, bo w Frankfurckiéy i Wrocławskiéy, gdzie cała biografia Kopernika odmienna, nie masz go. Część tego napisu grobowego Frauenburskiego, przytoczona w liście z Frauenburga od Tad. Czackiego i Mar. Molskiego, a umieszczona w rocznikach towarz. Warsz. w tomie II, k. 190. nie zgadza się wcale z owem. Z resztą po różnych autorach tak krajowych iak obcych, obszernej można znaleźć wiadomość o życiu i nieśmiertelnych zasługach iego. My trzymaliśmy się dosłownie prawie Jana Sniadeckiego.

- (1) Towarzystwo Król. Warszawskie przyjaciół nauk ogłosiło w roku 1801 następujące zadanie: „Oddając hołd winnéy pochwały Mikołajowi Kopernikowi, pokazać iak wiele mu winne były nauki matematyczne, mianowicie astronomia w wieku którym żył; z których poprzedników, iak wiele i iakim sposobem korzystał; i iak wiele mu są winne w czasie terażniejszym”. Rozprawa Jana Sniadeckiego dawniéy Profesora Astronomii w akademii Krakowskiéy, późniéy Rektora Uniwersytetu Wileńskiego, uznana została za odpowiadającą ze wszęch względów wielkości przedmiotu i drukowana w Rocznikach Towarzystwa w Tomie drugim, tudzież oddzielnie w Warszawie u Piarów 1802 in 8vo: 7. arkuszy. Jako też tłómaczenie onéy francuzkie. Wyrazy owe przytoczone są z rocznika na kar. sie 87.

ru, nie mógł żadnego zrobić znacznego kroku do prawdy, wyszedł z łona narodu Polskiego Mikołaj Kopernik, który stargał zasłonę błędu i omamienia, naprowadził rozum ludzki na drogę prawdy, wytlómaczył rzetelny układ świata, i rzucił pierwsze fundamenta i zasady tych wielkich prawd i wynalazków, które dziś astronomią postawiły w rzędzie naydoskonalszey z nauk fizycznych umiejętności, a rozum ludzki okryły rozległą chwałą i zaszczytem."

Ś. ADAM ŚWINIARSKI uczeń starszego Marcina z Olkusza za Zygmunta I i Augusta żyjący, pisał *Theoriam Calendarii* i inne dzieła, iak świadczy Starowolski (*in Hecat. N. XXVI*), lecz nie wyraża czy były drukowane lub nie.

Ś. MARCIN z OLKUSZA współuczeń Kopernika pod Brudzewskim, w roku 1491 doktorstwem filozofii zaszczycony, uczył późniéy z wielką sławą imienia swego matematyki w akademii krakowskiéy, gdzie w roku 1540 iako doktor Teologii, Proboszcz S. Mikołaja i Podkancle-rzy akademii życia dokonał. Osobliwie wielką zjednał sobie chwałę pismem pod tytułem: *Nova Calandarii Romani reformatio*, które na zlecenie akademii wezwanéy od Papieża Leona X. w czasie zboru Lateraneńskiego 1515 roku, do roztrząśnienia téy sprawy i podania swéy rady, nasz Marcin ułożył. Leon X. oświadczył akademii z odebrania pisma tego zupełne ukontentowanie, lecz rzecz cała dla innych okoliczności w zawieszeniu została przez lat 65, aż do Grzegorza XIII. Reforma kalendarza za tego papieża uczyniona, zgadza się zupełnie z ukła-

dem poprawy przez naszego Marcina już Leonowi X. podanym, o czém obszernie mówi Sołtykowicz w dziele o akad. Krak. na k. 250 i następ. tudzież 262 i daléy.

§. STANISŁAW GRZEPSKI (tak go pisze Janocki na iego własnych dziełach; u Starowolskiego i w wierszach Kochanowskiego Grępsius; Grzępskim nazywa go Linde na czele słownika; Grzebskim zaś Sołtykowicz) urodził się w włości dziedzicznéy Grzebsku w Mazowszu roku 1526. Przykładał się osobliwie do ięzyków łacińskiego, greckiego i hebrajskiego, które też w wysokim posiadał doskonałości stopniu. Był professorem w akademii krakowskiey i umarł roku 1572 (m). Pierwszy iest Grzepski, który w ięzyku polskim wydał dzieło matematyczne, pod tytułem:

Geometria to iest Miernicka nauka po polsku krótko napisana z greckich i łacińskich ksiąg etc. teraz nowo wydana r. 1566. w Krakowie. in 12mo.

Takowy tytuł podaje Linde w konotatkach w rękopiśmie dzieła tego rzadkiego znajduiącego się w bibliotece Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu. Sołtykowicz przytacza z wspomnionéy biografii Grzepskiego, powód do tego pisma w tych wyrazach: „Do wydania téy książki miał okazyą z przypadku. znacznego, który się stał w Wilnie przy dworze króla Augusta dla Geometrii głupiéy mierników na Pod-

(m) Wiadomość o życiu i pismach Grzepskiego podaje w ogólnych jak zazwyczaj wyrazach STAROWOLSKI in *Hecat. N. LXIII*. JANOCKI *Krit. Briefe* p. 74 i *Nachr. v. rar. Büch.* V, 212. Obszerny zaś opis wzięty z biografii w rękopiśmie z siedemnastego wieku w bibliotece akad. Krak. znajdującym się, umieścił Sołtykowicz o akad. Krak. k. 285 -- 295.

lasiu, którzy czasem przez pośrzodek iżby sznur ciągneli, dziury w ścianach przewierciawszy, o którym przypadku dostatecznie zrozumiesz z dzieiów polskich opisanych przez Łukasza Górnickiego Starostę Tykocińskiego. O którym przypadku gdy usłyszał Pan Grzebski wziął to przed się że z greckich autorów osobliwie z Euklidesa po polsku napisał co rozumiał byź z téy nauki sposobnieyszego do łatwieyszego zrozumienia dla Polaków. — Była to rzecz (są dalsze wyrazy biografy) prawie na ten czas iako więzyku polskim niezwyuczayna, tak dziwnie wszystkim przyjemna.”

Stanisław Potocki (w przypisach do pochwały Szymanowskiego na k. 40) pisze: „Grzebski w dziele o długości i szerokości i w Efemerydach Astronomicznych w Krakowie drukowanych, okazał niepospolitą biegłość” — lecz dzieł tych nigdzie więcéy wzmianki nie znajduję.

Dzieła inne Grzebskiego dowodzące iego biegłości w dawnych ięzykach i znościomości starożytnych, obacz niżej w rozdziale Filologii. —

§. SZYMON z GINCBURGA rabin, biegłym był w mierniczy i budowniczy sztuce, wiele ksiąg wydał i razem przełożonym był szkoły i sądów. Albertrandy w dzieiach Król. Pol. (na k. 115) umieszcza go za panowania Zygmunta Augusta i dodaje: „Naród żydowski spokojny był w Polsce a szczęśliwy na Ukrainie. Kardynał Kommendoni przez ten kraj przejeżdżający w roku 1561 wielce się dziwował temu, że żydzi rolę się bawili i grunta arędą trzymali, iż

się w gwiazdarskiéy sztuce ćwiczyli i lekarzami byli, iż wiele innych urzędów sprawowali. W tym iedynie kącie świata, wolni byli od téy wzgardy któręy po wszystkich świata stronach doznaią”.

§. Stanisław Potocki wyliczając znakomitszych, wróżnychrodzaiach wiadomości z wieku XVI rodaków (w przypiskach do pochwały Szymanowskiego k: 41) pisze między innemi: W granicomiernictwie iak ważne FALCZEWSKI dał wzory, świadczą dzieła iego. Lecz mimo poszukiwań naszych o tym Falczewskim i dziełach iego, żadney wiadomości nie znaleźliśmyy.

§. PIOTR SŁOWACKI profesor matematyki w akademii krakowskiéy za Zygmunta Augusta, który przy układzie poprawy kalendarza za Grzegorza XIII czynnym będąc, do sławy akademii przyłożył się. Dowód tego iest w liście Papieża, który pracę dokładną i szczęśliwą w téy mierze Słowackiego, iako wybornego astronoma pochwałą swoją zaszczycił, iak świadczy Sołtykowicz (na k. 260) mówiący o tym liście który się między rękopismami biblioteki akademii krakowskiéy znajduie. — Ile mi wiadomo z prac iego uczonych, drukowane są kalendarze iego rachuby na południk wrocławski wydane pod tytułem:

Schreibkalender aufs 1583 Jahr. Durch M. Petrum Slovaciūm der löbl. Universität zu Krakaw Astrologum gestellt auf den Meridian der Stadt Breslau. Breslau bei Johann Scharffenberger 1582 in 4to 3 $\frac{1}{2}$ arkusza.

New und alter Schreib Kalender auf das Jahr 1585 Durch D. Petrum Slovaciūm der löbl. Universität zu Krakaw verordneten Astrologum. tamże in 4to 3 $\frac{1}{2}$ arkusza.

SZEYBEL (w dziele *Geschichte der Breslauschen Stadtbuchdruckerei. Breslau 1804 in 4to na k. 27*) wymienia te obakalendarze, na karcie zaś 30 tegoż dzieła, w przywileju Cesarza Rudolfa danym drukarzowi Baumanowi 1596 roku, znajduję między innemi następujące wyrazy: *Weil Ime von etzlichen allerley Eingriff insonderheit der Calender und Almanach die er mit grossen Unkosten von den Crackischen und andern Astrologen an sich brächte etc.*

Dowodem to iest, że nietylko kalendarze Słowackiego, ale innych Krakowskich astronomów, iako z nauki u obcych wielce poważanych, w Wrocławiu bywały drukowane.

§. Z powodu zaprowadzenia nowego Kalendarza przez Grzegorza XIII. wyszły u nas za Stefana Batorego i Zygmunta III różne pisma, iako to Latosza, Rościszewskiego, Zebrowskiego, Sakowicza, Broscyusza, które pod ich autorami wymieniamy.

§. JAN LATOSZ doktor medycyny i astronom, professor w akademii krakowskiej sprzeciwiający się przyięciu nowego kalendarza, gdy go Papież w roku 1578 na ręce króla Stefana Batorego pod ostateczne akademii Krakowskiej roztrząśnienie przysłał. — Z powodu tego oporu, a raczey dzieł przeciwko nowemu kalendarzowi pisanych, z łona akademii oddalony, udał się na Wołyn do Konstantyna Xcia Ostrogskiego Woiew. Kiiowskiego, dzielnego opiekuna wyznawców kościoła greckiego. Napisał zaś z powodu tego sporu dzieło pod tytułem:

Poprawa kalendarza. Starowolski który to pismo przytacza (*in Hecat. Nro LXIV*), niemówi

czyli w łacińskim lub polskim języku było pisanie, dodać jednak, że znający się na rzeczy ganić go nie śmieli, lubo Felix Zebrowski pisał przeciwko niemu (cfr. Soltykiewicz o Akad. Krak. k. 268).

Linde na czele swego słownika przytacza następujące dzieło:

Jana Latosa Kometa. w Krakowie 1596 in 4to.

Starowolski pisze jeszcze, że Latosz wsta-
wił się rozprawą: *De mutationibus regnorum
tum observationibus quoque in eclipses atque Come-
tas aliquot*. Soltykiewicz (na k. 269.) dokła-
dny przytacza tytuł owęj rozprawy w tych
wyrazach: *Prognosticon de regnorum ac imperio-
rum mutationibus maxime vero de Christiano-
rum contra Turcas successu anno 1594 editum*. Da-
lęj zaś mówi że jest to dosyć dowcipne, aczko-
wiek śmieszne przystosowanie, niektórych wa-
żnych Kopernika odkryciów do biegu fizyczno
politycznego rzeczy ludzkich. Znajduje się to
dzieło w rękopiśmie w bibliotece akademii kra-
kowskiej.

§. Woyciech ROŚCISZEWSKI herbu Junosza
z Płockiego rodem, Jezuita, kazywał w Poznaniu,
Lublinie, Krakowie i umarł 1619 w Sandomie-
rzu, mając przeszło lat 60. Pismo jego tu nale-
żące jest: *Latosie ciele*

to jest: obrona kalendarza Gregoryńskiego
przeciwko Latoszowi matematykowi. Pismo
to przytacza Alegambe *in Bibl. Script. Soc.
Jesu* p. 10. Niesiecki, zaś w Herb. III. 880.
inne wylicza pisma (obacz między Teologami),
lecz tego nie wymienia.

ŻEBROWSKI SZCZESNY za Stefana Batorego żyjący i za Zygmunta III jeszcze w roku 1619, Teolog akademii Wileńskiej, pod którego imieniem (jak świadczy Niesiecki Herb. IV. 725) następujące są pisma:

- 1.) Zwierciadło roczne na trzy części rozdzielone. w Krakowie 1603 in 4to.

Ma tam byź rzecz, jak pisze Niesiecki, przeciwko kalendarzowi Latosza.

- 2.) Proba minucyi Latosowych (*przycacza Linde na czele słownika.*)

Niesiecki następujące jeszcze dodaie:

- 3.) Kąkol który rozsiewa Stefanek Zizania w Cerkwiah Ruskich. w Wilnie 1595. in 4to

- 4.) Recepta na plastr Czechowicza Ministra Nowokrzecheńskiego. w Krakowie 1597 in 4to

Lecz tego pisma iest autorem rzeczywistym **Marcin ŁASZCZ**, jak świadczy *Alegambe in Biblio. Script. Soc. Jesu* p. 327. i Niesiecki l. c.

§. *Prognostikon* albo przestroga walnych i celnych przygód i przypadków które mają przyiść na wszystkich lud pospolicie z nauki gwiazd i biegów niebieskich, na sześć lat potomnych uczyniona. Przez **Tom. ROGALIUSA** filozof. dokt. dla pospolitego pożytku sprawiona. w Krakowie u **W. Kobylińskiego** 1595 in 4to 4. $\frac{1}{2}$ arkusza.

§. Dekret albo wyrok astrologski o zaćmieniach zwierciadeł niebieskich, które się poiawiły w r. 1605 z przykładem skutków przeszłych za takim zaćmieniem przez **BERNATA** z Krakowa w Wyzwolon. Nauk Mistrza i Philos. Doct. etc. opisany. w Krakowie 1605 in 4to 2 arkusze.

§. **OSWALD KRYGIER** rodem z Prus, do zgromadzenia Jezuitów roku 1618 w 20 roku życia przyięty, uczył teologii, ięzyka hebrayskie-

go i matematyki, którą dawał w Wilnie w roku 1640 (iako świadczy *Alegambe in bibl. Script. S. J.* nak. 361. za którym idziemy). Pisma jego tamże wyliczone, są:

- 1.) *Theoremata et problemata Mathematica, ex Opticis Geometria, Astronomia, Sphaera Elementari, computo ecclesiastico* 1633.
- 2.) *Arithmetica* 1635.
- 3.) *Catoptrica sive specula uistoria* 1636.
- 4.) *Paralella Horoscopa, sive, de directione tormentorum* 1636.
- 5.) *Calendarium Romanum* 1637.
- 6.) *Centuria astronomicum* 1639.
- 7.) *Horologiographia practica.*

Pismo to ostatnie było już do druku gotowe, iako tamże *Alegambe* dodaie.

§. **KASSYAN SAKOWICZ** herbu Korwin, na-przód Archimandryta Dubieński obrządku greckiego, zakonu S. Bazylego 1640. a potem za pozwoleniem Urbana VIII. zakonnik *Ord. Eremit. S. Augustini* obrządku łacińskiego, wydał do druku (iako świadczy *Niesiecki Herb. IV, 3. i Linde* na czele słownika) :

- 1.) *Kalendarz* stary w którym iawnym i oczywistym błędem okazuje się około święcenia Paschy etc. w Wilnie 1640 in 4to.

Pismo *Broscyusza* z tego powodu wydane obacz niżej k. 318.

- 2.) *Okulary kalendarzowi staremu gdzie odpowiada na zarzuty Schizmatyków o kalendarzu Rzymskim.* w Krakowie 1644 in 4to.

Inne zaś *Sakowicza* dzieła, obacz między teologami.

§. **JAN BROSCYUSZ** (*Broscius*, tak pospolicie nazywający się, dawszy łacińskie zakończenie swemu dawnemu imieniu *Broscza* lub *Bro-*

skiego albo może *Brzozskiego*) rodem z Kurzelowa w Sieradzkim, żył od 1581 do 1652. W Krakowie odbywszy zawód nauk, tak szkolny iak akademicki, w roku 1610 został doktorem Filozofii, a w krótcie potem wezwany na publicznego także matematyki i astronomii profesora, sprawował ten obowiązek przez lat 15. W roku 1620 udał się dla doskonalenia się w umiejętności lekarskiej do Włoch na żądanie Marcina Szyszkowskiego Bisk. Krakow. i z wspaniałą tego pomocą, z kąd podobno w roku 1624 jeszcze niepowrócił, lecz w roku 1626 był już niezawodnie w Krakowie. Mnie się zdaie, iż nie tak chęć nabycia wiadomości lekarskich, ale wyższy rozkaz opuszczenia kraiu, przynajmniéy na czas nieiaki, były dla Broscyusza powodem do téy podróży za granicę, o czém domniemanie swoje wykładam niżej przy dziele pod Nro 11. przytoczoném. Obrawszy sobie stan duchowny (idziemy daléy za Sołtykowiczem) był teologii doktorem i professorem, kanonikiem katedralnym tudzież Miedzyrzeckim i Staszowskim. Sołtykowicz opisuiący w szczegółach życie tego wielce w narodzie zasłużonego męża, a troskliwie i gruntownie rozbieraiący pisma iego, (o akad. Krak. k. 441. do 482) takie daie o nim zdanie: "Ile z nayniezawodnieyszych świadków to iest własnych dzieł tych ludzi (co się do rozszerzenia w narodzie naszym umiejętności matematycznych przykładali, których zalety w przód wystawił) dochodzić można, pokazuje się, iż oyczyzna nasza niemiała nikogo gorliwszego i czynniejszego w zachęcaniu do nich i utrzymywaniu ustaiącego w nich upodobania, nad Jana Brosciusza, po którym

już niebyło aż do naszych czasów w krakowskiéy akademii żadnego, téy sprawiedliwie zasłużonéy w domu i zagranicą sławy i znakomitości matematyka." (Obacz niżej gdzie mowa o Janie Śniadeckim).

Wyliczamy zaś teraz pisma Broscyusza idąc za Sołtykowiczem, z którego cały niniejszy artykuł w krótkości wyciągnięty, i do którego iako do naszego źródła czytelników, dokładnego pragnących zawiadomienia, odsyłamy.

- 1.) *Geodesia distantiarum sine instrumento: et Polibii locus obscurior, geometrice explicatus a M Joanne Broscio Curzelopiensi. Cracoviae in officina Andr. Petricovii. 1610.*

Cel pisma tego był podwójny; naprzód dadź dowodzenie ieometryczne sposobu praktycznego dochodzenia odległości przedmiotów bez pomocy narzędzi. Sposób sam podany był dawniey przez Gemmę Reiniera Fryzyuszem nazwanego, Astronoma Batawskiego, który go uczniom swoim bez dowodzeń ieometrycznych udzielił. Mieysce zaś Polibiusza w księdze IX od uczonych nawet pisarzów mylnie wykładane, w łacińskim przełożeniu tak brzmi: *Quam plurimi ex ambitu ac rotunditate magnitudinem civitatum conijciunt. Deinde, quando civitas Megalopolitarum quinquaginta, Lacedaemonum autem quadraginta octo stadiorum ambitu contineri, magnitudine vero Lacedaemoniorum civitas Megalopolim duplo excedere dicitur; videtur hoc illis esse incredibile.* Wykład obacz u Sołtykowicza k. 463 równie i pism następnych.

- 2.) *Dissertatio utrum Rebus Publicis plus Astronomi quam Geometrae prosint. Cracoviae in officina Andr. Petricovii 1616.*

Rozprawka ta napisana przez Broscyusza dla Pawła HERKI z Kurzelowa, który na akcie filozoficznój dysputy miał iey bronić.

- 3.) *Dissertatio de cometa Astrophili, scripta a Joa. Broscio Curzel. ordinario Academiae Cracoviensis Astrologo. Ex permissu Magnifici D. Rectoris. Cracoviae in officina And. Petricovii 1619.*

Zpowodu komety postrzeżonego 1618. roku, wydał iakiś kalendarzowy astrolog Andrzej Zedzianowski opis pod tytułem:

Kometa z przestrogi niebieskiej w roku od narodzenia Bożego widzianej 1618 mca Listopada w niedziadku zodyacznym z skutkami pilnie uważonemi przez M. Andr. ZEDZIANOWSKIEGO nauk wyzwolonych i filozofii doktora. w Krakowie w drukarni M. Horteryna 1619 in 4to 3 arkusze.

Opisanie to błędne i wcale przeciwne zasadom arytmetyki i ieometryi, tudzież czyniące uymę akademii krakowskię, że pod iey bokiem na widok publiczny wyszło, pobudziło Broscyusza do napisania owęj rozprawy w 15 rozdziałach, w której niedorzeczności owego opisu wystawia, nie nazywając autora z imienia ale tylko Astrofilem.

- 4.) *Quaestio de dierum inaequalitate a Joan. Broscio etc. publice ad disputandum proposita A. 1619 d. 7 Septembris. Cracoviae ex officina Andreae Petricovii.*

Małe to pisemko, ma świadczyć iednak o nauce i geniuszu autora. Exemplarz z przypisaniami własnoręcznemi autora znajduje się u Adama Czapskiego Dyrektora Policji w Krakowie.

- 5.) *Arithmetica integrorum edita a Joan. Broscio etc. Cracoviae praelo Novodvorsciano. Na końcu te są wyrazy: Primus hic Novodvorscianae fundationis fructus, rem strenue promovente — Sebastiano Krupka J. U. D. Professore etc. Rectore Uni-*

vers. Cracov. prodiit in lucem ex typograph. Mathiae Andreoviensis 1620.

Co tylko uczyniono wynalazków, od naydawniejszych aż do autora czasów, ułatwiających w arytmetyce rozmaite działania, mianowicie gdzie z wielu zbyt liczbami jest do czynienia, te wszystkie w tém ciekawém i nader użyteczném dziele umieścić aż do tablic Nepera.

6.) Apologia pierwsza kalendarza Rzymskiego powszechnego, za synodalnym rozkazem J.O. Jmci Xiędza Andrzeia Gembiekiego Biskupa Łuckiego napisana przez X. Jana Brosčiusza etc. do zanego narodu Ruskiego, na pokazanie słuszności wywodów, o kalendarza starego błędach podanych od Wieleb. Oycy Kassyana Śakowicza Archimandryty Dubieńskiego Unita. Anno 1641 w Krakowie w drukarni Andrzeia Piotrkowczyka.

7.) Apologia druga z tymże samym zupełnie tytułem i w tymże roku co poprzedzająca wydana w Warszawie u Jana Trełpiskiego K. J. M. drukarza.

Pismo pod Nro 6. wymierzone jest przeciw upornemu obstawaniu duchowieństwa Greckiego obrządku przy starym kalendarzu, a Nro 7 przeciwko wyznawcom zakonu Moyżeszowego z przyczyny rozszerzanego mniemania, iakoby u żydów czas obchodzenia Paschy, porządniey niż u chrześcian był wyrachowany.

8.) *Joannis Broscii de numeris perfectis disceptatio. Qua ostenditur a decem millibus ad centies centena millia nullum esse perfectum numerum: atque ideo ab unitate usque ad centies centena millia quatuor tantum perfectos numerari. Cracov. apud Antonium Wosiński 1637.*

Pismo to, które niewiem czy słusznie nazywa Sołtykowicz igraszką arytmetyczną, przedrukowane z następującem:

9.) *Apologia pro Aristotele et Euclide contra Petrum Ramum et alios. Additae sunt duae disceptationes*

de numeris perfectis Authore Joan. Broscio etc. Dantisci sumptibus Geor. Försteri 1652 in 4to 174 stron (Jest w Bibliotece XX. Piłarów w Warszawie.)

Piotr Ramus któremu Francya winna korzy-
stną w naukach odmianę, wstrząsnawszy po-
wagę Arystotelesa, zapędził się nakoniec tak da-
lece, iż wszystko cokolwiek od tego patryarchy
spekulacyynych badań pochodziło za fałsz
ogłosił, a w zapaletargnął się nawet na niezbite
prawdy Euklidesa. Nasz Broscyusz przedsię-
wziął ich obronę w tem piśmie które Akademii
Paryzkiéy w tych przypisał wyrazach: *Inclitae
scientiarum Universitati et Academiaram facundae
Matri Academiae Parisiensi author consecrat.*

10.) *De literarum in Polonia vetustate* bez roku
i mieysca (istotnie w Krak. około 1780 roku)

Pismo to Broscyusza zawiera krytykę na ie-
dną omyłkę historyczną i chronologiczną Mie-
chowity, który zamiast *Bogoryi* Skotnickiego
nazwał Jakoba Świnkę Arcybiskupa Gnie-
źnieńskiego przy sprawie potwierdzenia aka-
demii krakowskiéy. Ze zaś w piśmie tém znay-
duie się także wiele uwag okazujących dawność
nauk w Polsce, dało to powód iednemu prze-
łożenemu biblioteki krakowskiéy do wydruko-
wania go pod przytoczonem tytułem; z doda-
niem listu przypisnego do Hugona Kollątaia na
ów czas ienerałnego wizytatora akademii.

Wszystkie te pisma Broscyusza obszernie
opisawszy Sołtykowicz dodaie, iż pomiia dro-
bniuchne iego pisemka różnemi czasy wydane.
Wniepewności zaś zostawia, czyli następujące
przez autora obiecanie pisma wyszły z druku,
iako to: *Arytmetyka o ulamkach — Jeometria — Opi-*

sanie Polski — Zbiór astronomiczny nauki z Ptolomeusza i Kopernika — Algiebra.

Alegambe w Bibliotece Pisarzów Jez., (na k. 144) a za nim zapewne Placcius (*in Theatro anonym. 507.*) nazywają Broscyusza (Alegambe pisze Joannes Brzoscus) autorem następującego bezimiennie wydanego pisma:

11.) *Gratis* abo Discurs ziemianina z Plebanem.

Posiadając sam to dzieło teraz nadzwyczaj rzadkie, a znajdując w niem wiele rzeczy godnych uwagi, podaję obszerniejszy onego opis. Pismo to w exemplarzu moim in 4to nie ma żadnej karty tytułowej, ale ma zaraz u góry napis: *Gratis abo discurs I. Ziemianina z Plebanem.* Strona ta oznaczona jest liczbą 41, a u dołu kustoszem drukarskim literą F. po której następuje G. H. aż do N. litery. Liczba zaś kart z jednej strony umieszczona, biegnie tylko od 41 do 50. Następna karta na której u góry jest napis *Przywilej abo Discurs II. Ziemianina z Plebanem*, nie ma żadnej liczby podobnie iak i następne aż do końca. Jednakże pismo to w tym stanie jest całkowite, iak się przekonuję z odpowiedzi nań wydaney, o której wspomniemy niżej. Chęć utajenia się i nadania całemu pismu pozorów oderwaney części i pewnego rodzaju mistyczności, była może do takowego sposobu wydrukowania powodem. Drukarsz, ani rok wydania nie jest nigdzie wyrażony, ale może w roku 1620 wyszło na widok. Rzecz zaś całego tego pisma, jest wystawienie różnego rodzaju sposobów których używali Jezuici, aby w brew przywilejom akademii krakowskiej, nie tylko szkoły swoje gimnazyalne ale i wyższe, z władzą doktoryzacyi, nie zależąc bynajmniej

mniéy od zwierzchności akademickiéy, w Krakowie utrzymywali. W dyskursie I. pod tytułem *Gratis* wyłożona osobliwie rzecz o mniemaném bezpłatném utrzymywaniu szkół przez Jezuitów i o sposobie ich uczenia (n). W dyskursie II. pod tytułem *Przywilej* wyklada autor prerogatywy Akademii krakowskiéy, nadane iey od królów polskich. W dyskursie III. z tytułem *Consens* rozwódzi się autor nad okazaniem, że *Consens* czyli mniemane zezwolenie Akademii na otwarczenie szkół Jezuickich w Krakowie, było sfałszowane, które po 40 dopiero latach urzędownie niby zrobionego zapisu, gdy iuż osoby wchodzące do rzeczy powymierały, Jezuici okazali i na niém się opierali. Opisawszy zaś sposób iakim Jezuici przyszli do owego konsensu, opowiada drogi ich w popieraniu téy sprawy.

To pismo całe, napisane prosto i iasno, nakształt matematycznego dowodzenia, tak śmiało wystawiające postęпки Jezuitów, zwróciło ich uwagę na autora i drukarza. Obojgu odkryto. Jędrzég Piotrkowczyk drukarz Krakowski który to pismo nie w swéy lecz w obcéy drukarni wydrukowawszy do Krakowa sprowadził, za karę, z wyroku Królewskiego Zygmunta III. różgami był publicznie chłostany a exemplarze spalono (iaki pisze Woyc. Węgierski w kronice zboru Ewangiel. Krak. in *M.S.* pod rokiem 1625. w moim exemplarzu na k. 139. a ztąd Hofman de typogr. p. 64. it. *Unschuldige Nachr.* a. 1717 p. 52). Ztąd nadzwyczajna rzadkość tego pi-

(n) Wyiątek ztąd mały przytoczyliśmy w tomie I. k. 150, gdzie rok wydania 1626 trzeba na 1620 poprawić.

śma. Autorowi zaś, iak się dorozumiewam, kazano wyiechać za granicę, co ón też uczynił, pod pozorem doskonalenia się w naukach lekarskich. Tym sposobem zdaie mi się objaśniaią się także wyżej przytoczone wyrazy Sołtykowicza: iż WYIECHAŁ NA ŻĄDANIE Szyszkowskiego Bisk. Krak. i z wspaniałą jego pomocą; ponieważ prałat ten lubo może niechętnie, woli jednak królewskiéy zadosyć uczynić musiał. Dla tego naznaczyliśmy rok druku tego pisma 1620 że w tym właśnie roku i wyjazd Broscyusza do Włoch nastąpił. Że zaś Broscyusz musiał być istotnie autorem tego pisma, wnosimy ztąd, iż Alegambe w dziele *Bibliotheca Script. Soc. Jesu r. 1643* wydaném, iakie mam z edycyi Antwerpskiéy przed sobą, nie śmiałby żyjącego ieszcze na ów czas Broscyusza autorem nazywać, z dodaniem wyrazów *qui editò impudente dialogo Parochi cum nobili, inscriptione Gratis, sugillaverat Societatem*, gdyby mu to z pewnością nie było donièsioném. Przeciwnko temu Gratyowski Broscyuszowemu, wyszło następujące pismo:

Gratis plebański *gratis* wycwiczony w Jezuickich szkołach Krakowskich. Mędrszym niż przyszedł do domu się wracający. To iest Respons na dyskurs Plebański o Collegium Jezuickim Krakowskim *Gratis* nazwany i nadwa inne tegoż autora w teyże materiey (*to iest Przywilej i Consens*) Napisany i do druku podany przez Iozepha PIEKNORZECKIEGO za wiadomością i wyraźném dozwoleńiem urzędu duchownego. w Poznaniu R. P. 1627 in 4to 2 karty i 480 stron czyli 60 arkuszy.

Pod zmyśloném imieniem Pięknorzeckiego ukrył się Fryderyk SZEMBEK Jezuita, iak pisze Alegambe (*Bibliotheca Script. Soc. Jesu. p. 144*). Dziwi mię, iż zwierzchność Jezuicka pozwoliła to dzieło drukować, ponieważ słaba

w wielu miejscach obrona. Uderza to wprawdzie w oczy, żeby pismo Szembeka dopiero w siódmym roku po Broscyuszowym wyysdź miało. Lecz i na to znajduję objaśnienie w samémże dziele Szembeka, który, na pierwszey zaraz karcie tak pisze: „Ze tak nierychło odpowiedź tę na trzy dyskursy zmyślonego plebana, między ludzie puszczo i Gratisa tego Plebańskiego, ćwicząc go, wszkołach tak długo trzymano (*alluzya zapewne na karę drukarza*), przyczyny inney nie było, iedno że za iednąż okazyją, i przez iednąż książkę, nie tylko odpowiedź na zarzuty i potwarze plebańskie dać chciano, ale też i o wszystkim co się w tey Controwersiey *in foro competenti* przed stolicą Apostolską *in Tribunali Sacrae Rotae Romanae* działo i dzieie, ludzie informować, i gdyby było tego nieczekano, pokazałby się był Gratis wyćwiczony ieszcze na seymie Warszawskim 1626 *in Februario*, i t. d.” Dzieło to Szembeka iako przytaczające w oryginałach pisma do sprawy Jezuitów z akademią krakowską należące, ma swoją wartość dla chcącego się dokładnie obeznaymiec z tą sprawą (obacz przypisek w Tomie I. k. 149).

§. STANISŁAW ZAWADZKI zapewne za Zygmunta III. żyjący, napisał

Examén de Astrologia in Acad. iak wyczytuję w Starowolskim (Hecaton. N. LXXXVII). Lecz nieznajduję żadnego dodatku, czyli to dzieło było drukowane lub nie.

§. M. JOHANNIS TONSKI *Med. Doct. in Acad. Crac. Math. Prof. arithmetica vulgaris et trigonometria rectil. et sphaerica, prout Geometriae practicae aliisque Matheseos partibus Architectonicae, geographiae, gnomonicae etc. subservit. Venetiis 16mo (1645)*

324 *Umiejętności matematyczne*

240 stron, lecz brak końca w tym exemplarzu który mam przed sobą.

§. JANA GORCZYNA czyli GORCZYŃSKIEGO Nowy sposób Arytmetyki. w Krakowie 1647 in 8vo.

Jak świadczy Olof *polnische Liedergeschichte* p. 74 (Obacz Tom I. k. 243).

§. Węgierski w historyi kościelnéj kościołów Ewangelickich Sławiańskich (na k. 454) przytacza Macieja GŁOSKOWSKIEGO pismo pod tytułem *Geometria peregrinans*. Lecz z kąd inąd nie znamy wcale tego dzieła (Obacz Tom I. k. 243).

§. WOYCIECH TYLKOWSKI Jezuita pomiędzy innemi dziełami (które obacz w rozdziale Historyi naturalnéj) wydał i następujące, które tu należą:

- 1.) *Arithmetica curiosa auctore* Adalb. Tylkowski S. J. Cracov. apud Stanislaum Piotrkowczyk 1668 in 8vo 141 stron.
- 2.) *Quintuplex temporis exegesis sive tractatus de Calendario auctore* R. P. Adalb. Tylkowski S. J. typis monasterii Olivensis 1687 in 4to 419 stron.
- 3.) *Geometria curiosa in tres libros divisa auctore* Adalb. Tylkowski S. J. Posnan. 1692.

§. LUBIENIECKI STANISŁAW młodszym nazywany który umarł w Hamburgu 1675 roku i pisał historyą reformacyi w Polsce, należy tu iako autor obszernego o kometach dzieła, w którym wszystkie komety od stworzenia świata zebrał i z wielukopersztychami w Amsterdamie wydał, z dedykacją królowi Duńskiemu 1665 r. Wymieniliśmy je w Tomie I. na k. 19. gdzie, nie ŁUBIENIECKI, lecz LUBIENIECKI czytać trzeba.

Montukla (w dziele *Hist. des Mathemat* T. II. pag. 637) mówi, że poczciwy Lubieniecki napisał raczéj historyą uniwersalną, aniżeli historyą komet, i że na końcu tej zbieraniny

historyczney wyprowadza wniosek, że kome-
ty szczęśliwym są prognostykiem dla dobrych
a złym dla złych.

§. *Callitectonicorum sive de Pulcro Architecturae sa-
crae et civilis compendio collectorum, liber unicus. In
gratiam et usum Matheseos auditorum in Collegio Posn.
S. J. Posnaniae 1678.*

W dedykacyi do Królewicza Jakuba syna
Jana III. podpisał się: *Bartholomaeus Nathanael
WASOWSKI Rector Coll. Posn.* — W § 1.
zawiera się nomenklatura Architektoniczna
w trzech językach, po łacinie, po włosku, i po
polsku (Linde Rękp.).

§. JAN HEWELIUSZ czyli *Hevelius*, piszący
się w młodszych latach *Hoefelius* lub *Hö-
welke*, urodził się w Gdańsku 1611 roku, przy-
gotowany w szkołach krajowych udał się do
Hollandyi, aby tam, stosownie do woli rodzi-
ców nauce prawa poświęcić się, zkąd po rocz-
nym pobycie popłynął do Anglii, gdzie skłon-
ność jego do nauk matematycznych w domu już
okazywana, lecz przez rodziców, przeznacza-
jących go do stanu kupieckiego, przytłumiona
obudziła się na nowo. Po roku przybył mło-
dy Heweliusz do Francyi, gdzie poznawszy
Gassendego, Bulialda i innych coraz większe
postępy w matematyce czynił. Miał ón wpra-
wdzie zamysł poiechać do Włoch, osobliwie
dla osobistego poznania Galileusza; lecz czy-
niąc zadosyć woli rodziców pragnących po-
wrotu syna iedynaka, udał się przez Szway-
caryą i Niemcy, w której podróży blisko rok ca-
ły przepędził, i przybył do oyczyzny 1634 ro-
ku. W roku 1635 wstąpił w związki małżeńskie
a w roku 1641 został ławnikiem na starém mie-
ście w Gdańsku, który urząd przez lat 36 a

przez lat 10 potym urząd radcy mieyskiego, ciągle aż do śmierci w roku 1687 przypadłéy, sprawował (o). Heweliusz był ieden z tych mężów (jak mówi Montukla *hist. des mathemat.* I. c.) którzy w wieku XVII. i pracami i pismami nawięcey przysłużyli się astronomii. — Do gorącey chęci o udoskonalenie nauk matematycznych, łączył mąż ten niespracowany, inne dary za pośrednictwem których dziełom swoim nadał rzadką doskonałość. Prócz dochodów bowiem z swych urzędów odziedziczył znaczny po rodzicach majątek, który przez swą rządność i sławną fabrykę piwa pomnażając, był w stanie łożenia owych nakładów na narzędzia matematyczne i ozdobne dzieł swych wydanie. Ludwik XIV. Król francuzki i Jan III. Król polski, szczodrobliwością swoją przyłożyli się także w części do tego. Nad to zręczność Heweliusza w rysowaniu i sztychowaniu, nadała figurom przy dziełach jego, ową dokła-

-
- (o) O życiu i pismach Heweliusza następujące dzieła podają wiadomość: And. BARTH's *Leich - Sermon bei Beerdigung Hrn Joh. Hevelii.* Danzig 1688 in fol. (14 arkuszy). Pismo to iako współczesnego, za źródło z którego inni czerpali, uważać należy. Andr. *Charitii Gedan. commenta histor. liter. de viris eruditis Gedani ortis.* Vitemb. 1715 in 4to p. 85 sqf. *Erläuterdes Preussen* Tom II. p. 235 - 268 i to jest jedna z najsławniejszych tego męża biografia i wyszczególnienie pism jego. Jan BERNULLI wydał ciekawe i doiego czasów wcale niedrukowane wiadomości o Heweliuszu, w dziele: *Das Berliner Astronom. Jahrbuch oder Ephemeriden für das Jahr 1780* Berlin 1777 in 8vo p. 168, tudzież w drugim Tomie swych: *Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen u. s. w.* Leipzig 1779 in 8vo p. 159. 234. 249. 333. Uwagi nad temi Bernulliego wiadomościami i dodatki nowe, wydał Karól Benjamin Lengnich pod tytułem: *Hewelius, oder Anekdoten und Nachrichten zur Geschichte des grossen Mannes.* Danzig bey J. H. Flörke 1780 in 8vo 128 stron. Podług tego ostatniego i Montukli *Histoire des Mathem.* (Paris an VII. in 4to) T. II. p. 637 umieszczamy tu spis dzieł Heweliusza.

дноść iakiey od mechanicznego artysty na próżno się wymaga. Same tylko rzeczy do ozdobienia i upiększenia dzieła służące, sztychowali artyści; wszystkie inne są iego ręki. Dodamy tu ieszcze iż wszystkie dzieła Heweliusza między 1662 a 1679 rokiem wydane, drukowane były przez Szymona *Reinigięra* w Gdańsku nakładem autora i w własnéy iego drukarni z Hollandyi sprowadzonéy. Lecz od 1679 roku, po zgorzeniu iego obserwatoryum i drukarni, wychodziły z obcych officyn. Wymienimy ie porządkiem lat iak z druku wyszły skracając nieco tytuły.

- 1.) *Joch. Hevelii Selenographia sive lunae descriptio atque accurata delineatio. In quo simul caeterorum omnium Planetarum nativa facies, variaeque observationes - figuris accuratissime aeri incisis, sub aspectum ponuntur. — Addita est lentis expoliendi nova ratio, ut et telescopia diversi construendi - methodus. Gedani authoris sumptibus, typis Hunefeldianis 1647 in fol.*

Przyłączone iest do tego z biegnącą liczbą stron następujące pismo:

Selenographiae appendix et Heliographicus aliquot annorum observationes, et orbis Jovialis positum motumque exhibens. Dedykacya, przedmowa, treść materyi 7 arkuszy, text 563 stron 112 tablic, prócz mniejszych figur które obok textu są wybite. Jest w bibliotece Liceum Warszawskiego.

Tytuł na miedzi ozdobnie rznęty i wielu figurami upiękrzony ma podpis sztycharza: J. Falk *Polonus sculpsit*, który swemi rycinami nader pięknemi i inne Heweliusza dzieła ozdobił.

MONTUKLA l. c. opowiada zalety tego dzieła, a na k. 346 mówi, iż opis xiężycy Heweliuszowy poprzedził Selenografią Grymaldego, ie-

dnakże nazwiska różnych plam i mieysc na xieżycu przez tego ostatniego podane, powszechniey przyięte zostały od astronomów, przekładających uwiecznienie pamiątki sławnych matematyków nad nazwiska ziemskie na xieżyc przeniesione. Grymaldy bowiem nazwał rozmaite plamy xieżyca imionami starożytnych zwłaszcza matematyków, Heweliusz zaś mianował je nazwiskami prowincyi, gór i mórz ziemskich.

- 2.) *Epistolae IV. I. De observatione deliquit Solis anno 1649 habita. II. De ecclipsi Solis an. 1652 observata. III. De motu lunae libratorio 1654. IV. De utriusque luminaris defectu an. 1654. Gedani 1654 in fol. 21 $\frac{1}{2}$ arkusza z kopersztychami.*

Te cztery listy wyszły, naprzód poiedynco, potem dwa ostatnie razem złączone, a nakoniec wszystkie cztery razem. Lecz zawsze iednego wydania z dodaniem tylko tytułu, ponieważ wszystkie raz tylko ieden były drukowane. List trzeci i czwarty z tytułem *J. Hevelii epistolae II. etc.* są w bibliotece Liceum Warszawskiego.

Względem rozprawy *de motu Lunae libratorio*, Montukla (w dziele *hist. des math.* T. IV. p. 274) tak mówi: „Odkrycie dwóch rodzajów libracyi xieżyca, winniśmy iak wiele innych Galileuszowi. Lecz narzędzia których on używał, tak były niedoskonałe, iż niemógł więcęcy doyrzec. Zachowane to było Heweliuszowi, który (używając bardzo wielkich teleskopów wydał *Selenografią* bardzo wyszczególnioną) do strzegł owe poruszenia którym xieżyc podlega zwłaszcza co do ważenia się (*libratio*) na długość, czyli co do równika xieżycowego i t. d.”

3.) *Dissertatio de nativa Saturni facie ejusque variis phasibus certa periodo redeuntibus; cui addita est tam eclipseos solaris an. 1656 observatio, quam diametri solis apparentis accurata dimensio etc. Gedani sumptibus auctoris typis Reinigeri 1656 in fol. 12 arkuszy i 4 tablice.*

4.) *Mercurius in sole visus Gedani An. Chr. 1661 d. 3 Maji st. n. cum aliis quibusdam rerum Coelestium observationibus, rarisque phaenomenis cui annexa est Venus in sole pariter visa An. 1639 d. 24 Novembr. St. V. Liverpooliae a Jeremia Horroxio, nunc primum edita notisque illustrata, quibus accedit succincta historiola novae illius, ac mirae stellae in collo Ceti certis anni temporibus clare admodum affulgentis, rursus omnino evanescentis nec non genuina delineatio paraselenarum et pareliorum quorundam rarissimorum. Gedani auctoris typis et sumptibus, imprimebat Sim. Reiniger 1662. fol. 181 stron.*

Jest w bibliotece liceum warszawskiego.

5.) *Prodromus Cometicus, quo historia cometae an. 1664 exorti — nec non dissertatio de cometarum omnium motu, generatione, variisque phaenomenis exhibetur etc. Gedani 1665 in fol. 17 arkuszy i 3 tablice.*

Rozprawa o kometach jest wyjątkiem i treścią obszernego w teyże materyi późniefy wydawnego dzieła. Rozbiór zaś ninieyszego pisma (iaki świadczy Lengnich) znajduje się w dziele angielskim *Philos. Transactions Vol. I. N. 6. p. 104.* tudzież w *Journal des Savans 1666. 1 Mars p. 122.*

6.) *Descriptio cometae A. A. C. 1665 exorti cum observationibus mense Aprili habitis Gedani. Cui addita est Mantissa prodromi Cometici, observationes omnes prioris Cometae 1664. — exhibens, ibid. 1666 in fol. 2 alfabetu i cztery arkusze i 4 tablice.*

7.) *Cometographia, totam naturam cometarum — exhibens, In qua cometae a 1652 1661 1664 et 1665 ab ipso auctore observati — prolixius exponuntur. Acced. omnium Cometarum a mundo condito histo-*

ria ibid. in fol. 913 stron prócz kilkunastu arkuszy dedykacyi, przedmowy, a na końcu rejestrui mnożstwa kopersztychów. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego).

Heweliusz opisując naturę komet twierdził iż są urywkami ciała słonecznego, a nawet i planet różnych, i nakoniec utrzymywał że są zbiorem wyziewów, które przechodząc czas nieiaki po atmosferach planet, wznoszą się coraz wyżej i nakoniec mkną (Montukla II. 628 629). Uczeni francuzcy powstali przeciw temu zdaniu które już w dziele pod N. 5. ogłoszoném było. Heweliusz w piśmie niniejszém broni swęj hipotezy. Lecz Newton rozstrzygnął późniéj rzecz całą nieodzownie. O tym sporze uczonym obacz *Philos. Transactions* I. 107, 150 i 301. Cfr. tamże *Vol. III.* Nr. 40 p. 805. Jako też *Journal des Savans* 1666 p. 163 i 181 — Montukla zaś l. c. na k. 639 mówi, że pominąwszy teorią autora o naturze tych ciał niebieskich, wiele iest w tém dziele uwag bardzo dobrych i nader ważnych. A na k. 628 pisze, że Heweliusz pierwszy dowiódł, iż droga komet nie iest linią prostą, iak do owych czasów pierwsi nawet astronomi twierdzili, ale linią krzywą. Daley zaś wykłada że niektórzy zazdroszcząc Heweliuszowi lub też iego oyczyźnie tego zaszczytu, usiłowali połączyć zaszczyt z odkrycia drogi parabolicznęj komet, w osobie Heweliusza z Newtonem. Lecz do przekonania zbiia niestosowność tych rozumowań, oddając każdemu co się należy.

8.) *Epistola de cometa an. 1672 mense Martio et Aprili Gedani observato*, ibid. 1672 in fol. 3 arkusze i tablica.

9.) *Epistola de cometa an. 1677. Gedani viso ad amicum* ibid. 1677 in fol.

10.) *Machinae coelestis pars prior, Organographiam, sive instrumentorum Astronomicorum — descriptionem exhibens etc.* ibid. 1673 in fol. 3 arkusze dedykacyi do Ludwika XIV. i przedmowy; textu 464 stron i 31 tablic.

Machinae coelestis pars posterior; rerum Uranicarum observationes — tribus libris exhibens ibid. 1679 in fol. Druga xiega (pierwsza iest w pierwszym tomie) zawiera 840, a trzecia i czwarta 447 stron, prócz kilkunastu arkuszy dedykacyi do Jana III. Króla Polskiego, przedmowy i t. d. i 44 tablic z wizerunkiem autora.

Dzieło to Heweliusza iest naykosztowniejsze, a ze względu na część drugą nayradsze. Zaledwo bowiem druk tej drugiey części ukończony został, gdy pożar w domu Heweliusza wszczęty, całą edycyą zniszczył, i autorowi przeszło na 30,000 talarów straty iak pisze Montukla sprawił. Jednakże sądzi Lengnich l. c. że około 50 exemplarzy tego drugiego tomu po świecie się rozeszło, zwłaszcza do Francyi, Anglii i t. d. Wymienimy mieysca nam bliższe, w których się to dzieło całkowicie znajduje. I tak w Gdańsku iest 5 exemplarzy, a między temi w bibliotece C. E. Broena przepyszny za 217 czerwonych złotych kupiony exemplarz illuminowany farbami, Berlińska akademiia umiejętności posiada dwa egzemplarze całkowite. W Warszawie W. Kaietan Kwiatkowski członek królew. towarz. przyiaćiół nauk między innemi rzadkiemi rzeczami w swej bibliotece. W liceum warszawskim iest tylko tom pierwszy.

Oba tomy dzieła tego, dla tytułu tylko, ale nie dla treści w nich zawartych, do siebie

należą. W tomie bowiem pierwszym opisać autor narzędzia astronomiczne a mianowicie swoje własne, i wykłada sposób składania największych teleskopów. Tom zaś drugi zawiera, obserwacye astronomiczne Heweliusza, mianowicie od roku 1639 do 8. Stycznia 1679.

- 11.) *Annus Climactericus, sive rerum Uranicarum observationum annus quadragesimus nonus; exhibens diversas occultationes, tam Planetarum quam Fixarum, post editam machinam Coelestem: nec non plurimas altitudines meridianas solis ac distantias planetarum fixarumque, eo anno — impetratas: cum amicorum nonnullorum epistolis ad rem istam spectantibus; et continuatione historiae novae stellae in collo Ceti ut et annotationum rerum coelestium. Gedani sumptibus auctoris typis Dav. Frid. Rhetii 1685 in fol. 3 arkusze i 196 stron, a 4 tablice.*

Stósownie do tytułu *annus climactericus*, powinno by to dzieło zawierać obserwacye z 49 lat. Lecz w istocie uczynił to już Heweliusz w drugim tomie swojej *machinae coelestis*, którego pismo niniejsze, iako dalsze obserwacye zawierające, jest tylko uzupełnieniem. — Między innemi wiele tu rozprawia autor przeciwko Anglikowi Robertowi Hook, który narzędzia Heweliusza ganił i względem prawdziwości obserwacyi jego, wątpliwości tworzył. Rozbiór dzieła tego znajduje się *in Philos. Transactions* Vol. XV. Nro 175 p. 1162. Krótszy zaś *in Actis Eruditor.* 1685 p. 141. i *Journal des Savans* 1685 Nr. 34. Wiadomość zaś o tym uczonym sporze z Hookiem w *Chaufpié nouveau dict. hist.* w życiu Hooka T. II. p. 160 i *Montucla hist. des Mathemat.* T. II. p. 639.

Dodadź tu jeszcze należy iż pojedyncze Heweliusza rozprawy i obserwacye, druko-

wane pojedynczo w piśmie angielskiem *Philos. Transactions*, tudzież w Lipskich *acta Eruditorum*, przedrukowane są w drugim tomie *Machinae Coelestis*, tudzież *in anno Climacterico* na swych miejscach, wyjąwszy tylko następujące:

12.) *Phaenomenum aëreum* 1682 d. 10. Apr. *Observatum* in actis Eruditor. 1682 p. 262.

13.) *Scutum Sobiescianum* tamże 1684 p. 396.

Konstellacya ta, z gwiazd przez Heweliusza odkrytych na cześć naszego Jana III. utworzona, od wszystkich astronomów jest przyjęta.

14.) *Eclipsis Lunae totalis cum Mora* a. 1685 d. 10. Dec. *observata*. in *philos. Transactions*. Vol. XV. Nr. 178 pag. 1256 — 61.

15.) *Occultatio Jovis*, a. 1686 d. 10. April. et d. 8. Maii tamże Vol. XVI. Nr. 183 p. 178 — 84.

Prócz tych dzieł drukiem ogłoszonych, zostały się jeszcze Heweliusza pisma, których wydania nie dożył. Wyszły zaś one po jego śmierci nakładem dziedziców, pod następującym ogólnym tytułem:

16.) *Prodromus Astronomiae cum Catalogo Fixarum, et Firmamentum Sobiescianum*.

Lecz każde ma osobny takowy tytuł:

a.) *Prodromus Astronomiae, exhibens fundamenta, quae tam ad novum — Stellarum Fixarum Catalogum construendum, quam ad — Planetarum Tabulas, corrigendas — spectant; nec non novas tabulas solares, aliasque plurimas ad Astronomiam pertinentes, etc. Quibus additus est uterque Catalogus stellarum fixarum, tam major ad a. 1660 quam minor ad a. 1700. Acc. Tabula motus Lunae libratorii, ad bina secula proxime ventura prolongata*. 1690.

b.) *Catalogus stellarum Fixarum ex observationibus multorum annorum Gedani habitis, constructus, etc.* 1687.

W tym katalogu gwiazd, kustosze arkuszo-

we i liczba stron biegną wciąż za dziełem pierwszym. Oba zaś zawierają 2 alfabety, 3 arkusze i 2 tablice.

c.) *Firmamentum Sobiescianum, sive Uranographia, totum coelum stellatum - exhibens, et quidem quodvis sidus in peculiari tabella etc.* 1690. 6 arkuszy a z tytułem sztychowanym (na którym rok 1687 wyrażony) 57 wielkich tablic. Prócz dedykacyi i rejestru, 350 stron.

Cały ten zbiór w imieniu wdowy autora, przypisany królowi polskiemu Janowi III.

Wszystkie wyliczone Heweliusza dzieła, są pięknie, i można nawet powiedzieć, wspaniale drukowane. Prawie wszystkich są podwójne exemplarze, iedne na bardzo białym i wielkim papierze, drugie na mniejszym i pośledniejszym. Wszystkie przed pożarem domu Heweliuszowego czyli do roku 1679 drukowane, są dosyć rzadkie; lecz stopień ich rzadkości rozmaity. Do pierwszhey klasy należy drugi tom *machinae coelestis*, iak się powiedziało wyżej; do drugihey *Selenographia*, *Epistolae de Saturni facie*, *Prodromus cometicus*, tudzież *Machinae coelestis* tom pierwszy; reszta dzieł iest mniej rzadka; w Gdańsku nayduie się nawet kilka exemplarzy na sprzedaż.

Przemilczyć niemożna co Montukla w przytoczoném mieyscu pisze o rękopismach Heweliusza. Utrzymywał ón (są wyrazy Montukli) z naypierwszemi wieku swego astronomami nader troskliwą korespondencyą, która przy śmierci iego do 17 Tomów in folio doszła. *Delisle* przejeżdżając w roku 1725 przez Gdańsk zakupił ie od dziedziców wraz z czterema tomami niedrukowanych dotąd Heweliusza obserwacyi. Zbiór ten kosztowny dostał się

potym do Pana *Godin* iednego z akademików, którzy pracowali nad mierzeniem stopnia ziemskiego pod równikiem. Ze zaś *P. Godin* powołany był późnief do zarządzania szkołą żeglar-ską założoną w Kadyxie 1750 roku, i tamże umarł, *skarb ten przeto stał się podług podobieństwa do prawdy, własnością Króla Hiszpańskiego. Broń Boże żebym chciał ubliżać narodowi Hiszpańskiemu (mówi daley *Montukla*), lecz zdaie mi się, iż mieysce przyzwoite dla zbioru takowego byłaby biblioteka akademii umiejętności w Paryżu lub biblioteka narodowa tamże.

§. Komety roku 1680 widziane o których tu iest relacya z prognośtykiem do roku 1686 służącym przez *M. Stanisława NIEWIESKIEGO* Fizyki w akadem. Zamoys. Prof. i Astron. opisana. w Zamościu 1681 in 4to 2 arkusze.

§. Abryz komety z astronomicznój i astrologicznej uwagi pod merydyanem Krak. od Grudnia 1680 do Lútego 1681 wyrachowany i horyzontowi Polskiemu do wiadomości przez *M. Kaspra CIEKANOWSKIEGO* w akademii Krakow. Matem. Prof. 1681 w Marcu z obszerną figurą podany. *Cracoviae typis Universit. in 4to 2 $\frac{1}{2}$ arkusza.*

§. *STANISŁAW SOLSKI* Jezuita, wydał nasamprzód obszerne dzieła o matematyce w ięzyku oyczystym. Tytuły ich są:

- 1.) *Geometra Polski*, to iest nauka rysowania po-działu, przemienienia i rozmierzania, linii, an-gułów, figur i brył pełnych przez *X. Stanis. Solskie-go S. J.* w Krakowie w drukarni Gerzego i Mi-koł. Schedlów 1683 in fol. 288 *stron*; księga druga 1684 drukowana, 152 *stron*; księga trzecia druko-wana 1686, 204 *stron*.
- 2.) *Architekt polski* to iest nauka ulżenia wszelkich ciężarów, używania potrzebnych machin ziem-nych i wodnych i t. d. przez *X. Stanisława Sol-*

336 Umiejętności matematyczne

skiego. w Krakowie w drukarni Mikoł. Alex. Schedla 1690 in fol. 200 *stron* z *wielu figurami*.

W języku łacińskim następujące mamy Solskiego dzieło:

3.) *Machina exhibendo motui perpetuo artificiali idonea Mathematicis ad examinandum et perficiendum proposita a P. Stanisłao Solksi S. J. anno 1663. Cracoviae in officina Haered. Fr. Caesarii in 4to 68 stron.*

§. Informacya matematyczna rozumnie ciekawego Polaka, świat cały niebo i ziemię i co na nich iest uławiająca, przez X. W o y c. BYSTRZONOWSKIEGO Teologa S. J. do druku podana 1743 w drukarni Lubel. S. J. 4to 490 *stron*.

Jest tutaj ieografia matematyczna, tudzież wiadomości o sztuce wojenney i rozmaitych rzeczach.

§. Elementa architektury domowey, krótko zebranej, na lekcyach szkolnych po łacinie wydanej, a tu na oyczysty język przełożone Jaśnie Wmu. P. Franc. Salez. Potockiemu Krayczemu koronnemu Starościc. etc. od Imci Pana K a i e t a n a ZDZAŃSKIEGO Podstolica Mściśławs. przy zakończeniu nauk matematycznych w szkołach Lwowskich S. J. dedykowane r. 1749 (*bez miejsca do druku*) in 4to 8 arkuszy, z *figurami*.

§. Arytmetyka albo nauka o liczbie tak całej iako i łamaney przez Michała KACZWIŃSKIEGO zebrana. w Krakowie w drukarni JOX. biskup. Krakow: 1757 in 8vo 271 *stron*.

§. Rachmistrz polski to iest zebranie wszystkich reguł arytmetycznych i algebrycznych oyczystym językiem wydany przez J. P. Józefa TORZEWSKIEGO. w drukarni Berdyczowskiéy 1760 in 4to 188 *stron*.

§. O sztuce budowniczey na swoje porządki podzielonéy. Zabawa ciekawa miana w szkołach Poznańskich Soc. Jesu 1764 roku. in 8vo 40 *stron* z *tablicami*.

Bezimiennie wydane to pismo, przedrukowane pod tytułem:

Sztuka budownictwa na swoje porządki podzielona a wydana nayprzód przez X. Józefa ROGALINSKIEGO

SKIEGO S. J. a teraz poprawiona, przedrukowana przerysowana w Warszawie u Grela 1775 in 8vo 78 *stron.*

Jest to opis czterech kolumn podług zwyczajnych porządków.

§. Prognozyk zły czy dobry komety roku 1769 i 1770 albo natura i koniec komet z przydatkiem opisanja krótkiego obrotów niebios, i rejestru tak komet, iako też przypadków znaczniejszych od potopu świata aż do tego roku przez X. Jana BOHOMOLCA Soc. Jesu Professora Teologii. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey w kollegium Soc. Jesu. R. P. 1770 in 8vo 304 i 255 *stron* prócz rejestru i dedykacyi do Xięcia Adama Czartoryskiego Jener. ziemi Podolsk.

Dzieło to w swoim czasie nader się stało użyteczném, a dla troskliwie pozbieranych ciekawych wiadomości i uwag, dotąd ma wielką zaletę, kładziemy przeto rozkład onego i treść rozdziałów.

Część I. o naturze komet. Rozdział I. Co są na pozór? z kąd się nazywają? czym się od gwiazd różnią komety? i jakie o nich zdanie było dawnych filozofów? i wiele ich od potopu świata świeciło? Rozdz. II. Jaka wydaie się głowa komet, i iakie odmiany w nięý postrzeżono. Rozdz. III. Jaki wydaie się ogon komet. Rozdz. IV. Wieloraki bieg iest komet postrzeżony? Rozdz. V. Dowody zbiłaiące zdania o kometach dawnych filozofów. Rozdz. VI. Zdania świeższych astronomów i filozofów o naturze komet. Rozdz. VII. Prawdziwsze zdanie o naturze komet. Rozdz. VIII. Wykład tego co w głowie komet postrzegamy. Rozdz. IX. Wykład natury, wielkości, położenia i różnych odmian ogona komety. Rozdz. X. Wykład sposobu obserwowania biegu,

i dochodzenia czasu powrotu, i poznawania ieśli taż sama i iedna iest kometa, oraz opisanie drogi i odległości komet od słońca. — Reiestr komet których drogi według reguł nauki gwiazdarskiéy obserwowane są i wymierzone. — Obserwacye komety r. 1769 przez W. X. ROSTANA Soc. Jesu (Profesora matematyki w kolleg. Warszaw.) czynione w Warszawie, i karta wyrażająca położenie drogi téżé komety i bieg iéy.

Część II. o końcu komet. Rozdz. I. Wieloraki iest koniec każdéy rzeczy; i wielorakie są znaki i przypadki. Rozdz. II. Jeżeli Bóg używa znaków na niebie niezwyuczaynych dla oznaymienia nam woli albo kary swoiéy? Rozdz. III. Jeśli komety są znakami nadprzyrodzonemi albo niezwyuczaynemi niepomysłności, kary Boskiéy, narodzenia, wyniesienia, śmierci królów, wojny i t. d. Rozdz. IV. Jeśli komety są znakami przyrodzonemi przypadków które od woli ludzkiéy zawisły. — Jeśli komety są przyczynami przyrodzonemi odmian i przypadków od woli ludzkiéy niezawisłych, iakie są, mór, trzęsienie ziemi, susza i t. d. — Jaki iest prawdziwy i osobny koniec komet? — W oddziale drugim odk. 1 — 255 następuje: Reiestr chronologiczny komet i przypadków, tak tych które czasu ukazania się komet, iako téż i tych, które się po ich ukazywaniu albo czasu średniego między ich ukazywaniem się przytrafiły.

§. X. PATRYCYUSZ SKARADKIEWICZ Piiarrodem z krakowskiego, żyjący od 1738 — 1777 (obacz Bielskiego *Vita Piar.* p. 156), wydał następujące dwa dzieła:

- 1.) Arytmetyka czyli nauka o rachunkach sposobem łatwym i do wyższej matematyki reguł przystosowanym z autorów wybornych zebrana. w Warszawie u XX. Piarów 1766 in 8vo 235 *stron.*

Pisino to bezimiennie wydane:

- 2.) Geometrya czyli nauka o ziemiomiernictwie ku snadniejszemu wyższej matematyki poznaniu służąca z przystosowaniami do zażycia onéyże w praktyce. sposobami krótko zebrana przez i t. d. w Warsz u Piarów 1774 in 8vo 180 *stron.* *Przedrukowana tamże 1776 in 8vo 180 stron.*

§. Początki miernictwa wojennego dla szlachetnéy młodzi szkoły rycerskiéy Króla Imci polskiego. w Toruniu u Bergmana in 4to 133 *stron prócz tablic.*

Autor podpisany iest w dedykacyi KAUFMAN *Oberstleytnant nauczyciel tej nauki.* Dzieło samo mające po iednéy stronie text niemiecki, a po drugiéy tłómaczenie polskie, wydane około 1766 roku, wykłada naypierwsze ieometryi początki nie podług ścisłego porządku.

§. Geometrya albo niektóre łatwiejsze sposoby do rozmierzania wszelkich długości, szerokości i wysokości lub głębokości, ku uczciwéy i pożytecznéy zabawie każdego kawalera, z francuzkiego na oyczysty ięzyk przełożona. w Warszawie w drukarni XX. Piarów 1769 in 8vo 114 *stron.*

§. Arytmetyka podług reguł Imci Pana Beniamina Hedrychsa gruntowną drogę torującą, do matematycznych umiejętności, przydatkiem innych autorów powiększona z niemieckiego ięzyka na polski dla młodzi szkolnéy wydrukowana. w Warszawie u Grela 1774 in 8vo 207 *stron.*

§. Algebra początkowa przykładami Arytmetyki objaśniona dla szkolnéy młodzi przez X. Józefata WĘGLENSKIEGO S. P. w Warszawie u Piarów 1775 in 8vo 186 *stron.*

Węgleński zgromadzenia piarskiego, żyjący od 1730 — 1795. wydał nadto, (podług świa-

dectwa Bielskiego *in Vitis Piarist.* p. 123):

2.) *Effata verae sapientiae, quibus Catholicus quivis regi debeat.* Varsav. 1774 in 8vo.

3.) *Meditationes pro octava S. Josephi Calas. fundatoris; item pro festo SSminominis B. M. V.* Varsav. 1777 in 4to.

§. Arytmetyka czyli nauka o rachunkach do wyższych matematyki części służąca przez X. Aloizego CZARNOCKIEGO Prof. Matem. szkół Woje. Kalisk. w Kaliszu w drukarni JKMcI 1775 in 8vo 260 stron.

§. Arytmetyka praktyczna krótkim i łatwym sposobem przez pytania zebrana przez X. Symona BIELSKIEGO. w Warszawie u Piiarów 1775 in 8vo *Prz drukowana tamże* 1793. 1806; na koniec 1811 in 8vo 232 stron.

§. JÓZEF TUŁAWSKI rodem z Gutsztadu w Warmii, i tamże kanonik, zmarły 1781 roku, miał wydać rozmaite pisma; namiest znane tylko następujące (idąc za świadectwem Goldbeka *Liter. Nachr. v. Preussen* T. II. p. 195):

Gnomonica facilitata seu methodus arithmetica delineandi horologia regularia et irregularia per tabulas rite calculatas. Editio altera Lipsae 1777 in 4to 2 części z 12 tablicami.

§. Algebra czyli nauka o rachunkach literalnych porządkiem do każdego zrozumienia przystosowanym we dwóch częściach ułożona, a ciekawemi i użytecznemi przykładami objaśniona przez X. And. USTRZYCKIEGO. w Warsz. 1778 in 8vo.

Sebastyan Ustrzycki Piiar, od przybranego w zgromadzeniu imienia *Andrzeiem* nazywający się, rodem z województwa ruskiego, żył od 1739 — 1783. Prócz téy dobrze napisanéy algebry, wydał polskie tłumaczenie dzieła w szkołach polskich używanego: *Selectae e profanis scriptoribus historiae*, pod imieniem swego ucznia i wychowawca Józefa Hr. K o m o r o w s k i e g o Starościca

Ochodzkiego, (iako pisze Bielski *Vita piarist.* p. 174) pod tytułem:

Wybrane z starożytnych świeckich pisarzy dzieła z zdaniami i wyrokami mędrców o powinnościach ludzkich. We dwóch częściach zawarte z łaciny na oyczysty język ku pożytkowi narodowemu przeniesione. w Warsz. w druk. XX. Schol. Piar. 1779. in 12mo 2 [Tomiki.

§. Za rządów Stanisława Augusta mianowicie zaś od ustanowienia komissyi edukacyney, iako wszystkie umiejętności, tak też matematyka w szczególności, stała się iednym z ważnych przedmiotów w edukacyi publiczney i widoczny wpływ swój na ukształcenie młodzi okazała. Bardzo wiele przyłożyło się do tego wyborne X. GAWRONSKIEGO Kanonika, a później biskupa Krakowskiego tłómaczenie dzieł matematycznych, dla szkół za elementarne przepisanych. Dzieła te tłómaczone przez Gąwronskiego są następujące:

- 1.) (LULIERA) Jeometrya dla szkół narodowych 2 Tomy, z których pierwszy jeometrią płaszczyzn; drugi naukę o bryłach zawiera. w Warszawie w drukarni nadwornéj 1780 in 8vo.

Potém pokilka kroć przedrukowane w Warszawie, w Krakowie i Wilnie.

- 2.) (LULIERA) Arytmetyka dla szkół narodowych wiele razy przedrukowana. Jedna z późniejszych edycyi, z przydatkiem o nowych miarach i wagach w Warszawie u Piarów 1809 in 8vo 248 stron.
- 3.) (LULIERA) Algebra dla szkół narodowych. Pierwszy raz wydana. (w Warszawie) u Michała Grelła 1782 in 4to 352 stron.

Zalecenie dzieła tego przez Komissyą edukacyną za elementarne, datowane ieszcze w 1778 roku.

§. MARCIN Odlanicki POCZOBUT professor matematyki i astronomii w Wilnie, a później tamtejszý akademii rektor, żyjący od 1728 do roku 1810 (p), przez prace niezmordowane i nieszczerdzenie własnego majątku, stał się prawie założycielem wileńskiego obserwatorium, na które i gmach nowy wystawił i w naydoskonalsze ie narzędzia z Anglii sprowadzone opatrzył. Niepospolite talenta i zasługi tego astronoma, umieli ocenić rodacy i cudzoziemcy. Król Stanisław August uwiecznił pamiątkę Poczobuta medalem na cześć iego bitym; nad to obdarzył go orderami S. Stanisława i orła białego, który to ostatni rzadkim przykładem za zasługi naukowe pierwszy raz był dany. Królewskie towarzystwa nauk w Londynie i w Paryżu, i na miejscu drugiego ustanowiony instytut narodowy, mianowały go swoim członkiem, i Król. Towarz. Warszawskie przyjaściół nauk, liczyło go także w swém gronie.

Pisma Poczobuta drukiem ogłoszone są:

1.) Obserwacye rozpoczęte w Marsylii a daley prowadzone w Awenionie, umieszczone były z rachunkiem obszernym w dziele X. Pauliana, które wyszło pod tytułem: *Traktat po koju między Kartezyuszem i Newtonem.*

(p) Dokładną wiadomość o życiu i zasługach Poczobuta, podaje pismo następujące: *Zywoł uczony i publiczny Marcina Odlanickiego Poczobuta, czytany na publiczném posiedzeniu Imperat. Wileńskiego Uniwersytetu, przy zakończeniu rocznego biegu nauk d. 30. Czerwca u. s. roku 1810 przez Jana Śniadeckiego tegoż uniwersytetu rektora i astronoma, kawalera orderu S. Anny 2 Kła. w Wilnie u Zawadzkiego in 8vo 42 stron. Treść tego pisma, lubo z innego źródła, to jest z rękopisma po ś. p. Janie Albertrandym, drukowana w pamiętniku Warsz. 1810 N. IV. p. 99. -- 107.*

2.) Początki geometryi dzieło JP. Clairaut z francuzkiego języka tłomaczone. w Wilnie w drukarni Akadem. S. J. 1772 in 8vo maj. 219 stron.

Powód do wydania dzieła tego, opisuje Jan Sniadecki w życiu Poczobuta na k. 21.

3.) O dawności zodyaku Eipskiego w Denderach (*Tintiris*) przez X. Marcina Odlanickiego Poczobuta etc. w Wilnie 1803 in 4to 2 arkusze.

Przedrukowana ta rozprawa w rocznikach król. Towarzyst. Warszaw. przyaciół nauk w Tomie III. k. 138 — 152. Wyszła także i po francuzku pod tytułem:

Essais sur l'époque de l'antiquité du Zodiaque de Denderah (Tintyris) par l'Abbé Poczobut Astronom Observateur à l'université Imper. de Vilna. à Vilna de l'imprim. de l'université (1803) in 4to 2 arkusze, i jedna tablica na miedzi rznięta, wystawująca ten zodyak.

W tém piśmie założył sobie Poczobut okazać przesadzoną starożytność tego malowidła, z którego pisarze zagraniczni wyprowadzać chcieli dawność świata. I jeżeli tych ostatnich (mówi Jan Sniadecki w przytoczoném miejscu na k. 40) rozkołysana przywidzeniami i imaginacya, budowała, na niezrozumianych figurach swoje chronologiczne marzenia, Poczobut przynamniey oparł swoje tłómaczenie na rachubie astronomicznój, chociaż także wprowadzonój z przypuszczeń wątpliwych.

Przytaczamy tu jeszcze dalsze Sniadeckiego wyrazy, okazujące zalety Poczobuta. „Prace jego astronomiczne (pisze ten mąż szanowny) zawierają się w 34 xięgach zgromadzonych przez tyleż lat obserwacyi ciał niebieskich. Z tych znakomitsze, są liczne położenia Merkuryusza, trudnego i mało przedtym uważanego planety. Szereg liczny tych obserwacyi,

posłany w roku 1787 do Paryża, naywięcéy posłużył astronomowi *de la Lande* do poprawienia pierwiastków biegu, i do ułożenia nowych tablic tego planety. — Opiekę przyjaznego naukom króla Stanisława Augusta chcąc uwiecznić i na niebie osadzić, do kilku gwiazd przez *Flamsteada* oznaczonych, przydał inne przez siebie uważane, i z nich złożył konstellacyą *ciotka Poniatowskich* w sąsiedztwie tarczy *Sobieskich*. — Szesnaście gwiazd tę konstellacyą składających, z których siedem uważał już *Flamstead*, oznaczył Poczobut licznemi obserwacyami, i ich położenie w efemerydach berlińskich na rok 1785 ogłosił."

Co zaś uczynił Poczobut dla obserwatorium Wileńskiego i dla całego tamiecznego uniwersytetu, już to w czasie czteroletniego seymu, już 1793 roku, już zarządów Cesarza Pawła I. czytać trzeba u samegoż Jana Sniadeckiego, który iako delegowany akademii krakowskiej, wspólnie z Poczobutem od roku 1788 do 1790 pracując, zasługi tego męża, nayprzyzwoiciéy mógł ocenić.

§. Cóż mamy powiedzieć, iak wiele są winne nauki matematyczne i ogólne oświecenie w kraiu polskim Janowi SNIADÉCKIEMU? Zbyt niąby to było śmiałością odważać się na wystawienie zalet i zasług męża tego. Niech iednak przed wyliczeniem dzieł iego drukiem ogłoszonych, wolno mi przynajmniéy będzie przytoczyć wyrazy tak poważnego sędziego Józefa Sołtykowicza, które w części o zasługach iego dają wyobrażenie (z dzieła o stanie akademii krak. k. 443): „Akademia krakowska (pisze Sołtykowiez) od zeyścia

Broscyusza ciemnych tylko kalendarzników — którzy się matematykami i astronomami nazywać ważyli — naywięcey licząca (wyiawszy kilku znaczniejszych dowcipem ludzi, którzy bez wsparcia i opieki rządu, podnieść się tak wysoko iak mogli, nie zdołali), ta mówię akademii krakowska szczyci się od czasu reformy swojej synem swoim Janem Sniadeckim, którego nieszczęśliwe w kraju wypadki od nas oddaliwszy, na szczęście Litwy do sławnéj powszechni nauk wileńskiéj go przeniosły. Powtarzając pod tym nauczycielem, po powrocie iego z za granicy, albo raczéj ucząc się na nowo pod nim nauk matematycznych, ocznym byłem wraz z wielu inżemi iego uczniami świadkiem téj gorliwości i usilności, iaką w zachęcaniu do nich okazał, a oraz widocznego wzrostu szacunku, który im wysoką nauczycielską zdadnością i nieprzerwaną pilnością, zjednać powszechnie umiał. — Jego staraniu po wielkiéj części winna akad. krak. to obserwatoryum iakie ma teraz, i opatrzenie go w naypotrzebniejsze do obserwacyi zwy- czaynych narzędzia. Niepłonnie nawet powiedzieć można, iż gdyby oyczyzna została była spokojną, tedy usiłowaniem iego przy oświeconéj gorliwości dla nauk, kommissyi niegdyś edukacyynéj i iéy Prezesa s. p. Xcia Imci Prymasa Poniatowskiego, rzeczzone obserwatoryum stanęłoby było do tych czas na stopniu wileńskiego, alboby może było go z wielu miar przewyższyło. Dzieła i prace uczone Sniadeckiego w przedmiotach matematyki i astronomii, po wszystkich się rękę znajdując i są szanowane powszechnie; nieznane od

publiczności, akademia nasza posiada i szanuje. — Pióro wielkiego obywatela i pisarza w kraiu naszym (t. i. Hugona KOLLATAIA) nie raz już oddało sprawiedliwy wymiar pochwał temu słusznie u swoich i u obcych zaleconemu mężowi. Po tamtém, iakżeby się wydało nasze? — Dość tu będzie powiedzieć, że Janowi Sniadeckiemu niezaprzecznie należy chwalebny tytuł pierwszego po Broscyuszu *wskrzesiciela* matematycznych nauk w Polsce.”

Dzieła Jana Sniadeckiego drukowane, ile mi wiadomo, są:

- 1.) Rachuku algiebraicznego Teorya przystosowana do linii krzywych przez Jana SNIADÉCKIEGO w szkole głównéj koronnéj matematyki wyższéj i astronomii Professora, téżże szkoły Sekretarza. Tom I. zawieraiący algiebrę na dwie części podzieloną. w Krakowie w drukarni Szkoły Główn. Kor. 1783. 4to 312. stron. Tom II. w którym się przez zrównania nieoznaczone tłumaczą własności linii i powierzchni krzywych. 191. stron z 7. tablicam.
- 2.) Rozprawa o Koperniku, przytoczona wyżéj na k. 306.
- 3.) Jeografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi przez Jana Sniadeckiego. Dzieło towarzystwu Warsz. przyjaciół nauk oddane; a z woli tegoż towarzystwa drukiem ogłoszone. Teraz przez autora przejrane, poprawione i powtórnie na iaw wydane (*pierwszy raz drukowane w Warsz. u Piarów 1803. roku*) z przydaną tablicą wyrażaiącą położenie ieograficzne znakomitszych miejsc na ziemi. Za pozwoleniem Censury. w Wilnie nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego 1809. in 8vo maj. 474. stron prócz tablicy na 17 stronach położenia ieograficznego miejsc znakomitszych, i 5. tablic z figurami.
- 4.) *Reflexions sur les passages relatifs à l'histoire et aux affaires de Pologne, inserés dans l'ouvrage de M. Villers, qui a remporté le prix de l'Institut*

National de France, le 2. germinal an XII. (23 mars 1804). Par J. S. in 8vo 29 stron

Uwagi te napisane w Paryżu, (iako data przy końcu umieszczona: *Paris le 18 Floreal an XII. 18 maja 1804.* okazuje) i także wydrukowane, a w języku polskim w pamiętniku Dmóchowskiego z roku 1804 umieszczone, wystawiają niewiadomość Pana Williersa co do dzieł polskich i zbliżają niedorzeczności jego w dziele przez Instytut narodowy francuzki uwieńczonem znajdujące się.

Gdybym pismo to, szczupłe co do rozległości lecz pełne gruntownych uwag, dawniey był poznał, inaczeybym myśli niektóre w tomie I. na k. 98. rzucone, wyłożył. Na swoim miejscu sprostowanie tego nastąpi.

5.) Żywot uczony Poczebuta, o którym mówiliśmy na k. 342.

Są nadto drukowane mowy Śniadeckiego pojedyncze, przy różnych okolicznościach miane; prócz tego obserwacye jego astronomiczne i rozprawy tyczące się téj umiejętności, drukowane w Rocznikach Król. towarz. Warsz. przyi. nauk w tomie pierwszym i następnych.

Czystość, poprawność i harmoniczna moc języka, tak wysoko cenione od wszystkich znawców we wszystkich Śniadeckiego pismach, mieszczą je między wzorami krasomowstwa polskiego.

§. Nauka matematyki do użycia Artyleryi francuzkiéy napisana przez P. Bezout Towarzysza akademii nauk i marynarskiéy etc. a dla pożytku pospolitego, osobliwie dla Korpusu Artyleryi narodowéy na język polski przełożona z rozkazu i nakładem J. K. Mci do druku podana. Tom pierwszy zawierający w sobie fundamenta arytmetyki i ieometryi. w Warszawie

348 *Umiejętności matematyczne*

w drukarni Missyonarzów 1781 in 8vo maj. 4 *grube tomy ozdobnie drukowane z wielu kopersztynchami.*

W dedykacyi podpisany tłómacz Józef JAKUBOWSKI Kapitan i Professor Artyleryi Kor. dziś jeneralny prokurator zgromadzenia XX. Misyonarzy w Warszawie, który nadto wydał drugie dzieło o Artyleryi z różnych autorów zebrane, iak się powie w §. następującym.

§. *Institutiones arithmeticae ab Augustino SŁAWIŃSKI Hieromonacho Basiliano AA. LL. et philos. Doc. ejusdemque atque matheseos in monasterio Zamoscensi actuali Professore, methodo quoad fieri potuit facillima elucubratae anno 1782. Zamosci typis Academ. in 8vo 3 arkusze i 312 stron.*

§. Budowanie wieyskie dziedzicom dóbr i posessorom — do uwagi i praktyki podane przez X. Piotra ŚWITKOWSKIEGO (o którym obacz w Tomie I. k. 128) z figurami. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 488 stron. Edycya druga *tamże* 1793 in 8vo *tylże* stron.

§. List o kalędarzodzieliach wszystkich krajów dawnych, terażniejszych i przyszłych przełożony z francuzkiego r. 1785 in 8vo 2 arkusze.

§. Jeometrya praktyczna przez X. Ignacego ZABOROWSKIEGO. w Warszawie u XX. Piiarów 1786 in 8vo, przedrukowana *tamże* 1792, nakoniec 1806 in 8vo maj. 386 stron.

Dzieło to nowych nie zawiera wprawdzie odkryć, lecz dla zwyczajnych mierników w narodzie naszym stało się wielce użyteczném.

Ignacy Zaborowski Piiar żyjący od 1754 do 1803, łączący do niepospolitego daru uczenia. rzadką szlachetność serca i słodycz obyczajów, wydał nadto:

Logarytmy dla szkół narodowych. w Warszawie u XX. Piiarów 1787 in 4to. Przedrukowane *tamże* 1806 in 4to 48 stron.

Gdzie przyłączona na czele wiadomość o sposobie wyrachowania i układania tablic logarytmowych.

O zaletach Zaborowskiego, obacz Bielskiego *Vita Piarist.* iako też mowę na obchod pamiętki iego w towarzystwie Warsz. przy. nauk mianą przez Piotra MALESZEWSKIEGO, drukowaną w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie II. k. 277 — 292.

§. Teoryczna i praktyczna nauka żołnierskich rozmiarów czyli miernictwo wojenne do użycia officyrom i początkowym Inżynierom ułożone przez P. Hogrewe w służbie Angielskiej Inżynierów Kapitana na oyczysty zaś ięzyk przełożone, i Arytmetyką, Geometrią i pierwszemi zasadami sztuki wojenney powiększone przez Józefa ŁĘSKIEGO officyera i początkowey matematyki w szkole rycerskiej nauczyciela (późniy Professora matematyki wyższey i fizyki w Liceum Warsz. aw. a teraz Professora Astronomii w akademii Krakowskiej, członka Król towarz. Warsz. przyjaciół nauk) z 14 tablicami. w Warszawie u P. Diufura 1790 in 8vo XXIX. 355. a dodatki tłomacza 246 stron.

Józef Łęski wydał nadto dzieło oryginalne w ięzyku niemieckim:

Darstellung der sämmlichen Theile der Mathematik welche während dem dreyjährigen Kurs auf der Krakauer Universität öffentlich, und in dem Privatstunden vorgetragen waren. Abgefasst von Joseph Łęski daselbst provisorischen Lehrer der höheren Mathematik und Astronomie. Krakau 1801 (lecz druk całego dzieła, dopiero w 1804 ukończony, iak data na ostatniy karcie umieszczona uwiadomia) in 4to 6 kart 167 stron i 3 tablice.

Recenzya tego, z iak naywiększą oszczędnością mieysca drukowanego dzieła i tablic z figurami i formułami, sztychowanych przez samegoż autora, znajduie się w dziele *Annalen d. Literatur*

u. Kunst in den österl. Staaten III. Jahr. 1804 Maj
P. 457.

§. Pięć porządków budowniczych podług prawideł
Jakoba Barocego z WINIOLI. w Warszawie 1791
in 4to 52 stron i 28 tablic.

Przy tytule kopiersztych z podpisem: *przez*
Jakuba Hempla odris. i wyszty:

§. Dalsze poprawne i pomnożone młynobudowni-
ctwo. Część I. przez Jana Gotfryda SCHNEIDE-
RA dyrektora budowli mechanicznych J.K. Mci zebra-
na i do druku podana. w Warsz. w druk. obywat. Gre-
la 1794 in 8vo 374 stron. Prócz tego są tabelle i 17
tablic sztychowanych z figurami.

Z tytułu tego wnosić wypada, iż poprzedzi-
ło inne dzieło, lecz nam się widzieć go nie
zdarzyło. Nie wiemy także czyli niniejszego,
prócz téy części pierwszey, więcéy wyszło.

§. Tablice stosunku nowych miar francuzkich li-
nealnych z litewskimi i polskimi miarami podane
zgromadzeniu przyaciół nauk w Warszawie przez
Alexandra Xięcia SAPIEHE członka tegoż zgro-
madzenia. w Warsz. w druk. Ragoczego 1801 in fol.
6. *tablic arkuszowych i ieden arkusz mowy przy téy oko-
liczności mianey.*

Przedrukowane te tablice w rocznikach to-
warz. Warsz. przyi. nauk w tomie I. k. 220
— 277. Lecz przedrukowanie to iest poprawio-
ne. Sam autor bowiem (który umarł 1812 r.
w Litwie) mówi w przypisku: „Zaledwo
„skończyłem pierwszą edycyą, kiedy komissya
„miar i wag Paryzka, trudność tę (t. i. wzglę-
„dem ewaluacyi odległości bieguna od równi-
„ka na stopy paryzkie) rozwiązała, i mnie
„postawiła w konieczności przerobienia całe-
„go dzieła. Tak tedy poprawione, zupełnie
„przerobione i dokończone, użytкови współ-
„obywatelów moich poświęcam.” Nowe

w téy materyi dzieło Alexandra Hrabi Chodkiewicza, obacz niżej.

§. Wielki geometryczny wynalazek celownicy trzyramiennéy nayważniejsze działania na tablicy Pretoryańskiéy, mechanicznie zastępujący w r. 1797 przez P. Marres a teraz w polskim ięzyku przez T. Siłę NOWICKIEGO ieometrę ogłoszony. w Warszawie 1806 in 8vo 67 *stron*.

§. Szkoła budowlí wieyskiéy, czyli sposób iak stawić mocne i trwałe, od wielu piątr domy z ubitéy szczeréy ziemi, lub innych pospolitych i tannych materyałów wynaleziony od P. Franc. COINTRAUX (z Francuzkiego) skrocony. w Połocku w drukarni Soc. Jesu 1800 in 8vo 59 *stron* z kopersztynchami.

§. Nauka o ułomkach przez X. Tadeusza GIERKOWSKIEGO Z. S. B. Prof. matem. w szkołach publicznych Pułtuskich wydana. w Warszawie 1805 in 8vo 76. *stron*.

§. Fundamenta początkowe reguł rysunkowych napisane po francuzku przez obywatela Bosio ucznia Dawida (*tłómaczone przez Woyciecha GUTKOWSKIEGO*, teraz Szefa w korpusie artyleryi woysk Xięstwa Warsz. poddyrektora szkoły Inżynieryi). w Warszawie i w Zamościu 1805 in 8vo 76 *stron*.

§. Budowla dachu poprawiona przez Józefa SZADKOWSKIEGO (teraz Budowniczego prefekturalnego departamentu Radomskiego). w Berlinie, drukował Jerzy Dekier drukarz tajny nadw. J. K. Mei 1806 in 4to maj. z dwoma kopersztynchami.

§. EUKLIDESA początków ieometryi xiąg ósmioro, to jest sześć pierwszych, iedynasta i dwunasta z dodanemi przypisami i trygonometrią dla pożytku młodzi akademickiéy. *tłumaczone i wydane przez Józefa CZECHA*, filozofii doktora, w akademii Krakowskiéy publicznego przedtem matematyki początkowéy Profesora, teraz dyrektora Gimnazyum Wołyńskiego, towarzystwa Warszawskiego przyjaciół nauk członka, z figurami na miedzi rżniętymi Tablic 12. w Wilnie w drukarni Józefa Zawadzkiego in 8vo maj. 1807 XXVIII. i 608 *stron*.

Przypisy są wydrukowane lecz trygonometria jeszcze nie. Wydał Józef Czech jeszcze następujące dzieło:

Krótki wykład Arytmetyki z tablicami przykłady rachunkowe zawierającami napisany dla młodzi akademickiej przez Józefa Czecha i t. d. w Wilnie nakład. Józefa Zawadzkiego 1809 in 8vo maj. stron 126 prócz rejestru.

Trzecie wydanie w Wilnie i Warszawie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 109 stron.

§. *Une erreur trouvée dans les élémens de géométrie ou la quadrature du cercle par François GORZKOWSKI Géomètre du feu Roi Piaste Stanislas Auguste Roi de Pologne et Grand Duc de Lithuanie. à Varsovie (de l'imprim. des Piaristes) 1809 in 4to 58 stron i iedna tablica.*

Pismo to nieznamydnie się w handlu xięgarskim. Jest w bibliotece Piiarskiej i w bibliotece Liceum w Warszawie.

Uczynić tu iednak musimy uwagę, iż akademia umiejętności w Paryżu, przez kilkadziesiąt lat będąc zarzucona pismami o kwadraturze koła, a widząc wszystkie bezskuteczne usiłowania, i nadaremna stratę czasu w wynalezieniu onęy, bacząc na koniec iż stosunek okręgu do szrednicy zwyczajnie używany, to jest 335: 113 tak iest bliski prawdziwego, iż używszy go do wyrachowania obwodu kuli ziemskiej, uchybienie większe nad 2 sążnie zayść nie może, i wskazawszy nakoniec sposoby którym stosunek ten może bydz tak przybliżony do prawdziwego iak się podoba; postanowiła w roku 1775 nieprzyymować ani się wdawać w roztrząsanie żadnego pisma o kwadraturze koła i trysekcyi kąta na części równe. Postanowienie to uczyniła także i akademia umiejętności w Petersburgu. O czém obszernie mówi Montukla

tukła w historii umiejętności matematycznych w tomie czwartym.

§. Myśli o poprawie budowli wiejskiej w kraju między Bugiem i Dnieprem przez X. G. 1810 in 8vo 51 *stron* z wystawnikami (t. i *Figurami*).

§. Nauka matematyki do użycia szkoły elementarnej Artylerji i Inżynierów przez Alexandra Karola KONKOWSKIEGO Professora matematyki w tejże szkole. Tom I. obejmujący arytmetykę. w Warsz. w Druk. Wikt. Dąbrowskiego 1811 in 8vo maj. 10. i 283. *stron*.

Więcey dzieła tego niewyszło. — Ścisły układ systematyczny i jasność w wykładzie zaleca to pismo.

§. Tablice stosunku dawnych miar i wag francuzkich i koronno - Litewsko - Polskich z miarami i wagami nowemi a przyietami we Francji, przez Alexandra Hrabiego CHODKIEWICZA, towarzystwa Królewsko - Warszawskiego przyjaciół nauk, gospodarczo - rolniczego i galwanicznego członka. Ze zlecenia Ministra Spraw Wewnętrznych do druku podane. w Warszawie w druk. XX. Piarów 1811. in fol 11 $\frac{1}{2}$ arkusza; z tych 16 *stron* objaśnienia; 4 $\frac{1}{2}$ arkusza tablic, a ieden arkusz spisu wszelkich stosunków.

§. O budowli włościańskiej trwałej, ciepłej, taniej, od ognia bezpiecznej i do kraju naszego przystosowanej. Dziełko z umieszczeniem w niem rozbioru rozpraw odpowiednych wtymże przedmiocie przesłanych Król. Warsz. towarzystwu przyjaciół nauk, przez Xaw. Michała BOHUSZA, prałata Wileńskiego członka król. tow. warsz. przyi. nauk, kawalera orderu S. Stanisława i t. d. napisana, i z woli tegoż towarzystwa do druku podana: w Warsz. w druk. sukcesorek Zawadzkich 1811 in fol. 63. *stron*.

§. Architektura obejmująca wszelki gatunek murowania i budowania we trzech częściach przez X. Sebastjana Hrabie SIERAKOWSKIEGO bywszego Kustosza koron. Rekt. akad. krak. kawalera Orderu S. Stanisł. w druk. akad. 1812 in fol. maj. Tom I.

zawierający text, ma 388 stron. Tom II. obejmuje wzory czyli tablice sztychowane, których jest 115 in fol.

Dzieło to iako pierwsze w swoim rodzaju w języku polskim, tak co do objętości wszystkich części architektury, iako też co do kosztowności z powodu wielkich ozdobnych i wspaniałych tablic na miedzi z wielką dokładnością rżniętych, za nadto jest ważne żebyśmy ogólnego przynajmniej rozkładu umieścić nie mieli, zostawiając prawdziwym znawcom oddanie winnego hołdu imieniem redaktorów szanownemu i o dobro umiejętności gorliwemu autorowi. Całe dzieło rozłożone na trzy części; te zaś dzieli się na Xięgi i rozdziały. Część I. mówi o architekturze w ogólności, a w szczególności Xięga pierwsza o ozdobie; Xięga druga o Symetrii; Xięga trzecia o eurytmii; Xięga czwarta o przyzwoitości. Część II. ma rzecz o wygodzie, mianowicie zaś Xięga pierwsza o położeniu; Xięga druga o podziale i dodatku. Część III. traktuje o trwałości; Xięga pierwsza o wyborze i użyciu materyałów; Xięga druga o zakładaniu struktury i fundamentach; Xięga trzecia o sposobach murowania.

§. Mała arytmetyka przez pytania i odpowiedzi służąca dla młodzi płci oboiędzy przez P. P. BIWADI(?). w Wrocławiu u Kornia 1813 in 8vo 71. stron.

§. Jeometrya podług Lacroix (Lakroa.) Część I. na klasę II. III. i IV. szkół departamentowych z figurami. w Warsz. w druk. XX. Piar. 1813 in 8vo XXIV. 278 stron.

Dzieło to napisane przez X. Antoniego DĄBROWSKIEGO Piiara, Professora matematyki w Lic. Warsz. członka Król. Tow. W. P. nauk, towarzystwa rolniczego, i towarzystwa do xiąg elementarnych, przepisane

przez Izbę Edukacyjną za dzieło elementarne dla szkół kraiovych. Naczele prócz przedmowy znajduią się *Wiadomości z algiebry ściśléyszzy związek z ieometryą mające*. (Obacz Bielskiego Vita piarist p. 202).

§. WINCENTY WISNIEWSKI herbu Poray, urodzony w Warszawie 1784 roku, teraz astronom akademii Petersburskiéy i konsyliarz nadworny Jego Imperatorskiéy Mci, wiele obserwacyi swoich udzielił i udziela astronomowi Berlińskiemu B o d e m u, który ie w astronomicznych Efemerydach berlińskich od 1807 roku począcwszy, aż do roczniku na rok 1816 umieścił. Gazety literackie Halska i Jenayska, roztrząsając te roczniki JP. Bodego z lat wspomnionych, z nadzwyczajnymi mówią zawsze pochwałami o tym naszym rodaku, który iuż od lat kilku zaięty iest podróżami w Rossyi azyatyckiéy ze zlecenia światlego rządu, w celu astronomicznego oznaczenia różnych mieysc co do ich położień ieograficznych, czyniąc przy tém i inne obserwacye astronomiczne. Prócz wielu innych mieysc obacz *Jenaische Allgem. Literaturzeit.* 1814. Nro 75. p. 126. i tamże na k. 139.

§. AUGUST BRONIKOWSKI Intendent dóbr koronnych w Xięstwie Warszawskiem, napisał dzieło treści matematyczno-fizycznéy: *O przystępie i ustępie morza z uwagami o systemacie atrakcyi*, które dla wielu uwag wcale nowych i dla zasiągnięcia iak nayprędzéy zdań obcych ułożył nie w ięzyku oyczystym lecz w niemieckim, i w tymże z druku ie wydadź niezwłocznie zamysła, pod tytułem: *Ueber Ebbe und Fluth, nebst Bemerkungen über das*

Attraktionssystem von August von Oppeln Bronikowski etc.

Dla zwrócenia uwagi rodaków na dzieło to które zbiera co do wielu punktów teoryę powszechnie teraz przyjętą, podajemy same napisy rozdziałów z treści obszernéj przez autora nam udzielonéj. W wstępie wykładu autor teoryę przystępu i ustępu morza. Rozdział pierwszy części I zawiera tłómaczenie niedokładności teoryi w wstępie wyłożonéj. W rozdziale drugim mówi autor o systemacie atrakcyi, a w szczególności zaś traktuje o massach planet, o atrakcyi w postaci emanacyi, gdzie między inszemi wykładu autor potrzebę ułożenia teoryi czyli nauki osobnéj o ciężkości ciał tak iak mamy optykę, dynamikę, akustykę i t. d. Rozdział trzeci tłómaczy zastosowanie systematu atrakcyi do przystępu i ustępu morza. Rozdział czwarty zawiera rozmaite fizyczne dostrzeżenia i ich wykład. W drugiéj części rozdział pierwszy obejmuje całkowity dowód matematyczno-dynamiczny, że dwoiaki bieg ziemi, rzutowy około słońca i wirowy około swéj osi, iest przyczyną przystępu i ustępu morza. W rozdziale drugim iest porównanie wszystkich postrzeżeń tego fenomenu z teoryą w pierwszym rozdziale wystawioną. W rozdziale trzecim następuje wykład nowéj teoryi co do strumieniów morskich, wiatrów peryodycznych i t. d.

§. 2. *Dzieła należące do wojskowości:*

ALBERT starszy, margrabia Brandenburgski Xiążę Pruski, napisał znaczne dzieło w języku niemieckim, pod tytułem: *Von der Krieges-*

ordnung oder der Kunst Krieg zu führen, które pod dniem 10. Sierpnia 1555. Królowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi sam Albert dedykował. Dzieło to nie było nigdy drukowane, lecz nader ozdobnie pisane, i wielu rysowanemi figurami upiękrzone, znayduie się w królewskiéy bibliotece Berlińskiéy, iak świadczy Pisański *im Entwurf der preus. Literaturgesch. Königsb. 1791 in 8vo p. 165* idąc za podaniem Jerzego Godfr. Kistera *in Accessionibus ad bibliot. histor. Brandenb. Berlin 1768 in 8vo p. 490.*

MACIEY STRUBICZ Polak (q), bawiący się na dworze Alberta w Królewcu, przełożył to dzieło o taktyce z iego rozkazu na ięzyk polski. Tłómaczenie to polskie, wielki foliał obeymuie, równie iak oryginał niemiecki, drukowane wcale nie było lecz przesłane tylko przez Alberta królowi Zygmuntowi Augustowi. Tego tłómaczenia exemplarz oryginalny, bardzo pięknie pisany i wielu rysowanemi figurami ozdobiony, posiadał w XVII. wieku Jan Karól Chodkiewicz Hetman W. L. Od niego dostał się do Sobieskich, a od królewicza Jakóba Sokieskiego do Jędrzeia Stanisława Załuskiego, który go w bibliotece przez siebie i brata w Warszawie założonéy złożył. W exemplarzu tym znaydowały się na czele dwie obszerne dedykacye do króla Zygmunta Augusta, obie

(q) STRUBYCZEM nazywa go Gadebusz *Livländ. Bibliot. III p. 236.* Janocki zaś *in Janocianis II, 3.* pisząc tam po łacinie, miannie go Strubicus, zkąd go niektórzy mylnie STRUBICKIM nazywają. Gadebusz w przytoczoném miejscu poprawia swój błąd w jedném z swych dawniejszych pism popelniony przez nazwanie Strubicza Infantczykiem. (Janocki podobnyż mu ród nadaie), wyznając iż podług zasiągniętych dokładniejszych zawiadomień, przekonał się że Strubicz był Polakiem nie Infantczykiem.

równie w polskim języku, iedna z daty 10. Sierpnia 1555 roku, w któręysam Albert mianujący się *Xiążęciem poddanym Jego Królewskięy Mci* podpisał się; w drugięysatowanęys 1570 roku, podpisany Macięy Strubicz. Szacowny ten z wielu względów pomnik znayduie się teraz iako i cała biblioteka Załuskich w Petersburgu. Gadebusz i Janocki w przytoczonych mieyscach opisuią to dzieło, drugi zaś opowiada między innemi z iakięm upodobaniem oglądał ie król Stanisław August.

§. JAN TARNOWSKI Hetman W. K. za Zygmunta Augusta napisał w ięzyku polskim i swoim nakładem wspaniale wydrukował dzieło *otaktyce*, którego tytuł:

Consilium rationis bellicae. w Tarnowie drukował Łukasz Andrysowicz 1558 roku.

W bibliotece Xiążąt Czartoryskich w Puławach, ma się znaydować piękny exemplarz na pergaminie drukowany.

§. Sprawa rycerska według postępkui zachowania starego obyczaiu Rzymskiego, Greckiego, Macedońskiego i innych narodów pierwszego i ninięyszego wieku, tak pogańska iako i krześcianańska; z rozmaitych ksiąg wypisana, ku czytaniu i nauce ludziom rycerskim pożyteczna. Książki na ośm części rozdzielone. w Krakowie u Mat. Siebeneychera 1569. in 4to 76 kart. (*Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego w Warszawie*).

§. Książki Juliusza Frontyna senatora Rzymskiego o fortelach wojennych, ksiąg czworo przez Urodz. Jakuba CIELECKIEGO z łacińskiego na polskie przełożone, teraz nanowa wydane. w Poznaniu 1609. in 4to 22 arkuszy (*Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego*).

Inne Frontyna tłómaczenie wyszło pod tytułem:

Opisanie Stratagematów i bitwów Greków i Rzymianów od *Frontyna* napisanych. bez roku i mieys. (w Warsz. u Dufura około 1780 roku) in 8vo 159 stron.

§. SZYMONA STAROWOLSKIEGO pismo o sztuce woiennej, drukowane za granicą po-kilkakroć, wymieniliśmy w tomie I. k. 10.

§. ADAM FREYTAG Torunianin (Syn Adama Freytaga, o którym wspomniałem w To-I. k. 241), Doktor medycyny i Professor matematyki w gimnazjum kieydańskim na Żmudzi, późniéj towarzysz wszelkich podróży Janusza Xcia Radziwiła, umarł 1650 roku (r). Dzieło iego o sztuce warowania i bronienia twierdz napisane w ięzyku niemieckim, wydane było 1631 w Leydzie u Elzewirów in fol. z wielu kopersztychami. Księga pierwsza tego dzieła dedykowana Władysławowi królewiczowi polskiemu, druga magistratowi Toruńskiemu, trzecia magistratowi Gdańskiemu (Zerneke *Thorensche Chronik* p. 264). Przekładowane pod tytułem:

Architectura militaris oder neue vermehrte Fortification von regular-Vestungen, auf die newesten niederländische Praxin gerichtet und beschrieben durch Adamum Freitag der mathematicum Liebhabern. zu Leyden

- (r) Szczegóły życia iego opisane są w nadgrobkku dochowanym u Starowolskiego in *Monumentis Sarmat.* p. 315. w tych wyrazach: *Adamo Freytagio Thoruniensi, philosophiae ac utriusque medicinae doctore, illustris gymnasii Caiodunensis, Matheseos extraordinario Professore, viro, vita, moribus, eruditione, genere et professione nobilissimo, qui adolescentiam studiis, juventutem variis peregrinationibus aetatem virilem bellicis in Belgio expeditionibus, sub auspiciis imprimis Friderici Henrici, Aulusionensium Principis, ad Sylvam ducis, reliquum aetatis Professioni Matheseos ac medicinae praxi, totum autem ab obsidione Traiecti ad Mosam usque ad ultimum vitae Annum 1650 servitiis illustrissimi S. R. Imperii Principis, ducis Janussii Radzivili impendit. Scholarchae jussu ac sumptu optimi Principis ac Patroni posuere. Vixit annis XLII. Filium non reliquit, librum reliquit cui titulus: Architectura militaris nova et aucta.*

360 *Umiejętności matematyczne*

bey Bonav. und Abr. Elaezir. 1642 in fol. z wielu wybor-nemi kopersztychami.

Exemplarz tego wydania iest w bibliotece XX. Piłarów w Warszawie.

Chrystyan Wolfiusz (w dziele *Elementa Matheseos edit. Genevanæ 1752 in 4to Tomo V. p. 120*) tak pisze o naszym Freytagu, wymieniając różne wydania dzieła iego: „*Primum forma muniendi Belgica admodum celebris extitit, de qua scripsit Adamus FREYTAG Polonus, cujus architectura militaris Germanice prodiit Amstelodami a. 1665 in fol. (2 Alph. 9 plag. Tab. 1½ Alph.). Eandem in numeris tantum immutavit Gerhardus Melder; cujus praxis fortificatoria Francofurti a. 1666 in fol. lucem adspexit (plag. 36. Tabl. 8).*”

Dzieło Freytaga przełożone na ięzyk francuzki wyszło z druku z listem przypisnym do Króla Władysława IV. iak się dowiaduię z konotatek Lindego w rękopiśmie.

§. Archelia albo artilleria to iest fundamentalna i doskonała informacyia o strzelbie i o rzeczach do nięy należących i t. d. przez Diego Uffana Kapitana nad armatą w zamku antwerskim (po Hiszpańsku napisana) a teraz z wersiey Niemieckiey na polski ięzyk za instancyą gorącą W. Pana Abrahama na Zbąszyniu kasztelana Szremskiego przetłómaczona. w Lesznie u Daniela Vetterusa 1643 in fol. Część I. 32 stron. Część II. 160. stron. Część III. 72 z wielu kopersztychami.

W dedykacyi do Abrahama Zbąskiego podpisał się Jan DEKAN, *Civis Lesznensis, consularis et philomathes.*

Dzieło to bardzo swego czasu poszukiwane, dziś do rzadkich należy. Jest w bibliotece XX. Piłarów w Warszawie.

§. Król Władysław IV. widząc wyższość teoryi sztuki wojennéj w Niderlandach, a spostrzegłszy wielką sposobność do artylleryi w Kazimirzu SIEMIENOWICZU wysłał go do Hollandyi, gdzie ten tak wielkie uczynił postęпки, że wyszedł potém na iednego z najsławniejszych artylleryzystów w Europie. Król zobaczywszy iego rękopism o artylleryi, kazał go podać do druku, co dopiero we dwa lata po śmierci króla przyszło do skutku. Rozkazowi zatem tego monarchy, winni iestéśmy to dzieło, które może uysdź za klassyczne i które dotąd powszechnie szacowane, czyni honor Polakom (ob. Jakubowskiego nauka Artyll. Tom I. 16). Tytuł dzieła iest takowy:

Artis magnae artilleriae pars prima autore CASIMIRO SIEMIENOWICZ equite Lithuano, (s) olim artill. Reg. Polon. Propraefecto. Amstelodami apud Jansonium 1650 in fol. 284 stron.

Druga część nie wyszła, bo śmierć autora zaskoczyła. Jak wielką cenę przywiązywali i cudzoziemcy do tego dzieła, za dowód i to służyć może, iż wyszło z druku tłómaczone na francuzki ięzyk, dla użycia Inżynieryi, iako też i na niemiecki pod tytułem:

Ausfürliche Beschreibung der grossen Feuerwerks oder artilleriekunst Casimiri SIEMIENOWICZ. Itzo mit dem zweiten Theil vermehrt von Daniel ELRICH Stück- hauptmann. Francf. a. M. bei I. D. Zummern. 1676 in fol. 232 i 116. stron z wielu kopersztychami.

(s) Pomiedzy popiersiami znakomitych nauką Polaków, znajdującemi się w bibliotece Liceum Warszawskiego, (a które zdobyły niegdyś bibliotekę Żółuskich), iest także wizerunek Kazimierza Siemienowicza, na którym wstęga orderowa i gwiazda u boku widzieć się daie. Oznacza to zapewne iakowyś zaszczyt zagraniczny, w Polsce bowiem nie mieliśmy ieszcze w ten czas orderow.

Exemplarz łaciński i niemiecki iest w bibliotece liceum Warszawskiego, a wydanie tłómaczenia francuzkiego posiada Kaetan Kwiatkowski w Warszawie.

§. Piechotne ćwiczenia albo wojenność piesza, wozom Pułkownikom i wszelkiéy wojennéy starszysynie do wiadomości podana przez Błażeja LIPOWSKIEGO; nakładem Forstera w Krakowie u Ł. Kupisza. 1660. in 8vo 4 arkusze.

§. ANDR. MAXIM. FREDRA Kaszt. Lwowsk. potrzebne consideratie około porządku wojennego i pospolitego ruszenia przez Franc. Glinkę z Rafałów do druku podane, a teraz z przydatkiem i sporządzeniem oeconomiey wojennéy powtórnie przedrukowane. W Słucku 1675 in 4to 117 stron.

Tegoż autora następujące należy tu pismo:

- 2.) *And. Max. FREDRO Palatini. Podol. Militarium seu axiomatum belli ad harmoniam togae accomodatorum cum XXXII figuris et explicatione omnium terminorum architecturae militaris genuinis Polonis vocibus redditorum. Tomus secundus Lipsiae. typis Jacoboerianis. 1757 in fol. 30 arkuszy.*

§. Artykuły wojenne powagą Rzeczypospolitéy i Królów Polskich ustanowione z rozkazu Xcia M. Radziwiła drukiem powtorzone. w Elblągu u Nohrmanna. 1755 in 8vo 192 stron i Excerpt ex Volumine legum 80 stron.

Dawniejsza edycya wyszła w Nieświeżu w drukarni Soc. Jesu. 1754 in 8vo 250 stron.

§. *Ars militaris*, to iest krótkie zebranie wszelkich operacyi wojennych, tak w polu iak w fortcach praktykowanych, z którego każdy sprawny officer łatwo widzieć może, czego się w okazyi trzymać i wystrzegać powinien. Z niemieckiego ięzyka przez Sam. BRODOWSKIEGO Porucznika auditora regim. pieszego Nayiaśn. Królewica i Rzplitéy, cudzoziemskiego zaciągu, z rozkazu JO. Andrż. Stanisł. Załuskiego

Biskup. krak. — Przedrukowane w Krakowie 1750 in 12mo 6 i pół arkusza.

§. SAMUELA BRODOWSKIEGO *Corpus juris militaris polonicum* 1753 wydany, przytoczony wyżey na k. 220 iest zbiorem prywatnym który żadney sankcyi zwierzchniczey nie zyskał.

§. *Essai sur la fortification ou application de la fortification au terrain dedié au Roi par M. BAKAŁOWICZ* Géomètre juré et Capitaine Ingénieur au service de Sa Majesté le roi de Pologne. à Varsovie chez J. Poser. 1769 in 8vo 249 stron.

§. Partyzant czyli sztuka prowadzenia pomyślnie woyny podjazdowey z różnemi przypadkami rozmaitych obrotów z francuzkiego P. de Jeney. w Supraślu 1770 in 8vo.

§. Instrukcyja w sztuce woienney od Króla Jmci Pruskiego dana Generałom swoim, z niemieckiego na polski ięzyk przełożona przez officera korpusu kadetów z przyłączeniem 13 planów sztychowanych i relacyi niektórych spraw woiennych. w Warszawie w drukarni korp. kadet. Mitzlerowskiéy. 1772 in 8vo 279 stron.

§. Pamiętniki o dawnym rycerstwie zważanym iako ustanowienie polityczne i żołnierskie, po francuzku przez Pana de la Curne de Ste Palaye napisane, a teraz na polski wyłożone ięzyk. w Warszawie 1772 in 8vo 160 stron.

§. Regulamen służby obozowey i garnizonowey dla regimentow kawaleryi wydany. w Warszawie 1775 in 8vo 267 stron — *Przylączone do tego:* Formularze raportów 1 arkusz i 2 tabelle.

Na końcu wydrukowany iest rozkaz Franc. Xaw. Branickiego Het. W. K. aby przepisy te ściśle wykonywane były. Do tegoż regulaminu przyłączone iest następujące pismo:

Władza i obowiązki Hetmanow Wielkiego i polnego koronnych, oraz powinności każdego, począ-

wszy od Generała artylleryi, aż do chorążego inclusive (konstytucyą seymu 1775 ustanowione, *jak opiewaia pojedyncze napisy tytułów*) bez roku i miejsca in 8vo 79 *stron*.

§. Powinności koru (t. i. korpusu) artylleryi koronnéy podane przez JW. *Brühla* Generała, przyięte na kommissyi woyskowej, czytane i podpisane na sessyi 6. Maia 1774 roku. w Warszawie u Diufura 1775 in 8vo 44. *stron*.

§. Regulamem exerceerunku dla regimentów pieszych wydany. w Warszawie roku 1775 in 8vo 180 *stron*.

Przy tym: Służba garnizowa 148 stron.

§. Proceder prawny woyskowy wydany roku 1775 z rozkazu kommissyi woysk, przedrukowany w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 223 *stron obok z textem niemieckim*.

§. Flawiusza Wegecyusza Renata o sprawie rycerskiey nauka, tłómaczenia Fr. PAPROCKIEGO. w Łowiczu 1776 in 8vo 2. tomy.

§. Skryte przestrogi od króla Imci Pruskiego dane officerom swojego woyska mianowicie od kawaleryi, w Brunie 1779 z druku wyszłe, z niemieckiego wyłożone. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1780 in 8vo 171 *stron*.

§. (JÓZEFA JAKUBOWSKIEGO, obacz wyżej k. 348.) Nauka artylleryi zebrana z naypoźniejszych autorów, napisana dla pożytku korpusu artylleryi narodowéy, z rozkazu i nakładem J. K. Mci Stanisława Augusta do druku podana. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1781 — 83. 3 tomy in 8vo maj. 483, 514 i 326 *stron*.

§. O sztuce wojennéy dzieło przez JP. Turpin de Crissé po francuzku napisane i na polski ięzyk przez Imci P. Franciszka GRZYMAŁĘ Porucznika i Adjut. w pułku pierwszym pieszym Grenadyerów przetłómaczone. w Warszawie u Piłarów 1783 in 8vo Tom I, 493 *stron*. Tom II, 204 *stron i wiele kopersztuchów*.

§. Regulanen służby obozowéy i garnizonowéy dla całego woyska oboyg narodów wydany. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mei 1786 in 8vo 286 *a służba garnizonowa 148 stron.*

Na czele umieszczone zalecenie Hetmanów koronnych i Litewskich wraz z Departamentem woyskowym oboyg narodów, podpisane przez Ludwika Tyszkiewicza Hetm. Poln. W. X. L. zawiera rozkaz uskutecznienia wszystkiego podług przepisów.

§. Regulanen exerceunku dla Brygad kawalerii narodowéy i pułków przedniéy straży woyska oboyg narodów wydany. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mei 1786 in 8vo 511 *stron.*

Na czele zalecenie podobne iak w dziele poprzedzaiącym podpisane przez Ludwika Tyszkiewicza Hetm. W. L.

§. Elementarz służby woyskowéy tłómaczony z dzieła F. Kińskiego Generała Leit. Woysk. Cesar. przez A. F. B. G. A. K. oficera Polskiego. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1787 in 8vo 471 *stron.*

§. Artykuły woyskowe. w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 55. *stron.*

Obok iest także text niemiecki z tytułem *Kriegs - artikel.*

§. Początkowe przepisy do mustry dla kawalerii narodowéy woyska koronnego i wielkiego Xstwa Litewskiego. w Warszawie u XX. Pliarów 1790 in 8vo 148. *stron.*

§. Nauka dla officerów sposobiących się na inżynierów polnych albo chcących bywać z pożytkiem na kampaniach, przykładami z ostatniéy wojny siedmioletniéy objaśniona, z planami, przez Tielke Kapitana artylleryi woysk Saskich w roku 1785 wydana a na polski ięzyk przetłómaczona przez J. K. w Warszawie u Piotra Zawadzkiego 1792. in 8vo maj. 542 *stron.*

§. Krotki zbiór istotniejszych wiadomości wojennych przez M.: P.: b. W. P. G. w Warszawie 1808 in 8vo 128. *stron.*

§. Przepis musztry i manewrów dla piechoty francuskiej, tłumaczenie z francuskiego. w Warszawie 1808 in 8vo.

Drugie tegoż dzieła wydanie, pod tytułem:

Przepis musztry i obrotów dla piechoty francuskiej wydany roku 1791. tłumaczenie z francuskiego, edycja nowa poprawiona i powiększona przez Inspektora Jeneralnego broni. w Warszawie w drukarni Zawadzkich 1811 in 8vo.

Szkoła żołnierza 92. stron; Szkoła Plutonu od 92 do 285 strony. Szkoła Batalionu od 1. do 204. Ewolucye linii od 1 do 210 *strony.*

§. Przepis musztry z działami polowemi i wałowemi dla użytku artylleryi w W. Xięstwie Warszawskim. w Warszawie u Dąbrowskiego 1811 in 8vo 2 Tomy 156. i 78 *stron.*

§. Roboty artylleryi i fortyfikacyi przy obronie twierdz, wyiątek z dzieła o fortyfikacyi ataku i obronie twierdz napisanego przez JM. P. de Bousonard wytłumaczone za zleceniem JW. G. Inspekt. Art. i Inż. Bar. Ces. Pelletier na użytek JP. oficyerów Artylleryi i Inżenieryi przez H. P. A. K. 1811 in 8vo 149 *stron.*

§. Przepisy polowe w czasie boju przeznaczone dla jazdy lekkiej i wszelkich officerów téż broni z francuskiego na oyczysty ięzyk przełożone przez Alexandra OBORSKIEGO Maiora pułku 13. jazdy. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiej 1812 in 8vo 170 *stron.*

§. Mała wojna czyli opis służby lekkich pułków w czasie wojny przez P. Kapitana *de Grand-Mai-*

son za zleceniem W. P. Podpółkownika jazdy ochotników Flandryi a przez W. Półkownika DZIEWA-NOWSKIEGO na polski język przetłómaczona (w Warszawie u Dąbrowskiego 1812) in 8vo 275 stron.

§. Wyiątek z dzieła Pana K a r n o t o obronie twierdz. (w Warszawie u Dąbrowskiego około roku 1812) in 8vo 104 stron.

Dzieło to tlómaczone iest przez Stanisława FISZERA Wielkopolanina, Generała Dywizyi Woysk Polskich, poległego pod Woronowem blisko wsi Rożestwo, w czasie kampani rossyyskiéy 1812 roku.

ROZDZIAŁ PIĄTY.

Umiejętności przyrodzenia czyli różne części historii naturalnej zastosowaniem do użycia towarzyskiego.

§. 1. *Fizyka w ogólności i w szczególności, chemia.*

W rozdziale filozofii wymieniło się wiele dzieł zwłaszcza komentarzów pism arystotelesowych fizycznych które tu należą.

Podobnież i dzieła o astronomii któreśmy umieścili wyżej w rozdziale umiejętności matematycznych, tutaj należą; astronomia bowiem lubo na matematyce się zasadza, należy wszelako do nauk fizycznych. Dla uniknięcia więc powtarzań odsyłamy tam czytelnika. Dzieła zaś o farmacyi czyli operacyach chemicznych officynalnych, obacz w rozdziale umiejętności lekarskich.

Wspomnieliśmy także w Tomie I. na k. 153 że alchimia, która do nieiakiich ważnych w chemii odkryć stała się powodem, zaprzętała i u nas niektórych mężów, lubo w ogóle tyle ile u postronnych nie znalazła wziętości. Tamże przytoczyliśmy dzieła Teofrasta Paracelsa przez Szretera w Krakowie wydane. Wspomniéć tu wypada o Jakóbie Sędziwoiu, który dziełem swém alchimiczném r. 1604. wydaném u współczesnych imię swoje głośnem uczynił. Przyłączamy opis onego podług edycyi niemie-

mieckiéy którą mamy z biblioteki Alex. Hr. Chodkiewicza iak następuie:

MICHAELIS SENDIVOGLII Chymische Schriften, darinnen gar deutlich von dem Ursprung und Vollendung des gebenedeyten Steins der Weisen gehandelt wird. Nebst einem kurtzen Vorbericht ans Liecht gestellt durch Friedrich Roth-Scholtzen Siles. Verlegts J. P. Krauss KK. privil. Buchhändler in Wienn 1749 in 8vo 348. stron. (od 237. do 348 strony są oryginalne w łacińskim ięzyku pisane listy Sędziwoia treści chemicznéy.)

Wydawca tego dzieła opisał życie autora i różne iego pisma wydania, co w krótkości tu umieszczamy. Michał SĘDZIWOY syn naturalny Jakóba Sendzimirza (w niemieckim i w łacińskim ięzyku Sendivogius a drugi Sandimirus nazywany), urodził się w Sądeczku w Woiewodztwie Krakowskiém 1566 roku. Ukończywszy nauki w oyczyźnie wysłany był za granicę; a w Niemczech nabrawszy smaku do Alchimii całkiem się onéy poświęcił, i iak iego życiopsis podobnyż adept, idący za świadectwem innych rozmaitych pisarzów mniema, Sędziwoy odkrył nakoniec kamień mędrców. O czem gdy się między innemi dowiedział Xiążę Wirtemberski, upraszał Króla polskiego o przysłanie mu Sędziwoia, lecz ten w drodze już w kraiach Wirtemberskich zatrzymany od nieiakięgo dzierzawcy dla wyiawienia sekretu, po nieiakim dopiero czasie, i po rozmaitych przypadkach które biograf iego opisuje, na wolność wypuszczony. Zwiedziwszy późniéy rozmaite kraie umarł Sędziwóy w Krawarzu polskiem (*Gravorn*) w Szlązku 1646. roku, mając lat 80.

Pismo tego naszego rodaka wiele w swoim czasie sprawiło sensacyi, wydane zaś było nasamprzód w języku łacińskim pod tytułem:

Cosmopolitani novum lumen chymicum e naturae fonte et manuali experientia depromptum et in duodecim tractatus divisum. Pragae Bohemiorum 1604.

Jak wielce zaś pismo to w owym czasie i późniéj, adeptów z różnych narodów interesso- wało, dowodem są przedrukowania liczne tak oryginału samego z późniészemi autora dodatkami, iako też tłómaczeń na inne języki porobionych. Biograf wspomniony przytacza następujące edycye łacińskie: *Francof. ap. Bithschium 1604. in 8vo.* — *Francof. ap. Palthenium 1606 in 8vo* — *Parisiis ap. Ruellum 1608 in 12mo.* *Parisiis et Coloniae 1610. in 12mo et 1614. in 12mo* — *Genevae sumtib. Ant. et Sam. de Tournes 1653. 8vo.* *Argentorati 1659. in 8vo.* — *Genevae sumptib. Ant. et Sam. de Tournes 1673 in 8vo.* *Francof. ap. Herman. a Sande 1678. in 4to* — *Lipsiae 1682 in 8vo.* *Genevae sumptib. Chouet et al. 1702 in fol.*

Francuzkie tego dzieła tłómaczenie wyszło pod tytułem:

Cosmopolite ou nouvelle lumière de la physique naturelle traduit par Bosnay. à la Haye. Przedrukowane w Paryżu u Seba. Szapleta 1618. in 8vo. Niemieckie zaś tłómaczenie wydane pod tytułem:

Tripus Chymicus Sendivogianus, Dreyfaches chymisches Kleinod d. i. zwölff Tractätlein etc. Strasburg 1613, 1628 i 1681 in 8vo.

Dzięki Bogu że dzisiaj podobne pisma lubowników nie znayduią. Ale kto wie czyli późniéj nie będą szydzić z innego rodzaju szarlataneryi wieku naszego!

§. Woyciech NOWIKAMPIANUS miał w Krakowie przy rozpoczęciu kursu wykładu pisma arystotelesowego o *świecie*, mowę o *pochwale fizyki* drukowaną 1551 roku. Obacz niżej między lekarzami.

§. W bibliotece Liceum Warszawskiego (in *Miscellaneis* in 4to tomo XI) znajduje się dzieło Jędrzeia MIROWSKIEGO w łacińskim języku *teoryą wiatrów* wykładające, drukowane w Wirzburgu zapewne w roku 1596 in 4to 7½ arkusza textu, prócz dwóch tablic, dedykacyi i wierszy na pochwałę autora.

Ponieważ zawiera to dzieło niektóre rzeczy mogące posłużyć do objaśnienia szczegółów względem uczonych polaków, opiszemy je zatem, podając i rozkład samego dzieła. Exemplarz ten poczyną się od dedykacyi do niewiadoméj mi osoby, brakuje bowiem początku dedykacyi i karty tytułowéj, lecz sądzę iż do Mikołaja Korycińskiego Starosty Przemyckiego (jak się okaże niżej) do którego pisze Mirowski. *Tuo sumptu per quinquennium in antiquissima Cracoviensium academia una cum filiis tuis operam studiis dedi; et licet aliam vivendirationem animo aliquando conceperim, te tamen suasore, auctore et coadjutore litteris adhuc incumbo. Commisisti mihi praeterea erudiendos filios, cum iisdem me in exteris nationes; Germaniam dico in celebre Herbipolense Gymnasium ablegasti . . . Multa et alia innumera benevolentiae signa mihi exhibuisti quorum omnium in vicem et obsidem, nisi hasce tibi de Ventis qualescunque exercitationes Magce D. obtulissem etc.* Przy końcu dedykacyi data *Herbipoli 3 id. Marti: A. D. 1596.* Nadalszych dwóch kartach następuje: *Epigramma Nobili Domino*

Andreae Mirowski anemigraphiam suam in celebri Herpipolensium Academia in publicum proponenti honoris ergo ascriptum a Generoso D. Adamo WOLSKI de Podhaicze.—Drugie epigramma iest z napisem: *And. Mirowio cum hanc meteorosophicam de Ventis disputationem impugnandam proponeret et defendendam susciperet honoris et amoris ergo scriptum a Generoso D. Stanislao LASOCZKI de Glewo.* Trzecie ma napis: *Eidem-Mirowio J. U. studioso-Joannes ORZELSKI.* Daley następuje sama rozprawa z napisem *Ventorum theoria* na 7½ arkusza. Tu następujące są rozdziały! *Venti definitio - Materia ventorum - Forma venti - Causa efficiens proxima motionis ventorum - Ventorum numerus et species - Differentiae ventorum - De qualitatibus singulorum ventorum - Effecta ventorum in regiones, quae iis paeculiariter sunt expositae, et quidem meridionalium - septentrionalium - orientalium - occidentalium - Signa ventorum ex rebus variis desumpta;* po których, na czterech kartach następują znowu wiersze pochwalne iako to: *Ode tricolos tetraastrophos ad-And. Mirowski J. U. studiosum, hasce meteorologicas de ventis assertiones defensurum, Praeceptorem suum observantissimum Andreae CORYCINII a Corythno Eloquentiae studiosi.* Daley idzie: *Ode dicolos distrophos - scripta et dedicata a nobili Joanne WOLSKI eloqu. studioso.* Potem następuje: *Epigramma eidem nobilitate, virtute et doctrina ornatissimo A. Mirowio-Adamus CHARZINSKI S. S. Theologiae studiosus.* Cały ten poczet zamyka wiersz z napisem *Bucolicum sacrum de Ventis, quod Nobili Doctissimo-Mirowio J. U. Studioso et tum temporis praeceptori suo amantissimo, dum hasce de ventis theses in alma Virzeburgensium academia publicae disputatroni*

proponeret, perpetuae observantiae inscripsit Christophorus CORYCINUS a Corythno philosophiae studiosus. Z wierszy przez Jędrzeia i Krzysztofora Korycińskich wnoszę, że to do ich oycy dedykacya iest napisana. W Niesieckiego Herbarzu II. 623 znajduię że Krzysztof Koryciński Kasztelan Woynicki i Jędrzėj Kasztelan Wiślicki za Zygmunta III. i późnięży żyjący byli synami Mikolaia Starosty Przędeckiego.

§. R. P. F. Samuelis de LUBLINO Ordinis praedicat. Provinciae Poloniae S. Theol. Bac. ac in albo Cracov. conventu ejusdem Theol. Prof. Ordin. in octo libros Aristotelis de physico auditu quaestiones scholasticae secundum viam Thomistarum per articulos distinctae. Quibus duo indices sunt adjecti, unus quaestionum alter rerum memorabilium. Cum lic. Super. Coloniae Agrip. ex offic. Crithiana sumptibus Petri Henningii et haered. Joan. Crithii a. 1627 in 8vo 1 arkusz i 454 stron.

/ Nie sama to iest fizyka w znaczeniu dzisieyszém, ale raczy filozofia scholastyczna.

§. O właściwych doświadczeniach fizycznych czyni wzmiankę Eratostel w dziele *Varsavia physice illustrata*. Dresdae 1730 p. 31 a ztąd w skróceniu *Diuklos Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 524. że w roku 1647. miesiącu Lipcu, Kapucyn pewien imieniem VALERIANUS Magnus Włoch rodem, w Polsce mieszkający, (którego dzieła filozoficzne wymieniliśmy na k. 24.) robił doświadczenia z barometrem w przytomności Króla Władysława IV, żony iego i całego dworu. Napisał ón o tem dziełko w tymże roku pod tytułem: *opusculum de Vacuo*, które P. Roberwal Professor akademii Paryzkiej przeczytawszy, i sądząc iż Waleryan chciał się chlubić zaszczytem tego ważnego odkrycia,

opisał Panu *de Hoyers* obecnemu przy tych doświadczeniach w Warsz. że robił ie już *Torycelli* 1643 roku we Włoszech. Odpisał na to *Waleryan*, iż ani w Rzymie *Rykcyusza* ani w Florencyi *Torycellego* nie widział, i z imienia ich nawet nie znał, lecz że powodem do tych doświadczeń ciężkości powietrza, były dla niego uwagi *Galileusza* o podnoszeniu się wody do pewney wysokości, tudzież używanie wagi *Archimedesowej*, którą w podarunku dostał w Krakowie 1644 roku od Tyta *Liwiusza Buratyniego* architekta. Ponieważ dowodów niema że *Waleryan* miał wiadomość o doświadczeniach *Torycellego*, czemuż przypuścić niemamy że obydwaj ieden o drugim wcale niewiedząc, na iednąż myśl przyszli, tak n. p. iak *Newton* i *Leybnic* w iednym czasie wynalezcami byli rachunku ilości nieskończonych.

§. *Oculus ratione correctus, id est demonstratio ocularis cum admirandis de Vacuo a Peripatetico Vilnensi per demonstrationem rationis rejecta. Vilnae typis S. J. 1648 in 8vo 6½ arkusza.*

§. **WOYCIECH TYLKOWSKI** Jezuita, rodem z Mazowsza, żył od 1634 do 1695 (iakświadczy *Diuklos* w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pologne* pag. 385) wydał prócz wyżej na k. 26 wymienionego pisma, wiele dzieł po większey części do fizyki i historyi naturalnéy należących, których poczet przytaczamy:

- 1.) *Metheorologia curiosa authore R. P. Adalberto Tylkowski S. J. Cracov. ap. Stanisl. Piotrkowczyk 1669 8vo 132 stron.*

Jest tu mowa o wiatrach, o ogniach napowietrznych, o kometach i t. d. toż samo pismo

znayduie się w iego obszerném dziele, które pod Nro 3 przytaczamy.

- 2.) *Disquisitio physica ostenti duorum puerorum quorum unus cum dente aureo, alter cum capite Gyganteo Vilnae spectabantur anno 1673. authore R. P. Adalberto Tylkowski S. J. Regente Seminarii pontificii. Typis monast Olivensis 1674 12. 3½ arkusza.*

Zpowodu tych osobliwych zjawień, przytacza autor z innych pisarzy wzmianki o rozmaitych monstrach, przyczynę zaś wyrośnięcia owego złotego zęba bardzo niefizycznym sposobem tłumaczy, dowodząc iak to kość w kruszec zamienić się może. Cała osobliwość z zębem złotym pokazała się podobno późnięj oszukaństwem iakiegoś przemysłnego próżniaka.

- 3.) *Philosophia curiosa seu universa Aristotelis Philosophia juxta communes sententias exposita. Et primo quidem sub compendio proposita, deinde ad usum civilem reducta ac rebus in particulari applicata curiose ab A. R. P. Adalberto Tylkowski S. J. typis Monasterii Olivensis 1680 — 1682 in 8vo 9 Części które w sześciu tomach grubych, zazwyczaj bywają poprawne.*

Wspomnieliśmy o tem dziele iuż wyżej na k. 26; tutaj zaś, to ieszcze dodamy, iż w niem iest zawarta cała scholastyczna czyli arystotelesowa filozofia, którą tu wyklada Tylkowski (iak się sam w przedmowie tłumaczy) podług objaśnienia doktora Anielskiego t. i. S. Tomasza z Akwinu. Jest to więc kommentarz do ksiąg Arystotelesowych o naturze rzeczy, lecz sposobem katechizmowym ułożony, zawierający całą filozofią teoretyczną i praktyczną, a mianowicie loikę, metafizykę, filozofią moralną, fizykę ogólną czyli o własnościach ciał; wiele wiadomości z historyi naturalnëj, z nau-

376 Umiejętności przyrodzenia

ki lekarskiey tudzież różnych osobliwości przyrodzenia, między temi mnostwo takich rzeczy iakie się w Rzeczyńskiego historyi naturalney znaydują.

4.) *De bono tam in pace quam in bello, sive pars philosophiae quarta moralis in duas divisa partes. Pars prior de bono in pace, cui annexa est pars physicae curiosae decima. Opusculum de admirandis auditionibus et quaedam alia auctore R. P. Adalberto Tylkowski. typis Monasterii Olivensis. 1691 in 8vo 512 stron. Pars secunda de bono et malo sive de prudentia et arte in bello. ibid. 1691 in 8vo 593 stron.*

5.) *De re agraria, tractatus. Olivae 1687.*

Dzieło to o rolnictwie, przytacza Jundził w dziele opisania roślin W. X. Lit. 1791 na przodzie.

6.) Szczęścia i nieszczęścia na wojnie przyczyny spisane przez W. X. Woyciecha Tylkowskiego S. J. w klasztorze Oliwskim 1678 12mo 160 stron.

7.) Uczone rozmowy wszystkę w sobie prawie zawierające filozofią, napisane przez W. X. Woyciecha Tylkowskiego S. J. teologa i do druku podane 1692 roku. w Warszawie w drukarni Pi. Mich. Lękowskiego JK. Mci i JO. Marszałka W. K. Typografa in 4to 368 stron.

Jest tu nietylko filozofia teoryczna, ale osobliwie części fizyki.

Diunklos, (w dziele *hist. litteraire de Pol.* p. 386) mówiąc w ogólnych wyrazach o dziełach Tylkowskiego, dodaje że z pomiędzy wszystkich pism jego, nayscisleyszy ma związek z historyą naturalną, i nayużytecznieyszym być mogło to dzieło, które pod zmyśloném nazwiskiem Hercyniusza, wydał pod tytułem:

8.) *Fabii Hercynii medicus familiaris.*

W tej zbieraniu medycyny praktyczney, ma się znaydować spis ziół officynalnych,

z przyłączonym niekiedy dokładnym opisem, lecz w ogólności bardzo niedosłatecznym.

§. *Commentariolum philosophiae, logicae scilicet Metaphysicae physicae generalis et particularis a P. Antonio SKORULSKI S. J. A. A. LL. et phil. Doct. ejusdemque facultatis seniore, ex variis cum veterum tum recentiorum placitis collectae, dictatae repetitoque multoties certamine publico in luce Academiae Vilnen. toto triennio propugnatae nunc opera ejusdem conscriptum atque in publicum prolatum, praebente doctrinae specimen, ultimo in certamine philosophico E. R. D. Michaële KOŁYSZKO Alumno Semin. Dioec. AA. LL. et Philos. Baccalauréo anno 1755. Vilnae typis S. R. M. Academ. in 8vo $1\frac{1}{2}$ arkusza i 235 stron.*

Logika i metafizyka zajmują 18 stron, resztę zaś fizyka, w której można wiedzieć *ex omni scibili* autor coś umieścić. Jest tu mowa i o powszechnych własnościach ciał, iako to o ciężkości, przenikliwości i t. d. o żywiołach, o meteorach, z astronomii urywki, z historyi naturalnej, o zwierzętach, o roślinach, rzeczach kopalnych, potem znowu o świetle, kawałki z optyki, dyoptryki, optyki i tym podobne. A w tém wszystkiém nie ma żadnego systematu.

§. Doświadczenie skutków rzeczy pod zmysły podpadających, na publicznych posiedzeniach w szkołach Poznańskich S. J. na widok wystawione i wykładane przez Xiędza Józefa ROGALJŃSKIEGO tegoż zakonu i Matemat. i Fizyki doświadczający nauczyciela, w Poznaniu w drukarni Soc. Jesu 1765 i następnych. Tomów IV. w 5 Voluminach in 4to min. czyli in 3vo maj. z których pierwszy 299, drugi 463, trzeci 552, czwarty 412, a piąty 910 stron zawiera, z wielu figurami.

Tom pierwszy był przedrukowany 1771, niewiem czyli i następne. Jest to pierwsze dzieło w języku polskim fizykę właściwą, stoso-

378 *Umiejętności przyrodzenia*

wnie do stanu owczesnego téy umiejętności, obszernie wykładające.

§. Fizyka doświadczeniami potwierdzona albo doświadczenia fizyczne napisane przez X. Sam, CHROSCIKOWSKIEGO S. P. z figurami (przez X. Rocha MARKOWSKIEGO *Piilara rysowanemi i sztychowanemi.*) w Warszawie u XX. Piilarów 1764. 8vo 206. stron.

§. Rozmowy o wielości światów przez P. de Fontenelle napisane, a z francuzkiego przez X. Eustach. DEBICKIEGO S. P. przetłómaczone. w Warszawie u Piilarów 1765. in 8vo 138. stron.

§. Różne uwagi fizyczno-chymicznego Warszawskiego towarzystwa, tłómaczone z niemieckiego ięzyka a wydane w Warsz. 1769. t. I. 2. części, wspomnieliśmy w Tomie I. k. 127.

§. JÓZEF HERMAN OSIŃSKI Piilar, rodem z Mazowsza żyjący od 1738 do 1802. przez lat trzydzieści nauczyciel publiczny fizyki experymentalnéy, nader skutecznie działał na cały naród i usną nauką i pismami w ięzyku oyczystym wydanemi, do upowszechnienia téy umiejętności. Obszerną podał o życiu i zasługach Osińskiego wiadomość, godny takiego nauczyciela uczeń Stanisław Sołtyk Kawaler orderów Polskich (a w roku 1811 Marszałek Seymowy) w mowie czytanej na publiczném posiedzeniu Król. towarzy. Warsz. przyiaciół nauk i drukowaney w rocznikach tegoż towarzystwa w Tomie IV. k. 12.—30. Krotki życia opis i wyliczenie dzieł Osińskiego obacz w Bieleckiego *Vita Piarist.* 154.

Dzieła przez Osińskiego w porządku lat iak z druku wychodziły są:

- 1.) Fizyka doświadczeniami stwierdzona. w Warszawie u XX. Piilarów 1777. in 8vo.

Nowe odkrycia chemików francuzkich zmieniły w krótcie po wydaniu téy fizyki całą postać téy umiejętności, a Osiński postępujący z wiekiem, więcéy do prawdy i pożytku narodu przywiązany niż do swych dawnych mniemań, poddał się chętnie nowemu światłu, i dzieło swoje stosownie do świeższych wynalazków przeistoczywszy, wydał drugę edycyą onego pod tytułem:

Fizyka naynowszemi odkryciami pomnożona. w Warszawie u Piłarów 1801 in 8vo.

Dalsze tego dzieła wydanie czyli też przełanie na wcale nowe winniśmy Janowi Bystrzyckiemu, o którym niżej będzie.

2.) Nauka o gatunkach i szukaniu rudy żelaznéy topieniu iéy w piecach wielkich, dynarkach, robieniu miechów drewnianych, stawienia piecow na topienie rudy, o fryszerkach i fryszowaniu żelaza surowego. O robieniu stali z żelaza ciąglego, albo surowego, w ięzyku Francuzkim przez Pana COURTIVRON i Bouch u napisane, a staraniem JW. Hyacynta Małachowskiego na ięzyk polski przełożona, dodatkami wyjętymi z dzieła P. Jars z Encyklopedyi Iwerdońskiéy i z innych opisujących robotę żelaza, stali, sprzączek, pilników, blachy białéy i t. d. pomnożona, przypiskami robot krajowych objaśniona, z 34. kopersztynchami z zagranicy sprowadzonemi. w Warszawie u Piłarów 1782. fol. min. 582 stron.

3.) Opisanie polskich żelaza fabryk przez X. Jozefa Osińskiego staraniem i kosztem JW. Hyacynta Małachowskiego z dziewięcią kopersztynchami do druku podane. w Warszawie u XX Piłarów 1782. in 4to 90. stron.

4.) Gatunki powietrza odmiennego od tego w którym żyjemy, kródko zebrane sposoby nabywania ich, opisane własności doświadczeniami potwierdzone, zażycie iednych do robienia Wód leczących lub strzelania, innych na dochodzenie które powie-

trze zdrowe etc. okazane przez i t. d. z figurami. w Warszawie w Drukarni XX. Piarów 1783. in 8vo 169. *stron.*

5.) Robota machiny powietrznój Pana Mongolfier wyłożona przez X. Joz. Osińskiego. w Warszawie u Piarów 1784. in 8vo 26. *stron.*

6.) Sposób ubezpieczający życie i majątki od piorunów przez X. Joz. Osińskiego wyłożony, z figurami. w Warszawie u Piarów 1784. in 8vo 50. *stron.*

§. Fizyka czyli wiadomość natury i skutków rzeczy pod zmysły podpadających, do druku podana przez X. Józefa LISIKIEWICZA Regensa-Semin. Sandomirskiego i Professora. w Sandomierzu w drukarni JK. Mei. 1779. in 8vo 440. *stron* Księga druga (t. i. tom drugi) *tamże* 1781.

W całym tém dziele, rodak nasz (jak sły-
szę zdania znawców) zrobił układ, podług
którego późniéj autorowie francuzcy dzieła
swoie z niektórymi odmianami pisali. Przyta-
czamy przeto układ całego pisma. W tomie I.
daie autor wstęp do fizyki, i mówi o pierwszych
rzeczy pod zmysły podpadających początkach.
W części pierwszój nauka 1. O rozłożystości
i podzielności ciał. Nauka 2. O ułożeniu, kształ-
cie i postaci ciał. 3. O nieprzenikłości ciał. 4.
O dziurkowatości czyli otworach ciał. 5.
O zwięzłości czyli spoieniu cząstek brył. 6. O gię-
tkości ciał, rzadkości, gęstości i t. d. 7. O sprę-
żystości ciał. 8. O ciężkości w ciałach. 9. O si-
łach brył w ruchomości ich lub spoczynku.
10. O nieruchomości, spoczynności i biegu
brył. 11. O różnych rodzajach biegów i ich pra-
wach. 12. O zawadach czyli przeszkodach ru-
chu brył. W części drugiej nauka 1. O cieple
i zimnie. 2. O smaku i zapachu. 3. O brzmie-
niu czyli dźwięku. 4. O świetle i światłości.
5. O kolorach czyli farbach. 6. O innych ciał

własnościach i o tych które przedtym tajemnem
mi zwano.

W tomie drugim części pierwszey nauka.
1. O planetach w powszechności. 2. O słońcu.
3. O księżycu. 4. O innych planetach. 5. O za-
ciemnieniach planet. 6. O układzie świata i ciał
niebieskich. 7. O gwiazdach. 8. O kometach
9. O ruchu ciał niebieskich. 10. O wpływaniu
ciał niebieskich w tę ziemię.

W części drugiéy wiadomości historyi natu-
ralnéy o rzeczach kopalnych, a w szczególno-
ści 1., o ziemiach kopalnych. 2., o wodach
kruszcowych. 3., o solach kopalnych. 4.,
o solach ziemnych. 5., o elektryzacyi czyli sile
bursztynowania. 6., o kamieniach 7., o sile ma-
gnesowéy. 8., o kruszczach i półkruszczach.

§. Rozmowy filozoficzne o trzęsieniu ziemi pioru-
nach etc. o ułożeniu planet podług Kopernika i o wie-
łości światów z francuzkiego na oyczysty ięzyk prze-
łożone przez J. Z. Z. S. B. w Warszawie w drukarni
Nadwornéy JK. Mci. 1780. in 8vo 96 *stron*.

§. MICHAŁ JAN HUBE urodzony w Toruniu
1737, w roku 1765 Sekretarz miasta Torunia,
od Króla Stanisława Augusta mianowany Se-
kretarzem nadwornym, późniéy dyrektor na-
uk w korpusie kadetów Warszawskich, zmar-
ły 1808. roku na wsi swoiéy pod Warszawą,
autorem iest niektórych dzieł fizycznych w ię-
zyku łacińskim napisanych, które przez to-
warzystwo do ksiąg elementarnych roztrząśnio-
ne, i na polski ięzyk wyłożone, kommissya
edukacyynaza dzieła elementarne dla szkół pol-
skich przepisała, iako to:

- 1.) Wstęp do fizyki dla szkół narodowych pierwszy
raz wydany. w Krakowie w drukarni szkoły głó-
wnej Kor. 1783. in 8vo 406 *stron* z 6 *tablicami*.

Tłómaczenie z łacińskiego na język polski jest dziełem X. KOCA (Exiezuity) Professora fizyki.

- 2.) Fizyka dla szkół narodowych. Część I. Mechanika, pierwszy raz wydana. w Krakowie w druk. szkoły głównej 1792 in 8vo 536 stron z 13. tablicami.

Wyszło ieszczé następujące Hubego dzieło w języku polskim:

- 3.) Listy fizyczne czyli nauka przyrodzenia do pospolitego pojęcia przystosowana przez Michała Hube dyrektora generalnego nauk, Prof. Fizyki i wyższej matematyki w szkole rycerskiej. Część I. w Warszawie u P. Zawadzkiego 1791 in 8vo 461. stron.

Czyli więcéy tego dzieła w języku polskim wyszło niewiemy.

Inne zaś Hubego pisma podług spisu u Goldbeka (*Literär. Nachr. v. Preussen* tom I. k. 58.) są:

- 4.) *Versuch einer analytischen Abhandlung von Kegelschnitten.* Götting. 1755. in 8vo.
 5.) *De figura telluris ad Fr. Büsching.* Gött. 1761 in 4to.
 6.) *VOLTAIRE Geschichte des Russischen Reichs unter Peter dem Großen, erster Theil. Aus dem Französischen übersetzt.* Frankfurt am M. 1761. in 8vo.
 7.) *Reflexions sur l'Architecture.* Coen. et Leipz. 1765. in 8vo.
 8.) *Abhandlung auf was für eine Art ein festerer und stärkerer Damm, als sonst gebräuchlich gewesen, aufgeführt werden könne; eine von der naturforschenden Gesellschaft zu Danzig gekrönte Preisschrift. In der Sammlung der Jablonowskischen Preisaufgaben.* Danzig 1766. in 8vo.
 9.) *Eine Abhandlung mit der Devise: Curarum dulce lenimen,* welche 1777. zu Warschau

in der physischen Klasse (nie wiemy iakiego to towarzystwa) den Preis erhalten hat.

- 10.) *Der Landwirth oder Entwicklung der allgemeinen Grundsätze des Ackerbaues durch Naturlehre und vieljährige Beobachtung. Erster Band in 4. Stücken. Warschau 1779. 1780. in 8vo.*

Nie wiem czyli więcéy wyszło.

- 11.) *Verschiedene Abhandlungen und Aufsätze in den Act. Erudit. im Hamburgi. Magazin, in Hannoverschen und Thornschen Anzeigen.*

- 12.) *Physikalische Briefe oder vollständiger Unterricht in der Naturlehre. In einer Reihe von Briefen, mit Kupfern. Neue ganz umgearbeitete Auflage von Michael HUBE, General Direktor und Professor in Warschau. Leipzig b. Göschen 1802. in 8vo maj. 4 tomy. (ob. wyżéy Nro 3.)*

§. Epokinatury przez Pana Buffon wydane w ięzyku francuzkim, przez Stanisława STASICA wytlómaczone na ięzyk polski, z dodaniem myśli i niektórych uwag. u Warszawie u Grela 1786 in 12mo. Edycya druga pomnożona nowemi uwagami nad ziemią polską. w Krakowie u Maia 1803 in 8vo 344 stron.

§. O Elektryczności uważanéy w ciałach ziemskich i atmosferze przez Franciszka SCHEIDTA. w Krakowie 1786. w drukarni szkoły głównéy in 8vo 226 stron.

Franc. Szeyt był Professorem fizyki w akademii Krakowskiéy, późniéy Professore m Chemii gimnazyum wotyńskiego w Krzemieńcu, gdzie umarł 1808 roku.

§. O Elektryczności sztuczney i naturalnéy X. Jana Becaria księgi dwie z włoskiego na polski przez X. Bonifa. JUNDZIŁA przełożone. w Wilnie w drukarni JK. Mei XX. Piłarów 1786 in 8vo 509 stron.

§. Nauka o napuszczaniu wody powietrzem kwasowem w trzech częściach zamknięta, z dzieł oryginalnych sławnego *Pristleia* wyięta, przydatkiem zaś opisującym sposoby prostsze naśladowania wód mineralnych z innemi wiadomościami ztąd wynikającemi i do poiętności wszystkich przystosowanemi powiększona,

384 *Umiejętności przyrodzenia*

z figurami na miedzi rżniętymi. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo. 163 *stron.*

Autor iest Andrzej TRZCIŃSKI kanonik Krakowski, wysłużony professor w akad. Krakowskiéy.

§. Dyssertacya o trzęsieniu ziemi na rocznicę założenia akademii Krakowskiej od Kazimierza W. na sessyi publiczney w roku 1786 przez Andrzeia TRZCIŃSKIEGO. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo 74 *stron.*

§. Fizyka Jana Polikarpa Explebana przez G. LICHTENBERGA nowemi wynalazkami i nayswieższemi odkryciami pomnożona dla pożytku powszechnego wydana. w Krakowie w drukarni szkoły głównéy 1788 in 8vo 300 *stron.*

§. Albert nowy czyli terażniejszy albo sekreta nowe doświadczone i approbowane, podane do druku roku 1770 w Paryżu, a teraz świeżo na polski ięzyk przetłómaczone w r. 1790. w Wilnie w drukarni JK. Mci Rzeczpłtcy i XX. Piarów 8vo 240 *stron.*

Jest to mieszanina mniemanych sekretów fizycznych, lekarskich, chemicznych i t. d. iakie się wielkiéy publiczności zazwyczaj podobają.

§. Nauka chymiczna sławnego Jakóba Spielmana z łacińskiego na polski ięzyk przełożona przez Józefa KRUMŁOWSKIEGO aptekarza w mieście Kazimierzu przy Krakowie. w drukarni szkoły głównéy koronnéy 1791 in 8vo 581 *stron.*

§. Dyssertacya o pomocy nauk fizycznych do wzrostu fabryk i ekonomii krajowéy, czytana dnia 29 Września r. 1792 przez W. KŁOSOWSKIEGO. w Krakowie in 4to.

§. Silnie czyli oszczędzenie zdrowia pracujących około ciężarów dla użytku powszechnego przez W. JX. Wacława Hrabie SIERAKOWSKIEGO proboszcza katedralnego krakowskiego wydane pracą i
ko-

kosztem autora z figurami. w Krakowie w drukarni szkoły głównéj 1799 in 8vo 127 stron.

§. Fizyka przez M. J. Bryssóna po francuzku napisana a przez CHOYNICKIEGO przetłomaczona. w Wilnie u Piarów 1800 in 8vo 3 tomy.

§. Rozwagi o konduktorach czyli ściagu materyi piorunowéj albo o ustrzeżeniu się piorunów przez Jerzego Grzegorza KNIAZIEWICZA. w Wilnie u Jasińskiego 1801 in 8vo 1½ arkusza.

§. JĘDRZEJ ŚNIADECKI doktor filozofii medyc. professor chemii i farmacyi w uniwersytecie Wileńskim członek król. towarzystwa przyjaciół nauk w Warszawie, i medycznego w Wiln. stanowiący w narodzie naszym epokę w umiejętnościach fizyczno-chemicznych, autorem iest następujących dzieł oryginalnych:

- 1.) Początki chemii stósownie do terażniejszego téj umiejętności stanu dla pożytku uczniów i słuchaczów ułożone i za wzór lekcyi akademickich służyć mające. w Wilnie w druk. akadem. 1800 in 8vo 2 tomy 401 i 326 stron prócz słownika chemicznego na 2 i pół arkusza. Druga edycja w Wilnie u Zawadz. 1807 in 8vo 2 tomy 520 i 355 stron.
- 2.) Teorya iestestw organicznych. 1 tom w Warszawie w drukarni przy Nowolipiu 1804 in 8vo 264 stron. Drugi tom w Wilnie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 454 stron.

Dzieło to przełożone na ięzyk niemiecki, pod tytułem:

A. Sniadecki's Theorie der organischen Wesen, aus dem Polnischen übersetzt von J. Moritz. Königsberg b. Unzer 1810 in 8vo 265 stron. Rozbiór tego pierwszego tomu, znajduje się w *Allgem. Literat. Zeit.* 1812 Nro 12. p. 92, gdzie między innemi, recenzent, tłómaczenie tylko znający, mówi iż dzieło to pełne bystrego dowcipu, zasługuje na uwagę fizyologów. Czyli tłómaczenie drugiego tomu, którego wspomniony re-

cenzent z upragnieniem wyglądał, z druku wyszło, nie wiem.

- 3.) 'O rozpuszczeniu rzecz do towarzystwa królewskiego przyjaciół nauk w Warszawie, posłana w Maiu roku 1805 przez Jędrzeia Sniadeckiego i t. d. w Wilnie nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego in 8vo 45 *stron*.

Pismo to drukowane także w rocznikach król. towarz. przyjaciół nauk, w tomie piątym od karty 521 — 554.

- 4.) Rozprawa o nowym metalu w surowej platynie odkrytym przez Jędrzeia Sniadeckiego. it. d. Czytana na publicznym posiedzeniu Imperatorsk. uniwersytetu Wileńsk. 28. Czerwca 1808 d. s. w Wilnie nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego in 8vo 27 *stron*.

§. JAN BYSTRZYCKI Piiar, urodzony na Wołyniu 1772. Professor fizyki w szkołach Piiarskich w Warszawie, członek król. towarzystwa przyjaciół nauk, towarzystwa do ksiąg elementarnych, i król. towarzyst. rolniczego, wydał po zeyściu Józefa Osńskiego tom drugi iego fizyki, odmieniwszy co do wielu rzeczy porządek i wykład, i pomnożywszy nowemi odkryciami w Warszawie u Piiarów 1803 in 8vo. Całe to dzieło z wielu poprawami i dodatkami na nowo wydane przez Bystrzyckiego w Warszawie u Piiarów 1806 we dwóch tomach. Przedrukowane *tamże* 1810

Przełożył nadto Bystrzycki i wydał:

Filozofią chemiczną *Fou croy* (Furkroa) z francuzkiego. w Warszawie u Piiarów 1808 in 8vo.

§. O wodociągu nieprzestannym wynalezionym przez pewnego amatora Literat. w historyi naturalnej oraz tegoż autora niektóre ogólniejsze i ciekawsze uwagi około powietrza, ognia, życia zwierzęcego. w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 8vo 184 *stron*.

Autor bezimienny pisma tego jest pewien obywatel litewski miłośnik nauk, którego skromności przez odkrycie nazwiska ubliżyć nie chcemy,

§. Traktat początkowéy Fizyki R. J. Haüy dzieło przeznaczone dla nauki szkół francuzkich, tłómaczone przez X. Aloizego KORZENIEWSKIEGO zakonu kazn. Demonstratora fizyki przy gabinecie fizycznym XX. Dominikanów Grodzieńskich. w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 8vo maj. 2 tómy 320 i 347 stron.

Zdanie o oryginale i tłómaczeniu przez Jędrzeia Sniadeckiego napisane, w dzienniku Wileńskim 1806 Nro 12 Miesiąc Marzec k. 267 — 295. Co do tłómaczenia powiedziano tam, że polszczyzna wcale nie jest poprawna i iasna.

§. ONUFRY MARKIEWICZ Woyski Halicki rodem z Nowogrodzkiego w prawnictwie biegły, sprawował interessa domu Chodkiewiczów przez lat kilkanaście. Do niepospolitych zalet duszy łączył wyborne przymioty serca. Umarł 1807 roku w Litwie. Pismo iego *Ostopniowaniu natury w utworzeniu człowieka* druk. w dzienniku Wileńskim 1806 Luty k. 178 — 206 i Marzec k. 297 — 319. Są to uwagi z ogólnéy fizyki nad przyrodzeniem człowieka i rozmaitemi stopniami iego doskonałości. Z tego powodu możnaby pismo to mieścić i między dziełami o antropologii filozoficznej.

Pozostało się prócz tego wiele rękopismów po nim między któremi mnóstwo poezyi. Wszystkie są w ręku Hrabiego Alexandra Chodkiewicza Półkownika woysk polskich.

§. Jana Jakoba Eberta początki celniejszych kunsztów i umiejętności dla użytku młodzieży z niemiec-

kiego przełożone, z figurami. w Krakowie u Gertnera in 8vo 2 tomy 211 i 237 *stron*.

§. Lekcyje elementarne z fizyki, hydrostatyki, astronomii i meteorologii z traktatem o sferze przez pytania i odpowiedzi, wydane po francuzku w Paryżu r. 1798 przez P. le Cotte a teraz na polski język przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Missyonarzów 1809 in 8vo 188 *stron*.

Dziółko dla szkół mieyskich i w edukacyi prywatnéj pożyteczne.

§. Cuda i osobliwości natury i sztuki w różnych znaydujące się kraiach. z kopersztynchami. w Krakowie nakładem Józefa Mateckiego 1811 in 8vo 2 tomy 223 i 153 *stron*.

§. Nauka o rozbiorze roślin podług zasad fizyczno-chemicznych przez D. Zygm. Fryd. Hermbstaedta (Hermeszteta) tajn. Konsyl. Profes. i t. d. z niemieckiego na polski język przez E. O. Klemensa NOWICKIEGO ucznia wydziału akademicko-Warszawskiego nauk lekarskich wyłożona. Tudzież Chemiczny probierczy gabinet czyli wiadomości o użyciu i własnościach odczynników (*reagentium*) przez D. J. Trommsdorff (Tromsdorfa) profesora chemii i aptekarza w Erfurcie, z niemieckiego wyłożony przez tegoż. w Warszawie nakładem i drukiem Wikt. Dąbrowskiego bez roku (lecz 1812) in 8vo Oba te pisma przypisane Professoróm wydziału lekarskiego, zawierają 168. *stron*.

§. Nauka o rozbieraniu wód mineralnych i sztuczném ich przysposobianiu przez E. O. Klem. NOWICKIEGO i t. d. w Warszawie nakładem i drukiem W. Dąbrowskiego 1813 in 8vo 100 *stron*.

Dziółko to przypisane Józefowi Celińskiemu Professorowi Chemii i farmacyi.

§. 2. Botanika, Zoologia, Mineralogii.

Aby uniknąć rozdrobienia podziałów, wliczam w iednym paragrafie pisarzy o różnych

częściach historyi naturalnéj traktujących, zwłaszcza że tym sposobem uniknie się pewnego powtarzania, ponieważ wielu z tychże pisarzy, w dziełach swoich wszystkie, albo przynajmniej rozmaite części umiejętności przyrodzonych objęli. Nawiasem przytoczone, niekiedy bardzo gruntowne i ciekawe wiadomości, historyi naturalnéj kraju polskiego dotyczące się, znaleźć można w historykach lub ieografach iak n. p. w dziełach Macieja z Miechowa, Zygmunta Herbersteyna, Macieja Strykowskiego, Cellaryusza, Boplana, i innych. — Zanim botanikę, mineralogią i zoologią zaczęto wykladać systematycznie, tłómaczyło i opisywało wielu naszych pisarzy zwłaszcza medyków, własności ziół i roślin, przymioty i własności różnych minerałów, iako też zwierząt wszelkiego rodzaju, mając osobliwie na widoku naukę lekarską. Tego to rodzaju są pisma Falimierza, Spiczyńskiego, Marcina z Urzędowa, Siennika, Syreniusza (obacz niżej uwagę przy zielniku tego ostatniego na k. 397). Podobnież autorowie w poprzedzającym §. fizyki wymienieni, obeymują wiele rzeczy tutaj należących zwłaszcza co do mineralogii, odsyłamy tam przeto czytelnika.

DIUKLOS w dziele *Essais sur l'histoire lit. de Pol.* (obacz w Tomie I. k. 53.) w szczególności mówi o pisarzach historyi naturalnéj aż do iego czasów, i przyłącza wyimki z dzieł opisanych. X. Bonifacy Stan. Jundził zaś umieścił w dziele swem: *Opisanie roślin litewskich* wydanem 1791 roku od k. 39 — 50. wiadomość o stanie botaniki w Polsce. Zdania iego

o dziełach botanicznych tamże wyrzeczone, przytaczamy mówiąc o każdym z autorów w szczególności. Teraz przystępujemy do wyliczenia dzieł samych.

§. Josse WILLICHIUS. rodem z Reszła w biskupstwie Warmińskim, był nie tylko na naukach w akademii Krakowskiéy, ale i późniéy długo w témże mieście przebywał. Napisał on w roku 1523 rozprawę pod tytułem; *De salinis Cracovianis*, którą przypisał Bonnerowi swemu Protektorowi. Rozprawa ta późniéy dla swych zalet przedrukowana była w roku 1645, a Micler umieścił ją w swym zbiorze historyków polskich w Tomie I- k. 798 i następnych. Diuklos nakarcie 164 mówi o zaletach autora.

§. SZYMON z ŁOWICZA, który w Krakowie pod przewodnictwem ziomka swego Cypryana z Łowicza sławnego filozofa i medyka, do tychże się nauk przykładał, i naprzód mistrzem nauk wyzwolonych a późniéy i doktorem med. mianowany, był nadwornym lekarzem Jędrzeia Krzyckiego Prymasa, a po jego śmierci (która przypadła w roku 1537) został lekarzem nadwornym u Piotra Opalińskiego Kasztel. Gnieźnień.

Pisał Szymon i wydał dzieła do nauki lekarskiéy należące, o których przy medycynie wspomniemy. Tu zaś należy iego pismo o ziołach które wyszło pod tytułem:

Aemilius Macer de herbarum virtutibus (t)

(t) MACER AEMILIUS poeta Rzymski żył za Cesarza Augusta i umarł we 3 lata po Wirgiliuszu. Poema iego *de herbarum virtutibus* wydane przez Rob. Stefana i innych, poczytnie Fabrycyusz in *Bibliot. Lat.* za dzieło późniejsze niesłusznie Makrowi przypisane.

cum veris figuris herbarum gradulationes simplicium cum nomenclatura et interpretatione polonica herbarum et morborum secundum seriem Alphabeti. In calce hujus operis addita est expositio terminorum obscurorum in hoc opere per Simonem de Lowicz artium et medicinae doctorem. Cracoviae ex offic. Ungler. in 8vo sine anni indic.

Janocki (in *Janocianis*, I 172) i Sołtykowicz (o akad. Krak. na k. 201.) tak to dzieło przytaczaia; lecz Jundziłł w opisanii roślin litewskich w roku 1791 wydaném, kładzie 1537 rok téj edycyi. Znayduiesię w bibliotece akad. Krakowskiéy.

J. STEFAN FALIMIERZ, w zielniku Marcina z Urzędowa nazywany **PHALINURUS**, **PHALIMIRUS**, albo też **STEFANKIEM**, z dodatkiem że był Rusin, wydał 1534 roku dzieło obeymujące różne części historyi naturalnéy we wzgledzie lekarskim. Opis exemplarza tego rzadkiego pisma, znaydującego się w bibliotece Xięcia Czartoryskiego w Puławach, udzielony przez W. Felicjana Biernackiego w skróceniu tu umieszczamy.

Księga ta in 4to min. na $4\frac{1}{2}$ cala gruba, nie mająca tytułu, poczy na się od dedykacyi w tych wyrazach:

Wielmożnemu Panu Janowi Grabi z Tęczyna Woiewodzie Podolskiemu Staroście Chełmińskiemu etc. Panu swemu miłosciwemu Stephan Falimierz służbę pokorną.

Umysł then mój przełożenia tych ksiąg lekarskich z łacińskiego ięzyka na polski Wielmożny Panie dwie osobliwie przyczyny ktemu przywiodły. Aczkolwiek i ta by była niemala tego przyczyna, iż mój wielki łaskawiec Pan H. S. i wiele innych dobrych przyiaciół za to mię żądali i pracz swych przy mnie (i inne-

mięgo miłości pana Krakowsk. posługami zatrudzone-
mu) nie litowali. Szczegom się ia tak miłym przyzacie-
lom wymówić nie umiał. A zwłaszcza iż mój miły
Floryan (t. i. Ungler drukarz) swego wielkiego na-
kładu nietylko nielitował, ale też ustawiczną robotą
swą około tego tako pilnował, iakoby nasnadnięty, nale-
pięty, nachędożęty nowemi literami i cudnemi figura-
mi ty polskie księgi ozdobił i ochędożył.

Ta dedykacya zajmuie dwie strony, a na
końcu liczba 1534.

Potem następuią różne rozdziały i części
z napisami: *Tabula generalis de herbis* — *Index
infirmorum*. Opis różnego rodzaju roślin z wy-
obrażeniem ich rycin na drzewie — O rze-
czach żywych ku lekarsztwom służących na
przód o zwierzętach o ptaczach i orybach (*przy
opisie każdego zwierzęcia, iest przyłączony wizeru-
nek rżnięty na drzewie*). O kamieniach drogich —
Nauka o poznawaniu uriny — Traktat o rodze-
niu człowieczym iako a którymi obyczaiami
płód z żywota matek swogich wychodzi na
świat -- Jako poznać przemienności powietrza
według aspektów — Traktat, to iest nauka pu-
szczania krwi. — Nauka o biankach, na któ-
rym mieszczu postawione kczemu służą — Na-
uka barwierska.

Na ostatnięty karcie znayduieł się drukarza
zalecenie które dla wielu osobliwości tutaj
umieszczamy:

Florian Unglerius wysocze zacznym korony Pol-
skięty obywatelom.

Nie iest rzecz wszem wam pospolicie tajemna wy-
socze zaczni mężowie, a tēy to sławnęty korony obywa-
tele, iż ten ięzyk wasz tak sławny tak dawny, tak
święty w niedbałość ludzką przyszedł a snadź przez ob-
cy naród mało w nieupadek. Zasiętymi raz a zrządze-
nia Bożęgo ku pierwēy swēy sławie i zacžności przy-

chodzi. I też w piśmie, w sprawach, w nauce, w obyczajach, w zakonie tak wielmi kwitnie, za się ze wszemi koronami też nychwalebniejszemi zarówno nieśmiem rzec przewyssa. Bo thym sposobem wieku naszego ten wielki doktor Eras. Roth powiada i pismem dowodzi — przytacza tedy *Juvenalisza, Ezopa, a nawet Alexandra W.* i tak kończy: Tego dla mogę się y ia w tym u was pochełpić. Gdym to obaczył: nie thak pożytku swego szukając, iako thego wielmi lutniacz praczem się téy naprzód i przed innemi podiał, zem księgi polskie nigdy niebywałem buksztaby drukował. Jusz teraz to pismo na wsze strony rozszerziło się i rozszerzać się będzie. Jedno wy mili Polaczy rozmiłujecie się ięzyka swego. Ten niech przodkuie ten niech dziedzi czy. Bociem muszę prawdę powiedzieć przez obczy ięzyk w obcze ręce państwa zachodziły. Miéycie się dobrze.

§. Hieronim SPICZYŃSKI Rayca Krak. i lekarz Zyg. Aug. Króla wydał w ięzyku polskim: o *Roslinach zwierzętach i rodzeniu człowieka*, dzieło dość wielkie drukowane w Krakowie u Łazarza 1554 in fol. Tak przytacza Janocki (*in Janocianis II. 263*) dodając, iż exemplarz tego rzadkiego dzieła znaydował się w Warszawie w bibliotece Ignacego Potockiego pisarza W. X. Lit. Janocki nazywa Spiczynskiego pierwszym pisarzem o Botanice w ięzyku polskim, i takie powszechne było zdanie, ponieważ o Falimierzu nie wiedziano. Zielnik Spiczynskiego wydany z dodatkami późniéy przez Marcina Siennika pod takowym tytułem:

§. Herbarz to jest ziół tutecznych postronnych y zamorskich opisanie, co za moc mają, a iako ich używać, tak ku przestrzeżeniu zdrowia ludzkiego iako ku uzdrowieniu rozmaitych chorób. Teraz nowo wedle Herbarzów dzisieyszego wieku y innych zacnych medyków poprawiony. Przydano *Alexego Pedemonta*

394 *Umiejętności przyrodzenia*

na księgi ośmiory o tajemnych a skrytych lekarstwach etc. w Krakowie w drukarni Mikoł. Scharfemberga 1568. in fol. 628 *stron* prócz wstępu i reiestrów.

Jest w bibliotece Kalet. Kwiatkowskiego w Warszawie, a niecałkowity exemplarz w zbiorze Hrabi Suchodolskiego Szefa w wydziale wojennym.

Autorem czyli raczćy wydawcą tego Zielnika iest Marcin SIENNIK, podpisany na pierwszćy karcie i na końcu przedmów do każdćy księgi, gdzie niegdzie zaś początkowemi tylko literami M. S. oznaczony. Jest to właściwie dzieło Hieronima Spiczyńskiego z odmianami podług zielnika Matthioli współczesnego Włocha; tłómaczenie zaś xiąg Pedemontana iest zupełną własnością Siennika.

Posłuchaymy co mówi drukarz w przedmowie, że „nielituiąc ani nakładu ani pracy swoićy, drukował oto *znawu* ten herbarz, ponieważ często się o nim ludzie pytali, prosząc aby go do swćy officyny znówu wziął. Acz był umyślił wydadź herbarz nowy, wybrawszy z herbarzów owego czasu zacnych doktorów, którzy rozmaite herby pisali, ale iż człowieka tym czasem do tego potrafić nie mógł, któryby się téy pracy podiał, a do tegoby nakładu takiego uboga moia maiętność niewyniosła, a zwłaszcza gdyby *figury zioł nowo właśnie wykonterfetowane* były, musiałem to na stronę odłożyć. A wszakże, żem baczył, iż ludzie temu się herbarzowi przyzwyczaili, dałem go trochę gdzie potrzeba była, poprawić, naywięcćy w tym Mathiola zacnego tych czasów medyka naśladiując.”

Naywięcący rzecz całą objaśnia przedmowa na k. 417. której napis: *Przedmowa Hieronima Doktora tego który stary herbarz ten pisał.* Przedmowa ta zaczyna się w tych wyrazach: "Za to mam iż żaden mądry lekarz nie będzie się o to gniewał, gdyż my choć nie lekarze ale w nauce gwiazdeczney nieco rozumiejący, w lekarskie nauki nieco się wmiatamy." Wyrazy te nie zgadzają się z wiadomością podaną przez Janockiego, który (iako się wyżej wspomniało) Hieronima Spiczynskiego wyraźnie lekarzem *Zygmunta Augusta nazywa. Lecz i wyrazy napisu *Hieronim Doktor* a w texcie znow że *nie lekarz* są w sprzeczności z sobą, chyba że nazwisko doktora oznaczało dostojność wydziału teologicznego lub prawniczego; czas i badanie rzecz całą objaśni.

Dzieło to Siennika, zawiera rozmaite części historyi naturalnej, osobliwie ze względem na użycie lekarskie dla ludzi którzy bez lekarza chcą sobie w przypadku radzić. Prócz wykładu roślin, ich użytku i mocy, jest także o bydłach domowych, o rybach, ptakach, o kruszczach i kamieniach. Dalej o znakach choroby — o czyszczeniu krwi.

W księdze osmyj jest nauka iako się ustrzedz powietrza morowego i iakiemi lekarstwami nabytego pozbyć.

Na stronie 489 zaczyna się księgi Alex. Pedemontana o lekarstwach na różne choroby i przypadki.

Siennik wydał inne jeszcze dzieło (iako znajduje w konotatkach Lindego) pod tytułem:

Lekarstwa. w Krak. w druk. Łazarza Andrysowicza 1564.

§. Herbarz Polski D. Marcina z URZĘDOWA, medyka Jana Tarnowskiego. w Krakowie w drukarni Łazarzowéy 1595 fol.

Wydany był ten zielnik przez Jana Firlewicza; bo autor dawno już zszedł wprzód ze świata. Lecz to ma być już druga edycja, iak znayduję między konotatkami w rękopismie Lindego, pierwsza zaś miała wyysść 1562 roku. Marcin z Urzędowa poprawiając uchybienia swych poprzedników, mowi n. p. na k. 157 „Phalinurus (t. i. Falimierz iak się powiedziało wyżej na k. 391) napisał wiele błędów około czarnuchy, którą miał znać dobrze bo był Rusin.” Podobnie na k. 165 pisze, że „względem wątrobnego ziela nietylko *Stephanek* (t. i. zapewne także Stefan Falimierz). ale więcej PANDECTARIUS aptekarski uczynił błędów.” Pyta się tutaj, kto to był ten Pandektaryusz i co on pisał?

§. SZYMON SYRENIUSZ, SYREŃSKIM nazwany w własném dziele od wydawcy (u), Professor medycyny w akademii krakowskiej od roku 1589 (iak świadczy Soltykowicz o akad. krak. k. 51). Napisał w ięzyku oyczy-

-
- (u) Przy końcu zielnika gdzie jest rozprawa z takowym tytułem: *Uwagi o okrucieństwie które popełniają żydzi na dzieciach chrześcijańskich przez Szymona Syreńskiego Medyka Krakowskiego.* -- Na książce jednéj którą Syreniusz posiadał widziałem takowy napis zapewne jego własnoręczny: *Ego sum Simonis Sireni Sacrani.* Pyta się, co tu znaczy wyraz SACRANUS? czyli to jest wzięte od miejsca rodowego czyli od innéj okoliczności? -- Niewiadomy mi rok śmierci ani lata życia Syreniusza, lecz wydawca Gabr. Joannicki pisze na k. 1533. te wyrazy: „Zostały po śmierci autora niektóre figury opisanych ziół w tych księgach, którą ón dla starości, bo 70 lat dobrze był przeszedł, niedożywał i opuścił. Te się tu przy końcu położyły”.

stym (w) wielkie dzieło wydane pod tytułem:

O przyrodzeniu i użyciu ziół. w Krakowie w drukarni Bazylego Skalskiego. 1613 in fol. 1534 stron. (*Jest w bibliotece król. towarz. Warsz. przyjaciół nauk.*)

Dzieło to po śmierci już Syreniusza wydane z druku staraniem Gabryela Joannickiego Professora medycyny w akad. Krak., a nakładem Anny królowny szwedzkiej, naszego Zygmunta I. wnuczki a Zygmunta III. siostry rodzonej, która w zielnictwie się kochając własnymi rękami układała sobie zielnik żywy, z którego szczątki dochowywano w Nieświeżu w bibliotece Xiążąt Radziwiłłów, iak świadczy Janocki (*in Janocianis* II, 257).

Dzieło Syreniusza iako najpóźniejszy wielki nasz zielnik, przed wszystkiemi poprzedzającemi ma pierwszeństwo. Jundzill w przytoczoném miejscu takie daie o tym zielniku zdanie: „Dzieło godne zaiste poszanowania z którym w owych wiekach przyięte było, godne i teraz naszego poważania, iako zawierające w sobie wszystkie znaiome pod ów czas około roślin lekarskich obserwacye. W niém wynalazki Dyoskoryda, Matiola, Fuchsa, Arabów i t. d. pracowicie zebrane, w niém prawie wszystkie krajowe w medycynie uży-

-
- (w) Przez osobliwszą pomyłkę znajduje się w Jundzilla opisaniiu roślin Litew. 1791 roku na przodzie, gdzie mowa o stanie botaniki w Polsce, że Syreniusz napisał swe dzieło w języku łacińskim, a Bazyl Skalski przełożył je na język oyczysty, z dodatkiem, że pokilkakrotnie przedrukowane było; w przypiskach zaś wymienione edycye: w Krakowie 1613 in fol. i w Warsz. 1632 in 8vo. — My żadnego przedrukowania Syreniuszowego zielnika nie znamy, a przytoczona edycya Warszawska 1632 in 8vo może iest tylko wyciągiem z Syreniusza.

wane rośliny opisane, w niém staropolskie roślin nazwiska aż do naszych czasów dochowane, w niém użycie onych lekarskie, ekonomiczne, rzemieślnicze, wyrażone." Daléy o naszych zielnikarzach w ogólności, tak pisze Jundził: „Ale oddawszy hólđ winnéy wdzięczności tym, iż tak rzekę prawdziwym w kraiu naszym botaniki fundatorom, dzieł ich, co się o innych współczesnych ma rozumieć, prawdziwie botanicznemi nazwać nie mogę. Gdyż mając zawsze medycynę w przednieyszym prac swoich zamiarze, o dokładne opisy roślin niedbali; a przestając częstokroć na mianowaniu opisanych od cudzoziemców gatunków, własnemi doświadczeniami stwierdzić ich obserwacyi niestarali się. Rys gruby rośliny na drewnianych tablicach wyrity, dostatecznym byđź się zdawał do rozpoznania wątpliwych lub nieznaionych gatunków; obserwacye lekarskie według nauki Galena, na stopniach chłodzenia lub ogrzewania, suchości lub wilgoci, całą medyczną tajemnicami niby pokrytą składały umiejętność; i nie dziw, bo i najsławnieysi pod ów czas w Europie mężowie, *Bauhinowie*, *Aldrowandus*, *Kamerarius* i t. d. nie więcéy ani dokładniéy w téy mierze pisali. Z wiekiem Władysława IV. gdy inne nauki ku schyłkowi mieć się poczęły, botanika prawie cale zaniedbaną została."

§. ADALBERTI OCZKO *descriptio herbarum. Cracoviae. 1581.*

Jak przytacza Jundził na przodzie dzieła *opisanie roślin Litewskich. 1791.*

§. CAZIMIR HERKA *Theol. et med. Prof. de herbis et cibis.*

Przytacza Jundził na czele opisania roślin Litew. 1791 wydanego.

§. ADAM ZALUZIAŃSKI w drugiéy połowie szesnastego wieku żyjący, pierwszy postrzegł w roślinach różnicę płci i w dziele swém *Methodus herbaria* światu ogłosił, lecz odkrycie to aż do czasów Linusza zaniedbane było. Nazywają wprawdzie cudzoziemcy, iak n. p. Pultney w dziele *Essais historique et biographique sur les progrès des connoiss. botan. en Angleterre. Vol II. Chap. XVI. Diuklos hist. liter. de Pologne* p. 389 i inni, Zaluziańskiego polakiem, lecz my idąc za przekonaniem, wyznaiemy iż Zaluziański był Czechem, w Pradze mieszkał i tamże dzieła swe wydawał. Nie chcemy bowiem z uszczerbkiem sławy pobratymczego narodu, naszey pomnażać.

§. WOYCIECH GOSTKOWSKI herbu Junosza, wydał z druku:

Sposób iakim góry złote i srebrne w królestwie polskiem zepsowane naprawić 1622. in 4to iak świadczy Niesiecki Herb. II. 278.

§. JAN JONSTON rodem z Szamotuł w Poznanskiem, żyjący od 1603 do 1675. zwiedził obce kraie pokilkakroć, będąc przewodnikiem raz młodych Kurczbachów, drugi raz Bogusława Leszczyńskiego i Władysława Dorohostajskiego, nakoniec osiadł zupełnie w Lesznie, gdzie iako lekarz nadworny Bogusława Leszczyńskiego i pierwszy lekarz powiatowy w Lesznie, mimo chlubnych wezwań z za granicy, Polski opuścić nie chciał. Jednakże ostatnie dni życia przepędził we wsi Cybendorf, maiętności nabytęj w Xięztwie Lignickiem,

gdzie pracami uczonemi zaięty, zjednał sobie imię Polihistora, celując iednak osobliwie w historyi naturalnéy, o któręy dzieła iego wydane, do dziś dnia są szacowane, iuż to przez stosowność układu, iuż przez wyborne wizerunki zwierząt i roślin rżniętych na miedzi przez sławnego Matensza Meryana. Posiadał Jonston 15 ięzyków, lecz ani w oyczystym ani w żadnym innym prócz łacińskiego, stosownie do wieku, dla publiczności nie pisał. Jonston którego przodkowie pochodzący ze Szkocyi osiedli w Polsce, od samychże Polaków, dla zachowania dawnego familiynego nazwiska i z powodu wydanych dzieł za granicą po większēy części, iako Polak mało komu znany, przez Jerzego Chryst. Arnolda D. Med. który dokładnie żywot iego i prace uczone opisał, oyczynnie że tak powiem przywrócony został. Biografia ta czytana na publiczném posiedzeniu Warszaw. towarzy. przyjaciół nauk 1805 roku, drukowana iest osobno, tudzież w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie VII. k. 132 — 151. Szkoda tylko iż w obu tych wydaniach uczone autora przypisy wskazujące rozmaite dzieł Jonstonowych edycye, nie są umieszczone. Wiadomośc ninieysza o Jonstonie i dziełach iego z rękopismu Arnoldowego wyięta. — Wymieniwszy dzieła Jonstona do historyi naturalnéy należące, wyliczemy i inne:

- 1.) *Thaumatographia naturalis in decem classes divisa in quibus admiranda coeli, elementorum, meteorum, fossilium, plantarum, avium, quadrupedum, exsanguium piscium, hominis. Amstelodami apud Joh. Janssonium 1630 in 12mo.*

Pismo to wydał Jonston bawiąc się w Leydzie

dzie z młodemi Kurczbachami, przypisał ie Bogusławowi Leszczyńskiemu, później swemu uczniowi. Miało ono służyć za przewodnika w nauce historyi naturalnéj, przedrukowane tamże z poprawami i dodatkami 1633 in 12mo. Czwarta edycja poprawna przez autora, wyszła w Amszterdamie u Jansona 1661 in 12mo, a ostatni raz za życia autora w Wrocławiu i Amszterdamie u Treszera 1665 in 8vo. Dziełko to było także tłómaczone na ięzyk francuzki.

- a.) *Theatrum universale historiae naturalis. Francof. a. M. impensis et cum tabulis aeneis Matthaei Merian* 1650 i następnych in fol.

Dzieło to obszerne historyi naturalnéj wychodziło częściami w następującym porządku:

- a.) *Theatrum universale de avibus libri VI cum tabulis LXII. Francof. imp. Mat. Merian.* 1650.
b.) *Historiae naturalis de exsanguibus aquaticis, libri IV. cum tabulis XX.* tamże tegoż roku.
c.) *Historiae naturalis de piscibus et cetis libri V, cum tabulis XLVII.* tamże 1651.
d.) *Theatrum universale omnium animalium quadrupedum libri IV cum LXXX tabulis* tamże 1652.
e.) *Historiae naturalis de insectis libri III. cum tabulis XXVIII.* tamże 1653.
f.) *Historiae naturalis de serpentibus et draconibus libri II. cum tabulis XII.* tamże tegoż roku.

To wydanie Frankfurtskie iest w bibliotece Liceum Warszawskiego, prócz textu do części zwierząt czworonożnych pod literą d wymienionéj, kopersztychy zaś są wszystkie.

Miał Jonston poprawy i dodatki do tego dzieła napisane pod tytułem: *Inventarium zoologicum*, lecz wydania ich z druku nie przywiódł

do skutku. Całe zaś dzieło przedrukowano bez wiedzy autora z wielu omyłkami pod tytułem:

Historia naturalis animalium in IV tomos divisa. Amstelodami 1657 in fol.

Wydanie to Amszterdamskie jest całkowite i pięknie zachowane w bibliotece Liceum Warszawskiego. Nazywają w prawdzie dzieło to Jonstona zbiorem tylko z innych, lecz zbiór ten bardzo jest stosownie ułożony i do użycia wygodny. Z tego to powodu przełożono go na język holenderski i wydano pod tytułem:

Nauneurige Beschryving van de Natur etc. met koperplats. Amsterd. 1660 in fol.

Z teyże przyczyny w kilkadziesiąt lat po śmierci autora, dzieło to staraniem Henryka Ruysch przedrukowano pod tytułem:

Theatrum universale omnium animalium, piscium avium, quadrupedum exanguium aquaticorum insectorum et anguium CCLX. tabulis ornatum, ex scriptoribus tam antiquis quam recentioribus — maxima cura a Johanne Jonstono collectum, et plus quam trecentis piscibus nuperrime ex Indiis orientalibus allatis et nunquam antea in his terris visis locupletatum etc. cura Henrici Rayschii M. D. Amstelodamensis, sex partibus duobus tomis comprehensum. Amstelodami 1718 in fol.

Tablice z wizerunkami zwierząt sztychu Meryanowskiego, tak były szacowane, iż w drugiéy połowie ósmnastego wieku na nową je wybito z przedrukowaniem textu pod tytułem:

Theatrum universale omnium animalium etc. Heilbron impensis Franc. Jos. Eckbrecht. in fol. Tomus I. a. 1755. Tomus II. a. 1756 Tomus III et IV 1757.

Nieprzestał nasz Jonston na samém zwierzętopisimie, wydał bowiem dzieła i o ianych częściach historyi naturalnéj iako to:

- 3.) *Notitia regni mineralis seu subterraneorum catalogus cum praecipuis differentiis. Lipsiae ap. V. J. Trescher 1661. in 8vo.*
- 4.) *Syntagmatis dendrologici specimen. Lesnae 1646. in 4to.*
- 5.) *Notitia regni vegetabilis seu plantarum a veteribus observatarum cum synonymis graecis et latinis, obscurioribusque differentiis in suas classes redacta series. Lipsiae apud. Vit. Jac. Trescher. 1661. in 8vo.*
- 6.) *Dendrographias sive historiae naturalis de arboribus et fruticibus tam nostri quam peregrini orbis libri X. figuris aeneis adornati et ex veterum ac neotericorum commentariis propriaque observatione summa fide concinnati. Francofurti ad. M. sumtibus Haered. Mat. Meriani 1662 in fol. 477 stron prócz rejestru z 200. tablicami na miedzi rżniętemi.*

Jest w bibliotece Liceum Warszawskiego.

Dzieło to, w sto lat potém przedrukowane pod tytułem:

Historia naturalis de arboribus et plantis, libri X. etc. ob raritatem denuo imprimendos suscepit F. J. Eckebrecht. Heilbron in fol. Tomus I r. 1768 drukowany, zawiera ksiąg cztery, tablic 63. tom drugi wydany 1769 zawiera 6 ksiąg a 127 tablic.

- 7.) *Historia naturalis de herbis et plantis.*

Może 1674 drukowana, lubo D. Arnold waha się za niezawodną podawać prawdę że to dzieło było drukowane.

Wyliczemy zarazem wszystkie inne Jonstona rozmaitej treści dzieła, które mu nazwisko Polihistora słusznie zjednały, iako to:

- 8.) *Ephorus nobilis et orthodoxus (Varsav.) 1631.*

- 9.) *Enchiridion Etlicum. 2 editio. Lugd. Batav. 1642 in 24to. Przedrukowane tamże 1658 in 12mo.*

- 10.) *Tractatus de constantia naturae et de quatuor monarchiis. Amstelod 1632 in 12mo.*

Utrzymywano w świecie uczonym przez czas dość długi, że cztery są na świecie główne mocarstwa i cztery zawsze będą. W duchu tym pisał i nasz Jonston.

- 11.) *Historia universalis civilis et ecclesiastica, res praecipuas ab orbe condito ad annum 1633 gestas, brevissime exhibens. Lugd. Bat. apud Georg. van der Marse. 1633 in 12mo.*

Druga edycja, tamże 1638 in 12mo 9½ arkusza, oprócz dedykacyi i rozkładu rzeczy. Wewnątrz dzieła iest napis *Skeleton historiae universalis*, i dla tego niektórzy pod takowym tytułem przytaczają to dzieło, przeszło 60. lat z pożytkiem w szkołach Lesznowskich używane.

Po śmierci autora przedrukowywano to dzieło z dodatkiem historyi czasów późniejszych; iako to w Frankfurcie nad Menem 1678 pod tytułem: *Historia universalis ab orbe condito ad annum 1678 in 8vo*, i znowu tamże 1690 z dodatkami do tegoż roku.

- 12.) *Polyhistor seu rerum ab exortu universi ad nostra usque tempora per Asiam, Africam, Europam et Americam in sacris et profanis gestarum, succincta et methodica series. Jenae apud Vit. Jac. Trescherum 1660 — 1667. 5 tomów in 8vo*

Dzieło to historyi powszechney, nieprawnie przedrukowano w Amszterdamie 1665 roku i następnych in 8vo.

- 13.) *Polymathiae Philologicae seu totius rerum universitatis ad suos ordines revocatae adumbratio. Lipsiae et Vratislaviae apud Felbiger 1666 in 4to 46. arkuszy. Drugie wydanie w Wroclawiu u Felbigera 1667 in 8vo 24 arkusze.*

Jest to rys encyklopedyczny, mający za-
wierzać wyobrażenie związku wszystkich nauk
i umiejętności.

- 14.) *De theriaca Andromachii et ejus praecipuis in-
gredientibus. Lugd. Batav. 1634.*

Rozprawę tę o dryakwi napisał Jonston gdy
miał osiągnąć stopień doktora medycyny
w Leydzie.

- 15.) *Idea universae medicinae practicae libris XII
absoluta. Amstelod. apud. Ludov. Elzevir. 1644
in 8vo*

Gdy Elektor Brandenburski wezwał Jon-
stona na Professora nauki lekarskiej w Akade-
mii Frankfurckiej, posłał on mu to dzieło ni-
by na zastąpienie siebie. Jakiego zaś szacun-
ku doznało w świecie uczonym, dowodem są
liczne przedrukowania i przekłady na języki ob-
ce; w Amszterdamie bowiem przedrukowane
było jeszcze dwa razy w roku 1652 i 1664 in
8vo; w roku 1647 w Wenecyi; w Wrocławiu
pod tytułem:

*Syntagma universae medicinae practicae libris
XIV. absolutae. Pratisl. et Jenae apud Vit. Jac. Tre-
scherum 1674 in 8vo 69½ arkusza z portretem au-
tora.*

Nieprawnie przedrukowane było w Frank-
furcie nad Menem u J. G. Kempfera pod ty-
tułem: *Syntagma universae medicinae prac-
ticae. in 8vo*

Po śmierci zaś autora wyszło w Lipsku
1722 in 8vo

Tłómaczenie tego dzieła angielskie z dodat-
kami Mikołaja Kulpepera, wyszło w Londy-
nie 1652 in 8vo. Przedrukowane tamże 1665
iako też 1684 in fol.

Dzieła tego używano do prelekcyi akademicznych, a Bogumił Bonnet objaśnił ośm ksiąg zawierających naukę o chorobach, w zbiorzeswym pod tytułem: *Theophili Boneti Polyalthes seu thesaurus medico-practicus, ex quibuslibet rei medicae scriptoribus congestus. Genevae 1691 in fol.*

16.) *Ideae hygieines recensitae libri II. Jenae apud Trescher. 1661. in 12mo 18 arkuszy.*

Przedrukowane nieprawnie w Frankfurcie nad Menem 1664 in 12mo, a nakoniec z wiedzą autora w Amszterd. 1674. in 12mo.

17.) *Magni Hippocratis Coipraenotiones, graece cum versione A. Foessii Medicomatricis et notis J. Jonstoni Amstelod. ex offic. Elzevir. 1660 in 12mo*

18.) *De communione veteris ecclesiae. Amstelod. 1658 in 12mo*

19.) *De festis Hebraeorum et Graecorum schediasma. Vratislav. et Jenae 1660 in 8vo 20 arkuszy,*

(S. MARCIN BERNITZ (x) chirurg nadworny króla naszego Jana Kazimierza wydał dzieło botaniczne pod tytułem (iako świadczy Diuklos na k. 390):

Catalogus plantarum tam exoticarum quam indigenarum, quae anno 1651 in hortis regijs Varsaviae et circa eandem in locis sylvaticis, pratensibus, arenosis et paludosis nascuntur, collectarum, exhibitus Seren. ac Potentiss. D. D. Joanni Casimiro III. etc. Gedani 1652

Diuklos l. c. mniema że sam tytuł okazuje użyteczność dzieła; lecz Jundziłł w przytoczonem miejscu wytyka, że bez najmniey-

(x) DIUKLOS w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 390 mylnie nazywa go Marcinem BERNARDEM kiedy na k. 379 z *Konnora* przytaczając wyrazy, mieni go Marcinem Bernitzem. Jundziłł w opisanu roślin litewskich na k. 43. nazywa go także Bernitzem.

széy krytyki niektóre rośliny cudzoziemskie za krajowe policzył.

Ś. RZĄCZYŃSKI Gabryel, Jezuita, różne posługi stanu swego zakonnego odbywając w Sandomierzu, w Ostrogu i winnych miastach, zakończył życie w Gdańsku 1737 roku. Dzieło iego historyi naturalnéy wyszło pod tytułem:

Historia naturalis curiosa Regni Poloniae Magni Duc. Lit. annexarumque provinciarum, in tractatus XX. divisa, ex scriptoribus probatis servata primigenia eorum phrasi in locis plurimis ex MSS. variis testibus oculatis relationibus fide dignis, experimentis desumpta, opera P. Gabr Rzączyński S. J. Sandomir. typis Colleg. S. J. 1721. in 4to. Prócz dedykacyi do Józefa Wład. Myszkowskiego Kasztel. Sandomirsk. i przedmowy, 456 stron a 2. arkusze rejestru.

Do tego należy po śmierci autora wydane:

Auctuarium historiae naturalis curiosae Regni Poloniae Mag. Duc. Lith. annexarumque provinciarum in puncta XII etc. opus posthumum P. Gabr. RZĄCZYŃSKI. bez miejsca i roku 4to 5o4 stron a 1½ arkusza rejestru. —

Rok wydania niewiadomy. Załuski w rękopiśmie Histor. Pol. naznacza rok 1742. Diukłos zaś rok 1745 a Jundził w opisanu roślin Litewskich kładzie 1756 iako rok wydania. Pozwolenie przez Czapskiego Biskupa Kuiawskiego w cenzurze na czele dzieła umieszczonéy, datowane w Gdańsku 11 Grudnia 1742 roku. Mylnie nazywa Diukłos (na k. 401) *Auctuarium* drugą tylko edycyą pierwszego Rzączyńskiego dzieła, mając bowiem oba przed sobą i porównywiąc ie z sobą, przekonuywam się iż są to suplementa, czyli dodatki do pierwszego. Dla tego też zachowane są też sa-

me napisy rozdziałów, aby zapewne czytelnik chcący wiedzieć o rzeczy iakowéy po przeczytaniu pierwszego dzieła, mógł się udać i do supplementu. Lecz dodatek ten tak jest urządzony, iż i bez pierwszego dzieła składa całość. Nie powtarza autor wcale tego co już w pierwszym dziele jest powiedziane. — Supplement ten, czyli raczéy drugi ten tom w ukryciu klasztorńem przez długi czas zostawał, i po uprzątnieniu dopiero rozmaitych trudności, które przełożeni Jezuitcy w rozszerzeniu pisma tego, nie wiedzieć dla iakiéy przyczyny czynili, znaniejszym ie uczynił Józef Załuski Biskup Kiiowski (iak świadczy Diuklos na k. 398). Z wielką pracowitością zbierał Rzączyński co tylko do dzieła iego należeć mogło, ale przesądą wieku w którym żył, słabości i łatwowierność którym się często dał powodować, przeszkody których iako zakonnik przełamać nie mógł, sprawiły iż przy naywiększéy gorliwości i nayczystszych chęciach Rzączyńskiego, dzieło iego nie otrzymało pożądanéy doskonałości.

Ale też i sam autor pisze w przedmowie do pierwszego dzieła, że rozmaite częstokroć wcale przeciwné zdania autorów umieścił, niedowiodszy ich prawdziwości, ani też ich zbawszy, aby czytelnikowi wolny zostawić wybór, iako też i dla téy przyczyny, iż dla sprawdzenia wielu twierdzeń trzebaby czynić doświadczenia fizyczne, chemiczne, anatomiczne i t. d. które wielkich kosztów wymagają. Jak bądź, pisma Rzączyńskiego znakomite miejsce trzymają pomiędzy dziełami o historii naturalnéy Polski, i wiekopomną winien naród

temu mężowi wdzięczność. Wiele i bardzo wiele jest w nim niedokładności, a pomiędzy osobliwościami, które na różnych miejscach wylicza, wiele nawet śmiesznych rzeczy, lecz pomnieć trzeba na Rzączyńskiego stan i położenie. Jeżeli kiedy Polacy mówi Diuklos na k. 400. wystawiać będą posągi współobywatelom swoim w naukach zasłużonym, nie odmówią go zapewne i na pamiątkę Rzączyńskiego, jeżeli niesprawiedliwości popełnić nie zechcą. Według zdania naszego, wielu by się znalazło innych (a między temi za mało ceniony i znany Niesiecki), którzy przed Rzączyńskim na pomniki zasługują. Jundziłł w opisanu roślin litewskich, mówiąc o Rzączyńskiego dziele we względzie botaniki, pisze „że szczupły tylko rejestr roślin położył, żadney własney obserwacyi niewymienia, powagą tylko Loezela się zaśnania, rośliny naświadcztwie aptekarzów i pospółstwa za kraiowe kładzie, a co gorsza mówi o roślinach iako kraiowych, które ani europeyskiemi zwać się niemogą.”

Ponieważ dzieł Rzączyńskiego nie tak łatwo nabydź można, umieszczam przeto treść materyi.

Dzieło całe podzielone jest na dwadzieścia rozdziałów, u niego *Tractatus* nazwanemi.

Rozdz. I. mówi o rzeczach kopalnych t. i. o ziemiach, solach, kamieniach, kruszczach i t. d. Rozdz. II. o płodności ziemi — o roślinach lekarskich i t. d. Rozdz. III. o górach. Rozdz. IV. o wodach. Rozdz. V. o rzekach i rybach i t. d. Rozdz. VI. o morzu Bałty-

kiem — o bursztynie — Rozdz. VII. o drzewach i krzewach. — Rozdz. VIII. o zwierzętach czworonożnych. — Rozdz. VIII. o zwierzętach iadowitych. — Rozdz. X. o ptakach. — Rozdz. XI. o ludziach. — Rozdz. XII. o rzadkich przymiotach ludzi, między innemi o ludziach co chodzą we śnie, co cierpią wrodzoną odrazę od czego, o urokach i t. d. Rozdz. XIII. o poczwarach tak ludzkich iak zwierzęcych. Rozdz. XIV. o osobliwościach trupów. — Rozdz. XV. o kłeskach powszechnych, o głodzie i morowém zarazie, o kołtunie. — Rozdz. XVI, o czterech porach roku. — Rozdz. XVII. o zjawiskach nadpowietrznych czyli meteorach. — Rozdz. XVIII. o zjawieniach na niebie iako to kometach, zaćmieniach i t. d. — Rozdz. XIX. o przeczu ciach i przepowiedzeniach. — Rozdz. XX o cudach natury i sztuki. —

Diuklos w przytoczoném dziele liczne umieścił z Rzeczyńskiego wyimki, które od 401 — 515 strony rozciągają się.

Obie części dzieła Rzeczyńskiego są w bibliotece Piiarskiej i przy sądzie Appellacyy-
nym w Warszawie. —

§. *Warsavia physice illustrata sive de aëre aquis locis et incolis Warsaviae eorundemque moribus et morbis tractatus. Cui annexum est Viridarium vel Catalogus plantarum circa Warsaviam nascentium autore Christiano. Hern. ERNDELTIO Phil. et Med. Doct. S. R. M. Polon. et Elect. Sax. Archiatri et Nat. Curios. Germaniae collega. Dresdae apud J. C. Zimmermanni haered. et J. N. Gerlachium 1730 in 4to 247. a zielnik Warszawski 132 stron. Prócz dedykacyi do króla Augusta II.*

Przyłączone są nadto trzy kopiersztychy, z których pierwszy wystawia Warszawę w widoku z Pragi, lecz i osoby najlepij Warszawę znające, nie poznają iey w tym miniaturowym wizerunku; drugi, pałac Marymoncki z okolicą; trzeci stawia przed oczy kolumnę Zygmunta III. Samo zaś dzieło następujące ma rozdziały: O położeniu Warszawy — o powietrzu warszawskiém, gdzie przyłączony jest dziennik meteorologiczny z czterech lat od 1725 — 1728 w trzech rubrykach, to jest ciężkość powietrza podług barometru, wiatr i ogólny stan powietrza. — O wodach warszawskich gdzie przyłączony jest rozbiór wody wiślanej i znaczniejszych kilku zródeł lub studzien warszawskich — o mieszkańcach Warszawy, ich życiu, temperamencie i obyczajach — O chorobach Warszawianów — o pielęgowaniu pacjentów warszawskich, gdzie przyłączony opis chorób warszawskich z roku 1720 i sposób leczenia onych. Diuklos (w dziele *Essais sur l'hist. lit. de Pol.* p. 521 — 543) — podaje treść a nawet wyiątki z tego Erntela dzieła, i wystawia go za wzór dla lekarzów. —

Zielnik zaś Warszawski ułożony jest porządkiem alfabetu nazwisk roślin po łacinie, z przyłączeniem, lecz nie wszędzie, nazwisk polskich. Jundziłł (na czele opisania roślin litewskich 1791 roku) pisze o tym zielniku że Erntel wiele w całym kraju pospolitych roślin opuścił, wątpliwe za pewne umieścił, grzybów klasę z Hofmana co do słowa wypisał, i żadnych własnych obserwacyi nie położył.

J. JAKOB TEODOR KLEIN Sekretarz miasta Gdańska za Augusta III. członek akademii umiejętności Londyńskiej i Sekretarz towarzystwa badaczy natury w Gdańsku utworzonego, autorem jest następujących dzieł (podług spisu u Wil. Heynzyusza *Bücherlex.* II. 597)

- 1.) *J. T. Klein etc. Stemmata avium quadraginta tabulis aeneis ornata, accedunt nomenclator polono-latinus et latinopolonus. Geschlechtstafeln der Vögel mit 40 Kupfern erläutert. Lipsiae apud Ad. Hen. Holle 1759 in 4to 48 stron prócz przedmowy wydawcy; kopersztychy wybornie są rżnięte. Jest w bibliot. liceum warszaw.*
- 2.) *Dubia circa plantarum maritimarum fabricam. Lips. Hartknoch in 4to 1758 (6 srebr. gr.)*
- 3.) *Natural dispositio echinodermatum et lucubr. de aculeis echinorum marinor. ed. Leske c. fig. Gedani (Gleditsch Lips.) 1778 in 4to (8 talarów)*
- 4.) *Tentam. herpetologiae cum perpetuo commentario et fig. Gött. Schmidt. 1754 in 4to (20 srebr. gr.)*
- 5.) *Historiae avium prodromus c. praefat. de ordine animalium in genere. Lübeck. Schmidt 1751 in 4to (1. talar 8 srebr. gr.)*
- 6.) *Histor. piscium natural. VI. missi c. tab. aen. in 4to maj. Lips. Gleditsch (11. tal. 12 sr. gr.)*
- 7.) *Verbess. u. vollst. Historie der vierfüsz. Thiere. Danzig Schuster. 1760 in 4to maj. (16 srebr. gr.)*
- 8.) *Verbes. und vollständ. Historie d. Vögel m. K. Ebend. 1760 in 4to maj (1. tal.)*
- 9.) *Ichthyologia enodata s. index ad V. miss. hist. piscium natural. recent. ab J. J. Walbaum. Lips. Gleditsch 1793 in 4to (1. tal. 8. srebr. gr.)*
- 10.) *Lucubratio subterranea de terris et mineralibus, acced. lucubr. subterr. de lapidibus idiomorphis etc. Lips. Hartknoch 1758 in 4to (9 srebr. gr.)*
- 11.) *De lapidibus microcosmi proprietatibus. ibidem 1758 in 4to (6 srebr. gr.)*

- 12.) *Oryptographia Gedanensis, oder Beschr. der Versteinerungen um Danzig mit Kupf. Nürnberg, Seligmann 1770 (6 tal.)*
- 13.) *Ova avium plurimar. ad natural. magnitud. del. et genuinis colorib. picta. Königsberg Kanter 1765 in 4to maj (6. tal.)*
- 14.) *Quadrupedum dispositio brevisque hist. nat. Gött. Schmidt. 1751 in 4to (1 tal. 8 srebr. gr.)*
- 15.) *Sciagraphia lithologica curiosa etc. c. fig. Lips. Gleditsch 4 maj. (3 srebr. gr.)*
- 16.) *Summa dubiorum circa classes quadrupedum et amphibiorum in Linnei System. Natur etc. c. fig. ibid. in 4to (12 srebr. gr.)*
- 17.) *Tithymaloides frutescens etc. cum fig. ibidem in 4to (3. srebr. gr.)*
- 18.) *Descriptiones tubulorum marinor. c. icon. Lips. Gleditsch. 1773 in 4to maj. (20 srebr. gr.)*
- 19.) *Beschr. u. Abbild. der in der Danzig. Geg. befindl. Versteinerungen mit illum. Kupf. Nürnberg Campe 1771 in fol. (5 tal.)*
- 20.) *Classification und Geschichte der vierfüsz. Thiere. Lübeck Niemann u R. 1760. gr. 8. (1 tal.)*
- 21.) *Samml. verschied. Vogeleyer in natürl. Grösze. lat. und deutsch. Leipz. Hartknoch 1766 in 4to (4. tal.)*
- 22.) *Vorber. zu e. vollst. Vogelhistorie, u. e. Zus. der Hist. des Murmelthiers wie auch e. Wörterb. der Thiere. Ebdend. 1760 gr. 8. (1 tal.)*

§. *Flora lithuanica inchoata, seu enumeratio plantarum quas circa Grodnam collegit et determinavit Joannes Emmanuel GILIBERT Facult. Monspel. Med. D. Col. Reg. Med. Lugdunei Professor aggregatus, regis Poloniae consiliarius nec non medicus ordinarius, M. D. Lit. Physicus. Grodnae typis S. R. M. 1781 in 8vo Collectio 1. et 2da 5 arkuszy i 164 stron. Collectio 4ta Vilnae typis S. R. M. penes Academiam 1782 in 8vo 117. stron.*

Czyli więcéy tego dzieła nad te cztery części wyszło nie wiemy,

GILIBERT sprowadzony był z Francyi przez Tyzenhauza Podskarbiego na ów czas Nadwornego Litewskiego, na Profesora medycyny i historii naturalney w szkole lekarskiej w Grodnie 1776 roku, zkąd późniéj do Wilna się przeniósł. Jundził w opisanu roślin Litewskich 1791 roku wydaném, tak pisze o téj Giliberta florze Litewskiej: „Układ iasny, opisy wierne i dokładne, odkrycie wielu rzadkich i ledwo spodziewanych unas gatunków, obserwacye lekarskich skutków częstokroć na sobie samym czynione, są przedniéjszą cechą dzieła tego.” Dalej w przytoczoném miejscu tak mówi o Gilibercie Jundził: „Roku 1781 wezwany od komissyi edukacyi narodowéj do katedry historii naturalney i botaniki w szkole głównéj W. X. Lit. w nowym tym honorze nowe niby do gorliwości swéj około botaniki znajdując pobudki, ogród naprzód botaniczny w Wilnie, szczupły wprowadzić co do miejsca, lecz dość obfity co do gatunków założył, i samemi prawie Sybirskimi roślinami nappełnił, zbieraniem roślin około Wilna sam się corocznie zatrudniał, o dalszych troskliwie od oświeconych ludzi zasięgał wiadomości, a nowo odkrytymi gatunkami Florę swą w Grodnie rozpoczętą, znacznie pomnożył. Czynił już przygotowania do zakończenia tego tak ważnego dzieła, gdy prywatnemi zagnalony interessami do oyczyzny swéj powrócić musiał. Dzieło jego będzie przewodnikiem tym wszystkim którzy kiedy o roślinach litewskich pisać będą, a najpóźniéjsza potomność tę mu zawsze oddawać będzie sprawiedliwość, iż ón pierwszy nam do prawdziwéj botaniki

usłał drogę, ón pierwszy téy tak piękney i pożyteczney nauki rzucił nasiona.”

Mamy ieszcze następujące Giliberta dzieło:
Indagatores naturae in Lithuania seu opuscula varii argumenti, quae historiam animalium, vegetabilium, in M. D. Lit. et morborum quibus in hac provincia homines vel maxime obnoxii sunt illustrare possunt, authore aut redactore J. E. Gilibert etc. anno 1781 Vilnae typis R. M. penes Academiam in 8vo 128 stron, prócz dedykacyi do króla Stanisława Augusta.

Są w tém piśmie następujące rozprawy:
Prospectus praelectionum cursus historiae naturalis ad usum alumnorum Almae universit. Viln. — Observationes de Bisone lithuanico. Lucubratio anatomica de foetu monstroso-acephalo — Observatio de castore - de alce - de foetu erinacei europaei - de testudine lithu. - de ulcere endemico in Lithuania ex furia infernali - de morbo inflammatorio pecorum in Lithu. de ramo taxi baccatae, singulari modo fasciato - Lucubratio de lupo cum ejus anotomia - de calculo in cerebro bovis reperto.

Ś. KRZYSZTOF KLUK rodem z Ciechanowca na Podlasiu, żył od 1739 — 1796. Był na naukach naprzód w Warszawie, potem w Drohiczyńie, nakoniec w Łukowie. Obrawszy sobie stan duchowny, był w seminarium XX. Missyonarzy w Warszawie, zkąd wzięty nakapelana domowego Ossolińskich starostwa Nurskich, w krótcie otrzymał probostwo Ciechanowieckie, którego aż do śmierci nie opuścił, mianowany nadto kanonikiem Kruświckim i dziekanem Drobieckim. Szczegóły życia tego szanownego kapłana opisał X. Szymon Bielski Piiar, umieszczone na czele pierwszego tomu jego opisu zwierząt edycyi 1809 roku. Jun-

dził w opisanu roślin litewskich wydania 1791 roku, mówi o naszym Kluku w tych wyrazach: „Gdy Gilibert kosztem znacznym poprzedzającą sławą z zagranicy sprowadzony i utrzymywany, na świeczniku niby przy stolicy nauk postawiony, około systematycznój botaniki gorliwie pracował, tym czasem skromny, lecz nie mnięj gruntowny kraiowy naturalista X. Kluk, w zaciszu wiejskiej spokojności, w pośród Podlasia w Ciechanowcu, samą tylko szlachetną chęcią stania się pożytecznym ziomkom swoim pobudzony, o roślinach stosownie do rolnictwa, ogrodnictwa i rękodziel, pożytecznie pisał i t. d.”

Wymieniemy dzieła Kluka, całą historją naturalną, z szczególnym względem na użytek w towarzystwie i kray oyczysty napisaną, obemyiające.

- 1.) Roślin potrzebnych pożytecznych, wygodnych, osobiwie kraiowych, albo które w kraiu użyteczne bydz mogą utrzymanie rozmnożenie i użycie. w Warszawie w drukarni XX. Piłarów 1777. 1778 i 1780 in 8vo 3 tomy z kopiersztychami.

Tom pierwszy mówi o drzewach, ziołach ogrodowych i ogrodnictwie, a w szczególności o robotach około ogrodów, drzew owocowych, ich rodzaju, pielęgnowaniu i pożytkowaniu w gospodarstwie. Dalej o roślinach ogrodowych albo kuchennych, nakoniec o kwiatach i ziołach dla ozdoby służących. *Tom drugi* zawiera rzecz o drzewach rozmaitych, o lasach, o ziołach różnych i ich zażyciu lekarskiem, gospodarskiem, farbiarskiem it. d. *Tom trzeci* mówi o rolnictwie, o zbożach, łąkach,

kach, chmielnikach, winnicach i roślinach gospodarskich.

2.) Botanika dla szkół narodowych. w Warszawie 1785 in 8vo z figurami.

Dzieło to podług prospektu Pawła CZEMPIŃSKIEGO doktora medycyny przez Krzysztofa Kluka ułożone, przez kommissyą edukacyzną za dzieło elementarne dla użycia szkół przepisane było.

3.) Dykcyonarz roślinny w którym podług układu Lineusza są opisane rośliny nie tylko krajowe, dzikie, pożyteczne albo szkodliwe, na roli, w ogrodach, oranżeryach utrzymywane, ale oraz i cudzoziemskie któreby w kraju pożyteczne być mogły, albo z których mamy lekarstwa, korzenie, farby i t. d. albo które iakową nadzwyczajność w sobie mają, z poprzedzającym wykładem słów botanicznych i kilkorakim na końcu rejestrem. w Warszawie w drukarni XX. Piłarów 1786 i 1788. in 8vo 3. Tomy.

4.) Zwierząt domowych i dzikich osobliwie krajowych historii naturalnéj początki i gospodarstwo. Potrzebnych i pożytecznych domowych chowanie, rozmnożenie, chorób leczenie, dzikich łowienie, oswoienie, zażycie, szkodliwych zaś wygubienie. w Warszawie w drukarni XX. Piłarów 1779 i 1780 in 8vo 4 tomy z figurami.

Tom I traktuje o zwierzętach ssących, tom drugi o ptakach, tom trzeci o rybach i gadzie, tom czwarty o owadzie i robakach.

5.) O rzeczach Kopalnych. w Warszawie tamże 1781 in 8vo 2 tomy z figurami.

W tomie pierwszym mówi autor o rzeczach kopalnych w powszechności, dalej o wodach mineralnych, solach, tustościach ziemnych i ziemiach. W drugim o kamieniach, kłénotach, kruszczach i t. d.

Wszystkie te dzieła Kluka (prócz botaniki dla szkół) 12 tomów zawierające, przedrukowane były w téjże Piiarskiej drukarni.

Sam Kluk mówi w przedmowie do pierwszego tomu o roślinach, że prócz własnego doświadczenia i ludzi w téj rzeczy biegłych i świadomych, radził się niekiedy pism zagranicznych, nie będąc przeto ich tłumaczem, ponieważ wszystko stosował do kraiu i powietrza kraiowego. W tomie zaś drugim o roślinach pisze, iż co do imion polskich trzymał się Syreniusza, a czego w nim nie znalazł, to sam przepolszczył.

Jundził na przodzie opisania roślin litewskich, mówiąc o dziełach Kluka do botaniki należących, pisze: „Nadto iest słabe pióro moje abym mógł należycie wielbić pochwały tego tak zacnego męża, ani przydadź co można do tego szacunku, który sobie sprawiedliwie zjednał u całej powszechności. Nie masz nikogo coby dzieł iego nie czytał i niechwalił, doświadczeń nie powtarzał i nie odnosił korzyści.” Co tak przyzwoity sędzia powiedział o dziełach Kluka botanicznych, słuszenie zastosować trzeba i do wszystkich pism iego.

§. W drugim tomie fizyki X. Józefa LISI-KIEWICZA, iest dość obszerna wiadomość o rzeczach kopalnych, iak się wymieniło wyżej na k. 380.

§. JOHANN PHILIPP von CAROSI'S Königl. poln. Hauptmanns und Bergdirektors, Ehrenmitglieds der königl. preuszis. Geseslschaft Naturforschender Freunde in Berlin. *Reisen durch verschiedene polnische Provinzen mineralischen und andern Inhalts.* Leipzig verlegt Johann G. J. Breitkopf 1781 in 8vo 2 tomy 264 i 298 stron z kopersztynchami.

W dziele tém bardzo wiele znajduie się rzeczy i wiadomości o naszych kopalniach i ich stanie.

§. Nauka o gatunkach żelaza z francuzkiego tłómaczona, tudzież opisanie polskich żelaza fabryk przez Józefa Osńskiego obacz wyżey k. 379.

§. REMIGIUSZ ŁADOWSKI Piar, rodem z Wołynia, żyjący od 1738 do 1798. Wydał następujące dzieła tutaj należące:

- 1.) *Historya naturalna królestwa polskiego* czyli zbiór krótki przez alfabet ułożony zwierząt roślin i minerałów znajdujących się w Polsce i Litwie i prowincyach odpadłych, zebrane z pisarzy godnych wiary przez X. Ładowskiego S. P. w Krakowie u Grebla 1783 in 8vo 206 stron.

Drugie wydanie pod tytułem:

Historya naturalna kraiu polskiego i t. d. w Krakowie 1804 in 8vo 2 tomy.

Dzieło to przełożone na język niemiecki przez BOKSHAMMERA seniora Ewangelickiego w Festenbergu, iak pisze Kausz w dziele *Nachrichten über Polen*. Tom I. k. 286.

- 2.) *Dykeyonarz* służący do poznania historyi naturalnéy i różnych osobliwszych starożytności, które ciekawi w gabinetach znajduią z francuzkiego przełożony przez X. Ładowskiego. w Krakowie w drukarni Ign. Grebla. 1783 in 8vo 2 tomy.

Wydał nadto Ładowski (podług Bielskiego in *Vitis Piar.* p. 160) następujące dzieła:

- 3.) *O chodowaniu pszczół, ich rozmnożeniu i chorobach.* w Warszawie 1781 in 8vo.
- 4.) *Grammatyka ieograficzna z francuzkiego przełożona.* w Warszawie 1774 in 8vo 2 tomy.
- 5.) *Powinności ludzi znakomitego urodzenia.* w Lublinie 1788 in 8vo

6.) Teatr Pani de Zanis obacz w tomie I. karcie 565.

§. Historya naturalna, ekonomiczna, rolnicza o stworzeniu w ogólności, o człowieku, o czworonogich zwierzętach, o ptastwie, o rybach, o wodach, o uprawie ziemi i t. d. z niemieckiego języka Henryka Sandra przełożona (przez Jacka PRZYBYŁSKIEGO.). w Krakowie u Grebla 1786 in 8vo 4 tomiki.

§. Krótka fizyczna i historyczna wiadomość o soli (w Warsz.) w druk. Nadw. J. K. Mci 1788 in 8vo 59. *stron.*

§. Zoologiiia czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych pierwszy raz wydane. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci. 1789 in 8vo 420 *stron* i 5. *tablic.*

Dzieło to podobno przez Pawła CZEMPIŃSKIEGO doktora medycyny iest ułożone, a przez kommissyą edukacyyną dla użycia szkół kraiowych było przepisane.

§. Nauka o powszechnem roślin suszeniu. Część I. o iarzynach, sałatach, i korzeniach warzywnych, iakim sposobem suszone i w papier pakowane byđz mają przez Jan. Jerz. Eisen, wykład z Niemieckiego powtórę wydrukowany. w Warszawie u Diufura 1789. in 8vo 87 *stron.*

§. Wywód ogólny o użyteczności i sposobach zaprowadzenia górnictwa porządnego i trwałego w kraiach rzeczypośpolitéy przez Jana MIEROSZEWSKIEGO. w Krakowie u Grebla (około 1790 roku) in 8vo 47 *stron.*

§. O starożytności kopalni kruszców, wyrabiania metallów, czyli robót górniczych w kluczu Sławkowskim w dobrach niegdyś do Biskupa Krakowskiego należących i w całej tegoż klucza okolicy w znaczney części powiatu Krakowskiego graniczącego z Szlązkiem, znajdujących się. w Warszawie 1791 in 8vo 92 *stron.*

§. X. BONIFACY STANISŁAW JUNDZIŁŁ w Imperat. Wilen. Uniwer. Botaniki i Zoologii Professor, Król. towarzystwa Warszawskiego

przyjaciół nauk i Towarz. Moskiew. naturalistów członek, zbogacił o czystą literaturę dziełami systematycznymi o botanice i innych częściach historyi naturalnej. Nie moje siły po temu, żebym się ważył wystawiać, ile się mąż ten przyłożył do rozszerzenia gruntownych w narodzie wiadomości nauk wspomnianych. Przystanę zatem na wyliczeniu dzieł jego mi wiadomych.

- 1.) Opisanie roślin w prowincyi W. X. L. naturalnie rosnących według układu Lineusza przez X. B. S. Jundziłła S. P. w Wilnie w drukarni XX. Piarów 1791 in 8vo 571 *stron.*

Wtém to dziele umieszczona jest na k. 39 do 50 wiadomość o stanie botaniki w Polsce, z której zdania o pisarzach i ich dziełach, na swém miejscu umieściliśmy. Wiadomość ta przy nowém bardzo pomnożonem i udoskonaloném wydaniu tego pisma 1811 roku w Wilnie u Zawadzkiego, nie jest przyłączona.

- 2.) Początki Botaniki, fizylogia roślin, nauka wyrazów przez X. Bonif. Stan. Jundziłła. w Warszawie u XX. Piarów 1804 in 8vo 2 tomy 113 i 112 *stron.*

- 3.) Zoologia krótko zebrana przez X. B. S. Jundziłła. w Wilnie u Zawadzkiego 1807 in 8vo 3 tomy 346. 349 i 428 *stron.*

§. Wiadomość o migdałach ziemnych, częścią z xiążeczki memieckiej Jana Ludwika Christ plebana w Kronberg. w Krakowie u Maja 1801 in 8vo 23 *stron.*

§. O ziemiorodztwie gór dawniej Sarmacyi a później Polski. Pierwsza rozprawa o równinach tej krainy, o pasmie Łysogór, o części Bieskidów i Bielaw, czytana na posiedzeniu publiczném Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół nauk 1805 przez Stanisława STASICA (teraz Prezesa tegoż towarzystwa, Radcę Stanu Xięstwa Warszawskiego i t. d.) w Warszawie w drukarni XX. Piarów in 8vo 129 *stron.*

prócz słownika wyrazów w téj rozprawie użytych, i kopersztychu.

Rozprawa ta drukowana i w rocznikach towarzystwa w tomie VI. od k. 1 — 79.

Tegoż autora druga rozprawa *O górach Bieskidach i o Krywanie w Tatrach* drukowana w VI tomie roczników k. 93 — 147.

Trzecia rozprawa: *o Wołoszyni, o pięciu stawach i morskiem oku*, drukowana w tomie VII roczników k. 63 do 95.

Rozprawa czwarta: *O Kołowem, o Czarnem i o Kolibahu wielkim* drukowana tamże od k. 96 do 131.

Rozprawa piąta: *O Krapaku wielkim*, drukowana tamże tom VIII. k. 209 -- 246.

§. O stanie dzisiejszym mineralogii przez Romana SYMONOWICZA Filoz. i Med. D. Adiunkta Imperat. Wil. Uniwersytetu (zmarłego 1813 roku.) w Wilnie nakładem i drukiem Joz. Zawadzkiego 1806 in 8vo maj. 188 *stron*.

Z powodu pisma tego, w którem Symonowicz wystawiając systema Wernera, z nieiakiem lekceważeniem mówił o mineralogach francuzkich, i chemią, iako do mineralogii wcale niepotrzebną wystawił, napisał X. Jundził uwagi na które odpowiedział Symonowicz w następującem piśmie:

Odpowiedź Romana Symonowicza na pismo pod tytułem: Uwagi nad pismem P. Symonowicza o dzisiejszym stanie mineralogii przez X. B. S. Jundziłła. w Wilnie Uniw. Prof. Botaniki. w Wilnie nakładem i drukiem J. Zawadzkiego in 8vo 155 *stron*.

§. Zabawy plantacyi wiejskich przez W. S. ... w Warszawie 1806 in 8vo 108. *stron*.

§. Wybór roślin krajowych dla skazania skutków lekarskich ku użytkowi domowemu przez J. DZIARKOWSKIEGO Med. Dokt. (teraz Dziekana wydzia-

tu Akademicko-lekarskiego w Warszawie i t. d.) wydany. w Warszawie u XX. Piłarów 1806 in 8vo 230 stron.

§. Nowy Buffon (Biufon) dla młodzieży czyli treść początkowa historyi naturalnej z 130 figurami z francuzkiego tłómaczona przez R. W. K. w Wars. u Lebrun 1806 12mo 4 tomy 262. 297 i 300 *stron.*

Tłómacz tego dzieła jest Roch Wincenty KARCZEWSKI, trudniący się edukacją prywatną.

§. Naturalista dla młodzianńskiego wieku przez J. B. Pujou, przełożony z francuzkiego języka. w Wrocławiu u W. B. Korna 1807 in 8vo 459 *stron. Obok jest text francuzki.*

§. Wiadomość mineralogiczna poznawania różnych kruszców i kamieni w ziemi znajdujących się, onych odkrywania i dobytých doświadczania niemniej wód ciepłych i mineralogi: z różnych autorów przez Franc Xawer. Pawła Korwina PUŁAWSKIEGO Xiędza Proboszcza Urzędnika stanu Cywilnego Parafii Pątnowa zebrana i pomnożona. w Warszawie u Dąbrowskiego 1811 in 8vo 132 *stron.*

§. 3. *Ekonomika i Technologia.*

Wyżéy w rozdziale polityki, gdzie była mowa o ekonomii politycznej, wymieniło się wiele dzieł tu należących. Nadto autorowie piszący o rozmaitych częściach historyi naturalnej, mówią także bądź z umysłu bądź nawiasem tylko, o przystosowaniu wiadomości przyrodzenia do użytku i potrzeb życia towarzyskiego, iako to Marc. Siennik, Syreniusz, Rzączyński, Kluk i inni, osobliwie zaś należą tu Kluka pisma w których (iako się powiedziało wyżéy na k. 506 i nast.) na użytek praktyczny autor miał wzgląd szcze-

gólniejszy. W rozdziale umiejętności matematycznych wymieniliśmy także i dzieła o architekturze cywilnej w ogólności, lub o budownictwie wiejskiem w szczególności rzecz mające. Pomiedzy dziełami lekarskimi, wyliczają się pisma traktujące o sposobach zaradzenia chorobom bydła domowych. Odsyłamy przeto czytelnika względem tych pism do owych rozdziałów. Tu zaś przystępujemy do wymienienia dzieł w ogólności lub szczególności o gospodarstwie domowym, o fabrykach, kunsztach i t. d. traktujących.

PIOTR DE CRESCENTIS Senator Bonoński w trzynastym wieku żyjący napisał o gospodarstwie dzieło w łacińskim języku, które w polskim tłumaczeniu wyszło pod tytułem:

PIOTRA CRESCENTYNA księgi o gospodarstwie i opatrzeniu rozmnożeniu rolniczych pożytków, każdemu stanowi potrzebne. w Krakowie u Heleny Florianowéy 1549 in fol.

Tytuł ten udzielony mam sobie od W. Arnolda Med. D. — Linde w spisie autorów na czele swego słownika pisze: „Crescencyusza księgi o gospodarstwie 1549 in fol. tłumaczenia Trzecieckiego.” Lecz Janocki (*in Janocianis* I. 287) wymieniając dzieła Jędrzeia Trzecieckiego, przy jego tłumaczeniu Krescencyusza o gospodarstwie, naturze i użytku roślin i zwierząt, dodaje że drukowane w Krakowie u Stanisława Szarfenbergera 1571 in fol. Nie wiemy z pewnością czyli oba te wydania z roku 1549 i 1571 są Trzecieckiego przekładu czyli też dwóch różnych tłumaczy.

§. **JANUSZA DUBRAWIUSZA** o rybnikach i rybactwie które się w nich chowają, o przyrodzeniach ksiąg

pieścioro. Jako są uczone tak też w gospodarstwie do pomnażania dobrego mienia się bardzo potrzebne z przydatkiem Joach. Cameraryusza. w Krakowie u W. Siekielowica (około 1600) in 4to 10 $\frac{1}{2}$ arkusza gockim drukiem, w dedykacji podpisany wydawca Jan PROGA.

§. Hippica to jest o keniach księga. Potym krótkim tytule, który w śród ozdobnych rycin jest umieszczony, na następnej karcie takowy jest napis: Nayiasniejszemu Zygmuntowi III. królowi polsk. i t. d. potrzebna i krotochwilna młodości swęj zabawe (y) ku pożytkowi ludzi rycerskich na jasność wydana Krzysztofh MONIWID na DOROSTAIACH etc. iako nayniżey ofiaruie i pod obrone poddawa. Daley zaraz następuje przedmowa do czytelnika, a na ostatniej karcie wyrażono: w Krakowie w drukarni Andrż. Piotrkowczyka R. P. 1603 in fol. Kartynieliczbowane. 49 arkuszy prócz przedmowy i rejestru na dwóch arkuszach, z wielu pięknemi figurami (wystawiającemi konie i różne gatunki munsztuków) rżniętymi na ołowiu lub cynie iak zwybicia wnosić wypada.

Niesiecki w Herb. II. 73. pod Dorohostajskiemu herbu Leliwa, pisze, że Moniwidowie od dóbr dziedzicznych DOROHOSTAYSKIE-MI zwać się poczęli, a na następnej 74 karcie mówi, że z téy familii Krzysztof Stolnik Litewski a później Marszałek W. Lit. wydał książkę o koniach. — Całe dzieło rozłożone jest na cztery księgi. W pierwszey mówi autor o początku końskim, o naturze, wieku końskim, o sierściach rozmaitych, o przymiotach końskich dobroć albo złość znaczących; iaki ma być obieran stadnik, ziakiemi przymioty swierzopa (t. i. klacz) ma być odłączana dla zrzebiąt, o chowaniu stadnika — iakie pastwiska

(y) Zapewne dla braku liter kapitalikowych któremi ta cała strona jest wydrukowana, umieszczone są A, L, E, zamiast A, Ł, E.

stadom obierać i iako chować tak lecie iako ziemię; o rozeznaniu lat końskich, o zwałaszeniu i t. d. W księdze wtóréy traktuje, w którym czasie zrzenie z stada brać; iakim sposobem zrzenie w stadzie łapać, i złapawszy iak na stayni chować ogłaskiwać — o stayni, o okolicznościach i o porządku w niéy, o przygotowaniu konia do jazdy, o różności ćwiczenia wieздеckiéy (*sic!*) naucei t. d. W trzeciéy księdze mówi autor o rozmaitych munsztukach i wędzidlach których przyłączone są wizerunki. Czwarta księga nayobszerniéysza ze wszystkich zawiera rozmaite sposoby i przepisy leczenia chorób końskich.

§. JAKÓB SIBENEYCHER miał napisać w języku polskim *Ekonomikę*, iakświadczy Starowolski *in Hecat. N. LXXXV. edit. Ven.*

§. WOYCIECH STRUMINSKI żyjący za Stefana Batorego i Zygmunta III. wnosząc z tego co mówi Starowolski (*in Hecat. N. LXXXIX.*) że był w zażyłości z Bartłom. Paprockim, pisał w języku polskim podług tegoż świadectwa *orolnictwie*, lecz nie znamy z kądinąd dzieła tego.

§. Zwierciadło roczne na trzy części rozdzielone przez Szczęsnego ZEBROWSKIEGO. w Krakowie w drukarni Łazarzowej 1603 in 4to 182 *stron.*

§. KACKIEGO nauka o pasiekach. w Lublinie 1631 in 4to (*Przytacza Lindę na czele swego Słownika*)

§. THEODORA ZAWACKIEGO z Zawad herbu Rogala; pamięć robot i dozoru gospodarskiego w każdym miesiącu do trzech części ksiąg ziemiańskich, na 15 ksiąg rozdzielonych, których prac swoich przyszłych rozporządzenie na innym miejscu wspominam należącą. w Krakowie 1643 in 4to 5^{arkuszy}.

§. Oekonomia abo gospodarstwo ziemiańskie dla porządnego sprawowania ludziom politycznym dziwnie

pożyteczne. w Krakowie u Krzy. Schedla. 1644 in 4to
111 stron.

§. Oekonomika ziemiańska generalna punktami partykularnemi, interrogatoryami gospodarskiemi, praktyką miesięczną, modelluszami albo tabulami arythmetycznemi objaśniona przez Jakuba Kazimierza HAURA panom dziedzicznym, Arendarzom, oekonomom, attendantom, urzędnikom, pisarzom prowentowym, i wszystkim w pospolitości dóbr ziemskich dozorcóm pożyteczna i potrzebna, w której znajdują się dostateczne w gospodarstwie informacje, przestrogi, notanda różne, remedia wszelkiemu bydłu osobliwie na końskie deffekta i choroby pomocne; także folwarcznemu drobiu, przytym sekreta doświadczone na wygubienie szkodliwy gadziny powietrznój, zimnój i wodnój. Znowym przydatkiem Geometrii gospodarskiej napisanej od W. X. Marc. BYSTRZYCKIEGO Societatis Jesu S. Theologii doktora, przedrukowana w Warszawie w drukarni JK. Mci Colleg. Soc. Jesu R. P. 1744. folio 246 stron, a Tabel ekonomicznych 10 $\frac{1}{2}$ arkusza prócz rejestru alfabetycznego. —

Takowy tytuł ma dzieło które mam przed sobą z biblioteki Liceum Warszawskiego. — Linde na czele swego słownika przytacza Haura dwa dzieła z następującemi tytułami:

- 1.) Skład albo skarbiec ekonomii edycja trzecia. w Krakowie 1693 in fol.
- 2.) Ekonomia generalna. w Krakowie in fol.

Stąd widać oczywiście że dzieło pod N. 1. wymienione, musi być różne od dzieła ekonomii generalnój. Załuski zaś przytacza *in Progr. literar.* (edit. 1732 p. 41 N. 123) takowy tytuł:

Haur Jakób, Ekonom wielkorządów: wybór ekonomii ziemiański, politycznej gospodarskiej, żołnierskiej i lekarskiej 2 ed. auctor. Warsz. S. J. 1730 in fol.

Nie wiemy czyli dzieło to jest iednym z przytoczonych przez Lindego, czyli też trzecie Haura pismo.

428 *Umiejętności przyrodzenia*

§. *De re agraria tractatus autore Adalb. TYLKOWSKI. Olivae 1687* (obacz wyżej k. 376).

§. Praktyka gospodarska przez długie experyencye komprobowana na pożytek gospodarujących przez iednego gospodarza do druku podana a teraz znowu z przydatkiem wesołych dyskursów przedrukowana. *bez. m. 1752 in 8vo 72 stron.*

§. Powinności życia domowego napisane po francuzku od iednego gospodarza a drukowane w Bruxelach R. P. 1706 przetłómaczone na polskie a drukowane w Brunsbergu 1714. Przedrukowane w Wilnie w drukarni Akademickiey Soc. Jesu. 1752 in 8vo 261 *stron.*

§. *Compendium ferculorum*, albo zebranie potraw przez Ur. Stanisława CZERNIECKIEGO J.K. Mci Sekretarza u JW. Alex. Michała Hrabi Lubomirskiego Woiew. Krak. napisane w Krakowie w drukarni Sebast. Hebanowskiego 1753 in 8vo 142 *stron.*

§. Sposób robienia węglów czyli sztuka węglarska w ięzyku francuzkim przez Pana Duhamel du Monceau napisana, tłómaczona, notami pomnożona, a teraz kosztem i staraniem JW. Jacka Małachowskiego Referendarza W. K. przełożona i do druku podana. w Warszawie u Grela 1769 in 4to 44 *stron.*

§. Obserwacye ekonomiczne czyli reguły gospodarskie w biegu każdego roku zachowane, z przydaniem pożytecznych wiadomości dla gospodarzów zebrane i do druku podane. w Łowiczu 1769 w drukarni JO. Xięcia Prymasa in 8vo 146 *stron.*

Toż samo dzieło pod tymże tytułem przedrukowane w Berdyczowie u Karmelitów 1809 in 8vo.

§. Wybór ekonomicznych wiadomości z ksiąg naysprzedniejszych zagranicznych. w Warszawie w drukarni Jezuickiey 1770 in 4to 432 *stron.*

Przy końcu napisane: *koniec tomu I. lecz nie wiadomo mi żeby więcej wyszło.*

§. Sposób wyprawiania safianów czyli sztuka safianika w ięzyku francuzkim przez P. de la Lande napisana a przetłómaczona staraniem Hyacynta Mała-

chowskiego, z kopersztychem. w Warszawie u Grela 1770 in 4to.

§. Dzieło o rolnictwie przez Pana Duhamel du Monceau na polski język przetłómaczone (przez Xiędza BRZOSTOWSKIEGO Pis. W. Lit.) w Wilnie u XX. Piarów 1770 in 8vo I. tom 2 Części 712 stron.

§. Sokrates wieśniak albo opisanie życia gospodarskiego i cnotliwego filozofa przez JJ. WW. Imci Panny Katarzynę i Ludwikę SOSNOWSKIE pisarzowny polne W. X. Litewskiego z francuzkiego na polskie przetłómaczony. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1770 in 8vo 206 stron.

§. Kalendarz rolniczy gospodarski przez P. Bradley napisany, przez X. Grzegorza KNIAŻEWICZA Matematyka J. W. J. X. Bisk. Wileńsk. na polskie przełożony. w Wilnie w drukarni XX. Piar. 1770. in 4to 223. stron.

Jest to opis porządku robót gospodarskich przez wszystkie miesiące w roku.

§. Informacya praktyczna o paleniu wódek, pędzeniu dobrych alembikowych gorzałek i likworu z przyłączonemi wraz sposobami robienia przednich esencji; na pożytek gospodarzom wydana przez J. Krystyana SYMONA. w Warszawie i we Lwowie u Posera 1774 in 8vo 73. stron.

§. Sposób wyrabiania czyli strychowania cegieł iako i dachówek sposobem w Hollandyi używanym wypalając one torfem czyli darnią suszoną przez P. Gars więzyku holenderskim napisany, a staraniem JW. Hiac. Małachowskiego — na polski język przełożony, z kopersztychem. w Warszawie u Grela 1776 in 4to

§. Dzieła Krzysztofa KŁUKA około 1780 roku wydane, są prawdziwym skarbcem do ekonomiki i technologii, mówiliśmy zaś o nich wyżey na k. 419 i następ.

§. Opisanie polskich żelaza fabryk przez Józefa Herm. OSINSKIEGO 1782 Obacz wyżey k. 379.

§. Rozmowy o sztukach robienia szkła palenia potażów i topienia żelaza stosująca się do materyałów, lasów, rud etc. w Berdyczewie (2½ zł. katal. Grella).

§. Dobra gospodyni czyli fundamenta ekonomii gospodarskiej. w Krakowie u Grebla 1784 in 12mo 219 *stron.*

§. Kucharz doskonały — z francuzkiego przetłómaczony i pomnożony przez Wojciecha WIELADKA (*autora hieraldyki*). w Warszawie u Grela 1786 in 8vo 422 *stron.*

§. Historia naturalna Sandra tłumaczenia Jac. PRZYBYLSKIEGO przytoczona wy. na k. 420. wiele zawiera rzeczy do ekonomiki i technologii należących.

§. Ustawy powszechne dla dóbr moich rządów podług exemplarza drukowanego w Siemiatyczach za rozkazem J. O. Xżny Jabłonowskiéy, Woiewodziny Bracław. w Warszawie u Grela 1786 — 1787 in 8vo Tomików 8.

§. Dziennik handlowy i ekonomiczny. w Warszawie u XX. Misyonarzy co miesiąc wychodzący w roku 1786 — 1787 i 1788 in 8vo

§. Dyssertacya o wzroście nauk wyzwolonych i mechanicznych, o pożytkach i wygodzie ich w społeczności i o stosowaniu onychże do potrzeb kraiu oyczystego. w Krakowie. 1787. in 8vo

§. Gospodarstwo prawdami istotnemi i doświadczeniem rzeczywistem ztwierdzone a do użycia krajowego stosownie z łacińskiego na język polski przełożone. w Warszawie u Piarów 1787 in 8vo 2 tomy 555 i 522 *stron.*

§. Roboty około przedziwa, albo uprawa lnu, konopi i innych roślin do przedzenia zdalnych. Wiadomość o chowie iedwabników, tudzież nauka oblichowaniu i maglowaniu płócien. w Warszawie u Piarów 1788. in 8vo 126. *stron.*

Wdedykacyi podpisał się autor O. P. co znaczy OSTROWSKI Piar, ten sam który wydał prawo cywilne polskie i Dzieie kościoła polskiego.

§. Cegielnia nowa wynalazku AIGNERA Architekta Warszawskiego, z figurami. w Łowiczu 1788 in 8vo.

Toż pismo przedrukowane w Połocku w drukarni S. J. 1791 in 8vo 46 *stron.* Przy *tém*: dodatek o sposobie robienia Paraboli i Elipseos.

§. Kuchnia drzewo oszczędzająca opisana z figurami illuminowanemi. w Lublinie u XX. Trynitarzy. 1790 in 8vo 1 *arkusz z kilku tablicami nędznie rżniętemi.*

§. J. Seb. DEMBOWSKIEGO Kommissarza Cywilno-Woyskowego rzecz krótka o fabryce sukienney Krakowskiéy z przydatkiem uwag ogólnych o rękodzielnach względnie do rolnictwa i handlu uważanych. w Krakowie w drukarni szkoły głównéy 1791 in 8vo 137. *stron.*

§. Gospodarstwo domowe przez Hermana z NEYDENBURKU za rozkazem J. O. X. Radziwiłła Ex-Starosty powiatu Rzeczyckiego na nowo przedrukowane r. 1791. w Wilnie w druk. XX. Bazylianów in 8vo 76. *stron.*

§. Uwagi nad chorobami, wadami i uszkodzeniami wszelkiego gatunku drzew owocowych i do budowy zdalnych przez G. Forsyth ogrodnika J. K. Mci. Angiel. w Kensington. w Warszawie u Grela 1791 in 8vo 63. *stron.*

§. Nauka wyrabiania włókna konopnego i lnianego do stopnia doskonałości takiéy, iżby te włókna były białe i miękkie, z doświadczeń uczynionych w Wołczynie, zebrana, i dla pożytku publicznego, szczególnie dla osób gospodarstwem bawiących się wydana w Warsz. w druk. Grela 1792 in 8vo.

§. Gospodarz doskonały czyli sposób robienia mydła, świec, octów, przyprawiania owoców, solenia i wędzenia mięsa, pieczenia chleba, warzenia piwa i robienia krochmalu. w Dreźnie in 8vo.

§. Doświadczenie w gospodarstwie, ogrodnictwie rękodzielnach. o lekarstwach wiejskich i t. d. zebrane. edycya druga w Warszawie w drukarni nadwornej J. K. Mci. 1795 in 8vo 2 tomiki 183 i 176 *stron.*

§ Praktyka gospodarska, o poznawaniu własności roku, urodzaiów, odmian powietrza, przez doświadczenia zebrana, z której każdy w przód poznać może co za postanowienie przyszłego roku. w Krakowie w drukarni Anny Dziedzieicki. 1796. in 12mo 71. *stron.*

§. Gospodarz Galicyjski czyli sztuka zubożenia się wkrótkim czasie przez wiejskie i domowe gospodarstwo. Dzieło na wzór wiejskiego gospodarstwa Albrechta Thaera dla Galicyi, w trzech częściach przez H. G. H. (w Krak. u Gertnera około 1800 roku) in 8vo 101. *stron.*

§. Opisanie powietrzopisu (*telegrafu*) z figurami, z włoskiego na język polski przełożone przez X. KODZIEWICZA. w Wilnie u Bazylianów 1801 in 8vo.

§. Nowe teoryczne i praktyczne opisanie torfu i jego użycia z rękopismu bezimiennego praktyka z przydanymi niektórymi uwagami przez konsyliarza Riema, z niemieckiego przetłómaczone. w Lublinie u XX. Trynitarzów. 1802. in 8vo 173. *stron.*

§. O ogniach ochotnych czyli nauka robienia fajerwerku zebrana z różnych autorów szczególniej z dzieła P. Frezier. w Wilnie w drukarni Imper. uniwersit. 1803 in 8vo. 304. *stron.*

§. O sposobie budowania z ubitej ziemi czyli stawiania ścian ziemnych długo trwałych i od ognia bezpiecznych, osobliwie dogodnych okolicom niedostatków drzewa cierpiącym, z figurami. w Lublinie u XX. Trynitarzy. 1803. in 8vo 21 *stron.*

§. Sztuka ogrodnicza około ogrodów kwiatowych, kuchennych i sadów; z przydatkiem niektórych ciekawych i użytecznych wiadomości sekretnych. w Łucku 1803 in 8vo 155 *stron.*

§. C. P. Lasteyriesa członka towarz. rolniczego i przyjaciół nauk w Paryżu, rzecz o Hiszpańskich owcach z francuzkiego na niemieckie przez Hube z dodatkiem o angielskim wychowaniu owiec z gospodarstwa P. Thaera, teraz na polski przetłómaczona (przez Joachima HEMPLA). w Lublinie u XX. Trynitarzy 1803 in 8vo 306. *stron.*

§. Dzien-

§. Dziennik ekonomiczny Zamoyski zawierający naukę ekonomiczną w systematycznym związku ułożoną; Technologią, to jest o przerabianiu wszelkich produktów na zysk i użytek gospodarzy, mechanizm i budownictwo wiejskie to jest o narzędziach i maszynach gospodarskich i t. d. z objaśnieniem na figurach, uwiadomienia o sposobach gospodarstwa zagranicznych narodów, nowe doświadczenia, wynalazki i t. d. w Zamościu 1804 in 8vo 18. *tomików.*

Wydawcą był Wojciech GUTKOWSKI teraz Szef Artylleryi Woysk Xstwa Warszawskiego, który autorem jest i następnych dzieł :

- 2.) Katechizm ekonomiczny dla włościan albo nauka przez pytania i odpowiedzi o rolnictwie, ogrodnictwie, sadownictwie, o utrzymaniu bydła, koni, różnych trzód, drobiu, o ekonomii domowej i t. d. napisane przez Wojc. Gutkowskiego Człon. Tow. Petersb. w Warszawie u Lebrun. 1806 in 8vo 383. *stron.*
- 3.) Opisanie i wyobrażenie nowéj maszyny do siania zboża wynalezionéj przez *Adolfa Henryka Meltzera* a rodakom do wiadomości podanéj przez Wojc. Gutkowskiego. w Warszawie u Dąbrowskiego 1806 in 4to 10 *stron.*

§. Sposób wygubienia kretów na łąkach i w ogrodach z przydanym oraz sposobem wyiętym z dzieła A. Al. Cadet de Veaux o kretach ich sposobie życia zwyczajach i sposobie łapania. w Lublinie u XX. Trynitarzy. 1804 in 8vo 20. *stron.*

§. Piec razem z kominem oszczędzający paliwa z przyłączeniem ogólniejszym prawideł i rysunku stawiania go i palenia w nim. w Krakowie u Maia. 1804 in 8vo 40. *stron.*

§. O budowaniu pieców cegielnianych w których cegła torfem wypala się i sposobach tymże wypalenia, z figurami. w Lublinie w druk. XX. Trynitarzów (1804) in 8vo 17. *stron.*

§. Steganografia czyli sztuka sekretnego niedocie-

454 *Umiejętności przyrodzenia*

czonogo pisanía geometrycznie dowiedziona przez **NOWICKIEGO**. w Warszawie 1805. in 8vo.

§. Sposób rozmnożenia koniczyzny na trawę codzienną w lecie, dobre siano na zimę i na nasienie bez umniejszenia zwyczajnych zasiewów. w Krakowie 1805 in 8vo *ieden arkusz*.

§. O Płodozmianach czyli nauka ustanowienia kolejnego porządku w zbiorze ziemiopłodów dzieło francuzkie **P. Piktet** na język polski przełożone przez **Alexan. POTOCKIEGO**. w Warszawie u **XX. Piłarów** 1805 in 8vo 216 *stron*.

Alex. Potocki był późniéj Ministrem Policji Xstwa Warsz. nakoniec Senatorem Woiewodą i umarł 1810 roku.

§. Sztuka ogrodnicza czyli o ogrodnictwie, zawierająca przepisy chodzenia koło ogrodów kwiatowych kuchennych i sadów, edycja nowa. w Krakowie u **Greblowéy**. 1805 in 8vo 304 *stron*.

Ekonomika polska czyli wiejskie gospodarstwo kraiove przez **X. H. Ł. P.** (to iest Hrabiego Łódzię **PONINSKIEGO**) w roku 1805 napisana. w Warszawie u **Piłarów** 1807 in 8vo 2 tomy. 172 i 384 *stron*.

§. Dziełko doręczne dla gospodyń miéyskich i wieyskich tudzież dla służących folwarcznych z przyłączonemi sposobami leczenia chorób bydłécych i przydanym zbiorem praktycznym gospodarstwa wiéyskiego domowego z francuzkiego **Pauli Gácon Dufour**. w Wroclawiu u **W. B. Korna** 1806 in 8vo 359. *stron*.

§. Przyjaciel gospodarzy i ogrodników. Dzieło zawierające wiadomości do poięcia łatwe a doświadczeniami stwierdzone, tudzież prawidła ogólne i szczególne chodzenia koło roli i ogrodów z francuzkiego **P. G. Poinset** przełożone, z kopersztychami. w Wroclawiu u **W. B. Korna** 1807 in 8vo maj. 2 tomy.

W tomie I. na 376 stronach rzecz iest o rolnictwie, w Tomie II. na 187 stronach o ogrodnictwie.

§. Rzecz o gospodarstwie leśném przez L. P. (Ludwika PLATERA). w Wilnie u Zawadzkiego 1807. in 8vo 119 *stron.*

§. Doświadczenia w gospodarstwie, ogrodnictwie, rękodziełach, w lekarstwach wiejskich etc. piąta edycja. w Krakowie u Tekli Greblowéy 1808 in 8vo 2 tomy 202 i 208 *stron.*

§. Sztuka pływania, albo wynalazek, za którego pomocą po rozbiciu się okrętu uchronić się można od zatonięcia, i w potrzebie przepawić całe wojsko z bronią w rękę przez najszerszą rzekę. Napisana w języku francuzkim przez Jana Fryd. Bachstrom Med. D. i Jeneralnego fabryk JOX. Radziwiłowéy Kanclerzyny W. W. X. Ł. Dyrektora roku 1741 a z francuzkiego na polski język z niektórymi poprawami przełożona przez X. Sallustyusza BUŁHAROWSKIEGO Bazyliana roku 1808 (w Warszawie w drukarni XX. Piłarów) in 8vo 64. *stron.*

Cała ta sztuka zależy na przywdzianiu kaptana z drzewa korkowego.

§. Ważny wynalazek w rolnictwie, za pomocą którego jedno ziarno wydaie z siebie 360 ziarn bez pomnożenia nakładów, przez Ant. Karola FAENRYCHA. w Krakowie w drukarni Anny Dziedzicki nakładem Gertnera 1808. in 8vo 2 *arkusze.*

§. Rozprawa o sztuce garbarskiej, a szczególniej o prędkim garbowaniu sposobie w niemieckim przez Haermbsaed napisana a przetłómaczona przez Dominika KRYSINSKIEGO. w Warszawie u Rągoczego 1808 in 8vo 36 *stron.*

§. Informacya praktyczna o paleniu wódek pędzeniu dobrych alembikowych gorzałek i likworów, na potrzeby gospodarzom opisana i wydana przez Jana Krystyana SYMONA. w Krakowie 1808 in 8vo 82 *stron.*

§. O ugodach dziedziców z włościanami przez Walerjana Strzemień z Stroynowa na hrabstwie Horochowskiém STROYNOWSKIEGO Kaw. Ord. Orła biał. i S. S. za pozwoleniem cenzury. w Wilnie w druk. akadem. 1808 in 8vo 176 *stron.*

W piśmie tém dowodzi autor potrzeby zniesienia niewoli rolników. Przekład onego na język rossyjski przez Anastazewicza w Petersburgu zrobiony tamże drukowany.

§. Kucharz doskonały w wybornym guście z oszczędnością dogodny, nowe wydanie. w Warszawie 1808 2 tomy in 8vo.

§. Katechizm leśny lub nauka krótka w zapytaniach i odpowiedziach dla borowych, którzy czytać i pisać koniecznie umieć powinni i t. d. Xięstwa Warszawskiego od rodaka tegoż Xięstwa (F. A. G. de KNOLL *Konsyliarz J. K. Mci. lustrator dóbr narodowych Wschowskich i Kościańskich*) wydany z kopersztychem. w Rawiczu w druarni J. C. S. Ludwika 1808 in 8vo 96 stron.

§. Nauka o pszczołach w sposobie pytań i odpowiedzi przez J. P. D. G. Settegast dla pożytku włościan przez J. M. przełożona; z figurami. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiej 1809 in 8vo 166 stron.

§. Doświadczenia chemiczne i wynalazki celem oszczędzenia znaczney ilości zboża, ułatwienia i rozszerzania chowu bydła, zapobieżenia wypadkom głodu prez J. N. Jassnüger M. D. Prof. Chem. w Akad. Maryi Teres. w Wiedniu, przekład. Józefa Wenantego GROSSA, z figurami. we Lwowie 1809 in 8vo tom I. zawiera XVI i 241 stron.

Obacz pamiętnik Warszawski z roku 1810 miesiąc Styczeń k. 141. gdzie recenzent oddawszy pochwały należne autorowi oryginału, o tłómaczeniu P. Grossa mówi, iż ma zaletę z czystości i iasności stylu polskiego.

§. Gorzelnik i piwowar doskonały czyli sztuka robienia wódki, likworów tudzież warzenia piwa, z dołączeniem wiadomości o robieniu octów w trzech częściach wydana przez A. PIĄTKOWSKIEGO. w Krakowie u Grebla 1809 in 8vo 179, 200 i 97 stron.

§. Rys. szczęścia narodowego czyli kardynalne punkta służące do wzrostu potęgi i bogactw narodu Polskiego przez J. F. S. ŁOPACINSKIEGO. w Warsza. u Dąbrowskiego 1808 in 8vo 144. *stron.*

§. F. B o r. PIEKARSKIEGO ziemianstwo kraio-
we. w Krakowie w drukarni Greblowskiéy 1809 in 8vo
2 tomy 173 i 156 *stron.*

§. Umiejętność lasowa czyli rękoksiąż dla właścicieli lasow i ich leśniczych pod tytułem: powszechna Teoretyczno-praktyczna wszystkich lasowych umiejętności nauka przez F. A. L. Burgsdorf Król. Prusk. tajnego radcę i t. d. wydany a przez Filipa Jak o b a Nałęcz KOBIERZYCKIEGO, w kluczu Pruchnickim JW. Hr. Morskiego dóbr radcę na oyczysty ięzyk przełożony, skrócony i do krajowych okoliczności przystosowany. w Przemyśle drukiem J. Gołębiewskiego 1809 i 1810 in 8vo 2 *tomy.*

§. O pomnożeniu i ulepszeniu fabryk sukiennych w państwie Rossyiskim z dodatkiem wiadomości o fabrykach już exystujących w Rossyi, o korzyściach dawanych przez rząd, każdéy klasie mieszkańców którzyby zakładem nowych fabryk zatrudnić się chcieli, z rozkazu JW. Woennego Gubernatora Gubernii Lit. z rossyiskiego na ięzyk polski przetłómaczone. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 61 *stron.*

§. O owcach nauka zawieraiąca przepisy doskonałego ich chodowania w Rossyi, napisana w ięzyku niemieckim przez W. Ch. Friebe a na polski przełożona przez Antoni. MARCINOWSKIEGO z tablicami i figurami. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 264. *stron.*

§. Ekonom kollegom kraju nowo wcielonego z wzorami dzienników, książek i rejestrów przez P. R. A. K. w Krakowie u Maia 1810 in 8vo 149 *stron.*

§. Zbiór wiadomości potrzebnych naprawiającemu także i noszącemu zegarek wydane przez A... M... w Poznaniu u Dekiera 1811 in 8vo 36 *stron.*

§. Uwagi nad terażniéyszym stanem rolnictwa pod względem ceny zbóż i wydatków jego, radzie depart. Kaliskiéy przez członka téżże Ign. MIAŁCZYN-

438 *Umiejętności przyrodzenia*

SKIEGO w Lutym 1810 roku podane. w Warszawie 1811 in 8vo 38 *stron.*

§. Nauka robienia piwa przez Alex. Hrabiego CHODKIEWICZA. w Warszawie u XX. Piłarów 1811 in 4to 100 *stron.*

§. O probach czyli sposobach probowania mocy wódek i spirytusów, dobierania ich wodą, ocenienia niedostatku ich mocy i dochodzenia ilości dolanej wody do piwa przez Ant. MAGIERA, edycya trzecia. w Warszawie 1814 in 8vo.

§. O fabrykacyi cukru z białych buraków z zlecenia JW. Łubieńskiego przez S. BALINSKIEGO. w Warszawie w drukarni rządowej 1811 in 8vo 42 *stron.*

§. Przyjaciel wiejski czyli doświadczone rady i lekarstwa iak wieśniacy choroby bydła rogatego rozpoznawać i ratować mogą. w Kaliszu u Mehwalda. 1811 in 8vo 98 *stron.*

Autorem pisma tego iest Karól GLOC obywatel ziemski w Departamencie Kaliskim, którego rozprawa o *przyczynach zarazy bydła rogatego w Polsce i sposobach zaradzenia onym* od królew. towarzystwa Warszawskiego przyiac. nauk 1810 roku złotym medalem uwien czoną została.

§. Wiadomości pożyteczne gospodarzowi z pisma nowo wysłęgo wyięte i na polski ięzyk przełożone w czterech częściach z dodatkiem. w Wrocławiu u W. B. Korna. 1811 in 8vo maj. 544 *stron.*

§. Kucharka mieyska i wieyska albo sposób gotowania rozmaitych potraw na trzy rozdziały podzielony. w Warszawie 1811 in 8vo 126 *stron.*

§. Dziennik towarzystwa królewskiego rolniczego. *bez roku i mieysca.* (w Warszawie w drukarni Rządowej 1812) in 8vo *Dwa numera*, 144 i 158 *stron.*

Dziennik ten gospodarczo-rolniczy, wyborne zawieraiący rozprawy i wiadomości, wśród druku trzeciego numeru przerwany został i dotąd więcý go niewyszło.

R O Z D Z I A Ł S Z Ó S T Y.

Umiejętności lekarskie.

§. 1. *Różne części umiejętności lekarskich których przedmiotem jest zdrowie człowieka.*

W rozdziale poprzedzającym historyi naturalnéj, wymieniliśmy wiele dzieł przez uczonych naszych lekarzów wydanych i tutaj właśnie należących, iak n. p. pisma Stefana *Falimierza*, *Spiczyńskiego*, *Siennika*, *Marcina z Urzędowa*, *Syreniusza* i t. d. — Piękne materyały a raczéy skazowki do historyi nauki lekarskiey w krajach polskich, zawieraią rozprawy Jerzego Chryst. *ARNOLDA* doktora med. o *hojności Królów i względach Panów polskich dla rzeczy lekarskiey i lekarzów*. Pierwsza obeymująca czas naydawnieysze aż do roku 1548. Druga od zeyścia Zygmunta I. do śmierci Jana III. to jest do roku 1696, drukowane w rocznikach królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyiaciół nauk w tomie VII. k. 166 — 189 i k. 248 — 273. Trzecia rozprawa maiąca rzecz o Augustach wyszła w łacińskim ięzyku pod tytułem: *Aevum Augustorum, Fridericum Augustum cum urbem intraret salutaturus recolit G. C. Arnold etc. Varsaviae* 1807 in 4to 16 stron prócz dedykacyi do Króla. Są to pochwały monarchów i panów polskich, a w uczonych przypisach ma autor wiadomości biograficzne i bibliograficzne o samychże lekarzach. Ogłoszenie drukiem

tych obszernych przypisów objaśniłoby wiele rzeczy, o których w samych rozprawach są tylko napomknienia. Nim przeto druk tych przypisów przez długi lat przeciąg z wielką troskliwością przez dokt. Arnolda zbierany, nastąpi; niech czytelnik wyrozumiały z niniejszego dzieł lekarskich spisu iako licznych uzupełnień potrzebującego, o całej literaturze medycznój nie sądzi.

§. BALIŃSKI lekarz Króla Alexandra, którego za świadectwem Strykowskiemu nazwano Sotnikiem, że za leczenie brał, po sto czerwonych złotych, wydał nikczemne dzieło *De praestantia medicinae* bez miejsca druku. Jak pisze Czacki o pols. i lit. praw II, 40.

§. *Conservatio sanitatis Sanctus Sanctus Cosmas Damianus*. Rycina wystawia dwóch świętych, a pod nią następujący napis: *Josephi Czimmermanni Cracoviensis. Anno suę etatis decimo quinto immatura editio in immortalem candorem illius magni medici Doctoris Mathię de Myechow*. Następnie sześć wierszy na pochwałę Miechowity. Na drugiey zaś stronie karty tytułowey zaczyna się przedmowa z takowym napisem: *Nicolaus HYACINTHUS Leopoliensis. bonarum artium magister. Senatus Cracov. Secretarius Jucundissimo Lectori salutem*. Na ostatniey zaś karcie napis: *Impressum Cracovię p. Hieronymum Vietorem an. 1522 Men. Sep. in 4to 9 arkuszy*.

Dzieło to iest w bibliotece W. Karóla Szczyńskiego med. dokt. w Krakowie.

§. CYPRYAN z ŁOWICZA lekarz żyjący za Zygmunta I, nauczyciel Józefa Struta, napisał: *Practicam medicam* iak świadczy Starowolski in *Hecat*. Nro LXXVIII.

§. WEDELICKI PIOTR za Zygmunta I. żyjący, uczeń Cypryana z Łowicza, współcze-

śny Struta, rodem z Obornik w Poznańskim, naprzód w Poznaniu, później w Krakowie, na koniec we Włoszech a mianowicie w Padwie w nauce lekarskiej doskonalił się, a za powrotem do oyczyzny lekarzem publicznym uznany i Raycą krakowskim mianowany. Wydał podług Janockiego (*in Janocianis I*, 295) następujące pisma:

- 1.) *Hippocratis Coi de diaeta humana libri III. Petro Vedelicio interprete. Cracov. ex offic. Hier. Vietoris 1533 in 8vo maj.*
- 2.) *Hippocratis de morbis vulgaribus libri VII. a Vedelicio Polono Medico in latinam linguam conversi. ibid. 1535 in 8vo maj.*

Oba te pisma przypisane Piotrowi Kmicie na ów czas Kasztelanowi Sandomirskiemu.

- 3.) *Hippocratis praesagiorum libri III. a P. Vedelicio latine redditi et uberrimis commentariis explanati. Cracov. apud Hier. Vietorem 1532 in fol.*

§. Nauka ratowania położnic przez Piotra z KOBYLINA 1541. Jak świadczy Czacki o lit. praw. II, 40.

§. Traktat o puszczeniu krwi przez Mistrza Andrzeja z KOBYLINA 1542 in fol. *ieden arkusz.*

Jest w bibliotece Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu, przez pomyłkę oprawiony przy Herbarzu Siennika po k. 414 iak znajduję między konotatkami W. Lindego.

§. ANDRYSIEWICZ o leczeniu i zachowaniu zdrowia. Tak przytacza Czacki o praw. lit. i pol. w rejestrze autorów.

§. SZYMON z ŁOWICZA prócz wyżej na k. 390 przytoczonego pisma o mocy ziół, wydał, podług Janockiego (*in Janocianis I*, 172):

- 1.) *Centiloquium de medicis et infirmis, decerptum ex penetralibus Astrologiae, cuius medico, appri-*

me cum necessarium tum utile. Epitome seu canones quidam super aegritudinibus, quibus modis succurrendum aegris sit, ex aspectu signorum. Naturalis astrologiae compendiosa descriptio. Illustri Alberto Gastoldo — M. D. L. supremo Cancellario dicatum. Cracov. apud. Flór. Unglerium 1532 in 8vo.

Janocki w dziele *Nachricht von raren poln. Büchern* I, 4. pisze że *astrologia naturalis* Szymona tak jest rzadka, iż ledwo w 70 latach, raz ją widzieć się zdarzy.

- 2.) *De praeservatione a pestilentia et ipsius cura — Dno. Joa. Zabrzeżyński Palatino Trocensi — inscriptum. Cracov. apud Unglerum 1534 in 8vo.*
- 3.) *Enchiridion medicinae pro tyrunculis hujus artis quam compendiosissime — collectum. Remedia singulorum morborum ex optimis — auctoribus — congesta, secundum seriem alphabeti. In calce hujus libelli addita est tabula de dosibus solutorum, tam simplicium quam compositorum, in usu apud nos existentium. Reverendd. Dno Cricio Primati Regni consecratum. Craco. in offic. Ungleriana 1537 in 8vo.*
- 4.) *De cura valetudinis eorum, qui incumbunt studio literarum Marsilii Ficini Florentini liber unus, Praemissa est Simonis a Lowicz artium ingenuarum et Medicinae doctoris ad D. Koscieska Canonicum Mednicensis Ecclesiae Epistola. Craco. ap. Unglerum 1536 in 4to.*

§. WALENTEGO z LUBLINA przytacza Czacki (o Lit. i pol. praw. w tom II k. 40. i 41) dwa dzieła następujące:

- 1.) *De impotentia et causis ineptiae ad statum matrimonii* 1545.
- 2.) O różnych chorobach i leczeniu (z dedykacją do Jana Zamoyskiego) 1592.

Kto wie jednak, czyli co do roku wydania dzieła pierwszego niemasz omyłki u Czackiego,

dla przerwy 50 prawie lat między iedném a drugim pismem.

Ś. JÓZEF TEKTANDER Krakowczyk rodem, za Zygmunta I.  ziacy, ukończywszy nauki w Krakowie zwiedzi  W łochy, Niemcy, Hollandyą, za powrotem do oyczyzny mile przyjeły od Piotra Kmity Woiew. Krakowskiego i w krótce potem mianowany Sekretarzem i lekarzem nadwornym Izabelli córki Zygmunta I. która do Węgier udad  si  miała. Lecz w krótce z tamtąd do Krakowa powróciwszy w saméy dzielności wieku 1543 roku życie zako czy  (podług Janockiego *in Janocianis I. 268 sqf*). Wygotowa  pisma Galenowego tłómaczenie, pod tytułem:

Galenus de venae sectione adversus Erasistratum liber, ad Graecorum exemplarium fidem recognitus, Josepho Tectandro Cracoviensi interprete. Alterque de venae sectione adversus Erasistrataeos qui Romae degabant, interprete eodem.

Lecz przekład ten dopiero w pięć lat po iego śmierci z druku wydany zosta  przez Janusza Kornaryusza z innemi Galena dziełami w  aci nskim i yzyku, w Bazylei u Hieron. Frobeniusza i Miko . Episkopiusza 1549 in fol. w tomie V. k. 1058 — 1102.

Oba te tłómaczenia Tektandra umieszczone między dziełami Galena przez Junt w wydany , w klassie VI.

Sam zaś Tektander wyda  w  aci nskim i yzyku trzy elegie o swych podróżach, przypisane Piotrowi Kmicie Woiew. Krak. drukowane w Krakowie u Unglera 1. Stycznia 1542 in 8vo maj.

§. STRUT JÓZEF (z) rodem z Poznania, żył od 1510 do 1568, w mieście rodowym pochowany. w Krakowie pierwiastki nauk otrzymał i w językach zwłaszcza starożytnych znacznie postąpiwszy (czego dał dowody w poemacie łacińskim do Jana Łaskiego, w przetłómaczeniu Lucyana żartobliwego pisma *Spór samogłosek*) do Padwy się udał, gdzie poniekim czasie taką sobie sławę zjednał, — iż Profesorem publicznym medycyny w Padewskiéj akademii mianowany (a). W owym to przeciągu czasu wiele pism do nauki lekarskiéj należących wydał, a mianowicie dzieła Galena z greckiego na łacińskie tłómaczone, niektóre zwłaszcza co do ówczas jeszcze żadnego nieznalazły tłómacza. Wezwany z Padwy od króla Polskiego Zygmunta Augusta, nadwornym był lekarzem siostry królewskiej Izabelli królowej węgierskiéj, którą do Węgier odprowadził; a zamtąd do Turcyi poiechawszy, zdrowie Cesarza Solimana radą swoją poratował. Skąd do oyczyzny powróciwszy, nad ukończeniem dzieła o pulsie pracował; i tém to piśmem o rzeczy od tysiąca dwóch set lat, to jest od czasów Galena greckiego lekarza zaniedbanéj, a którą już uczniom swoim w Padwie

(z) Niektórzy mylnie nazywają go *Strus*, gdy Strussów wcale inna była familia herbu Korczak, o której pisze Niesiecki w Herb. IV, 218. Lekarza *Struta* o którym mowa, pisze po łacinie Starowolski *Sthrutius*, Jöcher i Janocki piszą *Struth*; owych zaś Sarnicki in *Annalibus*, tudzież Starowolski in *Bellatoribus Sarm.* Strussos nazywają.

(a) Czyni wzmiankę o Strucie jako profesorze akademii Padewskiéj Riccobonus *lib. I. de Gymnasio Patavino*, gdzie wspomina pięciu innych Polaków professorów medycyny w téjże akademii. Starowolski in *Hecat.* Nro 78 editionis *Venet.*

obiaśniał, zrobił epokę w Medycynie, a imię swoje unieśmiertelnił. Dzieło iego o pulsie, z takim oklaskiem miało bydź przyjęte, iż w Padwie 800 exemplarzy wiednym dniu zakupiono (jak pisze Starowolski l. c). Król Hiszpański Filip II zasięgał rady Struta pokilkakroć, i nawet wzywał go do dworu swego, lecz Zygmunt niechcąc się okazać pośledniejszym w ocenieniu tak rzadkiego męża, swoim go lekarzem nadwornym mianował, i tym sposobem od chlubnego dla Struta wyjazdu za granicę, wstrzymał. Wyliczamy za razem wszystkie Struta dzieła podług Janockiego (b).

- 1.) *Ad medicum hiscetemporibus maximum D. Cyprianum de Lowicz, de Medicæ artis excellentia Carmen elegiacum. Cracoviae per Mathiam Scharfenbergerum excusum. 1529 in 8vo.*
- 2.) *Ad Reverend. Joannem Lataleium Episcopum Posnan. Elegia. Cracov. apud Hieron. Vietor. 1530 in 8vo.*
- 3.) *Ad bonae mentis adolescentes elegiacum Carmen paraeneticum i. e. exhortativum ad studium eloquentiae.*

Do tego przyłączone iest:

- 4.) *Joannis a Lasco Archi Episcopi et Primatis Regni Epicedion elegiacis versibus confectum. Cracov. Mat. Scharfenbergius excud. 1531 in 4to.*
- 5.) *Luciani Samosat. Astrologia. Erasmo Roterdamo interprete:*

Jos. Struthii in Luciani astrologiam commentariorum libri duo — Luciani declamatio lepidissima, quæ

(b) *In Janocianis I, 258, gdzie iest i wiadomość o iego życiu. Obacz tegoż Nachricht von raren polnischen Büchern III. pag. 208, gdzie o piśmie tutaj pod Nro 6 przytoczoném, obszernie mówi.*

dike phoneenton i. e. Judicium Vocalium inscribitur Jos. Struthio interprete. Cracov. apud Mat. Scharfenbergium 1531 in 8vo maj.

Kommentarz do Lucyana Astrologii, tudzież o sporze samogłosek, przypisane są Janowi Łaskiemu.

- 6.) *Galenī Astrologia ad Aphrodisium. Spuria quidem judicata. Exhibens mathematicae scientiae prognostica de decubitu infirmorum. Nunc primum a Jos. Struthio e Graeco translata. Venetiis per Joan. Patavinum et Venturianum de Ruffinellis 1535 in 8vo.*

Przypisane to dzieło Janowi Choieńskiemu Biskup. Przemyskiemu. Przekład ten naszego Struta umieszczony w łacińskiéy edycyi dzieł Galena przez Janusza Kornaryusza w tomie VIII k. 43 — 58.

- 7.) *Galenī de Urinis liber, genuinus aliis visus aliis suppositicius, nunc primum a Jos. Struthio e Graeco traductus. Venetiis per Joan. Patavinum et Venturium de Ruffinellis. 1535 in 8vo.*

Dzielko to przypisane Walent. Morawskiemu Doktorowi Med., samo zaś tłómaczenie Struta przedrukowane między dziełami Galena w nowéy Juntow łacińskiéy edycyi, w Wene-cyi 1625 classe IV. p. 123 — 126.

- 8.) *Claudii Galeni de antidotis libri duo, per tot saecula ab omnibus magno opere desiderati in gratiam magni antistitis Joan. Choienii episcopi Plocen. e Graeco in Latinum traducti et commentariis brevibus illustrati a Jos. Struthio. Venetiis per Joan. Anton. de Nicolinis de Sabio 1537 in 8vo maj.*

Dwa tu są listy przypisne, jeden do Choieńskiego, drugi do Franciszka Frygomeliusza profesora medycyny w Padwie. Przyłączone są także *Astrologiae ad Aphrodium liber unus*, i tegoż *de Urinis liber unus* tłómaczenia Struta.

- 9.) *Galenī in librum Hippocratis de fracturis, commentariorum libri tres e Graeco in Latinum conversi a Jos. Struthio Polono publico artis medicae Patavii Professore. Venetiis in aedibus Barthol. Zanetti 1538 in 8vo maj.* Dedykowane Janowi Chojniowskiemu Bisk. Krak.
- 10.) *Galenī in librum Hippocratis de articulis commentariorum libri IV latine redditi a J. Struthio etc. Venet. ib. 1540.* Dedykowane wydziałowi filozoficznemu i lekarskiemu w Padwie.
- 11.) *Artis sphygmicae libri V. Basileae in offic. Joan. Oporini 1555 in 8vo.*

To dzieło którego teorią wykladał Struthiusz w Padwie, największą mu zjednało sławę. Przedrukowane pod tytułem:

Artis sphygmicae iam mille ducentos annos perditae et desideratae libri quinque a Jos. Struthio Posnaniense, medico, conscripti, nunc denuo diligentissime emendati. Venetiis 1573 Ad instantiam Jacobi Anelli de Maria Bibliopolae Neapolitani in 8vo.

Po trzydziestu prawie latach z takim tytułem wydano to dzieło:

Ars sphygmica seu pulsuum doctrina, supra MCC. annos perditae et desiderata — a Jos. Struthio Posnani. Sigismundi Augusti Regis Poloniae olim medico libris V. conscripta et jam primum aucta. Accessit Hieronymi Capisaccii de pulsibus elegans tractatus, et Caspari Bauhini introductio pulsuum synopsis continens. Basileae impensis Ludov. Koenigs. 1602 in 8vo 406 stron, a rejestru i wstępu 24 kart. Jest w bibliotece W. Karóla Soczyńskiego med. dokt. w Krakowie.

§. *Fabricatio hominis, a Cicerone libro secundo de natura deorum descripta cum annotationibus Alberti NOVICAMPIANI. His accessit dissertatio ejusdem, utrum cor an jecur in formatione foetus consistat prius. Item oratio de laude physices. Cracoviae per Lazarum Andreę 1551 in 8vo 21 arkuszy (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)*

Woyciech Novicampianus, u Sołtykowicza o akad. krak. na k. 185. NOWOPOLSKIM na-

zwany, lekarz i filozof za Zygmunta Augusta żyjący, wydał nadto pismo pod tytułem:

De accentibus et recta pronuntiatione. Cracov. ap. viduam Flor. Ungleri 1548 in 8vo. Przedrukowane w Krakowie u Hieronima Szarfenbergera 1551 a u Stanisława Szarfenbergera 1567. Jak świadczy Janocki (*in Janocianis I, 191*).

Sołtykowicz l. c. poprawił pomyłkę Janockiego, który Nowikampiana czyli Nowopolskiego lekarza, i Nowopolskiego teologa wziął za jedną osobę, lubo już Starowolski (*in Hecat. Nro XXIX.*) o dwóch mówi, a Radymiński *in MS.* którego używał Sołtykowicz, toż potwierdza. Pismo o akcentach wszyscy przyznają lekarzowi.

Ś. JĘDRZEJ GRUTYNIUSZ, lekarz nadworny Jędrzeia Tęczyńskiego Woiewody Krakowskiego za Zygmunta Augusta (Niesiecki Herb. IV, 343), uczeń Bernarda Paterna w Padwie, napisał podług świadectwa Starowolskiego (*in Hecat. Nro. LXXXV. edit. Ven.*): *Consilium in febribus pestilentibus et malignis, et librum de Melancholia.* Lecz nie wiem czyli te dzieła są w polskim czyli też łacińskim języku.

W polskim języku wydał podług świadectwa Czackiego (o prawach lit. i pol. II. 41) dzieło pod tytułem: *Przymiot* czyli o chorobie zaraźliwéy 1594.

Ś. Przymiot. w Krakowie w drukarniéy Łazarzowéy R. P. 1581 in 4to 2 karty i 664 stron. (Jest w bibl. liceum Warszawskiego.)

Po tytule następuje przedmowa z takim napisem: *Woyciech OCKO (c) Króla*

(*) STAROWOLSKI *in Hecat Nro LXXVIII.* i NIESIECKI w Herbarzu III. 397. Czacki o lit. i pol. prawach w spisie autorów pisał nie Ocko ale OGZKO.

J. M. Medik. do czytelnika. W tej usprawiedliwia się autor, że nie chciał dzieła tego nikomu przypisywać, luboby to łatwo mógł uczynić, aby samo za sobą bez żadnego faworu mówiło. — Na pierwszemy zaraz karcie poczyną autor w tych wyrazach: „Przymiot albo dworska niemoc, nic inszego nie iest, iedno zbytek iadowity w człowiecze, wątrobę i krew psuący. — Bo iż iest istność iego, rozmaitym sposobem człowieka zarażać może, tak, że nie tylko z nierządneho obcowania między zarażonemi, ale też i z szaty, z pościeli, z całowania, od sklenice i t. d.” Na k. 7 wywodząc początek téy choroby, mówi że ponieważ przez Francuzów w czasie wojny włoskiej r. 1493 przymiot po całym chrześcijaństwie się rozszedł, od ich tedy narodu na wieczną hańbę Francją nazwany.

§. Xiąg czworo o przyczynach morowego powierza przez Piotra UMIASZOWSKIEGO z Klimunt w Philo. i w lekar. nauce doktora. (w Krakowie) 1591 in 4to 27 arkuszy. bez tytułu (Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego).

§. *Herculis Saxonia Patavini in eodem gymnasio florentissimo Pract. ordinaria. profitentis de plica quam Poloni Gwoździec Roxolani Kottunum vocant liber nunc primum in lucem editus. Pat. apud Laur. Pasquatum. 1600. Patavii in 4to 247 stron.* Przypisane Janowi Zamoyjskiemu. (Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego).

§. SYXTUS Erazm rodem ze Lwowa, tamże Rayca i pierwszy lekarz, w wielkiy żył poufałości z Szymonem Szymonowiczem, umarł około roku 1635. Ważne iest dzieło iego pod tytułem:

O cieplicach we Szkle (pod Lwowem). Książ tro-

ie przez etc. w Zamościu w druk. akadem. drukował Krzyszt. Wolbrameczyk 1617 in 4to 206 stron.

Przedrukowane pod tytułem:

O cieplicach w Szkle ksiąg troie przez Erazma Syxta philosophiei y medycyny doktora napisanych, edycya druga. w Warszawie i Lwowie u Jana Augusta Posera R. P. 1780 in 4to 407 stron. Łacina z polskim ięzykiem obok.

2.) *Er. Sixti Commentarius medicus in L. Annaei Senecae Opera. Leopoli in offic. Joan. Szeligae 1627 in 4to (obacz Janociana II., 258,) 106 stron.*

Oba te dzieła przytoczone Erasma Syxta, znajduia się w bibliotece liceum warszawskiego.

Ś. SEBASTYAN ŚLESZKOWSKI rodem z Wielunia w Sieradzkiem, doktor medycyny i filozofii w akademii Krak. był naprzód lekarzem Szym. Rudnickiego biskupa Warmiń. a po iego śmierci Sekretarzem i medykiem Zygmunta III. umarł 1648 roku mając 70 lat przeszło, podług Starowolskiego (*in Monum. Sarmat. p. 551*). Janocki (*in Janocianis II. k. 259*) następujące Śleszkowskiego przytacza pisma, z których trzy pierwsze łacińskim ięzykiem, reszta zaś polskim są napisane:

1.) *Opera medica duo, unum, praxis phlebotomiae qua aditus facillime aperitur ad omnes morbos, qui a sanguine ortus sui primordia ducunt, curandos — alterum de febris, liber, non solum medicis ad curandum, verum etiam reliquo omni hominum generi, ad praecavendum apprime utilis ac necessarius. Cracov. typ. Stanislai Germanski 1616 in 8vo.*

2.) *Tetras operum medicorum de natura Venenorum de praeservatione a venenis per victus rationem, de praeservatione a venenis per medicamen-*

ta; et de praeservatione universali a venenis, quae extrinsecus ab animalibus inferuntur. Ex doctissim. medicorum assiduis vigiliis et acurata theoriae et praxis observatione, elucubrata, non solum medicis et philosophis, verum etiam omni hominum generi, maxime vero principibus, magnatibus, divitibus, et qui inimicos habent, ad praecavendum utilis ac summopere necessaria, auctore Seb. Slescovio. Cracov. in offic. Chalcogra. Mat. Andreoviens. 1618 in 8vo.

Dzieło to przedrukowane pod tytułem:

Incomparabilis thesaurus alexitericus in quo remedia selecta, contra omnis generis venena proponuntur etc. Brunsbergae in chalcogr. Geor. Schönfels 1621 in 8vo.

Edycya ta iest pomnożona dwiema księgami, to iest o sposobie leczenia w ogólności zatrutych przez przyęcie trucizny ustami, i o zatrutych przez zwierzęta.

3.) *Pentas epistolarum ad D. Joan. Jastrzembecium Baranowski Palatinum Sirad. de fugiendis medicis atque chirurgis Judaeis. Varsav. typis Joan. Rossowski 1630 in 8vo.*

4.) Odkrycie zabobonów i zrad żydowskich przez Seb. Sleszkowskiego i t. d. w Brunsbergu u Szenfelsa 1621 in 4to (d).

5.) Genealogia żydów i t. d. przez Sleszkowskiego i t. d. w Brunsbergu u Szenfelsa 1622 in 4to.

6.) Metodyczna nauka o poznawaniu i leczeniu morowego powietrza. w Kaliszu 1623 in 4to.

Przedrukowane z dodatkiem rady przeciwko lekarzom i chirurgom żydowskim i tatarskim bez wyrażenia mieysca, w roku 1635 i 1638 in 8vo. Ta zaś rada o nieprzypuszczaniu lekarzów żydowskich i tatarskich drukowana była

(d) Nie ręczymy za skrupulatną wierność tego i następujących tytułów dzieł Sleszkowskiego, nie mając ich bowiem przed sobą, tłómaczymy napisy z łacińskiego jak je podał Janęcki in Janęciński II. 261.

osobno bez wyrażenia miejsca 1623 i 1649 in 4to.

- 7.) ALEXIUSZA PEDEMONTANA tajemnice, nie tylko ku leczeniu rozmaitych chorób, ale i gospodarzom, rzemieślnikom i t. d. potrzebne z łacińskiego tłómaczenia Jana Jakóba Wekera (*oryginał po włosku napisany*) z dodatkiem wielu lekarstw doświadczonych. w Krakowie u Macieja Andrzejowczyka drukował Franciszek Cezary 1620 in 4to.

Przedrukowane. w Supraślu u Bazylianów 1737 in 4to. Nakoniec w Supraślu 1758 pod tytułem:

Alexego Pedemontana medyka i filozofa tajemnice wszystkim oboiędzy płci, nietylko ku leczeniu rozmaitych chorób poczynwszy od głowy aż do stóp, przez Sebastjana Sleszkowskiego, teraz dla żądania wielu godnych osób przedrukowane. w Supraślu w druk. OO. Bazylianów 1758 in 4to 406 *stron.* (Jest w bibliot. Kaiet. Kwiatkowskiego.)

Ponieważ dawniejsze już było tłómaczenie Marcina Siennika, sadił się przeto Sleszkowski osobliwie na czystą polszczyznę, i wyrzuca w przedmowie grubość języka Siennikowi, tymczasem Linde w konotatkach w rękopiśmie mówi, że Sleszkowski całe karty, a nawet całe arkusze z Siennika przepisał.

§. O wodach w Drużbaku i Łęckowey o zażywaniu ich, i pożytkach przeciwko którym chorobom są pomocne Jana Innocen. PETRYCEGO dokt. w Krakowie u A. Piotrkowczyka 1635 in 4to 43 *stron.* (Jest w bibliot. Kaiet. Kwiatkowskiego.)

§. Nauka iak o dobrym także o złym używaniu proszku tabakowego przy tym żart piękny o tabace dymuęy przez J. S. *bez miejsca* 1650 in 4to 3 *arkusze* (Jest w bibliotece Kaj. Kwiatkowskiego.)

§. JANA JONSTONA wielkopolanina dzieła o nauce lekarskiej, za granicą pokilkakroć

przedrukowane i na obce tlómaczone ięzyki, obacz wyżej k. 405 N. 14 — 17.

§. Szkoła Salernitańska t. i. nauka doktorów Salernitańskich o sposobie zachowania zdrowia dobrego, na polski ięzyk przełożona i do druku podana doktorom, cyrulikom, aptekarzom i wszystkim zgoła ludziom tak zdrowym aby niechorowali iak i chorym dziwnie potrzebna. w Krakowie w drukarni Gerzego Schedla 1684 in 4to 3 arkusze.

§. ELIASZA BEYNSA świeżo przyczyniony miłosierny Samarytan albo przyjaznobraterska rada, na wszelkie choroby podłemi i małemi sposobami do uleczenia bez wielkiego kosztu świeżo wynaleziona i z miłości chrześciańskięj na poratowanie ubogich z niemieckiego ięzyka na polski przetłómaczona, teraz świeżo errory i błędy poprawione z przydatkami opuszczonych lekarstw przez Mik. Ign. ACKERBAUMA medyka. JK. Mci. i powtóre do druku podana w Warszawie u XX. Pijarów 1695 in 4to 206. stron.

§. Ekonomia lekarska albo domowe lekarstwa przez Jakuba Kazim. HAURA (żyjącego za Jana III. ob. k. 427) z przydatkiem sekretów lekarskich Hirneysa przedrukowana za dozwoleńiem zwierzchności. w Berdyczowie 1790 in 8vo 229 stron.

§. Albertus magnus o sekretach białogłówskich mocy ziół, kamieni i zwierząt osobliwych przetłómaczony w Amstelodamie w drukarni Polskięj pod znakiem orła białego 1714 in 12mo 564 stron. (Jest w bibliotece Kai. Kwiatkowskiego)

§. *Compendium medicum auctum* t. i. krótkie zebranie i opisanie chorób ich różności przyczyn znaków sposobów leczenia, także sposobów, robienia wódek, oleyków, nlepow, maści, i t. d. na siedm traktatów rozdzielone i teraz świeżo przez tegoż autora z errorów expurgowane, przedrukowane w drukarni Jasińskiej góry Częstochowskiej R. P. 1719 in 8vo 717 stron.

§. ONUPHR. BONFIGLAS de plica polonica. Cracov. 1720 in 8vo.

Jak przytoczono w dziele *Erläutertes Preussen* Tom V. k. 847.

§. *Facies anatomica corporis humani dismembrati* to jest: krótkie opisanie wszystkich części ciała człowieka, według ich położenia i pożytku bardzo pomocne wszystkim dla nauczania się części ciała swojego przedtym niemieckim a teraz polskim językiem podane do druku od Doktora CHRZYSTYANA HENRYKA KIR-CHEIM Staabs Medyka. J.K. M. teraz zaś praktyka Warszawskiego. w Warszawie w drukarni J. K. M. Schol. *Piarum sumptibus auctoris.* in 8vo 124 stron. Na końcu dedykacyi do Hrabiego Denhofs, iest rok 1722.

§. *Vade mecum medicum* t. i. krótkie i doświadczone sposoby leczenia różnych chorób, męskich, białogłóskich, dziecinnych. w drukarni Akad. Zamoyskiéy 1724 in 8vo 339 stron.

§. ERNTEL w dziele opisuiącym Warszawę we względzie fizycznym (obacz wyżéy k. 410) wiele zawiera rzeczy godnych uwagi.

§. Medyk domowy Sam. Beimlera doktora Kurfalskiego i Gernersheimskiego fizyka, nauczaiący domowemi i mało kosztuiącemi lekarstwami leczyć choroby, i owszem zdrowie zachowywać, wszystkim osobliwie tym potrzebny, którzy od medyków są odlegli a prędkiego ratunku potrzebuący z niemieckiego na polski język przetłómaczony, i różnemi bardzo gruntownemi annótacyami objaśniony przez Jana Jerzego JELONKA fil. i med. dokt. J. W. JP. Graffa Sułkowskiego Łowczego W. X. L. med. nadw. w druk. Leszczyńskiéy (Leszno) wydany u Mich. Wawr. Presse-ra 1749 in 8vo 701 stron, *Prócz przywileiu Królewskiego na to dzieło na lat 12, przedmowy i na końcu rejestru.*

§. Apteka dla tych co iéy, ani lekarza nie mają, albo sposób konserwowania zdrowia mianowicie dla tych spisana co lekarza nieznają t. i. Szkoła Salernitańska z łacińskiego wierszu metrem oyczystym przełożona w podróży przez tego który Jest Ziemiańów Rodaków Kochaiący

(t. i. Józef ZAŁUSKI Ref. Kor.) w Warsz. w drukarni Soc. Jesu 1750 in 4to 139 stron.

§. Popis ściśle niektórych w różnéy przygodzie za dawnym doświadczeniem potwierdzonych lekarstw przy tym informacya dla zażywania na wszelkie przypadki bezpiecznego takich iakie się ku dobru pospolitemu na przeday gotuią w Hali Magd. u J. M. Cerenera. R. P. 1756 in 8vo 110 stron.

§. WAWRZYNIEC MICLER Konsyliarz i lekarz nadworny króla polskiego Augusta III. polihistor co do rozmaitości nauk któremi się trudnił i o nich pisał, (obacz niżej między historykami polskimi), autorem iest następujących pism treści lekarskiéy:

- 1.) *Dissertatio medica de balsami vulnerarii universalis usu ac praestantia in omnibus vulneribus, ulceribus tum inveteratis tum venereis, omnibus externis et plurimis internis inflammationibus scirrhis inflammatisque feminarum mammis etc. manibus pedibusque frigore laesis, viperarum morsu, dissenteria spasmis, laxatis membris, tuberibus, scirrhis, abscessibus, et si quis quassando, offendendo in quo, urendo vel cadendo se laeserit reliqua auctore Laurentio Mizlerio etc.* w Erfurcie 1744 in 4to 5 arkuszy.

Rozprawę tę napisał Micler będąc już w Polsce, lecz dysputował względem niéy osobiście w Erfurcie dla otrzymania dostojności doktorskiéy. Wkrótce potem przelożył ją sam na ięzyk niemiecki i wydał pod tytułem:

Medicinische Abhandlung vom Nutzen und Gebrauch des Universal-Wundbalsams, in allen Wunden, alten Schäden, Venerischen Geschwüren, allen äusserlichen und den meisten innerlichen Entzündungen, verhärteten und entzündeten Brüsten der Frauenpersonen etc. erfrorenen Händen und Füßen; dem Vipermbisz, der Ruhr, dem Krampf verrenkten Gliedern, Beulen, Knoten, Abscessen, und wenn man sich ge-

quetscht, gestossen, gebrennt, oder gefallen ist von. D. Lor. Mizler 5 arkuszy. in 4to.

Treść onéy obacz w tegoż autora *Warschauer Biblioth.* p. 75.

- 2.) *Nachricht vom Nutzen und Gebrauch des Mizlerischen Fieberpulvers, oder von der neuerfundenen Methode D. Lorenz Mizlers königl. Poln. Hofraths und Hofmedici, alle kalte Fieber sicher und geschwind ohne anhaltende Arzeney aus dem Grunde zu curiren.*

Opis ten znajduie się w tegoż autora *Warschauer Bibliot.* k. 155 — 163.

- 3.) *Nachricht vom Nutzen und Gebrauch der eröffnenden Mizlerischen Stahlpillen; w tegoż autora Warschauer Bibliot. p. 234. — 237.*

§. ERNEST JEREMIASZ NEYFELD doktor medycyny, królów Augusta III. i Stanisława Augusta IV. konsyliarz nadworny, Cesarskiego towarzystwa badaczów natury, fizyk powiatowy Lesznowski, urodzony w Zdunach mieście Wielkopolskiem 1721, otrzymał dostojność doktorską w Lipsku 1744, umarł w Lesznie 1775. Pisma iego są:

- 1.) *An sine motu sanguinis intestino secretio? Lipsiae 1743 in 4to 1. arkusz.*
- 2.) *De genesi caloris februm intermittantium. Lipsiae 1744 in 4to 4. arkusze.*
- 3.) *Primitiae physico-medicae, ab iis qui in Polonia et extra eam medicinam faciunt, collectae. Vol. I. Lesnae typis Presserianis. 1750. in 8vo prócz dedykacyi i przedmowy 15 arkuszy. Vol. II. Züllichoviae sumtib. Orphanotrophei ap. J.J. Denderum 1750. in 8vo 16 $\frac{1}{2}$ arkusza. Vol. III. ibid 1753 in 8vo 19 arkuszy.*

Neyfeld był powodem do dzieła tego a nawet współwydawcą z Bogumiłem Efraimem HERMANEM lekarzem powiatowym w Boianowie. Treść rozpraw w piśmie tém

zawartych obacz w *Miclera Warschauer Bibliothek* p. 129. 201. i 275.

- 4.) *Specimen I. physico-medicum de secretione humorum in genere ex mechanica solidorum structura, fluidorumque genio demonstrata.* Züllichow. 1751 in 8vo z kopiersztychem prócz przedmowy i dedykacyi 11. arkuszy. *Specimen II. de secretione humorum in specie etc. Glogociae* 1763 in 8vo 23 arkusze. Na częłe dzieła jest wizerunek sztychowany autora.
 - 5.) *Physikalische Abhandlung vom Altwasser, Sauerbrunnen in Schlesien, dessen Bestande, Wirkung und Gebrauche in einer zusammenhängenden Lehrart abgefast.* Züllichau 1752 in 8vo 13 arkuszy.
 - 6.) *Physikalische Abhandlung von der goldenen Ader welche sowohl die Eigenschaften, Wirkungen und Ursachen, als auch die Heilungsart derselben in sich fast, zum allgem. Nutzen herausgegeben von E. J. Neifeld.* Züllichau 1761 in 8vo 8. arkuszy. Drugie poprawne wydanie tamże 1764 in 8vo 9. arkuszy.
 - 7.) *Ratio medendi morbi circuli sanguinei monumentis praestantissimorum medicorum tum veterum tum vel maxime recentiorum superstructa.* Vratislav. 1773 in 8vo maj. 30 arkuszy.
 - 8.) *De aquis Gimmelianis, in d. Bresläuer gelehrten Zeitungen von 1756* 13 Stück.
- Obacz Zückert *Systemat. Beschr. aller Gesundbrunnen und Bäder Deutschlands.*
- 9.) *Observationes de electricitate in R. A. Vogel Medicinischer Bibliothek I, 4.* 1754 in 8vo.
 - 10.) *Commentatio physiologica de ortu animalculorum spermaticorum,* drukowane in *Actis literariis L. Mizleri* 1755. Trimestre II. p. 139 — 147.
 - 11.) *Observatio de usu Moschi in febribus malignis.* tamże Trimestre III. p. 217 — 218.

Wiadomość tę o Neyfeldzie i pismach jego mam od Doktora Arnolda.

§. Apteczka lekarstw domowych które każdy mając w niebytności medyka snadno zdrowia człowieka poratować może tak z ziół iako też i z zwierząt bardzo doświadczone, zebrana i przedrukowana, we Lwowie 1756 in 8vo 7 $\frac{1}{2}$ arkusza.

§. Krótka specyfikacya medykamentów approbowanych z informacyą należytą zażywania, i ich skutków, które nietylko codziennie dla utrzymania zdrowia ale też i w niebezpiecznych chorobach z skutkiem używane być mogą, do druku podana przez Jana Mikolaia Zereuer *medicinae doctora.* w Hali Magdeburskiéy roku 1760 in 8vo 135 stron.

§. Nauka zdrowia to jest skuteczny sposób którym się zdrowie dobre dochować może. Traktatów II. Traktat pisany po Włosku od *Ludwika Kornatého* a od *X. Leonarda Lessyusza* S. J. po łacinie przetłómaczony. Traktat II. pisany przez samegoż Lessyusza na objaśnienie pierwszego, z łacińskiego przełożył i notami poobjaśniał *X. F. M. L. S. I.* w Lwowie w drukarni akademickiéy 1765. in 8vo 226 stron.

§. Wiadomość ciekawa każdemu wielce pożyteczna o skutkach i mocy zbóż wszelkich, iarzyń i ziół różnych, tak ogrodowych iako i polnych, i jakie skutki i pożytki przynoszą człowiekowi w różnych okolicznościach, osobliwie na poratowanie zdrowia służąca, z poważnych autorów dla wygody ludzkiéy krótko zebrana i przydatkami na końcu niektórych ciekawości do druku podana roku 1769. w Łowiczu w drukarni *JO. Xięcia Prymasa etc.* in 8vo 184 stron.

Przedrukowane potém pod tymże tytułem: z rozkazu *JW. Ordynata Zamoyskiego* w Zamościu w drukarni akademickiéy 1772 in 8vo 256 stron. Przedrukowane znowu z pomnożeniem. w Wilnie w drukarni akademickiéy 1777 in 8vo 301 stron.

§. Antoniego wolnego Barona Sterka (*Störcka*) dokt. nadw. cesar. i t. d. medycyna systematycznie praktyczna służąca felczerom woyskowym i wieyskim

z łacińskiego na polski język przełożona przez X. F. B. DARGUSZA. Sch. Piar. Dok. Filoz. Stud. Med. i Chir. prakt. w akademii wileńskiej. w Wilnie u Piiarów 1772 in 8vo 2 tomy 715 i 485. *stron.*

Pod tymże tytułem wydana. w Wilnie u XX. Piiarów 1792 in 8vo 2 tomy.

§. Rada dla spóółstwa względem zdrowia iego przez P. Tyssot, z francuzkiego na polski język przełożona. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1773 in 8vo *tomów* 3. *Przedrukowana tamże* 1798 in 8vo we dwóch tomach.

§. Sposób dla rodziców fizycznego wychowania dzieci napisany po francuzku przez P. Ballexsarda na oyczysty zaś język przetłómaczony. w Warszawie i w Lwowie u Posera 1774 in 8vo 252 *stron.*

§. Nauka o cieie ludzkim przez Jędrzeia KRUPINSKIEGO w królestwach Galicyi i Lodomeryi Nayi. Cesarzowéy Rzymskiej pierwszego doktora. Część I. Osteologia czyli nauka o kościach ciała człowieka. — Część II Splachnologia czyli nauka o trzewach. — Część III. nauka o naczyniach w cieie człowieczym się znajdujących. — Część IV Nauka o myśkach i ścięgnach. w Lwowie w drukarni Ant. Pillera 1774 — 1777 in 8vo 4 *tomiki.*

§. Rafała Jana Steidele księga o sztuce babienia z przyłączonemi figurami. w Wiedniu 1775 wydana, teraz przez Jakuba KOSTRZEWSKIEGO Fil. i Med. Dokt. ICK. Mci Cyrkułu Bełskiego fizyka, na oyczysty język przetłómaczona 1777 roku. w Lwowie w drukarni Ant. Pillera in 8vo 407 *stron.* z tablicami.

Nowe wydanie pod tytułem:

R. I. Steidele księga o sztuce babienia w Wiedniu wydana którą Jak. Kostrzewski Med. Prof. w Akad. Lwow. na polski język przełożył. we Lwowie 1786 in 8vo 438 *stron* z wielu *kopersztynchami.*

§. JERZY CHRYSZTYAN ARNOLD med. Doktor, Akademii cesarskiej badaczów natury i król.

towarzystwa Warszaw. przyjaciół nauk człon-
nek, urodzony w Lesznie w Wielkopolszcze
1747, na doktora promówowany w Lipsku 1768,
przybył do Warszawy 1777, gdzie i dotąd prze-
mieszkuje. Autorem jest następujących pism,
których część do nauki lekarskiej, część zaś
daleko ważniejsza do badań historycznych na-
leży.

- 1.) *Dissertatio de motu fluidi nemei per fibras medullares nervorum. Lipsiae 1768 in 4to* arkusz ieden.
- 2.) *Observatio anatomico physiologica de foetu bicipite ad anteriora connato trimestri abortu excluso.* Posłane do roczników Towarzy. Cesarzk. badaczów natury 1774 roku i tamże drukowane.
- 3.) *Vita Ernesti Jeremiae Neifeld* tamże 1775.
- 4.) *Tractatus de partu serotino ex oedemate uterino cum singulari graviditate et puerperio. Lipsiae 1775 in 8vo.*
- 5.) *Gedanken von der Zulaessigkeit der Meynung die Mutter wirke in die Bildung ihrer Frucht durch die Einbildung nebst einigen dahin gehoerigen Beobachtungen. I. Versuch. Leipzig 1775. in 8vo. II. Versuch* tamże tegoż roku.
- 6.) *Observationum physico — medicarum annus 1772. Vratislaviae 1777.*
- 7.) *Deutsche Lieder eines Polen an seine Freunde. Warschau bey Michael Gröll. 1780 in 8vo.*
- 8.) *Der Polnische Mordthaler, kopa za głowę, ein Beytrag zur polnischen Münzgeschichte mit 2 Kupfertafeln 1799 ausgearbeitet in deutscher Sprache.*

Z rękopismu tego dotąd niedrukowanego, korzystał Czacki do dzieła o lit. i polskich prawach, iak sam świadczy w śpisie, autorów których przy końcu dzieła wymienił.

- 9.) *Denkmahl dem um die evangel. Gemeinde zu Warschau wohlverdienten Hrn. Johann Samuel Gierings von seinen kirchlichen Mitgefährten der*

kirchlichen Laufbahn gesetzt. Warschau 1790 bey Michael Gröll. in 8vo 32 stron.

- 10.) O rzeczy mennicznéj polskiej rozprawa, czytana na publicznem posiedzeniu Towarzystwa Warszaw. przyjaciół nauk 1804. Drukowana w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie VI, k. 292 — 307
- 11.) Wiadomość o życiu i dziełach Jana Jonstona 1805 w Rocznik. królewskiego towarzystwa przyjaciół nauk tom VII k. 131 — 152.
- 12.) O hojności Królów i względach panów polskich dla nauki lekarskiéj i lekarzy, obacz wyżéj karta 439

§. Woda żywiczna przez Biskupa Berkley światu ogłoszona tak na wszystkie prawie choroby ludzkie iako też i bydłąt częstą morową zarazą ginących z angielskiego języka krótko i dokładnie opisana. w Grodnie w drukarni J. K. Mei 1781 in 8vo 37 stron.

§. Wiadomość o rościekach w powszechności, w szczególności zaś o wodzie mineralnéj Koziańskiéj przez JP. Andrzeja KRUPINSKIEGO Proto-Medyka Cesarskiego napisana a na żądanie JW. Jana Hr. Tarnowskiego do druku podana. w Poczaiowie w drukarni OO. Bazylianów 1782 in 8vo 299 stron.

§. Rada dla matek względem zapobieżenia różnym słabościom i chorobom, którym dzieci od urodzenia swego podlegać mogą przez T. T. WEYCHARTA J. K. Mei Konsyliarza, akademii Rzymsko-Cesarskiéj Towarzysza. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 417 stron.

Dobrá polszczyzną pismo to popularne napisane.

Tegoż autora drugie dzieło, pod tytułem:

Anatomia to iest nauka poznania części ciała ludzkiego przez Teodora Weicharta, z rozkazu Stanisława Szczesnego Potockiego Wojew. Ruskiego napisana. w Krakowie w drukarni Ignacego Grebla 1786 in 8vo 222 stron.

§. Pięć sposobów dania ratunku ludziom nieszczęśliwym w okropnych a często nadarzających się przy-

padkach t. i. utonionych, ogłuszonych, odmrożonych etc. w Warszawie w drukarni nadwornéy. J. K. Mci. 1782 in 8vo. 45 *stron.*

§. Opis chorób prędkiego ratunku potrzebuujących który poprzedzaia dwa roztrząśnienia: pierwsze o zaraźliwych ludzkich chorobach, drugie o powietrzu na bydła, trzecie o ukąszeniu wściekłych bestyi i t. d. przez KURCYUSZA Fil. i Med. Dokt. w Warszawie w druk. nadw. 1783 in 8vo.

§. Przepisy dyetyczne czyli reguły zachowania się w czerstwym z drowiu i przedłużenia życia napisane po francuzku przez P. Kurcyusza przełożone na polski ięzyk przez Stanisława SZYMAŃSKIEGO w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci. 1785 in 8vo 2 *tomy.*

§. Dyssertacya na to pytanie, iakie są przedniéjsze przyczyny śmierci tak wielkiéy liczby dzieci i iakie są nayskuteczniéjsze sposoby do ocalenia ich życia przez P. Jakuba BALLEXSERD obyw. Genewen. uwieńczona przez Akad. Król. nauk w Mantuy R. 1772 powiększona przemową przez P. Kurcyusza Konsyliarza J. K. Mci Polskiego, tlomaczona z francuzkiego przez Stanisława SZYMAŃSKIEGO. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci. i P. komisyi edukacyinéy 1785 in 8vo 188 *stron.*

§. Stan człowieka zdrowego naturalny podług pism sławnych nauką mężów przez Franc. Xawer. RYSZKOWSKIEGO w akadem. Krak. nauk wyzwolonych i filozofii, w Bonońskiéy zaś Medycyny doktora, oyczystym ięzykiem określony. w Krakowie w drukarni szkoły głównéy 1786 in 8vo 326 *stron.*

§. Sztuka babienia dzieło bardzo potrzebne nietylko odbieraiącym po wsiach dzieci przy pòłogu lecz też i wszystkim którzy oddaleni będąc, niemaią sposobności poradzenia się z rozmaitych autorów francuzkich i niemieckich zebrana przez JP. ROZAŃSKIEGO. w Warszawie u Diufura 1786 in 8vo 277 *stron.*

Toż dzieło pod tymże tytułem, w téjże dru-

karni i tyleż stron, z rokiem 1792 na tytule, wydane.

§. Dykcyonarz powszechny medyki, chirurgii i sztuki hodowania bydła. czyli lekarz wiejski, zawierający rozciągle wiadomości wszystkich części sztuki lekarskiej dokładne i najszczególniejsze opisy zażywanych roślin, sposoby ratowania zdrowia ludzkiego i leczenia chorób bydłowych. Dzieło pożyteczne wszystkim klasom obywatelów i do ich pojętności przystosowane przez towarzystwo lekarzów francuzkich, na język polski przełożone i wielą ważnemi dodatkami powiększone. w Warszawie u Diufurá 1788 — 1792 in 8vo 8 tomów, a gty roku 1793 *tamże wydany zawiera supplementa.*

§. Apteczka domowa zawierająca zbiór lekarstw po wielkiej części prostych dla wygody i poratowania zdrowia tych którzy niemają w bliskości aptyk przez jednego z Xięży Schol. Piar. Prow. Lit. w Wilnie u XX. Piar. 1789 in 8vo 189 i 135 stron.

§. Nauka położnicza przez pytania i odpowiedzi po francuzku napisana a teraz wyłożona po polsku przez Józefa Berger de Lonchamps (Łaszan) ucznia medycyny nauk wyzwolonych i filozof. doktora korrepetytora anatomii w szkole główny W. X. L. w Wilnie w drukarni J. K. Mei. 1789 in 8vo 253 stron.

§. Opisanie skutków i używania ciepłych siarczystych i zimnych żelaznych kąpiei w Krzeszowicach, przez Leopolda de la FONTAINE uczynione. w Krakowie u Grebla 1784 in 8vo 230 siron.

LEOPOLD de LAFONTEN urodził się w Szwaycaryi 1756 roku. W Polszcze osiadłszy przybrał ją za swoją oyczyznę i stał się ięć biegłością swoją w operacyach chirurgicznych i pismami wydanemi wielce użytecznym. Przy królu Stanisławie Auguste był lekarzem nadwornym a późnię ieneralnym chirurgiem woyska i Inspektorem lazaretów Xięstwa War-

szawskiego. W nadgrode swych zasług zaszczycony krzyżem kawalerskim wojskowym i legiłą honorową, a od różnych towarzystw zagranicznych uczonych przybrany za członka. Umarł jako ieniec wojenny w Mohilewie 1812 roku. Michał BERGONZONI M. D. naczelny lecznik woysk polskich Xięstwa Warszawskiego, prezes działu umiejętności w król. towarzystwie Warsz. przyjaciół nauk, podał wiadomość o życiu i zasługach Lafontena w mowie czytanej na jego pochwałę, na publiczném posiedzeniu tegoż towarzystwa 1814 roku. Inne pisma przez Lafontena z wyrażeniem jego imienia wydane, są:

- 2.) *Chirurgisch-Medicinische Abhandlungen verschiedener Inhalts Polen betreffend mit Kupfern. Breslau u. Leipzig bei W. G. Korn 1792 in 8vo 269. stron.*

Pismo to dedykowane królowi Stanisławowi Augustowi. Znaczną część dzieła tego zajmuje rozprawa o kołtunie.

- 3.) Dziennik zdrowia dla wszystkich stanów wydany przez Leopolda Lafontaine med. i chir. Dokt. Konsyliarza i Chiriatera ś. p. Stanisława Augusta, króla polskiego. w Warszawie 1801 i 1802 in 8vo.

Pismo to w tonie popularnym, choroby osobliwie w kraju naszym powszechniejsze obymujące, składa się z 12 numerów (każdy po 8 arkuszy), które miesięcznie wychodziły i cztery tomy składają.

- 4.) Mowa na pochwałę Walentego Gagatkiewicza med. dokt. i t. d. czytana na publiczném posiedzeniu towar. Warsz. przyjaciół nauk 1805 roku. Drukowana autora nakładem w Warsz. 1805 in 4to z wizerunkiem Gagatkiewicza.

gatkiewicza i w rocznikach towarzystwa w tomie VII k. 39 — 62.

§. LUDWIK PERZYNA zakonnik braci miłosierdzia autorem iest następujących dzieł lekarskich :

- 1.) Anatomia krótko zebrana chcącym się uczyć lekarskiéy i cyrulickiéy nauki, lubo bez wyobrażeń ale dokładnie i z pracą napisana. w Kaliszu w drukarni JOX. Prymasa. 1790 in 8vo 211. stron.
- 2.) Nauka położna krótko zebrana, cyrulikom położnym iako też i babom przy rozwiązaniu rodzących położnic służącym dla wiadomości bardzo potrzebna. w Kaliszu w druk. JOX. Prymasa 1790 in 8vo 141 stron.
- 3.) Nauki cyrulickiéy krótko zebranéy część I, II, i III przez B. Ludwika Perzynę zakonu Braci miłosierdzia w narodowym ięzyku napisana. w Kaliszu. w drukarni JOX. Prymasa 1792-1793 in 8vo 3 tomiki.
- 4.) Lekarz dla włościan czyli rada dla pospólstwa w chorobach i dolegliwościach naszemu kraiowi albo właściwych, albo po większéy części przyswoionych, każdemu naszego kraiui mieszkańcowi do wiadomości potrzebna przez B. Ludwika Perzynę zakonu braci miłos. w narodowym ięzyku napisana. w Kaliszu w drukarni JOX. Prymasa. 1793 in 8vo 391 stron. *Przylączony iest przydatek o lubieżnéy chorobie 27 stron.*
- 5.) Porządek życia w czerstwości zdrowia w długie prowadzący lata. w Kaliszu 1789 *przedrukowany* w Supraslu 1789.

Nowa edycya przez samegoż autora powiększona. w Kaliszu 1793 in 8vo.

§. Sposób iedyny i nieomylny ratowania ludzi którzy od wściekłych psów wilków są ukąszeni przez J. MONETĘ (po niemiecku napisane) w Warszawie 1790 in 8vo.

§. Dyssertacya o szlachetności, potrzebie i użytku chirurgii w pożyciu ludzkim, w woysku, przy poło-

gach i w nauce lekarskiej czytana dnia 12 Maja 1791 przez J. CZERWIAKOWSKIEGO. w Krakowie in 4to.

§. Zbiór niektórych obserwacji przestroż sposobów łącznych tudzież lekarstw prostych służących do zachowania w czerstwości zdrowia, wycięty z dzieła pod tytułem medycyna domowa wydany przez P. Gwilhelma Buchan angiika. Ro. P. 1791. w Wilnie u XX. Piłarów in 8vo 186 stron.

§. O korze drzewa Angustury doświadczenia doktora Simmons, wciągnięone w dziennik medyczny Londyński, tłómaczenie Antoniego SZASTRA doktora medycyny. w Warszawie w drukarni uprzywilejowanej Michała Grölla 1791 in 8vo 40. stron.

§. O staranności około kobiet od czasu rozwiązania onych aż do końca połogu, tudzież o różnych chorobach, którym przez ten czas przeciąg podlegają przez autora sztuki babienia nowo przedrukowany (to jest ROZANSKIEGO). w Warszawie u Diufura 1792 in 8vo 174 stron.

§ Uwagi i obserwacye nad kołtunem polskim czynione przez Pana P. R. Vicat medyc. Dokto. członka i korresp. towa. król. nauk. w Gietyndze. w Warszawie u Diufura 1793 in 8vo: 97 stron.

§. Praktyka lekarska żyjących doktorów w czasie edycyi téż praktyki przez Jana Ernesta de NELSON filozofii, medycyny doktora Konsyliarza weterana s. p. Augusta III. króla polskiego kawalera orderów Jezu Christi Port. i złoty ostrogi i t. d. z manuskryptów jego łacińskich na polski język tłómaczona. Tom I. w Warszawie w drukarni Korrespondenta 1795 in 8vo 195 stron.

To dzieło arkuszami na widok publiczny wychodziło, wszystkich zaś iest trzynaście i wycięty nie wyszło.

§. Krótka wiadomość o kawie o iey własnościach i skutkach na zdrowie ludzkie przez Pana Buchoz medc. Dokt. po francuzku napisana, na polskie przeło-

żona przez W. K. w Krakowie u Maia 1795 in 8vo 98 *stron.*

§. Nauka o chorobach zębów i dziąseł przez Józefa Jakuba Plenk napisana dla użyteczności powszechnéy przez JW. Tomasza ŁOPACINSKIEGO Wojewodę Brzeskiego na polskie przetłómaczona. w Wilnie w drukarni Akademickiéy 1797 in 8vo 116 *stron.*

§. Józefa Jakuba Plenk a. zbiór zasad chirurgicznych do użycia uczących się, z łacinskiego na polski ięzyk wyłożony. w Krakowie u Grebla 1799 in 8vo 2 tomy 355 i 366 *stron.*

§. Albert nowy czyli terazniejszy, albo sekreta nowe doświadczone i approbowane. w Krakowie u Grebla 1799 in 8vo min. 411 *stron.*

§. Prawidła zdrowego i długiego życia krótkie zebranie większego tegoż tytułu dzieła niemieckiego Hufelanda. Przydane są przednieysze paragrafy z doświadczonych sposobów zdrowego i długiego życia D. Kornara i Benjamina Franklina niemylnie sposoby bogacenia się, czyli piérwéy ubogi a teraz dobrze się mający Rychard, z angielskiego. w Lwowie kosztem Pfaffa u Wiechmana 1800 in 8vo 68 *stron.*

§. Sztuka przedłużania życia ludzkiego przez Hufelanda a na polski przełożona ięzyk przez Jana BAUDOUIN (Boduen). w Warszawie 1800—1801 in 8vo 2 *tomy.*

§. Co jest ospa krowia? w czym niesie pożytek ludzkości? iakiin sposobem używać iéy należy? upominek dla Galicyi zachod. przez C. K. Krak. Cyркуłu Dokt. Neuhausera przekładania Walentego S. w Krakowie u Gertnera 1802 in 8vo 19 *stron.*

§. O wakcynie czyli tak nazwanéy ośpie krowięy przez Aug. BECU (*Autor litwin rodem*). w Wilnie w drukarni Imperator. Uniwersitetu 1803 in 8vo 221 *stron.*

§. Starość szczęśliwa czyli sposób utrzymania w czerstwości sił, umysłu i ciała wybrane z dzieła

francuzkiego przez P. Patte. w Krakowie u Maia 1805 in 8vo 98. *stron.*

§. Rada dla literatów i sędentaryą bawiących się ludzi, względem ich zdrowia przez Pana Tyssot z francuzkiego, (*w księgarni uważane iako tom III do rady dla pospolstwa*). w Warszawie przedrukowana u XX. Piarów 1805 in 8vo 96. *stron.*

§. Onanizm czyli roztrząśnienie chorób pochodzących z samogwałtu przez Pana Tyssota. nowe wydanie. w Warszawie u Dąbrowskiego 1806 in 8vo 230 *stron.*

§. Sposób ratowania nieszczęśliwych w chorobach nagłych śmiercią zagrażających przez Filipa KINZLA Dokt. med. i Chir. Towarz. Kr. Warsz. prz. N. członka etc. w Warszawie w druk. Sukcessorów Tom. Lebrun. 1806. in 8vo 182 *stron.*

§. Nauka chirurgii teorycznéy i praktycznéy przez Jakóba SZYMKIEWICZA. w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 8vo maj. 2. tomy 361 i 378 *stron.*

§. Nauka o chorobach dzieci przez Jakóba SZYMKIEWICZA. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 425 *stron.*

§. Stan człowieka zdrowego naturalny podług pism sławnych nauk mężów przez Franc. Xawer. RYSZKOWSKIEGO oyczystym ięzykiem określony. w Krakowie w drukarni Akademickiéy 1808 in 8vo 326 *stron.*

§. O poznawaniu i leczeniu choroby zapalenia krtani *croup* zwanéy przez Józefa FRANKA Prof. Med. w uniwer Wileń. w Wiln. u Zawadzkiego 1808 8vo 37 *stron.*

§. Naynowsze dostrzeżenia nad chorobą kołtuna za dodatek do historyi iego natury własności i środków leczenia służące przez Tomasza CHROMY. w Krakowie u Maia 1809 in 8vo 130 *stron.*

§. Tajemnice płci żeńskiéy iéy choroby i lekarstwa wyiątek z dzieł sławnego Tyssota, na nowo stoso-

wnie do wieku naszego przez Dokt. Bekier przerebiony. w Lipsku (w Wrocławiu u Korna) 1809 in 8vo 190 stron.

§. Zasady fizjologii ludzkiej przez D. Jerzego Prochaskę w języku niemieckim napisane a przez Wincentego WOYNIEWICZA ucznia medycyny przełożone. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 2 tomy 234 i 258 stron.

§. Dobra rada dla matek względem najważniejszych punktów fizycznego wychowania dzieci przez K. W. Huflanda; na polski język przez Tomasza SZUMSKIEGO przełożone, z kopiersztychem. w Wrocławiu u Korna 1810 in 8vo 148 stron.

§. China zastępcza albo nowe lekarstwo wynalezione przez doktora D. H. Grindel z niemieckiego nakładem Hiac. Hrabiego Małachowskiego przełożone i wydane. w Wrocławiu u W. B. Korna 1810 in 8vo 88. stron.

§. Sposoby wynalezione do leczenia chorych skutecznie krajowymi krzewiami, korzonkami i ziołkami zastępując zamorskie, z niemieckiego na polski język przełożone nakładem przyjaciela ludzkości. w Wrocławiu w drukarni Miasta i akademii (w Warszawie u Dąbrowskiego) 1810 in 8vo 72 stron.

§. Fizjologia czyli fizyka ciała ludzkiego dla lekarzów i przyjaciół antropologii staraniem H. DZIARKOWSKIEGO Radzcy ministeryi spraw wewnętrznych, dziekana wydziału akademickiego nauk lekarskich i t. d. z rysami wydana. w Warszawie (w drukarni W. Dąbrowskiego 1810) in 8vo. *Procz dedykacyi do Stanisława Potockiego Prezesa Rady Stanu etc. i Jana Łuszczewskiego Ministra Spraw. wew.* 295 stron.

§. Wykaz prawideł podług których przy sądowych obdukcjach medycy lub chirurgowie dokładne tak zwane *visa reperta* spisywać i sporządzać mogą przez Dokt. Jana Piotra Brinckmann powtórnie w Dysseldorf 1791 roku w języku niemieckim wydany, dla użytku potrzebujących tego na język

polski wyłożony. w Krakowie roku 1811 w drukarni akademickiej in 8vo 68. *stron.*

§. Nauka anatomii w niemieckim języku przez Je-rzego W. Consburch wydana, na język polski dla użytku uczących się nauk lekarskich i chirurgicznych wytłómaczona przez Sebastjana GIRTLERA filozofii i medycyny doktora. w Krakowie w drukarni akademickiej 1811 roku. in 8vo 475 *stron.*

§. Rozprawa historyczna o sztuce położniczej iey wzroście i potrzebie wydoskonalenia oney w dzień rocznicy wstąpienia na tron Nayaśn. Alexandra I przez Jakóba Felixa de MICHELIS nadwor. so-wietnika członka Białostockiego Lekars. wydziału dy-rektora instytutu akuszeryi. w Wilnie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 54 *stron.*

§. Rozprawa o lulce czyli paleniu tytoniu przez Michała WAZGIRDA napisana. w Wilnie u Za-wadzkiego 1811 in 8vo 27 *stron.*

Autor odradza palenie tytoniu.

§. Dwa traktaty o sztuce położniczej w Chinach z Manzurskiego na Rossyjski, z tego na niemiecki teraz na polski język przełożone przez Winc. WOYNIEWICZA. w Wilnie i Warszawie u Józefa Zawadzkiego 1811 in 8vo 41 *stron.*

§. Szkoła Farmaceuty czyli tablice synoptyczne farmacyi do użycia uczniom i gotującym się na ex-amen dzieło Prof. Tromsdorfa, przełożone z nie-mieckiego przez Winc. WOYNIEWICZA. w Wilnie u Zawadzkiego i w Warszawie 1811 in fol. 10 *tablic.*

§. Farmacyja praktyczna zawierająca objaśnienia preparatów chemicznych przyiętych w aptekach napi-sana podług naynowszych zasad fizyczno-chemicznych przez J. W. K. Fischera a po iego śmierci prze-yrzana, poprawiona i powtórnie wydana przez D. Zigm. Fryd. Hermstäda, teraz zaś przez Winc. WOYNIEWICZA na polski język przełożona. w Wil-nie u Zawadzkiego 1811 in 8vo maj.

§. Farmacya czyli nauka doskonałego przygotowania lekarstw z trzech królestw natury wybranych przez Jó-

z efa **CELINSKIEGO** Professora Chemii i Farmacyi, w wydziale akademiczno lekarskim Warszawskim, As-sessora Farmacyi w Radzie ogólny lekarskiy, członka towarzystwa królewskiego przyjaciół nauk i gospodar-czo rolniczego. w Warszawie w drukarni W. Dąbro-wskiego 1811 in 8vo 2 tomy 356 i 486 *stron*.

§. Patologia i Semiotyka krótko zebrana i ułożona przez D. Augusta Fryderyka Heckera radcę Nad-wornego JK. M. Pruskiego Professora Patologii i Se-miotyki i t. d. a przetłomaczona przez H. DZIAR-KOWSKIEGO radcę ministryi Spr. W. Dziekana wydziału akademiczno lekarskiego Warszawskiego, członka towarzystwa królewskiego przyjaciół nauk i gospodarczo rolniczego D. M. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1811 in 8vo 216 *stron*.

§. Początki Chirurgii przez Ign. FIAŁKOWSKIE-GO. (M. D. Członka Kr. Tow. Warsz. przyjaciół nauk). w Wroclawiu u Korna 1811 in 8vo 286 *stron*.

§. Osteologia i Syndesmologia przez Franciszka BRANDTA doktora medycyny i Chirurgii, profes-sora anatomii i bandażów, medycyny prawney i policyi-ney i Weterynaryi w wydziale akademicko-Warsza-wskim nauk lekarskich, tudzież profesora Instytutu sztuki położniczey, członka rady ogólny lekarskiy Xięstwa Warszawskiego i t. d. w Warszawie nakładem i drukiem W. Dąbrowskiego 1814 in 8vo 422 *stron* Syndesmologia czyli nauka o więzadłach 108 *stron*.

§. 2. *Weterynaryja czyli umiejętność pielęgnowa-nia zdrowia bydłat.*

To co się powiedziało wyżej na karcie 439 względem dzieł zawieraiących wiadomości le-karskie, zastosować i tutaj potrzeba.

W szczególności zaś należy tu Hippika Do-rohostayskiego o który mówiliśmy na kar-cie 425. Teraz wymieniamy szczególne dzieła nam wiadome.

§. Sposób leczenia i zupełnie wykorzenienia zarazy na bydło przez *Ulrycha Krzyst. Salchow* lekars. sztuki doktora *Chimii Prof. etc.* w niemieckim języku opisany a na polski ku pożytkowi krajowemu wyłożony. w Warszawie w drukarni nadwornéy *J.K. Mci* 1780 in 8vo 3 arkusze.

§. Uwagi nad zarazami bydła z przyłączonym wraz wyluszczeniem zdania, zabijaniu bydła w zarazach zachwalonemu przeciwnego przez *Jana Bogumiła Wolssteina* w niemieckim języku wydane teraz przez *Jakóba KOSTRZEWSKIEGO* nauk wyzwol. filoz. i medyc. w akad. Wiedeńskiéy doktora *J. C. K. Mci* w Królestwach Galicyi i Lodomeryi Cyr. Bełzkiego fizyka, na oyczysty przetłómaczone. w Wiedniu u *Józefa Kurzbeka* 1782 in 8vo 199 stron.

§. Księga o zarazach bydła dla chłopów z niemieckiego *J. B. Wolssteina* przetłómaczona przez *Jakóba KOSTRZEWSKIEGO* medycyny doktora. we Lwowie w drukarni *Pillerowskiéy* (1785) in 8vo 62 stron.

§. Xięga o zarazach i chorobach rogatego bydła owiec i świń dla mieszkających po wsiach wydana przez *Jana Bogumiła Wolszteina*, z niemieckiego na polski język przetłómaczona. w Warszawie u *Grela* 1792 in 8vo 148 stron.

§. Dzieło doreęczne dla ekonomów i wieśniaków o zarazie i innych zwyczajnych chorobach rogatego bydła, owiec, koni i świń, z krótkim dodatkiem o wściekliznie czyli wodowstręcie tak ludzkim iako i innych zwierząt złożone przez *F. WERNER* medycyny i Chirurgii Doktora *Cyrkułu Raciborskiego* Fizyka collegii Medici et Sanitatis, w Wroclawskim Departamencie adjunkta; druga powiększona i poprawiona edycja za łaskawem zezwoleniem Najjaśn. Króla Pruskiego. w Wroclawiu u *Grassowéy* 1800 in 8vo 298 stron prócz rejestru i kilku tabel.

§. Szczęśliwy prętki i tanio uzdrawiający lekarz koni przez lat 30 praktykującego lekarza z niektórymi *P. Robertson* uwagami, dla powszechnéy wygody po-

wtórnie pomnożona i na polski język wydana, druga edycja poprawna. w Krakowie nakładem Gertnera w drukarni Anny Dziedzickiej in 12mo 185 *stron.*

§. Wprowadzenie ziemianina do poznania i leczenia chorób bydła i owiec tudzież wypis lekarstw wraz z dodatkiem materji medycznój i wyłożeniem na polskie niektórych lekarstw po łacinie nazwanych, ułożone przez *Ant. Kar. Wilburga* etc. a na polski język wyłożone z siódmej edycji niemieckiej. w Krakowie nakładem Gertnera (około 1804) in 8vo 328 *stron, prócz przedmowy i rejestru.*

§. Sztuka leczenia chorób bydłęcych albo traktat zupełny sposobów utrzymania koni w zdrowiu, ich leczenia i oddalenia chorób którym podlegają z wyrażeniem przyczyn symptomatów charakterycznych każdej choroby i lekarstw najszybszych i najsukcesowniejszych wydana w języku francuzkim przez jednego officera starego w kawaleryi w Petersburgu 1799. a przełożona na język polski. w Wilnie u XX. Piarów 1804 in 8vo 112 *stron.*

§. Nowa apteczka końska z francuzkiego Pana de la Gueriniere przetłómaczona przez Jacka KRUSZYŃSKIEGO filozofii doktora (teraz Dyrektora Gimnazjum w Swistoczy w Litwie, Członka Królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyjaciół nauk). w Warszawie u Lebrun 1804 in 8vo.

§. Apteczka końska z przyłączeniem uwag nad ospicą owiec z francuzkiego na polski język przetłómaczona przez X. A. PIETRASZKIEWICZA Kan. Kiiow. w Warszawie u Lebrun 1805 in 8vo 2 *tomy.*

§. Zoonomia czyli sztuka leczenia chorób wewnętrznych i zewnętrznych właściwych koniom i innym bydłom rogowym, owcom, świniom i psom podług najlepszych postrzeżeń i doświadczeń wydana we dwóch tomach przez A. PIĄTKOWSKIEGO. w Krakowie w drukarni Grebłowskiój 1809 in 8vo 304 i 148 *stron.*

§. Przepisy ratowania bydła rogatego w terażniejszych chorobach wraz z dostatecznymi środkami koń-

cem ochronienia tegoż od zaraz śmiertelność mnożących, wydane przez naywyższą dyrekcją lekarską. w Warszawie u Piliarów 1807 in 8vo 77 *stron*.

§. O ważniejszych zarazach bydła rogatego i koni przez **Ludwika BOIANUSA** profesora Uniwersytetu Wileńskiego z niemieckiego oryginału tłómaczone przez autora i przeyrzane przez osoby biegłe węzyku polskim. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 131. *stron*.

§. Rozprawa o przyczynach częstego pomoru w Polsce i o sposobach hodowania bydła dla uniknienia zarazy napótém przez **P. GLOTZA** pisano uwieńczone przez towarzystwo królewskie Warszawskie przyjaciół nauk. w Warszawie w drukarni rządowéy 1812 in 8vo 63 *stron*.

§. O powietrzu bydłecém i sposobach postępowania z bydłem zdrowém, chorém i upadłém, w mieyscach gdzie ta zaraza panuje, iako też przestogi dla mieszkańców nad-wisłańskich końcem uchylenia bydlat od wyniknąć mogących innych chorób, z okazji tegorocznego nadzwyczajnego wylewu Wisły przez **Adama RUDNICKIEGO** Med. Weter. i Chir. byłego aktualnego Profesora przedmiotów lekarskich w uniwersytecie krakowskim. w Warsz. w druk. rządowéy d. 2. Września 1813 in 8vo 39 *stron z przypisaniem W. Wolfowi Prezesowi rady ogóln. lekar. i t. d.*

ROZDZIAŁ SIÓDMY.

T e o l o g i i a.

Jeżeli który to zapewne niniejszy rozdział do najmniej dokładnych w całym dziele należyć musi, gdyż nie wszystkie rzeczy mi wiadome w nim umieszczam, z obawy aby przez wyszczególnienie różnych pism teologicznych zbyt wiele dzieła niepowiększyć. — Cóż powiedzieć o mnóstwie dzieł wcale, albo bardzo niedostatecznie mi znaniowych? Zda się iż pomiędzy uczonym naszym duchowieństwem łatwoby się powinien ktoś taki znaleźć, coby krytyczną naukę teologiczną w narodzie polskim wystawił literaturę. Ja niebyłem dość szczęśliwy w wynalezieniu osoby u którejbym pomoc i akową tutaj właśnie tak bardzo mi potrzebną mógł otrzymać. Wyglądając zatem z upragnieniem pracy pomienioney, do której Rybadeneyra i jego kontynuator Alegambe *in bibliotheca scriptor. Soc. Jesu*, iako też Symon Bielski w dziele *Vita et scripta Piar.* i inni, tak liczne wydali materyały, przystępujemy do wymienienia autorów i dzieł do teologii chrześcijańskiej (e) należących. — Ostrzedz tylko

- (e) Niepotrzebnie podobno wdawałbym się w tłumaczenie, dla czego pod wyrazem teologii obiał tutaj wszelkie wyznanie chrześcijaństwa. — Nawiasem przynajmniej wspomniemy także iż Żydzi polscy słynęli i słyną jeszcze dotąd u pogranicznych narodów z głębokiej znajomości praw Mojżeszowych. Dowodem jest tego między innymi i ta okoliczność, że w wielu znacznych miastach niemieckich, Żydzi polscy osobliwie, urzędy Rabinów piastują. Dla tego to, rząd pruski niechętnie, patrząc się na takowe pierwszeństwo dawane Żydom polskim nad krajowemi w wyborze Rabinów, zalecił aby urząd ten krajowcami obsadzano. Wyszło w Polsce, iż mi wiadomo z powieści ludzi świadomych, wiele dzieł hebrajskich czyli ra-

musimy, iż ponieważ tutaj potrzebna jest wiadomość do jakiego wyznania dzieło iakowe należy, przyłączać zatem będziemy w nawiasie, gdzieby sam tytuł nieokazywał, wyrazy: *Auszp. wyzn.* to jest nieodmiennego Auszpurskiego wyznania (f) czyli ewanielicko luterskiego; *Katol.* to jest katolickie; *wyzn. Helw.* to jest wyznania Helweckiego albo Szwaycarskiego czyli ewangelicko reformowanego albo kalwińskiego; *Greck.* to jest do kościoła greckiego dyzunickiego należące.

częć talmudzkich, przez uczonych polskich żydów napisanych. O jedném z nich znajduję wzmiankę u Czackiego (o lit i pol. praw. II, 33) który pisze: „Pierwszy podobno polski Talmud czyli bardziey xiega przepisów przez AARONA Rabinę z Kazimierza po hebraysku *Sephir-Hemissoth* 1541 roku w drukarni Helicza (w Krakowie) wydana.”

IZAAK ben Aaron Prostitz starozakonny, drukarz w Krakowie żyjący między 1550 a 1630 rokiem, wiele wydał dzieł hebrayskich (iak świadczy Hofman *de typograph. in Polon.* p. 13) między innemi zaś Talmud babiloński całkowity w 13. tomach in fol. 1603 do 1605 roku. Edycya ta wspaniała i poprawna nad wszystkie inne osobliwie ma bydźposzukiwana. — Podobnież w Lublinie sławne były drukarnie hebrayskie w XVI i XVII wieku, gdzie osobliwie sławni byli drukarze *Kalonymus ben Marдохai Japhé*, tudzież *R. Jozua bár Israel* i inni których nazywa Hofman l. c. p. 25. i wylicza niektóre dzieła przez nich wydane.

- (f) Dawniey znaczyło u nas *auszpurskie* wyznanie tyle co ewanielicko-reformowane, czyli Helweckie lub kalwińskie; religią zaś luterską nazywano wyznania *auszpurskiego nieodmiennego*. Wyraz *dyssydentów* pierwszy raz w dzieiach naszych używany w czasie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta, gdzie oznaczał tak Lutrów i Kalwinów iako też Katolików i grekounitów lub dysunitów. Pisano bowiem, *ut pax inter dissidentes in religione servetur*. Katolik przeto nazywał ewangelika dyssydentem iako różniącego się w opinii religinyey, podobnie też od ewangelików katolicy nważani byli za dyssydentów, bo nie zgadzali się z nimi co do zasad religiynych. Późniey Dyssydentami, nazywali sami katolicy ewangelików i greków dyssydentów. Dla uniknienia obraźliwego dla dyssydentów nazwiska *Lutrów i Kalwinów*, konstytucyą z roku 1768 postanowiono, aby temi wyrazami ich niemianować, ale tylko ewangelikami wyznania Auszpurskiego i ewangelikami wyznania Helweckiego czyli Szwaycarskiego.

§. 1. *Historja kościelna.*

Pod tym napisem obeymujemy tu nietylko dzieła istotnie historyi kościelney poświęcone, ale też i wszelkie pisma które bezpośrednio do nięy należą lub treścią swoją do ięy objaśnienia służyć mogą, licząc w to oraz opisanie zborów tak prowincjonalnych iak dyecezalnych, tudzież życia biskupów, historyą różnych zakonów i t. d. Wyżey w rozdziale nauki prawa na k. 186 i następnych wymienione są zbiory synodalne rozmaitych wyznań chrześcijańskich, do których czytelnika odsyłamy. Podobnież w tomie I. na k. 66 i następnych uczyniliśmy wzmiankę o opisach życia biskupów. Przystępujemy zatem do innych dzieł wyliczenia.

§. *Historja o srogiem prześladowaniu kościoła Bóże- go, w której są wypisane sprawy onych męczenników, którzy począwszy od Wiklefa i Husa aż do tego naszego wieku, w Niemieckiey ziemi, we Francyi, Anglii, Flandrii, we Włoskiey ziemi, w Hiszpanii, y w inszych ziemiach, prawdę Ewangelii świętey krwią swą zapieczętowali. — Przydana iest ktemu historia o postanowieniu, y potym rozproszeniu kościołów cudzoziemskich w Londynie, nad którymi był prawdziwym a krześcijańskim Biskupem on świętey pamięci mąż Jan ŁASKI. — z łacinskiego ięzyka na polski przełożona przez Cypryana BĄ- ZYLKA. Cały ten tytuł otoczony rycinami wystawu- iącemi męczeństwa i spalenie Gardineia, Husa, Ho- pera i Kranmera. w Brześciu Litewskim drukowane roku 1567 dnia 17. Maia. in folio. Prócz dedykacyi do Alber. Łaskiego Woiewody Sieradzkiego i rejestru 396 kart.*

Na końcu dwie ostatnie karty zawierają de- dykacyą do Krystyerna króla Duńskiego, przy

któreý końcu są wyrazy: *Jan z Łaska ręką własną.*

Dzieło to nadzwyczaj dziś rzadkie, wyborną napisane polszczyzną, nayduię się całkowite bez naymniejszego uszkodzenia w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. Roczne dzieie kościelne od narodzenia Pana i Boga naszego wybrane z rocznych dzieiów kościelnych Cesara Baroniusza kardynała przez X. Piotra SKARGĘ (*o którym mówiliśmy w tomie I k. 647 i następ.*) w Krakowie u A. Piotrkowczyka 1603 fol 1016 stron.

§. BZOWSKI ABRAHAM które imię przybrał w klasztorze, na chrzcie bowiem nazwany Stanisławem, urodzony w Proszowicach 1567 roku z znakomitęý familii, został dominikanem, a przeniesiony do Włoch uczył filozofii w Medyolanie, teologii zaś w Bolonii. Powróciwszy do oyczyzny był przeorem w Krakowie, z kąd się udał do Rzymu gdzie zjednawszy już sobie sławę wyciągiem z rocznych dzieiów kościelnych Baroniusza, za naleganiami wielu mężów pisał dalszy ciąg samegoż Baroniusza dzieła. Bzowski poważany od Papieża, otrzymał tę rzadką łaskę mieszkania w pałacu Watykanu. Lecz gdy mu tam służącego zamordowano i pieniądze skradziono, przeniósł się do klasztoru swego zgromadzenia w którym też i umarł 1637 roku, mając lat 70 (g). Dzieła Bzowskiego są:

-
- (g) O życiu i zasługach Bzowskiego obacz Starowolskiego Hecat. N. 100. edycji Weneckieý, w której nieporównanie jest więceý rzeczy o Bzowskim niż w wydaniu Frankfurckiem i Wroclawskiem. Jücher's Gelehrtenlexikon i wielu innych. Nayobszerniejszą zaś i naydokładniejszą podaie wiadomość Piotr Bayle w swym *Dictionnaire historique*, pod wyrazem *Bzovius*.

- 1.) *Annales historiae ecclesiasticae. Antwerp. ap. Plant. 1617* in fol. 3 tomy, i tegoż roku w Kolonii (jak pisze Georgi *im Bücherlexikon*).
- 2.) *Continuatio annalium ecclesiasticorum Baronii.*

Bzowski zaczął od roku 1198 na którym skończył Baroniusz, i dociągnął do 1572 w 12 tomach z których iednak 9 tylko iest drukowanych in fol. w Kolonii które składają XIII do XX tomu historyi Baroniuszowéy. Pierwszy tom wyszedł 1621 (h), następujące siedm tamże w następnych latach, w szczególności zaś ósmy dochodzący do roku 1565, drukowany 1641. Dziewiąty zaś zawierający rządy Piusa V. drukowany był w Rzymie 1672.

Dzieło to z wielką mozolnością zbierane wiele sprawiło Bzowskiemu przykrości, mianowicie zaś trzy okoliczności następujące. Ponieważ ubliżył powadze Jana Skota nazwanego *doctor Subtilis*, oburzył przeto na siebie wszystkich mniichów reguły S. Franciszka. Powtóre mniemają niektórzy (jak pisze Bayle l. c.) że Bzowski pod rokiem 1415 pisząc o pewnem proroctwie S. Hildegardy, dodał na boku te wyrazy: *Prophe-tia quaedam S. Hildegardis quae ad haec tempora referri potest*, przez co Jezuitów na siebie oburzył i nieprzebraganymi nieprzyjaciółmi uczynił. Potrzebie rozgniewał Bzowski elektora Bawarskiego, że Cesarza Ludwika z domu Bawarskiego, panującego na początku 14 wieku, między prawami Cesarzami umieścił. Franciszkanie

(h) Jak pisze Georgi *im Bücherlex.* Mniey podobnie do prawdy mów i Morery *dans le Diction. histor.* a za nimi Bayle że tom pierwszy wyszedł 1616 roku. Skoro pierwsze Bzowskiego dzieło wydane 1617, było powodem iż go do kontynuacyi Baroniusza nakłaniano, wychodzić ona przeto roku 1616 nie mogła.

uymowali się za swego Jana Skota, wyrzucając mu ową zbrodnię i zbytnie przywiązanie do zakonu Dominikańskiego: Jezuici czernili go pod różnemi pozorami, twierdząc że kontynuacya ta iest raczéy historyą tylko zakonu Dominikańskiego ale nie kościoła powszechnego (o czém obszernie doczytać się można u Beela). Elektor zaś Bawarski zrobił mu proces w Rzymie, a nieiaki uczony Bawarczyk *Herwart* wydał pismo z tego powodu przeciwko Bzowskiemu. Proces skończył się na tém, że Bzowski musiał odwołać to co napisał względem Ludwika Bawarskiego, i odwołanie iego drukowane było w Ingolsztadzie 1628 in 8vo iak pisze Beel l. c. Zapewne na owych czernidłach Franciszkańskich i Jezuickich polegając Chaudon i Delandin w swym *dictionnaire historique*, iako też Grohman w dziele *Biographisch-Historisches Wörterbuch* (gdzie artykuł o Bzowskim żywcem z Szodona przetłómaczony), piszą iż kontynuacya Bzowskiego nie wyrównywa początkowemu dziełu, ponieważ autor wszędzie tylko Dominikanów ma przed oczyma i raczéy historyą swego zakonu niż dzieie kościoła pisze, że bez wyboru fałsz z prawdą miesza, i że mniemane cuda przytacza które raczéy służyłyby do uczynienia religii śmieszną.

Nicius Erithraeus, a za nim *Bayle*, pisze, że nie iest to wcale przesadzeniem mówiąc iż Bzowski tyle napisał dzieł, ile inni za ledwo przeczytać mogli, ponieważ same tytuły ledwo na dwóch kartach pomieścićby można. *Starowolski in Hecat.* przytacza ich mnostwo, wszystkie w łacińskim ięzyku, mała część w polskim; lecz że niedo-

nie dodaie które były drukowane lub nie, trudno zatem polegać na nim; zostawia się przeto do sprawdzenia przyszłości. Wymienimy zaś te tylko które są drukowane i przytoczone przez Beela w dykcyonarzu historycznym, lub u Georgiego w dykcyonarzu bibliograficznym.

- 3.) *Conciones Dominicae. Coloniae. 1613 in 4to Tomi IV.*
- 4.) *Monile gemmeum. Coloniae 1615 in 4to.*
- 5.) *Florita Mariana sive de laudibus S. Mariae virginis. Colon. 1617 in 4to.*
- 6.) *Thesaurus laudum S. Deiparae super canticum Salom. Coloniae 1620 in fol.*
- 7.) *Paulus V. Bourghesius Pont. Max. Romae 1624 in 4to.*
- 8.) *Sylvester II. Pont. Max. adjecta est vita S. Adalberti. Romae 1629 in 4to.*

To pismo przedrukowane na czele ósmego tomu rocznych dziejów kościelnych 1641 roku. Bayle l. c. pisze że ta biografia Papieża Sylwestra, nie czyni zaszczytu rozsądkowi Bzowskiego, bo iak z iednéy strony słusznie zbiia w niéy baieczne powieści o urodzeniu Sylwestra, tak z drugiéy strony bez potrzeby podkłada nowe bayki względem gienealogii tegoż Papieża, wyprowadzając ród iego od króla Argiwów Temenusa, potomka Herkulesowego.

- 9.) *Pontifex Romanus. Coloniae 1679 in fol.*

Ś. JAN KWIATKIEWICZ Jezuita wydał w polskim ięzyku dalszy ciąg rocznych dziejów kościelnych Baroniusza od 1198 do 1645 roku rozciągający się, in fol. 900 stron prócz reiestru.

Do tego jeszcze należy następujące dzieło:

Supplement rocznych dzieł kościelnych od W. X. Jana KWIATKIEWICZA S. J. napisany a po śmierci jego wydany 1706 in fol. od 901 strony poczynając przeszło 1000 stron.

§. O dziele Jana ARGIENTA opisującego stan Jezuitów w Polsce, mówiliśmy w tomie I. na k. 4.

§. *Conclusiones theologicae: de ortu et origine sacri ordinis Prophetici, Eliae, Patris gloriosissimi, simul cum declaratione Provinciarum et Conventuum, in quibus fratres ejusdem ordinis, protegentibus deo et matre ejus benedicta, speciali Patrona, orationibus vacantes, majestatem divinam placantes favoribus quam plurimis, ab utriusque sexus genere, cumulati, ab eisdem, in dies propagati, gratias agentes, commorantur (sic!): Propositae, a Patre F. Blasio HOITIO Palati o ejusdem ordinis Professo, regente conventus Posnaniensis, augustissimi corporis Christi, pro anno 1621. Posnaniae in officina J. Rossowski 1621 in 4to 5 arkuszy.*

Janocki który to dzieło opisuje (*in Nachr. v. raren Büchern. I, 67*) mówi że prócz zdań teologicznych, znajduie się tu krótka lecz dostateczna historia zakonu Karmelickiego.

§. Władysław IV. król polski zamyślał o zjednoczeniu różnych religii chrześcijańskich przez porozumienie się wzajemne świątley-szych mężów, mianowicie zaś katolików, ewangelików auszpurskiego i helweckiego wyznania. Król wynurzył chęć swoie w uniwersale w téj mierze wydanym. Przeznaczono Toruń za miejsce zjazdu; pełnomocnicy trzech wspomnionych religii zjechali się 1645 roku w miesiącu Sierpniu. Odprawiono kilkadziesiąt posiedzeń. Lecz skutek pożądany nie nastąpił. — Zjazd ten znany w dziejach naszych pod na-

zwiskiem *Colloquii Charitativi*, stał się powodem do wielu pism tak przed rozpoczęciem iako też w ciągu, tudzież po rozwiązaniu onego, z druku wydanych, iuż to urzędownie iuż prywatnie tak przez katolików iako i osoby innych wyznań. Do szczególnéj historyi kościelnej należy roztrząśnienie i osądzenie tego zjazdu i kroków gwoli poiednaniu przedsięwziętych; nie do nas także należy wyliczenie tych wszystkich druków; przestaiemy zatem na wskazaniu źródła, w którym skrupulatnie wszystkie te pisma są wyliczone. Źródłem tém iest pismo pod następującym tytułem:

Synopsis historico-literaria colloquii Charitativi Thoruniensis, anno 1645 instituti, in qua praeter res, ante colloquium, eoque durante, gestas, epistolae, orationes, libri, variaquae scripta ordine recensentur.

Zbiór ten bibliograficzny drukowany iest częściami w trzecim tomie dzieła *Preussische Zehenden. Königsberg. 1744 in 8vo* na k. 64 — 77. Na k. 452 — 480; na k. 558 — 570 a dodatki i poprawy na k. 751 — 752. Autorem zaś iest Jan Daniel HOFMAN nauczyciel w gimnazjum Toruńskim, i pisarz rozprawy o drukarniach w Polsce i Litwie.

§. *Russia florida rosis et liliis, hoc est sanguine praedicatione religione et vita, antea FF. Ordinis praedicatorum peregrinatione inchoata nunc conventuum in Russia stabilitate fundata per R. P. F. Si monem OKOLSKI S. T. M. priorem Tysmienicensem luci exposita; Leopoli typis Coll. S. J. ap. Seb. Nowogórski 1646 in 4to 172 stron (cfr. Janocki Nachr. v. rar. Büch. I, 59.).*

Przedrukowane nakładem Xięcia Józefa Alex. Jabłonowskiego w Lipsku 1759 in 4to

458 stron. Pozbierane wiadomości o nadaniach Papieżkich i pierwszych fundacyach Dominikanów w Rusi białej, czerwonej i czarnej.

§. *Miscellanea rerum, ad statum ecclesiasticum, in Magno Lituaniae ducatu, pertinentium. Collecta ab Alberto Wiliuk KOJAŁOWICZ S. J. S. Theol. doct. Almae Univer. Vilnensis procancellario et ordinario S. Theol. Prof. vulgata. Vilnae typis acad. 1650 in 4to 128 stron.*

Dzieło to nazywa Janocki (*in Nachr. v. rar. Büch. II., 85*) nadzwyczaj rzadkiem i opisuie tamże treść onego. Znajduje się w bibliotece liceum Warszawskiego. O innych Kojalowicza pismach obacz niżej między historykami.

§. Jan Wincenty Bantkie Professor szkoły prawa posiada rękopism z takowym tytułem:

Kronika zboru Ewangelickiego krakowskiego, w której Erekcia zboru tego, przywileje, kaznodzieie albo słudzy Boży, starszy zborowi, różne przesładowania, zboru zburzenia, i wiele innych pamiętnych rzeczy przypominają się i opisują. — Z różnych ksiąg historycznych, synodowych i zborowych, więc i z niektórych prywatnych albo domowych manuskryptów i listów, zebrana i opisana przez X. Wojciecha WĘGIERSKIEGO, w tymże zborze słowa bożego kaznodzieię y zborów Distryc. Krakow. Seniora. Roku Pańsk. 1651.

Rękopism ten in 4to czytelnie a nawet dość pięknie pisany, zawiera 226 stron, opisuie zbór ewangelicki Krakowski Helweckiego wyznania, od iego początku, czyli od roku 1550 do roku 1650. podając wiele ciekawych wiadomości o rozmaitych okolicznościach dotąd drukiem nieogłoszonych. Przyłączona część druga 19 stron zajmująca, opiewa dzieje tegoż zboru od 1651 do 1657 roku. Dla piszącego szczegółową historią kościelną, zwłaszcza ko-

ściół reformowanego, rękopism ten jest wielkiej wagi.

§. WĘGIERSKIEGO JĘDRZEJA historia kościołów ewangelickich sławiańskich wydana 1650 i 1679 o której mówiliśmy w tomie I na karcie 14.

§. STAROWOLSKIEGO SZYMONA, życia biskupów Krakowskich i zbiór Soborów, ob. w tomie I k. 8 i k. 11.

§. *Laurus triumphalis, sanguine Franciscanorum Provinciae Polonae a Suecis, Cosacis et Hungaris recte profuso, emerita. Per reverendum patrem Andream Remigium CIZEMSKI S. Theol. Baccalaureum ejusdem Provinciae secretarium Ord. Minor. Conventual. S. Francisci historice Adumbrata* 1660. Cracoviae apud Vid. et haered. F. Cezary in 4to 4½ arkusza.

Janocki (w dziele *Nach. v. rar. Büch. II, 113*) opisuje to rzadkie dzieło, wyliczając nazwiska zakonników zamordowanych.

§. CHRZYSZTOFORA SANDYUSZA teologa Aryańskiego Biblioteka czyli spis autorów Socyniańskich, i inne pisma przy témże dziele 1647 roku wydane, wymieniliśmy w tomie I na k. 19 i 20.

§. LUBIENIECKIEGO STANISŁAWA historię reformacyi polskiej 1685 wydaną wymieniliśmy w tomie I na k. 18, gdzie zamiast Lubieniecki wszędzie czytać trzeba Lubieniecki.

§. Kroniki trzech zakonów postanowionych od Świętego Ojca Patryarchy Franciszka. *Pierwsza część* na dziesięć ksiąg rozdzielona, z których we trzech pierwszych, opisuje się żywot śmierć i cuda tego Ojca S. a w ostatnich siedmiu księgach opisują się roz-

maite sprawy męczeństwa śmierci i cuda iego świętych uczniów, z różnych i pewnych autorów przez wielbego brata Marka z Ułisbony Portugalczyka pilnie ięzykiem Portugalskim napisana, potym przez drugą bracią według kastylskiego i włoskiego ięzyka do litery na polski ięzyk wytlómaczona teraz zaś za dozwoleństwem JWImci Xiędza Biskupa Łuckiego Brzeskiego i przełożonych zakonnych przedrukowana (*pierwsze wydanie około 1722 roku*). w Supraślu w drukarni WW. OO. Bazylianów r. 1747 in folio. W części drugiéy na dziewięć ksiąg rozdzielonéy opisuie się to, co się w tych zakonach przydawało, za 25 Ministrów generalskich przez półtorasta lat pod 56 kapituł generalskich. *Obie te części zawieraią 912 stron.*

Następne dwie części, z pierwszego wydania iak mamy przed sobą taki noszą tytuł:

Kroniki i t. d. część trzecia na sześć ksiąg rozdzielona z których w pierwszéy opisuia się początki i rozmnożenie Reformy OO. obserwantów, w inszych pięciu opisuia się żywoty śmierci i cuda błogosławionych i świętych tego zakonu, kapituły od r. 1382 aż do roku 1500 różne sprawy i przypadki przez W. O. Bernarda Sanniga Czeskiéy Prowincyi Oyca naprzód niemieckim ięzykiem wypisana potym na polski od WW. OO. Zakonu braci mniejszych S. Franciszka Prowincyi Wielkopolskiéy reformatów przetłómaczona i do druku podana za zezwoleniem starszych. w Warszawie w drukarni J. K. Mei WW. OO. Schol. Piar. Anno. 1722 in fol. 467 *stron.* Czwarta część w którój są opisane żywoty i rzeczy w przeszłych częściach opuszczone 450 *stron.*

§. SAM. FRYDER. LAUTERBACHA dzieło o wprowadzeniu Aryanizmu do Polski i o znakomitszych téy sekty wyznawcach r. 1725 wydane a wspomniane w tomie I. na karcie 25, obfite zawiera do historyi kościelnéy materiały.

§. *Canonicus regularis Lateranensis in Polonia et Magno ducatu Lithuaniae, per Joannem Hercu-*

lanum ex Dowmont MATUSZEWIC S. Th. Doctorem, Canonorum regularium Lateranensium per Minorem Poloniam et M. Duct. Lithuaniae Praepositum Generalem explicatus. Cracoviae typis Francisci Cezary 1726. Prócz dedykacyi do Fel. Szaniawskiego Biskupa Krak. 27 arkuszy.

§. *Historia consensus Sandomiriensis inter evangelicos regni Poloniae et M. D. Lithuaniae in Synodo Generali Evangelicorum utriusque partis Sandomiriae an. 1570 die 14 Aprilis initi continua serie quae synodum sandomiriensem antegressa quae in ipsa synodo acta quaeque eam consecuta sunt ex archivis ecclesiarum et monumentis maximam partem MSS. percensens ad praesens usque tempus deducta, cui subicitur ipse consensus, nec non synodi generales, consensui jungi solitae studio et opera Danielis Ernesti JABŁOŃSKI D. Berolini apud Ambrosium Haude An. Dn. 1731 in 4to 263 stron prócz przedmowy i rejestru.*

Z historyi znana iest ważność tego zboru Sandomirskiego. Jabłoński bardzo gruntnie i iasno rzecz całą wyłożył i do wody autentyczne poprzyłączał.

§. NIESIECKI KASPER (obacz w tomie I. k. 26) w swoim herbarzu umieścił na czele pierwszego tomu od k. 15 — 95 op'is wszystkich naszych biskupstw i arcybiskupstw co do rokuich fundacyi, i przyłączył chronologiczne następstwo pasterzów każdej dyecezyi. Fryze w swojej historyi kościelnej, częstokroć zbija mocnymi dowodami niektóre Niesieckiego twierdzenia.

§. Historia luterska o początkach i rozkrzewieniu się téj sekty oraz niektóre rewolucye w sobie zawierająca światu polskiemu ogłoszona przez Xiędza Jana POSZAKOWSKIEGO S. J. w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1745 in 4to 605 stron.

§. Historia kalwińska o początkach, progressie i upadku téj sekty we Francyi przez X. Jana PO-

SZAKOWSKIEGO S. J. zebrana. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu. 1747 i 1749 in 4to części trzy. 432, 550 i 444 *stron.*

§. Opisanie historyczne obyczajów pierwszych Chrześcian i Kościelney karności tudzież przyczyn dla których w nię w następujących wiekach aż do naszych czasów różne odmiany z przedniejszych autorów i dzieiów kościelnych wybrane a w polskim ięzyku wydane przez pewnego Biskupa i Senatora polskiego. roku 1746 in 8vo.

W dedykacyi do Fryderyka Chrystyana królewicza polskiego Xięcia i dziedzica Elektora Saskiego, podpisany X. J. H. B. S.

§. Wiara prawosławna pismem świętym, Soborami, Oycami SS. mianowicie Greckiem i historyą kościelną przez X. Jana Aloj. KULESZĘ S. Jesu objaśniona. w Wilnie w drukarni akademickiēy S. J. 1747 in 4to 342 *stron.*

§. Ray rokoszy w męczeńskie róże, wstydu pannieńskiego lilie powtornie w Armenii zaszczipionę to iest nabożeństwo na czternaście czwartków godzinki litanie, oraz życia S. Grzegorza trzeciego po SS. Tadeuszu, Bartłomieju, apostoła patryarchy i męczennika Armenii S. Rypsymy panny i męczenn. tudzież inne przydatki mające: przez X. Gabryela Andrzeja KASPAROWICZA Protho notariusza apostolskiego, świętęy theol. Licent. Alum. Pap. Kaznodz. Arch. Lwow. Ormian. do druku podane. we Lwowie roku którego synu Maryi i korony Judzkiēy hoynie wytoczył swoją krew za naród ludzki. w drukarni JK. Mci coll. Lwow. Soc. Jesu 1750 in 8vo 184 *stron.*

§. Prawa i wolności dyssydentom w nabożeństwie chrześciańskim w koronie Polskiēy i W. X. L. służące z przywileiów konstytucyi seymowych i statutów W. X. L. i różnych inszych żadnēy wątpliwości nie podlegaiących autentyków zebrane i dla wiadomości wszystkich do druku podane. bez. m. 1767 in 4to 133 *stron.*

§. Listy różne ku chwalebnej ciekawości i chrześcijańskiemu zbudowaniu służące z Azji, Afryki i Ameryki niegdyś od Missyonarzów Societatis Jesu w rozmaitych językach pisane, teraz dla pragnących wiedzieć o pomnożeniu wiary naszey w tamtych krajach iako też i obyczajach onych narodów po polsku przełożone przez iednego zakonnika Societatis Jesu (*to jest Franciszka BOHOMOLCA*) w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzeczypltey. Soc. Jesu 1767 in 4to 541 stron.

§. STANISŁAWA ROSTOWSKIEGO historia Jezuitów prowincyi Litewskiej wydana 1768 roku, wspomnieliśmy w tomie I. na k. 52.

§. CHRYST. WILH. FRANC. WALCH w dziele *Neueste Religionsgeschichte. Lemgo b. Meyer.* 1777 — 1782 in 8vo 9 tomów, mówi w tomie IV. k. 1 — 208 i w tomie VII. k. 1 — 160 o sprawie Dyssydentów w Polsce od roku 1766 począwszy.

§. Podział historyi świętęy na cztery części zawierających w sobie cztery rodzaje ludu bożego z przydaniem geografii w piśmie świętym wyrażonę przez Ant. OPOLSKIEGO Prof. Języka hebrajskiego w Akad. Poznań. w Lwowie u Szlichtynga 1782 in 8vo 2 tomy 143 i 122 stron.

§. D. ANTON. FRIEDRICH BUISCHING'S Königl. Preussischen Oberkonsistorialraths Directors des Gymnasiums im grauen Kloster zu Berlin, und der davon abhängenden beyden Schulen. *Neueste Geschichte der Evangelischen beyden Confessionen im Königreich Polen und Groszherzogthum Litauen von 1768 bis 1783 nebst der besondern Geschichte der evangelisch — lutherischen Gemeinde zu Warschau.* Halle bey sel. Joh. Jac. Curts Witwe 1784. in 4to 3 części, z których pierwsza 534 druga 128 a trzecia 156 stron zawiera.

Druga część wydana 1785 a trzecia 1787 roku, obeymując obronę, poprawy i uzupełnienia pierwszej części do 1786 roku. Dzieło to iako

poparte nadowodach autentycznych tutaj w oryginalach przyłączonych (iako to pisma łacin-skie lub francuzkie, lecz polskie są zawsze tylko w tłumaczeniu niemieckiem), w szczegółach dokładną wystawia historią nowszą kościoła ewangelickiego auszpurskiego wyznania. Mówiliśmy już o tém dziele wyżey na k. 200.

§. Zebranie wszystkich redempcyi które prowincya Polska zakonu Nays. Troycy od wykupienia niewolników w kraiach Tureckich i Tatarskich od roku 1688 do 1783 czyniła podane do publicznego wszystkich stanów uwiadomienia przez X. Adama od Naysw. Troycy Redemptora. w Warszawie w drukarni Nadworney 1783 in 8vo 95 stron.

Miło iest dowiedzieć się tutaj, co to szanowne zgromadzenie przy swych szczupłych środkach dla ludzkości uczyniło, przez oswobodzenie z niewoli wielu nieszczęśliwych których imiona tu są wyliczone.

§. *Kirchengeschichte des Königreichs Polen vom Ursprunge der christlichen Religion in diesem Reiche und der Entstehung der Bischofthümer Posen, Gnesen, Krakau, Breslau, Lebus etc. wie auch der verschiedenen Religionsstreitigkeiten dieses Landes bis auf jetzige Zeit von Christian Gottlieb von FRIESE Königl. Polnischen Hofrath. Breslau bey W. G. Korn 1786 in 8vo.* Tom pierwszy takowy ma tytuł, lecz część druga we dwóch tomach wyszła pod tytułem *Beyträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Litthauen besonders von C. G. v. Friese etc.* 408 465 i 542 stron.

Tom piérwszy przypisany Ignacemu Krasickiemu na ów czas Biskupowi Warmińskiemu, tom drugi zaś Seniorom i Konsystorzom Auszpurskiego wyznania. Dzieło gruntowne na badaniach historycznych zasadzone, lecz wykład niekiedy rozwlekły.

§. Rozrządzenia i pisma pasterskie za rządów JOX. Imci Michała Jerzego Poniatowskiego Biskupa Płockiego etc. do dycezyi Płockiéy wydane a dla wygody teyże dycezyi zebrane i do druku podane. w Warsz. w druk. nadw. J. K. Mci. i prześw. komisysyi edukac. 1785. in 8vo 4 tomy.

§. Zebranie krótkie chronologiczne historyi kościelney napisaney przez Xiędza Fleury. w Krakowie u Grebla 1786 in 8vo tom I. 270 stron.

§. Dzieie i prawa kościoła Polskiego przez X. Teodora OSTROWSKIEGO S. P. krótko zebrane. w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzeczypospolitéy u XX. Scholarum Piarum 1793 in 8vo 3 tomy 404 632 i 682 stron.

Więzyku polskim bardzo było to dzieło pożądaném, i okazuje chwalebne pisarza chęci i znościomość dzieiów oyczystych. Lecz nie jest ieszczé krytyczną i pragmatyczną historyą kościołów polskich.

Referent w literackiém gazecie lipskiém z roku 1813 N. 181 mówi: „że to Ostrowskiego pismo nieosobliwém jest dziełem, że stronnice duchowne pióro wszędzie jest widoczne, że stanowiska z których się autor na różne wypadki zapatruie są zupełnie fałszywe i że styl równie jest podły iak samo dzieło.” Zdanie to po dług przekonania moiego nie tylko jest za surowe ale nawet niesłuszne. Tenże sam recenzent w tymże samym numerze, mówi o innych dziełach polskich, które co do stylu i całego toku mowy polskiéy niegodne nawet przyrównania z stylem Ostrowskiego; przecież recenzent ów albo ie chwali, albo przynajmniéy nie o tém niewspomina. Nie wiem tedy skąd ta zawziętość na Ostrowskiego. Czyli dla tego że Dyssydentów niechwali? wszakże i Lubienie-

cki, Węgierski i inni zbyt się unoszą w zapale przeciwko katolikom, wszelako i katolicy oddają im sprawiedliwość gdzie się ta im należy.

Ostrowski Teodor urodził się na Podlasiu 1750. gorliwy nauczyciel w zgromadzeniu piarskiem, umarł we Lwowie 1802 (jak świadczy Bielski *in vitis piarist.* p. 178) wydał prócz dzieł wyżej wymienionych na k. 175. 241. 245 i 430, następujące także:

Rozmowa pożyteczna do okoliczności terażniejszych zastosowana. w Warszawie 1794 in 8vo.

§. O powrocie Jezuitów i o powszechnym w szkołach przez nich nauczaniu młodzieży; książka z francuzkiego na polski język przełożona a za pozwoleniem zwierzchności wydrukowana. w Warszawie Roku 1805 in 8vo 304 *stron.*

W dedykacyi do Ewy Dembowskiej kasztelanowey Czechowskię podpisany X. Adam ŁABĘCKI (Ex-jezuita, w podeszłym wieku żyjący dotąd w Warszawie).

Wyszła w krótcie druga książka przez tegoż X. Łabęckiego pod tytułem:

O powrocie Jezuitów książka druga czyli dodatki ciekawe do pierwszej książki należące z różnych pism zebrane. w Warszawie roku 1805 in 8vo 250 *stron.*

Przypisana jest Maryannie z Świdzińskich Lanckorońskię Kasztelanowey Połanieckię, damie z bogoboyności i rzadkich cnót powszechnie znaney. Ta część druga czyli dodatki zawierają właściwie fragmentaryczną historią zgromadzenia Jezusowego od iego rozwiązania, tudzież materyały do historyi tegoż zgromadzenia utrzymującego się w Państwie rossyyskiem, posiadającego tam szkoły zwłaszcza w Połocku iako głównem swém siedlisku, i wysyłającego missye między innemi do osad nad Wołgą wo-

kolicach Saratowa zamieszkałych, których tu jest opis.

§. SYMONA BIELSKIEGO historia kościelna we trzech tomach które i poiedynczo iako składające całość są w handlu księgarskim, wymieniliśmy w tomie I. na k. 61. pod N. 4. 5 i 6. w szczególności zaś należy tutaj historia kościoła powszechnego pod N. 6. przytoczona.

§. Historia Jakobinizmu wyjęta z dzieła Xiedza Baruel — *Memoires pour servir a l'histoire du Jacobinisme* w Berdyczowie (rzeczywiście w Warszawie w drukarni....) 1812. in 8vo 4 tomy z których każdy przeszło 400 stron zawiera.

Nie tytuł ale treść tego pisma, każe nam umieścić ie tutaj. Mówi bowiem autor o stanie religii wieku naszego i o przyczynach które do tego stały się powodem. Przez osobliwe rozumowanie i wnioskowanie wywodzi tu X. Baruel, że zażyłość Fryderyka W. Króla Pruskiego z Wolterem, Alambertem, Dyderotem i t. d. tudzież Jakobini czyli owi zagorzałcy w czasie rewolucyi francuzkiey, iako też związek wolnych mularzy (czyli Franmasonów) ieden i tenże sam miały i mają cel, to jest zniszczenie władzy monarchiczney, obalenie wszelkich religii i wywrócenie wszelkiego towarzyskiego porządku. *Risum teneatis amici!* Ta iednak osobliwość w dziele X. Baruela wspomnienia godna, że wolnych mularzy Angielskich wymyuje zeswego prawidła i nazywa ich ludźmi zacnemi, pocziwemi, kochającemi porządek i szanującemi swą zwierzchność.

Pożytecznem byłoby dzieło wystawiające gruntownie przyczyny oziębłości czyli raczey dzisieyszego indyferentyzmu religijnego (kto-

ry bardzo się różni od tolerancyi religijnéj), lecz autor musi mieć wiadomość filozofii, oraz więcéj zności świata i ludzkiego serca niż ie okazał X. Baruel w swém dziele. Tłómacz polski iest iakowys zakonnik.

§. 2. Exegetyka czyli tłómaczenia pisma świétego.

W tomie I. na k. 189. mówilismy o naydawniejszych przekładach biblij na ięzyk polski, tutaj wypada nam mówić o tych które są drukowane (i). Co do tłómaczeń psalmów odsy-

- (i) Wiadomość o bibliach w polskim tłómaczeniu, podali naprzód wydawcy biblij Wuykowéy 1599 roku na przodzie, lecz to tylko w ogólnych wyrazach. Obszernie zaś wyłożył, tę rzecz Samuel Ernst CZEPIUS (Tschepius). (o którym mówiliśmy w tomie I na karcie 254), w dziele *Preussische Zehnden. Königsberg 1742* gdzie wiadomość ta częściami w tomie II i III wydrukowana. Lecz wykład Czepiusa, iak iest co do niektórych części bardzo dokładny, tak znowu w ogóle rozswlektły. Przechodząc biblie polskie chronologicznie, ukończył tylko opis pierwszego wydania Leopólity z roku 1561 i zaczął opisywać biblią Brzesko-Radziwiłowską. Dalsza kontynuacya tego opisu niebyła podobno drukowana, ponieważ i dzieło owe *Preussische Zehnden* z trzecim tomem ustało. Zupełną historią biblij polskich wydał *Sylvus Wilh. Ringeltaube* 1744 roku w dziele przytoczoném w tomie I. na k. 39. Jest to nayzupełniejszy do téy rzeczy pismo, ale widać iednak że autor niekorzystał z niektórych uwag wspomnionego dopiero Czepiusa.

Jakób LeLong w dziele swém *bibliotheca sacra*, które z wielu względów wielkie ma zalety, mówiąc o bibliach polskich, mylnie częstokroć poumieszczał wiadomości, które się i w późniejszym nawet przedrukowaniu w Paryżu 1723 in fol. znajduią. Między innemi n. p. że biblia gdańska 1532 roku drukowana, wydana była przez kaznodziów Zborowskich, (*Pastores Zborovienses*, są iego wyrazy). Do której śmieszny pomylki dałmu powód podpis w dedykacyi: *Pasterze zborów ewangelickich etc.* Z resztą niechcemy wytykać pojedynczych uchybień LeLonga, gdy już wymienił owe Ringeltaube w dziele *v. d. poln. Bibeln* p. 305 sqf.

łamy czytelnika do tomu I. k. 321; teraz zaś przystępujemy do przekładów całej biblii lub nowego testamentu przynajmniej. Wyliczenie przekładu pojedynczych części, tudzież komentarzów i objaśnień do pojedynczych ksiąg biblicznych, odwiódłoby nas zbyt znacznie od wytkniętego celu. Niektórych cenniejszych pisarzy pisma, i tak się na swych miejscach wymieniam.

a.) Tłómaczenia biblii podług nauki kościoła Rzymskiego.

Naprzód wyszło tłómaczenie samego *nowego testamentu* pod tytułem (który przytacza Ryngeltaube na k. 36):

Nowy testament polskim ięzykiem wyłożony według doświadczonego łacińskiego textu od kościoła chrześcijańskiego przyjętego. Ktemu przyłożono lekcye y prorocstwa z starego zakonu wzięte, które przy Ewangeliach bywają czytane. Registr dostateczny ku naydowaniu ewangelii y epistoł które w dni niedzielne y w święta przez cały rok bywają czytane tak na powssewdnie dni postne y adwentowe. *Cum gratia et Privilegio S. R. M.*

Na końcu tego przekładu takowy ma być napis:

Do końzone są ewangelie y epistoły na tześ y na chwałę Panu Bogu wssechmogącemu y wssytkim wiernym chrześcianom ku pożytku y zbawieniu. Łata od narodzenia Bożego 1556 w poniedziałek po nowym. lecie. in 4to 348 kart, a nadto 11 arkuszy tak nazywanych lekcyi prorockich z starego testamentu na wszystkie niedziele i dni święteczne (cfr. *Preus. Zehenden* III, 659.).

Przy końcu dedykacyi do króla Zygmunta

Augusta podpisany: Mikołaj SZARFENBERGER *mieszczanin Krakowski*. Sądząc z wyrazów w przedmowie Szarfenbergiera, który był uczonym drukarzem, wniesć wypada iż ón iest tłómaczem tego nowego testamentu z łacińskiego ięzyka, iak poświadczają przytoczone u Ryngeltaubego l. c. słowa.

§. W roku 1561 wyszło całkowite biblijne tłómaczenie pod tytułem:

Biblia to iest: księgi stharego y nowego zakonu na polski ięzyk z pilnością według łacińskiéy bibliey od kościoła krześciańskiego powszechnego przyięthéy nowo wyłożona. *Cum gratia et privilegio* S. R. M. w Krakowie w drukarni (Mikołaja y Stanisławawa) Scharfenbergerów 1561 in fol. *karty nie są liczbowane*. Jest w bibliotece Pijarskiéy w Warszawie i XX. Czartoryskich w Puławach.

Obszernie z naydrobnieyszymi szczegółami opisuje to wydanie Czepius w swéy historii biblij polskich wdziele *Preussische Zehenden* III, 780 i następne.

Z pewnością autora tego tłómaczenia nazwać nieumiemy. Powszechnie mianują Jana LEOPOLITĘ. Janów zaś Leopolitów czyli Lwowianinów, iak iuż z pism samego Starowolskiego przekonać się można, było kilku. Ryngeltaube nazywa tego który urodził się 1527 a umarł 1572. Ja z méy strony nieśmiem Jana Leopolity nazywać rzeczywistym téy biblij tłómaczem, lubo Ryngeltaube (l. c. p. 177) obszernie stara się tego dowieśdź. Ważne są wyrazy drukarza Szarfenbergiera w dedykacyi do króla, przytaczamy ie przeto:

Ale iż ten który bibliję przetłumaczył był prawie przeciwny onemu który kościół *Ephesiae Dianae* spalił, bo on ze złéy rzeczy sławę mieć chciał a ten z do-

z dobréy mieć iéy niechciał bo imienia swego przy biblii niezostawił, przeto iuż tak zatłumione być musi. A iakoż ią kolwiek bez imienia swego zostawił tak mnie gdy do rękę przyszła, wiedząc iż tego ludzie tak bardzo pragną, tudziesz też życząc tego (iako jest winien) aby za państwa W. K. M. biblia polska na świat wyszła, starałem się o to abym iey komu poprawić dał a staraiąc się znalazłem K. (t. i. *Księdza*) Jana Leopolitę mistrza nauki Krakowskiéy który wzięwszy tę pracę na się, tak iéy zdołał, że nam za to iż chuć y pilność iego pochwalona od W. K. M. będzie."

Mimo tego iasnego drukarza oświadczenia, współcześni (iak pisze Ryngeltaubel. c. p. 181) i teraz powszechnie nazywają Jana Leopolitę tlómaczem. Chromiński w rozprawie o literaturze polskiéy wieków Zygmuntowskich (w dzienniku Wileńskim 1806 miesiąc Październik k. 59) opieraiąc się na świadectwie iakiegoś X. Siękowskiégo (w Świątnicy 1743 roku w Kraków. na k. 310.) pisze, że LEONARD Dominikan spowiednik Zygmunta Augusta pierwszy wytłómaczył biblią, do którę przyrzeczenia Szarfenberg użył Jana Lwóweczyka kaznodziei katedr. Krak. który odczytawszy wydał ią 1561 roku. — Chętnie przyymię zdania i odkrycia nowe lecz na dowodach oparte. Tutay niewiedząc o żadnych na stronę X. Leonarda, nazywać będę (idąc za powszechnością) tlómaczenie to dziełem Jana Leopolity. Z czasem może rzecz się wyjaśni, a w tenczas i ią chętnie Leonarda czy Gawła nazywać będę tlómaczem.

Przepomnieć tu iednak niemożemy o uwagach Czepiusza w przytoczonéy wyżéy rozprawie o bibliach polskich (*Preussische Zehenden*

III, 755), gdzie dowodzi że tłumaczenie to musiało być dziełem iakowegoś ewangelika, z którego ręk lub po śmierci lub przypadkiem iakowym dostało się do Szarfenbergerów. (Domniemywa się Czepius iż to być może tłumaczenie Seklucyana, który prócz wydanego nowego testamentu, miał wygotować i przekład starego, lecz dalej tego niepopiera cfr. ib. p. 599). Wywodzi następnie, że gdyby tłumaczem był istotnie katolik, niemalby przyczyny Szarfenberg tać imienia iego, iż właśnie dla pokrycia rzeczy całej wezwał księdza katolickiego, który cały przekład przejrzał i podług nauki kościoła rzymskiego poprawił; lubo gdzie niegdzie wytyka tenże Czepius ślady pozostałe ewangelickiego tłumaczenia. Co większa dowodzi tamże, iż przekład ten nie był robiony pierwsiastkowo podług łacińskiej *Wulgaty* ale raczej podług biblij w czeskim języku wydanej roku 1556 i 1557 w Pradze (*Preussische Zehenden* III, 787). Wogóle wzięwszy zdanie Czepiusza że tłumaczem téj biblij był ewangelik a xiądz katolicki Jan Leopolda tylko redaktorem i poprawcą, zda się być bardzo podobne do prawdy iako zasadzone na dowodach bardzo trudnych do zbicia. Czytelników ciekawych odsyłamy do niego samego niechcąc tutaj wywodu tego powtarzać.

Drugie wydanie przekładu tego wyszło także w Krakowie u Szarfenbergiera 1574 in fol. przypisane królowi Henrykowi Walez.

Po trzeci raz przedrukowane pod tytułem:

Biblia to jest księgi starego y nowego zakonu, na polski język według łacińskiej biblij od kościoła

chrześcijańskiego powszechnego przyiętę na wielu mieyscach z pilnością poprawiona y figurami ozdobiona. *Cum gratia et privilegio S. R. M.* w Krakowie w drukarni Mikołaja Szarfenbergera 1577 in fol 760 kart z iednéy strony liczbówanyh.

Dedykacya w łacińskim iezyku do króla Stefana, przedmowa X. doktora Jana Leopolicy do czytelnika o zacności pisma S.; Summa pisma S. krótko zebrana; List S. Hieronyma do Paulina o wszystkich księgach starego i nowego zakonu; przemowa S. Hieronyma na pięcioro ksiąg Moyżeszowych, i porządek pisma starego zakonu, 4 $\frac{1}{2}$ arkusza, areistr epistol y ewangelii 6 arkuszy.

Wszystkie te trzy wydania biblii Leopolicy a zwłaszcza pierwsze i trzecie bardzo są od siebie co do pisowni i co do wyrazów różne; iak samo porównanie w słowniku Lindego pod różnemi wyrazami okazuje. Wydanie trzecie naylepsze i nayrzadsze w całkowitych exemplarzach, ozdobione iest rycinami na drzewie, których osobliwie w księgach moyżeszowych i w objawieniu S. Jana iest naywięcęy. — W wydaniu pierwszém 1561 roku znajduią się także ryciny ale małe i mnię ozdobne, niektóre iednak większe, i zupełnie też same co w trzecięy edycyi. Skarżył się przy pierwszém wydaniu Szarfenbergier, że przeszkody których doznał w wydaniu téy biblii, a między innemi odstręczenie robotników polaków, sprawiło nieiednostayność rycin. W bibliotece li-céum Warszawskiego iest tego trzeciego wydania exemplarz całkowity prócz karty tytułowéy; u XX. zaś Missyonarzy podobnyż exemplarz mający kartę tytułową lecz brak dedykacyi

do króla Stefana i części przedmowy. Text w całej téy biblii drukowany iest wciąż, a wiersze (w późniejszych bibliach oddzielane) są tutaj tylko liczbą na boku oznaczone, lecz w pierwszój edycji Leopoldy i na boku nawet tych liczb wcale niemasz. Opuszczona iest tu także trzecia księga Machabeyska z takowém oświadczeniem: „Gdyż trzecie księgi Machabeyskie w bibliach nie bywają przydane, ani od kościoła krześcijańskiego powszechnego przyjęte, od Świętego Jeronima też w łacińskie nieprzełożone, nie zdało się ich także do téy biblii przyłożyć.” W pierwszój zaś edycji znajduje się ta trzecia księga z następującym napisem: „Trzecie księgi Machabeyskie acz od kościoła krześcijańskiego nie są przyjęte, wssakże żechmy ie przy niektórych bibliach naleśli, niechcielichmy ich theż opuścić.” Chromiński l. c. nazywa to tłómaczenie gładszém od tłómaczenia X. Wuyka.

§. Drugie tłómaczenie katolickie całej biblii wygotował Justus RABE Krakowianin rodem, Jezuita, spowiednik nadworny Zygmunta III. w językach tak biegły, iż nietylko po polsku i po łacinie, ale też po niemiecku, po francuzku, po włosku i po grecku kazania miewał, zmarły 1612 mając lat blisko 70. iak o tém wszystkiém obszernie pisze Alegambe *in bibliot. script. Soc. Jesu.* p. 293. Tłómaczenie to Rabego wyszło dopiero po iego śmierci w Krakowie 1617 in fol. (iak pisze Chromiński l. c. p. 60. idąc za świadectwem Jakóba Le Long *in bibliotheca sacra*); przedrukowane roku 1657, iak po dług tegoż Chromińskiego ma świadczyć Josias

Lork w swym zbiorze biblicznym. Nie zdarzyło mi się nigdzie widzieć tego przekładu a nawet i troskliwemu badaczowi rzeczy polskich Chromieńskiemu. Ryngieltaube nie znał go także, ani żadney osoby której by tłómaczenie Rabego było znane, iak pisze w swém dziele o bibliiach polskich na k. 306. i dla tego wątpi o iéy. exystencyi. My dla dochowania śladu wspomnieliśmy.

§. Trzecie całéy biblii tłómaczenie, podług zasad kościoła rzymskiego z zlecenia Papieża Grzegorza XIII a z potwierdzenia Klemensa VIII. za staraniem zaś Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego do skutku przywiedzione, iest dziełem X. Jakóba WUYKA z Wągrowca w Mazowszu rodem, który żył od 1540 do 1597 r. Wsławił się Wuiek, kapłan zgromadzenia Jezusowego, nauką i gorliwością w rozszerzaniu wiary katolickiéy, i pismami swemi w materyach religijnych (k).

Na sam przód wydał Wuiek przekład polski nowego testamentu w Krakowie 1593 in 4to. Wydanie to iest w mieyskiéy bibliotece w Królewcu iak pisze Ryngieltaube l. c. p. 183. W roku następnym t. i. 1594 wyszła nowa edycya tegoż testamentu bez żadnych przypisków in 8vo w Krakowie w drukarni dziedziców Jędrzeia Piotrkowczyka, i przedrukowana (czyli też z odmienioną tylko kartą tytułową) tamże 1617 i 1647. a w Wrocławiu w drukarni koll. S. J. in 8vo bez roku 440 *stron*.

(k) O życiu i pismach Wuyka obacz Starowolskiego *Hecat. Nro LXXVIII, Alegambe in bibliot. script. Soc. Jesu* p. 214. Ringeltaube *von polnischen Bibeln. pag.* 198.

Lecz w roku 1599 wyszła całkowita biblia przekładania Wuyka w Krakowie pod tytułem:

Biblia to jest księgi starego y nowego testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyjętego na polski ięzyk z pilnością przełożone z dokładaniem textu żydowskiego y greckiego y z wykładem Katholickim trudniejszych mieysc, do obrony wiary świętey powszechny przeciw kacerstwom tych czasów należących. Przez D. Jakuba *Wuyka* z Wągrowca Theologa S. J. z dozwoleńm stolicy apostolskiey, a nakładem Je: M. Księdza Arcybiskupa Gnieźń. etc. wydane w Krakowie w drukarni Łazarzowey R. P. 1599. in fol. 1479 *stron, prócz przedmów na 9, a reiestrów na 13 arkuszach.*

Prócz przypisków i objaśnień krótkich na brzegach, obszerne znajdują się wyluszczenia po każdym rozdziale, mianowicie zaś w nowym testamencie, z wytknięciem innego tłómaczenia różnowierców i zbiianiem onychże. Przypiski te w innych edycyach nie są umieszczone. Exemplarz dzieła tego, bardzo pięknie dochowany, znajduje się w bibliotece XX. Missyonarzy w Warszawie. Wspomnieć tu wypada, iż Ryngieltaube w swém dziele o bibliach na k. 39. i powtórnie na k. 188 pisze wyraźnie, że biblię tę drukował Andrzej Piotrkowczyk 1599 roku. Czyli to jest omyłką Ryngieltaubego, czyli też exystuje wydanie Andrzeia Piotrkowczyka, lub też odmieniony tylko tytuł, zwiedzenie zamożnych bibliotek z czasem rzecz tę objaśni. Gdyż exemplarz z biblioteki Missyonarzy ma istotnie napis drukarni Łazarzowey iak go przytoczyliśmy.

Wpółtorasta prawie lat dopiero taż biblia przedrukowana za staraniem Jezuitów w Wro-

clawiu obok z textem łacińskim 1740 roku we dwóch tomach in 4to. — Nowe wydanie nastąpiło pod tytułem:

Biblia sacra latino-polonica vulgatae editionis auctoritae Sixti V. et Clementis VIII. Pont. Max. recognita, summariis et notis theologicis, historicis et chronologicis illustrata secundum exemplar latinum R. P. Thomae Aqu. Erhardi Ord. S. Bened. polonicum vero R. P. Jacobi Wuykii S. J. Theologi reimpressa Vratislaviae apud Guil. Theoph. Korn. 1806. in 4to 2 Tomy z których pierwszy prócz przedmowy i rejestrow 1385 stron tom drugi 558 i 524 stron zawiera.

W wydaniu tém podobnie iak i z roku 1740. w iednéy kolumnie iest text łaciński a obok tłómaczenie polskie. Przypiski na tytule wymienione, na brzegach są umieszczone, w kilku zazwyczaj zawarte wyrazach, a obszerniejsze które się znaydują w wydaniu z 1599 roku, opuszczone są tutaj.

O innych Wuyka pismach obacz niżej między dziełami polemicznemi i ascetycznemi.

b.) Tłómaczenia pisma S. podług wyznania Auszpurskiego.

Gdy Albert starszy Xiążę Pruski religii ewangelickiéy się chwycił, wszelkiemi téż sposobami upowszechnić ią w swych krajach usiłował. Jednym z naydzielniejszych do tego środków upatrywał pisma na widok publiczny wydawane. Sprowadzał więc i uczonych Polaków, aby ci w polskim także ięzyku pisma nową wiarę utwierdzające wydawali. Znaydował się w téy liczbie Jan SEKLUCYAN niegdys kaznodzieia katolicki w Poznaniu, zkąd przez Xięcia Alberta roku 1541 do Krolewca

wozwany (jak pisze Czepius *in Preuss. Zehenden* III. 648. Oloff zaś *in poln. Liedergeschichte* k. 167 naznacza rok 1550), był iednym z naygorliwszych rozszerzycieli luteranizmu, i w zgrzybiałym wieku tamże umarł 1578 roku (1).

Seklucyan iest naypierwszy który pismo święte w ięzyku polskim drukiem ogłosił. Nasam przód zaś wydał Ewangieliią S. Mateusza 1551 roku in 4to przypisaną Albertowi Xięciu Pruskiemu, opisaną u Ryngieltaubego. W tymże roku i formacie wydał część iedną, a w roku 1552 część drugą nowego testamentu pod następującemi tytułami (jak przytacza Ryngieltaube l. c. p. 34. Czepiusz l. c. p. 602):

Ewanielia święta Pana Jezusa Chrystusa wedle Mateusza świętego z greckiego ięzyka na polski przełożona. I wykładem krótkim, a ku inszem Ewanieliam potrzebnem na wielo miejscach objaśniona etc. Przy tym iest przydana nauka czytania i pisania ięzyka polskiego: ku tym księgam i inszem pożyteczna etc. w Królewcu pruskim 1551 in 4to *text idzie od litery A do KK*.

Testamentu nowego część pierwsza. Czterzei Ewangelistowie święci Mattheusz, Marek, Łukasz i Jan z greckiego ięzyka na polski przełożeni i wykładem krótkim objaśnieni. Wczym wszystkim dokładano łacińskiego i na kilka inszych ięzyków przełożenia, i ktemu starych i nowych pisma świętego doctorów. Przytem przydana iest nauka czytania i pisania ięzyka polskiego (m) ku tym księgami inszym pożyteczna,

(1) Wiadomość o życiu i pismach Seklucyana znayduie się w *Preussische Zehenden* III. 647 i następnych przez Czepiusza napisana. -- Ryngieltaube *von den polnischen Bibeln*. k. 46. W krótkości zaś Oloff *polnische Liedergeschichte* p. 107.

(m) O Seklucyanie i jego pisowni wspomnieliśmy w Tomie I. k. 204. Tutaj to jeszcze dodamy że Seklucyan już kładł znaki nad literami e, o, b, m, p, w, gdy się miętko wymawiaia. Nie iest to zatem nowością Kopczyńskiego jak niektórzy sądzili, ale rzecz zasadzoną na dawnéj pisowni a bardziey ieszcze na ustnéj mowie iaka się do tych czas utrzymuie.

i registr na wykład który przy S. Mattheuszu, i na Ewangelje niedzielne i dniów świętych. w Królewcu Pruskim 1551 *Mense Octobri* in 4to.

Dedykacya do Króla Zygmunta Augusta, przedmowy, reiestra i t. d. zawieraią cztery arkusze, potém następuje samo tłómaczenie ewangelistów zajmujące 250 kart z jedney strony liczbowanych, a na końcu 1½ arkusza rejestru ewangelii.

Rzadkie to dzieło nie zayduie się nawet w bibliotece krolewieckiey iak pisze Ryngieltaube, ale w Gdańsku w bibliotece mieyskiey iak donosi Czepiusz l. c. Wyiátki zaś tey staréy polszczyzny z przedmów i samego tłómaczenia, umieścił Ryngieltaube l. c. Druga część wyszła pod tytułem:

Testamentu nowego część wtora a ostateczna. Dzieie i pisma Apostolskie z greckiego ięzyka na polski przełożone, w Królewcu Pruskim miesiąca Września. Na ostatniéy zaś karcie te są wyrazy Drukowane w Królewcu pruskim przez *Alexandra* impressora, nakładem i pracą Jana Seklutiana roku pań. 1552. in 4to.

Dedykacya także do Króla Zygmunta Augusta, przedmowy i reiestra 3 arkusze, a textu 204 kart z jedney strony liczbowanych (cfr. Czepiusz l. c. p. 630).

Cały ten nowy testament przekładu Seklucyana, przedrukowany wyszedł w Krolewcu 1554 i znowu 1555 in 4to iak opiewa przedmowa do nowego testamentu polskiego wydanego w Lipsku 1728 roku (podług świadectwa Czepiusza l. c. p. 656).

Inne Seklucyana pisma wymieniliśmy w tomie I na karcie 252.

§. Prócz tego tłumaczenia Seklucyanowego, nie mieli ewangelicy nieodmiennego Auszpurskiego wyznania innego własnego przekładu nowego testamentu, a całkowitey biblij i dotąd jeszcze nie mają; zamysłali wprowadzić Ewangelicy Augszpurscy o wydaniu biblij wyłącznie dla swego wyznania (o czém obszernie pisze Ryngieltaube na k. 309 i dalej), lecz mniejsza ich liczba w porównaniu z reformowanemi w Polsce, i tamy kładzione późniéj w drukowaniu biblij protestanckiey w kraiu, sprawiły iż przestawać musieli na używaniu biblij należących właściwie do ewangelików wyznania Szwaycarskiego (obacz przeto niżej gdzie mowa o bibliach tego wyznania). Późniéj, a zwłaszcza od drugiey połowy ośmnastego wieku począwszy, gdy w różnych krajach a mianowicie w Prusiech, należący do wyznania auszpurskiego przechylać się bardzo poczęli do wyznania Szwaycarskiego, tak dalece iż małą pomiędzy sobą czynili różnicę, a największą między niemi panuje harmonia, nie widziano potrzeby czynienia i w biblij różnicy. Teraz tém mniej przyjdzie coś podobnego do skutku.

Lecz wprzody dla zaradzenia niedostatku i zaspokoienia skrupulatnieyszych, przedrukowano nowy testament pod takowym tytułem (jak przytacza Ryngieltaube l. c. 41 et 69):

Nowy Testament Pana naszego Jesusa Chrystusa, podług biblij edycyi Gdańskiéj roku 1632 z przydatkiem modlitew nabożnych y pieśni duchownych, aż też pierwszych początków nauki chrześciańskiego nabożeństwa katechizmowych. *Cum privilegio S. R. M. Prussiae.* w Brzegu Śląskim drukował Gottfried Gryn-

der. w Wroclawiu u Chryst. Baucha 1708. in forma oblonga.

Wydawcą ma byđź Efraim BRESKOT kaznodzieia i Seniior w Xięstwie Oleśnickiem, poczyniwszy niektóre małe odmiany stosowne do wyznania Auszpurskiego, iak pisze Ryngieltaube l. c.

§. Wydanie to przedrukowane w Brzegu u Gotfr. Trampa 1725 roku staraniem Samuela Ludw. Sassadyusza kaznodziei Cieszyńskiego, z przyłączeniem małego katechizmu Marcina Lutra.

§. Staraniem Efraima OLOFA (o którym mówiliśmy w Tomie I. k. 38.) wydano przezyrzany nowy testament podług biblii Gdańskiej z roku 1652. pod tytułem:

Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chr. z Greckiego ięzyka na polski pilnie y wiernie przetłumaczony, a teraz od omyłek różnych oczyszczony y z dozwoleńiem starszych wydany przez X. A. K. N. P. (to się znaćczy: *Xięży Auszpurs: konfessyi Nieodmiennéy Polskich*) w Lipsku w drukarni Breitkopfowej 1727 in 8vo.

Toż samo wydanie ma także inną kartę tytułową z rokiem 1728 w tych wyrazach:

Nowy testament Pana naszego Jez. Chr. który z najstarszemi y ninieyszemi wierszami polskiemizniószy y summaria. Sebast. Szmida przydawszy z Glossami D. Marcina Lutra wystawili Księża Auszpurskiéy konfessyi polscy. w Lipsku w drukarni Breitkopfowej 1728 (n).

Tę ieszcze osobliwość o tém wydaniu (idąc za Ryngieltaubem p. 79) dodadź wypada, że księgarz dla zaslonienia się od straty znaczną

(n) Właśnie tych wydań nowego testamentu nie mam, idę zatem za Ryngeltaubem; a u tego iest przy tytułach wypisanych po polsku i po niemiecku na k. 42 i 76 sprzeczność co do lat; z czasem uprzątnie się to, gdy tę edycyą przezyrzemy.

ilość exemplarzy drukować kazał, zwłaszcza i dla ewangelików Szwaycarskiego wyznania świeżey edycyi nowego testamentu potrzeba było. Dla uczynienia zaś różnicy między edycyą dla wyznania auszpurskiego od wyznania Szwaycarskiego, na niektórych arkuszach (zapewne tylko na tych w których się znajdowały odmiany co do nie których wyrazów) u dołu przy brzegu umieszczona jest sylłaba Lut. oznaczająca luterski nowy testament. Dla wyznania helweckiego służył zapewne tytuł powyższy z rokiem 1728, lecz mam przed sobą wydanie z następującym tytułem.

Nowy testament pana naszego Jez. Chr. z greckiego na polski pilnie i wiernie przetłómaczony, a teraz podług Gdańskiéy edycyi przedrukowany. w Lipsku w drukarni Breytkopfowéy roku pańsk. 1727 in 8vo 632 *stron*, prócz reiestru ewangelii. na trzech kartach. Druk gocki okrągły piękny.

Owe wydanie Lipskie nowego testamentu dla wyznawców auszpurskich przedrukowano z dodatkami pod tytułem:

Nowy Testament Pana naszego Jez. Chr. i Psalterz Dawidów z świeżymi rozdziałów napisami, naypotrzebniejszymi parallelami i krótkimi mieysc trudnych wykładami Doktora Marcina Lutra i innych kościoła luterskiego nauczycielów czystych. Na końcu przydane nowe barzo pożyteczne reiestra psalmów na niedziele i święta przez cały rok, iako też i każdego czasu dla ludzi w każdym stanie żyjących. Przedmowa naucza co o tych księgach każdemu chrześcianowi wiedzieć i jak ich zbawienne zażywać potrzeba, roku 1730 wtórego Jubileuszu Luterskiego. w Królewcu Pruskim drukował Jan Stelter u Filipa Chrystofa Kantera księżnika. in 16mo czyli też 12mo.

Psalterz, w tém wydaniu przez Marcina Zygmunta *Zielinskiego* polskiego kaznodzieję

w Królewcu, dogładaném, wzięty iest z Gdańskiej edycyi 1632 roku.

To królewieckie wydanie przedrukowane 1736 roku (o), czyli raczey iak pisze Ryngieltaube l. c. p. 83. nowy tylko dodany tytuł takowy:

Nowy testament Pana naszego J. C. który z naystarszymi i niniejszymi wierszami polskimi porównany; a z Psalterzem Dawidowym do poręczniejszego używania iest wystawiony etc. w Królewcu Pruskim, drukował nakładem swoim Jan Henrich Hartung in 12mo.

c.) *Tłómaczenia biblii zborów Socyniańskich, iakie przed i po rozłączeniu się ich publiczném od wyznania Szwaycarskiego, w Polsce i w Litwie, z druku wyszły.*

Do historyi kościelnéy należy wystawienie iak nauka Fausta Socyna (czyli dawna Aryusza odświeżona) w Polsce postępowała i iakich doznawała losów i odmian. Ogólném nazwiskiem Socynianów albo Aryanów, oznaczano u nas tych sektarzów, którzy względem Trójcy S. i osoby Chrystusa różne od kościoła rzymskiego przyymowali zdania. Od rozmaitego stopniowania opinii i wykładów, nazywano ich Unitaryuszami, Anti-Trynitarzami, niekiedy Nowochrzceńcami (lubo sam n. p. Czechowicz przeciwko Nowochrzceńcom w przedmowie do swego nowego testamentu powstaie), Sakramentarzami, bracią małego zboru (w prze-

(o) Sądę iż u Ryngieltaubego na k. 83 lub na k. 43 musi bydź pomyłka druku z rokiem wydania tego testamentu; w iedném miejscu bowiem wymieniony rok 1736. a w drugim przytoczony tytuł z 1737 rokiem. Format także nazwany in 12mo. cfr. tamże p. 228.

ciwności wielkiego zboru, to jest kościoła katolickiego, lub też szwajcarskiego gdy się od niego widocznie odstrychnęli) i t. d. Lecz teologicznie biorąc, były to wszystko pojedyncze sekty wzajemnie się prześladujące, które pomiędzy wyznawcami szwajcarskimi powstały, i pod tém nawet imieniem przez czas nieiaki utrzymywały się. Nie naszego jest powołania czynić rozbiór tych różnic mikrologicznych. Idzie tu nam tylko o wyliczenie tłumaczeń pisma S. podług nauki różney od wyznania auzspurskiego i szwajcarskiego, mając za przewodnika wspomniane wyżej dzieło Ryngieltaubego o bibliiach polskich.

Naypierwszy całkowitý biblij tego wyznania przekład wyszedł pod tytułem:

Biblia święta, tho jest, księgi starego i nowego zakonu, właśnie z żydowskiego, greckiego, i łacińskiego, nowo na polski ięzyk z pilnością i wiernie wyłożone.

Na końcu takowy jest napis:

Ty nayprzednieysze y naznacznieysze księgi dla ćwiczenia w zakonach bożych, które zową po grecku i po łacinie biblia, drukowano w Brześciu Litewskim z rozkazania a nakładem Oświeconego Pana, Pana Mikołaja Radziwiła Książęcia na Olyce i na Nieświeżu, Woiewody Wileńskiego, w Wielkim Księstwie Litewskim, naywyższego Marszałka, i Kanclerza etcet. Roku Pańskiego tysięcznego, pięćsetnego, sześćdziesiątego trzeciego (1563) miesiąca Września dnia czwartego. *in fol. max.*

Dedykacyi Radziwiła do króla Zygmunta Augusta, przedmowy tłumaczów i summaryszów jest 13 kart; textu starego testamentu 579 kart z jednéj strony liczbowanych; nowego testamentu 143 kart, a reiestru alfabetycznego 7. kart nieliczbowanych. Text sam pisma S. drukowany dużemi literami gockimi, przypiski

zaś i objaśnienia na brzegach i u dołu drobniejszym charakterem. W trzeciéy księdze Moyżesz są ryciny na drzewie wystawuiące arkę przy-mierza, arcykapłana i różne przedmioty nale-żące do służby bożéy Lewitów. Ryngieltaube l. c. p. 84. i następnych dowodzi, dla czego ta bibliia, z wielu względów w narodzie naszym nader ważna, do wyznania socyniańskiego a nie szwajcarskiego należy, i układ onéy tudzież treść dedykacyi i przedmów opisuje. My nie wchodząc w badania teologiczne, sądziemy wszelako iż raczéy do wyznania Szwajcarskie-go, tak iak i pospolicie do dziś dnia ią liczą, mie-ścić ią wypada. Jednakże polegając na powa-dze Ryngieltaubego iako teologa z professyi i do-wodzącego iż iest zarażona Socynizmem, po-łożyliśmy ią między przekładami Socyniań-skimi.

Przystępujemy zaś do wyliczenia główniey-szych rzeczy do literatury i bibliografii naszéy należących idąc za Ryngieltaubem, lecz dołącza-jąc i wiadomości z kąd inąd zasiągnione. Ani w przedmowie ani na żadném mieyscu téy bi-blii nie są nazwani tłómacze, lecz Węgierski *in Hist. Eccles. Slavonic.* p. 87, 142, 430, 439. Lu-bieniecki *in polonia reformata* p. 33. 170. San-dius *in bibliot. Antitrinitar.* p. 48. następujących nazywaią mężów, którzy iuż to tłómaczeniem samém, iuż objaśnieniem, iuż poradą co do mieysc zawilszych, do wydania tego przekładu z przypiskami należeli, iako to: Jan ŁASKI (Joh. a Lasco), synowiec Arcybiskupa Gnie-źnińskiego tegoż imienia wydawcy statu-tu Alexandrowego, był naprzód proboszczem Gnieźnińskim, lecz odstąpiwszy religii swych

przodków, udał się do Angli gdzie był superintendentem kościołów cudzoziemskich; powróciwszy do Polski umarł 1560. — Symon ZACIUS kaznodzieia Brzeski, a później Superintendent Wileński i Senior Krakowski; Grzegorz ORSACIUS rektor szkoły w Pinczowie; Franciszek STANKAR rodem Mantuańczyk, nauczyciel języka hebrajskiego w akademii krakowskiej, później przełożony szkoły Pinczowski, autor wielu pism teologicznych; Piotr STATORYUSZ o którym mówiliśmy w Tomie I na k. 204; Jędrzej TRZECIESKI nie teolog wprawdzie z powołania, ale gruntowną znajomością języków starożytnych i gładkością w wierszach polskich i łacińskich znakomity, którego następujące pisma (iako świadczy Niesiecki Herb. IV, 395), są w druku: *Liber epigrammatum et epitaphiorum*, tudzież: *De sacrosancti evangelii in ditone regni Poloniae post revelatum antichristum origine progressu et incremento. Reg. 1556 in 4to* Obacz nadto w Tomie I k. 254 258 i 263; cfr. obszerniejszą o Trzecieskim wiadomość u Starowolskiego (*in Hecatont* Nro LXI). Jakób z Lublina czyli LUBELCZYK (*Lublinius*), kaznodzieia iakowegoś zboru w Małopolszcze; HUTEMOVITES; Franciscus LISMANINUS niegdyś Franciszkanin we Włoszech; Bernard OCHINUS, Włoch, Generał zakonu kapucyńskiego, zrzuciwszy habit przebywał w Szwaycaryi a później w Pinczowie; Jerzy BLANDRATA, Jan Paweł ALCIATUS, apostaci włoscy; Marcin KROWICKI; THENANDUS; VITRELINUS; BRELIUS; M. Grzegorz PAULI Brzesinens. Jerzy SCHOMANNUS.

Zdaie

Zdaie się iż z pomiędzy tych mężów Polacy z pióra swego znani, a w szczególności Trzeciński, Lubelczyk, Krowicki i inni, nad dokładnością i czystością polszczyzny czuwali. Jędrzény Oleśnicki pozwolił mężom tym w Pinczowie mieście swoim dziedzicznym mieszkać i pracę zatrudniać się. Mikołay zaś Radziwiłłłożył na ich utrzymanie i na kosztą druku w Brzesciu, dokąd tenże Xiążę Bernarda Woiewódkę drukarza Krakowskiego na ten koniec sprowadził, co go przeszło 3000 czerwonych złotych kosztowało. Z tych to powodów biblią tę nazywają Pinczowską albo Radziwiłowską albo też Brzeską.

Dwa exemplarze biblii téy całkowite od początku aż do końca w bibliotece liceum warszawskiego znajdujące się, mając przed sobą, spostrzegam różnicę między niemi, o której żaden z bibliografów ile mi wiadomo, najmnieyszey wzmianki nie czyni. Różnicę tę bardzo widoczną spostrzedz zaraz można w tytule. W iednym exemplarzu napis tytułowy otoczony iest w około prostokątnemi ozdóbkami drukarskiemi, które żadney niewystawiają figury; w drugim zaś w około tytułu są ryciny na drzewie wyobrażające Adama i Ewę, Chrystusa na krzyżu, zmartwychwstanie Chrystusa i t. d. słowem taż sama rycina która się znajduje w około tytułu nowego testamentu w obu exemplarzach. Na drugiey stronie karty tytułowéy iest rozmaite rżnięcie herbu Radziwiłłów w obu exemplarzach. W iednym bowiem na piersiach orła Radziwiłłowskiego iest tylko ieden herb *Trąby*; w drugim zaś są cztery herby, to iest *Trąby*

herb oyczysty Radziwiła, drugi *Leliwa*, to jest herb babki z oycy; trzeci *Podkowa* matczyński, czwarty *Ryby* herb babki z matki. Na następny karcie napis zaraz dedykacyi nie zgadza się co do rozkładu wierszy i przeniesienia sylab; ozdóbki drukarskie odmiennie, w samy dedykacyi niektóre wiersze w przeniesieniu sylab nie są iednostayne. Toż samo jest i na następny karcie gdzie się zaczyna przedmowa o pożytku pisma Ś. Litera bowiem początkowa odmienna i wiersze zwłaszcza pierwsze nierówne. Toż samo i na następnych kartach gdzie się zaczyna summa pisma świętego. Jednakże karty wszystkie co do większej liczby wierszy, a co do kustosów stronnic, zupełnie są zgodne. W texcie samy biblij nie postrzegłem nigdzie żadnej różnicy, lubo na różnych miejscach iak naytroskliwiej porównywałem. Lecz na końcu w rejestrze abecadłowym do téy biblij pod literami J, K, L, M. i t. d. aż do Z. pierwsze tegłoski widocznie są różne, w iednym bowiem exemplarzu są szersze niż w drugim, z tą też reszta wierszy tych krótsza wypada, a zatem i przeniesienie do następnego. Ostatnia także strona z napisem roku i miejsca druku co do ozdóbek drukarskich i niektórych liter odmienna. W exemplarzu gdzie jest tytuł z figurami, napis jest: Ty nayprzednieysze y *nazacnieysze* i t. d. W drugim zaś tak: Ty nayprzednieysze y *nayzacnieysze*. Lecz z resztą całego odmiennego wyrazu nigdzie nie postrzegłem. Mimo tych widocznych odmian, nieco do rzeczy ale co do kształtu (wyiawszy herb wyżej opisany), dostrzeżonych w 6 $\frac{1}{2}$ arkuszach na przodzie, a w 3 $\frac{1}{2}$

arkuszach na końcu, nie sędzę żeby to miały bydz dwie rozmaite edycye całkowitego dzieła. Lecz będzie to zapewne przedrukowanie samych tych wstępów i rejestrów które może osobno w drukarni odłożone, przypadkiem iakowym zaginęły. Zdaie się iż exemplarze w których iest herb Radziwiła z czterema tarczami, iako Mikołaiowi czarnemu właściwy (*cfr.* Niesiecki Herb. III, 824), późniéy były wybiiane. Z resztą to ieszcze o téy biblii dodadz musimy, iż dla nauki i maxym unitarskich osobliwie w przypiskach, nietylko ukatolików ale nawet i uniektórych Auszpurżanów i reformowanych w obrzydzeniu była. Dla tego też niszczyć i wygubiać onę starano się. Między innemi syn wydawcy Mik. Krzysz. Radziwił Kasztelan a późniéy Woiewoda Trocki i Wileński nazwany sierotką, zmówiwszy się z braćmi których do powrotu na łono kościoła katolickiego nakłonił, za summę 5000 piszę pięciu tysięcy czerwonych złotych, książki heretyckie z bibliotek tak prywatnych iako i publicznych, a osobliwie tę biblią wykupił i wsrzód rynku wileńskiego w potężny stós ułożoną spalił, iak o tém pisze Niesiecki w Herb. III. k. 832. i Florian Jaroszewicz w dziele Matka ŚŚ. Polskich albo żywoty ŚŚ. świętobliwych Polaków i t. d. w Krakowie 1767 in fol. na karcie 187.

§. Sprawy y słowa Jezusa Chrystusa syna bożego, ku wiecznéy pociesze wybranym Bożym napisane, przez świadki y pisarze na to od Boga zrządzone, a tu wykłady krótkiemi są objaśnione. w Brześciu Litewskim drukowano roku 1566 in fol.

Po dedykacyi do czterech Xiężniczek Radziwiłównów, podpisał się autor: Thomas

FALCONIUS *Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego świadek*. Ten Falkoniusz był kanonikiem katedralnym Lubelskim, lecz opuściwszy kościół Rzymski (iako pisze za Lubienieckim i Węgierskim Ryngieltaube w dziele o bibliach k. 116.), wtrącony był dla zmiany religii do więzienia, z którego od Xięcia Radziwiła uwolniony udał się do Litwy, i wraz z Szymonem Budnym był kaznodzieją przy kościele w Klecku. — Po objaśnieniu trzech ewangelistów Mateusza, Marka i Łukasza, następuje ewangelia Jana Ś. z obszernym wykładem, nad którym Ryngieltaube iako teolog szeroko się rozwodzi, okazując ukryty Socynizm Falkoniusza. Sam text nowego testamentu i przypiski po brzegach są tylko przedrukowaniem z biblii brzeskiej Radziwiłowskiej.

§. Biblia to iest księgi starego y nowego przymierza, znowu z ięzyka ebrayskiego, greckiego y łacińskiego na polski przełożone od Simona BUDNEGO. w Zaslawiu Litewskim (u Daniela z Łęczycy) 1572 d. 7. Maia in 4to.

Biblia ta dedykowana iest przez Hektora i Albrechta Kawieczynskich Mikołaiowi Radziwiłowi Xciu na Birzach i Dubienkach Woiwodzie Wileńskiemu Kanclerzowi W. Lit. (podobno bratu stryiecznemu Mikołaiowi Xcia Radziwiła czarnym zwanego), lecz właściwie trzeci brat to iest Maciej Kawieczynski Starosta Nieswieski naywięcý do wydania téj biblii należał, ón bowiem iak sam Budny w przedmowie pisze, nietylko zachęcał go do téj pracy, ale nawet sam do niéy należał, porównując osobliwie tłumaczenia wydane w ięzyku niemieckim, w którym ten Maciej Kawieczyn-

ski był biegły, i założył nadto w Zaslawniu drukarnią i papiernią. Nie dożył iednak ukończenia druku, dla tego tylko dway wspomnieni bracia w dedykacyi są podpisani. Budny opowiada powody do wydania tego nowego przekładu, że biblia Radziwiłowska 1563 wydana, iest za kosztowna i dla formatu wielkiego w użyciu niewygodna, że tlómaczona była nie iak tytuł obwieszcza podług oryginału, ale raczéy podług wulgaty łacińskiej i przekładu francuzkiego, że tlómacze starali się bardziéy o czystość i gładkość mowy polskiey niż o wierność wyrazów oryginału, i że zawiera znaczne uchybienia i błędy, na które utyskiwano na różnych zborach osobliwie zaś na synodzie Skrzyńskim, z poleceniem braciom unitaryuszom przeyrzenia i poprawienia onéy. Ze zaś przy rozpoczęciu pracy pokazało się, iż przeyrzenie i poprawianie dalekoby więcéy sprawiło mozolu niż wygotowanie wcale nowego przekładu, przedsięwzięto więc to ostatnie. Zresztą Budny iest pierwszy który w téy biblii użył wyrazu *Rozdział* zamiast do onych czas zwyczajnego *Caput* lub *Kapitula*. Wyraz *Ewangelia* tlómaczy zawsze słownie przez *Wesołe poselstwo* i t. d. Obacz Ryngieltaube o polskich bibliach k. 142 i daley. Biblia Budnego do nayrzadszych należąca, znajduie się w bibliotece Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu, i w bibliotece Xcia Adama Czartoryskiego w Puławach.

We dwa lata po wydaniu téy biblii, wyszedł staraniem tegoż tlómacza Nowy testament z przypiskami, pod tytułem:

Nowy Testament albo księgi nowego przymierza

z przypiskami które annotacjami zową, przez Simona Budnego. w Łosku 1574 in 8vo (podług Ryngeltaubego l. c. p. 37 i 151 i świadectw tamże przytoczonych).

SZYMON BUDNY rodem z Mazowsza a podług innych z Litwy, kaznodzieia w Klecku u Xięcia Radziwiła a późniéy w Łosku, był jednym z najgorliwszych i najzaciętszych Unitaryuszów w swych pismach, ale męczennikiem za swą naukę zostać nie chciał, iak opiewa pocieszne zdarzenie przytoczone z dzieła Rescysusza de *Atheismis et Phalarismis Evangelicorum* p. 72 u Ryngeltaubego l. c. p. 144.

Wydał nadto Szymon Budny wiele pism teologicznych dziś nadzwyczaj rzadkich, o których Ryngieltaube dodaie, że boday i wszystkie zaginęły. Są zaś one wyliczone u Sandyusza in *Bibliotheca Antitrinitariorum* p. 55. Dzieło Budnego o przedniejszych wiary chrześciańskiéy artykułach i obronę tegoż wyznania, opisuie Ryngieltaube l. c. p. 153 obszernie. — Czacki (o litew. praw. w reiestrze autorów) przytacza pismo z tytułem: „O urzędzie miecza używającym przez Szymona Budnego”.

§. Nowy testament. To iest: wszystkie pisma nowego przymierza z greckiego, ięzyka na rzecz polską wiernie y szczerze przełożone. Przydane iest różne czytanie na brzegach, które się w inszych księgach znajduie i regestr na końcu. Drukował Alexius Rodecki (w Rakowie) roku od narodzenia syna Bożego 1577 in 4to. *Przedmowa* 23 stron, *textu* 4½ alfabetu, a na końcu rejestru słów przedniejszych 53 strony.

Zaraz na początku nazwał się autor: „Marcin CZECHOWIC zboru małego Christusowego w Lublinie zgromadzonego Minister.”

Był zaś Czechowicz naprzód kaznodzieją w Wilnie potem w Kuiawach, a nakoniec w Lublinie, umarł zaś 1608 (ol. Sandius *in Bibliot. Antitrinitar.* p. 50). Obszerny opis tego nowego testamentu (u Ryngieltaubego jest tylko krótka wiadomość) podał Karól Dawid KLEZEL kaznodzieja Toruński sam go posiadający, w Sztéynera dziele peryodyczném *Polnische Bibl.* 1787 Heft III. p. 46 — 66. i Heft IV. p. 32 — 49.

Czechowicz ieden z Socynianów czyli też unitariuszów, gani przekład Budnego i inne tłómaczenia, wykładając w przedmowie powody swéy pracy. Wprzyłączonyn na końcu reiestrze cała treść nauki aryańskiéy ma bydź zawarta. Czechowicz w tém osobliwie różnił się od innych Aryanów czyli Socynianów, iż przeciwko chrztowi małych dzieci powstawał. W téy materyi wydał także niektóre pisma i inne treści teologicznéy, wszystkie w ięzyku polskim, wyliczone u Sandyusza *in bibliot. antitrinit.* na k. 50 i daléy. Podaie nadto wiadomość o Czechowiczu La uterbach w dziele *poln. Ariano-Socinismus* p. 253. cfr. Lubienieckiego *Histor. reform. polon.* p. 129.

§. Pana naszego Jezusa nowy testament, z greckiego ięzyka na polski ięzyk z pilnością przełożony. w Toruniu drukował Melchior Nering 1585 in 4to.

Ten nowy testament podzielony jest na dwie części, z których pierwsza obeymuie czterech ewanielistów, część druga zaś dzieie apostołskie i t. d. Jest to przedrukowanie z biblii Brzesko - Radziwiłowskiéy. Przypiski z niéy są tu opuszczone, lecz konkordancye czyli *loca parallela* zachowane. Wydawca

nienazwał się i jest niewiadomy, Ztąd wnosi Ryngieltaube, że iakiś ukryty Socynianin byź musiał.

§. W roku 1593 przedrukowano znówu tenże nowy testament in 4to, podobno w Wilnie, iak się dorozumiewa Ryngieltaube, w którego exemplarzu brakowało tytułu. W dedykacyi do Krzystofa Zenowicza Woiewody Brzeskiego podpisany wydawca Mikołaj Juriewicz ZENOWICZ. Drukarz w przedmowie do czytelnika oznaczony tylko początkową S. literą.

§. Eliasz Hutter wydając Polyglottę, czyli nowy testament w dwunastu językach obok siebie umieszczonych, to jest w języku syryjskim, hebrajskim, greckim, łacińskim, niemieckim, czeskim, polskim, włoskim, hiszpańskim, francuzkim, angielskim, duńskim w Norymberdze 1599 we dwóch tomach in fol. maj. przekład polski wziął z biblij Radziwiłowskię, iak się przekonałem z porównania. W przedmowie żadney o tém nie czyni wzmianki. Jest w bibliotece liceum warszawskiego.

§. Nowy testament, t. i. wszystkie pisma nowego przymierza, z greckiego języka na polski z nowu wiernie przełożone przez niektóre sługi słowa bożego tajemnic niebieskich y języków do takięj pracy potrzebnych wiadome, y starsze tych zborów które wyznawają, że nikt inszy, iedno Ociec Pana naszego Jezusa Chrystusa, jest onym iedynym Bogiem Izraeltkim, a że on człowiek Jezus Nazareński który się z Panny narodził, a żaden inszy oprócz niego, abo przed nim jest iednorodzonym synem Bożym. w Rakowie 1606 in 8vo.

Tenże nowy testament, pod tymże tytułem wydany: w Rakowie drukował Sebastian Sternacki 1620 in 12mo.

Przekład ten już *iaawnie* do Socyniańsko-Unitarskiéy sekty należący, ma się różnić od przekładu Budnego i Czechowicza, iak pi-sze Ryngieltaube p. 165. Sandynusz (*in bibliot. antitrinit.* p. 104) wyliczając pisma Walentego o SMALCYUSZA nazywa go tlómaczem nowego testamentu na ięzyk polski w Rakowie 1620 in 12mo wydanego. Ryngieltaube l. c. wątpi żeby to bydz mogło prawdą, gdyż Smalcynusz będąc rodem z niemieckiego miasta Gota, i do Polski przybywszy w 1592 roku, tyle po polsku się nie nauczył, żeby pismo S. miał na ten ięzyk przekładać (p). Lecz zważywszy że Smalcynusz w roku 1592 przybywszy do Polski, miał zaledwo lat 20, czemuż że tedy w tym wieku nie miał się nauczyć i wydoskonalic w ięzyku tego kraju w którym późniéy ciągle przemieszkiwał? był bowiem napród nauczycielem domowym, późniéy rektorem w Szmiglu w Wielkopolszcze, potém kaznodzieią w Rakowie Lublinie i znowu na powrztót w Rakowie gdzie umarł 1622 roku mając lat 50. Sam Ryngieltaube nie zaprzecza uporczywie tego przekładu Smalcynuszowi, dodając że niewiadoma przynajmniej osoba która mu w téy robocie dopomagała. Na co i my się zgadzamy, zważając że i sam tytuł nie ogłasza

-
- (p) Wątpliwość swoię popiera Ryngieltaube świadectwem Lauterbacha *in poln. Ariano - Socinismo*, lecz ten mówiąc o Smalcynuszu nigdzie o tém nie czyni wzmianki. Chyba że Ryngieltaube dla tego przytacza Lauterbacha na poparcie swego zdania, iż ten o tlómaczeniu nowego testamentu przez Smalcynusza nieczyni wzmianki, lecz milczenie to nie jest żadnym dowodem, gdyż tenże Lauterbach niewspomina innych pism Smalcynusza, które Sandynusz wyraźnie iako iego dzieła uazywa a czém niktonie wątpi.

pracy iednego człowieka. Sandyusz l. c. p. 99 sqf. wylicza wiele dzieł Walentego Smalcjusza, które wszystkie treści teologicznę, zwłaszcza co do Kontrowersyi, w ięzyku łacińskim, niemieckim i polskim były wydane; niektóre pierwiastkowo w ięzyku łacińskim drukowane sam Smalcysz na polski ięzyk przełożywszy, wydał z druku.

W roku 1686 tenże nowy Testament Socyniański Smalcjusza, przedrukowany został w Amszterdamie przez Jana Krella in 8vo z tą tylko, w tytule wyżey przytoczonym, odmianą, iż wyrazy *taiemnic niebieskich* są opuszczone. — Ryngieltaube na k. 167 mówi, iż w katalogu ksiąg Jabłońskiego przytoczona iest także edycya z roku 1696 in 8vo. Jeżeli tylko nie przez pomyłkę rok 1696 zamiast 1686 położony.

d.) Tłómaczenia biblii podług wyznania szwajcarskiego czyli reformowanego.

Kościoły ewangelicko - reformowane używały biblii Brzesko-Radziwiłowskię 1563 wydanę przez lat kilkadziesiąt, przez wzgląd iż do tłómaczenia i wydania tego, należeli mężowie tegoż wyznania. Gdy iednak późnię większa część tych tłómaczów dla przypisków w teyże biblii umieszczonych, iako też z powodu zdań późniejszych w podeyrzenie odszczerpięństwa Socyniańskiego popadła, biblia ta straciła swoię powagę w zborach czystego wyznania Szwajcarskiego (dla tego umieszczona

ta biblia wyżéy między przekładami unitarskimi). Jednakże uważano ją i dotąd uważaia pospolicie za przekład należący do wyznania reformowanego. Wcałości nie przedrukowano téy biblii wcale, ale tylko z potrzeby nowy testament iak się wspomniało wyżéy, iednakże opuszczaiąc przypiski.

Dopiero na synodzie Ożarowskim w roku 1600 odprawionym, postanowiono, ażeby biblią polską iak nayprędzéy z druku wydadź i użyć do tego Marcina JANICKIEGO uczonego i prawowierneho męża wyznania Szwajcarskiego, kaznodziei kościoła Seczemińskiego, Konseniora powiatu Krakowskiego i Chęcińskiego, który całe pismo święte, na nowo podług oryginału przełożył. Późniey druk tegoż przekładu, po nastąpić mającém roztrząśnieniu, na synodzie Belskim w roku 1603 zalecono. W roku 1604 gdy fundusz na drukowanie obmyslono, wyznaczono na synodzie w Baranowie Daniela *Mikołaiewskiego* i Jana *Turnowskiego* (obacz w tomie I. k. 255) do roztrząśnienia przekładu Janickiego. Lecz mimo czynionych usiłowań, rzecz ta nie przyszła do skutku (ob. Jabłońskiego. *Hist. Consens. Sandom. Sect. III* §. 103. Ryngieltaube v. *poln. Bibeln.* p. 209). Niewiadomo nawet gdzie się rękopism Janickiego podział.

§. W krótce potém wyszedł nowy testament pod takowym tytułem:

Nowy testament Pana naszego Jezusa Chrystusa z greckiego na polski ięzyk z pilnością przełożony, a teraz znowu przeyrzany, y z dozwołeniem starszych wydany. we Gdańsku, drukowano u wdowy Gwilhelma Guilmontana 1606 in 8vo 3 alfabety.

Niewiadomy jest wydawca tego nowego testamentu, który iak opiewa przedmowa iest przedrukowaniem nowego testamentu z biblji Brzesko-Radziwiłowskiéy po nastąpiionych poprawach, korzystaiąc takżé z innych tłómaczeń, iako to Wuyka, Budnego, Czechowicza i innych. Wydawcy tego testamentu okazali iak Ryngieltaube (w przyt. d. k. 211) zapewnia, gruntowną naukę i dokładną ziaiomość pism teologicznych różnych wyznań, i na dowód przytacza wiele odmian i popraw z biblji brzeskiéy. Nowy ten testament drukowany iest literami łacińskimi, niektóre tylko wyrazy służące do objaśnienia a nieznaydujące się woryginalé, gockimi literami są wybite.

§. Toż wydanie przedrukowano pod tytułem:

Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chr. y Psalmy Króla y Proroka Dawida. w Gdańsku w drukarni Andrzeia Hunefeldta 1632 in 12mo.

Zachodzą tu iednak nieiakie odmiany niektórych wyrazów, i dodatki uczynione podług łacińskiego przekładu Teodora Bezy, iak pisze Ryngieltaube na k. 225.

§. W roku 1632 otrzymały kościoły reformowane całkowitą polską biblią wydaną pod tytułem:

Biblia święta: to jest, księgi starégo y nowego przy mierza z żydowskiego y greckiego języka na polski pilnie y wiernie przetłumaczone. Cum gratia et privilegio S. R. M. we Gdańsku w drukarniey Andrzeia Hunefeldta roku 1632 in 8vo maj. *Dedykacyi i porządku ksiąg 5 kart, textu starégo testamentu 898 i (ksiąg apokryfowych) 219 stron. Nowego zaś testamentu 286 stron. Do tego należy i passya albo historia o śmierci Jezusa Chr. 10 stron.*

Wydanie to zbyt iest z rozmaitych względów ważne, żebyśmy obszerniey cokolwiek o niém mówić nie mieli. Z imienia nie są nazwani wydawcy, lecz przy końcu dedykacyi do Krzysztofa Radziwiła na Bierzach i Dubienkach Xiążęcia i Hetmana polnego W. X. Lit. datowaney z Torunia 18. Novemb. 1632 podpisani: *Superattendementowie y Pasterze zborów Ewangelickich w Wielkiéy Polsce.* Tę dedykacyą poprzedza list przypisny tegoż Krzysztofa Radziwiła do Króla Władysława IV. W obu powiedziano że dla niedostatku exemplarzy biblii Brzeskiéy przed 69 laty drukiem ogłoszonéy (wydawcy piszą nadto: *bądź ludzi bądź czasów zazdrością wygubionéy*), to drugie wydanie z druku wychodzi. Lecz gdy obie te bibliie porównujemy, znajduiemy odmiany nie tylko na każdéy karcie ale i w każdym prawie wierszu który tylko do przyrównania wzięliśmy. Treść ksiąg i napisy rozdziałów, w obu bibliach są różne. Widać iednakże że przekład Brzesko-Radziwiłowski służył za fundament, lecz porównywaiąc go z oryginałem, poczyniono odmiany, w niektórych mieyscach takie nawet które czystości i poprawności ięzyka polskiego sprzeciwiaią się, byle się iak naywięcéy do textu oryginału przybliżyć, iak się z porównania przekonujemy; o tém wszystkiém w obu dedykacyach naymnieyszey nie masz wzmianki. Przedmowy, rejestra i przypiski biblii Brzeskiéy, zupełnie tu są opuszczone. Układ ksiąg osobliwie Apokryfów, wcale iest inny niż w biblii brzeskiéy. Treść rozdziałów w nowym testamencie, ma się zgadzać z edycyą tegoż testamentu 1606 w Gdańsku wy-

daną. W całej téj biblii wiersze nie są *a capite* drukowane, ale wciąż z oznaczeniem tylko na boku liczby wiersza. W przedrukowaniu Amszterdamskiem poddawano gwiazdki na oznaczenie początku wiersza. W późniejszych zaś edycjach każdy wiersz z liczbą osobną na nowéj linii jest drukowany. Całe to wydanie drukowane drobnym gockim charakterem, niektóre tylko słowa, nieznanym się w językach oryginalnych, a w polskim przekładzie dla jasności umieszczone, wybite są literami łacińskimi. Musimy tu jeszcze wspomnieć, iż w tém wydaniu zgłoski czyli dyftongi *ia, ie, io, iu*, iako też *ay, ey, iy, oy, uy, yy* nie w ten sposób są drukowane, lecz wszędzie przez *j*, iako to: *moja, jutro, jeszcze, moj, twój, swój, stryj, bij, wuj*, i t. d. czego nie tylko w żadnej innéj edycji biblii ale i w innych księgach nie używano, lubo na obronę téj pisowni wiele powiedzieć można. Tłómaczem i wydawcą téj biblii jest Paweł PALIURUS rodem z Morawii, który w roku 1593 mając lat 22 przybywszy do Polski, był nauczycielem szkół publicznych w Kaliskim, a późniéj piastował różne urzędy duchowne; będąc nakoniec Seniozem kościołów ewangelickich w Wielkopolszcze umarł 1632 roku 27 Listopada, więc wkrótce po ukończeniu druku, iak świadczy Węgierski *Hist. Eccles. Slavonicar.* p. 391. i Ryngieltaube v. *poln. Bibeln* p. 222. Dopomagać mu zaś w téj pracy mieli, (iak świadczy tenże Ryngieltaube) Daniel Mikołajewski Superintendent kościołów reformowanych w Wielkopolszcze i Tomasz WENGIERSKI Senior kościołów w Małopolszcze.

Co do korekty drukarskiéy miało ją utrzymywac dziesięć osób (iák świadczy Ryngieltaube na k. 226), iednakże pomyłkiniektóre uszły téy bacności troskliwéy.

To Paliura wydanie, które słusznie za nowy w cale przekład uważać potrzeba, z tąd iest osobliwie ważne, iż służyło odtąd za wzór w Polsce dla wszystkich zborów ewangelickich tak auszpurskiego iák szwaycarskiego wyznania. Auszpurzanie bowiem nie mając innego, z potrzeby trzymali się go i dotąd trzymają, iák się pokazało wyżej gdzie była mowa o bibliach polskich ich wyznania. — Sama ta edycya do rzadkich dziś ksiąg należy, mnóstwo bowiem exemplarzy zniszczono, iuż to dla tego że niebyła katolicką, iuż dla następujących przyczyn. W ewangelii S. Mateusza w rozdziale IV wiersz I. znayduie się przez pomyłkę drukarską *do* zamiast *od*, co nie tylko stało się powodem do bardzo kosztownego processu, ale nawet do spalenia kilku tysięcy exemplarzy (q). Do wyniszczenia częściowego po różnych mieyscach, przyłożył się nie mało list pasterski Jana Wężyka Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, piorunuiący na heretyków którzy się odważyli w Gdańsku tę biblią wydadź; i rozkazuiący pod klątwą aby każdy katolik skoro tylko exemplarz téy biblii do rąk dostanie, natychmiast ją u naybliższego plebana składał. Dołączony też zakaz dla drukarzów i księgarzów, podobnież pod klątwą, predawa-

(q) Ryngieltaube v. *poln. Bibel* n. p. 279 wyraźnie pisze *etliche tausend Stück*. → Całkowity ów wiersz gdzie pomyłone słówko *do* zamiast *od* wchodzi, iest: „Tedy Jezus zawiedziony iest na puszcza od ducha, aby był kuszony do dyabła.”

nia téy biblij lub przedrukowania onéy. Cały ten edykt kończy się wyrazami, które iako faktum historyczne dla osobliwości kładziemy: *Caeterum hoc edicto nostro prohibitorio Bibliorum Gedanensium, non intendimus, pacem inter dissidentes de religione turbare, cum aliud sit dissidium religionis publicae et tolerandorum scandalorum causa tolerare et permittere, aliud vero dissidentes, ne in nostram potestatem ecclesiasticam se ingerant prohibere* (r). Papież Urban VIII oświadczył z tego powodu Prymasowi podziękowanie za gorliwość jego w zakazie biblij polskiéy przez heretyków w Gdańsku wydanej, okazaną, w liście pod datą 29 Lipca 1634 roku. Tak edykt Wężyka iako też list Urbana, wydrukowane są w dodatku na końcu pierwszego tomu Chryzostoma Załuskiego *Epistolae Familiares* arkusza E strona 4, a przedrukowane u Ryngieltaubego k. 294.

Rzadkie dziś exemplarze tego wydania biblij znajdują się w Warszawie w bibliotece liceum i u Alexandra Hr. Chodkiewicza, tudzież

(r) Dla okazania iaki to u nas duch od czasów Zygmunta III. nastał, i iak jurydycznie lubo bez kodexowéy procedury umiano się tłumaczyć, przytoczymy iedno zdarzenie, do którego tenże Prymas Jan Wężyk wchodził. Przed koronacją Władysława IV. w rocie przysięgi Królewskiéy: *Przyrzekam i przysięgam że wszelkie prawa, wolności, prerogatywy i przywileje publiczne i prywatne, kościołom, osobom i t. d. służące święcie zachowam* — po wyrazie *kościółom* wsunięto słowa: *katolicko-Rzymskim*, które w przysiędze poprzedników Władysława nie znajdowały się. Po odmowieniu takowéy przez Króla przysięgi, przytomna szlachta ewangelicka protestowała się przeciwko temu dodatkowi, który ich prawom zdawał się ubliżać. — Ewangelicy, odpowiedział Arcybiskup, nie mają się niczego obawiać, gdyż w téy przysiędze znajdują się dalej wyrazy, że Król będzie pilnować i bronić pokoju między osobami różniącami się co do opinii religijnych Chrześcijaństwa.

w bibliotece Puławskiej Xięcia Czartoryskiego.

§. W celu zarządzenia niedostatkowi biblii polskiéy dla ewangelików, przedrukowano to Gdańskie wydanie z dodaniem dwóch wyrazów w tytule następującym:

Biblia święta to iest księgi *pisma świętego* starego i nowego przymierza i t. d. w Amsterdamie w drukarni Christoffa Cunrada 1660 in 8vo.

W przedrukowaniu tém tak ściśle trzymano się biblii gdańskiéy Paliura, że nie tylko zachowano text ściśle i pisownią nawet co do dyftongów aj, oj, ij, ja, jo, i t. d. ale też format tak dalece, że karta z kartą się zgadza, wyiawszy niektóre strony, gdzie o ieden lub kilka wyrazów w przeniesieniu iest różnica. Druk ten Amszterdamski iest większy cokolwiek i piękniejszy od Gdańskiego, nie ma żadnych odmian od biblii gdańskiéy, iak tylko tę, że prócz liczb wierszy na boku, początek każdego wiersza oznaczony iest gwiazdką i że niektóre omyłki drukarskie tu przybyły.

§. Gdańską edycyą bez żadnych odmian przedrukowano pod tytułem:

Biblia sacra, to iest: wszystkie księgi starego i nowego przymierza, z żydowskiego i greckiego ięzyka na polski pilnie i wiernie przetłómaczone, a teraz podług edycyi Gdańskiéy roku 1632 przedrukowane. w Halli Magdeburskiéy w drukarni Stefana Orbana roku pańs. 1726 in 8vo maj. 7 *kart przedmów i rejestrów porządku ksiąg*; 1023 *stron starego testamentu*, 255 *stron ksiąg apokryfów*, a 332 *nowego testamentu*. *Drug piękny Gocki.*

JAN HENRYK GRYSCHOW kandydat teologii wydał, czyli raczéy doglądał druku téy biblii, używając w poprawie drukarskiéy pomocy

dwóch Torunianów, sposobiących się na ów czas na teologów w akademii Halskiej, to jest Jakóba Szmyta i Jana Prynca. Właściwym zaś tego wydania promotorem, któryłożyłkosztana druk, jest hrabia niemiecki Henkiel który nieco wprzód i biblią czeską w Halli swym nakładem wydał. Lecz Gryszów nie wymienia go w przedmowie po nazwisku. Jest to wierne i troskliwe przedrukowanie biblii gdańskiej z odmianą tylko ortografii n. p. w dyf-tongach ja, je, jo, oj, uj, ij, które zamieniono na ia ie, oy, uy, i t. d. Wyrazy nie znajdujące się w texcie oryginalnym, a w tym przekładzie Paliura dla jasności dodane, w biblii gdańskiej łacińskimi literami wybite, tutaj iednostaynym są charakterem, ale tylko zawarte w nawiasie. Dedykacya nawet Chry-szto. Radziwiła (o której Ryngieltaube na k. 227 mówi że opuszczona) znajduje się w moim exemplarzu. Ponieważ biblia ta za poradą Dan. Ernes. Jabłońskiego nadwornego król. Pruskiego kaznodzieję wydana, miała służyć nietylko dla kościołów reformowanych (do których właściwie ten przekład należy) ale i dla zborów wyznania auszpurskiego, pisze zatem Gryszow w przedmowie: „Przypomnie-lić w prawdzie niektórzy, że trzeba te prze-kładanie na niektórych miejscach poprawić. Lecz że nie wszyscy nauczyciele kościoła ewangelickiego zgodnie na to przypadają, zdało się być rzeczą niestuszną z własnéj po-wagi tego się dopuszczać: ale taką poprawę iednostaynemu zezwoleniu kościoła ewangie-lickiego teyże nacyi zlecić. Jednak iż się tak-o-wéy poprawy trudno doczekać, możeć tym

czasem każdy który zbawienia swego żąda, i w tym przekładaniu dostatecznie o nim być wyuczony i ubezpieczony. Doktorowie zaś i nauczyciele zatrzymają zupełną wolność, iako przy wszystkich wersjach; tak i przy téy, pilnie za daną przyleżytością słuchaczom i wyraźnie pokazywać który to jest własny zmysł ducha S. i który prawdziwy, choć się z przekładania iasnie nie wydaie." Co zaś Ryngieltaube na k. 227 o iakiéys drugiéy przedmowie prawi, nie rozumiem, i w żadnym exemplarzu iéy nie widziałem.

§. W roku 1727 przedrukowano w Lipsku nowy testament podług teyże Paliura edycyi gdańskiéy, z odmiennym dla wyznania auszpurskiego i dla szwaycarskiego tytułem, iak się powiedziało wyżej na k. 507.

§. Za staraniem Franc. Woyc. *Szulca* ewangelicko - luterskiego kaznodziei, wyszła całej biblii nowa edycja przeszło z 2000 exemplarzy złożona (iak pisze Ryngieltaube k. 228) pod tytułem:

Biblia święta, t. i. wszystko pismo święte starego y nowego przymierza etc. a teraz podług edycyi gdańskiéy roku 1632 świeżo na zbudowanie zborom bożym polskim po długim żądaniu iest wystawione. w Królewcu Pruskim drukował Jan Henryk Hartung 1738 in 8vo *gockim drukiem.*

Lubo wydawca był kaznodzieią nieodm. Auszp. wyznania i dla iego zborów osobliwie tę nową edycyą wydał, które też iéy rzeczywiście używały i tżywają, iednakże liczy Ringieltaube to wydanie do kościoła reformowanego, dla tego że iest uczynione podług wydania Paliura. Jest to tylko może zbytnią Ryngieltaubego skrupulatnością, który pragnał

gorliwie aby ewangelicy luterscy mieli oddzielny swój przekład i wydanie przez władzę zwierzchniczą upoważnione. Według halskiej edycyi z roku 1726 (t. i. według Paliura) przedrukowano całą biblią w Brzegu 1768 roku, iak pisze recenzent Postylli Dąbrowskiego w *Schlesische Provincial-blätter. Literär. Beilage* roku 1810 Nro. 10 p. 303 — 307. oświadczając życzenie, aby przedrukowano biblią lecz według wydania halskiego z roku 1726 lub Brzesko-Szląckiego z roku 1768. nie zaś według wydania królewieckiego z roku 1737.

§. Ostateczna znioma mi edycja wyszła pod tytułem:

Biblia t. i. wszystko pismo święte starego i nowego przymierza, według edycyi biblij Gdańskiej w roku 1632. wydanej ułożonej, a teraz dla pożytku zbiorów polskich protestanckich według biblij królewieckiej w roku 1738 wydanej na nowo przedrukowanej. w Berlinie w drukarni C. F. E. Späthen 1810 in 8vo maj. *Przedmowy 6. kart, starego testamentu 968 stron, ksiąg apakryfowych 240, nowego testamentu 307, a passyi czyli historyi o męce Chrystusa 15 stron, gockim drukiem.*

Na końcu przedmowy Franc. Alb. Szulza Dokt. Teol. o zaletach pisma Ś. (przedrukowanej z biblij królewieckiej), przyłączona jest uwaga, gdzie między innemi te wyrazy znajdują się: „Przy terażniejszym przedrukowaniu położyliśmy za fundament edycją biblij roku 1733 w Królewcu pruskim wydanej z całym iey kształtem powierzchownym etc.” Podpisane litery J. J. znaczą zapewne początkowe zgłoski nazwiska wydawcy. Wyrazy do objaśnienia służące w bibliach, iako to: wgdański 1632 odmiennemi literami drukowane, a w Hal-

skieý 1726 w nawiasie zawarte, tu sà wciàż bez żadnéý odmiany wydrukowane. Dla dogodzenia zborom auszpurskim i szwajcarskim, dano z umysłu tytuł ogólny wyżej przytoczony. Obacz uwagę uczynionà wyżej na k. 506 i 531 u dołu.

Dla łatwiejszego przeýrzenia rozmaitych wydań tak całkowitéý biblii iako też samego nowego testamentu, przyłączamy spis onych chronologiczny z dodatkiem do iakiego wyznania należą, stosownie do powyżej umieszczonego opisu, nieprzepominając i tego iak się powiedziało wyżej, że zbory nieodm. auszp. wyzn. używały i używają wespół ze zborami reformowanemi biblii brzesko - Radziwiłowskiéý, mianowicie zaś przekładu Paliura z 1652 roku, i późniejszych onego z małemi odmianami przedrukowań.

1551 i 1552. Nowy testament tłómaczenia Seklucyana w Królewcu in 4to (*Auszp.*) Obacz opis na k. 504.

1554. Nowy testament tłóm. SEKLUCYANA (*Auszp.*) Ob. k. 505.

1556. Nowy testament przekładu M. Scharfenberga. w Krak. in 4to (*Katol.*) Ob. k. 495.

1561. Bibliia cała przekładu Jana Leopolicy (?) w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 496.

1563. Bibliia cała, Radziwiłowska. w Brześciu in fol. (*Socynian*). Obacz k. 510.

1566. Nowy testament wydany przez Falkoniusza. w Brześciu in fol. (*Socyan.*) Ob. k. 515.

1572. Bibliia cała przekładu Symona Budnego. w Zaslawiu Lit. in 4to. (*Aryań.*) Ob. k. 516.

1574. Nowy testament Sym. Budnego. w Łosku in 8vo. (*Aryan.*) Ob. k. 517.

1574. Bibliia cała przekładu Leopoldy. w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 498.

1577. Bibliia cała Leopoldy. w Krakowie in fol. (*Katol.*) Ob. k. 499.

1577. Nowy testament przekładu Marc. Czechowicza. w Rakowie in 4to. (*Unitarski*) Ob. k. 518.

1585. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy. w Toruniu in 4to. (*Socyn.*) Ob. k. 519.

1593. Nowy testament z biblii Radziwiłowskiéy. in 4to. (*Socyn.*) Ob. k. 520.

1593. Nowy testament przekładania Jak. Wuyka. w Krak. in 4to. (*Katol.*) Ob. k. 501.

1594. Nowy testament przekładania tegoż w Krakowie in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

1599. Bibliia cała z wielu przypiskami przez Jak. Wuyka. w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 502.

1599. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy w poliglocie nowego testamentu przez Hutera wydanego w Norymberdze. in fol. (*Socyn.*) Ob. k. 520.

1606. Nowy testament przekładu Wal. Szmalca. w Rakowie 8vo. (*Aryan.*) Ob. k. 520.

1606. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy z odmianami. w Gdańsku in 8vo. (*Szwajc.*) Ob. k. 523.

1617. Nowy testament przekładu Wuyka. w Krak. in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

(1617. Bibliia cała tłómaczenia Justa Rabego. w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 500.)

1620. Nowy testament przekładu Szmalca. w Rakowie in 12mo (*Aryan.*) Ob. k. 520.

1632. Biblia cała przekładu Pawła Paliura w Gdańsku in 8vo. (*Szwayc.*) Ob. k. 524.

1632. Nowy testament podług biblii R adziwiłowskiéy, czyli raczéy podług Gdańskiego nowego test. w 1606 roku wydanego. w Gdańsku in 12mo. (*Szwayc.*) Ob. k. 524.

1647. Nowy testament przekładu W u y k a. w Krakowie in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

(1657. Cała bibliia przekładu R a b e g o (*Katol.*) Obacz k. 500.)

1660. Bibliia cała podług przekładu P a l i u r a. w Amszterdamie in 8vo. (*Szwaycar.*) Obacz karta. 529.

1686. Nowy testament przekładu S z m a l c a podług wydania z 1606 roku, w Amszterdamie in 8vo. (*Aryan.*) Ob. k. 522.

Bez roku Nowy testament przekładu W u y k a. w Wrocławiu in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

1708. Nowy testament podług przekładu Paliura z małemi odmianami przez Efra. B r e s k o t a. w Brzegu, forma oblon. (*Auszpur.*) Obacz k. 506.

1725. Nowy testament, poprzedzającego przedrukowanie. w Brzegu, forma obl. (*Auszp.*) Ob. k. 507.

1726. Bibliia cała podług Paliura. w H a l l i in 8vo maj. (*Szwayc.*) Ob. k. 529.

1727. Nowy testament podług Paliura. w Lipsku in 8vo. tudzież z odmiennym tytułem i rokiem 1728 (*Szwayc.*), z innym znowu tytułem, i z niektórymi odmianami przez Efr. Olofa. w Lipsku 1727 in 8vo. (*Auszpur.*) Obacz k. 507 i 508.

1730. Nowy testament podług poprzedza-

iącego wydania Olofa, i Psalterz podług Paliura. w Królewcu 1730 in 12mo (*Auszp.*) Ob. k. 508.

1736. czyli 1737. Nowy testament poprzedzający, w Królewcu in 12mo. (*Auszpur.*) Ob. karta 509.

1738. Bibliia cała podług Paliura. w Królewcu in 8vo. (*Auszp. i Szwayc.*) Ob. k. 531.

1740. Bibliia cała przekładu Wuyka. w Wrocławiu in 4to. (*Katol.*) Ob. k. 503.

1768. Bibliia cała, w Brzegu (*Auszp.*) Obacz karta 532.

1772. Nowy Pana naszego Jezusa Chrystusa testament przez X. Jakuba Wuyka S. J. na polski język przełożony. — Za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany w Chełmnie r. p. 1772 in 8vo 396 i 483 stron, a dwie karty przedmowy S. Hieronima na czterech ewangelistów i na końcu 5 kart reiestru ewangelii. Sam tu jest text, do niektórych mieysc tylko w notach pod spodem *loci paralleli* wskazane (*Katol.*)

1806. Bibliia cała Wuyka. w Wrocławiu in 4to. (*Katol.*) Ob. k. 503.

1810. Bibliia cała podług Paliura. w Berlinie in 8vo. (*Szwayc.*) Ob. k. 532.

§. 3. Teologia dogmatyczna i polemiczna (*Kontrowersye*).

W niniejszym i następnym paragrafie, różnych różne będą zdania względem naznaczenia mieysca rozmaitym dziełom. Niepodobna zatem aby spis ten mógł wszystkich zaspokoić. Wiele rzeczy tutaj należących znajduie się

w §. następnym między dziełami ascetycznymi, iako też na różnych miejscach, gdy się wyliczały za razem wszystkie iakowego autora pisma.

§ *STANISLAI BYLINSCHII defensorium ecclesiae, adversus Laurentium Corvinum Lutheranae hereseos sectatorem, editum: male, de primatu Summi pontificis Vicarii Christi et de sacrosancta romana ecclesia ejusque auctoritate: item de conciliis sacris: de consuetudinibus, ab universali ecclesia, receptis atque orthodoxorum patrum sententiis et factis sentientem: Candido lectori repera non inutile.* Cracoviae Mat. Scharffenbergius excudebat. 1531 in 8vo 65 kart.

Janocki (w dziele *Nachr. v. rar. Büch. II, 64*) obszerną podaje wiadomość o powodach do tego pisma i treść onego.

§ *VINCENTII LIRINENSIS Galli Pro Catholicae fidei antiquitate et universitate, adversus profanas omnium haereseon novationes, libellus, ad haec nostra tempora valde accomodatus.* Impressus Cracoviae per H. Vieterem 1538 in 8vo 74 kart.

Obacz Janocki *Nachr. v. rar. pol. Büchern. II, 66.*

§ **WOJCIECH NOVICAMPIANUS**, u Sołtykowicza (o akad. krak. na karcie 178) **NOWOPOLSKIM** nazwany, filozof i teolog, biegły w językach starożytnych, od Zygmunta Augusta dla swego siostrzeńca królewicza Węgierskiego za dozorcę i przewodnika wyznaczony, umarł w Krakowie 1558 roku mając lat 50 (r).

Pisma Nowopolskiego podług Janockiego i Sołtykowicza, są:

(r) O życiu, pismach i zaletach Wojc. Nowopolskiego obacz Starowolskiego *Hecat.* Nro XXIX. *Janociana I*, 191. gdzie jednak Janocki mylnie Nowopolskiego lekarza i Teologa wiedną zbił osobę. Na koniec obszernie Sołtykowicz i. c.

- 1.) *Scopus biblicus veteris et novi testamenti. Cum adnotationibus summam doctrinae Christianae complectentibus. Cracoviae Lazarus Andrae excudebat 1553. in 8vo maj.* Przedrukowane w Antwerpji u Jana Bellera 1555 i 1559; a w Lugdunie u Alexandra de Marsiliis 1572 in 12mo.

Pierwsze wydanie Krakowskie znayduie się w bibliotece krakowskiey, i Soltykowicz nazywa je wzorowém, które godne iest przedrukowania aby się znaydowało w ręku osób sposobiących się do stanu duchownego.

- 2.) *Assertio quorundam. Qua inter ceteras non paucas affirmant: charitatem non esse maiorem seu praestantiozem fide in hac vita ab Alberto Novicampiano scriptura sacra et testimoniis orthodoxorum confutata. Cracov. ap Haeredes Marci Scharfenberger 1555 8vo.*
- 3.) *De corruptissimis seculi hujus moribus, variisque atque turbulentis in religione christiana doctrinis oratio ad Sereniss. Isabellam reginam etc. scripta Colosvari in comitiis generalibus 1556. Cracov. impressa in offic. haered. Marci Scharfenberger 1557. in 8vo.*

Przedrukowana ta mowa z dwoma listami Erazma Roterдамczyka *De Doctrina et moribus Pseudo-evangelicorum. Coloniae apud Maternum Cholinum 1561 in 8vo.* A potém z opuszczeniem listów Erazma w Lugdunie u Alex. de Marsiliis 1572 in 12mo.

- 4.) *Apologia pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Christi Jesu in Eucharistia. de caeterisque sacramentis: Liturgiae item seu missae sacrificio, ac aliis fere omnibus, quae hoc seculo controvertuntur. In Transylvania Tordae in comitiis anno 1557 oblata. Cracov. Lazarus Andrae excud. 1559 in 4to maj.*

§. *Catalogus haereticorum editus Venetiis, de commissione tribunalis sanctissimae inquisitionis. apud Gabr. Julitum et fratres de Ferraris. Cum annotationibus*

nibus Athanasii. In Regio Monte Borussiae imprim. J. Daubmanus 1556 in 8vo 8 arkuszy.

Autorem tego pisma dedykowanego Mikołajowi Radziwiłowi jest VERGERUS, (jak pisze Janocki *Nachr. v. rar. Büch. II, 72*) który imiona mężów heretykami nazwanych w obronę bierze i przeciwko kościołowi katolickiemu a mianowicie przeciw Rzymowi gwałtownie powstaie, o czém obszernie Janocki.

§. *Ad serenissimum Sigismundum Augustum Dei gratia Poloniae regem, M. L. D. etc. De legato Papae in Poloniam destinato, ut colloquium a sua sacra majestate regia, in causa religionis instituendum impediatur, Epistola VERGERI. 1558 in 8vo 7½ arkusza.*

W obszerności opisuie treść tego pisma Janocki *Nachr. v. rar. Büchern. II, 74.*

§. *De vera Christi ecclesia, ritu ac Caeremoniis, ad illustrem ac magnificum dominum D. Joannem Christophorum Comitem a Tharnow, Castellanium Vojniciensem, Capitaneum Sendomiriensem etc. Exemplo piae memoriae patris eiusdem, imitandis carmen. Per Albertum Bassaeum SCEBRESSINENSEM, factum. 1561 in 8vo bez wyrażenia mieysca i drukarza 4 arkusze.*

Autor pisma tego pospolicie nazywany Albertus Scebresinensis, *Woyciech z SZCZEBRZE-SZYNA*, był Professore łacińskiéy literatury w akademii krakowskiéy, o czém pisze Starowolski *Hecat. Nro XLIX*. Szczegóły zaś życia i treść tego dzieła podaie Janocki *Nachr. v. rar. Büch. II, 57.*

§. *Genealogia et successio Martini Lutheri, Quinti Evangelistae et Patris, qui genuit hos tot Evangelicos filios et familias in orbe Christiano, ecclesiae dei, et sibi mutuo rebellantes. 1561. bez mieysca in 4to 4 arkusze.*

Dziełko to bezimienne przypisane Przeręb-
skiemu Arcyb. Gnieźnieńsk. i podobno w Kra-
kowie drukowane, ma zawierać dowcipny wy-
wód i rozmnożenie sekt religijnych od Lutra
począwszy, iak pisze Janocki *Nachr. v. rar. poln.*
Büch. I, 65.

§. *Examen theologicum*, to iest: słuchanie albo do-
świadczanie w nauce słowa Bożego, tych którzy by-
wają na urząd kaznodziejski wzwani y posłani. Przez
Philippa MELANCHTONA po łacinie napisane. A przez
Jana RADOMSKIEGO Ministra zebrania Nidbor-
skiego, w język polski przełożone. Drukowano
w Królewcu, przez Jana Daubmana roku 1566 in 4to
309 stron, prócz rejestru na 4 kartach. Dzieło to po-
siada W. Linde Rektor liceum warszawskiego.

Na czele umieszczony iest zamiast przedmo-
wy edykt Albrechta starszego w języku łaciń-
skim i polskim, z Królewca 18. Sierpnia 1566
datowany, z którego przyłączamy wyjątek oka-
zujący treść dzieła:

„Gdyśmy się dowiedzieli od visitatorów któreśmy
według starodawnego obyczaju do kościołów Xięstwa
naszego posłali, iżby się wywiedzieli, iesli ministrowie
słowa Bożego, urzędów swych pilnują, y czło-
wiek pospolity, iesli yest pilny słowa bożego, y onego
się naucza czyli nie, iż kaznodzieie niektórzy, a oso-
bliwie którzy językiem polskim słowa Bożego nau-
czać mają, dla niebiegłości w języku polskim, nie
prawie dobrze w nauce chrześcijańskiej są wyćwicze-
ni, y dla tegoż porządnie a spożytkiem ynych nau-
czać nie mogą, krom wszego omieszkania staraliśmy
się, aby ty niepospolite xiążeczki, które zową *exa-*
men theologicum od wszelakiey oci godnego świętey
pamięci D. Philippa Melanthona łacińskiem językiem
przed kilkiem lat wydane, na polski język przełożo-
ne y wydrukowane były. Napominamy dla tego mi-
nistri Xięstwa naszego wszyscy y z osobna każdego,
a zwłaszcza ony którzy języka łacińskiego nieumieję-
tni są, aby sobie kaźden *Examen Theologicum* polski

kupił, y tak się pilnie w nim uczył, yżby go z ręki nie wypuścił, ażby ono słowo od słowa na pamięci umiał, abyście pod łaską naszą, y powinnowactwem urzędów waszych ynaczey nie uczynili. (*Pro gratia nostra in primis vero pro officio vestro secus non facturum*, są wyrazy łacińskie tegoż zalecenia). Dan z Królewca 1. Augusti, roku 1566.

To więc dzieło w swoim czasie bardzo było ważnem, a i dziś, dla czystości ięzyka ma swą cenę.

§. Katechizm albo wizerunek wiary chrześcijańskię wedle nauki pana Jezusa Chrystusa, przeciwko wszystkim obłądliwościom tych czasów barzo pożyteczney, przez Jego Miłość księdza Marcina BIAŁOBRZE-SKIEGO Bisk. Łańcuckiego Sufragana krak. i Opata Mogils. etc. napisany. *Bez wyrażenia miejsca* 1567 in 4to 386 karł. (Jest w bibliot. Kalet. Kwiatkowskiego.)

§. WALENTY KUCZBORSKI Kanonik krakowski i warmiński, zmarły 1573 roku, wydał z druku katechizm według uchwały koncylium trydenckiego, pod powagą Stanisł. Karnkowskiego Arcybiskupa gnieźnieńskiego 1568 in fol. iak pisze Niesiecki w Herb. II, 737. Katechizm ten przedrukowany późnię pókilkakroć, iako to w roku 1603. w Kaliszu. Potem zaś pod tytułem:

Katechizm Rzymski to jest nauka chrześcijańska powagą Concilium Tridentyskiego y Piusa V. Papieża po łacinie wydana, potym za rozkazaniem ś. pamięci X. Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Primatego koronnego na polskie pytania i odpowiedzi przełożona, teraz znowu dla ubogich plebanów i gospodarzów katolickich przedrukowana. w Krakowie w drukarni Franciszka Cezarego roku 1643 in 4to 354 stron.

Nowe tego katechizmu wydanie wyszło pod tytułem, który co do rzeczy drobniejszych skracamy:

Katechizm rzymski z dekretu S. koncilium Trydentskiego..... wydany, na polski język powagą niegdys..... Stanisława Karnkowskiego Prymasa przez pytania i odpowiedzi przetłumaczony i wydrukowany. w Kaliszu R. P. 1603. Teraz zaś z niezliczonych omyłek i słów staropolskich dziś niezrozumianych oczyszczony y z oryginałem łacińskim skonfrontowany, a iako dzieło Arcypiskupa i Prymasa JO. X. Władysławowi Łubieńskiemu Arcybiskupowi Gnieźn..... nie tak dekretem S. Synodu..... iako raczeyej nayniższym respektem X. J. F. B. W. K. W. dedykowany. w Wilnie w drukarni XX. Schol. Piar. 1762 in 4to 304 stron, prócz przedmowy na 1½ arkusza i 2 arkuszy rejestru.

§. *Repetitio corporis doctrinae ecclesiasticae*, albo powtórzenie summy a gruntownego zamknienia, prawey, pospolitey, chrześcijańskiej kościelney nauki, iako ona z słowa Bożego w wyznaniu Augspurskim, Apologiey y w Szmalkaldskich artykułach, zebrana iest, y od Książęcia iego M. wiernych stanów ziemskich y poddanych, duchownych y świeckich, w Xięstwie Pruskim iednomyślnie y stale zezwolona y przyjęta iest, krótko zebrane: Na świadectwo iednomyślnego stałego wyznania, prawey szczyrey nauki, przeciw wszystkim skazam y sectam, które y tam y sam, pod przykryciem wyznania Augspurskiego, w zebraniach zasmuczenie y roztargnienie czynia. Psalm CXIX. W nienawiści mam duchy obłudliwe, y drogi wszystkie fałszywe. Lecz mi obrzydła a przykazania twoie miłuię. Imprimowano w Królewcu Pruskim u Jana Daubmana Roku Pańskiego 1569 in 4to 4 i 75 kart z jeddney strony liczbowanych.

Na czele iest zalecenie Alberta Xcia Pruskiego w języku tylko polskim, datowane w Królewcu 1567 roku 9. Junii, iż to dzieło służy za prawidło dla wszystkich kościołów. Na końcu są podpisy duchowienstwa, które to przyjęło. (Posiada W. Linde Rektor lic. Warsz.)

§. *Idololatriae loiolitarum Vilnensium oppugnatio itemque ad nova illorum objecta responsio, nunc pri-*

mum in lucem edita authore Andrea VOLANO. Vilnae typis et sumpt. ejusdem A. Volani per Joan. Kartzanum Velicen. 1583 in 4to. Dedykacyi do Krzyszt. Radziwiła 7 kart, textu zaś 46 stron. (Jest w bibl. liceum Warsz.)

§. STANISLAI ZDESCHEKI OSTROWSKI *Abbatis Premetensis: de trinitate liber I, contra Impia scripta, Simonis Budnaei, Martini Cechovicii, Stanislai Farnovii, et aliorum antichristorum anabaptisticorum, catholicam trinitatis fidem et Jesu Christi, Altissimi dei nostri divinitatem, in Polonia et Alibi opugnantium. Posnaniae in officina typographica Joannis Wolrabi 1591 in 4to cały alfabet.*

Stan. Ostrowski herbu Korab, był naprzód professorem teologii w zgromadzeniu cystersów. Więcący tego dzieła nie wyszło, iak twierdzi Janocki (*Nachr. v. rar. Büchern II, 114,*) opisujący one, lecz następujące uważać można za dalszy ciąg.

Refutatio examinationis Fausti Infausti Socini, Qua Impius Antitrinitarius et verus Samosatenus, conatus est respondere, ad quoddam catholicorum argumentum, Pro trino et uno deo allatum per Stanislaum Zderchekum Ostrowski abbatem Premetensem ad sereniss. Sigismundum III. Pol. et Suec. Regem. conscripta. Huic adiectate sunt Quaedam Theses, de Christo, a vera divinitate, excludendo, nisi sit coeli terraequae creator, una cum refutatione responsionum Socini. Posnaniae in officina Viduae et Haered. J. Wolrabi 1594 in 4to 2 alfabety i 8 arkuszy.

Obacz Janocki *Nachr. v. rar. poln. Büchern II, 115.*

§. JANA LICINIUSA NAMYSŁOWSKIEGO do braciéy ministrów ewanielików ku przyięciu zgody, krótkie i proste napomnienie. *bez wyrażenia roku i miejsca in 4to 32 kart.*

W dedykacyi podpisano z Nowogrodka

dnia 1. Nowembra 1597. Obok iest text łaciński. (Znayduie się w bibliotece liceum Warszaw.)

§. Pisma X. Piotra SKARGI przeciwko Aryanom i inne teologiczne, wymieniliśmy w tomie I. na k. 650 i następnych.

§. Wykład katechizmu kościoła krześcijańskiego, spism świętych dla wiary prawdziwéy utwierdzenia, y fałszywéy się ustrzeżenia, napisany, a theraz znnow z poprawą y przyczynkiem wypuszczony prze X. Pawła GIŁOWSKIEGO kaznodzieie słowa bożego prawdziwego. Przydany też iest reistr rzeczy tych które są tu w tych księgach wypisane dla łatwieyszego nalezienia. Przydany też iest odpis przeciwko Czechowiczowi nowokrześciańskiemu Ebionicie który był wypuścił swój rozsądek przeciwko temu katechizmowi na artykuł przednieyszy o Bogu dosyć nieśluszny a błędu pełny. *Bez wyrażenia miejsca druku, drukarza i roku.*

Dedykowane to dzieło iest Ostaphieiwowi Wołowiczowi Kasztelanowi Wileńskiemu in 4to 392 kart, lecz koniec braknie. Gocki druk. (Jest w bibliotece liceum Warszawskiego).

§. Syncrisis abo zniesienie nauki kościoła Rzymskiego z ewangelicką w przednieyszych artykułach wiary powszechnéy chrześciańskiéy, przeciw sumariuszowi X. Woyciecha Słupskiego Archidyakona Wrocławskiego spisane od X. Daniela MIKOŁAJEWSKIEGO sługi słowa bożego. we Gdańsku u Andrzeia Hünefeld. roku pańskiego 1609 in 8vo 562 stron.

Do tego iest przyłączone dziełko pod tytułem: *Sententiae antiquorum patrum in superiore libro polonico citata, seorsim in gratiam eorum, qui patrum lectione delectantur latine descripta* 157 stron.

§. Zawstydzienie nowych Aryanów i wzywanie ich do pokuty i wiary Chrześciańskiej od X. Piotra Skargi i S. J. które iż chciał znieść Pan Hieronym Moskorzewski, znnow ie wydaie X. Jan GURSKI z pokazania

kazaniem wielkiego niewstydu Aryańskiego, które się tu przyłożyło. Acz też i sam X. Skarga drugie zawstydzienie wydał. w Krakowie w drukarni Mikoł. Loba 1608 in 4to 209 stron.

§. Zniesienie wtórego zawstydzienia które X. Piotr Skarga Jezuita na zbór Pana Jezusa Nazareńskiego wniesć usiłował za pomocą tegoż Pana Jezusa Nazareńskiego Pana y Boga naszego, y iedyney naszej nadziei i pociechy, uczynione przez Hieronyma MOSKORZEWSKIEGO z Moskorzowa. w Rakowie drukowano roku pańskiego 1610 in 4to 560 stron prócz przedmów na 1 $\frac{1}{2}$ arkusza.

Jest w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. Wtóre zawstydzenie X. Skargi aho odpis na powrotną książkę jego której dał tytuł, Messyasz nowych Arianów wedle Alkoranu Tureckiego uczyniony, przez tegoż Szlachcica Polskiego który mu był pierwsze zawstydzienie napisał (*to jest Moskorzewski*). 1615 4to 62 stron bez wyrażenia miejsca.

Jest w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. WOYCIECHA ROSCISZEWSKIEGO Jezuity (o którym obacz wyżej na k. 312.) następujące tu należą pisma, przez Alegambiego i Niesieckiego wyliczone.

- 1.) *Contra venenatum libellum ministri cujusdam Calviniani, qui contendebat Pontificem Maximum a daemone missum.*
- 2.) *Disputationem de ecclesia haud inutilem esse, contra Faustum Socinum.*

Pismo to wyszło pod imieniem Jędrzeia MIEDZYBOSKIEGO,

- 3.) *Responsiones ad calumnias cujusdam, qui patrocinium Torunensium contra Jesuitas suscepit.*
- 4.) *Oratio ad senatum equitesque Polonos, (in qua refutantur ea, quae in conventu tum Proszociensi tum Sredensi, Torunenses Jesuitis objecerant) in 4to.*
- 5.) *Oratio contra Andream Volanum Sacramentarium (qui Clementi VIII. inscripserat orationem,*

qua per summam impudentiam ei persuadere nitetur, ut se Pontificatu abdicaret.

Pismo to wydał Rościszewski pod imieniem **Ja na BOBOLI.**

§. Relatja prawdziwa disputacyj Nowogrodzkiej która się działa dnia 9 Stycznia, roku pańskiego 1616 i wyraźne okazanie wielkiej nieszczyrości Łukasza Wądlowskiego w opisanju tej disputacyj wydana przez X. Marcina GRADOWSKIEGO Commendara Nowogrodzkiego. w Wilnie w drukarni Józefa Karczana in 4to 9½ arkusza (*Katol.*). Jest w bibl. liceum Warsz.

§. KASSYANA SAKOWICZA (o którym obacz wyżej k. 314.) Perspektywa albo objaśnienie błędów herezy i zabobonów w Grecko-ruskiej Cerkwi disunickiej, tak wartykułach wiary iako i w administrowaniu sakramentów. w Krakowie 1642 in 4to.

2.) Sobór Kiiowski Schizmatyczny na przestroję wydany 1642. edycya druga.

3.) Traktat o duszy 1625 in 12mo.

Pisma te przytacza Niesiecki w Herb: IV, 3.

§. Agenda albo forma porządku usługi świętej w zborach ewangelickich koronnych y wielkiego Xięstwa Litewskiego na wieczną cześć i chwałę oycu, synowi y duchu S. Bogu w Trójcy iedynemu, za zgodną zborów wszystkich uchwałą, teraz nowo przejrzana y wydana. We Gdańsku drukował Andrzej Hünefeld roku pańskiego 1637 in 4to 380 stron. (*Wyznania Helvec.*).

§. Wszystkie dzieła Socynianów czyli Unitaryuszów, Aryanami także nazywanych, zebrane w iednej kolekcji i wydane pod tytułem:

Bibliotheca fratrum Polonorum seu Socinianorum Crelii, Fausti Socini, Schlichtingi, Wolzogenii, Przypcovi etc. opera. Irenopoli 1656 in fol. iedenaste tom.

Cały ten zbiór kosztowny i nader dziś rzadki, w zamożnych tylko znajduje się bibliotekach.

Poiedyncze zaś wydania dzieł tak wspomnianych iako też innych Socynianów, osobliwie w Rakowie i w miastach Hollenderskich lub w Anglii drukowane, posiada biblioteka liceum Warszawskiego, po sławnym Wrocławskim professorze Szeyblu. Wszystkie prawie tego rodzaju dzieła, należą dziś do fenixów literackich. Nie wyliczamy ich, zostawiając to bibliografom teologicznym.

§. *Colloquium charitativum* abo rozmowa braterska. Polaka reformatą z mazurem starym katolikiem o pewnych rzeczach w wierze przez W. X. Albrachta SIKRANSKIEGO Plebana Swinołuckiego szczyrze wypisane. w Krakowie w drukarni wdowy i Dziezic. F. Cezarego R. P. 1652 in 4to 272 stron (*Katol.*).

§. *Epistola paraenetica ad generosum dominum Joannam Schlichting de Bukowiec V. C. ejus epistolae Apologeticae reddita cui addita est harmonia fidei Catholicae, cum fide SS. Patrum primitivae Ecclesiae a Patro Nicolao CICHOVIO Soc. Jesu.* (1655) in 4to 88 stron.

§. Pogrom Dyabła Aryańskiego, abo odpis na dwie książki, które Aryani o diable napisali, wydany przez X. Mikołaja CICHOWIUSZA Soc. Je. Przydany jest od niegoż Summariusz błędów abo bluźnierstw Aryańskich. w Krakowie u dziedziców F. Cezarego (1659) in 4to 245 stron.

§. Stara wiara albo jasne pokazanie iż ci co w dziwniey trwają starey wiary nie mają, na dwie części rozłożona to jest o władzy S. Piotra i papieżów Rzymskich i o pochodzeniu ducha S. od syna, przypisana JWmu T. M. P. Podskarbiemu W. X. L. przez X. BENEDYKTĄ PAWŁA BOYMA Theologa Soc. Jesu. *Vilnae typis Academiae Soc. Jesu* 1668 in 4to 114 stron.

§. O rzeczach do wiary należących rozmowy theologa z różnemi wiary prawdziwey przeciwnikami przez

X. Woyciecha Wiliuk KOJAŁOWICZA Societatis Jesu świętey Theolo. doktora napisane teraz świeżo w jedną książkę zebrane a za pozwoleniem starszych do druku podane R. P. 1671. w Krakowie w drukarni Stanisława Piotrkowczyka JK. Mci Ty-pogr. in 4to trzy części 132. 110 i 142 stron.

Wszystkie Kojalowicza pisma są rzadkie. To jest w bibliotece liceum Warszaw.

§. *Ecphonemata* liturgiéy Greckiéy to jest: To co przy liturgiey kapłan, dyakon, i chor, w głos śpiewają: ze mszey S. Bazylego Wielkiego i S. Jana Chryzostoma wyięte, i ięzykiem słowińskim, a charakterem Polskim, z nowym wykładem na ięzyk polski na przeciwnych painach położonym: do tego z sumą rubryk téżże liturgiéy sporządzone i do druku podane, tudzież harmonia albo krótkie pogodzenie różnic w obrzędach między mszą S. Rzymską a liturgią Grecką, z objaśnieniem obrzędów, i dołożeniem sposobu nabożnego a pożytecznego słuchania Mszy S. tak Rzymskiéy iako i Greckiey napisane i do druku także podane przez W. X. Pachomiusa OHILEWICZA S. Theol. doktora zakonu S. Bazylego W. Wikarego generalnego. w Wilnie w drukarni Monastyrza S. Tróyce OO. Bazylianów R. P. 1671 in 4to 22 arkuszy nie-liczbowanych (Jest w bibl. lic. Warszaw.)

Pierwsza część tego pisma przedrukowana pod takowym tytułem:

Ecphonemata liturgiéy greckiéy albo wykład tego wszystkiego, co przy liturgiey to jest mszey świętey, kapłan, dyakon i chor, w głos śpiewają, ze mszey S. Bazylego wielkiego i S. Jana Chryzostoma wyięte i ięzykiem słowieńskim, a charakterem polskim, z nowym wykładem na ięzyk polski, na przeciwnych painach położonym do tego z sumą rubryk téżże liturgiéy, sporządzone y do druku podane. w Wilnie roku Pańskiego 1671 przez W. X. Pachomiusa OHILEWICZA S. Theol. Doktora, Zakonu S. Bazylego W. Wikarego generalnego, a teraz dla wygody y duchownego pożytku słuchających powtórnie przedrukowane. w Krakowie w drukarni Alexandra Schedla

J. K. M. Ordynaryinego Typogr. Roku P. 1685 4to 5½ arkusza. (*Jest w bibl. lic. Warsz.*)

§. I. *Symbola Fidei Christianae catholica*: to iest powszechne nauki y wiary chrześciańskiéy wyznania z cudownymi ich historyami: a po nich II. *Confessia Auszpurska*, albo wyznanie nauki i wiary Ewanjeličkiéy od Kurfirstow, Xiążąt i niektórych miast w Rzeszy Niemiečkiéy, a w mieście Auszpurku na walnym seymie, roku po narodzeniu Pańskim 1530. Dnia 25. Czerwca Carólowi piątemu s. p. Cesarzowi Rzymskiemu podane y iawnie czytane, według exemplarza łacińskiego na ięzyk polski wiernie przetłómaczone, a z historyą iego świeżo wydane: III. *Katechizm błogosławionego Oycy D. Marcina Luthera* mnieyszy: do czego się przywizały IV. *Zygar katechizmowy*, albo katechizacya Wileńska. V. *Katechizacya Turecka*, albo Turczyzna niejakięgo w Sztokholmie roku 1672 dnia 30 Lipca jawnie ochrzczonego, krotkie w wierze chrześciańskiéy ćwiczenie, ięzykiem Tureckim podane y napisane przez X. Jana HERBINIUSA bywszego niekiedy Saskiego w Wilnie kaznodzieię. we Gdańsku nakładem Christiana Mansklapa drukował Dawid Frydrych Rhete roku 1675 in 4to. *Prócz przedmowy na iednym arkuszu*, 136 stron.

Konfessya auszpurska iest po łacinie i po polsku obok na iednéy stronie drukowana. *Katechizacya Turecka* ma takżę osobny tytuł: *Horae turcico-catecheticae etc. Catechista M. Joh. Herbinio, Scholae Germanorum Stocholmiensis tum temporis rectore* — a zawiera ieden arkusz i 8 stron, napisana po łacinie, lecz rozmowa cała z owym Turkiem umieszczona takżę po Turecku łacińskimi literami, z tłómaczeniem łacińskiem między wierszami. (Dzieło to iest w bibliotece liceum Warszawskiego).

Co się tycze Artykułów wyznania Auszpurskiego, te przez różnych były tłómaczone na ięzyk polski, i w różnych miejscach z druku wy-

dane. Przyłączamy spis tych rozmaitych wydań wyięty po większey części z konotatek W. Jana Kruszyńskiego Sekretarza Jeneralnego w ministeryum skarbu. Jako to:

- 1.) *Confessio*, to iest wyznanie wiary Chrześcianańskiéy, J. K. Mci. Panom a Radom koronnym, X. Arcybiskupowi Gnieźnieńskiemu y wszem Biskupom Polskim, przez Xiędza Stan. LUTOMIRSKIEGO podane. Prze które wyznanie iako niesłusznie iest..... Kacerzem osądzon, każdy tu obaczy... Drukowano w Królewcu pruskim przez Jana Daubmanna 1556 4to.
 - 2.) *Confessio Augustana*. To iest wyznanie wiary niektórych xiażąt i miast Niemieckich, podane Cesarzowi Carolusowi na seymie Augsburskim roku MDXXX. Ktemu przydana iest apologia téżże konfessyi przełożona i drukowana nakładem J. M. Xiążęcia Pruskiego etc. Ku pożytku kościołów J. M. X. Polskich (przez Jana RADOMSKIEGO w Królewcu u Jana Daubmanna) 1561 4to. *bez wyrażenia mieysca i drukarza.*
 - 3.) *Confessio Augustanae fidei*, to iest wyznanie wiary krześcijańskiéy, teraz nowo z wielką pilnością a pracą z łacińskiego ięzyka na polski przez Marcina KWIATKOWSKIEGO z Różyc przełożone etc. drukowane w roku 1561 in 4to *bez wyrażenia mieysca.*
 - 4.) *Confessio* to iest wyznanie wiary, nauki i nabożeństwa krześcijańskiego..... A teraz Nayiaśnieyszemu Zygmuntowi Augustowi ... od niektórych Panów y Szlachty..... ofiarowana (w Krakowie drukował Mac. Wierzbietą 1564) in 8vo.
 - 5.) Konfessya, albo wyznanie wiary powszechnéy kościołów chrześcijańskich polskich; przydan iest konsens Sandomirski. w Sandomierzu 1570.
 - 6.) *Confessio Helvetica* w ięzyku polskim wydana w Krakowie u Macieja Wierzbiety 1574.
- Jak świadczy Hofman *de typogr. polon. p. 12.*
- 7.) *Confessio* wiary, którą Augustańską, albo Aupską zowią... na ięzyk polski właśnie przełożona

przyjęta i wydana przez **Erazmusa GLICZNE-
RA** etc. w Gdańsku u Jak. Rhode 1594 in 4to.

- 8.) *Confessia Auspurska*, albo wyznanie wiary chrześcijańskiéy . . . na ięzyk polski z niemieckiego wiernie przełożona y wydana przez **Caspra DIRIGA** kaznodzieję i sługę Bożego w Grzymalowie (to iest w Swarzędzu pod Poznaniem) . . . w Thoruniu drukował **Franciscus Schnellboltz** 1635 in 4to.

- 9.) *Versio polonica confessionis latinae per Andr. WĘGIERSKI facta in conventu Thorunensi* 1645 *exhibitae, typis 1647 vulgatae.*

Węgierski hist. eccl. Slav. pag. 420.

- 10.) *Symbola fidei Christianae Catholica* . . . przez **X. Jana HERBINIUSA** Obacz k. 549.

- 11.) Nieodmieniona Auspurska konfessya Tą teraz . . . wydał **X. Marcin Zygmund ZIELINSKI** w Lipsku u Bernh. Breitkopfa 1730 in 8vo.

- 12.) Powszechne nauki i wiary chrześcijańskiéy wyznanie . . . a po nich *Confessia Augspurska* nowo wydane przez **Ks. Jana HERBINIUSA** w Brzegu u Gotfryd. Tramp. 1730 in 8vo.

- 13.) Nieodmieniona Augspurska konfessya . . . na świat wydana. We Gdańsku znayduie się u **Thom. Jana Szreibra** 1730 in 12mo.

§. *Vox Catelli Pastoritii, penes ovile Christi seu controversia, utrum in Polonia liceat, absque periculo damnationis aeternae, magnatibus et aliis nobilibus Polonis catholicis in suis oppidis, vel pagis aedificare aedificare concedere, aut demum aedificatas fovere, tueri, Synagogas Lutheranorum et Calvinistarum et aliorum haereticorum? Solaratione, lucri vel alicujus respectus temporalis? theologice juxta mentem S. E. R. Decisa, ab Adalberto Gabriele SLAVOSZ S. T. L. et ecclesiaste Montipolitano, typis Monasterii Olipensis Sac. Ord. Cister. 1679 in 8vo 14 arkuszy.*

Jako katolik ścisły, autor tę rzecz roztrzyga iż nie wolno. Obacz **Janocki Nachr. v. rar. poln. Büch. II, 70.**

§. *Vox clamantis in deserto, a Lutheristis ecclesiae Catholicae Paradiso. Seu fides et secta lutherana in quaestionem vocata; authore A. R. Joanne OTREMBUS praeposito Zychlinensi A. D. 1680 Cracoviae ex officina Schedeliana S. R. M. typ. in 8vo 15½ arkusza.*

Pismo pełne obelg, ale nie dowodów, iak pisze Janocki (*Nach. v. rar. Büchern II. 71*).

§. Wiara prawosławna pismem świętym, soborami, ojcami świętymi mianowicie Greckimi i historią kościelną przez X. Jana Aloizego KULESZĘ Sō. Jesu Theologa objaśniona od przyiętej unij Boga z człowiekiem roku 1704 w Wilnie w drukarni akademickiej Soc. Jesu. in 4to 342 stron.

§. Nauka P. P. dissidentów z nauką starodawnego kościoła zniesiona *in gratiam* tych Ich Mosciów którzy protestują się, iż tak wierzą, iako wierzyli i nauczał starodawny kościół, na poznanie za sprawą ducha S. prawdy każdemu prawdę i zbawienie swe kochającemu komunikowana na cześć i na chwałę Boga w Trójcy iedynego i na zbawienie dusz krwią Jezusową odkupionych. R. Zbawienia naszego 1733 w Wilnie w drukarni Akademickiej S. J. in 4to 12 arkuszy.

W cenzurze iest nazwany autorem Jan POSZAKOWSKI S. J.

§. Konfessya albo wyznanie wiary jednostaynym konsensem i zgoda wszystkich zborów kalwińskich ułożone a przez W. Xiędza Jana POSZAKOWSKIEGO S. J. Coll. Nieświeskiego Rektora roztrząśnione iezeli się zgadza ze słowem bożym: z nauką starodawnego kościoła? za pasterską benedykcyą i hoyną munificencyą Jaśnie Wielmożnego w Bogu nayprzewielebniejszego Imci Xiędza Antoniego a Dębnowa Gu-ra Dębnowskiego Biskupa Płockiego na zbawienie dusz ludzkich do druku podane. w Warszawie w drukarni J. K. Mci. Soc. Jesu 1742 in 4to 370 stron.

§. *Antidotum contra antidotum* abo zbawienna przestroga, że lekarstwo duszne przeciwko apostazyi przez Woyciecha Węgierskiego niegdy superintendenta zborów Ewangelickich sporządzone i wygotowane teraz świeżo w Królewcu R. P. 1750 drukiem publikowane i ogłoszone iest wierutną dusz trującą dana wszystkim w obec i z osobna Boga kochającym i zbawienia wiecznego sobie życzącym od X. Jana POSZAKOWSKIEGO Soc. Jes. Theologa z szczeréy miłości i gorliwości pozyskania Boga i szczęśliwéy wieczności dusz naydroższą krwią Jezusową odkupionych: dla zbawiennego dusz ludzkich pożytku do druku podana, w Wilnie w drukarni J. K. M. Akad. Soc. Jesu Anno Domini 1754 in 4to 282 stron.

Pismo Węgierskiego przeciwko któremu niniejsze było wymierzone, wyszło pod tytułem:

Antidotum albo lekarstwo duszne przeciwko apostaziei lub odstąpieniu od prawdy na iednym fundamencie pism S. S. ugruntowanéy, przez X. Woyciecha WĘGIERSKIEGO Kaznodzieie i superattendentą zborów ewangelickich distryktu krakowskiego które teraz powtórnie drukiem publikuje i ogłasza X. K. H. K. K. Z. E. P. K. w Królewcu u Hartunga 1750 in 8. 280 stron.

§. Katechizm Rzymski abo krótka nauka katolicka wszystkim chrześcianom do zbawienia naypotrzebniejsza po Włosku z rozkazu Oycá S. Klemensa osmego przez Roberta Bellarina Kardynała, Arcybiskupa Kapuańskiego w Rzymie wydana, przez Marcina SZYSZKOWSKIEGO Biskupa natenczas Łuckiego po łacinie przetłomaczona i królewiczowi Władysławowi dedykowana, teraz po polsku dla zrozumienia wszystkich osobliwie katolickiéy młodzi przełożona przez X. Jana POSZAKOWSKIEGO Soc. I. Theol. w Wilnie w drukarni J. K. M. akad. Soc. Jesu R. P. 1752 in 4to 70. stron.

§. Katechizm Rzymski podług dekretu So-

boru Trydentskiego w roku 1762 przedrukowany obacz wyżej k. 541.

§. Rozmowy dwóch kawalerów katolika z dyssydentem o piśmie które wyszło z napisem *wykład praw dyssydentskich* wiernie spisane R. 1767 in 8vo 44 stron.

§. Uwagi obywatelskie nad okolicznościami i różnicami protestantów Polskich do wyznania ewangelickiego nieodmiennéj Auszpurgskiéj konfesyi przyznających się R. 1786 in 8vo 64 stron, *lecz koniec w tym exemplarzu brakuie.*

§. Kontrowersye z kalwinem i uczniami iego o przeznaczeniu i usprawiedliwieniu człowieka przez Xiędza Marcina Bekana S. J. napisane, teraz na polski język przez W. X. Józefa TOŁOCZKĘ S. J. theol. dokt. i aktualnego w Akad. Wileń. Profes. przetłómaczone. w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1769 in 8vo 2 tomy 525 i 277 stron.

§. *Dissertatio polemica de traditionibus, sub feliciss. regim etc. Antonii Krzanowski etc. rectoris per M. Michaelem MRUGACZEWSKI S. theol. profesorem, collegam majorem, cancellarium Siradiensem, collegiatæ S. Floriani canonicum, pro obtinenda in S. Theologia doctoratus licentia publice ad disputandum in lectorio CC. DD. Theologorum A. D. 1775 d. 12 Octobris proposita. Typ. collegii majoris. univ. Cracov. in 4to 7 arkuszy.*

§. Nauki katechizmowe o składzie apostolskim przykazaniach Boskich i kościelnych, o modlitwie pańskiéj i sakramentach na 3 części podzielone przez X. Michała Ignacego WICHERTA T. Doktora plebana Obrychtskiego do druku podane. w Kaliszu w drukarni krol. i Rzeczypospolitéj roku 1780 — 1781 in 8vo części trzy 423, 400 i 430 stron.

§. Błędy Woltera wybrane z księgi francuzkiéj pod tymże tytułem: *Les erreurs de Voltaire* napisanéj przez X. Franciszka Nonnotta a zaleconéj listem Kłementa XIII Papieża z odpowiedziami na nie i życiem tegoż Woltera. w Łowiczu w drukarni J. O. Xcia Prymasa 1780 in 8vo 139 stron.

§. Wincentego Lirynęńskiego kapłana za dawnością i powszechnością świętej wiary katolickiej przeciwko wszystkim kacerzom bezbożnych nowościom pamiętnik z łacińskiego po polsku wyłożony przez Xiedza Rafała SKRZYNECKIEGO. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci. i Rzpltej 1780 in 8vo 134 *stron.*

§. Wykład wiary katolickiej w tych częściach, w których wszczęte są spory po wydaniu swoim przed 100 lat na różne języki przełożony a teraz z łacińskiego na polskie wytłumaczony przez X. Rafała SKRZYNECKIEGO. w Kaliszu w drukarni krol. i Rzeczypospolitej 1781 in 8vo 139 *stron.*

§. Odpowiedź w ścisłym roztrząśnieniu i dowodnym zbiciu na projektowaną i kształconą dobiegającego osiemnastego wieku reformacyą w Niemczech w której do tych czas bardzo mało światu a Polskiemu narodowi wcale nieznane błędy Marcina Lutra i złość jego nauki wytyka i okazuje się przez pewnego prawdy przyjaciela w Roku 1782. a przez U. M. W. R. z niemieckiego wyłożona w roku 1784 in 8vo 7 *arkuszy.*

§. Spiknienie Burgofontskie samym swoim wykonaniem iawnie dowiedzione czyli prawdziwe ułożenie Jansenizmu. Rzecz nayprzód napisana po francuzku zaś przełożona po łacinie a teraz po polsku dla przestrogi prawowiernych przez W. Imci X. Rafała SKRZYNECKIEGO Profess. Teol. wydana r. 1783 w Kaliszu w drukarni J. O. Xcia Prymasa in 8vo 2 tomy 538 i 468 *stron.*

§. Traktatu dzieiowego i dogmatycznego prawdziwej religii z odparciem błędów, które iej w rozmaitych przedstawiono wiekach przez Bergier Kanonika kościoła Paryzkiego. w Grodnie 1795 in 8vo 205 *stron.*

Przytém iest rozumowanie o cnocie z dykcyonarza Encyklopedyi wyięte i wytłómaczone, 52 *stron* zajmujące.

§. Nauka o religii w której wyluszcza się co mamy wierzyć o Bogu, o Jezusie Chrystusie, o kościele

katolickim i o cnocie od Karola Gobineta D. S. dla młodych napisana. w Krakowie w drukarni Dziedzickiý i successorów (około 1800 r.) in 8vo pięć części we dwóch tomikach 286 i 235 stron.

§. 4. *Pisma ascetyczne, pastoralne, kazania, modlitwy, i żywoty SS. iako mające służyć za wzór do naśladowania.*

Naydawniejsza, ile dotąd wiadomo, drukowana w Polsce książka, której treść tu ią mieścić każe, jest w języku sławiańskim, z następującym tytułem :

§. S Bohom poczynaiaisia Osmogłasnik Tworenie prepodobnaho oca naszeho Joana Damaskyna so służby na hospody wozwach i rano so stichiri ich poem stichiri woskresnye sedm i powtoraiem iedynu i aszcze imat w minéy stichiri poem na . . . stichiri woskresnye na szest i minei czetery, a szczetyi wielikiy swiaty poem woskresnye szest, i swiatomu szest stich głasa a.

Na końcu zaś księgi pod herbem miasta Krakowa te są wyrazy :

Dokończana byst się kniha w welikom Gradie w Krakowie pry dzierzawie welikaho Karolia Polskaho Kazimira i dokonczana byst mieszczaninom Krakowskim Szwantopoltom Fiol, iz Niemec Niemeckaho rodu Frank i skonczasia po boziem narażeniu 1491 lieto. in fol. 84 kart.

Rzadkie to dzisiay dzieło odkryte przez W. Jerzego Bantkiego w Redyngierowskiéy bibliotece Wroclawskiéy i opisane przez niego w rozprawie *de primis Cracoviae in arte typogr. incunabulis* p. 3. zkąd niniejszy opis wzięty, drukowane jest cyrylskimi literami. Ponieważ tenże mąż uczony trudni się teraz właśnie wydaniem historyi drukarni polskich, sądzić trzeba

iż ten ośmiogłosnik Damascena, i krakowski drukarz iego Szwantopolt Fiol, stanie się tam przedmiotem ważnym do wielu badań i nowych odkryć względem pierwszych naszych drukarzy.

§. JAKUB WUJEK, o którym mówiliśmy wyżej na k. 501. autorem iest następujących dzieł teologicznych:

- 1.) *Postilla Catholica*: w Krakowie u Matensza Siebeneychera 1573. in fol. Część pierwsza i druga 849 stron. Część trzecia w której się zamykają: kazania na święta Panny Maryi, Apostołów, Męczenników i innych świętych.... Przydane są i żywoty niektórych.... Przydana iest i Passya to iest: historia męki Pana zbawiciela naszego przez Jakuba Wuyka tamże 1575 fol. przeszło 546 stron, lecz w exemplarzu z biblioteki liceum Warszawskiego brakuie końca, iako też początku pierwszej części.

Druk gocki piękny z wielu dość ozdobnemi rycinami. — Wuiek napisał tę postyllę którą większą nazywają, w celu zbiłania szerzących się nowych nauk religijnych.

- 2.) *Postilla catholica* mnieysza to iest krótkie kazania albo wykłady świętych Ewangelii na każdą niedzielę, y na każde święto przez rok cały według nauki prawdziwéy kościoła powszechnego chrześcijańskiego. — Na dwie części rozdzielona, iedną niedzielną, drugą odświętną, dla ubogich kapłanów y gospodarzów y pospolitego człowieka z pilnością napisana, y teraz znowu poprawiona y powtórę wydana. Przybyło też teraz kilka kazania nowych a osobliwie kazanie Wielgopiatkowe na passyą. Przez D. Jakuba Wuyka i t. d. w Poznaniu Roku Pańskiego MDLXXXII *Cum Gratia et privilegio S. R. M. ad decennium*. Na ostatniéy karcie części pierwszéy iest herb Poznania i napis *Poznaniae ex officina Joannis Woltrabi Anno Domini 1582*. Im-

pensis excellentiss. D. Adami Paulini Pobiedzisceni doctoris medici. Posnaniensis i t. d. in fol. Część I, ma 434, Część II. zaś 235 stron. Przy tém jest jeszcze: Passyia to jest historia męki Pana naszego Jezusa Chrystusa ze czterech Ewangelistów krótko zebrana y na siedm części y wykłady swyni rozdzielona Anno Domini 1582. 85 stron. (Jest w bibliotece liceum Warszawskiego).

Jak w postylli więkšy Wuiek się często wdawał w wykład polemiczny, tak w postylli mniejszy jest zupełnie ascetycznym; dla tego też pierwsza przeznaczona była osobliwie dla duchownych i posiadających naukę, druga zaś dla osób wszelkiego stanu pragnących utwierdzenia w wierze katolickiej i zasilku dusznego.

ALEGAMBE *in bibliot. script. Soc. Jesu* p. 214. wylicza nadto następujące Wuyka dzieła, których tytuły przytaczamy:

- 3.) *Defensio sacrosancti sacrificii missae adversus Franc. Stancarum.*
- 4.) *De purgatorio liber.*
- 5.) *De deitate sive divinitate Christi domini nostri et spiritus sancti contra nostri temporis Arianos.*

W języku zaś polskim następujące wydał Wuiek pisma:

- 6.) *Życie i nauka zbawiciela naszego z czterech Ewangelistów zebrane.*

Alegambe l. c. pisze iż to jest tłumaczenie z Janæniusza. Będzie to zaś zapewne toż samo co jest wydrukowane przy postylli więkšy i mniejszy.

- 7.) *Zdanie niektórych katolików o konfessyi Sandomirskiéy heretyków sakramentarskich.*
- 8.) *Dialysis to jest: rozwiązanie albo rozebranie assercyi Pana Jakuba Niemoiewskiego, z dowodami jego na przeciw Jezuitom Poznańskim wydanych napisane przez Professory Collegium Poznańskiego S. J. w Poznaniu w drukarni Jana*

Wolraba 1580 *Cum gratia et privilegio S. R. M.*
in 8vo.

Dzieło Niemoiewskiego które tu zbiła Wu-
iek wyszło pod tytułem:

Diatrobe albo kollacya przyiacielska z X. Jezuita-
mi Poznańskimi o przednieysze różnice wiary chrze-
ściańskiéy czasu tego. 1579 in 8vo (ob. Ryngieltaube
v. d. poln. Bibeln p. 204.)

9.) Godzinki do N. Maryi Panny z łacińskiego ię-
zyka przełożone.

§. Postilla orthodoxa: to jest wykład swientych
ewangelii niedzielnych y świąt uroczystych na cały
rok przez Je. M. Księdza Marcina BIALOBRZE-
SKIEGO (s) Biskupa Kamienieckiego y opata Mo-
gilskiego etc. z pisma S. y zdoktorów kościoła po-
wszechnego, z wielką pracą zebrana y ku nauce wier-
nych ludzi chrześcijańskich z pilnością napisana.
w Krakowie w drukarniéy Łazarzowéy 1581 in fol.
część I ma 514, część II zaś z tytułem:

Postille albo wykładu swientych ewangelii — część
wtóra 795 stron.

Na czele jest dedykacya do Króla Stefana
w ięzyku łacińskim. Polszczyzna Białobrze-
skiego czysta i dobitna. Cały tytuł téy postylli
jest łacińskimi literami, dzieło zaś same cha-
rakterem gockim. Co do pisowni, tę uwagę
uczynić tu musimy, iż gdy na ów czas w dru-
karniach naszych niebyło stałości i iednostay-
ności w ortografii, naypowszechniéy iednak
zachowywano kreskowanie *a* otwartego; mniej
powszechnie, i można nawet powiedzieć rzad-
ko kładziono znaki nad *o* lub *e* ściśnionemi
w wymowie. Tutay wszędzie *o* tudzież *e* sto-
sownie do wymowy znamieniem prawem ozna-
czone widzieć można. Jest w bibliotece lice-

(s) Dla braku dużych liter wersalikowych E, F, umieszczono L,
EN co często na innych książkach spostrzedz można.

um Warszawskiego bardzo dobrze dochowany exemplarz.

§. *Postilla oder Ausslegung der Sontags Evangelien und anderer Fest der allgemeinen Kirchen, durch das gantze Jahr. Zu einer gemeinen und nöthigen Lehr und Unterweisung in allen Artikeln des christlichen Glaubens, neben angehangter Warnung sich für die Gegenlehr, wol fürzusehen und zu hüten. Geschrieben durch den gelehrten Herrn Gregorium ZARNOWITZA, der Warheit göttlichs Worts Prediger. Und durch den Wolgebornen Herrn Herrn Heinrich KURTZBACHEN den Eltern, Freiherren aus dem Polnischen ins Deutsche gebracht und zum Druck befördert.* bez. wyrażenia miejsca 1587 in fol. 3 części z których pierwsza ma 293 kart liczbowanych z jednej strony, druga 216 a trzecia 325 kart.

Całe dzieło przypisane Królowi Stefanowi przez Ostafia Wołowicza Kasztelana Wileńskiego, Kanclerza W. X. L. Po téj dedykacyi następuje druga do tegoż Wołowicza z podpisem: Paweł GIŁOWSKI i Krzysztof TRECY *studzy słowa bożego*, którzy między innemi na k. 9. piszą, że postylla ta ułożona podług Konfessyi Sandomirskiéy, i zasadzona na piśmie Proroków i apostołów, nie iest zatém ani luterską, ani kalwińską. Dalej powstają wydawcy przeciwko Jezuitom a mianowicie przeciwko Wuykowi i iego Postylli, na koniec zaś dodają że ułożenie téj postylli zlecone było Grzegorzowi Zarnowtza, po czém na synodzie Piotrkowskim przeczytano ją, przejrzano, pochwalono, i drukować rozkazano. Część druga przypisana iest Stanisławowi Gurce Woiewodzie Poznańskiemu etc. z podpisem samego tylko Pawła Gilowskiego. Trzecią część przypisał tenże Gilowski Wołowiczowi
wyżéy

wyżey wspomnionemu. (Dzieło to iest w bibliotece liceum warszawskiego).

Miedzy konotatkami moimi nayduię że Grzegorz z ŻARNOWCA był z rodziny KO-SZUTSKICH, lecz przeszedłszy do religii protestanckiey nazywał się tylko Grzegorzem z Żarnowca i pod tém imieniem wydał postyllę w trzech częściach in fol. którey ten iest przekład niemiecki. Lecz nie przypominam sobie teraz, gdzie tę wiadomość o rodzinie Grzegorza wyczytałem.

§. Kazanie S. Cyrylla Patryarchy Jerozolimskiego, o antichryście, y znakach iego, z rozszerzeniem nauki przeciw Herezyam różnym. — Bo gdy rzeką pokóy y zmoćnienie: tedy nagle ze wszystkim zginienie przydzie na nie. I. *Theo.* 5. w Wilnie r. od stworzenia świata 7104 (to iest 1596) in 8vo. 107 kart, obok tego text sławiański charakterem cerkiewnym podobnie 107 kart.

Przy końcu dedykacyi w polskim ięzyku i c cerkiewnym dyalekcie napisanęy, do Konstantyna Konstantynowicza Bazylego Xięcia Ostrogskiego Woiewody Kiiowskiego i t. d. podpisał się autor Stephan ZYZANI didaskał. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

§. *Icones et miracula sanctorum Poloniae auctore Martino BARON, Polono. Coloniae sumtibus ac formulis Petri Overradii 1605 fol.*

Obacz Janocki *Nachr. v. rar. poln. Büchern* I, 42.

§. Ewangielicy nieodmiennego Auszpurskiego wyznania iedną tylko całkowitą mają postyllę czyli zbiór kazań Samuela DĄBROWSKIEGO czyli Dambrowskiego (o którym mówiliśmy w t. I. nak. 240), wydany za życia autora 1621 w Wilnie fol. Potém przedr. w Brzegu. Po trzeci raz wydany staraniem Efraima Olofa w Lipsku 1728 i 1729 2 tomy in 4to maj:

z przedmową w której się ma znajdować wiadomość o wszystkich postyllach polskich. Po czwarty raz wydał te kazania Dąbrowskiego Bokshammer Senior Festenbergski 1798 roku, lecz niedozór pozostawiał wiele omyłek drukarskich. W wydaniu tém oczyszczono Dąbrowskiego z niektórych makaronizmów, lecz niesłusznie powyrzucano przytaczania autora. Piąta edycja podług pierwszych wydań drukowana w Brzegu nakładem i drukiem Wolfarta 1810 in 4to zawiera trzy alfabety. Lecz w tém wydaniu ma się znajdować wiele pomyłek drukarskich, iak mówi Recenzent w piśmie: *Literarische Beilage zu den Schlesischen Provinzial-Blättern* 1810 Stück 10 p. 303 — 307 wystawując zalety tych kazań.

§. *Paterikon* abo żywoty SS. oyców Pieczarskich obszernie słowiańskim ięzykiem przez świętego Nestora zakonnika y Latopisca ruskiego przedtym napisany, teraz zaś z Greckich, Łacińskich, Słowiańskich y Polskich Pisarzów objaśniony i krocey podany przez wielbnego w Bogu Oyca Sylwestra KOSSOWA Episkopa Mscisławskiego, Orszańskiego y Mohilewskiego. w Kiiowie w drukarni S. Lawry Pieczarskiego Roku 1635 in 4to. 181 stron, prócz dedykacyi do Adama z Brusilowa Kisiela Podkomorzego Czerniechowskiego i epigrammatów zna herb iego 1½ arkusza, tudzież reiestru na 4 arkusach. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

§. *Tractatus de variis passionem domini nostri Jesu Christi meditandi modis ad fidelium Christi utilitatem conscriptus a R. P. Gaspare DRUZBICKI Soc. Jesu., cum approbatione superiorum. Lublini sumptibus Georgii Försteri S. R. M. Bibliopolae 1652. Cum privilegio S. R. M. in 8vo 383 stron.*

§. *Speculum Samosathenistarum vel socinistarum vulgo arianorum in quo ostenditur samosathenistas, vel*

socinistas seu arianos, tantopere in religione christiana dissidere a catholicis et evangelicis ut inter christianos censeri non debeant: sed potius esse tam D. D. protestantibus quam catholicis execrabiles editum a patre Nicolao CICHOVIO Societatis Jesu Cracoviae in officina viduae et haeredum Francisci Cezari S. R. M. typogr. Anno Dni 1662 in 4to 292 stron. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

§. Kazania na niedziele całego roku przez X. Franciszka RYCHŁOWSKIEGO zakonu S. Franciszka Reformata, natenczas w małej Polsce prowincyała a przedtym święty theologii Professora napisane y wydane na każdą niedzielę po dwoygu kazan z dozwoleństwem starszych: *Cum gratia et privilegio S. R. M. w Krakowie w drukarni Stanisława Piotrkowczyka typografa J. K. M. 1664 in fol. 699 stron.*

Przedrukowane pod tytułem:

Kazania dwoiakie na niedziele całego roku teraz świeżo ku chwale bożej, y pospolitemu pożytkowi ludzkiemu napisane y wydane przez X. Franciszka RYCHŁOWSKIEGO i t. d. w Krakowie w drukarni dziedziców Krzyszt. Schedla J. K. M. Typograffa Roku Pańskiego 1672 in fol. 82i stron.

§. Kazania o męce pańskiej przez X. Kazimierza Wiłuka KOJAŁOWICZA S. Jesu S. Theologii Doktora i Kaznodziei do ludu na wielki piątek miane teraz świeżo do druku podane za pozwoleniem duchowieństwa: w Wilnie w drukarni Akad. Soc. Jesu roku 1675 in 4to 238 stron.

§. Róża indyjska to iest przedziwny żywot y cuda świętęy Róży Indianki trzeciego habitu S. Dominika przez przewielebnego oycę Leonarda Hansena świętęy Theologię doktora Prov. Angiel. Socy. General. tegosz zakonu ięzykiem łacińskim do druku podana, na polski przełożona przez W. O. Thomasza TOMICKIEGO Dominikana. Za dozwoleństwem starszych: w Krakowie w drukarni akademicy Krakowskiej, 1677 in 4to 265 stron prócz różańca; rejestru i dedykacyi do N. Panny Maryi.

§. *Modi LX sacrae orationis variae formandae a P. Casimiro Wiliuś KOŁAŁOWICZ Societ. Jesu S. T. doctore in gratiam incipientium collecti et praxibus illustrati. Vilnae typis academicis Societ. Jesu 1684 in 8vo 460 stron.*

§. Kwadraieczymały cały albo kazania w polskim ięzyku na ewangelie każdodziennie zupełnego postu świętego z większey części niegdy miane po różnych kościołach Krakowskich od przewielebnego oycy Waleryana GUTOWSKIEGO Franciszkan, nauk wyzwolonych y pisma S. Doktora prowincyey polskiéy oycy na cześć Panu Bogu y matce iego niepokalanie pocztéy z ordynansu przełożonych do prase drukarskiéy od tegoż podane w roku p. 1688 z obszernym indexem który sobie roztropny y mądry czytelnik na wszystkie prawie w całym roku przypadające niedziele, bardzo łatwo potrafi akommodować. w Krakowie w drukarni Mikołaja Alexandra Schedla J. K. Mci Ordynaryinego Typographa in fol. 702 stron.

§. *Officina emblematum, quae praecipuos virginis et matris Dei Mariae titulos, et elogia complectuntur per Fr. Ambrosium NIESZPORKIEWITZ Ordinis S. Pauli Primi Eremitae Sacrae Theol. Doctorem Antehac in conventibus ordinis ejusdem Cracoviensi et Częstochoviensi, et Claromontano praedicatorum ordinarium, proposita et exposita. Centuria 1. Cracoviae ex officina Francisci Cezary S. R. M. Illustris. ac Rrdiss. Dni Episcopi Crac. Ducis Severiae, nec non Schol. Novodworsc. Typogr. Anno D. 1691 in fol. 504 stron prócz rejestru.*

§. Skarby niebieskich tajemnic to iest księgi objawienia niebieskiego świętey matki Brygitty z rodzaju Królewskiego Xiężnéy Nerycki ze Szweocyey fundatorki reguły S. Salvatora z łacińskich na polskie przełożone przez zakonnika braci mniejszych oyców Bernadynów za pozwoleniem starszych 1698. Ten tytuł rznięty iest na miedzi w około z ozdóbkami, na dole napis: *Sculpsit Leopoldus Cas. And. NIEDBŁOWICZ in fol. 179 stron.*

§. Kazania pogrzebne X. Piotra DUNINA e Societate Jesu ku wygodzie kościelnych i politycznych oratorów do druku w iednym Tomie podane *de expressa excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi Domini Episcopi Posnaniensis licentia.* w Warszawie roku Pańskiego 1700 in 4to 427 *stron.*

§. Ambona ducha S. do seroa mówiącego pustynia bogomyślna abo ćwiczenia duchowne przez dziesięć dni na wzór tych które podaie S. Ignacy fundator Societ. Jesu wydane przez X. Jana MORAWSKIEGO Societ. Jesu z przydaniem materyi kazań nabożnych na wszystkie przez rok niedziele i niektóre przedniejsze święta, zamkniętych tak w téy księdze, iako i w drugiey którędy tytuł jest: Namowy Ducha S. reiestr iak kładzie się na początku téy księgi, z pozwoleniem starszych w Poznaniu w drukarni Kolleium Societatis Jesu roku Pańskiego 1700 in 4to 159 i 218 *stron.*

§. Uwagi chrześcijańskie albo rozmyślania krótkie na wszystkie dni roku i święta uroczyste dla pożytku dusz krwią Chrystusową odkupionych na wygnaniu w Dreźnie przetłumaczone a roku 1707 do druku podane *ex mandato superiorum.* w Brunsberku w drukarni Collegii Societatis Jesu roku Pańskiego 1707 in 4to 4 części 366, 216, 88, 212, 136, i 224 *stron.*

§. *Fragmenta epistolarum S. Francisci Xaverii Societatis Jesu Indiarum Apostoli orbis thaumaturgi collecta ex voto per P. Joannem Casimirum KUSZEWICZ Societatis Jesu polonium exilem protunc a peste ac doctrinis moralibus explicata in usum utilitatemque legentium proposita.* Anno Domini 1716 Calissi typis collegii Soc. Jesu. fol. 226 *stron.*

§. Dni skarbowe albo dni skarbu wiecznego króla należące dni świętecznymi kazaniami rozgłoszone pod skarbowe klucze oddane Jaśnie Wielmożnemu Imci Panu Michałowi Kazimierzowi Kotłowi Podskarbiemu Wielkiemu y Pisarzowi ziemskiemu W. X. Lit. Markowskiemu Piungiańskiemu Krasnosielskiemu etc. Staroście od W. X. Antoniego SZYRMY Societatis Jesu roku zakrytego skarbu w ciele ludzkim 1719 w Wilnie w drukarni akademickihey Societatis Jesu in fol. 1098 *stron.*

§. Ogród liliowy y cedrowy zapachem cnot Anielskich kościoł Chrystusów rozweselaący, albo żywot cnoty y cuda świętego Kajetana kleryków pod regułą żyjących patryarchy y fundatoraz włoskiego ięzyka na polski przez Xiędza Anioła OSTROROGA S. Th. M. Karmelitę dawney obserwancyey przetłomaczony 1719. w Krakowie w drukarni Jana Domańskiego J. K. M. typografata roku P. 1720 in 4to 348 *stron.*

§. Rożaniec kaznodziejski na trzy części to iest radosną bolesną i chwalebłą podzielony a potem 3 herbownemi rożami JW. Imc. P. z Słupowa Szembeka kanclerza koronnego Starosty etc. na wieczny zapach w kościele bożym pracuiącym kaznodziejom przez W. X. Cypryana SAPECKIEGO K. K. K. zaszczerpiony i do druku podany. w Krakowie u Franciszka Cezarego J. K. Mci i Biskupa Krakowskiego Typografa roku 1720 in 4to 206 *stron.*

§. Królowa nieba i ziemi naydostoinieysza boga rodzica Marya kazaniami na wszystkie swoje święta od X. Stefana PONINSKIEGO Societatis Jesu wysławiona. w Poznaniu w drukarni collegium Soc. Jesu roku Pańskiego 1721 fol. 249 *stron.*

§. Delicje nieba i ziemi serc ludzkich serce Chrystus Jezus świata zbawiciel przez reflexye duchowne afekta, na wcielenie y narodzenie iego najswiętsze: oraz przez moralne uwagi albo nauki, pod różnemi miłości tytułami prezentowany y do gorętszego siebie kochania wdzięcznym chrześciańskim sercom zalecony przez X. Paulina od S. Andrzeja Scholarum Piarum. Roku Pańskiego 1723. w Warszawie w drukarni J. K. M. WW. OO. Schol. Piar. in 4to. 250 *stron.*

Jest to Paulin WIAZKIEWICZ żyjący od 1666 do 1729 iak pisze Bielski *in vitis Piarist.* p. 25. gdzie inne pisma, po większey części panegyryki, są wyliczone.

§. Monumenta albo zebranie starożytnych ozdób przenajswiętszey Boga Rodzicy Panny Maryi w dawnym wielce obrazie Kodenskim *de Gwadelupé* rzezonym z rozkazu S. Grzegorza Wielkiego Papieżarę-

ką B. Augustyna Rzymskiego odmalowanym oryginalną zacnością, y pobożną wiernych rewerencyą wsławionym tudzież heroiczną męczeńskich y innych różnych S. S. pańskich relikwii assystencyą otoczonym skoncentrowanych przez JW. Imci Pana Jana Fryderyka Łukasza Hrabie *Sapiehę* Kasztelana Trockiego, Starostę Brzeskiego z Archiwu Kościoła Infułatnego pod tytułem S. Anny tegoż mieysca nierówniey z autentycznych domu swego dowodów y świadectwa poważnych autorów wprzód po łacinie a teraz po polsku z przydatkiem wielu rzeczy wiadomości godnych wypisane y na dwie części podzielone za staraniem zaś X. Albrychta STAWSKIEGO do druku podane Roku 1723. *Typis Coll. Regii Varsav. Soc. Jesu in 4to.* Dedykacye zajmują 5. arkuszy, text zaś 205 i 302. *stron.*

§. Prawdy moralne, prawd pisma świętego, zdaniem doktorów świętych, dla utwierdzenia cnoty w pobożnych, dla awersyi występków w grzesznych wydzielone. Protekcyi Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Imci Jana Krzysztofa na Słupowie Szembeka Biskupa Warmińskiego i Sambińskiego przy powinszowaniu patrona S. Krzysztofa na wiązanie od Kollegium Warszawskiego *Scholarum Piarum* ofiarowane, na używanie pracujących w kościele Chrystusowym przez X. Paulina od S. Andrzeja (WIAŻKIEWICZA) tegoż zakonu, wydane dnia 25. Lipca Roku Pańskiego 1728. w Warszawie w drukarni J. K. M. Collegii Scholarum Piarum in fol. 394 *stron.*

§. Trojaki pokłon kaznodziejski odświętny czci y chwale Trójcy najświętszemu pierwszemu tomem kazań rocznych w tróyletnich kazaniach odświętnych oddany przez X. Jerzego DEBSKIEGO *Societatis Jesu.* w Sandomierzu w drukarni J. K. M. Kollegium Soc. Jesu Roku Pańskiego 1729 in fol. 246 *stron.*

§. Mysli wyborne przewielebnego Xiędza Boileau ordynaryjnego kaznodziei Wielkiego Ludwika i jednego ze czterdziestu doktorów akademii Francuzkiej w różnych materyach do poprawy ludzkich obyczajów i kazań służące za approbacją rëvizorów z przy-

wileiem Królewskim w Paryżu wydane 1709. na oyczysty ięzyk wytłomaczone 1729. a teraz za pozwoleniem starszych przedrukowane we Lwowie w drukarni Akademickiéy *Coll. Soc. Jesu* 1768 in 8vo. 489 stron.

§. Głos krwi Jezusowéy konwinkuiącemi do zawołanych cnot perswazyami wolny inwektywami pod czas postnych passyi, na szkodliwe swobodnemu królestwu duszy excessa wolny Jaśnie Wielmożnemu Imci Panu Janowi Władysławowi na Zalesiu Zaleskiemu Kasztelanowi Wiskiemu pod czas dorocznego rekursu patrona honorów fortun, lat augmenta awizuiący, przy agratulacyi obligowanego wielkiemu imieniuwi autora X. Łukasza od S. Franciszka, kaznodziei ordynaryinego Collegium Warszawskiego *Cler. Reg. Scholarum Piarum* Roku Pańskiego 1731 w Warszawie w drukarni J. K. M. y Rzeczypospolity *in Colleg. Schol. Piarum* in 4to 144 stron, kazań sześć.

Autor iest zapewne Łukasz ROSOLECKI Piiar, o którym pisze Bielski *in vitis Piaristar.* p. 69. że żył od 1697 — 1752 i wydał Panegiryk na pogrzebie Jana Szembeka kanclerza, w Warszawie 1731 in fol. Życie Ś. Józefa Kalassantego, po polsku. w Wilnie 1736.

§. Nowe żywoty świętych dotąd polskim ięzykiem nie wydane cudownego w świętych swoich Boga sławiące dziwnemi dziełami cnot rozmaitych przykładami y pobożnemi rewolucyami pełne, dla pragnących, świętych obcowania, y nienasyconego nigdy w czytaniu ukontentowania dusz chrześciańskich na każdy dzień przez cały rok wybrane z poważnych pisarzów przez W. X. Stefana WIELEWIEYSKIEGO Soc. Jesu a po śmierci jego wydane za dozwoleciem starszych. Roku Pańskiego 1735 i 1739. w Kaliszu w drukarni Collegium Soc. Jesu in folio 3. części 319, 324 i 238 stron.

§. Główny na sławę patron S. Jan Nepomucen pod obmyślającą pomnożenie honoru Jego Wielmożnego Pomianu głową wslawiony przez iednego kapłana So-

cietatis Jesu Roku 1757 za pozwoleniem starszych. w Kaliszu w drukarni Coll. Soc. Jesu in 8vo. 163 *stron.*

§. Róże tajemnic niebieskich pasterską pracą kwitnącą, wdzięczną nauki wonnością serca Chrystusowi przygotowane nadgroda zbawienną prowadzące, albo kazania, JO. Xiążęcia Imci i Krzysztofa Andrzeja Jana na Słupowie SZEMBEKA biskupa Warmińskiego i Sambinskiego świętego państwa Rzymskiego Xiążęcia, Ziemi Pruskiej Prezydenta. w różnych kościołach dyecezyi swoich, Chełmskiéy, Przemyślskiéy, Warmińskiéy i po innych ambonach, miane, od naywyższych sług OO. S. J. u Stey Lipki misyonarzów wiednym tomie na 3. części rozłożone. *typis Collegii Brunsvbergensis Societatis Jesu Anno 1740 in fol. 416 stron.*

§. Jana Arnta ś. p. generalnego księstwa Luneburskiego superattenda, sześć ksiąg o prawdziwym chrześcijaństwie o zbawiennéy pokucie, serdeczném skrusze i żalu za grzech, prawém wierze świątobliwym żywocie i przystoynym prawdziwych chrześcianów obcowaniu oraz Informatorium iego biblicum i dziewięć listów tu należące, z niemieckiego na polski ięzyk przełómaczone przez X. Samuela TSCHAPIUSA Archipresbytera i Prob. Działdowskiego. w Królewcu u Hartunga 1743 in 8vo 960 *stron.*

§. Nieboszcz. Jana Arnta rayski ogrodeczek pełen cnót chrześciańskich, podług edycyi polskiéy od X. Ludw. Zasadyusa w Biegu 1736 wydany. w Królewcu u Hartunga 1743 in 8vo 247 *stron.*

§. Firmament praw y prawd wiecznych ewangelij świętých światłem oświecony splendorem gwiazd (*ut lucerent in firmamento coeli et illuminent terram Gen. I*) herbownych JW. Imci Pana Stanisława z Burzyna Burzyńskiego, y polerownym staro-wiecznych kroiów żelazem JW. Jeymci Pani Maryanny z Kopciów Burzyńskiéy Instygatorów W. X. L. Ciwilskich, Krasnosielskich etc. starostw iaśniejący polskiemu światu w niedawnych kazaniach ukazany przez W. X. Jana ZRZELSKIEGO Societ. Jesu rektora kollegium Neświskiego u S. Michała. w Warszawie w drukarni J. K. Mei

i Rzeczypospolitey Collegium Soc. Jesu 1745 in 4to
734 stron

§. Kapitalista w ekonomii niebieskiej albo gospodarz główny pełną cnotę y zasług krescencyą na głowę zbierający Jan Kanty błogosławiony przy anniwersalnym tego błogosławionego polskiej korony y W. X. Litew. Patrona, przesławnej akademii krakowskiej doktora niegdyś y profesora Feście, z najniższą głów chrześcijańskich inklinacyą, w katedralnym kościołach wszystkich Froncie prześwieatney Poznańskiej Bazylice udarowany i tamże przy prezencji kapitularnego pierwszych kościoła bożego głów kongressu, akcyą karnodziejską pokazany przez xiędza Piotra SKO-CZYNSKIEGO zakonu braci mnięszych S. O. Franciszka ściślejszemy obserwancyi reformata ordynaryusza (na ten czas) katedralnego Poznańskiego na poważną rekwizycyą za konsensem zwierzchności do druku podany roku którego ubostwionemy mądrości głowa Chrystus zbawienną światu obmyślił ekonomią 1745 dnia 24. Października. w Poznaniu w drukarni akademickiej. in fol. 31 $\frac{1}{2}$ arkusza prócz dedykacyi.

Przypiski czyli raczemy część iedna tego pisma poświęcona wywodowi historycznemu o akademii krakowskiej, lecz mało się tu można dowiedzieć, bo chwast panegiryczny przysłusza historyczną powieść.

§. Wielki tydzień to jest wszystkie nabożeństwa iako to msze, pacierze kapłańskie y inne ceremonie które w każdy dzień tego tygodnia, nawet w sam dzień wielkanocny, od kościoła bożego odprawiają się dla wygody Ichmiciow Panien Kanoniczek Warszawskich oyczystym językiem wydane roku 1746 a przedrukowane w Wilnie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolity u XX. Schol. Piar. in 4to min. 277 stron.

§. Ozdoba Karmelu zakonnego, w splendorach świętych y życia doskonałością znaczniejszych karmelitów i karmelitanek któremi zakon Najswiętszemy Maryi Panny z Górzy Karmelu od Eliasza nychwalibniejszego wodza y proroka ufundowany iako firmament swoimi iśniecie luminarzami, niegdy łącin-

skim ięzykiem przez nayprzewielebnieyszego oycy Filipa od Tróycy Przenayświętszhey karmelitów bosych kongregacyi S. Eliasza Generała pokazana, teraz zaś światu polskiemu na publiczny pobożnie ciekawych dusz widok wydana roku chwalebnego w ozdobie świętych swoich Boga 1746. w Lublinie w drukarni J. K. M. Coll. Societatis Jesu. in folio Część I. 347 *stron.* Część druga w Krakowie w drukarni akademickihey 1746. 261 *stron.* Część trzecia tamże 1747, 647 *stron.*

Przydane do tego iest:

Konterfekt życia przykładnego z ozdoby karmelu zakonnego kopiowany, kolorami chwalebnych cont(cnot) świętobliwości karmelitów i karmelitanek bosych, prowincyi polskihey odmalowany i na publiczny widok z cieniów niewiadomości, za usilną wielu godnych osób instancją, wystawiony roku którego syn Boski konterfekt ludzki na sobie wyraził. w Krakowie w drukarni Michała Józefa Antoniego Dyaszewskiego 1747. in fol. 394 *stron.*

§. Rok niebieski, część pierwsza to iest: Styczeń, Luty, Marzec albo przewodnik do szczęśliwéy wieczności Jezusowi Królowi niebieskiemu Maryi Królowéy niebieskiéy y wszystkim świętym mieszkańcom niebieskim na cześć y chwałę przez miesiące y dni rozłożony od iednego kapłana Soc. Jesu roku którego życie przedwieczne w ciele ludzkim dla nas żyć poczęło 1749. w Poznaniu w drukarni Kollegium Soc. Jesu in 8vo 4 części (z których każda po trzy miesiące zawiera), 1024, 754 i 192 *stron.*

§. Adwent z postem kazaniami o sądzie Bożym, o mecie Pańskiéy, o pokucie, o umartwieniu piąciu ciała zmysłów, y inszych prawdach wiary chrześciańskiéy, ku więkšej chwale boskiéy i pożytkowi dusz ludzkich po różnych katedrach, z rejestrem kaznodziejskim na wszystkie roku niedziele, zapowiedziany głośnemu na wszystkie czasy imieniowi JJ. WW. Ichmciow panów Karóla Margrabi na Mirowie z Wielopolskich Gonzagi Myszkowskiego, koniuszego koronnego, Generała Mało-Polskiego, Krakowskiego

Lipińskiego starosty, Jana Cześnika Kor. Starosty Lanckorońskiego, Hieronima Starosty Zarnowieckiego, Generała woysk J. K. Mci y Rzplitey Wielopolskich na Zywcu y Pieskowéy Skale S. P. R. hrabiów kawalerów orła białego, na dowody y powinnéy oświadczenie wdzięczności poświęcony przez X. Samuela od S. Floryana Scholarum Piarum prowincyi polskiéy Assystenta roku pańskiego 1749. w Warszawie w drukarni J. K. Mci Rzeczypospolitéy Collegium XX. Schol. Piar. in fol. 775. stron.

Jest to iedno z wielu pism teologicznych Samuela WYSOCKIEGO o którym ieszcze się wspomni niżej k. 576.

§. Traktat miłości boskiéy we dwunastu księgach przez świętego Franciszka de Sales biskupa y Xiążęcia Genewieńskiego zawarty w nieoszacowanym serc archiwum Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Michała Stanisława Kamińskiego Generała Majora woysk koronnych Boreckiego Suraskiego etc. Starosty, y Jaśnie Wielmożnéy Imsci Pani Maryanny z Kuczyńskich Generałowy Boreckiéy Suraskiéy etc. Starościny, na konserwacyą złożony przez X. Waleryana WYSZYNSKIEGO Scholarum Piarum na styl polski przetłómaczony. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy XX. Schol. Piarum. Anno 1750 in 4to 912 stron.

Wyszyński o którym wspomnieliśmy w to-mie I, k. 462. żył od 1684 — 1754, iak pisze Bielski *in vitis Piarist.* p. 36.

§. Zycie zachodnich krajów Apostoła od boku Chrystusowego legata apokaliptycznego Anioła S. Wincen-tego Ferreryusza wyznawcy zakonu kaznodziey. wielkiego cudotworcy, przez W. X. Antonina Teolego, tegoż zakonu w Rzymie, stylem włoskim Roku Pańskiego 1736 wydane, potym przez W. X. Kas-nya na KONIECZKIEWICZA S. Theologii Prezentata tegoż zakonu z włoskiego na polskie przetłómaczone teraz przez niegodnego tegoż instytutu kapłana S. Jackowi z Odrowążów wyznawcy wschodnich krajów apostołowi pryncypalnemu oyczynny naszéy pa-

tronowi pierwszemu patryarsze i oycu zakonu kaznodziejskiego w koronie Polskiej na znak wdzięczności wiecznej, dedykowane R. P. 1750 w Krakowie w drukarni akademickiej in 4to.

Dedykacyi do S. Jacka jest 75 stron, gdyż opisuie całą jego rodzinę, genealogią i wszystkich herbownych. Życie S. Wincentego zaś podzielone na dwie części 111 i 171 stron. Mnóstwo jest rycin rżniętych na miedzi wystawiających różne cuda świętych.

§. Słodka i święta śmierć przez W. X. Jana Crasseta S. J. Roku 1706 francuzkim językiem wydana, na polski język przetłómaczona, teraz kosztem X. Szymona Wośńskiego Kanonika Katedralnego Poznańskiego Proboszcza Kościańskiego J. U. D. przedrukowana. w Poznaniu w drukarni Coll. Soc. Jesu 1751 in 8vo 474 *stron.*

§. Kazania na niedziele całego roku i święta, nauki wielce do zbawienia potrzebne zawierające, z francuzkiego na polski język przełożone przez X. Jana POSZAKOWSKIEGO S. J. Theol. na pomoc mającym staranie koło dusz do druku podane. w Wilnie w drukarni J. K. Mci. akad. Soc. Jesu 1752 4to. Części trzy 412, 320, i 48 *stron.*

§. Kazania niedzielne J. Sapieży Bisk. Dyocezaryńskiego od autora ofiarowane (X. Adam ABRAMOWICZ S. J. Regens Coll. Nob). w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1753 in 8vo 2. Tomy 606 i 536 *stron.*

§. Myśli abo reflexy chrześcijańskie rozłożone na wszystkie dni całego roku przez W. X. Franciszka Nepveu kapłana Societatis Jesu językiem francuzkim wydane, na polski zaś język przetłómaczone przez W. X. Tomasza PERKOWICZA Soc. Jesu we Lwowie za dozwoleniem starszych Roku Pańskiego 1720 wydane, teraz zaś na usilne żądanie wiernych przedrukowane. w Wilnie w drukarni J. K. Mci. akad. R. P. 1754 in 8vo. Styczeń Luty Marzec 342 *stron.* i tak następnie każdy tom ma trzy miesiące 356, 366 i 370 *stron.*

§. Prawdy nicomylnie z pierwszego tygodnia exercycyów świętego Ignacego wyjęte, szkolnéy młodzi y innym wszystkim, własnego zbawienia i postępu duchownego szukającym, do zbawienney uwagi podane od pewnego kapłana Societatis Jesu roku 1731 po łacinie, a teraz z łacińskiego na polski język przez pewnego teologa Societatis Jesu prowincyi Litewskiej przetłomaczone, za dozwoleństwem starszych do druku podane roku 1754. w Wilnie w drukarni JK. Mei akadem. Societat. Jesu in 4to 452 stron.

§. Rozmyślania albo lekcyja duchowna miasto kazania na święta uroczyste etc. wszystkie niedziele dni do roku napisana od X. Tomasza MŁODZIANO-WSKIEGO S. Jesu na trzy księgi podzielone. Księga I. od niedzieli adwentu do Wielkanocy, po trzeci raz przedrukowana w Warszawie w drukarni Rzeczypospolity Collegium S. Jesu 1754 — 1755 in 4to 2 księgi 714 i 799 stron.

§. Sposób katechizowania, według opisanja katechizmu Rzymskiego powagą S. koncylium Trydent-
skiego wydanego a teraz z władzy zwierzchności pa-
stęrskiej J. O. Xiążęcia Imci Adama Ignacego Ko-
morowskiego Arcy Biskupa Gnieźnieńskiego dla ie-
dnostaynego zażywania wszystkim Archidyecezyi
Gnieźnieńskiej kościołom po parafiach podany roku
Pańskiego 1757. w Warszawie w drukarni JK. Mei i
Rzeczypospolity in Collegio XX. Schol. Piar. in 4to
200 stron.

§. *Bibliotheca sacromoralis in quam praeter sacram scripturam SS. PP. ac theologorum sententiae tum conceptus morales et argumenta moralia, historiae ecclesiasticae ex probatis authoribus descriptae similitudines et symbola collecta. Atque ad publicam divini verbi praedicatoribus, per titulos communes ordine alphabetico in quatuor tomos disposita sub magni auspicio nominis illustrissimi reverendissimi et excellentissimi domini Feliciani Philippi Wotodkowicz Episcopi Vladimirensis et Brestensis Coadjutoris Metropolis Kiioviensis totiusque Russiae et Abbatiae Kiowo-Peczorensis etc. studio et labore R. P. Arnol-*

phi Casimiri ZEGLICKIe Scholis Piiis DDD. Anno Domini 1757 — 1759. Varsaviae typis S. R. M et Reipublicae Scholarum Piarum in 4to 8 części 759 736; 783, 752, 799, 699, 490, i 238 stron.

Dzieło to dla kaznodzieiów wielce ma byćdź użyteczne iak mówi Bielski (*in vitis Piarist.* p. 48) opisując życie Zeglickiego i wyliczając iego pisma. Obacz w tomie I. na karcie k. 225 a w ninieyszym na k. 172. Inne przez tego Zeglickiego pisma wydane, są:

- 1.) *Bibliotheca gnomico-historico-symbolico politica. Varsav. 1742 in 4to II. Vol.*
- 2.) *Commenii orbis sensualium pictus*, po łacinie i po polsku. w Warszawie in 8vo.
- 3.) *Schola pietatis.*

Książeczka ta do nabożeństwa w szkołach osobliwie Piiarskich zaprowadzona, pokilka kroc była przedrukowana.

§ Kazania o męce Pańskiéy z przydaniem z rzeczy wypadaiącym a z wielu miar użytecznym porownania mieysc pisma S. na pozór sobie przeciwnych napisane przez X. Karola ZUŁKIEWSKIEGO w towarzy-stwie Jezusowym. w Kaliszu w drukarni J. K. Mei i Rzeczypospolitéy (około 1760) in 8vo tomik I. 232 i 113 stron.

Niewiem czyli więcey wyszło.

§ Człowiek Chrześcianański w swoim prawie y powinności wyuczony albo nauki chrześcijańskie wszy-stkim wiernym do wiadomości, pasterzom, spowiedni-kom, nauczycielom, kaznodzieiom do wypełnienia swego urzędu wielce potrzebne, naprzód od Xiędza Pawła Segnerego Societatis Jesu pod czas apostol-skich missyi ogłoszone, potym różnemi ięzykami po kilkakroc do drukn podane teraz dla używania pola-ków z przydatkiem życia tegoż autora przez X. Krzy-sztófa NIEKOYCZYCKIEGO Societatis Jesu teolo-ga prow. mało polskich przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Jego K. Mei i Rzeczypospolitéy Collegium

Soc. Jesu 1759 — 1761 in 4to 3 tomy 674 — 564 — i 735 *stron.*

§. Głos synogarlicy na pustyni świata tego ięczący to jest duszy chrześcijańskięj rozmyślania do Pana Boga oblubieńca wiecznego wzdychania y w chrześcijańskięj doskonałości ćwiczenia przez niektórego kapłana zakonu Serafickiego O. S. Franciszka, Oyców reformartów małopolskięj prowincyi zebrane dla pożytku dusz krwią Jezusową odkupionym, przedrukowane we Lwowie w drukarni Akademickięj J. K. Mci Coll. Soc. Jesu Roku Pańskiego 1761 in 8vo 446 *stron.*

§. X. KASPRO BALSAMA kazania z tego czasu do lepszych należące, wyszły pod tytułem:

- 1.) Kazania na niedziele całego roku X. Kaspra Balsama Soc. Jesu na dwa tomy podzielone. w Poznaniu Roku Pańskiego 1761 w drukarni J. K. Mci Clari Collegii Soc. Jesu in 8vo 507 i 564 *stron.*
- 2.) Kazania na święta całego roku X. Kaspra Balsama Soc. Jesu po śmierci jego za szczególnym J. K. Mci przywilejem i pozwoleniem zwierzchności wydane. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy Societatis Jesu 1762 — 1764 in 8vo. 2 *Tomy* 446 i 754 *stron.*
- 3.) Kazania przygodne W. X. Kaspra Balsama Soc. Jesu o występkach i obowiązkach ludzi młodych za pozwoleniem starszych do druku podane. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy Soc. Jesu R. P. 1765 — 1772 in 8vo. *Siedm tomów.*

§. Nauka homilie y materye kazań na wszystkie w całym roku dni święte ku większēy Pana Boga chwale i czci świętych Jego dla pożytku dusz ludzkich, pasterzów ich y kaznodzieiów przysługi napisane, a na widok publiczny pod zaszczytem wielkiego imienia JO. X. Imci Kajetana Sołtyka Biskupa krakowskiego Xiążęcia Siewierskiego orła białego kawalera wydane przez X. Samuela WYSOCKIEGO od S. Floryana Scholarum Piarum ex-Assystenta Generalnego. w Warszawie w drukarni J. K. Mci. i Rzpłtēy Kollegium XX. Scholarum Piarum Roku 1762 — 1770 in 4to 4 tomy 1195, 1114, 1171 i 1165 *stron.*

Wyso-

Wysocki Piłar o którym wspomnieliśmy w tomie I na k. 678. wydał podług Bielskiego, 23 rozmaitych pism po większey części teologicznych lub poetyczno-panegirycznych.

§. Teologia duchowna i ascetyczna trzeima mistyczney nauki drogami, oczyszczaiącą oswiecaiącą i iednoczącą każdego katolika do chrześciańskięj doskonałości prowadząca od X. Franciszka PRZYŁĘCKIEGO całej familii serafickiëy O. S. Franciszka Deffinitora Generalnego, münörytę obserwanta za pozwoleniem starszych wydana roku 1763. w Wilnie w drukarni Akad. Soc. Jesu. in 8vo 538. stron.

§. Religia i cnota chrześciańska po kaznodzieysku Wykładane przez wielebnego księdza Sebastjana UBERMANOWICZA Societatis Jesu Teologa i kaznodzieię królewskiego do druku podane z dozwoleńiem zwierzchności duchowney. w Kaliszu w drukarni J. K. Mei 1764 — 1769 in 8vo Tomów siedmi które zawieraią stron 356. 570. 555. 547. 804. 776, 816.

§. Zródło łask nieprzebranie odpustów od świętëy stolice apostolskiëy nadanych arcybractwu pocieszenia najswiętszëy Maryi Panny dla duchownego pożytku wszystkich nabożnych sług Maryi z różnemi nabożeństwy przykładami czyli uwagami z żywotów SS. Pańskich, którzy nabożnie niegdys pasek Maryański nosili pod protekcją Wielmożnego Imci X. Adryana Kazimierza na Lgocie Lgockiego Kancelarza katedralnego Inflandzkiego Proboszcza Bocheńskiego Gałuszowskiego Plebana etc. otwórzone przez W. X. Piotra GESZKĘ zakonu pustelników S. Augustyna S. Teologii Bakałarza, kaznodzieię Krakowskiego. w Krakowie w drukarni Akademickiëy 1766 in 8vo 569 stron.

§. Kazania przygodne X. Wawrzyńca RYDZEWSKIEGO Soc. Jesu. w Wilnie w drukarni J. K. Mei akademickiëy Soc. Jesu roku P. 1768 in 8vo 291 stron.

2.) Kazania świąteczne X. Wawrzyńca RY-

DZEWSKIEGO Soc. Jesu. w Wilnie wdrukarni J.K. Mei akademickiej Soc. Jesu roku P. 1768 in 8vo 398 *stron.*

- 3.) Kazania niedzielne X. Wawrzyńca Rydzewskiego S. J. edycja druga. w Wilnie w druk. król. i Rzpłtęy 1778 in 8vo 2 tomy 576 i 436 *stron.*

§. Theologia zakonna człowieka duchownego ucząca iak przez medytacyę i bogomyślność w zakonnych cnotach ćwiczenie się do miłey z Bogiem konwersacyi przyść, od X. Dan. BRYKNERA wydana i po trzeci raz przedrukowana. w Krakowie u Jakowskiego 1769 in 8vo 401 *stron.*

§. Chrzęścianin poczciwy człowiek albo przymiery obowiązkw życia chrześcijańskiego z obowiązkami życia obywatelskiego przez Xiędza Bellegarde po francuzku napisane, a przez iednego Xiędza S. P. przetłómaczone. w Warszawie u XX. Piłarów 1769 in 8vo 2 tomy, 411 i 421 *stron.* *Obok iest text francuzki.*

§. Droga do życia pobożnego przez świętego Franciszka Salezyusza Biskupa i Xiążęcia Genewęńskiego fundatora panien zakonnych nawiedzenia Nayswiętszey Panny francuzkim ięzykiem opisana a przez Jana Kazimierza DENHOFFA opata Mogilskiego (przetłómaczona) teraz zaś iuż piąty raz do druku podana. w Chełmnie R. P. 1769 in 8vo 519 *stron.*

§. Chr. Langhansa postylla dla dziatek to iest krótkie a proste wykłady ewangieliéy na niedziele i święta przez pytanie i odpowiedzi podane, teraz z niemieckiego ięzyka na polski przetłómaczone od X. Krzysztofa HABERKANTA kaznodziei zboru Dąbrowieńskiego. w Królewcu u Hartunga 1770 in 8vo 672 *stron.*

§. Kazania niedzielne X. Sebastjana LACHOWSKIEGO Societatis Jesu, kaznodzieię J. K. Mei. w Warszawie w drukarni Societatis Jesu 1770 in 8vo 2 tomy 744 i 646 *stron.*

Stanisław Potocki w przypiskach do pochwały J. Szymanowskiego takie dał zdanie: „Lachowski kaznodzieja dworski płynnie pisał i płynnie mówił, więcéy miał łatwości iak wymowy. Zyczyłbým widziéć przyiętą różność mowności od wymowy w naszym ięzyku.”

§. Cnota ufności w bogu iemu najmiłsza ludzicom każdego stanu, tak do osiągnięcia zbawienia iak do zniesienia którychżekolwiek nayprzykrzejszych dolegliwości i do otrzymania gruntownéy w życiu chrześciańskim szczęśliwości naypotrzebniejsza od W. X. Mikołaja du Sault zakonu towarzystwa Jezusowego w R. P. 1596 opisana a teraz na polski ięzyk przez Anielę OZIEMBŁOWSKĄ sędziankę ziemską Brzesko-Litewską przełożona. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzplity in Collegio Soc. Jesu R. P. 1770 in. 8vo 1189 *stron.*

§. X. Jeremiasza Drexeliusza uwagi o wieczności przez JX. M. Kazimierza STĘPŁOWSKIEGO pisma S. doktora i prof. z łacińskiego na polski ięzyk przełożone. w Krakowie w drukarni Seminarium biskupiego Akademickiego 1771 in 8vo 262 *stron.*

§. Męka zbawiciela naszego Chrystusa Jezusa w dziesięciu przedniejszych tajemnicach swoich postronem exhortami przez Wielebnego Xiędza Bourdaloue S. J. królewskiego w Francyi kaznodzieję teraz polskim ięzykiem z francuzkiego do czytania i zbawiennego rozważania powtórnie wydana przez X. Jerzego DEWINA tegoż zakonu kapłana. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzplitéy Coll. S. J. R. P. 1772 in 8vo 447 *stron.*

§. Kazania o męce pańskiéy X. Maksymiliana od Najswiętszéy Maryi Panny karmelity bosego z przydatkami niektórych przygodnych po śmierci iego powtórnie do druku podane. w Wilnie w drukarni J. K. Mci i Rzeczy-pospolitéy Schol. Piar. 1771 in 8vo 293 *stron.*

- 2.) Kazania na niedziele całego roku i święta ruchome dogmatyczno moralne przeciw kacerzom na przeciw wierze nauczającym i prawowiernym nie według wiary czyniącym X. Maksymiliana od Najświętszhey Maryi Panny karmelity bosgo po iego śmierci do druku podane. w Wilnie w drukarni król. i Rzeczypospolitey 1763 in 8vo 2. tomy 514 i 509 *stron.*

§. Kazania X. Gwilhelma KALINSKIEGO C. M. miane pod czas wielkiego Jubileuszu roku 1776 a z rozkazu JO. Xiążęcia Imsci Massalskiego Biskupa Wileńskiego wydrukowane. w Wilnie w drukarni królewskiey in 8vo 234 *stron.*

§. Posilek ranny w każdym momencie gotowy dla zgłodniałey grzeszników duszy kondymentem zbawienia aż do zupełnego nasycenia zaprawiony z różnych seraficzney miłości Boskiey aktów zebrany a z przydaniem różnego nabożeństwa roku tysiąc siedmset siedmdziesiąt szóstego przedrukowany. w Wilnie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey Xięży Scholarum Piarum in 8vo 422 *stron.*

§. Mowy za prawem Chrystusowym zawieraiące w sobie zebrane głównieysze dowody i fundamenta religii objawioney przeciwko dzisieyszym niewiernym przez X. Franciszka BOROWSKIEGO. w Wilnie w drukarni J. K. Mci akadem. Roku P. 1776 in 8vo 115 *stron.*

§. Kazania adwentowe y postne w kościele Warszawskim Xięży Scholarum Piarum przez X. Zygmunta LINOWSKIEGO kaznodzieię Scholarum Piarum miane. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum. 1776 in 8vo 2 tomy.

O Linowskim obacz niżej między historykami.

§. Kazania niedzielne X. Józefa PAZOWSKIEGO S. T. Doktora bibliotekarza akademii Wileńskiey. w Wilnie w drukarni królewskiey i Akademick. 1778 in 8vo. 2 tomy 496 i 530 *stron.*

§. Kazanie pogrzebne które przy pochowaniu ciała Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Pana Teodora z Jwanowic Koźmińskiego Woiewodzica Kaliskiego miał W. Imć X. Michał KOCIEŁKOWSKI kanonik koadiutor Archikatedralny Gnieźnieński proboszcz Swarzędzki w kościele parochialnym Swarzędzkim dnia 30. Kwietnia R. P. 1778. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy in 8vo 52 *stron.*

§. Zegarek czyscowy albo za dusze w czyscu cierpiące codzienne godzinki od iednéy pobożnością znacznéy pani złożony y używany, a po iéy śmierci dla wszystkich na śmierć pamiętnych, drukiem powtórzony za dozwoleńiem zwierzchności. Roku Pańskiego 1778. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy in 8vo 152 *stron.*

§. Kazania na niedziele całego roku X. Antoniego GLAZYNSKIEGO Societatis Jesu, w lat kilkanaście po śmierci iego dla każących i czytających pożytku we trzech tomikach wydane. w Nieświeżu w drukarni Xiążęcý 1779 in 8vo *Każdy tomik ma około 300 stron.*

§. Kazania dla przygody po większý części z francuzkich wybrane a przez X. Jana Kantego GŁADYSZA K. Ł. na oyczysty ięzyk przetłómaczone, w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzeczyplitéy Roku Pańskiego 1779 in 8vo 2 Tomy 226 i 208 *stron.*

§. Kazania pod czas czterdziesto-godziennego nabożeństwa od Zwierzchności — na podziękowanie bogu, że przy obrazie Józefa Świętego, w kollegiacie Kaliskiey uciekającym się ludziom do przyczyny iego, w każdych potrzebach miłościwie łaski i cuda wyświadcza, naznaczonogo, od niżéy wyrażonych kaznodzieiów w Kollegiacie wyżéy wyrażonéy powiedziane Roku 1774. mogące być przydatnemi w podobnych łask i cudów ogłoszeniu i po innych miejscach. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy R. P. 1779 in 4to 170 *stron.*

Kaznodzieie ci są: Jerzy TREDEL, Innocencyusz KŁOSSOWSKI, Idzi MACIKOWSKI, Arseniusz ŁUBIŃSKI, Benedykt ŁAPIŃSKI, Jan BRONIKOWSKI, Sta-

niśław GORZEWICZ, Franc. CHRZANOWSKI, GAZIŃSKI, Maurycy BOCHENSKI, LIPSKI, SMOLIŃSKI, RYCHLEWICZ KRUPCZYŃSKI.

§. Portret damy pocziwéy, rozsądnéy y prawdziwie chrześcijańskiéy przez X. Goussaulta konsyliarza parlamentu francuzkiego wydany. Dla dam polskich przez X. P. R. K. K. K. przetłómaczony R. P. 1779. w Krakowie w drukarni Seminar. Biskupiego Akademii, nakładem Fabiana Seb. Drelinkiewica biblio. J. K. M. 8vo. 191 *stron*.

§. Kazania ku religii prawdziwéy utwierdzeniu, naprawie obyczajów z przygody miane od X. Karóla ZULKIEWSKIEGO w towarzystwie Jezusowym. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitéy R. P. 1779 in 8vo 2 tomy 368 i 347 *stron*.

§. STAN. WITWICKIEGO Bisk. Łuck. i Brzesk. o szczęśliwości doczesnéy pisma w roku 1685 pod tytułem *Abrys szczęśliwości doczesnéy* wydane, a teraz prócz odmiany w tytule wiernie przedrukowane. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci 1779 in 8vo. 237 *stron*.

§. Listy papieża Klemensa XIV. Ganganellego, uwagi, mowy, kazania, panegiryk za dozwoleństwem zwierzchności. w Krakowie kosztem Ign. Grebla Bibliopolole J. K. Mci 1779 in 8vo. 2 tomy 386 i 354 *stron*.

§. O tłómaczeniach kazań X. Massylióna obacz w tomie I, k. 667.

§. Różga sprawiedliwości boskiéy okiem niezaspiającym nad grzesznikami czuiąca wszystkim każdego stanu y kondycyi ludziom starania o zbawienie swoje przykładającym do pilnéy uwagi w historyach y wielorakich naukach do dobrego zachęcających a od złego odwodzących które pod czas Jubileuszu kaznodzieiom, Katechistom, i spowiednikom dobrze się przysłużą przez X. Oława GOTTWALDA zakonu S. Pawła pierwszego pustelnika kapłana podana. w Kaliszu

w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy Roku Pańskiego 1779 — 1781 in 8vo Tomów 5. 210, 500, 535, 465 i 540 *stron.*

§. Szkoła niebieska któręý nauczyciele Jezus i Marya, różni niebianie, pismo Boże, doktorowie święci, rozum zdrowy, uczą nas żyć i umierać dobrze przez X. Alexandra PILECKIEGO Soc. Jesu otworzona r. 1753. w Warszawie w drukarni Nadwornęý JK. Mci 1780 in 8vo 368 *stron.*

§. Kazania na różne święta i po różnych mieýscach przez X. Jana Nepomóćena BĄKOWSKIEGO w towarzystwie Jezusowym miane. w Kaliszu w drukarni Króla i Rzeczypospolitéy roku 1780 in 8vo 2 tomy 349 i 309 *stron.*

§. Zbiór codziennego tygodniowego i rocznego nabożeństwa które iest bardzięý w używaniu dla wygody więrych Chrystusowych na dni i czasy swoje podzielony za pozwoleniem zwierzchności. w Warszawie w drukarni XX. Misyyonarzy roku 1780 in 8vo 662 *stron.*

§. Kazania postne w materyi o pokucie X. Teodora GRUBERA zakonu S. Pawła pierwszego pustelnika, natenczas kaznodziei ordynaryusza; teraz profesora teologii moralnéý, z pozwoleniem zwierzchności do druku podane 1780 w drukarni Jasnéý Góry Częstochowskiéý in 8vo 252 *stron.*

Tegoż samego Autora.

Kazania adwentowe w materyi o sądzie ostatnim tudzież na niektóre uroczystości w kościele świętym miane przez X. T. Grubera i t. d. w druk. Jasnéý Góry Częstochow. 1781 in 8vo 262 *stron.*

§. Zycie cuda y dzieie kanonizacyi S. Jana Kante-go kapłana świeckiego, w akademii Krakowskieý pisma bożego doktora y profesora uroczystym ósmiodniem w stolicy królestwa mieście Krakowie roku zbawienia naszego 1775 uwielbione przez X. M. Józefa Aloizego PUTANOWICZA pisma świętego doktora y profesora kanonika katedralnego Płockiego, kollegiaty W. W. S. S. Proboszcza, xiąg w dy-

eczeżyi Krakowskiéy Cenzora, za dozwołeniem zwierzchności duchownéy wiekopomnéy pamięci podane. 1780 w drukarni Akademii Krakowskiéy *in folio*. Cztery alfabetu i dwa arkusze.

§. Kazanie o miłości oyczyzny na rozpoczęciu trybunału G. W. X. L. dnia 1 Maia 1781 w Grodnie w kościele po-Jezuickim przez X. Michała KARPOWICZA miane. in 8vo 30 stron.

O Karpowiczu obacz niżej k. 588.

§. Kazania o tajemnicach męki zbawiciela zebrane przez X. Józefa Haberkorna de Habersfeld iednego z królewskiego szkół zebrania w Śląsku, doktora filoz. nauk wyzwol. a teraz z niemieckiego na oyczysty ięzyk przełożone przez X. Wawrzyńca DUNINA e S. J. y na dwa lata rozłożone. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey 1781 in 8vo Cztery Tomy z których drugi i trzeci zawierają kazania na niedziele całego roku, a czwarty na święta wszystkie. 242, 394, 391, i 371 stron.

§. Dworskie nabożeństwo które każdy nabożny oboiéy płci człowiek każdego czasu odprawiać może przez iednego kapłana dawniey S. Jesu do druku podane. w Kaliszu w drukarni Króla i Rzpólitéy 1781 in 8vo 186 stron.

§. Kazania o sakramencie małżeństwa w których są zebrane pobożne chrześcijańskie nauki, służące osobliwie dla tych, co dopiero zamyślają o stanie małżeńskim przez Xiędza Bernarda (*sic*) ZOŁĄDKIEWICZA zakonu S. O. Franciszka Wielkopolskiey Prowincyi Reformata kaznodzieię ordynaryusza. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzpólitéy roku 1781 — 1782 in 8vo 3 tomy 317, 322 i 265 stron.

§. Kazanie o zbytkach kraiovi naszemu szkodliwych na zaczęciu seymu walnego ordynaryinego dnia 30 Września roku 1782 w kollegiacie Warszawskiej przez J. X. Ignacego RACZYŃSKIEGO kanonika katedralnego Poznańskiego miane. w Warszawie drukarni Nadwornéy J. K. Mci in 8vo 36 stron.

§. Religia chrześcijańska dowiedziona przez uczynki przez P'Abbe Houtteville z francuzkiego. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1783 in 8vo 464 stron.

§. Zbiór kazań postnych nayprzewielebniejszego Imci Xiędza la Fitau sławnego Biskupa i kaznodziei francuzkiego, na oyczysty ięzyk przełożył X. N. GOŁECKI S. T. D. Proboszcz Stęszewski. w Kaliszu w drukarni IOX. Prymasa 1784 in 8vo 2 tomy 303 i 215 *stron.*

Tom drugi zawiera kazania na święta niektóre.

§. Rekollekcyę dla duchownych z rozkazu J. W. Imci Xiędza Antoniego Okęckiego Biskupa Poznańskiego i Warszawskiego, Kanclerza W. Kor. do druku podane. w Warszawie u Missyonarzy roku 1784 in 8vo 723 *stron.*

§. Amerykanki albo dowód religii chrześcijańskię przez światło przyrodzone od Pani de Beaumont napisany, a teraz na oyczysty ięzyk przełożony i do druku podany. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1784 i 1785 in 8vo 6. *tomów, każdy po 200 przeszło stron.*

§. Kazania niektóre świętne pogrzebne y missyjne przez X. Wawrzyńca WALKIEWICZA kanonika Łęczyckiego dziekana Gąbińskiego, plebana Kiernozkiego miane, a teraz do druku podane. Roku 1785 w Łowiczu w drukarni JO. Xcia Imci Prymasa in 8vo 2 tomy.

§. Na poświęcanie kościoła kazań dwoie iedno w sam dzień poświęcania miane w Chobienicach R. 1783 przez X. Józefa PŁOCHOWSKIEGO teraz z przydatkiem na końcu niektórych wiadomości kościelnych wydane. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci 1785 in 8vo 278 *stron.*

§. Skarb ukryty Tekla S. w dobrach J. J. WW. Kuczyńskich fundatorów klasztoru Krześlińskiego WW. OO. Bernardynów Prowincyi Małopolskię, w Woiewództwie Podlaskim, ziemi Drohickię, w szafunku nietylko bractwu w tymże kościele Krześlińskim w Roku 1782, wznieconemu, ale całemu światu dla zasług swych wielkich przed Bogiem doświadczona patronka którę życie cuda i nabożeństwo z niektórymi przydatkami, na prozbę wielu nabożnych do tężę patronki tu krótko zebrane, i za dozwoleńm zwierz-

chności w Roku 1784 do druku podane. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitej XX. Scholarum Piarum 8vo. *Zycie i modlitwy do S. Tekli zajmują 5½ arkusza; od 1 zaś do 73 strony różne są modlitwy.*

W dedykacyi do Kuczyńskich podpisał się X. Leonard ELBINSKI Bernardyn Prowincyi Małopolskiej definitor aktualny oraz tegoż konwentu Prezydent.

§. Cosmo — theologiczne uwagi o nayważniejszych cudach boskich i prawdach które się w państwie natury i łaski naydują przez Jana Walpurger, przetłómaczone na polski język. w Wilnie w drukarni J. K. Mci 1785 in 8vo 324 stron.

§. Mędrek w prawdziwej postaci swojej na publiczny widok wystawiony czyli opisanie mądrości fałszywej. w Sandomierzu 1786 in 8vo 162 stron.

§. O nabożeństwie do najsświętszego serca Jezusowego kazania X. Józefa PŁOCHOCKIEGO. w Warszawie w drukarni nadwornej J. K. Mci 1787 in 8vo 613 stron.

Tegoż autora następujące są kazania:

Na niedziele i święta iako też w osobnych niektórych okolicznościach kazania W. X. Józefa PŁOCHOCKIEGO pozostałe (*zapewne więc kapłan ten umarł około 1787 roku*). w Warszawie w drukarni Nadw. J. K. Mci 1788 — 1791 in 3 tomy, 420, 421 i 437 stron.

§. Nocy Klemensa XIV z języka niemieckiego na polskie tłómaczone przez X. S. od R. Kar. Bo. T. P. oryginał włoski. w Krakowie u Grebla 1788 in 8vo 302 stron.

§. Głos prawdy wołający przeciwko dzisiejszym libertynom w rzeczach religii przez Margrabiego Carraccioli w języku francuzkim wydany a przez X. Piotra KONITZERA na polski język przełożony. w Kaliszu w drukarni J. O. X. Prymasa 1790 in 8vo 260 stron.

§. Historya o początku i końcu świata z pisma i różnych rewelacyi wzięta przez Jacka WIĘCKO-

WSKIEGO Burgrabiego Grodzkiego Liwskiego. w Krakowie d. 22. Grudnia 1791 do druku podana. in 8vo 34 *stron.*

§. Obowiązki osób stanu duchownego, Część I, wstęp do kapłaństwa czyli nauki duchowne dla gotujących się do święceń i sposobiących się do kapłaństwa, zebrane z pisma Bożego z dzieł Ojców świętych, z wyroków koncyliów i papieżów, zdań sławnych teologów i autorów kościelnych przez X. F. H. Sewo a Dyrektora Seminarium Remeńskiego po francuzku napisane a przez X. P. GNIEWCZYNSKIEGO K. S. K. Ł. na język polski przełożone. w Łowiczu w drukarni JO. X. Prymasa 1793 in 8vo tom I, 585 *stron.*

Tom II, *tamże* 1793, zawierający 493 *stron* ma tytuł:

Rekollekcyę dla kapłanów zebrane i ułożone z dzieł ojców SS. którzy w materyach tyczących najistotniejszych obowiązków kapłańskich najjaśniej i najgruntowniej pisali.

Trzeci i czwarty *tamże* 1795 roku, 582 i 545 *stron*, lecz ostatni tom ma takowy tytuł:

Drugie rekollekcyę dla kapłanów, o szczególnych występkach których się powinni strzedz i cnotach w których się powinni doskonalić kapłan i inni duchowni.

§. List pasterski Elieona Biskupa Tulońskiego do wiernych swych dycezyanów w roku 1790 pisany, przez X. Michała SOŁTYKA Ref. W. K. D. K. krakowskiego wyłożony, z notami wykładem prawideł rządu kościoła katolickiego tudzież stosownemi do listu politycznemi uwagami pomnożony pracą i kosztem tłómacza. w Krakowie w drukarni szkoły głównej 1795 in 8vo 238 *stron.*

§. Mowy parafialne w kościele S. Jędrzeja miane w Warszawie, dla wygody nie mogącym być na kazaniu w domu do przeczytania ofiarowane przez X. Tomasza GROZICKIEGO proboszcza tegoż kościoła. w Warszawie w drukarni po-Jezuickiej Roku 1795 in 4to 4 tomy 444, 364, 456, i 442 *stron.*

§. Woyna duchowna albo nauka do doskonałego zwycięztwa samego siebie prowadząca przez Wieleb. Oycę Wawrzyńca Scupuli kleryka regularnego wydana, na różne po tém ięzyki przełożona a teraz w polskim ięzyku przedrukowana. w Przemyśle u Anny Matyaszewskiéy uprzywileiowaney Typografki 1797 in 8vo. 360 *stron*.

§. Kazania na nabożeństwie rozważania męki Jezusa Chrystusa w czasie postu mówione r. 1806 w kościele Katedralnym Warszawskim. w Warszawie 8vo. 4 *kart* i 104 *stron*.

Autorem tych kazań iest X. Xawery SZANIAWSKI dziś professor w szkole prawa i kanonik katedralny Warszawski.

§. Kazania i inne dzieła J. X. Michała Franciszka KARPOWICZA Biskupa Wigierskiego, edycya nowa i zupełna, za pozwoleniem zwierzchności. w Warszawie w drukarni Xięży Piarów 1807 — 1808, in 8vo 2 tomy. Tom I *zawierający* kazania postne 331 *stron*; Tom drugi kazania na niedziele 375 *stron*.

Kazania Karpowicza liczą u nas do najlepszych pism tego rodzaju.

§. Książka do nabożeństwa dla katolickich chrześcian przez X. J. A. Schneydera kanonika i spowiednika króla Jegomości Saskiego, z niemieckiego na ięzyk polski przełożona. w Wrocławiu u Wil. Bog. Korna 1811 in 8vo 285 *stron*.

ROZDZIAŁ OSMY.

Filologią czyli nauką starożytności w ogóle i szczególe, tudzież języków tak dawnych iako też nowych.

Nie chcąc zbytecznie podziałów rozdrabiać, a mając zamiar utworzyć przynajmniędy rubrykę, pod którąby dzieła rozmaite dotąd nie wymienione podciągnąć można, użyłem wyrazu *filologii* w znaczeniu rozleglejszem niż go zazwyczaj brać się powinno. Wiadomość bowiem nowszych języków do filologii w ścisłym znaczeniu nie należy.

Języki starożytne i w ogólności literatura klassyczna, kwitnęła u nas prawdziwie w wieku szesnastym, i ona to, iak się już wyżej powiedziało, nie mało przyłożyła się do ukształcenia i rozszerzenia dobrego smaku. Wszyscy nasi wzorowi pisarze, spoufaleri byli nie tylko z klassyczną łaciną ale też biegli i w języku greckim, owym obfitym w rozliczne płody źródle. Dowodem tego Górnicki, Kochanowscy, Skarga, Zamoyski, Petrycy, Wuięk, Symonowicz, Orzechowski, Grochowski, Biało-brzeski, Klonowicz i wielu innych. Dogodna byłaby tutaj pora aby wystawić różnicę wpływu z nauki starożytnych języków od nauki języków nowych, na rozwinięcie władz duszy, rozprzestrzenienie widoków, na ukształcenie gustu i rozumu, gdyby granice pisma niniejszego nie były na przeszkodzie. W wieku siedmnastym i aż do połowy ośmnastego straciła u nas cenę literatura starożytna, i

w ustroniach klasztornych martwym tylko była co do liter i słów, ale nie co do ducha swego, przedmiotem naukowym. Język zaś grecki w końcu usunięty zupełnie; i tylko sposobiący się na teologów w kolegiach Jezuickich i Bazylikańskich przykładali się do niego. Uniwersytet Wileński przy nader dzielnej pomocy światłego swego kuratora J. O. X. Adama Czartoryskiego, który własnym nakładem wyznaczył nagrody pieniężne dla młodzi szczególnie się przykładających do literatury greckiej i łacińskiej, czynnie zatrudnia się dźwignieniem języków starożytnych. Dzisiejsza dyrektorya edukacji publicznej Xięstwa Warszawskiego, w planie dla szkół departamentowych przepisany, literaturze starożytnej znakomite naznaczać miejsce, orzeźwiła w tej krainie ostygłego od niejakiego czasu ducha ku owym wzorom pierwotnym.

Co do tłumaczeń autorów klassycznych, znajdzie czytelnik o nich wzmiankę w rozdziałach podług treści onychże. Względem rozmaitych edycji pisarzy rzymskich, tak za granicą iako też w kraju, obacz dodatek Jana Albrandego przy jego nowej edycji historii rzymskiej 1806 roku w drugim tomie. — W rozdziale pisarzy o języku polskim (w tomie I. k: 192) wspomniało się wiele dzieł tutaj także należących, których przeto nie powtarzamy i do wyliczenia innych przystępujemy.

§. Janocki w piśmie *Literarum in Polonia propagatores* k. 18. mówi, (opierając się na świadectwie Czerniewskiego w dziele *Palaestra polonica*), że Teofil BALIŃSKI za Jana Al-

berta słynący, pierwszy w Polsce uczył języka greckiego. Zdaie się iednak iż daleko wcześniéy musiano u nas uczyć tego języka, a przynajmniéy w akademii krakowskiéy, która w roku 1400 co do wszystkich czterech akademicznych wydziałów urządzoną i przez Papieża potwierdzoną została.

§. JAN ZAMOYSKI Hetman W. Kor. Starosta i Generał krakowski, mąż nieśmiertelnéy w dziejach kraiowych sławy, żyjący od 1541 do 1605, iest także iako pisarz o starożytnościach rzymskich znany całemu światu uczo-nemu (t). Nayglównieysze Zamoyskiego pismo tutaj właściwie należące, iest:

- 1.) *De Senatu Romano libri duo. Venetiis* 1563 in 8vo. Przedrukowane w Sztrasburgu 1608 in 8vo. Jako też w Grewiusza skarbcu starożytności rzymskich w tomie pierwszym.

Cudzoziemcy zazdroszczący Zamoyskiemu czyli też kraiowi polskiemu, tak rozmaitego rodzaju sławy, na mniemanych i prawdziwie uroionych dowodach, chcieli autorem tego pisma i z rzeczy i z wykładu tak bardzo zaleconego, mianować Karóla Sygoniusza nie-

-
- (t) Nie śmiem powtarzać szczegółów życia i zasług Wielkiego Zamoyskiego, bo któremuż Polakowi nie iest mąż ten znany? W każdym prawie dziele podaiącém wiadomość o sławnych mężach, iest mowa i o naszym Zamoyskim. Z kraiowych zaś pisarzów obacz Symona Szymonowicza i Adama Bursyusza pisma. Okolskiego i Niesieckiego herbarze i tamże przytoczone świadectwa. Starowolskiego *in bel-lator. Sarmatiae* N. 120. Tegoż *Clari oratores Sarmatiae* p. 88 *editionis Miclerianae*. Tegoż *Hecatont.* N. XIX. Franc. Bohomolca życie Jana Zamoyskiego, przedrukowane u Tad. Mostowskiego w zbiorze pisarzów polskich. Stanisława Stasica uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego (ob. wyżej k. 94). Z pomiędzy mnóstwa cudzoziemców ob. Morerego *Dictionnaire historique*, iako też *Nouveau dictionnaire histor. par Chaudon et Delandine à Lyon* 1804 gdzie w krótkości lecz wiele i dobrze powiedział autor o Zamoyskim.

gdyś nauczyciela Zamoyskiego, lecz bezskuteczném iest to usiłowanie. Zawstydził lżycielów Starowolski w piśmie *Declamatio contra obtrectatores Poloniae*, a za dni naszych Jan Bantkie w rozprawie *Obrona Jana Zamoyskiego*, czytanej przy otwarciu nowego kursu szkoły prawa i administracyi (u).

Inne pisma Jana Zamoyskiego, są:

2.) *De perfecto senatore syntagma.*

Tak przytacza Starowolski *in Hecat.* Nro XIX. i *Jöcher im Gelehrtenlexicon.*

3.) *Opus legum et institutorum academiae Patavinae.*

Starowolski który to dzieło *in Hecatont.* przytacza, dodaje, iż zbiór praw dawniejszy, nieporządkny i zaniedbany, sam Zamoyski, zapewne w ten czas gdy piastował dostojność rektorską akademii Padewskiej, na nowo roztrząsał i porządknie ułożył.

4.) *Oratio qua Henricum Valesium Regem renutiavit Pasisiis. impressa Romae 1574.*

5.) *Pacificationis inter domum austriacam ac regem Poloniae et ordines regni tractatae scripta aliquot 1590 in 4to iak przytacza Niesiecki w Herb. IV. 667.*

6.) *De transitu Tartarorum per Pocutiam anni MDXCIII epistola ad Jll. et Rdis. D. Cynthium. S.R. E. tit. S. Georgii Cardinalem Aldobrandinum ab Jll. Dno Joan. de Zamoscio R. P. Supremo Cancell. et exercituum Generali missa. Crac. in officina Lazari 1594 in 4to 2½ arkusza (Jest w bibliotece liceum Warszawskiego in miscellan. tom. XVI.)*

(u) Drukowana ta rozprawa w piśmie pod tytułem: *Otwarcie szkoły nauk prawa i administracyi w Warszawie d. 1. Października 1811 w Drukarni Rządowej in 8vo od k. 16 -- 52.*

List ten ogłoszony drukiem przez Macieja Kłodzińskiego kanonika Krak. i t. d. który go kardynałowi Jerzemu Xciu Radziwiłowi przypisał.

7.) *Logica Stoica* przytacza Starowski in *Hecat.*

Zapewne toż samo pismo wymienia Jecher in *Gelehrtenlexicon* (który artykuł o Zamoyskim wziął ze Starowskiego i Teissiera *Eloges des Savans*), nazywając je *Dialectica chrysippea*.

8.) *Testamentum Joannis Zamoyscii. Moguntiae* 1606 iak pisze Niesiecki l. c.

Różne listy Zamoyskiego drukowane są w różnych autorach, iako to: u Nakielskiego in *Miechovia* p. 986; u Ant. Possevina in *Moschovia et republica Moscovitica* Lugd. 1630; u Ant. Mureta między jego listami Nró 79. 82. In *epistolis Turcicis Nicolai Reusneri, impressis* 1598. iak przytacza Niesiecki l. c. Niektóre przedrukowane są przy wspomnionéy wyżéy obrobie przez Jana Bantkiego.

§ *STANISLAI GRZEPSII de multiplici siclo et talento hebraico. Item, de mensuris hebraicis, tam aridorum quam liquidorum. His praemissa est epitome, de ponderibus et mensuris, quae apud profanos leguntur auctores, ex Budaeo potissimum desumpta. Invenies hic multa hactenus nostri saeculi hominibus incognita. Antverpiae ex offic. Christoph. Plantini 1568 in 8vo* 10 arkuszy.

O Grzebskim obacz wyżéy k. 308. Dzieło zaś to opisane przez Janockiego (*Nachr. v. rar. Büchern.* V, 213), niepospolitą ma okazywać znajomość starożytności klassycznej. Tomasz Ireniusz czyli raczéy pod tém imieniem ukryty Tomasz Teodor Kruzyusz, przywieszując wielką wartość do dzieła tego, przedrukował

ie *in Fasciculo secundo opusculorum quae ad historiam et Philologiam sacram spectant*, pod 5. numerem. Sołtykowicz pisze o tém dziele (na k. 288. gdzie w tytule dodany także wyraz *et de anno*), że do zrozumienia pism historycznych i innych starożytnych, iako też oddzielnie do chronologii, wielce iest użyteczne. W niém greckie i rzymskie miary, wagi i monety, z hebrajskimi są porównywane i wiadomości o naszych krajowych monetach, wagach i miarach dawnych, nie mało znajduie się przywiedzionych.

Drugie tu ieszcze należy Grzebskiego pismo.

Duo poemata Gregorii Nazianzeni Theologi; alterum de virtute hominis, alterum de vitae itineribus et vanitate rerum hujus saeculi Scholiis explicata per M. Stanislaum Grepsium acad. Cracov. Professore. Cracoviae Lazarus Andreae excudebat 1561 in 8vo 4 $\frac{1}{2}$ arkusza.

Janocki opisuie to dzieło (*in Nachr. v. rar. Büchern. V. 212.*) i mówi że w dedykacyi do Kardynała Hozyusza wydawca nazywa ie pierwszą robotą. Text grecki bez tłumaczenia wydrukowany, a w przypisach czyli objaśnieniach (które iak się zdaie po grecku są napisane), nie okazał ieszcze Grzebski owę biegłości w literaturze greckiej, która mu późniéj tyle zjednała sławy.

§. ANDR. PATRICII NIDECICI (sic!) *notae in duas M. Tulii Ciceronis orationes (pro Q. Ligario et pro Rege Dejotaro) ad Joan. Zamoscium Regni Cancell. Cracov. in offic. Lazari 1583 in 4to.*

Ej. notae in duas M. T. orationes pro C. Rabirio et pro M. Marcello ad Pet. Miscovium. Epis. Cracov. ib. eod. a. in 4to 110 stron. Na półarkuszu załączone

są także przypiski Fulwiusza Ursyna do tychże mów. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego).

JĘDRZEJ PATRYCY NIDECKI, Proboszcz Warszawski, Archidyakon Wileński, a następnie Biskup Inflantski, od Króla Stefana wielce poważany, umarł 1593 iak pisze Niesiecki w Herb. III. 348, lubo Starowolski (*in Hecatont.* Nro XI.) rok śmierci w 1583 naznacza. Jest Nidecki nadto autorem następujących ksiąg wymienionych u tychże pisarzów.

2.) *Liber fragmentorum Ciceronis*, które miał wydać w czasie pobytu na naukach w Padwie.

3.) *De ecclesia vera vel falsa libri V.* Cracov. typis Lazari. 1585 in fol.

4. *Liber parallelorum ecclesiae orthodoxae cum synagoga haeticorum.*

5.) *Gratulationes ad Stephanum regem post devictum ter Moschum nomine cleri Varsaviensis.*

§. *Analecta lapidum vetustorum et aliarum in Dacia antiquitatum collegit et edidit Steph. ZAMOYSKI.* Pataviae 1593 in 8vo.

Dzieło to przedrukował Wolfg. Lazius w swoich *Commentarii de republica romana* 1598 roku, iak świadczy Jecher im *Gelehrtenlexikon*. Nie jest nam znany żkąd inąd ten Stefan Zamoycki.

§. *Marci Tullii Ciceronis orationes: pro lege Manilia, pro S. Roscio; Catilinariae quatuor; antequam iret in exilium; post reditum in senatu; nona philippica; pro Marco Marcello. Adami ROMERII Steticensis, praepositi S. Nicolai Crac. Commentariis illustratae. Cum gratia et privilegio S. R. M. Cracoviae in officina Nicolai Lobii Anno 1610 in 8vo* Prawie dwa alfabety.

Janocki (*Nachr. v. raren poln. Büchern* II, 105.) wielce wychwala zalety dzieła tego.

§. GRZEGORZA KNAPSKIEGO słownik pol-

sko-łacińsko-grecki, iako też zbiór przysłów polskich z tłómaczeniem łacińskiem i greckiem, iak bardzo były i są od cudzoziemców nawet szacowane, wspomniałem w tomie I. k. 217 i następny.

§. ZYGMUNT LAUXMIN herbu Dąbrowa, pochodzący z familii Żmudzkiey, a żyjący za Zygmunta III. i później, był Jezuitą, doktorem teologii i rządził kolegią w Połocku, w Płocku i w Krozach (na Żmudzi). Są zaś w druku jego (iak pisze Niesiecki w Herb. III, 52) następujące pisma:

- 1.) *Grammatica graeca.*
- 2.) *Ars oratoria.*
- 3.) *Controversiae de fide.*

§. ALBERT BOBOWSKI rodem ze Lwowa żyjący około 1650 roku, w młodości schwytny od Tatarów i przedany Turkom, wychowany był w Seraiu w religii mahometańskiej i przybrał nazwisko ALI-BEK czyli HALI-BEIG pod którem powszechnie iest znany. Umiał ón siedemnaście języków, a między temi francuzki, angielski i niemiecki tak dobrze iak oczysty. Znaomość ta języków, zjednała mu godność pierwszego tłómacza na dworze W. Sultana. Bobowski wyznawał religią mahometańską ale tylko z przymusu; zamysłał przeto o powrocie na łono kościoła chrześcijańskiego i o wyjeździe do Anglii, lecz śmierć w roku 1675 zamysł ten jego zniweczyła (w).

(w) O życiu i pracach piśmieniych Bobowskiego obacz Beela *Dictitionaire histor.* pod wyrazem Hali-Beigh, gdzie wytknięte są mylne nazywania Bobowskiego po łacinie *Bohonius*, *Bozonius*, *Robovius*. — J. K. *ABELUNGA Fortsetzung u. Ergänzungen zu Jöchers Gelehrtenlexicon Leipzig 1784* pod wyrazem *Ali - B e c.* — *Diction. histor. par Chaudon et*

Pismo Bobowskiego *De Turcarum liturgia, peregrinatione Meccana, circumcisione, aegrotorum visitatione etc.* wydrukowane jest w dziele którego tytuł: *Itinera mundi sic dicta nempe Cosmographia autore Abrah. Peritsol cum versione et notis Th. Hydae. Oxonii impensis H. Bonwik bibliop. Londin. 1691 in 4to.* Wydawca otrzymał terozprawy Bobowskiego od D. Tom. Smitha bawiącego się w Konstantynopolu i na którego żądanie nasz rodak je napisał. (Obacz *Acta eruditorum. Lipsiae 1691 Mensis Maji p. 226*).

Rykot do swojego opisania państwa tureckiego, znaczną część wiadomości otrzymał od naszego Bobowskiego, iak się doczytać można in *Actis eruditorum l. c.* i w Beela Dykcyonarzu historycznym.

Adelung w przytoczoném miejscu następujące wylicza Bobowskiego dzieła:

- 1.) Tureckie tłómaczenie Komeniusza dzieła *Janua linguarum*. Rękopism znajdujący się w (królewskiej) bibliotece Paryzkiej.
- 2.) Rozmowy turecko-francuzkie (Rękopism tamże).
- 3.) *Tureckie tłómaczenie całej biblij* na żądanie D. Lewina *Warnera* przez Bobowskiego uskutecznione i do Leydy na wydrukowanie posłane, lecz dotąd znajduje się w rękopiśmie w tamtejszłej bibliotece. — Sądziłi niektórzy iż przekład turecki nowego testamentu wydane go przez Seamana w Oxfordzie 1666 roku, jest dziełem Bobowskiego, lecz zaprzecza temu, podług świadectwa Adelunga, Baumgarten in *Hallische Bibl. V. 472*.
- 4.) Gramatyka i słownik turecki.

Delandine 1804 pod wyrazem *Hali-Beg*. — *Niesiecki* i w swym herbarzu mówi o Bobowskich, lecz tego Alberta nie wspomina wcale.

- 5.) Tureckie tłumaczenie angielskiego katechizmu, na żądanie D. Basira napisane.
- 6.) Nazywają Bobowskiego tłumaczem na język turecki dzieła Grocyusza *de veritate religionis Christian.* Ob. Baumgartena *Nachr. v. merkwürd. Buch.* III. 295.

§. STANISŁAW KOBIERZYCKI za Władysława IV. i Jana Kazimierza żyjący, podczaszy kaliski, później posłował do Belgium, potem był kasztelanem Gdańskim, nakoniec Woiewodą Pomorskim, autorem iest dzieła: *De luxu Romanorum commentarius. Lovanii* 1628 et 1655. Przedrukowane także w Grewiusza skarbcu starożytności rzymskich w tomie VIII.

Pismo to zalecone iest z nader pięknego rzeczy wykładu wyborną łaciną. Niesiecki w Herb. II, 546. mówi wprawdzie o Stan. Kobierzyckiego historyi Władysława IV. (o której obacz między historykami polskimi) lecz tego dzieła nie przytacza.

§. JANA JONSTONA Wielkopolanina dzieło o dniach świątecznych u żydów i greków wydane 1660 roku. Obacz wyżey k. 399 Nro 19. Należy tu także tegoż autora dzieło przytoczone pod Nro 13 między iego pismami.

§. Grammatica polono-italica abo sposób łączny nauczenia się włoskiego języka krótko gruntownie choćby też i bez dyrekciey nauczyciela ku pożytkowi narodu polskiego z różnych przednieyszych grammatyków z pilnością wygotowany — autor A d a m STYLLA. nakładem i kosztem autora. w Krakowie w drukarni Wojciec. Goreckiego JKM. i Akademii sławnéy typ. roku 1675 in 8vo.

Posiada W. Jan Hr. Suchodolski Szef wydziału wojennego.

§. *Thesaurus linguarum orientatium, Turcicae, Arabicae, Persicae, praecipuas earum opes a Turcis peculiariter usurpatas continens nimirum lexicon TURCICO-ARABICO-PERSICUM, non solum vocum tam simplicium quam conjunctarum copia maxima refferum, sed etiam innumeris phrasibus locupletatum, quarum quae Turcis usitatae aut communis usus sunt, Latine, Germanice, Italice, Gallice, Polonice, quae non adeo vulgares in libris tamen et literis non infrequentes, Latine et Italice, quae porro rarius in usum veniunt, nec nisi in libris profundioris doctrinae inveniuntur, Latine tantum explicantur, et grammaticam Turcicam cum adjectis ad singula ejus capita praeceptis grammaticis Arabicae et Persicae linguae opus interpretibus praecipue, aliisque earundem linguarum studiosis ad intelligendum omne genus literarum librorumque apprime utile ac necessarium doctis quidem in compendium laboris, Tyronibus vero in manuductionem ad illas linguas concinnatum, ac non tantum ex usu, sed ex probatissimis quibusque orientis authoribus collectum et in lucem editum, ope et typis et sumptibus FRANCISCI a Mesgnien MENINSKI SS. Sep. Equitis Hierosolimytae Sac. Caes. Majest. Consiliarii, ac linguarum orientalium interpretis primarii. Cum gratia et privilegio Sacrae Caesareae Majestatis. Viennae Austriae 1680 in folio Dedykacyi i przedmowy 4 $\frac{1}{2}$ arkusza, dzieło zaś same zawiera 6080 kolumn (3040 stron) czyli 16 alfabetów i 17 arkuszy, które w oprawie dzielą na dwa grube lub na cztery tomy.*

Grammatyka turecka do tegoż dzieła należąca, składa tomik osobny in fol.

Gdy w roku 1683 Turcy oblegali Wiedeń, przy wszczętym w wielu domach pożarze, zgórzał i ten Menińskiego słownik w znaczney części; a ponieważ dla swéy doskonałości bardzo jest od oryentalistów poszukiwany, płacą przeto za niego po 100 do 150 dukatów. Znaydu-

ie się u W. Lindego Rektora Liceum Warszawskiego.

Do tego słownika wyszło tegoż autora uzupełnienie, pod tytułem:

Complementum thesauri linguarum orientalium sive onomasticon etc. Viennae 1687 in fol.

Dzieło to Menińskiego do bibliografii polskiéy należy, iuż to dla tego że obok innych ięzyków zawiera także i wykład w ięzyku polskim, iuż to ztąd że autor z rodu polskiego pochodził. Nie znajduię nigdzie wiadomości o życiu Menińskiego, lecz że się nazywał Lotaryńczykiem (iak widać z tytułu iego gramatyki ięzyka polskiego, o któręy wspomnieliśmy w tomie I. k. 208), wnoszę przeto że z rodziców polskich w Lotaryngii przyszedł na świat, zachowuiąc zawsze przywiązanie do oyczystego ięzyka, o którego wydoskonalenie i u powszechnienie starał się.

Dla rzadkości exemplarzów słownika Menińskiego, przedrukowano go pod tytułem:

Franc. a Mesgnien Meninski Lexicon Arabico-Persico - Turcicum etc. Viennae ap. Schaumburg et Schallbacher 1780 — 1801 in fol. 4 tomy (600 zł. w handlu księgarskim).

Lecz wydanie to mniéy iest szacowane od pierwszego, między innemi i dla tego iż nie tylko polski ięzyk ale i inne nowe iako to francuzki i t. d. są opuszczone.

Grammatyka turecka przedrukowana dwa razy pod tytułem *Institutiones linguae Turcicae. Viennae ap. Camesina 1756 in 4to. 2 tomy; iako też w Lipsku u Barta 1756 in fol.*

§. Nowy wielki dykcyonarz Imci X. Daneta opata; francuzki łaciński y polski obfituiący w najlepsze sposoby mówienia z obserwacyami krytyki y

grammatyki w każdym z tych trzech języków wydany. w Warszawie w drukarni JKMc i Rzpltey kolegium WW. XX. Scholarum Piarum roku Pańskiego 1743 — 1745 in folio 2 tomy 569 i 598 stron.

Tenże tytuł w języku francuzkim iest także na osobnéy karcie.

Słownik ten z francuzkiego języka na łaciński z dodaniem tłumaczenia polskiego przez Dymitra KOLE, zastąpiony został przez lepszy Abrahama TROCA (o którym mówiliśmy w tomie I. k. 219). Dymitr Kola Warszawianin rodem, Piar, żył od 1699 do 1766. wydał nadto różne panegiryki przy wydarzonych okolicznościach, w polskim i łacińskim języku, iako też wiele kazań i niektóre pisma ascetyczne, wszystkie wyliczone u Bielskiego *in vitis Piar.* p. 70.

§. *Institutiones linguae graecae autore Alex. HULEWICZ. Lugd. Batavor. 1746 in 4to.*

Przytacza Stefazyusz w przedmowie do grammatyki greckiey wydanej w Warszawie 1814 roku.

§. W dziele Benedykta CHMIELEWSKIEGO pod tytułem Ateny (obacz niżej między historią powszechną), wiele się znajduje rzeczy do objaśnienia starożytności należących.

§. Zwyczaje starożytnych Rzymian tak w sprawomiu Rzeczypospolitéy iako też w potocznych sprawach i w obrządkach bałwochwalskich używane. w Wilnie w drukarni Schol. Piar. 1762 in 8vo 99 stron.

W dedykacyi podpisał się autor początkowemi literami X. B. M. S. S. P.

§. Grammatyka francuzka y polska albo sposób nayskuteczniejszy, do nauczzenia się tak Polakowi

francuzkiego iako też francuzowi polskiego ięzyka, dla wygody uczących się, po czwarte do druku podana. w Warszawie w drukarni JK Mci i Rzpltey u XX. Scholarum Piarum R. P. 1763 in 8vo 281 stron.

Do polskiego ięzyka nie ma tu żadnych prawideł, a tytuł ściągą się chyba na to, że francuz uczący się rozmów tu przyłączonych, nabędzie tym sposobem zności polszczyzny.

§. *Grammatica germanica ex Gottschedianis libris collecta in usum Polonae juventutis. Varsaviae impensis Michaelis Gröl 1765 in 8vo 207 stron.*

W których są zaięte rozmowy i powieści z tłumaczeniem obok łacińskiem i niemieckiem i inne wypisy w niemieckim ięzyku.

§. Grammatyka niemiecka podług reguł J. K. Gottscheda sławnego Akademii Lipskiej profesora y Rektora dla Jch Mciow kawalerów Collegii nobilium Warszawskiego Scholarum Piarum zebrana. Przydane są rozmowy potoczne y fabuły G. E. Lessynga tudzież listy C. F. Gellerta. w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzeczypospolitęy u XX. Scholarum piarum 1766 in 8vo 336 stron z rozmowami i powieściami.

Grammatyka ta iako w szkołach polskich przez czas długi używana, przedrukowana była wiele razy w różnych miastach z dodatkiem nowych rozmów i powieści.

§. Grammatyka francuzka dla poczynających się uczyć ięzyka francuzkiego w szkołach Soc. Jesu. w Warszawie w drukarni J.K. M. y Rzeczypospolitey w collegium Societ. Jesu roku 1766 in 8vo 156. stron.

§. *Nouvelle methode pour apprendre aisement la langue latine etc.* i z polskim tytułem:

Nowy sposób uczenia łatwego ięzyka łacińskiego ofiarowany rycerskiej szkole Jch Mciow Panów Kadetów J.K. Mci i Rzeczypospolitey, w Warszawie w dru-

karni JK. Mci y Rzeczypospolitęy korpusu Kadetów Mitzlerowskiey, nakładem towarzystwa literatów w Polsce ustanowionego 1768 in 8vo 227 stron.

Cały ten nowy sposób tej grammatyki w tym zależy, iż dla francuzów napisana i na polski język przełożona, w obu językach, (z iedney strony po francuzku a z drugiey po polsku) wszystkie prawidła, przykłady, koniugacye it. d. są wyłożone. Autor podpisany w dedykacyi Franciszek FOOKOWITZ.

§. Życie prywatne Rzymian z francuzkiego P. d'Arnay przełożone (przez X. Łuk. SOKOŁOWSKIEGO). w Warszawie u Grela 1768 in 8vo (Obacz w tomie I. k. 466.)

§. *Pantheum mithicum* (sic!) albo baieczna bogów historia w téy zebranych wiadomości starożytnych książce krótko i iaśnie zawarta z łacińskiego (Franciszka POMEIA) na polski język przez X. Piusa WOYNĘ Soc. Jesu na rozkaz Xcia Imci Adama Czartoryskiego dla korpusu kadetów JK. Mci przełożona, z przedmową Wawrzyńca Mitzlera de Kolof. w Warszawie nakładem towarzystwa literatów w Polsce ustanowionego 1768 in 8. 368 stron z wielu kopersztynchami pięknemi.

Dzielko do obeznaymienia się z mitologią bardzo stosowne.

§. Dykcyonarz mitologiczny dla użycia szkół ułożony przez Dominika SZYBIŃSKIEGO S. P. w Warszawie 1772 in 8vo.

§. O obyczaiach i zwyczaiach ludu Rzymskiego. w Chełmnie staraniem y nakładem Jana Aug. Posera bibilopoli Warszaw. 1770 in 8vo 2 tomy 402 i 314 stron.

W cenzurze dozwalaiacéy druku tego pisma, powiedziano że iest tłómaczeniem z francuzkiego.

§. Mały dykcyonarz Polski i francuzki wydany

przez Imci Pana Józefa Uszaka KULIKOWSKIEGO, poprawiony i przedrukowany w Poznaniu w drukarni JK. Mci Societatis Jesu y w Warszawie u Michała Grela JK. Mci kommissarza i Bibliopoli pod znakiem poetów 1773 in 8vo. 292 stron, a 55 słowniczka ieograficznego.

Jest to prosty wokabularz.

§. Snadna, gruntowna, obszerna grammatyka francuzka z P. Restaut i innych uczonych francuzkich pisarzów zebrana, dla polskięy, oboięy płci uczących i uczących się przez Stan. Nałęczą MOSZCZENSKIEGO Szlachcica polskiego. w Gdańsku nakładem Jobsta Herm. Floercke 1774 in 8vo *Prócz przedmowy w polskim i francuzkim ięzyku* 763 stron.

Co do niektórych tylko rzeczy odstąpił Moszczeński od układu grammatyki P. Restaut. Lecz przepolszczanie wszelkich wyrazów technicznych lub dosłowne tłómaczenie z obcego ięzyka, czyni rzecz częstokroć ciemną. Tém zaś różni się ta grammatyka od innych dla użycia polaków wydanych, że iest w nięy przyłączo-
na nauka o rymotworstwie francuzkiém.

§. Historya o wyroczniach pogańskich P. de Fontenelle z francuzkiego na polski ięzyk przełożona przez A. TRZCIŃSKIEGO. w Warszawie 1777 in 8vo.

§. Grammatyka Rossyiska. w Poczaiowie u WW. OO. Bazylianów 1778 in 4to 123 stron.

W dedykacyi do X. Adama Czartoryskiego o Jen. Ziem. Pod. podpisał się autor: M. LUBOWICZ K. Ł. O. y A. Pisarz.

§. Grammatyka niemiecka stosowaną do poiętności uczących się po niemiecku polaków przez Joachima MARKWARTA, czwarty raz wydana. w Warszawie w drukarni P. Dufour Konsyliarza Nadwornego J. K. Mci 1778 in 8vo.

Grammatyka ta do lepszych należy i pokilkakroć przedrukowana była w téżę drukarni,

iako to szósta edycya 1797; a nieprawnie w Krakowie.

Ś. JAN Chrzyciel ALBERTRANDY urodzony w Warszawie 1731 roku. Maiąc lat 16 wstąpił do zgromadzenia Jezusowego, a w 19 już był publicznym nauczycielem w Pułtusk, później w Płocku, Nieświeżu i w Wilnie. Między rokiem 1760 a 1764. użyty przez Józefa Załuskiego iako bibliotekarz w ogromnéj Załuskich bibliotece, przywiódł do skutku ułożenie katalogu. W roku 1764 przez Prymasa Łubieńskiego wezwany na nauczyciela dla iego wnuka Felixa Łubieńskiego (teraz Ministra sprawiedliwości Xięstwa Warszawskiego), był iego przewodnikiem i towarzyszem w podróżach, zwłaszcza w czasie pobytu we Włoszech, aż do 1773 roku. Gdy w roku 1775 Felix Łubieński swój zbiór medalów starożytnych ofiarował Królowi Stanisławowi, poznał ten monarcha na ów czas Albertrandego i mianował go dozorczą swego gabinetu starożytności a później swym lektorem. W ten czas to wskazał Albertrandy monarsze, kochającemu nauki i nie szczędzącemu nakładów gdy szło o ich dobro, śródki do pozbierania porozprasanych za granicą materyałów do dzieiów oyczystych. Będąc autorem projektu, sam go z podziwieniem wszystkich wykonał. Udawszy się w roku 1782 do Włoch, w przeciągu trzech lat, tak z biblioteki Watykańskiéj i z innych zamożnych księgozbiorów, iako też z rozmaitych archiwów porobił wypisy i wyciągi rzeczy, które do historyi polskiéj w iakowym stosunku zostawały. Excerpta te własną Albertrandego pisane ręką, wynosiły 110 piszę sto dzie-

sięc tomów in folio. Później w podobnymże celu udał się do Sztokolmu i Upsalu (x), gdzie nie mając pozwolenia robienia wypisów, rzeczy przeczytane za swym powrotem do pomieszkania, przy pomocy swęj nadzwyczajnęj pamięci spisywał i tym sposobem rękopism excerptów z 200 tomów in folio utworzył. Wyciągi te z bibliotek Włoskich i Szwedzkich poczynione, mają się znaydować w bibliotece ś. p. Tadeusza Czackiego w Porycku. Król Stanisław August umiejący cenić rzadkie Albertrandego talenta i iego zasługi, mianował go swym bibliotekarzem, obdarzył wielkim złotym medalem z napisem *Merentibus*, zaszczycił dostojnością Biskupa Zenopolitańskiego, i ozdobił nakoniec orderem S. Stanisława. W tym to przeciągu czasu nie tylko uporządkował Albertrandy znaczną monarchy bibliotekę, ale nadto ułożył katalog onęj krytyczny, to iest dodając przy każdym dziele treść i rozbiór onego. Katalog ten z 10 tomów in 4to złożony, wraz z biblioteką królewską przenosił się za staraniem Tadeusza Czackiego do Wołyńskiego gimnazyum w Krzemieńcu. Przy zawiązaniu się towarzystwa przyjaciół nauk w Warszawie, Albertrandy iednoznacznie prezesem onego wybrany, urząd ten sprawował aż do śmierci, która w Sierpniu 1808 a w 77 życia, dni iego ukończyła. Albertrandy otrzymał rzadkie od natury talenta, które przez pracę niezmordowaną wydoskonalone, prawdzi-

(x) Wspominało się w tomie I. na k. 159. że biblioteki i archiwa z Polski do Szwecyi przewieziono, wiele przeto rzeczy do dzieł polskich należących w tym kraju dziś ieszcze się znayduje.

wym uczyniły go polihistorem. Pojęcie szybkie, rozsądek trafny i rozległy, pamięć aż do podziwienia wierna, dar wysłowienia szczególnie, główniejszemi były władz umysłowych Albertrandego przymioty. Posiadał ón prócz oyczystego języka którym doskonale podług upodobania umiał władać, języki grecki, łaciński, hebrajski, francuzki, angielski, włoski i niemiecki, a niektórymi z nich pisał nawet poprawnie. We wszystkich prawie wydziałach umiejętności próbował sił swoich, a przynajmniej obcemi one dla niego nie były, lecz literatura klassyczna, historia i starożytności, nayulubieńszymiog były przedmiotem. Dostoiny uczeń iego Felix Łubiński czytał na posiedzeniu królewskiego towarzystwa warszawskiego przyjaciół nauk, wiadomość o życiu i zasługach Albertrandego, lecz ta drukiem dotąd ogłoszoną nie iest, gdyż szanowny iey autor wstrzymał druk do czasu (y). Pisma Albertrandego drukiem ogłoszone, są:

- 1.) Dzieie Rzeczypospolitéy Rzymskiéy od założenia Rzymu aż do Cesarzów . . . z Francuzkiego (P. Makiera (Macquer)) przełożone przez X. Jana *Albertrandego* S. J. theologa, od którego przydane są obszerne przypiski, nie tylko historią samą, ale też geografią dawną Rzymian, obyczajem, rządami, obrządki, igrzyska, ofiary, urzędy it. d. objaśniające. w Warszawie nakładem M. Grella 1768 in 8vo 2 tomy 544 i 368 stron.

Nowe wydanie poprawne i bardzo znacznie pomnożone, wyszło pod tytułem:

Dzieie rzeczypospolitéy Rzymskiéy od założenia

(y) Dość obszerna wiadomość o życiu Albertrandego znajduje się w gazecie warszawskiej z roku 1808 i w (*Hall.*) *Allgemeine Literatur-Zeitung*. 1809 Nro 44.

Rzymu aż do Cesarzów krótko porządkiem lat opisane, z francuzkiego ięzyka na polski przełożone, potrzebnemi przypiskami objaśnione, a w tym nowym wydaniu mianowicie co do przypisków poprawione przez tegoż który pierwotne tłómaczenie przed 40 laty wykonał, z przydatkiem potrzebnéj wiadomości o klasycznych autorach co w tym przeciągu czasu kwitnęli. w Warszawie nakładem i drukiem Zawadzkiej wdowy w kolegium po-Jezuickim. 1806 in 8vo a tomy 617 i 598 *stron*.

Mnóstwo dodatków i nader ważnych przypisków robi to dzieło w znaczney części oryginalnem. Przydatek o autorach klasycznych, rozmaitych ich dzieł edycyach i tłómaczeniach, wyięty iest po większey części z dzieł *Fabrycyusza*, *Harlesa* i innych. O wydaniach w Polsce i tłómaczeniach na ten ięzyk, z przyłączoném zazwyczaj zdaniem o nich, iest własnością samego Albertrandego.

- 2.) Dzieie królestwa polskiego lat porządkiem opisane. w Warszawie u Grela 1768 in 8vo 366 *stron*.
Autor i tłómacz nie są nazwani.

Historya ta iest tłómaczeniem dzieła *Abrégé chronologique de l'histoire de Pologne par Frédéric Auguste Schmid. à Varsovie et Dresde 1763 in 8vo*. (Niemiecki przekład przez Groota wyszedł 1768 in 8vo). Dla wielu popraw i dodatków (a wszczególności przyłączonego panowania Augusta III.), nie można tego pisma nazwać prostém tłómaczeniem. Jest to iedno z najlepszych kompendyów do nauki historyi w szkołach; średnią bowiem trzyma miarę między suchą chronologią a rozwlekłym i dla młodzi zbyt szczegółowym wykładem. Osobliwszym trafem historia Polska X. Wagi dla swych licznych przedrukowań, wzięła nad Albertrandym niesłusznie w szkołach naszych pier-

pierwszeństwo. Lecz spodziewać się trzeba iż pismo Albertrandego z małemi odmianami i dodatkami w krotce przedrukowanem będzie (Ob. w tomie I. k. 50).

3.) W monitorze który wychodził w Warszawie przez lat 20 (obacz w tomie I. k. 126) bardzo wiele jest rzeczy pisanych przez Albertrandego, lecz ponieważ prawie wszystko tam jest bezimiennie, trudno zatem rozróżnić co jest płodem naszego polihistora.

4.) Zabawy przyjemne i pożyteczne (obacz w tomie I. k. 126), z początku przez Naruszewicza, późniéj przez Albertrandego wydawane były. Wiele rzeczy w tém tak powszechnie szacowaném dziele tak prozą iak wierszem pisanych, jest własnością wydawcy, który jednak nigdzie nazwany nie jest.

5.) Zabytki starożytności Rzymskich w pieniądzach pospolicie medalami zwanych, czasów Rzpltęy i szesnastu pierwszych Cesarzów, zbioru ś. p. Stanisława Augusta Króla Polskiego, postrzeżone, i krótkim wykładem objaśnione przez J. Albertrandego, czytane na posiedzeniu publiczném królewskiego towarzystwa warszawskiego przyjaciół nauk. Xiąg dwie. *Lecz Xięga druga ma takowy napis: Świadectwa starożytnéy historyi, mianowicie Rzymskiéy z medalów rodziny Rzymskich i Cesarzów aż do Komodusa.*

Dzieło to wydrukowane w rocznikach towarzystwa w tomie III. k. 187 — 614; w tomie IV. k. 221 — 677; w tomie V. od k. 1 — 463. Rejestr zaś powszechny do całego dzieła rozciąga się od k. 464 — 520. — Całe to pismo z tegoż rocznikow wydania, z osobnym tylko tytułem wyżéj przytoczonym jest w handlu księgarskim, podzielone na trzy tomy, z których pierwszy wydany w Warszawie u Piia-

rów 1805 ma 422 stron. Drugi tamże 1807 roku 457 stron. Trzeci 1808 roku, stron 520.

Wiele iest nadto rozpraw Albertrandego i mów czytanych osobliwie na publicznych posiedzeniach król. towarzystwa warszawskiego przyjaciół nauk, które są po większey części drukowane w rocznikach tegoż towarzystwa. W szczególności zaś należy tu rozprawa o *Muzach* drukowana w I. tomie, tudzież oddzielnie w Warszawie 1801 in 8vo i przez samego autora przełożona na ięzyk łaciński i wydana w Warszawie w drukarni Piarskiéy 1801 in 8vo 40 stron.

Rozprawa o *słońcu* iako bożku pogańskim znajduiąca się w 7 tomie roczników i inne.

We wszystkich Albertrandego pismach polszczyzna iest dobra, styl czysty i pełny, co do okrągłości peryodów i ogółu bardziéy do stylu Liwiuszowego niż Cyceronowego podobny.

Po naypierwszém publiczném posiedzeniu towarzystwa Warszawskiego wyszło następuiące pisemko:

Do prześwieznego towarzystwa przyjaciół nauk. w Warszawie nakładem M. Melchina 1801 in 8vo 61 stron.

Bezimienny autor okazuiący wiele dowcipu i niepospolitą znościomość rzeczy, rozbiera tu mowę Albertrandego przy otworzeniu towarzystwa mianą; lecz rozbiór ten iak iest gruntowny i niektóre uchybienia słusnie wytykaiący, tak co do niektórych rzeczy znowu za ostry, zwłaszcza co do punktu politycznego o utrzymaniu ięzyka, gdzie Albertrandy dla okoliczności czasowych, niez serca i nie z przekonania niektóre myśli rzucił. Względ ten

dla krytyka mowę oyczystą kochającego, niepowinien był być obcy. Lecz mimo tego wszystkiego, piśmko to iako próbę grunto-wnęj krytyki nauczycielom wymowy do okazania sposobu rozbiorowego polecićby można.

Prócz dzieł wyżej wymienionych i prac uczonych Albertrandego, zostały się nadto po nim liczne materyały w rękopiśmie, iako to: *Historja polska ostatnich trzech wieków medalami zaświadczona* — *Zbiór dzieiów oyczystych aż do panowania Władysława IV. i t. d.* Rękopisma te od familii zmarłego przeszły, ieżlisie nie mylę, do zbioru uniwersytetu Wileńskiego.

§. *Grammatica Gallica brevis et facilis ad usum Scholarum Piarum. Varsaviae 1775. in 8vo 115 stron.*

Autorem iest Antoni WISNIEWSKI Piar, o którym obacz Bielskiego *Vita et scripta Piarist.* p. 101 sqf.

§. Grammatyka łacińska dla wygody uczących się w szkołach pobożnych. w Warszawie 1776 in 8vo.

Jest to owa grammatyka Konarskiego w wielu szkołach dotąd używana i wiele razy przedrukowana; iak wspomnieliśmy w tomie I. na k. 682.

§. Grammatyka dla szkół narodowych przez X. Onufrego KOPCZYNSKIEGO, zawierająca prawidła języka polskiego i łacińskiego, podzielona na trzy klasy, z oddzielnemi do użycia nauczycieli przypisami, przez kommissyę edukacyjną w roku 1778 za dzieło elementarne przepisana i wiele razy w Warszawie, Krakowie i Wilnie przedrukowana.

§. Dykeyonarz starożytności dla szkół narodowych (przez Grzegorza PIRAMOWICZA)

w Warszawie w drukarni Grelowskiéy 1779 in 8vo 367 *stron.*

Przedrukowany w Połocku w drukarni koll. S. J. 1807 in 8vo (Obacz w tomie I. k. 692).

§. Gramatyka francuzka krótko zebrana dla uczących się ięzyka francuzkiego. w Krakowie w drukarni Ignacego Grebla Typografa y Bibliopoli J. K. Mści Roku 1783 in 12mo 192 *stron.*

Przedrukowano ją potém dosłownie pod tytułem:

Gramatyka francuzka dla dam i kawalerów uczących się ięzyka francuzkiego zebrana i sposobem najnowszyń ułożona. w Krakowie w drukarni Ignacego Gröbla Typografa i Bibliopoli J. K. Mści 1784 in 12mo 192 *stron.* A potém w Wilnie 1788 i 1791 in 12mo.

§. KARÓL GOTFRYD WOIDE rodem z Wielkopolski, był naprzód w oyczyźnie swoiéj kaznodzieją wyznania Helweckiego, późniéj przeniosłszy się do Anglii, sprawował urząd duchowny — (D. D. F. R. et A. S. S.) i w Londynie był lektorem i kapelanem przy kościele Niderlandzkim. W roku 1779 wydał *grammatykę i słownik ięzyka egipskiego*, oboie in 4to; a w roku 1786 in fol. nowy testament grecko-alexandryyski, drukowany literami wiernie naśladowanemi podług rękopismu z którego tę kopiią brano. Umarł w Londynie 1790 roku. O czém pisze (*Jenaische*) *Algem. Literat. Zeitung* 1790 *Intelligenzblatt* N. 110.

W bibliotece akademii krakowskiéy znajduje się exemplarz wspomnionego nowego testamentu z napisem na przodzie własną ręką autora, ten dar dla akademii składającego.

Wydał nadto Woide następujące pismo:

Appendix ad editionem novi testamenti e codice

Alexandrino. (Obacz *Jenaische Allgem. Liter. Zeit.* 1813 *Intelligenzblatt* N. 35 p. 275.)

§. Wieki uczone starożytnych Greków i Rzymian w celniejszych zabytkach ich pism w całości i w ułamkach potomnym wiekom dochowanych tudzież w sławie straconych uważane przez Jacka PRZYBYLSKIEGO w Krakowie 1790 in 8vo. *Nowe wydanie tamże* 1809 in 8vo 256 *stron.*

Tegoż autora.

Dysertacya o kunszcie pisania u starożytnych, na posiedzeniu publiczném szkoły głównéj koronnéj z okoliczności imienin J. O. X. Michała Jerz. Poniatowskiego Arcyb. Gnieźn. i t. d. dnia 6. Października roku 1788 w sali Jagiellonskiéj przez Jacka Przybylskiego Fil. Dokt. Konsyl. Nadw. J. K. Mci Bibliotekarza szkoły gł. Kor. starożytności profesora, czytana. w Krak. w drukarni szkoły głównéj Kor. in 4to 168 *stron.*

Pismo to na gruntownych badaniach zasadzone, pełne iest nader ciekawych wiadomości i godne większego upowszechnienia.

Jacka Przybylskiego Bibliotekarza i Historyografa szkoły głównéj Koronnéj, literatury Greekiéj i starożytności nauczyciela, początki języka Greekiego dla użytku Polaków pierwszy raz wydane. w Krakowie z drukarni szkoły głównéj koronnéj Roku 1792 in 8vo 260 *stron.*

§. KAJETAN KAMIENSKI, urodzony w krakowskiém 1758 roku, od lat 13 rektor konwiktupiiarskiego warszawskiego, członek królewskiego towarzystwa warszaw. przyjaciół nauk i towarzystwa elementarnego (o którym obacz wzmianki u Bielskiego *in vitis Piarist.* p. 194), prócz wielkich we względzie praktycznéj pedagogiki w kraiu zasług, ułatwił rodakom uczenie się obcych języków przez wydanie następujących dzieł.

1.) Grammatyka języka niemieckiego dla szkół na-

rodowych przez X. K. Kamińskiego S. P. w Warszawie u XX. Piłarów 1790 in 8vo i później pokilkakroć przedrukowana tamże.

2.) Krótki zbiór grammatyki francuskiej P. Wailly (obok z *textem francuskim*). w Warszawie 1792 in 8vo i później tamże pokilkakroć przedrukowana.

3.) Grammatyka albo pierwsze początki języka francuskiego. w Warszawie u Piłarów 1799 in 8vo. Przedrukowana tamże pokilkakroć.

Przetłómaczył nadto Kamiński z francuskiego języka dzieła Tyssota *Avis au peuple — Avis aux gens de lettres — Avis aux gens du grand monde*. w Warszawie u Piłarów 1785 i 1786 in 8vo.

§. ZALKIND HURWICZ o którym mówiliśmy wyżej na k. 113 wydał następujące pisma:

1.) *Origine des langues*.

2.) *Polygraphie ou l'art de correspondre à l'aide d'un dictionnaire dans toutes les langues*. —

§. Nowy niemiecko-Polski dykcyonarz w którym nietylko znaczenie wszelkich najswieższych języka Niemieckiego wyrazów, ale też onych grammatyczny podział, nazwisko, gatunek, rodzaj, forma nieregularnych słów odmienne od swego początku najjaśniejsze są wyłożone, tudzież przy końcu nowy słownik imion własnych miast i ludzi jest dołączony za pozwoleniem zwierzchności do druku podany przez X. Karóla WINKLERA S. P. w Lublinie 1801. w drukarni XX. Trynitarzów in 8vo. Trzy tomiki 410, 356 i 243 stron, prócz słowniczka imion własnych na końcu trzeciego tomiku kilka arkuszy obeymującego.

Jest to prosty wokabularz niemogący wcale iść w porównanie z słownikiem niemiecko-

polskim Jerzego BANTKIEGO, o którym wspomnieliśmy w Tomie I, k. 222.

§. Listy do Emilii o Mitologii przez J.P. de Mous-tier, na polskie przez Jana KAMIENSKIEGO wy-tłómaczone i do Dorydy zastosowane. w Warszawie w drukarni u Lebrun 1803 in 8vo 2 tomy 212 i 197 *stron.*

Przedrukowane 1807 roku.

§. Sposób łatwy uczenia się czytać po angielsku podług reguł Sheridana i Walkera z niektórymi ka-walkami prozą i wierszem przez Benjaminą Haus-teine. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego. 1806 in 8vo. 106 *stron.*

§. Grammatyka niemiecka podług ustaw J. K. Got-tscheda niegdyś sławnego akademii Lipskiej naucz-yciela i rządcy, zebrana i znowu podług wyrazów, zna-czeń, i pisowni grammatyki elementarnéj. w szkołach narodowych używanéj, przedrukowana. w Warsza-wie 1806 in 8vo 343 *stron.*

§. Gramatyka francuzka i polska albo raczéj spo-sób prędkiej i łatwej uczenia i nauczania się języ-ka francuzkiego przez Franciszka Painvin ułożony i dla wygody publicznej podany. w Warszawie 1806 in 8vo. 240 *stron.*

Niewarta była ta grammatyka przedruko-wania gdy mamy daleko lepsze.

§. Grammatyka francuzka i polska wytłómaczona i objaśniona przez przykłady stosownie do wszystkich części mowy i prawideł grammatycznych przez J. C. HAUTEPIERRE. w Wrocławiu u Korna 1806 in 8vo 524 *stron* oprócz rejestru i *tablic.*

§. SEBASTYAN ŻUKOWSKI Professor języ-ka greckiego przy uniwersytecie wileńskim, wydał następujące dzieła ułatwiające Polakom naukę starożytnych języków.

- 1.) Początki języka greckiego przez Seb. Zukowskie-go ułożone. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1806 in 8vo 322 *stron* i 2 *tablic.*

- 2.) Chrestomathia grecka czyli zięga pożyteczna: łatwa do czytania dla uczących się języka greckiego Kurs pierwszy i drugi. w Wilnie 1807 in 8vo 156 *stron*, *słowniczek zaś do nię 131 stron.*
- 3.) Początki języka hebrajskiego przez Sebestyana Zukowskiego z przydatkiem czytania i tłumaczenia tegoż języka. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1809 in 8vo 160 *stron i 3. tablice.*
- 4.) Wypisy hebrajskie podług układu J. Sev. Väter z przydatkiem znaczney części przypowieści Salomonowych i z pomnożonym stosownie do przydatku słownikiem Hebrajsko - Łacińsko - Polskim wydane przez Seb. Zukowskiego. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1811 in 8vo. 115 *stron, dykcjonaryk zaś 77 stron.*

§. O pożytkach wynikających z wiadomości starożytnych numizmatów greckich i rzymskich, Dysertacya czytana w Maju 1808 na posiedzeniu publiczném towarzystwa królewskiego warszawskiego przyjaciół nauk przez Krzysztofa WIESIOŁOWSKIEGO członka tegoż towarzystwa.

Drukowana zaś w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie VIII, k. 328 — 338. lecz dalszy ięć ciąg ma dopiero w następnyim tomie być drukowany. Autor téy rozprawy zebrał w czasie długiego lat przeciągu i w czasie podróży w różnych krajach zagranicznych, nader kosztowną kolekcycą numizmatów starożytnych, którą ma w Warszawie.

§. Rozprawa o początkach narodu i języka litewskiego przez Xaw. BOHUSZA Imper. Wileńsk. Uniwers. honorowego, towarzystwa Królewskiego warszawskiego przyjaciół nauk członka czynnego, prałata katedry Wileńskiej, orderu Ś. Stanisława kawalera, napisana, a na publiczném posiedzeniu tegoż towarzystwa w Grudniu 1806 czytana.

Drukowana iest ta rozprawa w rocznikach

tegoż towarzystwa w tomie VI, k. 148 — 291. i oddzielnie w Warszawie 1808 in 8vo.

Rozprawa ta dzieli się na trzy części, w pierwszej poszukuje autor czy Litwa od najdawniejszej starożytności przez Litwinów zamieszkała była i z jakich się składała narodów; w drugiej wyprowadza autor czyli język litewski jest pierwiastkowy lub nie, w trzeciej uważa język litewski sam w sobie.

§. Ćwiczenia ze wszystkich reguł grammatyki dla użytku Polaków i doskonalenia ich w języku francuzkim przez J. C. HAUTEPIERRE. w Wrocławiu 1809 in 8vo 392 *stron*.

§. Grammatyka albo krótki i łatwy sposób nauczania się języka włoskiego, edycja druga poprawiona i powiększona. w Warszawie nakładem J. Zawadzkiej 1809 in 8vo 176 *stron*.

§. Nowa Grammatyka Polsko-Włoska praktyczna, prowadząca sposobem łatwym i prędkim do doskonałego nauczania się języka włoskiego. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo. 384 *stron*.

§. Treść grammatyki francuzkiej ułatwionéy rozbiorowym sposobem przedstawiona, w której przewidła są w małej liczbie reguł prostych, krótkich, pewnych, niezmiennych, a nadewszystko wolnych od mnóstwa excepcyi przez J. B. Castille w francuzkim języku wydana. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809. in 8. *Przedmowy i reiestru stron 16, textu 196.*

§. Początki mitologii do użytku w szkołach dla młodzieży przez Huberta Wandelaincourt, przełożone przez Józefa WYBICKIEGO. w Wrocławiu u W. B. Korna edycja czwarta z obrazkami 1810 in 8vo 301 *stron. Obok text francuzki.*

§. O filologii czyli nauce starożytności klassycznéy, o iéy wpływie do kształcenia rozumu i serca i t. d. przez KAULFUSSA członka towarzystwa król. warszawskiego przyjaciół nauk w Warszawie, Professora w Gimnazyum Poznańskim.

Rozprawa ta z prawdziwą znanomością rzeczy napisana, drukowana jest w Pamięt. Warsz. 1810 N. II, k. 351. — 368 i w N. III, k. 43 — 59. Ciąg dalszy nie był wydrukowany dla przerwy tegoż pamiętnika.

§. Mowa przy rozpoczęciu popisów rocznych w Gimnazyum Wołyńskiem, o użytku i potrzebie języka łacińskiego, szczególniej w stosunku z pisarzami klasycznymi Rzymian, miana 14 Lipca 1811 przez Franc. OLEŹKIEGO Prof. języków polsk. i łacińskiego. w Krzemieńcu w drukarni gimnazyalnej in 4to 8. kart.

§. *Historiae Graecorum literariae elementa in usum lectionum conscripsit Godof. Ern. Groddeck. Vilnae sumtibus Jos. Zawadzki 1811 in 8vo 495 stron, a reiestra ciągną się do 528 strony.*

Recenzja nader chlubna dla autora, znajduje się w literackiej gazecie lipskiej 1812 roku N. 284.

GOTFR ERN. GRODEK Ces. Ross. Konsyliarz nadworny, professor publiczny literatury greckiej w uniwersytecie Wileńskim i także bibliotekarz, wydał nadto następujące dzieła:

- 2.) *Sophoclis Philoctetes graece. Accessit prolusio in locum Jul. Pollucis de scena in theatro Graecorum. Vilnae typis et impensis Jos. Zawadzki 1806 in 8vo XXIII. i 86 stron.*
- 3.) *Sophoclis Trachiniae graece in usum lectionum edidit et notis illustravit G. E. Groddeck etc. Accedit prolusio secunda in Jul. Pollucis locum de thymele in theatro Graecorum. ibid. 1808 in 8vo XXX. i 271 stron. Text oryginału zajmuje tylko 48 stron.*
- 4.) *Antiquarische Versuche. Lemberg 1800 in 8vo* (Jak przytacza Szneyder w swym większym słowniku greckim pod wyrazem *Kottabos*).
- 5.) *G. E. Groddek adeundi muneris professorii literarum Graecarum in acad. Caesarea Vilnensi*

X. Cal. Februarii a MDCCCV ergo habita allocutio. Vilnae 1805 in 8vo 18 stron.

§. Słownik mitologiczny przez X. Aloizego OSINSKIEGO. w Warszawie w drukarni Piliarskiej 1806 — 1812 in 8vo maj. 3 tomy.

Dzieło to odpowiada doskonale celowi swemu:

§. Grammatyka francuzka dla pożytku uczący się młodzieży, krótko zebrana, znacznie edmieniona, poprawiona i powiększona, wydanie iedenaste. w Wilnie i Warszawie u J. Zawadzkiego 1811 in 12mo 244 stron.

§. Grammatyka języka rossyyskiego dla młodzieży szkolney napisana przez Jana Bohdanowicza DWORZECKIEGO, wydanie drugie. w Wilnie i Warszawie u Józefa Zawadzkiego 1811 in 8vo 218 stron.

§. KAZIMIERZ WERBUSZ Professor w liceum warszawskim, wygotował słownik z rossyyskiego języka na polski, i niezwłocznie ma go podać do druku.

§. Praktyczna francuzka grammatyka za pomocą której nowym i bardzo łatwym sposobem, a to wkrótkim czasie, po francuzku gruntownie nauczyć się można, ułożona dla Niemców przez J. N. Meydyngera. Przełożona dla użytku Polaków podług 26tęj poprawionéj i powiększonéj edycyi oryginalnéj — edycya druga poprawiona. w Wrocławiu u W. B. Korna 1813 in 8vo 621 stron.

§. Teoryczna i praktyczna grammatyka francuzka dla Polaków ułożona podług najlepszych grammatyków, w której prawidła są po francuzku i po polsku objaśnione, z przykładami w tych obudwóch językach, z polskimi zadaniami do tłumaczenia na francuzkie i z wypisami francuzkiemi, które zawierają wyborne francuzkie anegdoty, powieści, bayki, listy i przysłowia z wyrazami objaśniającemi, z polskimi zadaniami do tłumaczenia na francuzkie, oraz z najpotrzebniejszymi wokabulami i rozmowami, celem łatwiejszego uczenia, i nauczania się rozumieć, mó-

wie i pisać po francuzku przez Tomasza SZUMKIEGO. w Rawiczu 1813 in 8vo 233, 16 i 224 stron.

Toż samo dzieło w niemieckim języku pod tyt.

Theoretisch-praktische Grammatik der französischen Sprache für Deutsche verfasst nach den besten Grammatikern etc. etc. von Thomas Szumski. Rawicz 1813 in 8vo 233. 16 i 224 stron.

§. Towarzystwo do roztrząsania i układania ksiąg elementarnych wysadzone (ob. w tomie I. k. 91), główniejszą zwróciło uwagę na literaturę starożytną, i przy czynnej gorliwości W. Stefazyusza Prof. literatury starożytnéj w liceum warszawskim, członka tegoż towarzystwa szczególnież w tym wydziale pracującego, zajęło się wydaniem dzieł szkolnych, ułatwienie tych nauk za cel mających, które Dyrekcyja edukacyi publicznej za książki elementarne przepisała, iako to:

- 1.) *Tirocinium linguae latinae in usum primae et secundae classis. Varsaviae typis. P. P. Schol. piar. 1811 et 1813 in 8vo 336 stron.* z słowniczkiem łacińsko-polskim wyrazów w tém dziełku znajdujących się i małą grammatyczką.

Jest to zbiór Giedykiego w Berlinie ułożony, a w roku 1806 i 1809 do użycia młodzieży polskiej prywatnem staraniem wydany, teraz zaś przez towarzystwo elementarne na nowo roztrząsniony i poprawiony.

- 2.) *Selecta ex auctoribus latinis in usum tertiae et quartae clasiss.* tamże 1812 in 8vo 564 stron.

Zbiór ten wypisów w części z zbioru Noela i Lapłasa, osobliwie zaś podług Giedykiego łacińskiej Chrestomatyi ułożony, i wielu dodatkami jest pomnożony z zastosowaniem do użycia młodzi polskiej.

- 3.) *C. Crispi Sallustii conjuratio Catilinaria et bellum Jugurthinum in usum quintae clasiss.* ibid. 1812 in

8vo na końcu przydane są przypiski w łacińskim języku,

Świadomi literatury wiedzą iak ważną iest rzeczą czysty i krytyczny text autorów klasycznych, i że wydanie takowe nie iest tak łatwém, iak się nie iednemu zdaie.

Dziela Juliusza Cezara iuż są w druku i bliskie ukończenia.

- 4.) *Antiquitates graecae L. Bossii et romanae in XII. tabulis G. G. Köpkei in usum quintae et sextae classis. ibid. XXIII. i 212 stron.*

Na przodzie umieszczony iest spis dzieł celniejszych do starożytności należących.

- 5.) *Grammatica graeca in usum inferiorum classium. ibid. 1814 in 8vo 96 stron.*

§. Grammatyka dla chcących uczyć się łacińskiego języka czwarty raz przedrukowana. w Warszawie w drukarni rządowej 1813 in 8vo 383 stron.

Grammatyka ta używana w szkołach XX. Bernardynów.

§. Godna iest wspomnienia gorliwość iednego z rodaków naszych Hrabiego Wacława RZEWUSKIEGO, okazana w wzbudzeniu smaku do zatrudnień językami wschodnimi i czerpania z nich wiadomości potrzebnych lub przyjemnych. Mężowi temu, miłośnikowi i znawcy języków wschodnich, winna iest Europa pismo wychodzące pod tytułem:

Mines de l'Orient exploitées par une société d'Amateurs. Sous les auspices de Mr le Comte Venceslas Rzewuski. à Vienne chez Ant. Schmidt. in fol.

Pismo to mające także tytuł Arabski, i Niemiecki *Fundgruben des Orients etc.* wychodzi częściami, których kilka składają tom ieden. Takowy tom pierwszy wyszedł 1809; tom drugi 1811, zawiera 476 stron; tom trzeci 1813. Znajdują się zaś w nich wyimki oryginalne i tłóma-

czenia pism arabskich, perskich, tureckich, które albo wcale niebyły drukowane albo ztrudnością je nabydź można. Tłomaczenia te umieszczane są w językach w iakich przez uczonych różnych narodów są napisane, to iest w języku niemieckim, francuzkim, włoskim, albo też łacińskim. Gazety literackie niemieckie (między innemi (*Hall.*) *Allgem. Literatur Zeitung* 1814 Nro 106 —109) czyniąc rozbiór dzieła tego, wystawiają chwalebny zamiar naszego rodaka, który i wiadomościami swemi zbiór ten pomnaża, i na wydanie dzieła tak użytecznego potrzebnych nakładów nie szczędzi.

HISTORII LITERATURY POLSKIEJ

CZĘŚĆ CZWARTA.

Nauki historyczne.

ROZDZIAŁ PIERWSZY.

Nauki do historyi pomocne.

§. 1. *Jeografia, chorografia i statystyka w ogólności, a w szczególności krajów polskich, tudzież opis podróży wszelkiego rodzaju.*

Zbiory ieografów polskich, a w szczególności przez Jana Pistoryusza w dziele *Polonicae historiae corpus. Basileae 1582 in fol.* tudzież przez Wawrzeńca Miclera de Kolof w dziele: *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lit. Scriptorum collectio magna. Varsaviae 1761 sqff. in fol.* znajdujące się, lubo w niniejszym §.

podług chronologizmu autorów są przytoczone, wyszczególniają się jednak niżej między zbiorami historyków polskich.

§. Przed upowszechnieniem rżniętych namie-
dzi kart ieograficznych, niewiele też były upo-
wszechnione i wiadomości ieografii. Nie bar-
dzo świadomi byli ziemiopisarstwa rodacy na-
si w piętnastym wieku, kiedy w przywileju
Władysława Jagielly z roku 1401 stanowiącym
akademią krakowską, *Oxford* nazwany jest mia-
stem niemieckiem. (*Padua cum Bononiā totam Ita-
liam... exornat. Praga Boëmiā illuminat. Alma-
niam Oxonia clarificat*, są oryginalu wyrazy).

§. Nie zapuszczając się w niepodobne do
uskutecznienia wyliczenie wszystkich mapp
Polski, przytoczymy co dawniejsze, zwia-
szcza z szesnastego wieku. Nie wymieniamy
tu kart niektórych prowincyi (jak n. p. Infant
o których mówi *Gadebusch in d. Livländi-
schen Bibliot.* Riga 1777. T. II, p. 153 sqf.) aby
się od głównego celu nie oderwać. Nie podo-
bna z resztą wyliczać wszystkich mapp Polski,
wydanych w 17 i 18 wieku w różnych zbiorach.
Wzmiankę jednak obacz niżej przy atlasie
Zanoniego.

§. Naydawniejsza mappa Polski z napisem
mappy Sarmacyi i Węgier wydana jest przez
jakowegoś Floryana (czyli nie drukarz Un-
gler?) w Krakowie 1528 roku, jak świadczy
Chromiński w rozprawie o literaturze polskiej,
w Dzienniku Wileńskim 1806. Grudzień k. 213.

§. WACŁAW GRODECKI szlachcic polski
(wcale z różnćy familii od Wacława i Jana Gro-
deckich Szlązaków, których z sobą pomięszał
Niesiecki w Herbarzu II, 310. herbu Jastrzębiec)
pier-

pierwszy podobno wystawił dokładniejszą mapę ieograficzną Polski, wydaną w Bazylei w officynie Jana Oporyna sławnego drukarza 1558 roku in fol. Mappa ta przyłączona jest do rozprawy Filipa Melanchtona *de gentis Polonorum origine*, iako toż naśladowana w Atlasie (*Theatrum orbis terrarum*) Abrahama Orteliusa roku 1570 in fol. wydanego. Nakoniec znajduje się także przy dziele Marcina Kromera *Po-lonia* edycyi Kołowskiéy 1589 in fol. (Obacz *Janociana* II, p. 112 i 176).

§. Mappa Polski wydana w Wenecyi 1562 roku in fol. maj. z napisem:

Il disegno de Geografia moderna del Regno di Polonia e parte del Ducato di Moscovia alla Maesta de Massimiliano di Bohemia... Giaco di Castaldi Piamoteze Cosmografo in Venezia 1562 con gratia et privilegio del summo pontifice papa Pio IIII per anni X^e del Sere. Senato di Venea. p. anni XV.

Sztych jest dość dobry i nazwiska miast niebardzo trudne do rozpoznania. Znajduje się u Jana Hr. Suchodolskiego.

§. Kartę Zatoru i Oświęcimia czyli Podgorza, wydał Stanisław Por czyli Pogorzelski w Wenecyi 1563, iak pisze Chromiński w *dzienniku Wileńskim* 1806. Grudzień k. 213.

Mapę zaś całej Polski wydał Andrzej Pogorzelski w Wenecyi 1569 iak świadczy Chromiński tamże.

§. STANISŁAW PACHOŁOWIECKI za męstwo przy oblężeniu Pskowa okazane, do herbu Równia, otrzymał od króla Stefana 1581 roku nowy herb, od niektórych Pskowczykiem nazwany. W przywileju tym królewskim

(przez Paprockiego o Herb. p. 211 przytoczonym), wymienione są iak opisuie Niesiecki zasługi tego męża, a między innemi i ta, że różnemi charakterami pisać umiał, i delineować miasta, fortece, prowincye do podziwiania piękne (Niesiecki Herb. III, 548).

Rysunki męża tego w samymże obozie króla Stefana w roku 1579 robione, sztychował w Rzymie Jan Chrzyciel de Cavallerys 1580 roku. Mappy te in folio dość ozdobnie robione, mamy w liczbie ośm przed sobą. Pierwsza wystawia Xięstwo Połockie, z załączonym w rogu mappy, historycznym tegoż Xięstwa opisem; druga wystawia oblężenie Połocka od 11 Sierpnia do zdobycia w dniu 29 tegoż miesiąca, z napisem: *Delineavit in ipsis castris S. Pachołowic*. Wyobrazili tu autor stanowiska obozu Polsk. i woysk sprzymierzonych Niemieckich i Siedmiogrodzkich, z wytknięciem nawet paralellów przy oblężeniu zrobionych. Reszta sześć mapp na półarkuszach, wystawia położenie sześciu zamków w bliskości Połocka będących, które król Stefan w roku 1579 zdobył, a tenże Jan de Cavallerys 1580 sztychował w Rzymie. Zamki te i twierdze są: *Turowla*, *Sitna*, *Kosian* (Cossianum) *Krasna*, *Susza*, *Sokół* (Socolum). Rzadki ten zbiór użyteczný i piękny pracy ziomką naszego, posiada Jan Hr. Suchodolski Szef wydziału wojennego.

§. BRONIEWSKI MARCIN Sekretarz króla Zygmunta Augusta i poseł od króla Stefana podwa kroć do Tartaryi, wydał pierwszy w Europie krajów tych opisanie gładką łaciną wraz

z tablicą ieograficzną w Kolnie 1595 roku, iak pisze Chromiński w Dzienniku Wileńskim 1806 Grudzień k. 213.

§. Naydawnieysza wzmianka o krainie polskiéy i iéy mieszkańcach znayduie się u *Pomponiusza Meli* pisarza w pierwszym wieku chrześcijaństwa żyjącego, który w dziele swém ieograficzném *de situ orbis* w Rozdziale IV księgi III, mówi o *Sarmacyi*. Wyrazy Meli są bardzo ogólne. Napisał do nich objaśnienia w języku łacińskim *Joachim WADYANUS* (de *WATT*) Szwaycar, na początku szesnastego wieku żyjący, Doktor medycyny, który przez Węgry i Polskę podróż w swéy młodości odprawił. Komentarz ten wraz z textem *Pomp. Meli*, wydrukowany iest w *Miclera* wielkim zbiorze historyków polskich od k. 1 — 8 gdzie i *Miclera* dodane są przypiski.

§. *ENEASZ SYLWIUSZ* z domu *Pikolominich*, Papież, znany pod nazwiskiem *Piusa II*, żyjący od 1405 do 1458, w dziele swoiém *historia rerum ubique gestarum, locorumque descriptio* wydaniem w Bazylei 1571, umieścił niektóre wiadomości o Polsce i Litwie, mianowicie w rozdziałach 25 do 29, które wydrukował *Pistoriusz in Corpore histor. Polon.* a powtórnie *Micler* z przypiskami *in Collectione magna histor. Polon.* T. I. p. 9. — 17. — *Eneasza* bardzo mylnie popisał niektóre rzeczy, zwłaszcza historyi tyczące się, co *Micler* w przypiskach sprostował po większey części. Ogół tych uwag *Eneasa* Polski tyczący się, małej iest wartości.

§. *HARTMAN SCHEDEL* lekarz w *Norymberdze* żyjący i tamże 1485 zmarły, wydał zbiór

historyi powszechnéy pod tytułem: *libri Chronicorum* czyli *Chronica Norimbergensia* w Norymberdze 1473, gdzie na kilku kartach mówi także i o Polsce, a w szczególności o potomstwie Władysława, o S. Stanisławie i o mieście Krakowie. Wyimek ten przedrukowany w Pistoryusza *Corpus Histor. Polon.* T. I. p. 163 — 165 i w *Miclera Magna Collectio histor. polon.* T. I. p. 227 — 232. Nic osobliwszego nie zawiera.

§. *Descriptio Sarmatiarum Asianae et Europianae et eorum quae in eis continentur auctore Mathia a MIECHOW artium et medic. doctore Cánico Cracov. Cracoviae ap. Joh. Haller 1521 in 4to.*

Przedrukowane u Pistoryusza in *Corpore Histor. Polon.* T. I. p. 121 — 150. tudzież (iaki świadczy Hoppiusz in *Schediasm.* p. 11.) w zbiorze który wydał Huttichius Hervagio, od k. 482 — 531. i osobno w Bazylei 1582 in fol. Ostateczne i najlepsze przedrukowanie z przypiskami jest u Miclera in *magna collectione histor. Polon.* T. I, p. 177 — 216. Rozkład i treść tego pisma obacz w Diuklosa *Essais sur l'histoire lit. de Pologne* p. 122 i u Sołtykowicza o akademii Krak. na k. 278 i następnych.

Maciey z Miechowa, nazywany MIECHOWITĄ od miasteczka rodowego, żył od 1456 do 1523, był zaś lekarzem nadwornym Zygmunta I, a późniéy kanonikiem Krakowskim, obracając cały swój dochód na dobro publiczne, między innemi na chwałebne przy akademii krakowskiéy urządzenia (z). Inne pisma Miechowity są:

(z) O życiu, zasługach i pismach Miechowity obacz Starowolskiego *Hecatont.* N. XLII, a w szczegółach Sołtykowicza o akad. Krak. na k. 269 — 285.

- 2.) *Chronica Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad annum Christi 154. Cracov. ap. Joh. Haller. 1521 in fol. min. 379 stron, z wizerunkami monarchów polskich na drzewie rzniętymi. (Jest w bibliotece liceum Warszawsk.)*

Przedrukowana u Pistoryusza *in Corpore hist. Polon.* w Tomie II, k. I. 260.

Była to pierwsza historia Polska drukiem ogłoszona; historycy bowiem inni lubo przed Miechowitą pisali, lecz daleko późniéj drukiem upowszechnieni byli. Dzieło to przełożył na język włoski *Annib. Maggi* i wydał w Wenecyi 1562 (jak świadczy *Hoppius in Schediasm.* p. 17.). Styl Miechowity i łacina jego małe są zalety, ale rzecz interesowna, szacowany zaś i dla tego, iż pierwszy całkowitą historią polską, którą Długosz w szczegółach opisał, ón w krótkości ułożył a tém samém dla większej liczby czytelników przyjemniejszą ją uczynił.

Soltykiewicz (na k. 282) przytacza jeszcze następujące Miechowity dzieła, podając i treść onych.

- 3.) *Excellentissimi Viri Matthiae de Miechow Artium et Med. D. contra saevam pestem regimen acuratissimum. Cracoviae ap. Joh. Haller. 1508. Kilka tylko kart.*

- 4.) *Editio Vener. D. Mathiae de Miechow artium et Med. D. eximii, Canonici Cracov. pro conservanda hominum sanitate familiarissimo collecta stylo. Cracov. per Mat. Scharfenberg 1535.*

§. ZYGMUNT BARON HERBERSZTEYN poseł Cesarza Niemieckiego do różnych dworów a między innemi do Polski i Moskwy, żyjący od 1486 do 1566. napisał dzieło wydane pod tytułem:

Commentarii rerum Moscoviticarum. Basileae per Joan. Oporinum 1549 in fol.

W którym znajduie się opis państwa Ruskiego osobliwie we względzie chorograficznym, sposób przyjmowania u tegoż dworu posłów i t. d. Między innemi w dziele tém znajduie się opis Litwy, przedrukowany osobno u Pistoriusza *in Corpore histor. Pol. T. I. k. 151 — 158.* u Miclera zaś *in Magna collectione histor. Pol. T. I, k. 217 — 227* z przyłączoną wiadomością o Herberszteynie i pismach iego.

Ś. JAKÓB PRZYŁUSKI (o którym obacz wyżej k. 135) w zbiorze praw przez niego ułożonych, umieścił także ieograficzną i historyczną wiadomość o pojedynczych prowincjach polskich, którą z dzieła całego wyiętą wydrukował naprzód Pistoryusz *in Corpore histor. Polon. T. I. k. 171 — 255.* iakoteż Micler *in Magna Collectione histor. Polon. T. I. k. 282 — 387.*

Czyli inne pisma Przyłuskiego przez Starowolskiego *in Hecatont. N. LIX* wyliczone, wyszły z druku lub nie, wiadomo mi nie iest.

Ś. *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Poloni libri duo auctore Martino CROMERO. Basileae 1568 in fol. Coloniae 1577 in 8vo. Coloniae 1578 in 4to* wydane, iak świadczy Załuski w bibliotece historyków Polskich MS. p. 2. iako też przy Kromera historyi naylepszy edycyi w Kolonii 1589.

Przedrukowane to dzieło, wyborną łaciną napisane, u Pistoryusza *in Corpore hist. Polon. Tomo I. p. 74 — 120* a w Miclera *Magna collectio histor. Polon. z przypiskami T. I, p. 115 — 176.* O życiu i innych Kromera pismach obacz między historykami polskimi.

Ś. JOANNIS CRASSINII *Polonia. Ad Serenissimum et potentissimum Henricum primum Valesium, Dei gratia utriusque Poloniae regem. Bononiae apud Pere-*

grinum Bonardum, venia ab superioribus concessa.
1574 in 12mo 174 kart.

Dzieło to bardzo rzadkie podające obraz polityczny stanu owczesnego Polski, wyborną napisane łaciną, przedrukowane iest u Micle-
ra in Magna Collectione histor. Polon. T. I, p. 387 — 428. Rozkład zaś onego podaie Janocki *in Nachr. v. rar. polnischen Büchern.* I, 16. Jan KRA-
SINSKI autor tego dzieła, był Kanonikiem Kra-
kowskim i Gnieźnieńskim, umarł zaś 1612, iak
świadczy Starowolski *in Monumentis Sarmatar.*
p. 26. Osobliwszym sposobem chciano i tego
dzieła uczynić autorem Karóla SYGONIUSZA. Po-
wód do tego dał Tuan, który w swéy historyi
pisze, że słyszał o tém z ust Sygoniusza. Po-
wieść tę powtórzył Placius *in theatro anonymo-
rum et pseudonymorum* i inni. Lecz zważywszy
wyrazy w dedykacyi do króla Henryka niepodob-
na Krasieńskiego za autora nie uznać. W wspo-
mnionéy dedykacyi wystawiwszy Krasinski po-
trzebę dla Francuzów poznania Polski dodaie:

*Decebat me, qui in imperio Maiestatis V. natus
et ecclesiasticis honoribus auctus sum, omne meum stu-
dium ad excolendam imprimis regiae dignitatis am-
plitudinem, deinde etiam ad illustrandam patriam....
conferre. Quae causa effecit, ut hoc de Polonia scri-
bendi negotium, urgente potissimum Carolo Sigonio
praeceptore meo.... non invitus susceperim. Qua in re
si quid ingenio aut doctrina assecutus sum etc.*

Czyliż śmiałby tym sposobem Krasieński pi-
sać do króla i za życia Sygoniusza, gdyby nie
był sam rzeczywistym autorem? — I na to pa-
miętać należy że Sygoniusz, który w Polsce
nigdy nie był, o niéy zatém pisać niemógł.
Ale bydz może, i tak podobno iest w istocie, iż
Krasieński napisawszy to dzieło za poradą Sygo-

niusza, dał mu ie do ostatecznego przeyrzenia i wygładzenia. Maszli to zaraz robić Sygoniusza autorem całego dzieła? Tym sposobem imiona autorów wielu dzieł, zamienićby trzeba na imiona ich przyiaciół, którzy do ich napisania nakłonili lub ie przed drukiem przeglądali. Widać zatém iż iedynie z źle zrozumianéy wiadomości, urosła owa powieść Tuana.

Wydał nadto Krasinśki (podług Miclera l. c.) następujące pismo:

Oratio ad senatum et equites polonos de electione Henrici Valesii Poloniae regis. Bononiae apud Peregrinum Bonardum 1573 in 4to 17 kart.

§. MACIEJ STRYKOWSKI za Stefana Batorego żyjący (obacz życie i pisma iego w tomie I, k. 350 i następne) zebrał i uporządkował opis jeograficzny Polski podług prowincyi, które dzieło przywłaszczył sobie Alexander GWAGNIN Włoch i wydał pod swém imieniem z napisem:

Sarmatiae europeae descriptio. Cracov. 1578 in fol. Przedrukowane w Spirze 1581 in fol. iako też u Pistoriusza in *Corpore histor. Polon.* T. I, k. 20 — 73. Spirska edycya, z wielu rycinami na drzewie, iest w bibliot. liceum warszaw.

Lecz Strykowski, iak się powiedziało wyżej, dowodzi iż to dzieło iego iest własnością, dla tego też pod iego imieniem wydrukował ie Micler in *Magna collectione histor. Polon.* T. I, p. 36 — 114 z przydanemi gdzie niegdzie przypiskami. Pismo to Strykowskiego do wiadomości starożytnéy Jeografii Polski iest użyteczne.

§. *Descriptio veteris et novae Poloniae cum divisione ejusdem veteri et nova, adjecta est vera et exquisita Russiae inferioris descriptio juxta revisionem com-*

missariorum regionum. Et Livoniae juxta Odoporicon exercitus Polonici redeuntis ex Moschovia.

Author ad lectorem

Lechia quid nam sit modo, quaeve potentia sceptri

Lit. Liv. Rus. et Prus. littora quaeve tenet:

Scribunt iam multi, quo mente revolvere possis.

At modo quo cernas dat tibi Sarnicius.

Anno a Jesu Christo nato 1585 in folio. 21 arkuszy rachując w to trzy arkusze o początku herbu Dębno, i do króla listu, w którym wyraża autor że z téy to familii jest Jan z Sienna Kasztelan Lwowski.

Bez mieysca druku, lecz ma to być Kraków iak sądzi Micler *in magna collectione histor. Polon. I, 233* gdzie jest wiadomość o życiu i pismach Sarnickiego. Mnie się jednak zdaie, iż na tytule rycina wystawniająca smoka skrzydłatego wiiącego się ku górze w około drzewa, z napisem *Salus vitae*, jest znakiem iakowéys cudzoziemskiéy drukarni.

Wiersze na tytule umieszczone z napisem *author ad lectorem*, wzniecaią iakowás wątpliwość kto jest pisarzem tego dzieła. W dedykacyi do króla, podpisanéy przez JANA SIENIENSKIEGO Kasztelana Lwowskiego jest objaśnienie tego. Pisze zaś tam Sieniński, że wezwany od króla aby położenie i stan dolnéy Rusi zwiedził, uczynił to z iak największą troskliwością, o czém monarsze zdawał iuż sprawę ustnie i na piśmie. Lecz chcąc rzecz całą iasno i podług prawideł ieografii wyłożyć, użył pomocy różnych ludzi uczonych, a w szczególności przyjaciela swego Stanisł. Sarnickiego znanego i królowi samemu. Daléy tak onim pisze: *Nam cum aliquot vicibus, libris in lucem editis, nomen et victorias Majestatis Vestrae, ut par erat, celebrasset, Majestas Vestra Regia eum pro cliente suo*

accepit, eique se benignissimum fore patronum declaravit, promissa ei gratia Regia, ut ex diplomate ei tradito liquet. Ztąd widać że Jan SIENIENSKI był promotorem, Stanisław zaś SARNICKI autorem tego dzieła. Przeto pod Sarnickiego prosto imieniem przedrukował je Micler in *Magna collectione histor Pol.* Tom I, p. 232 — 282. Pismo to składa się z dwóch części, z których pierwsza, prawie piątą część całości składająca, mówi o Sarmacyi, ięy położeniu, i mieszkancach według zdania starożytnych, w szczególności zaś o Wandalach, Markomanach, Szwachach, Gotach, Awaryanach, Cymbrach, Bastarnach, Kwadach, Rugiyczkach, Jazygach, Askawlach i t. d. Lecz tutaj wdaie się autor zbytecznie w etymologią, a co większa w etymologią nakreślaną i wymuszoną, i na nięy nawięcey zasada swe rozumowania. Cała ta część przeto ma lęy iest wartości nawet we względzie historycznym. Część druga takowy ma napis:

Index tabulae Sarmatiarum, simulque urbium, montium, fluviorum, silvarum, solitudinum, et aliorum nobilium locorum, quorum situm et distantiam, sumpto numero longitudinis et latitudinis filo a numero ad numerum instar crucis ad latera tabulae ducto et rite applicato, intersectio indicabit.

Index ten ułożony iest podług alfabetu, z dodanym przy miastach i miejscach znakomitszych osobliwości lub właściwości. Część tę uważać można iako pierwszą porządniejszą ieografią, która i dziś we względzie historycznym ma swe zalety. Lecz liczb długości i szerokości podanych przy każdym mieście w stopniach i minutach, dziś za niezawodne uważać nie można, ponieważ wiadomo że w tenczas

niebyły jeszcze dokładnie oznaczone. Należyty rozmiar kraii i astronomiczne miejsca oznaczenie, okaże z czasem o ile Sarnicki (nie wymieniał się swego źródła) z prawdą się zgadza.

O Sarnickim obacz nadto wyżej k. 142 inżej między historykami polskimi.

§. Relatij powszechnych Jana Botera Benesiusa, z włoskiego na polskie, dla ludzi potrzebujących pragnących wiedzieć o sprawach, rządach, dostatkach, siłach państwach cudzoziemskich ku ćwiczeniu się w dobrych obyczajach y potrzebnych do rządów sprawach, a przestrzeżeniu od złych y szkodliwych, przełożona i znowu poprawiona i przedrukowana za pozwoleniem starszych. w Krakowie w drukarni Mikołaja Loba Roku Pańskiego 1613 in 4to.

To pismo podzielone iest na pięć części, z których każda ma osobny tytuł, na którym prócz tego to co wyżej wyrażono, wyszczególnione jeszcze to o czém część cała traktuje; i tak Część I, ze 320 stron złożona, zawiera ieograficzny opis rozmaitych kraiów kuli ziemskiej. Część wtóra, 118 stron, w której się opisują przymioty rozmaite morskie, y wyspy także, co ich do tego czasu po morzach różnych znaleziono. Część III, stron 212, w której się opisują Panowie y Monarchowie przednieyszy co ich na świecie, y dają się przyczyny Wielmożności, y bogactw państw ich. Część IV stron 240, w której się opisują ludzie rozmaitych wiar y sekt, to iest katolicy, odsczepieńczy, heretycy, żydzi, mahometanie y poganie. Część V, 99 stron, w której się opisują *supersticie*, abo zabobony w iakich żyły przedtym narody nowego świata i także sposoby, i środki przez które tam wprowadzona iest religia chrześcijańska prawdziwa y w iakich teraz iest ter-

minach. — Przy każdej części jest rejestr i dedykacya, na której końcu podpis tłómacza: Fr. Paulus LENCZYCIUS *Ord. Min. de Observ.* Dzieło to jest zatem ieografią polityczną. Pol-szczyzna w niém dobra.

§. ADAM ZAREMBA nadworny króla Zygmunta III Jeometra, na rozkaz iego napi-sał w ięzyku polskim *Topografią Xięstwa Smo-leńskiego, z wyszczególnieniem podziału i granic.* Dzieło to ukończone 1621 roku, nie było dru-kowane, lecz w rękopiśmie znaleziono 1776 ro-ku w archiwum Smoleńskim, iak świadczy Janocki (*in Janocianis* II, 299).

§. FILIP KLUWER (CLUVERIUS) [urodzony w Gdańsku 1580, w pierwszý zaraz młodości zwiedził Włochy, z kąd powróciwszy oddany od oycy do dworu polskiego. Ztąd udał się z woli oycy do Niemiec dla nauki prawa, lecz skłonność iego do ieografii nawet niechęcią oycy, pohamować się nie dała, i téy wyłącznie chwile swoje poświęcił. Mówił dziesięciu ię-zykami z łatwością; umarł w Leydzie 1623 ro-ku, uważany słusznie iak mówi iego biograf (*Nouveau dictionnaire histor. par Chaudon et De-landine*) za pierwszego ieografa, który swo-je głębokie badania potrafił przyzwoicie upo-rządkować i stałemi prawidłami ograniczyć(a). Pisma Kluwera wszystkie od uczonych wielce szacowane, podług spisu u Szodona, są:

(a) Wiadomość o życiu i pismach Kluwera, prócz wspomnionego dykcyonarza historycznego, znaleźć można w mowie łacińskiej Daniela Heynzyusza, na zgon iego mianę, drukowanę przy Kluwera *Introductio in univers. Geograph.* — *Jöcher im Gelehrtenlexikon.* — Nie trzeba mieszać naszego Kluwera z Janem i Michałem Kluwera mi teologami niemieckimi.

- 1.) *Italia antiqua, Sicilia Sardinia et Corsica. Lugduni 1624 in fol. 3 tomy.*
- 2.) *De tribus Rheni alveis. in 4to.*

Przedrukowane także w dziele następującem:

- 3.) *Germania antiqua. Lugduni 1616 in fol. 2 tomy*
- 4.) *Introductio in universam geographiam tam veterem quam novam libri VI.*

Dzieło to dla wyborowego układu i powszechnego użytku pokilkakroć było, pośmierci nawet autora przedrukowane, z dodatkami różnych uczonych iakoto Jana Bunona, Jana Reyskiusza i innych. W bibliotece liceum warszawskiego są trzy rozmaite edycye in 4to wszystkie zprzylączonemi mappami pojedynczych krajów, iako to: w Amszterdamie u Jana Janssoniusza (1624) 142 stron z 46 mappami. W Amszterdamie u Wilhelma Gulielmi 1683 412 i 35 stron, prócz 11 arkuszy reiestru alfabetycznego imion własnych. Druk drobny piękny i 54 mapp czysto rzniętych, zalecaią to wydanie. W Wolfenbicie u Kaspra Jana Bismarka 1684 r. 608 stron a 14 arkuszy reiestru imion własnych. W wydaniu tém mniéy ozdobném niż poprzedzające holenderskie, mappy są także większe ale nie tak pięknie rznięte. Nadgradzają to dodatki Reyskiusza. Naylepsza i nayozdobniejsza edycya wyszła w Londynie 1714 in 4to maj. iak świadczy Jecher. Francuzkie tłómaczenie dzieła tego (podług świadectwa Szodona) wydał Labbe 1697 in 4to.

Jecher przytacza nadto następujące Kluwera pisma:

- 5.) *Notae in Strabonem.*

• Drukowane w edycyi Strabona przez Almeloweena.

6.) *De Francis et Francia.*

Drukowane w dziele Diuszena (Du Chesne) *Hist. Franc. Script.* T. I.

§. Szymona STAROWOLSKIEGO dzieło podające obraz stanu politycznego i geograficznego Polski, do najlepszych prac jego należące, opisałem w tomie I. k. 7. N. 7. — Dodadź tu tylko trzeba iż piąty raz przedrukowane jest u Miclera in *Magna Collectione Histor. Pol.* T. I. p. 430 — 476.

§. *Topographia sive Masoviae Descriptio auctore Andrea SWIĘCICKI Notario territorii Nurensis. Cum licentia superiorum. Varsaviae ap. viduam Joan. Russowski S. R. M. typ. 1634 in 4to 7 arkuszy.*

Dzieło to pośmierci autora przez syna jego Zygmunta wydane i przypisane Stan. Łubieńskiemu Bisk. Płockiemu, dokładny zawiera opis Mazowsza podług stanu ówczesnego. Przedrukował je Micler w swém *Magna Collectio Histor. Polon.* T. I. p. 477 — 497. z dodaniem użytecznych przypisków.

§. *CAROLI OGERII ephemerides sive iter Danicum Suecicum Polonicum cum esset in comitatu Illustr. Claudii Memmii Comitissae Avauxii ad Septentrionis reges extraordinarii legati. Accedunt Nicolai Borbonii ad eundem legatum epistolae hactenus ineditae. Lutetiae Paris. apud Petrum le Petit 1656 in 8vo 532 stron.*

Z dzieła tego (którego pierwsze wydanie opisał Janocki in *Nachr. v. rar. Poln. Büch.* II. 107.) wyjął Micler podróż przez Polskę i wydrukował ją in *Magna Collect. histor. Polon.* I. k. 695 — 766. Bardzo szczegółowo opisuje autor czynności swego Pana i swoje własne, ztąd niektóre ciekawe są rzeczy. Lecz bardzo wiele się i takich znajduje drobnostek które ani Polakom się tyczą, ani kogo z czytelników obchodzą.

§. *Nova descriptio regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae in qua non solum adiectae provinciae, sed etiam civitates principales ac loca, quae quidem in notitiam venerunt, una cum historiis rebusque gestis memoria dignis describuntur, ex antiquioribus recentioribusque scriptoribus, nec non acquisitis relationibus collecta et in publicum edita per Mart. ZEILLERUM a. 1663 (ma to być zapewne 1652) Ulmae per Balthasarum Kuhnium typographum. Ex germanico idiomate in latinum translata.*

Dzieło to wydrukowane pod tym tytułem u Miclera in *Magna Collect. Histor. Polon.* T. II. p. 1. — 48. Pierwsza edycja niemiecka wyszła 1647, druga 1652, a z wielu poprawami i dodatkami 1657 iak pisze Diuklos w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 312 i sam autor w przedmowie. To trzecie wydanie dostawszy Micler już po wydrukowaniu w swym zbiorze dzieła Zeillerowego podług drugiey edycji, umieścił ie w tymże drugim tomie pod tytułem:

Mart Zeilleri posterior descriptio Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae ex recentioribus polonicis aliisque scriptoribus denuo secundum diversas provincias congesta et praesentibus temporibus accomodata uti ex praefatione apparet, cui Prussicae etiam, Livonicae, Moldavicae, Moscoviticae, Tartaricae aliaeque res complures sunt insertae — od k. 453 — 536.

Ze to trzecie wydanie iest najlepsze, wątpić nie można, czerpał bowiem autor z pisarzy polskich iako to: Starowolskiego, Kobierzyckiego i innych.

Wierniejszym inż tu iest autor tytułowi, że się bardziey trzyma ieografii niż historii którey w pierwszych wydaniach daleko więcéy umieścił. Zaczny Micler wolał się wystawić na nagane, że iedno dzieło w swym zbiorze dwa razy wydrukował, niż żeby dla pokrycia błę-

du swego przy mniéy dokładném wydaniu Zeilerowego dzieła z drugiéj edycyi miał zostać.

§. WILHELM BOPLAN (BEAUPLAN) Francuz rodem z Normandyi, przez lat 17 służył za Zygmunta III i Władysława IV. jako inżynier i dowódzca artylleryi, i z Koniecpolskim wszyskie odbył wyprawy na Ukrainie. Powróciwszy do oyczyzny wydał opis tego kraiu tak dokładny, iakiego do owych czasów nie miano, pod tytułem: *Description de l'Ukraine et des provinces adjacentes* 1650. Przedrukowany pod tytułem:

Description d'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transylvanie. Ensemble leurs moeurs façons de vivre et de faire la guerre par le Sr. de Beauplan. a Rouen chez Pierre Caillou 1660.

Widać wcałym opisie męża z trafnym rozsądkiem, i opowiadającego interesownie rzeczy widziane. Diuklos w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pologne* p. 232 — 311 podaie charakterystykę Boplana i wyiutki z iego dzieła. Przy drugiem wydaniu pisze księgarz, że pierwszą razą tylko 100 exemplarzów dla przyjaciół autora wybito, więc uczyniono tę drugą edycyą, przy której miała się znaydować mappa Polski, wizerunki ludzi, zwierząt, roślin i innych rzeczy ciekawych, lecz że ryciny te przez Hondyusza rznięte, po iego śmierci od pozostałéj wdowy przeszły do Króla Polskiego, i nie wiedzieć co się z niemistało.

Micler przełożył opis ten Ukrainy na ięzyk łaciński pod tytułem: *Descriptio Ukrainae etc.* i wydrukował w swej *Magna Collectio histor. Polon.* T. II p. 49 — 84.

§. Re-

§. *Regni Poloniae magnique ducatus Lithuaniae omniumque regionum juri polonico subjectarum novissima descriptio, urbium potissimarum icones elegantissimas et delineationem hujus regni geographicam oculis subiiciens studio Andree CELLARII Gymnasii Hornani Rectore. Amstelod. ap. Aegid. Janssonium Valckenier 1659 12mo 605 stron ścisłym drukiem, prócz reiestru i wizerunków kilkunastu miast.*

Przedrukowane u Miclera in *Magna Collect. histor. Pol. T. I. p. 497 — 660.*

Więzyku Holenderskim wyszło 1660, iak świadczy Micler l. c. p. 498.

Wyłożywszy autor w krótkości dzieie Polski dawne i późniejsze, podaje stan polityczny kraju i przystępuje nakoniec do właściwej ieografii podług prowincyi, przy każdym mieście wyliczając osobliwości. Dobrze jest napisane i mało uchybień.

§. Delicje ziemie włoskiej abo prawdziwe i istotne opisanie co tylko we Włoskich krajach, po walnych a głównych miastach, i w każdym miejscu od starożytności kościołów, pałaców, pyramid, ogrodów, nagrobków etc. y inszych wielu do widzenia godnych znajduje się raritet z doskonałym drogą y odległości (jednego od drugiego) miasta, miasteczka, wsi, austerrey i t. d. okryśleniem przytym i opisanie monety każdemu w czytaniu powabne, y peregrinantom w te tam kraie zbyt wygodne potrzebne i pożyteczne przez jednego Anonima z niemieckiego na Polski przetłómaczone ięzyk z doskonałym przydatkiem i opisaniem niektórych miejsc. *Na końcu jest napis.* w Krakowie u Schedlów JK. Mei Typogr. R. P. 1665 in 12mo 281 stron prócz reiestru i opisania monet na 8 kartach.

Dotrzymał autor w dziele samém co przyrzekł na tytule, lubo w krótkich bardzo wyrazach.

§. *Iter in Moschoviam Augustini Liberi Baronis de MAYERBERG Camerae Imperialis Aulicae*

consiliarii et Horatii Guil. CALUUECII equitis ac in regimine interioris Austriae Consiliarii ab Augustissimo Romanorum imperatore Leopoldo ad Tzarem et Magnum Ducem Alexium Michalowicz anno 1661 ablegatorum, descriptum ab ipso Aug. Libero Bar. de MAYERBERG, in latinum idioma ab eodem translaturum.

Opis téy podróży wydrukowany u Miclera in *Magna collect. histor. Polon.* T. II. p. 361 — 452 z opuszczeniem dawnych ustaw i praw moskiewskich. Oryginał w ięzyku francuzkim drukowany pod tytułem: *Voyage en Moscovie depuis 1661 jusqu'en 1663. á Leyde 1668.* i tłómaczenie holenderskie Gerbranda van Leeuwen, iak pisze Micler l. c. p. 363. Jest tu wprawdzie mowa w szczególności o ludach i krajach Rosyi, ale niekiedy i uwagi nad krainami do dawnéy Polski należącemi. Maierberg ostro i surowo sądzi o wszystkich. Dzisiay zdania iego tém mniéy są prawdziwemi po upłynieniu tylu lat i po takowey zmianie w oświacie.

§. *Geographiae compendium succincta methodo dispositum editumque a M. Joanne Stanislao FORMANKOWICZ Phil. Doct. et Prof. Cracov. Ap. Haerred. Christop. Schedel — impensis auctoris 1671 in 12mo 108 stron.*

Poprzedza ieografia matematyczna, daléy następuje polityczna o Polszcze nayobszerniejsza. Autor dzieli ziemię na sześć części t. i. Europę, Azyą, Afrykę, Amerykę, Ziemie północne i południowe (*terra arctica et antarctica*.)

§. Monarchia Turecka opisana przez Ricota z francuzkiego ięzyka na polski przetłómaczona przez szlachcica Polskiego i do druku podana w Roku 1678. w Słucku fol. 251 *stron.*

Przedrukowana późniéy, in 8vo z koper-sztychami temiz samemi które się znajduią i przy téy pierwszéy edycyi. Rykot wiele rzeczy o Turcyi miał się dowiedzieć od naszego Bobrowskiego. Ob. wyżéy k. 597.

§. Peregrinacya abo pielgrzymowanie do ziemié swiętéy JO. Pana Mikołaja Krzyszt. Radziwiła przez X. Tom. TRETERA kustosza Warm. ięzykiem łacińskim napisana i wydana przez X. Andr. WARGOCKIEGO na polski przełożona. w Krakowie u Schell dla 1633 in 4to 556 stron.

§. BERNARD KONNOR (Connor) Anglik rodem, lekarz nadworny króla Jana Sobieskiego, za powrotem do oyczyzny wydał opisanie Polski pod tytułem: *The History of Poland*, które przetłómaczone na ięzyk niemiecki wyszło z druku 1700 roku w Lipsku u Tom. Frycza in 8vo 822 stron prócz reiestru, a na łaciński przez Miclera, umieszczone w iego *Magna collectio histor. Polon.* z napisem *Descriptio Regni Poloniae et M. Ducatus Lithuaniae* w T. II, od k. 85 — 360.

Przebieglszy autor historyą monarchów polskich (u Miclera od k. 85 — 143) w krótkości lecz z stosownym rzeczy wyborem, mówi obszerniéy o królu Janie, iego przymiotach i t. d. Nakoniec przystępuje do opisu pojedynczych prowincyi, tak we względzie politycznym iako też ieograficznym, z przyłączaniem uwag o zwyczajach i obyczajach mieszkańców. Należy do pism lepszych. Treść obszerniéy wyłożona i wyimki znajduią się u Diukłosa *Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 314 — 385.

§. *Provinciarium Regni Poloniae geographica descriptio.* — *Polen mit angränzenden Reichen, Königreichen, Ländern und Provinzien, denen Staats-Kriegs-*

und Gelehrten Personen, auch Handels und Reisenden Leuten zu sonderbar bequemen Gebrauch in XXXII. auf einander zutreffenden Tabellen vorgestellet, samt einem Vorbericht und einer Anzeig aller darinen benahmsten Reiche, Königreiche, Länder und Provinzien etc. Einem daraus gezogenen kurtzen Entwurff wie dieses Königreich mit seinen Provinzien eingetheilt und considerirt werden könne. Und dann zu End angehängten ausführlichen Register aller vorgekommenen Länder, Flüsse, Städte und Oerter ausgefertigt. — Augspurg bey Joh. Stridbeck Jüngern Calcogr. mit Röm. Kayserl. Mai. Freyheit gedruckt bey Jac. Koppmayer Stadt-Buchdru. (około 1720 drukowane) in 8vo forma oblonga, 50 stron tekstu zawierającego podział Polski na prowincye i wyliczenie miast, i 32 mapp in 4to min. nie osobiłwie rzniętych wystawiających poiedyncze Polski części.

Jest to prosty wyciąg z Cellaryusza.

§. Geografia novissima albo wielce pożyteczne a przez pytania sporządzone opisanie świat, ziem, i miast w którym cztery części świata Europa, Azja, Afryka, Ameryka geograficznie i historycznie objaśnione z przydatkiem o sferze i XXII. objaśnionemi i illuminowanemi mapami przez Jana NAUMAN-SKIEGO: w Warszawie u XX. Piarów (1729) in 8vo 108 stron. — *Małey iest wartości.*

§. Świat we wszystkich swoich częściach większych y mniejszych to iest: w Europie, Azji, Affryce i Ameryce w monarchiach królestwach, księstwach, prowincyach wyspach y miastach geograficznie, chronologicznie i historycznie okryślony z opisaniem religii, rządów, rewolucyi, praw, zwyczajów, skarbów, ciekawości y granic każdego kraiu, z autorów francuzkich, włoskich i niemieckich, y polskich zebranym przyozdobiony przez X. Władysława LUBIENSKIEGO Scholastyka Krakowsskiego kanonika Gnieźnińskiego Proboszcza Infułata Łaskiego r. 1740 do druku w Wrocławskiej w Śląsku Akademii Societatis Jesu dla ciekawego a niepróżnującego oka polskiego podany. in fol. 656 stron.

Naczele iest dedykacya do Augusta III. da-
lęy wizerunek tegoż monarchy iakoteż i auto-
ra dzieła, pod którym ostatnim podpis *Strachowski sculpsit Vratislaviae*. Mappy zaś całego
świata i iego części, sztychowane w Norym-
berdze, przypadkowo zapewne do tego przy-
łączone są dzieła. Jest to pierwsza nayobszer-
niejsza ieografia w ięzyku polskim wydana.
Autor zadał sobie wiele pracy i nie bezskute-
cznie.

§. Compendium geograficzne t. i. szerokiego opisa-
nia ziemi krótkie zebranie polskim stylem *in usum
gratiam et favorem* oyczystey młodzi polskiej przez
M. Wawrzeńca Józefa SALTSZEWICZA
w Akad. Krak. Filoz. i matemat. Profess. Geometrę
przysięgłego. w Krakowie w drukarni akademickiej
1746 in 8vo 123 *stron*.

Nie wiele warte.

§. Krótkie ale fundamentalne opisanie Balearyi-
skich i Pythyuzyjskich wysp Majorca, Minorca, Ivi-
ca i Formentera, z dowodniejszych i nowszych rela-
cyi zebrane i do drukowania niemieckiego przetłoma-
czone podane (*sic!*) 1756 in 8vo 72 *stron*.

Przyłączona mappa pięknie rznęta wysta-
wia położenie portu i miasta Mahon. Nauka
ziemiopisarska zyskałaby wiele gdybyśmy
więcę podobnych Monografii mieli i z tak
dobremi mappami. Ale polszczyzna musi bydz
lepsza.

§. Zbior Dogiela pod tytułem *Limites Re-
gni Poloniae* 1758. obacz niżey między źród-
łami do historyi polskiéy.

§. Lexykon geograficzny dla gruntownego poięcia
gazet i historyi z różnych autorów zebrany przetłoma-
czony i napisany przez X. Hilaryona KARPIN-
SKIEGO kapłana i teologa, po śmierci iego z przy-
datkiem odmian i do druku podany. w Wilnie u XX.
Bazylianów 1766 in 4to 627 *stron*.

W swoim czasie było to dzieło dobrém, lecz zastąpione jest teraz przez daleko lepsze, iako to r. 1783 w Warszawie, a zwłaszcza w 1813 w Wrocławiu wydane.

§. Począki Kraiopisarstwa ku pożytkowi akademii rycerskiej korpusu kadeckiego (przez EDLINGA profesora). w Warszawie u Mitzlera 1768 in 8vo 234 stron.

§. Geografia królestwa polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego tudzież innych prowincyi do nich należących przetłómaczona z niemieckiego J. M. Pana A. F. Büschinga. w Lipsku i w Dreźnie u Grela 1768 in 8vo 224 stron.

§. Geografia czasów terażniejszych albo opisanie naturalne y polityczne królestw, państw stanów wszelakich, ich urzędów, praw, rzemiosł, handlu, przemysłu, przymiotów, obyczajów etc. ku pożytkowi narodowey młodzi wydana. Tom I. w Warszawie w drukarni J. K. M. y R. zpl. t. y in Collegio S. J. 1768 in 8vo XLVI i 592 stron.

KARÓL WYRWICZ kapłan zgromadzenia Jezusowego, późnieny opat Hebdowski, zmarły 1793 roku, w 77 czynnego życia, mąż zwielu względów szanowny, jest autorem tego dzieła, które nie dla samych ludzi młodych i to chyba tylko w wyższych klassach, ale i dla dojrzałych, wiele użytecznych zawiera rzeczy. Głównym zamiarem Wyrwicza w tém dziele, było wystawienie tego co jest w innych narodach dobrego i z kąd to pochodzi, a zatém rozbiór konstytucyi opisanych krajów, ich praw, obyczajów, przemysłu i t. d. Dodany jest nadto częstokroć gruntowny tychże urzędzeń lub zwyczajów wywód historyczny w przypiskach pod textem umieszczonych. Wszystko to, iako też mowa polska czysta i dobitna, nie małą są dzieła zaletą.

Tom drugi nie wyszedł na widok publiczny a nawet i ten tom pierwszy, w handlu księgarskim został przytłumiony na żądanie posła pewnego mocarstwa, któremu w tém dziele ubliżyć miano. — Rozkład tego tomu iest takowy: O Jeografii w powszechności — o Jeografii naturalney — o Jeografii astronomiczney. O Jeografii polityczney, a w szczególności o wielorakim kształcie rządów, o panowaniu i państwie, o różności narodów względem ich obyczajów, o wierach i sektach, o różności i obszerności języków; o kolorach i postaciach ludzkich. Dalej prowadzi rzecz autor o Europie a w szczególności o państwach papieżkim, Króla oboiędzy Sycylii kawalerów maltańskich, Cesarza niemieckiego i rzeszy niemieckiej, opañstwie tureckim i moskiewskim; O krolestwach, francuzkiem, hiszpańskim, portugalskiem, angielskiem, sardyńskim, węgierskiem, szwedzkim, duńskim, pruskim. Gdy takowego losu doznał tom pierwszy polityczney ieografii Wyrwicza, napisał przeto inną pod tytułem:

Geografia powszechna czasów terazniejszych, albo opisanie krótkie krajów całego świata, ich położenia, granic, płodu ziemnego, skłonności obywatelów, handlu, obyczajów etc. z nayswieższych wiadomości, krajopisarzów i wędrowników zebrana, ku pożytkowi młodzi narodowey na szkoły publiczne wydana. w Warszawie w druk. JKM. Rzpłtęy in Collegio S. J. 1773 in 8vo XVI i 736 stron.

Przy końcu dzieła od 599 strony począwszy, petytem wszystko iest drukowane dla zamknięcia w iednym tomie całej ieografii.

Właściwa ieografia zajmowała autora w układzie niniejszego dla szkół przeznaczo-

nego dzieła, iednakże przy końcu przynajmniéy, przyłączony iest rozdział o polityce, to iest o zwierzchności kraiovéy, o prawie i onego różności i o handlu Europy. Widział Wyrwicz że brak zności statystyki i ekonomii politycznéy w narodzie naszym, iedną był z głównych przyczyn nieszczęść kraiovéych, usiłował przeto wszędzie ie upowszechniać.

Pismo Wyrwicza *Promemoria pamiętnikowi*, o którym mówiliśmy w tomie I. k. 129 wiele zawiera sprostowań w dziele Switkowskiego umieszczonych, a nadto gruntowne uwagi o statystyce i handlu.

§. Opisanie krótkie państwa Tureckiego. w Warsz. w drukarni S. J. 1770 in 8. 189 stron.

§. Ziemio-pismo powszechne czasów naszych dawnego i średniego wieku dotykające, na gwiazdarskie naturalne i dzieiopiskie podzielone, dla publiczney przysługi zebrane przez M. Ignacego GIECEGO S. J. w Kaliszu w drukarni Soc. Jesu 1772 in 8vo tomik I. 208 stron.

§. *Carte de la Pologne divisée par provinces et Palatinats et subdivisée par Districts construite d'après quantité d'arpentages, d'observations, et de mesures prises sur les lieux. Dediée a son Altesse Le Prince de Prusse Jabłonowski Palatin de Novogrod, Chevalier des ordres du St. Esprit, de l'Aigle blanc et de St. Hubert Associé à l'académie Rle des sciences de Paris, par son très humble et très obeissant serviteur J. A. B. Rizzi ZANNONI de l'academie Rle des sciences de Göttingue, d'Altorf etc. Géographe de sa majesté Sicilienne 1772.*

Mappa ta z 25 arkuszy wybornie sztychowanych iest złożona, z których pierwszy zawiera przytoczony napis francuzki, drugi wy-

stawia wizerunek powszechny Polski i Litwy, służący do zrozumienia zbioru na 24 kartach wystawionego; trzeci arkusz stawia przed oczy plan miasta Warszawy z wizerunkami w około znaczniejszych tego miasta gmachów. Wcałém tém dziele, lubo tytuł ogólny i przypisanie do Xcia Joz. Ale. Jabłonowskiego iest w ięzyku francuzkim, tytuły iednak pojedynczych arkuszy są w ięzyku francuzkim i polskim, nazwiska zaś miast, prowincyi i rzek na sameyże mappie, tylko są w ięzyku polskim umieszczone. Lecz na dwóch arkuszach wystawiających prowincye graniczące z państwem tureckim i części onego podług ówczesnego stanu ieografii, mianowicie zaś osady Tatarów Bessarabskich, Nogayskich i t. d. są także przyłączone wszędzie i napisy tureckie właściwemi tegoż ięzyka charakterami. Dzieło to iedynie w swym rodzaju co do obrazu całkowitego Polski, iest owocem usiłowań prywatnych, a w szczególności Xięcia Józefa Alexandra JABŁONOWSKIEGO Woiewody Nowogrodzkiego kawalera wielu orderów, wielu uczonych towarzystw członka (którego pisma wyliczyliśmy w tomie I. k. 39 i następny). Gdy iednak nieznaioime mi są stosunki wydawcy to iest ZANONIEGO, i udział iego zasług w wydaniu tego nader kosztownego dzieła, zostawiam świadomszym oddanie sprawiedliwości, co się obydwu tym mężom w przywiedzeniu do skutku tak chwalebnego przedsięwzięcia należy. Ze zaś i dedykacya sama posłużyć może do objaśnień iakowych, kładziemy ją przeto iak iest na pół arkusza sztychowana, w całości.

A son Altesse le Prince Prusse, Vindes J. A. Jablonowski etc.

En vous dédiant mon ouvrage, je ne fais que Vous offrir ce que je vous dois. Issu d'une famille où l'amour des arts s'est toujours vu associé à la gloire des armes, cette carte de la Pologne est pour ainsi dire, le fruit des travaux de vos ancêtres et plus particulièrement des soins de Votre Altesse. On y verra les diverses contrées dont le grand Général Jablonowski votre Ayeul, nous a laissé la description exacte, après les avoir illustrées par ses succès militaires. Vous y reconnoîtrez Monseigneur les différens pays que vous avez parcouru vous même accompagné par d'habiles géographes qui en prenoient sous vos yeux la dimension et en traçoient le tableau, c'est à dire qu'avec un génie éclairé, les connoissances mathématiques les plus étendues, le jugement le plus sur, vous m'avez mis à portée de donner à la nation Polonoise une carte qui lui manquoit. C'est aux précieux manuscrits que vous m'avez confiés et qui sont le fruit de plus de vingt années de travail, c'est sur tout à vos sages conseils, à la critique et aux corrections que vous avez daigné faire vous même à mon ouvrage, que cette carte devra la perfection où j'ai taché de la conduire. Par là le public qui admire d'un côté, dans Votre Personne le goût des lettres perfectionné par des études aussi judicieuses que soutenues, qui sait que depuis la plus tendre jeunesse, la lecture des meilleurs ouvrages a fait votre amusement et l'ornement de l'esprit le plus cultivé, qui sait que votre zèle pour le progrès des sciences s'est annoncé à toute l'Europe par une générosité sans égale en proposant des sujets de prix aussi habilement choisis pour éclairer les nations, que magnifiques pour récompenser les auteurs; le public dis-je, vous aura une nouvelle obligation dont il vous sera plus redevable qu'à moi-même. Je sacrifie, Monseigneur, ma propre gloire, en me contentant de celle que Vos Bontés font rejaillir sur moi et je mettrai toujours la qualité d'Auteur au dessous de celle d'ami que vous voulez bien me permettre, en vous protestant néanmoins que je serai toute ma vie avec un très profond respect Mon-

seigneur de V. Altesse, Le très humble et très obéissant serviteur Rizzi Zannoni. à Londres ce 25 Janvier 1772.

Czyli do mappy téy, prawdziwy w potomości zaszczyt imieniowi Jabłonowskich iednającéy, rząd kraiovy się przykładał, nie wiem; lecz gdyby to w istocie było, zapewne by w przypisaniu wzmiankę iakowás o tém uczyniono. — Nie znam żadnéy mappy Polski pod powagą kraiowego rządu lub iego nakładem wydanéy, lubo wielka tego była potrzeba, gdy znaczne błędy w mappie Zanoniego do kosztownych sporów bywały przyczyną, iak n. p. doczytać się można w historyi traktatów europeyskich przez Siarczynskiego. w Warszawie 1789. w tomie IV. k. 307.

§. Po nastąpiionym kraiu podziale, mocarstwa do uczestnictwa tego należące, starały się między innemi o dokładny nabytego kraiu rozmiar i wizerunek onego, w czém i usiłowania prywatnych pomocnemi się stały. Piękne przeto i dokładne otrzymała publiczność mappy poiedynczych tych prowincyi pod nazwiskiem, Prus wschodnich, zachodnich i południowych i Gali cyi wschodniey i zachodniey, i t. d. które wydali Sotzmann, Textor, Zylli (Gilli), Józ. Lichtensztern, Kinderman, Sztreyt, Le Maire, Metzburg i wielu innych.

§. Podobnieżi w pismach ieograficznych i statystycznych tychże mocarstw, znajduia się mniey więcey dokładne opisy prowincyi niegdyś polskich, Dzieła przeto które wydali Leonardy, Lichtensztern, Holsze, Krug, Rumi i wielu innych godne są wszelkich pochwał.

§. Należą tutaj i podróże różnych cudzoziemców opisuiących prowincye polskie, któ-

re, wielu mniemanych woiażerów dla zwy-
czajnego pospiechu, ledwo przebież, nie mó-
wią obyczajom krajowym z bliska przypatrzeć
się mogli. Bardzo mała iest ilość pism tego
rodzaju, któreby ze wszech względów za wol-
ne od uprzedzeń i bezstronne wystawić mo-
żna. Przy pomocy zamożnych bibliotek po-
damy z czasem krytyczny spis onych. —

§. Atlas dziecinny z mappami na miedzi rznietemi,
tłómaczenie z francuzkiego przez Dominika SZY-
BINSKIEGO S. P. w Warszawie 1772 in 8vo.

Tłómacz poprawił i bardzo znacznie po-
mnożył rozdział o Polsce.

§. Grammatyka geograficzna albo zbiór dokładny
geografii, nowym ułożony i zebrany sposobem.
w Warszawie u XX. Piarów 1774 in 8vo 2 tomy
194 i 119 *stron*.

W dedykacyi podpisał się autor X. ŁADO-
WSKI S. P.

§. Opisanie naturalne, historyczne i polityczne
różnych krajów świata to iest ich położenie, klima,
historya, rewolucye, rząd, potęga, prawa, zwyczaje
etc. przez Pana Content D orville, a teraz świeżo na
język polski przełożone (przez Joachima KAR-
WOWSKIEGO S. P.) w Warszawie u XX. Piarów
1774 in 8vo 353 *stron*.

Karwowski Piar urodzony 1736 wydał,
nadto przekład historyi rewolucyi Szwedzkiej
1772 zdziałanę, opisanę przez Michele ssa
francuzkim językiem. w Warszawie 1778 in 8vo
(ob. Bielski *in vitis Piarist* p. 135).

§. Krótkie zebranie geografii naturalnę, polity-
cznę i historyczną ku pożytkowi młodzi szlache-
ckiej uczący się w konwikcie XX. szkół pobożnych
wydane. w Wilnie u Xięży Piarów 1776 in 8vo 301
stron.

W dedykacyi podpisał się autor początko-
wemi literami X. A. M. S. P.

§. Geografia krótko na lekcyę podzielona dla nauki młodzi przez Pana L englet du Fresnoy po francuzku napisana, a przez JP. Kaletana NAGURSKIEGO podkomórzycę Xstwa Zmudzkiego na ięzyk oyczysty przełożona. w Wilnie w drukarni JKMcI 1782 in 8vo 317 *stron*.

§. Dykeyonarzyk geograficzny czyli opisanie królestw, prowincyi, miast, biskupstw, księstw, hrabstw, margrabstw, portów, fortec y innych mieysc znaczniejszych w czterech częściach świata, z wyrażeniem w którym królestwie, prowincyi, krainie iakie się mieysce zayduie, do którego państwa należy, nad którą rzeką, odnogą, górą lub morzem iest położone, odległości iego w milach francuzkich co do mieysc obcych, a w Polskich co do krain naszego, od mieysc wpobliskości główniejszych, z ich długością i szerokością geograficzną podług mapp naylepszych, nie opuszczając coby o iakim mieyscu pamiętniejszego wiedzieć było można. Po angielsku napisany przez Pana Echarða, z trzynastéy edycyi angielskiey na francuzki ięzyk przełożony powiększony i poprawiony przez K. Vosgien, nakoniec z osméy francuzkiey edycyi w polskim wydany ięzyku, z dodatkiem zasłých odmian i umieszczeniem wielu miast i prowincyi Polskich. w Warszawie w drukarni Piotra Dufour 1782 — 1783 in 8vo 3 tomy 315 368 i 218 *stron*. Dodatki przy trzecim tomie 16 i 67 *stron*.

Nienazwany tłómacz iest Franciszek SIARCZYŃSKI, który co do Polski nie tylko iak tytuł namienia, ale wistocie bardzo tu wiele uczynił.

§. Geographia albo dokładne opisanie królestw Galicyi i Lodomeryi. w Przemyślu w drukarni A. Matyasowskiego 1786 in 8vo 188 *stron*.

§. Wiadomości o państwie tureckim przez iednego polaka w listach do przyjaciela pisanych. w Warsz. w druk. nadw. JKMcI 1786 in 8vo. 193 *stron*.

§. Historyczne geograficzne opisanie miasta Pekinu ciekawsze od innych edycyi przez JP. Sztriterawyd-

ne a przez Ignacego MANUGIEWICZA tłóm. do exped. ros. JKMc i Rzpltey, z rossyiskiego ięzyka przetłómaczone. w Warszawie w drukarni nadwornéy JKMc i 1787 in 8vo 45 stron.

§. Obserwacye polityczne państwa tureckiego rządu religii, sił iego, obyczajów i narodów pod tymże żyjącym panowaniem z przydatkiem myśli partykularnych o człowieku moralnym i o edukacyi krajowey przez JPana MIKOSZĘ w czasie mieszkania ie o w Stambule. w Warszawie u Grela 1787 in 8vo 2 części 416 stron.

Tłómaczenie niemieckie wyszło pod tytułem:

Reise eines Polen durch die Moldau nach der Turkey von Joseph Mikoscha. Aus dem polnischen übersetzt von M. Samuel Gottlieb LINDE Lektor d. poln. Sprache in Leipzig (teraz Rektor Liceum Warszawskiego i t. d.) Leipzig bey S. L. Crusius 1793 in 8vo 2 Theile. 158 i 198 stron.

Linde, o którego wiekopomnéy dla ięzyka polskiego przysłudze wspomnieliśmy w tomie I. k. 222. iest nadto tłómaczem dwóch dzieł polskich na ięzyk niemiecki, to iest: powrotu posła Juliana Niemcewicza (*Die Rückkehr des Reichstagsgesandten. Warschau u. Leipz. b. Mich. Gröll Hofbuchhändler 1792* (lecz istotnie w Lipsku drukowano), i o ustanowieniu i upadku konstytucyi 3 Maia 1791 roku, o którém dziele obacz niżej między historykami.

§. Wiadomość geograficzna i statystyczna o stanie teraźniejszym państwa rossyiskiego przez X. Franc. MACZULSKIEGO ex—Jezuicę, nauk wyzwol i filozofii doktora. w Krakowie u Maja 1789 in 8vo 192 stron.

Pod tymże tytułem wyszło toż pismko z odmiennym tylko napisem: w Połocku w drukarni Koll. S. J. 1789 in 8vo 192 stron.

§. Historia o podróżach przez Pana de la Harpe zawierająca odkrycie krajów dawniých nieznaiomych

oraz obyczaje, religią, rząd i handel obywatelów na polski język przełożona (przez Franc. BOHOMOLCA. Kazm. WROBLEWSKIEGO i Winc. MAGIERA). w Warszawie w drukarni królewskiej 1783 — 1794 in 8vo 5 tomów.

§. Przewodnik Warszawski przeprowadzający co tydzień do wszelkich wiadomości i okoliczności Warszawskich codziennie publiczność interesujących w Roku 1788 co tydzień po arkuszu lub dwa wydawany in 8vo 348 stron.

§. Opisy Turków i Tatarów przez Barona de TOT z francuzkiego języka przełożone. w Warszawie w druk. Nadw. J. K. Mci 1789 i 1791 2 tomy in 8vo 245 i 348 stron.

§. Podróż do Turcji i Egiptu z przydanym dziennikiem podróży do Hollandyi pod czas rewolucyi 1787 z francuzkiego przełożona. w Warszawie w drukarni Wolney R. 1789 in 8vo 169 stron.

Oryginał dzieła tego, napisany więzkiem francuzkim przez Jana Hrabie POTOCKIEGO, wyszedł pod tytułem:

Voyage en Turquie et en Egipte fait en l'année 1784. seconde édition revue corrigée et augmentée. Voyage en Hollande fait pendant la révolution de 1787. à Varsovie w drukarni wolney 1889 (przez omyłkę zamiast 1789) in 8vo 160 stron.

Tegoż autora należy tu następujące dzieło:

Voyage dans l'empire de Maroc fait en l'année 1791 suivi du voyage de Hafez recit oriental par Jean POTOCKI, à Varsovie chez P. Dufour. 1792 8. 333 stron.

O innych pismach Jana Potockiego, obacz między historykami polskimi.

§. Pamięć dzieł polskich, podróż i niepomysłny sukces Polaków przez Urodz. Karóla Lubicz CHOCIECKIEGO. w Warszawie w drukarni wolney 1789. in 8vo 165 stron.

Autor ieden z pomiędzy konfederatów w roku 1768 w Krakowie wzięty i do państwa Rosyjskiego zaprowadzony, zkład w roku 1776

wydobywszy się, przypadki i losy różne swoich towarzyszków opisał, iako też okolice przez które przechodził. Lecz nie był autor usposobiony do przyzwoitego opisania rzeczy widzianych, to pismo przeto służyć może bardziej do historyi zwłaszcza konfederacyi Barskiej.

§. Geografia czyli opisanie naturalne, historyczne i polityczne krajów i narodów we czterech częściach świata zawierających się z dołączeniem geografii astronomicznej przez X. Franc. SIARCZYŃSKIEGO K. W. P. K. w Warszawie u XX. Piłarów 1790 — 1794 in 8vo. 3 tomy 402, 538 i 684 *stron.*

Dzieło dokładne w swoim rodzaju. Dalszy ciąg w którym Jeografia Polski miała być w całej obszerności wyłożona, nie wyszedł na widok publiczny.

§. Opisanie wysp Pelew w części zachodniej oceanu spokojnego leżących ułożone z dzienników i podania Kapitana H. Wilson; najprzód z Angielskiego na francuzki a teraz na polski język tłómaczone przez X. Remigiusza ŁADOWSKIEGO S. P. w Warszawie u Diufura 1792. 8vo. 2 tomy 305 i 302 *stron.*

§. Zbiór podróży ważnych i ciekawych dla nauki i zabawy młodych tłómaczony z zbioru podróży Pana Campe i innych przez Stanisława SZYMAŃSKIEGO Konsyliarza nadwornego J. K. Mci. w Krakowie u Maia 1794 in 8vo. Tom I, 172 *stron.*

Czyli więcéy wyszło nie wiem.

§. Zbiór pism ciekawych służący do poznania różnych narodów i krajów wyjęty z dzienników i innych dzieł peryodycznych (1794) in 8vo. 119 *stron.*

§. Historia podróży i osobliwszych zdarzeń sławnego M. A. Hrabi *Beniowskiego* szlachcica Polskiego i Węgierskiego z francuzkiego tłómaczona. w Warszawie u Lebrun 1797 in 8vo. 4 tomy 356, 350, 407 i 400 *stron.*

Przedrukowana, czyli też z odnowionym tylko tytułem, w Warszawie 1802. 4 tomy.

§. Opis

§. Opis Egiptu podług najnowszey podróży Pana Wolnéy z francuzkiego krótko zebrany przez Jana NOWICKIEGO. w Krakowie u Grebla 1800 in 8vo: 106 stron.

Gdy pismo to dobrze od publiczności zostało przyjęte, wydał tenże Jan Nowicki (o którym już wspomnieliśmy w tomie I, k. 461 i 465) przekład całkowitego dzieła, pod tytułem:

Podróż do Syrii i Egiptu odbyta w roku 1783, 1784 i 1785 z dwiema mappami i 4. kopiersztychami przez P. Wolnéy. w Krakowie w drukarni Jana Maia 1803 in 8vo maj. 2 tomy. XVIII i 322 stron; tom drugi VIII i 372 stron.

Dobre jest to tłómaczenie, mile bawiącego i użytecznego pisma.

§. Podróż Lorda Makartney posła z Brytanii do Chin w roku 1792, 1793 i 1794 zebrana i wydana przez Pana Staunton, a teraz na polskie przełożone przez Romana MARKIEWICZA (teraz *Professora Fizyki w szkole głównej Kraków.*) w Krakowie u Maia 1801 in 8vo 368 i 269 stron.

§. Podróż P. la Perouse do odkrycia nowych krajów w latach 1785 1786 1787 i 1788 odbyta, wydana przez M. L. A. M. Mureau, tłómaczona z francuzkiego z przydanemi uwagami PP. Forster i Sprengel. w Krakowie u Grebla 1801 — 1803 in 8vo 3. Tomy 501, 470 i 870 stron.

§. Historia rozbicia się i niewoli Pana Bryssona przełożonego w administracyi osad, z opisaniem pustyni Afryki od Senegal aż do Maroko. w Warszawie 1802 in 8vo.

§. (GODEBSKIEGO CYPRYANA) Geografia ułożona w grę z kart 86 czyli sposób nauczania się samemu geografii z zabawą w posiedzeniu, po francuzku i po polsku. w Warszawie 1803.

§. Zbiór podróży po wszystkich częściach świata przedsięwziętych, dla oświecenia młodzi ułożony

przez Kampe, z niemieckiego języka przetłómaczony z obrazkami. w Wroclawiu u Korna 1805 in 12mo. 2 tomiki 203 i 209 *stron*.

§. Obraz życia, charakteru, religii, rządu, zwyczajów, położenia różnych narodów prócz znaiomych Europy, wyięty z naylepszych francuzkich podróży Rychardsona, Pallasa i t. d. z przydatkiem filozofii moralnéy wyiętęy z Alkoranu i teologii Arabów Turków i Persów, przekład Walentego S. w Krakowie u Greblowéy 1805 in 8vo 2 tomy 382 i 344 *stron*.

§. Wybór podróży znakomitszych na około ziemi i w różne iéy strony czyli ieografia historyczna dla zabawy i nauki młodzieży tudzież doyrzalszych osób. w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1805 in 12mo 12 *tomików*.

Znayduią się zaś w tym zbiorze następujące podróże:

- 1.) Podróż koło kuli ziemskiéy odbyta przez Kommodora Byron w latach 1764, 1765, 1766 2 tomiki. 204 i 190 *stron*.
- 2.) Podróż Pawła Brydone po Sycylii i Malcie w Roku 1770. 2 Tomiki 213 i 199 *stron*.
- 3.) Poselstwo Pana Samuela Turner do Teschou Lama do Thibetu i Boutanu. 2 tomiki 196 i 168 *stron*.
- 4.) Podróż P. Mungo-Park Anglika wewnątrz Afryki w latach 1795 — 1796 — 1797. 1 tomik 250 *stron*.
- 5.) Podróż wokoło ziemi odbyta od Roku 1768—1771 przez Jakóba Cook Porucznika okrętu Ang. i PP. Banks i Solander znakomitych naturalistów. 3. Tomiki 228. 200 i 260 *stron*.
- 6.) Podróż iednego Niemca do ieziora Oneida w Ameryce północnéy. 1. Tomik 220 *stron*.
- 7.) Wiadomość o rozbiciu okrętu na brzegach Aracan w Indyach wschodnich podług pamietnika W. Mackay młodego porucznika w służbie morskiéy angielskiéy. 1. tomik 192 *stron*.

§. Atlas kieszonkowy z dwunastu kart złożony z dokładném tychże objaśnieniem. w Wroclawiu u W. B Korna in 4to 1806.

§. Początki geografii polityczney wydanie drugie przez Józefa WYBICKIEGO (dziś *Senatora Woiewodę Xstwa Warszawskiego*) z kartami geograficznymi. w Wrocławiu u W. B. Korna 1806 in 8vo. 311 *stron.*

Odmiany które od 1806 zasły, 88 *stron.*

§. O Statystyce Polski, przez Stanisława STASZYCA obacz wyżej k. 96.

§. Poselstwo do królestwa Awy w Roku 1795 na rozkaz wielkiego rządu Indyjskiego przez Maiora Symasa odprawione z wstępem do historyi Awy, Pegu i Arrakanu z opisaniem tych krajów, na polskie przełożone przez F. T. R. z mapą i kopersztyci. w Krakowie u Greblowéy 1807 in 8vo 3 Tomy 186, 196, 242 *stron.*

§. Cook dla młodzieży czyli wybór z podróży najswieższych i naysiekawszych do krajów oddalonych z francuzkiego na polskie przełożony. w Wrocławiu u W. B. Korna 1807 — 1810 in 12mo 2 tomy 136 i 156 *stron.*

§. Opisanie Ambassady maiora Symesa do królestw Awa czyli państwa Birmanów Roku 1795. w Wrocławiu u W. B. Korna 1808 in 12mo 186 *stron.*

§. Biblioteka geograficzna i innych wiadomości dla młodzieży czyli zbiór podróży. naysiekawszych w różnych częściach świata, dla zabawy i oświecenia młodzi przełożona z rozmaitych języków z obrazkami i mapą. w Wrocławiu u W. B. Korna 1808 in 12mo. 12. *Tomików.*

§. Podróż Pana Alexandra Humbold około ziemi, a mianowicie po Ameryce południowéy, z niemieckiego języka przełożona, z kopersztynchami. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo 2. Tomy 126 i 141 *stron.*

§. Podróż w górach Miodoborskich przez X. G. 1809 in 8vo. 64 *stron.*

§. Jeografia matematyczna przez Jana ŚNIADECKIEGO, obacz wyżej k. 346.

§. Opis Xięstwa Warszawskiego z krótkim rysem dziejów polskich aż do naszych czasów przez Jerzego Benjamina FLATA Seminarzystę w Poznaniu. w Poznaniu u Józefa Maxa 1809 in 8vo 127 *stron.*

§. Jeografia państwa Rossyjskiego w teraźniejszym jego stanie przez JP. E. ZIABŁOWSKIEGO Profesora w instytucie pedagogicznym w Petersburgu, z rossyjskiego tłómaczona. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 246 *stron.*

§. Zbiór podróży do znakomitszych Afryki i Azyi krajów z wiadomością o tychże częściach świata tudzież opisem zwierząt ptactwa, roślin i t. d. z obszernych dzieł P. de la Harpe z francuzkiego wyjęty i na polski język przełożony; z obrazkami. w Krakowie u Grebla 1810 in 8vo 2 Tomy 297 i 462 *stron.*

§. Podróże w krajach Sławiańskich odbywane w latach 1802 i 1803 przez X. S. (Xięcia Alexandra SAPIEHE zmarłego w 1812 roku) 1811. in 8vo 272 *stron.*

§. Nowe odmiany zaszły w geografii od roku 1806 do 1811 z krótkim opisem Xięstwa Warszawskiego z nową mappą tegoż Xięstwa. w Wrocławiu u W. B. Korna 1811 in 8vo. 88 *stron.*

§. Jeografia początkowa dla pożytku uczący się młodzi w Wilnie i Warszawie nakładem i drukiem J. Zawadzkiego 1811 in 8vo. 62 *stron.*

Odpowiada celowi swemu.

§. Jeografia ogólna zamykająca krótką wiadomość o figurze i obrocie ziemi, o globie ziemskim, liniach kreslonych na kartach ieograficznych, podziale czasu i t. d. tudzież o pięciu częściach świata, na które się dzieli ląd zamieszkały zebrana przez X. Bonawenturę MIERZWINSKIEGO. w Warszawie w drukarni XX. Piłarów 1811 in 8vo 87. *stron.*

Na tytule iest ieszcze napis: Część I. Lecz więcéy dotąd nie wyszło.

§. Jeografia powszechna zawieraiąca krótkie opisanie stanu politycznego pięciu części świata z ostatniemi odmianami iakie nastąpiły do roku 1812, z przy-

datkiem na końcu rejestru imion właściwych. Edycja nowa poprawna (*pierwsza wyszła 1810 roku*). w Wilnie i Warszawie nakładem J. Zawadzkiego 1812. 8. maj. X, 396 i XXVIII *stron*.

Rozkład dobry, wybór co do rzeczy przy korzystaniu z pism najnowszych i najlepszych trafny, wykład czysty i jasny, zalecają to dzieło, w którym daleko więcej znajdzie się rzeczy, niżby czytelnik z ilości arkuszy sądzący, mógł się spodziewać, iest to zaś skutkiem oszczędności druku, w piśmie tego rodzaju bardzo chwalebny. Najlepsza iest to zatem w języku polskim ieografia powszechna czasów teraźniejszych. W przedmowie tłumaczy się autor, Józef ZAWADZKI (właściciel drukarni, i księgarni w Wilnie i Warszawie), iż ieografią matematyczną, i opis państwa Rossyyskiego całkiem opuścił, iako w osobnych dziełach Jana Sniadeckiego i E. Ziałłowskiego dokładnie wyłożone.

§. Pielgrzymka X. Józefa DROHOIEWSKIEGO reformata (*który umarł w Krakowie 1812*) do ziemi świętęj, Egiptu niektórych wschodnich i południowych krajów odbyta w roku 1788. 1789. 1790. 1791. pobożno ciekawęj publiczności ofiarowana w Krakowie u Grebla 1812 in 8vo 2 Tomy 295 i 244 *stron*.

Tom drugi zawiera ciekawsze rzeczy porządkiem abecadła ułożone.

§. Nowy dykcyonarz ieografii powszechnęj, dawney i teraźniejszey, stawiający obraz ieograficzny, historyczny polityczny i statystyczny kuli ziemskiej, w iey rozmaitych epokach aż do czasów naszych, ułożony podług podań naydoskonalszych ieografów w starożytności i teraźniejszych; poprawiony za pomocą wielkięj liczby dzieł tego rodzaju, tudzież powiększony kilkuset artykułów tyczących się ieografii Polskiej. w Wroclawiu u Wilh. Bogum. Korna 1813 in 8vo maj. 2 tomy 731 i 562 *stron*.

Korzystał, niewiadomy mi autor z pracy poprzedników swoich z krytyką i przyzwocie. Słowem dzieło z wielu względów wyborne. Przy drugiem wydaniu, czego się wkrótce spodziewać należy, od lekkich skaz łatwo być może oczyszczone.

§. Historia geografii odkryć przez J. LELEWELĄ. w Warszawie 1814 in 8vo 5 arkuszy ściśle drukowanych, z przyłączonemi małemi mapkami do objaśnienia rzeczy służącemi.

Drukują się nadto tegoż Joachima Lelewla, następujące pomnieysze pisma ieograficzno-historyczne:

- 1.) Opis Scytyi Herodota, z przyłączeniem mapy na pół arkuszu.
- 2.) Wiadomość o narodach aż do wieku dziesiątego we wnętrzu Europy będących.
- 3.) Wiadomość historyczna o starożytnych miarach długości.
- 4.) Stosunki handlowe Fenicyan potem Kartagów z Grekami.

§. IGNACY STAWIARSKI Mecenas przy sędzie kassacyynym Xięstwa Warszawskiego, członek królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyjaciel nauk, od lat kilku zatrudnia się ułożeniem statystyki ogólnéj krajów Polski i Litwy, w trzech tomach wyszść mającý. Prospekt w téj mierze drukiem iest ogłoszony w roku 1808. Co do Xięstwa Warszawskiego otrzymał autor pozwolenie przejrzenia archiwów rządowych, i od władz mieyscowych odebrał potrzebne zawiadomienia. Tom I dzieła tego już gotowy do druku, czeka swobodniejszý dla prac uczonych zwłaszcza tego rodzaju, pory.

Nie spomnieliśmy o dziełach mających rzecz o ieografii powszechnéy, w których od Sebestyana Munstera począwszy (b) aż do naszych czasów, rozdziały także o Polsce się znajdują. Wyliczenie pism takowych bez potrzeby powiększyłoby zbiór niniejszy.

§. 2. Heraldyka i ienealogiia.

Jeżeli kto nie znajdzie tu przytoczonego opisu lub wyvodu ienealogii iakowéy, która jest drukiem ogłoszona, pochodzi to ztąd iedynie iż do méy nie doszła wiadomości. Zdaie się rzeczą bardzo naturalną, że o czém kto nie wie, o tém też i pisać nie może; wszelako oświadczenie to poczytałem za potrzebne, wiedząc iak źle tłómaczono niektóre opuszczenia Okolskiemu i Niesieckiemu.

Przystępuję zatem do wyliczenia dzieł samych heraldycznych tak ogólnych iak szczególnych nie wymieniając historyków, którzy nawiasem o tych rzeczach mówią, między temi zaś osobliwie Długosz i Bielski, przy którego kronice polskiéy pierwszéy edycyi na boku są umieszczone rzniete herby osób o których w dziele jest mowa.

§. BARTŁOMIEY PAPROCKI za Stefana Batorego pismami swemi wsławiony, do naypierwszych i naycelniejszych naszych ienealogi-

(b) W dziele *Cosmographiae universalis libri VI. authore Sebast. Munstero. Basileae ex offic. Henripetrina 1572 in fol.* Znajduie się nietylko krótka ieografia i historia Polski i Litwy ale także mappy tych krajów rzniete na drzewie, które iednak bardzo niedokładne wyobrażenie kraia tych wystawiają.

stów należy. Dzieła iego tutaj należące wymieniliśmy w Tomie I. k. 360 i następnych, pod Nro 1, 2, 3, 12, 13, 14.

§. *Radvilias, sive de vita et rebus praeclarissime gestis immortalis memoriae, Illustrissimi principis Nicolai Radvili - Georgii filii, ducis in Dubinki ac Bierze, Palatini Vilnensis etc. ac exercituum magni ducatus Lithuaniae imperatoris fortissimi etc. libri quatuor Joannis RADVANI Lit. Jussu et auctoritate Mag. D. Joannis Abramowicz in Worniany Praesidis Derpatensis Capitanei Lidensis Vendensisque etc. Addita est oratio funebris generosi D. Andreae VOLANI secretarii Sacrae Regiae majestatis, et quorundam auctorum epigrammata. Vilnae metropoli Lituanorum. Ex officina Joannis Kartzani CIJOIIXC. (1592) in 4to 21 arkuszy.*

Cała zaleta tego poematu Radwana ma zależyć nie na myślach ale na miarach wierszowych. Wołana zaś w owęj mowie nazywa Janocki (*Nachr. v. rar. Büch. I. 85.*) raczy zimnym i trwożliwym historykiem niż śmiałym i ognistym panegirystą. Ta zimność właśnie tém większą jest może zaletą dla dzieła nam z resztą nieznaionego.

§. *Statuta incliti ac heroici ordinis equitum immaculatae Virginis. in 4to 5 arkuszy.*

Dzieło bardzo rzadkie opisane u Janockiego *Nachr. v. rar. Büch. II, 109.* Władysław IV. chcąc ustanowić order Nays. Panny Niepokal. począł kazać drukiem ogłosić te ustawy przez Jerzego Ossolińskiego ułożone i one najznakomitszym osobom porozdawać. Lecz wiadomo z dzieiów, że zamysł króla nie przyszedł do skutku. Ustawy te są przedrukowane u Niesieckiego w Herb. T. III. k. 498 i następnych, a ztąd w Krasickiego zbiorze wiadomości potrzebniejszych w tomie II. k. 281.

§. Orbis Polonus, splendoribus coeli, triumphis mundi, pulchritudine animantium, decore aquatiliū, naturae excellentia reptilium, condecoratus, in quo antiqua Sarmatarum gentilitia, per vetustae nobilitatis Poloniae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia, et arma specificantur et relucet. Nunc primum ut latinitati consecratus ita claritate et veritate perspicuus autore R. P. Fr. Simone OKOLSKI. S. Th. Bacc. Ord. Praedic. Provinciae Russiae Priore Camen. et illustriss. Potocii campiductoris regni ordinario concionatore. Cracoviae in officina Franc. Caesarii 1641 in fol. trzy tomy. 2 arkusze i 557 656 i 360 stron, Prócz podwoynych do każdego tomu rejestrów alfabetycznych, z których pierwszy rzeczy osobliwsze, drugi imiona własne, z odwołaniem się do karty, zawiera.

Lubo Okolski miał poprzedników, a zwłaszcza dzieła Paprockiego, sam iednak zrobił wiele. Dzieło iego przy wielu zaletach mogłoby się zmniejszyć znacznie bez uszkodzenia całości, gdyby z panegirycznemi opisami cokolwiek był autor oszczędniejszy. Zarzut Brauna (*in iudicio de script. Polon.* p 77. gdzie obszernie wyłożone iest zdanie o tém dziele) że Okolski co do starożytnego herbów wywodu w baśnie się wdawał, nie iest tak słuszny w istocie, iak się na pozór zdaie, bo gdyby tego nie uczynił, większąby był ieszcze nienawiść szlachty na siebie ściągnął, za umniejszenie dawności ich domu. Nie w każdym czasie można prawdę mówić. Sam Braun doświadczył skutków tego zdania. Janocki *in Nachr. v. rar. Büch.* I, 68. opisuie rozsądnie zbiór Okolskiego, dodając iż iest bardzo rzadki zwłaszcza tom pierwszy, który z domem Cezarego w znaczney części ogniem spłonął. Wszystkie trzy tomy są w bibliotece liceum Warszawskiego.

Szczegóły życia Okolskiego są niewiadome

prócz iego stanu na tytule wyrażonego. Umarł podobno około 1654. iak mniema Janocki (*Nachr. v. raren Büchern* I. 60).

§. *Fasti Radiviliani: Gesta illustrissimae domus ducum Radziwł compendio continentes. auctore Alberto Wiliu* KOJAŁOWICZ S. J. *Vilnae typis Academicis* S. J. 1653 in 4to 14 arkuszy.

Pismo to do nayrzadszych dzieł Kojalowicza ma należeć, iak pisze Janocki *Nachr. v. rar. Büch.* I. 27.

§. WACŁAWA POTOCKIEGO poczet herbów 1696 wydany, obacz w tomie I. k: 591.

§. *Armamentarium regni Poloniae, seu gentilitia nobilitatis lechicae arma, olim maiorum virtute, sanguine, meritis, gloria comparata. Nunc vetustissimorum poetarum fragmentis panegyricae inserendis materiae adornata, opera P. Gabrielis* RZĄCZYŃSKI S. J. *in 8vo min* 1½ arkusza dedykacyi do Bogusł. i Władysł. Dzierżanowskich, *textu* 10 arkuszy.

Tyle tu się można nauczyć z heraldyki ile z matematyki lub chemii. Są to bowiem do nazwisk herbów iak n. p. *accipiter, Acervus, agnus, anchora, annulus, anser* i t. d. pozbierane, zapewne z ładaiakiego dykcyonarza, sposoby mówienia w których owe wyrazy wcho-
dzą. Celem autora było podanie materyałów dla piszących panegiryki. Biada naukom, gdy takie książki są w cenie.

§. *Clypeus Serenissimi Joannis tertii, regis Polonia-
rum, gentilitium decus, Sarmaticae coronae Protector,
Polonorum libertatis gemma, Austriacae domus
a Turcarum invasionibus Vindicator, continuo Martis
Lechici in bellis usu ad aeternum gloriae immortalis
splendorem elucidatus, serenissimo Jacobo Ludovico,
regio Poloniae etc aurei velleris equiti, chronologica
descriptione, praesentatus. Brigae typis Godofredi
Trampii* 1717 fol. 30 arkuszy.

Jest to wywód historyczno-gienealogiczny domu Sobieskich napisany przez Stanisława Woyc. CHROŚCIŃSKIEGO iak świadczy Janocki *in Nachr. v. rar. Büch.* I, 45.

§. *Historia illustrissimae domus Sapiehae ab origine et antiquitate sua genealogico syllabo per gloriosos heroum ejusdem ac connexarum familiarum progressus in praesens seculum deducta auctore R. P. Antonio Alovsio MISZTOŁT Societatis Jesu AA. LL. et Philosophiae doctore, in Alma Academia et Universitate Vilnensi Soc. Jesu ordinario Metaphysices et Ethices Professore nec non Philosophiae facultatis Seniore. Vilnae typis Universitatis Societatis Jesu Anno Domini 1724 in 4to 203 stron.*

Prócz dedykacyi do Ant. Kazimierza Sapiehy i reiestru na przodzie, iest arkuszowa tablica genealogiczna tego domu rznięta na miedzi.

§. WIERUSZOWSKI KAZIMIERZ Jezuita który umarł około 1745 roku, wydał następujące pismo:

Europa in serenissima Leszczyńorum domo, sanguine et affinitate per orientis et occidentis Imperatores, per absolutos monarchos, per omnes fere Poloniarum reges etc. inclusa ad Connubiale festum Ludovici XV ac Maiæ Leszczyńnae pro augenda totius Europae letitia adaperta Anno 1725. Francof. in 8vo 15 arkuszy.

Inne iego pisma są (podług Janockiego *in Polonia literata* I, 135):

- 2.) O sposobie pisania listów; obacz w Tomie I. k. 678.
- 3.) *Elogia heroica D. Stanislao Kostka, per Clementem XI Apotheosi donando dicata. Posnan. 1716 in 8vo 18 arkuszy.*
- 4.) *Joannis Francisci Regis S. J. Professi vita et res gestae elogiis adornatae. Posnan. 1717 in 4to 21 arkuszy.*
- 5.) *Illustres umbrae, id est principes ordinum re-*

ligiosorum conditores elogiis celebrati. Pesnan 1719
in 4to 44 arkusze.

6.) *Laurea poetica heroibus e Soc. Jesu sago et toga inclytis. In singulos anni dies reflorescens. Calissin 1726 in 8vo 2 Tomy.*

Przypisuią mu na koniec pismo:

Litterae amici ad (Konarscium) autorem libelli de emendandis vitiis eloquentiae.

§. *Adnotationes historicae de origine, antiquitate excellentia, heroici ac celeberrimi in regno Poloniae ordinis equitum Aquilae Albae per Sacram Regiam Majestatem Orthodoxam Augustum II. e diversis revolutionibus vindicati nec non circa initia praesentis saeculi ad amplissimum praecipui honoris splendorem intra et extra regnum sublimati, auctore Joanne Frederico S. R. J. comite in Kodeń SAPIEHA Castellano Trocensi, Praefecto cum jurisdictione palatinatus Brestiensis, Mareschalci supremi tribunalis magni ducatus Lituaniae, ejusdem ordinis equite. Accessit Corollarium celebriores in Christianitate ordines nunc vel olim florentes succincte enumerans. Coloniae apud Adamum Cholinum 1730 in 4to 346 stron.*

Ryciny na miedzi wystawuiące niektórych monarchów, pieczęć starożytną xiąząt i królów polskich, i wizerunki orderów, rznięte są przez Jana Surmackiego i w tłómaczeniu także polskiém są przyłączone, które wyszło pod tytułem:

Annotacye historyczne o początku dawności zacności heroicznego i wielu sławnego w królestwie Polskim orderu kawalerów białego orła przez Najjaśnieyszego króla Imci Augusta II. z rozmaitych rewolucyi windykanego y około początków teraznieyszego wieku do nayspanialszego przedniey godności splendoru w Polsce y obcych krajach wywyższonego pracą J. M. P. Jana Fryderyka S. P. R. hrabi na Kodniu Sapiiehy Kasztelana Trockiego starosty Brzeskiego, Marszałka trybunału głównego W. X. L. z przydatkiem inne przednieysze w chrześcijaństwie ordery teraz y niegdy kwitnące krótko opisuiącym zebrane

a zaś od Adama CHODKIEWICZA Błudeńskiego Daugieliskiego, Wielonskiego starosty z łacińskiego języka przetłomaczone. w Warszawie typis Collegii Regii Soc. Jesu 1730 in 4to 228 stron.

§. KASPRA NIESIECKIEGO dzieło heraldyczno - ienealogiczne, pod tytułem *Korona Polska* i t. d. przytoczone w tomie I. k. 26. naydoskonalszym iest dotąd pismem tego rodzaju. Dziwić się trzeba nad ogromem pracy którą Niesiecki, sam ieden, wykonał, a mimo tego wszystkiego nie tylko wdzięczności należney nie zyskał, ale nawet na prześladowanie był wystawiony. Kuropatnicki (w swéy wiadomości o kleynocie szlacheckim w przedmowie na k. VI.) opisuie, że manifesta obywatelów do grodu Krasnostawskiego roku 1743 zaniiesione, a listy do Generała Jezuitów do Rzymu z oskarżeniem Niesieckiego napisane, o zgongo przyprawiły. W tych czasach zaczynają przyzwoiciéy oceniać wielkie, i bardzo wielkie zasługi tego szanownego kapłana, który jeżeli iakowemu domowi w czémkolwiek bądź ubliżył, zapewne się to stało nie tyle przez iego winę, iak przez opieszalóść tychże domów, iż mu przyzwoitych wiadomości nie udzielily, iak dowodzą wezwania i protestacye przy koncu każdego tomu umieszczone. Jeżeli Niesiecki wśród nawalu pism i materyalów z nadzwyczajną pracą pozbieranych, opuścić (ale zapewne nie z umysłu) niektóre familie w dawniejszych iuż dziełach heraldycznych wzmiankowane, czyliż to mu za zbrodnią poczytać można? Był człowiekiem. — Zbyt długie biografie zwłaszcza ludzi pobożnych i na zgromadzenie Jezusowe łaskawych, powię-

kszyły bez potrzeby dzieło. Lecz i te żywoty, lubo tu nie na swém mieyscu znajdujące się, mają swą zaletę i ciekawe zawierają nie raz rzeczy. I to także dla usprawiedliwienia Niesieckiego wiedzieć należy, iż gdyby nie te żywoty, tobyśmy całego dzieła w druku nie mieli. Łożyła bowiem na jego wydanie (z warunkiem aby było w polskim ięzyku) bogoboyna Pani z Potockich Tarłowa Woiewodzina Lubelska. Dzieło to ma sobie przyznaną moc prawną co do wywodów ienealogicznych, i staie się dziś coraz trudniejszym do nabycia; płacą zaś całkowite exemplarze po 12 do 20 dukatów. Jest w bibliotece liceum warszawskiego.

§. JÓZEFA ALEX. Xcia JABŁONOWSKIEGO heraldykę i tablice ienealogiczne domu Jabłonowskich, wymieniliśmy w Tomie I. k. 42.

§. Genealogia domu Potockich w całkowitych wypisach z dzieł drukowanych Paprockiego, Okolskiego, Niesieckiego, Jabłonowskiego i z rękopismu Stanisława KONARSKIEGO wydana z wielu dodatkami 1747 in fol. przy dziele Pawła Potockiego (obacz niżej między historykami polskimi), przez Józefa Załuskiego na ówczas Referendarza koronnego, rozciąga się od k. 267 do 345. Prócz tego na 4 arkuszach są tablice ienealogiczne, a 11½ arkusza zajmuie spis fundacyi które Potoccy na różnych mieyscach poczynili.

§. Traktat krótki o heraldyce, to iest o herbach rodowitych do JO. Xiążęcia Kaspra Lubomirskiego przez Xiądza, Dymitra Franciszka KOLĄ z przyda-

tkiem introdukcyi do historyi uniwersalnéy. w Warszawie u XX. Piłarów 1747 in 4to 11 arkuszy.

Rozsądnie napisane.

§. Herbarz wielu domów korony Polskiéy y W. X. Litewskiego dla niezupełnego opisania, albo opuszczenia y wielu odmienności nieprzyzwoitych, za dawnych y późniejszych autorów, herby z rodowitością wyrażających, nie mało dotąd ukrzywdzonych, zebraniem wielu familii we dwa Tomy, częściami rzeczzone, przez życzliwego oyczyźnie syna, M. Stanisława Józefa a Duneburg DUNCZEWSKIEGO na częściach Łazow, Nowopolu, Żelaznym Chroście, Krzywonosce etc. Dziedzica, w akademii Zamoyskiéy oboygą prawa doktora y professora, Jaśnie Oświeconego trybunału koronnego geometrę, oraz poważnymi historykami y autentycznymi dokumentami meliorowany. z drukarni (*a gdzie?*) B. Jana Kantego, w akademii krakowskiéy S. Teologii Doktora y Profesora, Patrona korony Polskiéy y W. X Litew. promulgowany R. P. 1757 in folio 2 tomy 500 i 483 *stron*.

Chociaż tytuł bardzo wiele obiecuje, iednakże dzieło to co do iasności w wykładzie niemoże się równać z Niesieckim, do którego wszelako iako supplement należy.

§ Zbiór krótki herbów Polskich oraz wślawionych cnotą i naukami Polaków przez JX. Benedykta CHMIEŁOWSKIEGO kanonika kijowskiego Dziekana Rohatyńskiego. w Warszawie kosztem JP. Gröla kommissarza i bibliopoli JK. Mci w Marywilu w druk. JKMcI Coll. S. J. 1763 in 8vo 423 *stron*.

Pismo to użytku innego mieć nie mogło, chyba podanie młodzieży w ręce dziełka, w którym zasługi znakomitszych w oyczyźnie mężów są opisane. Lecz w ten czas baieczne opisy początków herbownych, na nic się nie zdadzą. Słowem, wyciąg ten z Niesieckiego bez potrzeby, czyli raczén bez użytku zrobiony.

§. Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od weyścia z Polski do Litwy, drukowana roku 1776 in 8vo 7 arkuszy.

Toż samo pismo w niektórych częściach skrócone, wyszło po francuzku pod tytułem: *Généalogie de la maison Brzostowski. Nobilitas sola est atque unica virtus. Juven. à Rome chez Louis Perigo Salvioni 1797 avec la permission des superieurs. in 8vo 95 stron.*

W przedmowie powiedziano, że tego pisma autorem czyli głównym redaktorem materyałów więziku polskim do téy rzeczy pozbieranych, iest członek teyże familii, a podług wszelkiego podobieństwa do prawdy Paweł Xawery Hrabia BRZOSTOWSKI Referendarz W. X. L. który w swych dobrach w Pawłowie dla włościan nader chwalebne urządzenia pozaprowadzał.

§. WACŁAW WARSZYCKI obywatel woiewodztwa Łęczyckiego wydał dzieło heraldyczne, (iako świadczy Kuropatnicki w swej wiadomości o kleynocie szlacheckim na k. XIV) pod tytułem :

Imion herbownych z urodzenia szlchetnego uroczystością wyrachowanych Summaryusz. Część druga opisy herbów. Część trzecia Summaryusz imion. w Gdańsku 1782 i 1783.

Część druga tego dzieła to iest opis herbów, przedrukowana iest całkiem u Kuropatnickiego, z czego tenże na wspomnioném mieyscu tłómaczy się.

§. Wiadomość o kleynocie szlacheckim oraz herbach domów szlacheckich w koronie Polskiej i wielkim Xięstwie Litewskim tudzież w przyległych prowincyach z ksiąg Paprockiego, Okolskiego, Potockiego, Rzączyńskiego, Niesieckiego, Duńczewskiego, Chmielowskiego, oraz z aktu elekcyi króla Imci polskie-

go Stanisława Augusta, iako też z aktów konfederacyi na seymie *convocationis* 1764 zaczęty a w roku 1766 rozwiązany, tudzież z konstytucyi innych seymów za teraźniejszego panowania odprawionych, zebrana w czterech częściach przez Ewarysta Andrzeja Hrabie KURÓPATNICKIEGO, w przód Buskiego potym Bełzkiego Kasztelana kawalera orderow orła białego i S. Stanisława, akademii Krakowskiej i Zamoyńskię towarzysza, za pozwoleniem zwierzchności do druku podana. w Warszawie nakładem i drukiem Michała Grola, księgarza Nadw. JK. Mci 1789 in 4to 82, 128, 60 i 45 *stron*.

Skromny autor wymienia sam w przedmowie skąd czerpał. Między innemi zaś część pierwsza wyięta iest z dzieła Jabłonowskiego o heraldyce (o którym wspomnieliśmy wyżej k. 670). — Z dzieła Hilzena pod tułem *Infanty*, umieszczone są tu trzy rozdziały o szlachcie i szlachectwie Inflanckiem. Do Części drugiej zawieraiący spis nazwisk domów z ich herbami, korzystał autor z pisma Warszzyckiego o którym mówiliśmy wyżej k. 642. W części trzeciej iest opis postaci herbów. Czwarta zaś część zawiera prócz spisu herbów polskich, Xiążąt litewskich, i kawalerów maltańskich w Polsce, nadto: wypis autentyczny legitymowanych szlacheckich osób w królestwach Galicyi i Lodomeryi 1782 roku.

§. Heraldyka czyli opisanie herbów oraz familie rodowitey szlachty polskię y W. X. Lit. z ich herbami przez Wojciecha Wincentego na Wielądkach WIELĄDKA wydane. *Lecz tom drugi i następne mają odmienny takowy tytuł:*

Heraldyka czyli opisanie familii y krwi związku szlachty Polskię y W. X. Lit. z ich herbami przez i t. d. za przywileiem JKMc. w Warszawie w drukarni Piotra Zawadzkiego 1794 in 4to min. czyli *raczej in 8vo maj. Tom pierwszy w trzech częściach czyli ra-*

ezéy dwa pierwsze tomy do końca litery B. dochodzące 819 stron. Tom III 1795 roku wydany obeymujący literę C. 449 stron. Tom IV roku 1796 wydany rozciąga się od D. aż do Z. Strony nie są liczbowane lecz arkuszy jest 19.

Gdy iednak dzieło to obeymuie osobliwie familiie żyjące, a publiczność pragnęłaby heraldyki całkowitéy, i gdy dzieło Niesieckiego w ciągłym utrzymuie się szacunku, oświadczył się tedy W. Wielądko wydadź na nowo Niesieckiego dzieło bez najmniejszych odmian, przyłączając odosobniono swe dodatki z czasów późniejszych.

§. Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w królestwie polskim i W. X. Litewskim przez Urodz. Piotra Nałęcza MAŁACHOWSKIEGO ziemianina Woiewod. Czerniechów. ułożony, poprawiony, pomnożony i powtórnie do druku podany. w Lublinie w drukarni JCKMci u XX. Trynitarzów 1805 in 8vo 817 *stron.*

Jest to nayzupełniejszy spis imion szlacheckich iaki dotąd mamy. W przedmowie żali się autor, że przez trafunek i drukarnią przy której obecnym bydź niemógł, w dzieło to, wydane na początku 1790 roku w Łucku u XX. Dominikanów, wkradły się błędy tak z opuszczenia iako też z przeistoczenia pochodzące. Gdy nadto w czasie ostatniego seymu przybyło wiele osób nobilitowanych, powierzył przeto autor drukarni Lubelskiej drugie wydanie w nadziei troskliwszego dozoru w poprawie błędów drukarskich, które dzieła tego rodzaju nie tylko szpecą, ale ich dobroć przyciemiaią, gdy opuszczeniem lub zamianą iednéy litery przeistaczaią imiona całkowite. Po ukończeniu druku znalazło się błędów drukarskich blisko do 400. Autor podawszy spis onych za-

dał od drukarni aby przyłączyła ie na końcu dzieła. Lecz nie uczyniono tego, nie chcąc ściągnąć na drukarnią nagany za niedożor. Tym sposobem bez popraw rozeszło się dzieło w publiczności z uymą dla autora, który pracy swej w przysłudze publiczności nie szczędził. Wiadomość tę od samego autora pochodzącą, udzielił mi W. X. Zdanowicz kanonik Metropolit Lwowski, dziekan i probsozcz Bełzki.

§. 3. *Pisma zawierające materiały do historii lub wiadomości do niej potrzebne, iako to Gazety, pisma o numizmatyce i t. d.*

Gazety polityczne, zawierające w sobie nie tylko wiadomości i wieści niepewne ale też i pisma urzędowe, uważać można za zbiory do historii w niektórych okolicznościach bardzo ważne.

Nie wiem z pewnością kiedy u nas gazety w języku oyczystym wychodzić poczęły. Opowiadał przy iednéy okoliczności ś. p. Tadeusz Czacki (lecz nie wiem z jakiego źródła) że za Władysława IV ogłaszano drukiem wiadomości o powodzeniu woyska i wypraw wojennych, pod tytułem: *Doniesienia obozowe*. Lecz nie wiadomo mi czyli te doniesienia wychodziły peryodycznie, czyli też tylko w czasach nieznaczonych podług wydarzaiący się okoliczności iakowéy.

Że za Augusta III. wychodziły u nas gazety iest niezawodna, zdarzyło mi się widzieć przypadkowo numer ieden pisma takowego.

Za Stanisława Augusta, wydawał przez czas długi gazetę X. ŁUKSINA S. J. około 1770 roku, dwa razy na tydzień po pół ark. in 4to, niekiedy z dodatkami półarkusza także. Przez cały ciąg rządów tego króla utrzymywała się i dalej polska gazeta Warszawska, przy zmianie niekiedy redaktorów. Nawet w czasie rządu pruskiego.

W czasie czteroletniego czyli konstytucyjnego seymu kilka się zjawilo w Warszawie gazet, iako to:

Gazeta narodowa i obca od 1 Stycznia 1791 roku począwszy, wychodziła dwa razy na tydzień po jednym arkuszu in fol. maj. Chcąc o zaletach tej gazety podać wyobrażenie dość iest nazwać wydawców onę w samymże prospekcie podpisanych, a temi są: Tadeusz MOSTOWSKI Kasztelan Raciążki, Józef WEYSSENHOFF Poseł Inflantski, JULIAN NIEMCEWICZ Poseł Inflantski. Lecz dla politycznych okoliczności pismo to wkrótce ustać musiało.

§. Korrespondent Warszawski donoszący wiadomości krajowe i zagraniczne in 8vo. w tygodniu trzy razy po pół arkusza, z dodatkiem niekiedy pół arkuszowym.

Pismo to zaczęło wychodzić 1792 roku od dnia 3 Maia, i numeru iego do końca miesiąca Grudnia tegoż roku dochodzące, znayduią się w bibliotece liceum warszawskiego.

§. W roku 1794 wychodziła *Gazeta rządowa* od 1 Lipca do dnia 3 Listopada to iest do wili zdobycia Pragi, codziennie po pół arkuszu in 4to. Redaktorem iey był FRANC. DMOCHOWSKI naówczas członek Rady Najwyższej

(o którym ob. w Tomie I. k. 491). Exemplarz całkowity jest w bibliotece liceum warszaw.

§. Wychodziły także czasami i w języku niemieckim iako też francuzkim gazety polityczne w Warszawie, lecz byt ich bardzo był krótki, iako to:

Warschauer Zeitung für Polens freye Bürger - gedruckt bey dem Bürger Michael Gröll. 1794 in 4to.

Zaczęły te gazety wychodzić od 26 Kwietnia 1794, w tydzień dwarazy po arkuszu z dodatkami czasem po pół arkusza wynoszącemi, do 5 Listopada tegoż roku.

W następującym numerze zostawiono tylko napis *Warschauer Zeitung* i na nowo od N. 1 rachować poczęto. W téj postaci wychodziła ta gazeta od 8 Listopada do 31 Grudnia. Dzielą poczęści te gazety na trzy tomy, gdyż nawet są trzy tytuły z napisami *Erstes*, *Zweytes* und *Drittes Quartal*. Jest w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. W roku 1797 1798 1799 (a może i dłużej, lecz ja nie znam iak tylko te trzy lata) wychodziła:

Gazeta Korrespondenta warszawskiego i zagranicznego in fol. maj. we trzech kolumnach dwa razy na tydzień bardzo pięknie drukowana; druk drobny lecz wyraźny i kształtny.

§. Wtórażniejszym roku 1814 wychodzą (ile mi wiadomo) następujące gazety w języku polskim:

W WARSZAWIE dwie z napisem Gazety Warszawskiej i Gazety korrespondenta Warszawskiego, in 4to dwa razy na tydzień po dwa a często i więcey arkuszy.

Pierwszy jest wydawcą A. LESZNOWSKI deputowany na seym z miasta Warszawy, dru-

giey właścicielką jest wdowa po ś. p. Hipolicie Wyzewskim Szambelanie króla Stanisława, pod redakcyą Woyc. PEKAŁSKIEGO Pisarza przy sądzie kryminalnym.

w WILNIE, kuryer Wileński.

w POZNANIU, Gazeta Poznańska.

w KRAKOWIE, Gazeta Krakowska wydawana przez Jana MAIA księgarza tamecznego.

we LWOWIE, gazeta Lwowska.

§. Wychodzą także peryodycznie w każdym Departamencie Xięstwa Warszawskiego tak nazywane *Dzienniki departamentowe*, których celem jest upowszechnienie urzędzeń krajowych i administracyjnych lub wiadomości tenże Departament obśhodzących. Lecz przyłączane bywają i wiadomości polityczne.

§. *Ausführlich-Historischer Bericht vom Pohlisch und Preussischen Münz-Wesen, nemlich: wie die Münze nach der Krone Pohlen und der Lande Preussen Rechtsamen, Gesetzen, Verträgen und Commissorialischen Verordnungen, von Uralters bis nunher, geschlagen werden sollen. Und wie denenselben nachgekommen sey? Auch zu welcher Zeit, und aus was für Ursachen die Münzen so gar verfallen sind? Von dem unbeschreiblichen Schaden solchen Verfalles. Und endlich ob und wie solchem Schaden noch könne abgeholfen werden? Alles auf uhralten und neueren Uhrkunden; Reichs- und Landes-Recessen; auch andern Actis publicis, und historischen Nachrichten, zum gemeinen Nutzen, fleissig zusammen getragen und herausgegeben von David BRAUN. K. P. H. R. Elbing verlegt George Bannehr Buchhändler. gedruckt bey Samuel Preussen 1722 in 4to 200 stron.*

Dzieło bardzo gruntownie napisane:

§. *De primis Polonorum nummis argenteis sive grossis Pragensibus exercitatio prior (et posterior) ad disput. proposita ab Adamo LEMCKEN Gedanen.*

Thorunii ex offic. nobiliss. Senat. et Gymn. (około 1730 roku) in 4to 3 $\frac{1}{2}$ arkusza.

Autor przy powierzchowności tylko został, gada między innemi o skurzanych pieniądzach; kto więc czytał Naruszewicza lub Czackiego, to co o dawnéj monecie polskiej napisali, z politowaniem rozprawki te odłoży na bok.

Ś. BENEDYKTA CHMIEŁOWSKIEGO Ateny zawierają że tak powiem encyklopedyą wszystkich umiejętności. Przyzwoitszego nie sądziłem dla tego dzieła miejsca iak tutaj, lubo i tu niewłaściwie.

Dla okazania ducha autora i treści zawartéj w każdym tomie, przytaczamy napis tytułowy, każdego tomu z osobna.

Wyszło to dzieło na sam przód we Lwowie we dwóch tomach 1745 i 1746 in 4to, które potem przedrukowane, z dodaniem dwóch ieszcze tomów, pod następującemi tytułami:

Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scyencyi pełna, na różne tytuły iak na classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki, erygowana alias.

O Bogu, bożków mnostwie, słów pięknych wyborze,

Kwestyi cudnych wiele, o Sybillów zbiorze,

O zwierzu, rybach, ptakach, o matematyce,

O cudach świata, ludzi rządach, polityce,

O ięzykach, i drzewach, o żywiołach, wierze,

Hieroglifach, gadkach, narodów manierze,

Co kray który ma w sobie dziwnych ciekawości,

Cały świat opisany z gruntu w słów krotkości.

Część pierwsza, powtórnie z druku wychodząca. Co wszystko stało się wielką pracą autora tu aenigmatice wyrażonego.

Imie wiosna zaczyna, Wielkiey Nocy blisko,

Głowę w piwie i miodzie zawraca nazwisko.

To jest przez Xiędza Benedykta CHMIEŁO-

WSKIEGO (Chmielowskiego) Dziekana Rohatyńskiego, Firlejowskiego Podkamienieckiego pasterza; w Lwowie w drukarni JK. Mei Collegii Societatis Jesu. roku wcieloney przedwieczney mądrości 1753 in 4to 1214 stron.

Tom drugi ma napis:

Nowe Ateny Część wtóra i t. d.

Ta część świat cały z wszelką stawia ciekawością,
Zwierciadło, geniuszów, z języków mnogością,
Co ich iest na tym świecie iak się rozrodziły,
Zakony, co się w pierwszej części opuściły (*to się
ma znaczyć, że w tym tomie zawarta iecografia i hi-
storya wszystkich państw*) i t. d. w Lwowie 1754. 772
stron.

Tom trzeci:

Nowe Ateny Część trzecia i t. d.

Masz tu nowe kwestye Chryśta, Bożey matki,
Relikwie ciał świętych, gdzie leżą ostatki.

O czarcie, opętanych, o czarach, upierze,
Nowy Pliniusz rzeczy wszech naturę zbierze.

Nowa Ekonomika, sumienna, ciekawa.

Tuż sekretnych tajemnic wielu tłumacz stawa.

Dom autora co wierszów, y ogrod ma wsobie.

Stawi (by czas nie pożarł) Czytelniku Tobie

Tuż abrys znacznych osób, to autorów prawnych,

Filozofów, Medyków, Teologów sławnych;

Te *Conenta* tey części w tym *summa* zawarta,

Nim o dalszych sciendis część nastąpi czwarta,

Co wszystko napisał, nie przepisał, zpracą wielką
autor tu aenigmaticie y iawnie wierszem wyrazony.

Kassyn mi daie imie, a szlachectwo ziele.

Które głowę zawraca, każe stroić trele. i t. d. w Lwo-
wie 1754 in 4to 703 stron.

Tom Czwarty:

Nowe Ateny i t. d.

W tey części czwartey Aten, zawarte te rzeczy:

Unia dwóch kościołów, którey Greczyn przeczy:

I ducha pochodzeniu od syna Bożego,

Papież mu nie iest głową, i z chleba kwaśnego,

Chcę mieć Eucharistię: Greckich podobieństwo

Z łacińskimi obrządki zkađ bądź polubieństwo.
Anglow schizma wszeteczna, gdzie głową plec biała
Kościoła bydź waży się, iaka to zakała!
Tuż narodów katalog, co ich świat rachuje,
Państw, krolestw, co ciekawe cuda rejestruje.
Naywięcey o swey Polsce, y o Nowym świecie,
Nowe, potrzebne, rzeczy, a nie fraszki plecie.

Co wszystko autor, tu wierszem wyrażony *aenigmatice y solute* reweluiący się pracowicie napisał:
Bitwy, krzyków, wesela, me Imie autorem,
Wławszy się w gardło, mownym czyni go Nestorem.
i t. d. w Lwowie 1756 in 4to 628 stron.

Z całego dzieła widoczna iest że autor czytał bardzo wiele, i nie małą sobie zadał pracę w spisaniu czterech tak potężnych tomów, które miały zastąpić czytanie wszelkich innych dzieł, przez opowiedzenie osobliwości ze wszystkich nauk i wiadomości ludzkich. Ale cóż ztąd, kiedy ani w układzie materyi, ani w układzie rzeczy, nie widać nie tylko zdrowego gustu i wyboru, ale też i rozsądku przyzwoitego. Jednakże miał Chmielowski w ustroniach wiejskich czcicielów zwłaszcza pomiędzy plebanami takimi którzy nic lepszego nie znali.

§. JERZEGO ARNOLDA Doktora Med. rozprawy: Orzeczy menniczey — Kopa za głowę — przytoczone na k. 460 N. 8 i 10 piękne zawierają wiadomości.

§. Dzieło Tadeusza CZACKIEGO o *pol-skich i litewskich prawach* (o którym wspomnieliśmy wyżey na k. 121) nazwać można prawdziwą encyklopedyą wiadomości historycznych do dzieiów oyczystych. W obszernych bowiem przypiskach, które pojedynczemi rozprawami nazwać trzeba, wywodzi autor historycznie rozmaite okoliczności, iak n. p. o przywileiach

(T. I, 180); o miarach długości (I. 219); o pospolitem ruszeniu (I, 228); o rozwodach (II, 27); o monetach polskich i litewskich, z przyłączeniem 14 tablic na miedzi rżniętych wystawiających monety, do których należy objaśnienie kilka arkuszy obejmujące, i tablica ewaluacyi monet polskich i litewskich od roku 1300 począwszy; o monopoliach (I, 325); o podpisach monarszych (I, 255); o szlachectwie i nabywaniu onego (I, 262); o upowszechnieniu trunków piwa, miodu, wódki (I, 274); o seymach i uczestnictwie miast do władzy prawodawczey (I, 277); o tolerancyi religijney i rozmaitych sektach w Polsce (I, 293); o torturach (II, 227;) i wiele innych. Słowem dzieło to Czackiego jest skarbiec, z którym każdy chcący cokolwiek zgłębić dzieje oyczyste, obeznać się powinien. Projektowane przez autora drugie pomnożone wydanie tegoż dzieła, tém jest pożądane że trudno już go nabyć w handlu księgarskim.

ROZDZIAŁ DRUGI.

Historia Polska.§. 1. *Zróżdka historyi polskiéy.*

Nie mieliśmy zbioru dyplomatycznego do historyi polskiéy tak bardzo potrzebnego. Dzieło Sommersberga *Scriptores rer. Siles.* 1720 i następny wydane (ob. niżej między zbiorami historyków polskich), zawiera wprawdzie prócz innych pism ważnych, i kodex dyplomatyczny Szląski, który do dawniejszych naszych dzieiów wielce jest szacowny. Lecz bardzo to jest mała częśćka pism naszych dyplomatycznych. Zatrudnił się przeto wydaniem zbioru dyplomatów i pism autentycznych królestwa polskiego i W. X. Litewskiego Maciey DOGIEL Piiarprowincyi litewskiéy, (zmarły w Warszawie 1760 roku, mając lat 45), i wydawszy nasamprzód prospekt dzieła całego, na sześć tomów rozłożonego, (który wydrukowany także u Miclera *in actis. literar. Regni Pol. et M. D. Lit.* 1755 p. 287 sqf.) drukiem onego się zajął. Lecz dla rozmaitych zwłaszcza politycznych okoliczności, wyszły tylko trzy tomy, to jest pierwszy 1758, piąty 1759, czwarty 1764 roku, (w takim porządku lat i tomów w istocie), pod następującym tytułem:

Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae, in quo pacta, foedera, tractatus pacis,

mutuae amicitiae, subsidiorum induciarum, commerciorum nec non conventiones, pactiones, concordata, transactiones, declarationes, statuta, ordinationes, bullae, decreta, edicta, rescripta, sententiae arbitrales, infeudationes, homagia, pacta etiam matrimonialia et dotalia, litterae item reversales, concessionum libertatis, immunitatis, donationum, oppignorationum, renunciationum, erectionum, obligationum, venditionum, emptionum, permutationum, cessionum, protestationum aliaque omnis generis publico nomine actuum et gestorum monumenta. Nunc primum ex Archivis publicis eruta ac in lucem protracta, rebus ordine chronologico dispositis, exhibitur. Tomus I. Vilnae ex typographia Regia et Reipublicae Collegii Scholarum Piarum 1758 in fol. maj. Siedm arkuszy dedykacyi do Króla Augusta 3go i przedmowy — 623 stron textu, a 7 arkuszy spisu dokumentów w tym tomie zawartych.

W tomie tym są dokumenta następujących państw: Czech, Węgier, Austrii, Danii, Bawaryi, Marchii Brandeburskiej, Wenecyi, Saxonii, Francyi; Xstwa Brunświckiego, Meklemburskiego, Hiszpanii, Hollandyi, Siedmiogrodza, Szlązka, Pomorza, Marchii nowéy, Multan, Wołoszczyzny, i Bessarabii. Micler *in actis literariis Regni Pol.* 1756 (czyli raczey 1763) p. 193 i 237. umieścił spis dokumentów w tym tomie znajdujących się. W tomie czwartym na 526 stronach znajdują się rzeczy pruskie. W tomie piątym z 522 stron złożonym, są umieszczone pisma dotyczące się Inflant, Kurlandyi i Żmudzi.

Tenawet trzy tomy są rzadkie. Znajdują się w bibliotece liceum warszawskiego.

Pozostałe tomy gotowe już zupełnie do druku, w rękopiśmie na wyższy rozkaz złożone zostały w bibliotece królewskiej. Adam Naruszewicz miał z nich do swéy historyi korzystać.

Prócz tego wydał Mac. Dogiel (którego życie obacz u Bielskiego in *Vitis Piarist.* p. 86.) dzieło niemniéj ważne, pod tytułem:

Limites Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi Anno 1758. Vilnae in typographia Regia et Reipublicae Collegii Vilnensis Scholarum Piarum. Cum facultate et privilegio. in 4to 131 i 225 stron.

Jest to także zbiór autentycznych dokumentów częścią w łacińskim częścią w polskim języku napisanych.

§. JOH. EHRENFRIED BOEHME'NS *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte. Berlin 1771—1773* wspomniane wyżej na k. 120. do historyi polskiéj dawnéj, niektóre ważne zawierają materiały.

§. WALENTY Skorochod MAJEWSKI Notaryusz Xstwa Warsz. dyrektor archiwów koronnych, czytał na publiczném posiedzeniu królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyjaciół nauk, rozprawę historyczną *o archiwach polskich*, w której wystawił rozmaite ich losy. Drukowana iest w ósmym tomie roczników tegoż towarzystwa, z przyłączoną tablicą spisu metryki koronnéj podług prowincyi, i z uwiadomieniem dokąd też papiery po 1795 roku przewiezione zostały.

§. Wkrólewieckiem archiwum ma się znajdować bardzo wiele oryginalnych dokumentów do historyi polskiéj należących, które zapewne z czasem przy względności rządu dozwalaiaćcego z nich korzystać, i przy uprzejmości przełożonego nad tymże zbiorem W. Henrika członka królewskiego towarzystwa warszawskiego przyjaciół nauk, do powszechnéj przyjdą wiadomości. Niektóre z nich znajdu-

ią się już wydrukowane, w historii Pruskiej którą August Kocube 1810 roku w niemieckim języku we czterech tomach wydał.

§. Jan Bantkie Notaryusz Xstwa i Profesor w szkole prawa, posiada ważny rękopism z następującym tytułem:

Inventarium omnium et singulorum privilegiorum literarum diplomatum et monumentorum quaecumque in archivo regni in arce Cracoviensi continentur per Commissarios a S. R. M. et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo existentes deputatos confectum Anno Domini MDCLXXXII in folio 380 kart.

Rękopism ten oryginalny, do historii naszej bardzo jest ważny, okazuje bowiem, jakie papiery autentyczne znajdowały się na ów czas w archiwum krakowskiem. Ponieważ zaś owe archiwum przeniesione było późniéj do Warszawy, porównać by zatem potrzeba spis ten z reiestrem metryki koronney, dla doyscia co i gdzie się teraz znajduje. Na czele tego rękopismu znajduje się list przypisny do króla Jana III, na końcu zaś są własnoręczne podpisy Komisarzów następujących: *Stanislaus Woienski Episcopus Camenecensis, Paulus Stokowski Castellanus Oświęcimen. Franciscus Jordan Cap. Pol. Boguslaus Lud. Rudziowski Pocil. Bract. Martinus Ustrzycki Dapifer Sanocensis. Andr. Jon. Zydzowski Iudex Castr. Oswiec. Vice Capit. Stan. Zdanowski Can. Cracov. Mathias Martianus ŁADOWSKI Reg. Mittis. Secr. Actus istius Notrs. mp.*

§. 2. Zbiory historyków polskich.

I. Pierwszy zbiór historyków polskich wydał Jan PISTORYUSZ Med. Dr. który odmieni-

wszy religią augustańską na katolicką, był pro-
boszczem katedr. Wrocławskiéy i umarł w Fry-
burgu 1608 roku.

Dzieło iego ma tytuł:

*Polonicae historiae Corpus: hoc est polonicarum re-
rum latini recentiores et veteres scriptores, quotquot ex-
tant, uno volumine comprehensi omnes et in aliquot
distributi Tomos. Ex bibliotheca Joan PISTORII
Nidani D. etc. Basileae per Sebastianum Henricpetri
1582 in fol 3 Tomy w ieden wolumen zazwyczaj opira-
wiane.*

W Tomie I, (3 arkusze i 255 stron) znaj-
dują się pisarze ieograficzni, iako to:

- 1.) *AENAEAS SYLVIUS* od k. 1 — 6. o którym mówiliśmy
wyżej k. 627.
- 2.) *Erasmii STELLAE de Borussiae antiquitatibus* od
k. 9 — 16. Prawie nic tu się nieznajduje do hi-
storyi lub ieografii polskiéy.
- 3.) *Alex GUAGNINI de situ Sarmatiae Europaeae*
od k. 17. — 73. Nie wiedział ieszcze Pistoryusz że
to jest dzieło Strykowskiégo, o którem wspomnie-
liśmy wyżej k. 632.
- 4.) *Martini CROMERI Polonia*. Od k. 74 — 120.
Obacz wyżej k. 630.
- 5.) *Matthiae a MIECHOVIA de Sarmatia Asiana et
Europaea*. Od karty 121 — 150 obacz wyżej kar-
tę 628.
- 6.) *Sigismundi lib. Bar. in HERBERSTEIN de Li-
thuania*. od k. 151 — 157. Obacz wyżej k. 629.
- 7.) *Pomponius MELA de Sarmatia, cum comment.
J. Vadiani* od k. 158 — 163. ob. k. 627.
- 8.) *Hart. SCHEDELII commentariolus de Sarm-
tia*. od k. 163 — 167. ob. wyżej k. 627.
- 9.) *Laurentii Corvini ode saphica de Polonia et
de ejus metropoli Cracovia*. na k. 167.
- 10.) *Cunradi Celtis P. L. ad Vistulam fluvium car-
men*. na k. 168. Poema to około 60 wierszy za-
wierające, nie wiem dla czego między ieografiami
umieszczone.

11.) *Adami SCHROTERI Silesii iter Salinarium sarmaticum*, na k. 168 i 169. Ponieważ już i poetów umieścił Pistoryusz między ieografami, natchnięty mu się przebaczy za Szretera, który pięknym wierszem szczegóły niektóre z okolic Krakowa opisał.

12.) *Canradi CELTIS Protutii Salinaria Odoiporike ad Terinum*. Na k. 170 około 40 wierszy, zawierających w ogólnych wyrazach opis iasień podziemnych z soli.

13.) *JACOBI PRILUSII de provinciis polonicis*. Od k. 171 — 255. obacz wyżej k. 135.

W Tomie II (323 stron i 2 arkusze reiestru) znajdują się następujący pisarze:

1.) *Mathiae de Michovia chronica Polon.* od k. 1 — 259. Obacz niżej.

2.) *Jodoci Lodovici DECII de vetustatibus Polonorum lib. I*, od k. 260 — 283.

Tegoż *de Jagellonum familia* od k. 284 — 286.

Tegoż *de Sigismundi Regis temporibus*. od karty 297 — 340.

Trzy te pisma Ludwika Decyusa, albo Dycza, iak go nazywa Załuski (w bibliotece histor. pol. w M. S. p. 32) dodając że był raycą Krakowskim, wyszły nasamprzod w Krakowie u Hallera 1521 in fol. min. i zazwyczaj bywają razem oprawne z kroniką Macieja z Miechowa w tymże roku wydana.

3.) *ALEXANDRI GUAGNINI compendium chronicorum Poloniae a Lecho ad Henricum Vales*. Od k. 341 — 370. Obacz niżej.

Tegoż *de ingressu Cracoviam et coronatione Henrici Vales*. od k. 370 — 373.

Tegoż *ordo qualiter Seren. rex Poloniae juxta veterem consuetudinem coranatur*. od k. 373 — 379.

Tegoż *deductio et origo Lithuanorum*. od k. 280 — 397.

4.) *Clem Janicii carmen de vitis principum regumque Poloniae*. od k. 398. — 402. O Janickim obacz w Tomie I. k. 611.

5.) *Mar-*

- 5.) *Martini CRÖMERI de orig. et rebus gestis Polon. libri XXX.* Od k. 402—833. O tem dziele i innych pismach Kromera obacz niżej.

W tomie III (na 166 stronach) następujące znajdują się pisma:

- 1.) *PISONIS epistola ad Joannem Coritium de conflictu Polonorum et Lithuanorum cum Moschovite.* Od k. 1—4.
- 2.) *Epistola SIGISMUNDI regis Pol. Ad Leonem X. pontifi. M. de victoria contra schismaticos Moschovitas apud Aras Alexandri M. parata anno 1514 8. Septemb. na stronie 5 i 6.*
- 3.) *Oratio Erasmi Vitelii (Ciółek) Episc. Ploc. in conventu ad Caesarem Maximilianum I nomine Sigismundi I anno 1518 habita.* Od k. 7 — 11.
- 4.) *Victoria Sigismundi I contra Vayvodam Moldaviae, mense Augusto 1531.* Od k. 11 do 12.
- 5.) *Fragmentum ex Sigismundo de Herberstein de bello Poloni et Mosci.* Od k. 13 do 15.
- 6.) *Mart. CRÖMERI oratio in funere Sigismundi I.* Od k. 15. — 33. (obacz między dziełami Kromera).
- 7.) *Stanislai Orickovii (Orichovii) Oratio in funere Sigismundi I.* Od k. 33 do 53. Obacz wyżej k. 84.
- 8.) *Tertii belli descriptio luculenta, quod magnus Ruthenorum Imperator contra Livones gessit anno 1558 quo civitas et provincia Torpatensis a principe Moschovitarum expugnata est.* Od k. 55 — 64.
- 9.) *Fragmentum ex Simonis Schardii J. U. D. historia de vita et obitu Sigismundi Augusti Regis Pol.* Od k. 64 do 66.
- 10.) *Joannis Łasickii historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda et clade Turcarum anno 1572.* Od k. 67 — 74.

To pismo Łasickiego (który za Stefana Batorego używany był do poselstw) wyszło na-przód w Frankfurcie 1572 in 8vo.

Jest nadto tenże Łasicki autorem dzieła: *Clades Dantiscanorum. Posnaniae 1577 in 4to. Francof. 1578.* i w tym zbiorze pod N. 13.

- 11.) *Leonardi GORECCII equitis Poloni, Descriptio belli Iyoniae palatini Valachiae, quod iscum Selimano Turcarum Imperatore magno cum successu gessit ab initio, demum a Jeremia Czarnawiecio Valacho proditus, et a Turcis contra fidem datam occisus.* Od k. 75 — 94.

To pismo Goreckiego wyszło wprzód wraz z poprzedzającym Łasickiego opisem wyprawy Wołoskiej. w Frankfurcie 1578 in 8vo.

- 12.) *Exemplar quorundam literarum super discessu Henrici III. Galliarum et Pol. regis.* Od k. 95 — 103.

Listów tych od stanów polskich do Henryka i jego odpowiedzi iest 10.

- 13.) *Dantiscanorum clades anno 1577 a Joanne Lascio descripta, in qua caussa belli a Seren. rege Poloniae contra Gedanenses suscepti referuntur.* Od k. 104 — 111.

Na karcie 112 zaś przydane iest usprawiedliwienie do czytelnika niemieckiego, aby się nie urażał, iż w tém piśmie często iest wzmianka o Niemcach. Dalej na k. 113 Joachimi Bielscii *Satyra in quendam Dantiscanum qui levibus ac ineptis suis quibusdam germanicis rythmis multa nefaria de rege et regno Poloniae scribere, et per Germaniam aliqua spargere impudenter ausus est.* Satyra ta czyli raczéy zbiianie zarzutów około 100 wierszy wynosi.

- 14.) *Supplementum de rebus gestis inter regem Poloniae Stephanum et magnum ducem Moschoviae anno 1579 ex historia Alex. Guagnini.* Od karty 114 — 128.

- 15.) *Joh. Levenclai de Moschorum bellis adversus finitimos gestis, ab annis jam LXX, commentarius.*

Od karty 128 — 136. Od karty zaś 136 do 141 jest list W. Xięcia do Mistrza Krzyżackiego, z wyłożeniem przyczyn podniesionéj przeciw Infantom wojny.

- 16.) *Tredecim regni Polonici mutationes, et familiarum quae regnum tenuerunt genealogicae explanationes; descriptae ex optimis autoribus et continua perpetuaque successione propositae in tabula. Item principum Silesiae pene omnium et ducum Masoviae ac Lithuaniae genealogiae, diligenter magnoque studio collectae et ad illustrandam historiam polonicam appositae a Joh. Pistorio Nidano. Medico D.* Od k. 147 — 166.

Te trzynaście zmian familii panujących ztąd wynikają, że Pistoryusz pierwszą naznacza familią Lecha, drugą dwunastu Woiewodów, trzecią Krakusa, czwartą dwunastu Woiewodów, piątą Leszka I, szóstą Leszka II, siódmą Piasta, i tu się poczynają tablice ienealogiczne, ósmą Wacława króla Czeskiego i t. d. aż do Stefana Batorego który trzynastą stanowi familią. Ród Xiążąt Szlązkich i Mazowieckich na osobnych tablicach jest wystawiony. Że takowe tabelle do objaśnienia historyi bardzo są pożyteczne, zgadzaia się wszyscy na to. Życzyć należy aby przy historyach naszych były umieszczone. Uczynił iuż to wprowadzić NARUSZEWICZ w swéj historyi narodu Polskiego, umieszaiać na czele każdego tomu spis familiyny, lecz łatwieysza byłaby rzecz do poięcia i do spamiętania, gdyby wywody nie wciągał ale sposobem tabell ienealogicznych ułożył, iak n. p. uczynił Jan Jerzy Meyzel (Meyssel) w dziele *Anleitung zur Kenntniss der europäischen Staatengeschichte, 4te Auflage, Leipzig 1800 in 8vo* (gdzie iednak co do historyi polskiéj

tylko tabelę familii Piastów umieścić). Jenealogiczne tablice książąt Ślązkich z familii Piastów z objaśnieniami, znajdując się w zbiorze Sommersberga *Script. rer. Silesiac*: a ienealogiia domów panujących w Polsce, iako też książąt Ślązkich i Mazowieckich, znajduje się w Hibnera dziele *Genealogische Tabellen*, Leipzig 1727 in fol. obl. 4. Tomy.

II. Drugi zbiór co do porządku lat, ma tytuł:

Rerum polonicarum Tomi tres: quorum primus omnium Poloniae regum a Lecho primo gentis duce ad Stephanum Batorem etiam nunc regem, tum principum Lituaniae chronologicam recensionem ac singulorum res gestas complectitur. Adjecta recens historiarum in nostram aetatem incidentium continua narratione. II. Provinciarum quae uno Sarmatae Europae nomine vulgo veniunt chorographicam descriptionem continet. III. Res singulariter a Polonis in Valachia gestas, orationes item et epistolas sceptri polonici negotia concernentes habet. Alexandro GVAGNINO equite aurato peditumque praefecto authore. Francofurti excudebat Joan. Werhebus impensis Sigis. Feyerebendii 1584. in 8vo maj. Tomi I ma 367, Tom II i III 720 stron. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego).

Kronika polska, opisanie Sarmacyi Europejskiej i t. d. są własnością Strykowskiogo, którego pracę Gwagnin za swe dzieło w świat puścił (obacz w Tomie I. k. 354 i 355). Prócz tego zaś jest wiele innych pism drobniejszych, znajdujących się w opisanym wyżej zbiorze Pistorynsza, iako to listy po wyjeździe króla Henryka, Jana Łasickiego o klęsce Gdańszczanów; tegoż o weyściu Polaków na Wołoszczyznę; sprawa króla Stefana z W. X. Ruskim, o sposobie elekcyi i koronacyi królów polskich; Leonarda GORECKIEGO opis woy-

ny Wołoszan z Turkami; list Pisona do Krzyckiego, list Zygmunta I. króla Polskiego do Leona X. i inne, a prócz tego inne pisma gdzieindzię drukowane, iako to Panegiryk Krzysztofa WARSZEWICKIEGO do króla Stefana (tutay 48 stron zajmujący). Mowa tegoż do króla Stefana z powodu zawartego pokoju z Iwanem W. Xiążęciem, tudzież inne i bezimiennie umieszczone. Słowem w całém tém dziele widać zbiór iedynie dla zysku przedsięwzięty gdy kollekcyja Pistoryuszowa pokup znalazła. Na tytule nazwany Zygmunt Feyerabend iest właściwym wydawcą, i użył dla nadania całemu zbiorowi powagi, imienia Gwagnina, który za granicą na ów czas nie był ieszcze znany iako księgokradzca.

III. Trzeci zbiór iest Elzewirski wydany w szeregu 32 Tomików *Rerum publicarum*, pod tytułem:

Respublica siue status regni Poloniae, Lithuaniae, Prussiae, Livoniae, etc. diversorum autorum. Lugduni Batavorum 1626 in 16. 450 stron drobnym drukiem prócz reiestru na 6 kartach.

Znayduią się zaś tutaj następujące pisma:

a.) *Stanisłai KRZYSTANOWIC (Jurisconsulti) status regni Poloniae compendiosa descriptio.* b.) *Marti. Cromeri Polonia.* c.) *Poloniae regni descriptio ex Thuani historiarum lib. LVI.* d.) *de Valachia ex Thuani histor. lib. LVIII.* e.) *De Lituanae gentis origine et moribus, ex Alex. Guagnini Sarmatia Europaea.* f.) *Quaedam ad Lituaniam pertinentia ex fragmentis Michelonis Lituani.* g.) *De ducatu Samogitiae ex Alex. Guagnino.* h.) *Joannis Lasicii Poloni de diis Samogitarum ceterorumque Sarmatarum.* i.) *Articuli constitutionum bellicarum M. D. L. in comitiis gener. constituti, et a supremo copiarum imperatore... Greg. Chodkievicio confirmati et militibus impe-*

rati. k.) *Prussiae descriptio ex Al. Guagnino. l.) Origo et series principum teuton. ordinis. m.) Livoniae descriptio. n.) Joan. Boteri Poloniae descriptio. o.) Honorii dissert. de novo in Polonia rege eligendo. p.) Joa. Barclaii iudicium de Polonia et ingeniis Polonorum. r.) Series ac ordo principum et regum Poloniae ex Alstedii Chronologia. s.) De re nummaria ex histor. Salom. Neugebaueri. t.) De vectigalibus regis Poloniae ex eod. Sal. Neugebauero.*

IV. Czwarty zbiór historyków polskich ma tytuł:

Scriptorum rerum Polonicarum ex recentioribus praecipui quotquot exstant latini in unum corpus congesti et in III Tomos distincti collectore C. T. L. Sornic. Misnico. Amstelod. 1698 in 4to.

Jest to zbiór rozpraw bardzo różney wartości o rzeczach Polskich pojedynczo wydanych dawniey u Jerzego Fersztera, z których tylko dawne tytuły powyrzynano a ten ogólny na przodzie dla złudzenia kupujących umieszczono. Autorem tego handlowego wybiegu był Teofil Ludowici księgarz Wittemberski (Ob. przedmowę Krauzego na czele Długosza edycyi Lipskiéy 1712 roku p. II. Załuski *bibliot. histor. w MS. p. 12.*).

V. Piątym zbiorem historyków ma być dzieło pod tytułem:

Scriptorum rerum polonicarum et prussicarum Collectio nova, quindecim tractatus complectens, cum figuris et indicibus nominum et rerum. Dantisci 1753. 4.

Pod tym tytułem wyszedł mniemany zbiór rzeczy do historyi polskiéy należących, lecz rzeczywiście iest to tylko nadanie tytułu przez księgarza Gdańskiego Knochą, do kilkunastu rozpraw pojedynczo drukowanych dawniey.

VI. Szósty zbiór historyków polskich.

Gdy w roku 1711 z biblioteki Barona Huys-
sen księgarnia Lipska Weydmana wydała 12
ksiąg Długosza, znalazł się rękopism księgi XIII,
która lubo większa od poprzedzających poie-
dynczo wziętych, iednakże była za małą na
utworzenie tomu drugiego wyrównającego pier-
wszemu. Dla zrównania więc obu tomów,
postanowiono w drugim umieścić pisarzy na-
szych cenniejszych a trudnych do nabycia,
i ztąd wydanie to stało się zbiorem kilku histo-
ryków, iak pisze w przedmowie do drugiego
tomu, mający dozór nad tém wydaniem Jan
Bogumił Krauze Prof. Hist. w uniwersytecie
Lipskim. Zbiór ten takowy ma tytuł:

*JOANNIS DŁUGOSSII seu Longini canonici
quondam Cracoviensis historiae polonicae libri XII quo-
rum sex posteriores nondum editi, nunc simul cum
prioribus ex mscripto rarissimo in lucem prodeunt
ex bibliotheca et cum praefatione Henrici L. B. ab
Huyssen Russorum Caesari a Consiliis intimis, belli-
cis et iustitiae etc. praemittitur praeter vitam auctoris
et doctorum de eo testimonia Samuelis Joachimi Hop-
pii Schediasma descriptoribus historiae Polonicae,
plurimis annotationibus auctum Gabrielis Groddeckii
P. P. ac bibliothecarii Gedanensis, accedunt utrobique
indices locupletissimi. Francofurti, sumptibus Joan.
Lud. Gleditschii et Maur. Georgii Weidmanni Anno
1711 fol. Tom I, zawiera 8 arkuszy dedykacyi, przed-
mowy i życia Długosza; 23 arkuszy Hoppiusza roz-
prawy o historykach polskich; textu zaś 1168 i 812
kolumn (to jest 584 i 406 stron) i 12 arkuszy reiustru
alfabetycznego.*

Tom zaś drugi z takowym iest napisem:

*Joannis Długossi seu Longini... historiae polonicae
liber XIII, et ultimus in mscitis codicibus tantum non
omnibus desideratus, nunc tandem in lucem publicam
productus ex bibliotheca Henr. L. B. ab Huyssen....
accedunt ob materiae affinitatem libri hactenus raris-*

simi 1.) *Vincentii Kadłubkonis historia Polonica cum commentario anonymi.* 2.) *Stanislai Sarnicii Annales, seu de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri VIII.* 3.) *Stanislai Orichovii, Okszi Annales Polonici ab excessu Sigismundi I. cum vita Petri Knuthae.* 4.) *Illustrium virorum epistolae in tres libros digestae opera Stanislai Carnceovii.* 5.) *Stanislai Sarnicii descriptio veteris et novae Poloniae itemque Russiae et Livoniae; adjecti sunt indices necessarii.* Lipsiae sumptibus Jo. Lud. Gleditschii et Mau. Georgii Weidmanni Anno 1712 in fol. LVII i 1944 kolumn czyli 972 stron, a 9 arkuszy rejestru.

W zbiorze tym znajduje się 1.) Historia Długosza od czasów najdawniejszych do roku 1480, o której obacz niżej w §. 4. 2.) Kronika Kadłubka. Obacz niżej między kronikarzami. 3.) Sarnickiego kroniki obacz niżej w §. 4. Wydrukowane jest tu także życie Piotra Kmity przez niewiedomego napisane autora, mylnie przez niektórych przypisywane Orzechowskiemu. 4.) Orzechowskiego roczniki, obacz opisanie wyżej na k. 82. 5.) Listy sławnych mężów przez Karnkowskiego zebrane, obacz niżej w §. 5. 6.) Stanisława Hożysza Kardynała i Biskupa Warmińskiego, cztery mowy, z tych dwie miane we Włoszech w celu wstawienia się za Lazarem Bonamikiem. Trzecia miana do Zygmunta Augusta po powrocie z wyprawy włoskiej; czwarta do Piotra Gamrata Biskupa krakowskiego na jego wieździe do Krakowa. 7.) Sarnickiego opis dawniej i nowiej Polski. Ob. wyżej k. 632.

Prócz tego w zbiorze tym znajduje się na czele pierwszego tomu rozprawa Hoppiusza o historykach polskich daleko poprawniejsza niż w pierwszym wydaniu, opisana w tomie I, na k. 20. Na czele drugiego tomu podana jest także krytyczna wiadomość o życiu i pismach autorów tu umieszczonych t. i. Długosza, Kadłubka, Sarnickiego, Orzechowskiego. Z tego wszystkiego widoczna, iż zbiór ten wyborny

w każdéy bibliotece polskiéy znaydować się powinien.

VII. Zbiór SOMMERSBERGA wydany we trzech tomach in fol. w Wroclawiu 1729. 1730 i 1732 należy tu iako kollekcyja polskich kronikarzy. Wydany zaś pod następującym tytułem:

Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti, accedunt: codicis Silesiae diplomatici specimen, et diplomatarium Bohemo — Silesiacum quibus ut historia ab origine gentis usque ad imperium Augustissimi ac invictissimi Caroli VI. Rom. Imp. Germaniae, Bohemiae etc. etc. regis potentissimi illustretur et confirmetur inseruntur dissertationes duae, quarum prior historiae silesiacae diplomaticae specimen, altera historiam genealogicam ducum Silesiae sistit. Confecit opus non Silesiae modo sed et vicinarum gentium res adorans Fridr. Wilh. de Sommersberg, eques Silesius. Lipsiae sumtibus Michaelis Huberti, bibliopolae Vratislaviensis. A. O. R. 1729 in folio. Tom I, 1084 stron Tom drugi 1730 wydany, Tom trzeci 1732 roku.

Znayduią się zaś w tomie I następujące rzeczy:

- 1.) JOANNIS (Archidiaconi Gnesn.) Chronica Polonorum a 1359 confecta ex MS. Od k. 1 — 13. 2.) Anonymi Chronica principum Poloniae cum eorum gestis sub finem sec. XIV ex MS. Od k. 13 — 63. 3.) Sigismundi ROSITZII Chronica et numerus episcoporum Wratislav. liber a. 1470 exaratus; ex MS. Od k. 64 — 97. 4.) Dan. Rapoldi ICTi-historia de illustr. Silesiae ducatu imperante Ferdinando I. circa a. 1560 confecta; ex MS. Od k. 98. — 113. 5.) Excerpta ex Nicolai Henelii ab Hennefeld Chronico ducatus Monsterbergensis et territorii Francosteinensis ipsius auctoris MS. (notis ducta.) To dzieło iest w niemieckim ięzyku i rozciąga się od k. 114 — 256. 6.) Dissertatio historica quae res universae Silesiae et ducatorum singulorum vices ac facta, diplomatica fide ad nostram usque aetatem illustrat. Od k. 256 — 296. 7.) Disserta-

tio genealogica quae VII tabulas geneal. ex monumentis fide dignis — Silesiae duces a Piasto duce Poloniae et Przemislao III. Ottoharo rege Bohemiae oriundos ab initio seculi XII ad finem usque XVII sistit. Od k. 297 — 772. 8.) Codicis Silesiae diplomatici specimen, quo duorum superioris et inferioris Silesiae litterae clientelares, foedera, contractus, matrimoniales, emtionis et venditionis, pacta conventiones, ... foundationes, dotationes... Imperatorum, Pontificum et regum diplomata... continentur. Od k. 773. — 916 9.) Diplomatarium Bohemo — silesiacum sive diplomata CCVIII Bohemiae, Moraviae et Silesiae res illustrantia. Od karty 917 do 1084. Dalej następuje na kilku arkuszach rejestr dyplomatów.

W tomie II, następujące znajdują się pisma:

Chronici Silesiae vetustissimi fragmentum p. 7 — 18.
2.) *BOGUPHALI II. Episc. Posnan. Chronicon Poloniae cum Continuatione BASZKONIS, custodis Posnaniensis.* Od k. 18 — 78. Baszko zaczyna się na k. 64. 3.) *Anonymi Archidiaconi Gneznen. brevior Chronica Cracoviae ab orbe cond. ad a. 1395.* Od karty 78 — 155.

Joachim Lelewel znany z prac swoich okłó starożytnych dzieiów a zwłaszcza dawnych kronikarzy naszych, sądzi, iż tutaj są pomieszani różni nasi latopiscy i pod iedno nazwisko *Anonima Archidyakona* podciągnięni. To pewna iż treść nie okazuje bynajmniej iednego autora. Wymienia ón przeto następujących kronikarzy (podług rękopismu Zamoyskiego) których w tym oddziale znajdują się pisma, iako to :

a.) *Brevior Chronica Cracoviae.* Na k. 79. b.) *Diurnale vel Ephemerides.* Na k. 79 — 81. c.) *Annalista Cujaviensis.* Na k. 81 i 82 od wyrazów *Anno Domini MCCCCLV.* Dambrowca do wyrazów *Terra sancta.* Dalej znowu na karcie 83 — 91. począwszy od wyrazów *Anno domini MCCXLIX* Dus Przemisl. do słów *Non tamen perfecta duobus an-*

nis. d.) *Annalista Cracovien.* ab. a. 1142 ad a. 1282. Na k. 82 i 83. e.) *Annalista Gneznen.* ab a. 1092 ad a. 1376. Na k. 91 — 94. f.) *Archidiaconus Gnesnensis.* Od k. 94 — 154.

Czas i praca rzecz całą wyiaśni.

4.) *Vita Thomae I. Episcopi Vratislav. ex variis testimoniis episcopi, capituli et abbatis S. Vincentii congesta.* Od k. 154 — 158. 5.) *Johan. Lonini* (ma się to znaczyć Longini to jest DŁUGOSZA) *Episcoporum Smogorsoviensis et Pitzinensis quae nunc Vratislaviensis ecclesiarum historiae et acta.* Od k. 158 — 172. 6.) *Annales Vratislavienses* ab a. C. 1149 ad a. 1491. Od k. 172 — 176. 7.) *Anonymi vitae episcoporum ecclesiae. . . Vratislaviensis* ab a. C. 960 ad a. 1539. Od k. 177 do 196. 8.) *Nicolai Henelii ab Hennefeld annales Silesiae.* Od k. 197 — 484. 9.) *Tabulae genealogicae gentis Lotharingicae et Lichtensteinsis, Lobkowiziae ac Aurzbergicae familiae et accessiones ad genealogiam ducum Silesiae Piasteorum,* stron 72 nieliczbowanych. 10.) *Statuta civitatis Svidnicensis ex MS.* Od k. 73 — 76. 11.) *Mantissa diplomatum* Od k. 76 — 90.

W tomie III następujące są pisma :

1.) *Nicol. Henelii vitae episcop. vratislaviens.* Od 1. — 28 karty. 2.) *Diplomatarii Bohemo — Silesiaci continuatio.* Od k. 29. — 160. 3.) *Illustrissimarum Silesiae familiarum tabulae genealogicae quibus annexa sunt diplomata, etc.* w języku niemieckim, niektóre tylko autentyki przyłączone są w języku łacińskim, od k. 161 — 326. 4.) *Historiae genealogicae ducum Piasteorum supplementum.* Od k. 326 — 336. Dalej następuje na trzydziestu pięciu arkuszach reistr alfabetyczny do wszystkich trzech tomów.

Należy do Sommersberga następujące dzieło :

Zur Historie und Genealogie von Schlesien auch denen im Jahre 1729 im Druck gegebenen Geschichtschreibern von Schlesien gehörigen Zusätze von nicht bekannten Urkunden Stamtafeln Geschichtschreibern und andern Nachrichten woraus die Geschichte und Geschlechtsregister von Schlesien und den angrenzen-

den Ländern ie mehr und mehr erläutert werden könne. Breslau bey W. G. Korn. 1785 in 8vo. Do 9 Numerów wyszło tego dziełka.

VIII. Wawrzyniec Micler de Kolof, lekarz, Konsyliarz nadworny i dzieiopolis królestwa polskiego, mąż niezmordowany co do prac naukowych, wydał zbiór historyków polskich większy niż wszystkie dotąd wyliczone, od roku 1761 drukowany. Wyszedł zaś pod tytułem:

Historiarum Poloniae et magni ducatus Lithuaniae scriptorum quotquot ab initio reipublicae Poloniae ad nostra usque tempora extant omnium collectio magna ordine chronologico digesta ob exemplarium raritatem iterum typis exscriptorum suppeditante celeberrima bibliotheca Zalusiana edidit varias annotationes adiecit ac praefatus est Laur. MIZLERUS de Kolof, Regni Poloniae historiographus, in Sereniss. Regis Polon. aula consiliarius et medicus, cum indice locupletissimo. Cum serenissimi regis Poloniarum privilegio. Varsaviae sumptibus typographiae Mizlerianae Anno 1761 in fol. 4 tomy.

Tom I arkuszy trzy, 806 stron i 10½ arkusza rejestru alfabetycznego. Znajdują się zaś w nim następujący, wyżey między ieografami polskimi lub w zbiorze Pistoryusza wymienieni pisarze, iako to:

1.) *Pomponii Melae descriptio Sarmatiae.* 2.) *Aeneas Sylvius de Polonia et Lituania.* 3.) *Erasmi Stelae de antiquitt. Borussiae.* 4.) *Mat. Strykovii descriptio Sarmatiae Europaeae.* 5.) *Martini Cromeri Polonia.* 6.) *Mat. a Miechow descriptio Sarmat. Asianae et Europaeae.* 7.) *Sigism. a Herberstein de Lithuania.* 8.) *Hartm. Schedelii de Sarmatia.* 9.) *Sarnicii descriptio ceteris et novae Poloniae.* 10.) *Jac. Prilusi de provinciis polon.* 11.) *J. Crassinii Polonia.* 12.) *Sim. Starovolscii Polonia.* 13.) *A. Święcicki descriptio Masoviae.* 14.) *And. Cellarii descriptio Poloniae.* 15.) *Lucae Opalinii Polonia defensa contra Joan. Barclaium.* 16.) *Car. Ogerii iter po-*

lonicum. 17.) *Ad. Schroeteri carmen de fluvio Memela*. 18.) *Ej. descriptio salinarum Vielic. carm. eleg.* 19.) *Willichii observatio de salinis Cracov.*

Tom II wydany 1769 roku ma stron 536 i 12 arkuszy rejestru alfabetycznego, zawiera następujące pisma.

1.) *Mart. Zeillleri descriptio Poloniae*. 2.) *Dni de Beauplan descriptio Ukrainae*. 3.) *Bernardi Connor descriptio Poloniae*. 4.) *Aug. de Mayerberg iter in Moschoviam*. 5.) *Mart. Zeillleri posterior descriptio Poloniae*.

Tom III (nie wiem którego roku wydany; ponieważ karty tytułowe i przedmowy w moim exemplarzu brakuje, a w Warszawskich bibliotekach nie znajduję) ma stron 959, zawiera zaś następujące dzieła:

1.) *Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus — cum duobus anonymis ex MS. bibliothecae episcopalis Heilsbergensis edito. Gedani 1749*. O tym mniemanym Kadlubku i Marcin. Gallu, obacz niżej między kronikarzami. 2.) *Boguphali II Episcopi Posnan. Chronicon Poloniae cum continuatione Basconis custodis Posnan.* (Obacz Tom drugi zbioru Sommersberga). 3.) *Anonymi archid. Gnesn. brevior chronica Cracoviae* (Sommersberg). 4.) *Chronica Polonorum* (Sommersberg). 5.) *Cronicca principum Poloniae* (Sommersberg). 6.) *Sigism. Rositzii cronica et numerus episcop. Vratisl.* (Sommersberg). Pod tekstem są dodatki o biskupach Wrocławskich z rękopisma biblioteki Załuskich w Sommersbergu nie znajdującego się. 7.) *Historia Długosza* wiernie przedrukowana podług edycyi Lipskiej 1711 roku. Jest także i *Hoppiusza Schediasma de scriptor. histor. Pol.* zupełnie podług edycyi Lipskiej, bez dodatków i popraw które Krauze przy drugim tomie Długosza na przodzie umieścił. Okazuje to niezbaczność czyli przepomnienie Miclera, który przecież o nich wiedział bo je w następnym tomie umieścił. Tom ten kończy się na czwartey księdze Długosza czyli na roku 1139.

Tom IV. (nie wiem którego roku wydany bo tytułu umnie brakuje) zawiera naprzód przedmowę Krauzego do drugiego tomu Długosza, ale tylko iey początek i gdzie mowa o Długoszu, tudzież dodatki do rozprawy Hoppiusza na VIII stronach. Zaraz następuje Długosza dalszy ciąg od księgi piątej do dwunastey czyli do roku 1444 na 1103 stronach. Należy do tego tomu i Index iak widzę z kustosza drukarskiego umieszczonego na ostatniej stronie, lecz w mym exemplarzu nie ma go.

Podobno wyszedł i tom piąty, ale nie widziałem go nigdzie. Wcałéy nawet Warszawie nie znam całkowitego exemplarza tego zbioru, iak 4 tomy opisane, które posiada biblioteka liceum warszawskiego. Przyczyna téy rzadkości z tąd ma pochodzić, że żona Miclera wylana na pijaństwo, dla nasycenia niepohamowanej namiętności, ryzami arkusze tego dzieła na makulaturę między żydy sprzedawała, o czém zapóźno dopiero dowiedziano się.

IX. Ostatni zbiór historyków Polskich, wyszedł w ięzyku polskim za przyłożeniem się Józefa Załuskiego, a staraniem Franciszka Bohomolca S. J. pod tytułem:

Zbiór dzieiopisów polskich we czterech tomach zawarty. Tom pierwszy kronika Marcina BIELSKIEGO niegdyś w Krakowie drukowana, teraz znowu z doprowadzeniem aż do Augusta III przedrukowana. w Warszawie w drukarni J. K. Mci. y Rzpltéy u XX. Soc. Jesu 1764 in fol.

O Bielskim obacz niżej k. 723.

Tom drugi zawiera kronikę Macieia STRYKOWSKIEGO z przydaniem historii państwa Rosyjskiego, tamże 1766. Kronika Stry-

kowskiego zawiera 782 stron, a przydatek o państwie Rossyjskiém taki ma tytuł:

Historia odmian zaszyłych w państwie Rossyjskiem napisana francuzkim ięzykiem przez Imci P. La COMBE, na polski ięzyk przez Grzegorza KNIAZEWICZA S. J. przełożona. w Warszawie w drukarni koll. XX. Jezuitów 1766. 172 stron a 2½ arkusza reiestru alfabetycznego.

W tomie trzecim iest kronika Marcina KROMERA na polski ięzyk przełożona przez Marc. BŁAZOWSKIEGO. Tamże 1767. o którym dziele obacz niżéy k. 713.

Tom czwarty tamże 1768 wydany, zawiera kronikę Sarmacyi europeyskiej Alex. Hrabi Gwagnina przekładania Marcina PASZKOWSKIEGO, o którym dziele obacz niżéy k. 717.

§. 3. *Kronikarze polscy od czasów naydawniejszych aż do Długosza.*

W poprzedzaiącym §. wyliczaiąc różne zbiory, wytknęły się i różne wydania naydawniejszych naszych kronikarzy, to iest w zbiorach Sommersberga i Miclera w tomie trzecim. Pozostaią nam ieszcze do opisania dwie edycye, po których, wyliczymy chronologicznie kronikarzy naszych. Pierwsza iest

Vincentius Kadłubko et Martinus Gallus scriptores historiae polonae vetustissimi cum duobus anonymis ex MS. bibliothecae Episcopalis Heilsbergensis editi. Gedani 1749 in fol. min. 2 kart i 114 stron.

Za staraniem Grabowskiego Biskupa Krakowskiego wydał Lengnich to dzieło, i napisał bezimienną przedmowę, w której powiada że ten Kadłubek różni się od innych. Ale w istocie nie iest to kronika Kadłubka, lecz

Dzierzwy, o czém obacz niżej k. 709. gdzie mowa o tym kronikarzu.

§. Drugie dzieło tu należące iest:

Boguphali II. de armis et domo Rosarum episcopi Posnaniensis chronicon Poloniae cum continuatione a pag. 132. Baszkonis Custodis Pos. prodit sumptu Josephi Alexandri Jabłonowski Principis S. R. I. Dapiferi M. D. Lituaniae Capitanei Buscensis etc. ex musaeo J. Z. R. R. (Józefa Załuskiego Ref. Kor.) qui praemisit aliud anonymi Chronicon circa annum 1285 scriptum ex collectione Sommersbergiana. Varsaviae typis S. R. M. et Reipubl. Sch. Piarum 1752 in 4to 169stron.

Wyliczamy zatem kronikarzy naszych w porządku lat.

Naydawniejszy zdaie się bydź pisarz żywota S. Woyciecha, wyprzedza bowiem nawet Marcina Galla, który wspomina o nim w tych wyrazach (na k. 60 edycyi Gdańskiéy): *Otto ruffus imperator ad S. Adalbertum orationis et reconciliacionis gracia introivit sicut in libro de passione martiris potest inveniri.* — Żywotu zaś tego trzebaby szukać w zbiorach żywotów świętych i w martyrologiach.

§. MARTINUS Gallus piszący między 1110 a 1135 rokiem, Gallus nazwany od narodu, iak się dorozumiewać trzeba z własnych iego wyrazów na początku swéy króniki, gdzie mówi że *exul Patriae delatus est in Poloniam.* Kronika iego obeymująca czasy od Piasta do 1109 roku, wydana w Gdańsku 1749. iak się powiedziało wyżej, a ztąd przedrukowana w zbiorze Miclera w Tomie III. Dzieło to znayduje się w rękopiśmie Zamoy skim w bibliotece Poryckiey ś. p. Tad. Czackiego, daleko zupełniejsze. — Obacz

roz-

rozprawę Tadeusza Czackiego pod tytułem: rozbiór dzieiów przez Marcina Galla i Wincentego Kadłubka pisanych, w pamiętniku Warszawskim 1801 Tom I. k. 183.

§. *Cracoviae brevior Chronica* której pisarz żył około 1140. drukowana jest u Sommersberga II. p. 79.

§. MATEUSZ he-bu Cholew a biskup Krakowski, zmarły 1166 r. podług Długosza, pisał dzieie, iak świadczy sam Kadłubek (w rozdziale I, księgi IV. p. 748 przy Długoszu edycyi Lipskiéy), które że były gotowe lecz rozsypane, z łatwością na trzy podzielił księgi. Mówiły o tém starożytne, od komentatora Kadłubkowego widziane, lecz do naszych czasów niedoszłe rękopisma i widoczna różnica w sposobie pisania od Kadłubka. Lecz że ie ten wcielił do swoich dzieiów, wspomni się przeto pod nim ieszcze. Obacz pismo Lelewela uwagi nad Mateuszem, w Wilnie i Warszawie 1811 wydane.

§. WINCENTY KADŁUBEK czyli KADŁUBKO albo KADŁUBSKI iak go nazywa Jan Kochanowski w rozprawie o Lechu i Czechu; Biskup Krakowski, którą dostojność złożywszy, iako cysters w klasztorze Jędrzeiowskiim umarł 1223. Policzony późniéy w liczbę błogosławionych. Kadłubek pisał swe dzieie zbierając z pism Mateusza Cholewy (iak się wyżéy powiedziało) z których w sposobie rozmowy trzy księgi ułożył. Co gdy uskutecznił, za naleganiem Kazimierza II. dociągnął ie do 1203 roku w czwartéy księdze, która iest iego zupełną własnością. Ciemność w sposobie tłómacze-

nia się Kadłubka (lubo wyraźnie o obcęg pracy trzech pierwszych ksiąg mówiącego) iako też mianowanie późniejszych iednym nazwiskiem pism połączonych, sprawiło, że całe dzieło Kadłubkową pracą nazywano, o Mateuszu nie wspominając.

Pierwszy raz pismo Kadłubka wyszło z druku staraniem Felixa Herburt, w Dobromilu u Jana Szeligi 1612 in 8vo 575 stron i 8 kart.

Toż samo wydanie, przedrukowano z niejakimi odmianami i poprawkami w interpunkcyi, przy Długosza edycyi lipskiej 1712 in fol. w Tomie II. p. 592. Komentator Kadłubka, iest z 15go wieku. (Zdanie Brauna o Kadłubku obacz in *Judicio de scriptor Polon.* p. 190).

W edycyi gdańskiéy Marcina Galla 1749. napis iest znaydujący się tam kroniki Kadłubka, lecz to iest dzieło Dziérzwy, o czém obacz niżej k. 709

Jak bardzo text Kadłubka iest zepsuty, doczytać się można u Joachima Lelewla w uwagach nad Mateuszem Cholewą, wydanych 1811 roku. Jeszcze oczewistszy dowód tego zepsucia mamy w Sarnickim, który mówiąc o śmierci S. Stanisława i przytaczając (*Annales lib. VI. Cap. 9*) że Lambert Aszaffenburski nic o tém nie mówi, Marcin Gallus zaś sucho tylko wspomina, dziwi się czemu Kadłubek niedługo potem żyjący, o tém zdarzeniu najmnieyszy nie czyni wzmianki. Tym czasem w textcie Kadłubka iaki dziś mamy (*lib. II. Epist. 21* p. 666. edyc: lipsk.) czytamy wyraźnie o świętości męczennikanazwanego *Sanctus*, co nie prędzéy mieysce mieć mogło iak po kanonizacyi 1254 roku. Nadto na k. 664

i 665 jest słowny wypis tego co się czyta w żywocie tego świętego w rękopiśmie Zamoyskim p. 317 po kanonizacyi pisany. Ani Mateusz ani Kadłubek o tem pisać nie mogli. Lecz objaśnia tu rzecz pobożna gorliwość przepisujących, którzy po kanonizacyi kwapili się z dodawaniem do poprzednich dzieł, takich rzeczy, o których sami autorowie mówić nie mogli.

Następni po Kadłubku kronikarze aż do Długosza są jego tylko kontynuatorami, skróccielami i powtarzaczami, a między temi mianowicie DZIRZWA o którym obacz niżej na k. 709.

Należy tu jeszcze następujące pismo:

Wincentego Kadłubka Biskupa Krakow. historya polska zkrócona P. F. C. Za pozwol. zwierzchności w Łowiczu 1803 in 8vo X. i 277 stron prócz rejestru rozdziałów materyi.

W przedmowie tak się sam wydawca (X. Fr. CZAYKOWSKI Kanonik Łowicki, członek Król. towarz. Warsz. przyi. nauk) tłumaczy: „Zkrocenie to historyi Kadłubka dla dogodniejszego czytania w mało co odmienny układ urządzone jest: 1.) wszystko co jest obcém naszey historyi, uchylone. 2.) Listowna rozmowa Jana Arcybisk. Gnieźn. z Mateuszem Bisk. Krak. dla téż dogodności na ciągle opowiadanie historyczne, zamieniona; atoli w odmiennie téy utrzymany jest tenże sam tok mowy i wyrazów.” Od 224 — 276 strony są przypiski czyli uwagi nad niektórymi miejscami textu Kadłubka.

Ś. BOGUFAŁ Biskup Poznański zmarły 1253 roku, pisał dzieie we czterech księgach

od początku, powtarzając co Mateusz Cholewa do Kadłubka wcielony opisał, a kończąc na roku 1249 iak iest w rękopiśmie Hodzieiowski.

Wydany iest u Sommersberga Tom II. p. 12—64; a powtórnie nakładem Jabłonowskiego 1752 iak się wymieniło wyżej k. 704. Ztąd zaś po trzeci raz w zbiorze Miclerowskim w Tomie III.

§. GŁODSŁAW czyli Godśław lub Godziszław BASZKO Kustosz Poznański, żyjący około 1273 roku, kontynuował kronikę Boguśła, i dlatego razem z nim wydawany, iako to u Sommersberga T. II p. 64—78; u Jabłonowskiego p. 129—169; u Miclera w Tomie III.

§. Nie przytaczam tu nie znanych z imienia Kronikarzy i Annalistów z XIII. i XIV. wieku, (których rozróżnia Joachim Lelewel iak się wspomniało na k. 698.), aby się w dalsze badania tutaj nie należące nie zapuścić. Trzymamy się zatem tylko pewniejszych.

§. Anonim Archidyakon Gnieźnieński żyjący w roku 1372 i późniéj, iak sam szczegóły życia swego opisuie, w kronice wydanej u Sommersberga II. p. 94 — 154; u Miclera w Tomie III.

§. O MARCINIE STRZĘBSKIM, który umarł 1279. Obacz niżej w historyi powszechnéj.

§. Bezimienny Kommentator Kadłubka żył i pisał po roku 1410. bo wspomina o bitwie pod Grunwaldem. Drukowany wraz z Kadłubkiem w Dobromilu 1612 i w Lipsku 1712.

§ DZIRSWA czyli DZIRZWA żyjący około 1420, roku wziął sobie Kadłubka dzieje za wzór, i z tych, opuszczając exklamacye i filozofowania, przepisywał jego wyrazy, gdzie-niegdzie mieszając wyrazy komentatora. Ztąd to powstały owe dzieje co niektórzy za Kadłubka poczytywali i pod takowym imie-niem one świata ogłosili w Gdańsku 1749 in fol: (ob wyżej k. 703.); a ztąd podobnie pod Kadłubka nazwiskiem w zbiorze Miclera w to-mie III. Rękopism dzieiów tych, z wyrażoném na początku imieniem Dziérzwy, w tych słowach: *Ego qui Dzirs wa sum cognominatus, talem in scripturis inveni...* znajduje się w bibliotece królewskiego towarzystwa warsza-wskiego przyjaciół nauk, pisany około 1460 roku, podarowany iéy przez Hrab. Kuropa-tnickiego. Rękopism zaś Heilsberski (z którego owe gdańskie wydanie powstało) pisany 1426 roku, mniéy dobry od poprzedzającego, znaj-duie się teraz, przez różne przeszedłszy ręce, w bibliotece poryckiéy ś. p. Tadeusza Czac-kiego.

§. ZYGMUNT ROSITZIUS około 1470 żyjący, napisał poczet i kronikę Biskupów Wrocła-wskich, która jest drukowana u Sommersberga w Tomie I, a u Miclera w Tomie III. z dodatka-mi z innego rękopismu.

§. Wczasach takowych zjawił się nasz nieśmiertelny Długosz, który do naszych naye-celniejszych dzieiopisów należy i w następny m §. opisany będzie.

§. Wypis z kroniki Witykinda tłómaczony przez Grzegorza a SŁUPIA decretorum doktora opata świętokrzyskiego który żył około roku 1375

z Autografu w bibliotece na Łyséy - górze znayduiącego się. in 4to 10 stron.

Nie dla treści lecz dla ostrzeżenia, przytaczam to pismo satyryczne, w czasie konstytucyynego seymu 1790 napisane i wydane przez X. Franc. JEZIERSKIEGO.

§. Co się tycze dawnych dzieiów naszych, ważne data znaleźć można w pisarzach bizanc- kich (z których historia Sławian od roku 495 do 1222 przez Sz tryttera zebrana, umieszczona iest w dziele SZLECERA *Allgemeine Nordische Geschichte. Halle b. Gebauer 1771 in 4to od k. 345 — 391*), w kronikach HELMOLDA i AR- NOLDA (wydanych razem w Lubece 1659), w kronice DYT MARA Biskupa Merzeburskie- go (świeżo krytycznie wydanego 1806 roku) i wielu innych.

§. 4. *Systemata i kompendya, czyli dzieła obey- muiące całą historyą polską i litewską, tudzież pisma maiące rzecz o przodkach naro- du polskiego.*

Szereg historyków, dzieie całkowite Pol- ski obeymujących, otwiera chlubnie Jan DŁU- GOSZ żyjący od 1415 — 1480 roku, kanonik Krakowski i nauczyciel królewiczów Kazimie- rza Jagiellonczyka, nakoniec nominat arcybi- skup Lwowski (c). Historia Długosza wcało-

(c) O życiu i pismach Długosza obacz bezimiennego autora (podług zdania niektórych lecz mylnie Filipa Kalimacha) żywot umieszczony przy edycyi Długosza Herburtowskiéy i przy wy- daniu Lipskiém na czele I. Tomu 1711 roku. Ztąd w skróce- niu na kilku stronach u Diesieckiego w herbarzu T. II. k.

ści raz tylko wydana 1711 roku (obacz wyżéy k. 695) zbyt iest ważném dziełem żeby cokolwiek obszerniéy o niém nie powiedzieć. Lecz chcąc przyzwoicie ocenić zasługi Długosza iako historyka, trzeba się przenieść myślą w wieki które go poprzedziły i w którym pisał. Od pierwszych początków chrześcijaństwa w Polsce, pisano w kronikach przypadki i zdarzenia, w annałachznaczono ich daty w prostocie niczém nie ubarwionéy, iaką i u współczesnych cudzoziemców zpostrzedz można. — Z czasem atoli zjawiło się wykwintne zastosowywanie podań mieyscowych z różnych czasów z dziejami obcemi czyli popisywanie się z rozległą nauką. Tego to rodzaju erudycyą połączoną z usilnością w wyszukiwaniu dziwnych i mistycznych wyrażén, widzimy wpierwszych księgach Kadłubka, które są dziełem Mateusza Cholewy. Późniejsi chcąc ciemność takową w pisarzu objaśnić, oznaczali czas opisywanych przezeń wypadków, a częstokroć niewyrozumiawszy go, opacznie rzeczy powystawiali. Ze zaś dawnieysi większą zawsze mają powagę od współczesnych, przepisywano więc dzieie dawnieysze, ale zazwyczaj już podług ducha późniejszego pisarza objaśnione, sprostowane (to iest bardzo często odmienione), i zepsute. Anonim kronikarz wyczytał w dziełach czeskich Lecha, iakiś inny kronikarz wypisał razem będących

59. Dokładną zaś i z krytyką historyczną co do wielu szczegółów przez J. Bog. Krauzego, na czele drugiego tomu Długosza edycyi lipskiéy p. III. i następ. przedrukowaną u Miclera *in magna Collect. Histor.* w tomie III. Nadto u Sołtykowicza. • akad. Krak. k. 141.

Lecha, Rusa i Czecha, przyczyniła się do tego etymologii, a ztąd urosły owe kroniki Kadłubka, Boguśa i innych, których w piętnastym wieku liczne namnożyły się kopie bardzo częstokroć od siebie różne, które aż do naszych doszły czasów. Wtakiem to zamieszaniu nastał Długosz. Zgromadził ón dawne kroniki, daty ich między sobą niezgodne porównywał i do ogółu stosował, nie w nadziei jednak aby prawdę odkrył, ale aby je pogodził, połączył i z nich iakowys twórw związku zostawiający i do prawdy podobny wystawił. To więc uczynił Długosz co do czasów naydawniejszych. Co do późniejszych zbierał materiały po archiwach publicznych w zabytkach starożytnych i domach prywatnych, i im bardziey ku swoim przybliża się czasom (dzieie zaś iego dochodzą aż do roku 1480 w którym i żyć przestał), tém staie się dokładniejszym i poważniejszym dzieiopisem, który i naydrobniejszych częstokroć nie przypomina szczegółów. Łacina Długosza nie iest czysta i owszem napstrzona wyrazami barbarzyńskiemi, iako zabytkami wieków średnich. Lecz pamiętać trzeba że podobnie pisano w całej Europie. Prawda choćby też i przykra dlakoś, dla Długosza iest naywyższym celem, nie przepuszcza on w swém dziele i duchowieństwu nawet, skoro ienaganném widział. (Itato okoliczność iest w części przyczyną wstrzymania tak długo druku iego dzieła). Długosz przeto stanowi epokę w historii dzieiów i literatury naszey. Od niego poczyna się nowy szereg historyków. Nie trzymano się już odtąd Marcina Galla, Kadłubka, Boguśa, lub ich komentatorów,

dosyć było wypisywać, skracać. Otworzył zaś to pole Maciej z Miechowa, dalej Kromer, a późniéj znowu epitomatorowie Kromera, Neygebauer, Pastoryusz i cała chmara przepisowaczów. Naruszewicz dopiero w dziele swóim pokazał iak historyą pisać należy.

Pierwszy raz drukowany był Długosz w Dobromilu 1615 in fol. za staraniem Felixa Herburta. Lecz tylko sześć ksiąg, czyli dzieie do roku 1240 w tém wydaniu znayduią się. Powtórnie lecz całkowicie w edycyi Lipskiéj 1711 roku, a po trzeci raz w zbiorze historyków polskich przez Miclera wydanym ob. wyżéj k. 702.

§. MACIEJA z MIECHOWA Historia Polska od czasów naydawniejszych do 1506 roku, a 1521 wydana, obacz wyżéj k. 629.

§. Erazmus Stella Lipszczanin rodem, na początku szesnastego wieku żyjący, pisał *de antiquitatibus Borussiae*, dziełko przypisane W. Mistrzowi krzyżackiemu, wydrukowane u Pistoryusza in *Corpore histor. Polon.* w Tomie I. i u Miclera z przypiskami in *magna Collectio. historiar. Polon.* w Tomie I. także. Micler zapewne tylko dla nieustąpienia w niczém zbiorowi Pistoryuszowemu, umieścił pismo Stelli w swym zbiorze; bo témże podobno i słusznieszém prawem, innych pisarzów wciągnąć by do swéj kolekcyi był powinien.

§. *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. auctore Martino CROMERO. Basileae 1555 in fol.*

Sześć iest rozmaitych pojedynczych tego dzieła wydań, iako to: w Bazylei 1555, tamże 1558; tamże 1564, tamże 1568. w Krakowie 1584, wszystkie in fol. iak pisze Załuski w bibliotece histor. MS. pag. 24. przedrukowany

także w zbiorze Pistoryusza w drugim Tomie. Lecz najlepsza edycja *Coloniae Agripinae in offic. Birckmannica 1589 in fol. 5.* alfabetów. W tém bowiem wydaniu iest Bernarda WĄPOWSKIEGO kantora krakowskiego opisanie trzydziestu lat rządów Zygmunta I. to iest od roku 1506 aż do 1535.

Kromer poczyną swą historią od czasów najdawniejszych Polski i doprowadzają do 1506 roku. Jest to w prawdzie wyciąg tylko z rozmaitych pisarzów a mianowicie z Długosza, lecz wyciąg zrobiony z taką krytyką i rozsądkiem, z tak trafnem odłączeniem rzeczy drobniejszych od głównych, a przytém napisany tak wyborną łaciną, iż nie bez przyczyny zjednał autorowi nazwisko Liwiusza polskiego. Niedziw tedy, że tak był od cudzoziemców nawet szacowany i tylekroć przedrukowywany. Tłómaczenie téy historyi Kromera niemieckie przez Henryka Pantaleona wyszło w Bazylei 1562 in fol. iak pisze Załuski w bibliot. histor. MS. p. 61. Wyborny zaś przekład polski iest dziełem Marcina BŁAZOWSKIEGO, i iego kosztem drukowany. w Krakowie u Loba 1611 in fol. Przedrukowany z zachowaniem słów i pisowni dawnéy w edycji czterech historyków polskich, w ięzyku polskim, przez Fr. Bohomolca, iako tom trzeci zbioru 1767 in fol. 786 stron i półtora arkusza reiestru alfabetycznego.

Przy edycji Kolońskiéy historyi Kromera 1589, znajduie się prócz owych 30 lat Wąpowskiego (który pisał całkowitą historią polską i z którój korzystał Kromer iak sam na kilku wspomina mieyscach), b.) Kromera opis

statystyczny Polski (o którym mówiliśmy na k. 630); c.) Filipa KALIMACHA nauczyciela synów Kazmierza III *historia Imperii et necis ad Varnam caesi Vladislai Iagellonidis*, iako też mowy i listy niektóre KROMERA, KARNKOWSKIEGO, SULIKOWSKIEGO i WARSZEWICKIEGO; i na koniec d.) Reynolda HEYDENSZTEYNA *de bello Moscovitico libri VI.* o których niżej wspomniemy.

Marcin Kromer urodzony w Bieczu miasteczku Małopolski około 1512 roku, z niskiego stanu rodziców, iedynie przez swe talenta i nabytą zdatność, do naypierwszych doszedł dostojności w kraiu. Powróciwszy z Bononii po ukończeniu nauk, był sekretarzem przy Gamracie Biskupie krakowskim, późniéy sekretarzem królewskim, kanonikiem krakowskim, nakoniec biskupem warmińskim, używany do różnych poselstw a między innemi do Cesarza Niemieckiego, umarł 1589 roku (d).

Prócz tey historyi i opisu stanu Polski, iest nadto Kromer autorem następujących pism:

- 3.) *Oratio Martini Cromeri' in funere optimi et maximu principis, Sigismundi, ejus nominis primi, Polonorum, Lituanorum, Russorum, Prussorum regis etc. Cracoviae, 1548 apud viduam H. Viotoris in 8vo 7 $\frac{1}{2}$ arkusza.*

Tak przytacza Janocki (*Nachricht v. raren poln. Büchern* T. II. 79).

(d) O życiu, zasługach i pismach Kromera obacz STAROWOLSKIEGO *Hecat.* Nro IX. BRAUNA *judicium de scriptor. Polon.* p. 31. MICLERA *in magna collectione histor. Polon.* T. I. p. 115.

Mowa ta wystawia w pewnym względzie obraz panowania tego króla i stanu ówczesnego Polski.

- 4.) *Phocylidis philosophi poema graece cum interpretatione latina Mart. Cromeri, cujus aliquot epigrammata ad finem adjuncta. Cracov. ap. Vietorem 1537 in 4to 3 arkusze.*
- 5.) *D. Joan. Chrysostomi orationes octo, ex antiquo exemplari graeco in latinum versae et aliis ejus homiliis et operibus non adiunctae, Martino Cromero Canonico Cracov. interprete. Moguntiae apud S. Vietorem 1530 in 8vo 10 arkuszy.*
- 6.) *Epistola ad regem, procures, equitesque Polonos, in comitiis Varsaviensibus congregatos.*

Prócz tych pism przez Miclera l. c. wymienionych, przytacza ieszcze Starowolski l. c. następujące, ale podług swego zwyczaju nie mówiąc czyli i kiedy, lub gdzie były drukowane.

- 7.) *De Christi resurgentis triumpho, poema.*
- 8.) *De adversa Vilnae valetudine regis Sigismundi poema.*
- 9.) *Dubitationes de vera via salutis.*
- 10.) *De poenis sacrilegorum.*
- 11.) *De coelibatu sacerdotum,*
- 12.) *De dogmatibus ecclesiae catholicae, quem librum MONACHUM appellavit.*
- 13.) *De vera et falsa religione.*
- 14.) *De sacramentis catechises.*
- 15.) *De concentibus musices quos chorales appellamus.*
- 16.) *Sermones synodales.*
- 17.) *Epistolae familiares editore Archiepiscopo Karn-covia.*
- 18.) *Vita Stanislai Orechovii.*
- 19.) *Theognis Graeco latinus.*

Lecz o tych dwóch ostatnich wielka iest wątpliwość żeby kiedyś były drukowane.

§. *Chronica siue historiae polonicae compendiosa, ac percepta librorum capita ad facilem memoriam recens facta descriptio. authore magnifico viro JOAN-*

NE HERBURTO de Fulstin Regni Polonici Senatore. Cum gratia et privilegio Reg. Majest. Dantisci sumptibus Balth. Andreae. Anno 1609 in 4to 482 stron.

Dochodzą dzieie do 1548 roku. Pierwsze wydanie w Bazylei 1571 in 4to. Potém zaś w Bazylei 1615 in 4to. i w Gdańsku 1647 in 4to. Na francuzki ięzyk przełożył Franciszek Balduin w Paryżu 1575 in 4to. Ob. *Meusel's Staatengesichte v. Europa* 1800. p. 537.

ALEXANDER GWAGNIN włosz rodem, w woysku polskiém służąc indygenatem był zaszczycony, umarł 1614 mając lat 76. Przywłaszczył sobie dzieło Strykowskiiego (który pod iego dawniemy kómmendą zostawał) i wydał ze swoim imieniem pod tytułem. *Sarmatiae Europaeae descriptio*. Cracov. 1578 in fol. przedrukowane w Spirze 1581 in fol. Potem w zbiorze Pistoryusza lecz tylko w wyjątku co do krajow polskich (ob. k. 687); w zbiorze Fayerabenda (ob. k. 692); i nakoniec w zbiorze Miclera iuż pod nazwiskiem prawego właściciela to iest Strykowskiiego (ob. k. 700). — Przekład polski wyszedł pod tytułem (który umieszczony w edycyi Bohomolca):

Kronika Sarmacyey Europeyskiej, w której się zamyka królestwo Polskie ze wszystkimi państwami Xięstwami y prowincjami swemi, tudzież też Wielkie Xięstwo Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie y część Tartarów przez Alexandra Gwagnina z Werony hrabie pałacu Laterańskiego rycerza pasowanego, y rotmistrza J. K. Mci pierwey roku 1578 po łacinie wydana, a teraz zaś z przyczynieniem tych królów, których w łacińskiemy niemasz, tudzież królestw, państw, insuł, ziem y prowincyi ku téy Sarmacyey przyległych, iako Grecyey, ziem Słowieńskich, Wołoszey, Panoniei, Bohemiei, Germaniei, Daniei, Szwecyey, Gotyey

etc. Przez tegoż autora z wielką pilnością rozdziałami na X. ksiąg krotko zebrana, a przez MARCINA PASZKOWSKIEGO za staraniem autorowym z łacińskiego na polskie przełożona Roku Pańskiego 1611. in fol.

Przedrukowana w zbiorze Bohomolcowym jako czwarty tom dzieiopisów polskich 1768 in fol. 714. stron i 2 arkusze rejestru alfabetycznego.

Tłomacz nie trzymał się ściśle podanego oryginału, bo często całe kawałki z Bielskiego i Strykowskiego przepisał, gdzie różnica stylu Bielskiego od przekładu Paszkowskiego bardzo biie w oczy. Dzieie same w łacińskim dziele tylko do 1574 roku dochodzące, w polskim tłumaczeniu do roku 1610 są doprowadzone.

§. Która przedtym nigdy światła nie widziała, KRONIKA POLSKA, LITEWSKA Zmudzka, i wszystkiéy Rusi Kiiowskiéy, Moskiewskiéy, Siewierskiéy Wołhińskiéy, Podolskiéy, Podgorskiéy, Podlaskiéy etc. I rozmaite przypadki wojenne y domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich, y inszych krain królestwu Polskiemu y Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu przyległych, według istotnego i gruntownego zniesienia pewnych dowodów z rozmaitych Historików y autorów postronnych, y domowych, y Kiiowskich, Moskiewskich, Sławiańskich, Liflandskich, Pruskich starych, dotąd ciemną chmurną nocą zakrytych kronik y latopiszców Ruskich, Litewskich, y Długosza oycy dzieiów Polskich z inszymi, z wielką pilnością y węzłowatą pracą (osobliwie około dzieiów Litewskich Ruskich od żadnego przedtym niekuszonych) przez MACIEJA Osostewiciusa STRYKOWSKIEGO dostatecznie napisana, złożona, y na pierwsze światło z wybadaniem prawdziwie dowodnéy starodawności własnym wynalezieniem, przeważnym dochcieniem, y nakładem nowo wydźwigniona przez wszy-

stki starożytne wieki, aż do dzisiejszego roku 1582. A napród wszystkich ile ich kolwiek iest ludzkich na świecie narodów gruntowne wywody. Z łaską y przywileiem Kro. J. M. drukowano w Królewcu u Gerzego Osterbergera MDLXXXII. in fol 43. i 791 *stron*, a 4 $\frac{1}{2}$ *arkusza rejestru alfabetycznego*.

To pierwsze i dziś bardzo rzadkie wydanie, znayduie się w całkowitym pięknie dochowany^m exemplarzu w bibliotece liceum warszawskiego. Dla rzadkości przedrukowane całkiem w zbiorze Fr. Bohomolca iako tom drugi 1766 roku in fol. zawiera 782 *stron*. W tém wydaniu przydana iest:

Historia odmian zaszłych w państwie Rossyiskim (od roku 1000 – 1741.) napisana francuzkim przez JP. LACOMBE na polski ięzyk przez GRZEGORZA KNIAZEWICZA S. J. przełożona. w Warsz. w druk koll. XX. Jezuitów 1766. 120 *stron*.

Następuią potém od 121 — 172. strony X. Karola WYRWICZA S. J. (na ów czas) rektora *Coll. nob.* Warszaw.: Uwagi nad historią Lakomba na polski ięzyk przetłómaczoną, Chronologia Monarchów ruskich od r. 879 ery Chrz. do 1762, i sprostowania pomyłek w kronice Strykowski^{ego}. Z tego powodu wydanie to iest szacowniejsze od pierwszego chociaż rzadszego.

Strykowski doprowadzaiący dzieie te aż do swych czasów z tąd iest zalety godzien, iż pierwszy o tych kraiach tak rozległych, z pism porozpraszanych porządną ułożył historią. Między innemi umieścił przekład z kroniki DUISBURGA od roku 1260 do 1326 na k. 296 — 323 w pierwszém wydaniu, u Bohomolca zaś od k. 251. — 272. — Ważniéjsze zdarzenia i bitwy znakomitsze, opisane są wierszem dość

plaskim, iak się powiedziało w tomie I na k. 351. gdzie są wyliczone inne Strykowskiego dzieła. Oświadczył się Strykowski na czele swego dzieła że sam przełoży tę kronikę na język łaciński i niemiecki, i drukiem ogłosi, lecz to zapewne do skutku nieprzyszło.

§. Stanisłai SARNICKI annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri VIII. Prior pars horum Chronicorum hactenus ommissa et neglecta ab aliis authoribus, incipit ab Asarmoth conditore Sarmaticorum populorum, et continuatur ad Lechum ipsum, rerum ordine secundum temporum seriem servato, et tandem a Lecho ad nostra tempora quid in istis terris actum sit fideliter exponitur. Cracoviae propriis sumptibus ipsius authoris excusum est hoc opus. 1587 in fol. 411 stron.

Przedrukowane to dzieło przy Długosza historyi w Lipsku 1712 in fol. w drugim tomie od kolumny 826 do 1232 (to iest 203 stron.)

STANISŁAW SARNICKI herbu Ślepowron, żył w drugiéypółowie szesnastego wieku, i z łona kościoła katolickiego przeszedłszy do reformowanego był superintendentem prowincyi Ruskiéy, lecz późniéy urząd ten złożywszy żył na wsi i był woyskim Krasnostawskim. (e). W przedmowie do téy historyi od tych zaczyna wyrazów: „Widząc Niemców, Włochów, Węgrów, Hiszpanów, wyprowadzających swe dzieie od samego potopu, dziwiłem się a nawet i gniewałem, że historycy rodu naszego tak rozległego, początki od tak późnych czasów wywodzą, i w krótkim obrębie czasu za-

(e) Pisało wielu o naszym Sarnickim, lecz naydokładniejszą o życiu i pismach jego podaje wiadomość Jan Bogumił KRAUSE na czele drugiego tomu edycyi Długosza w Lipsku 1712 roku k. XXXIII i następne.

wieraią. Nawykli już bowiem, że pomówiwszy urywkowo cokolwiek o owych rzeczach, zaraz się Lecha chwytaią, i na nim niby pragnienie swoje ugasiwszy, ustaią w zapale. . . . Nikt zatém nie zaprzeczy, że historia nasza dotąd iest niedokładna, bo iéy brakuie głowy to iest początku. Wyglądałem przeto i pragnąłem, żeby się ktoś z gieniuszem znalazł, co by tę plamę niesławy kray nasz kazałą zmasał (*qui ab hac infamia nostram republ. eximeret* są wyrazy oryginału) i powszeć temu oczekiwaniu zadosyć uczynił i t. d.” Z tych wyrazów łatwo wniesć można, z jaką gorliwością chwycił się Sarnicki dla dopełnienia rzeczy brakujących i zrównania narodu polskiego z innemi co do starożytności. Poczyna tedy od potopu, a w szczególności od *Asarmota* iednego z praszczurów Noego; mianuiąc go głową rodu Sarmatów. Od-tąd Berozus staię się głównym naszego dzieiopisa przewodnikiem (f); i naiego baśniach, do których Sarnicki pododawał swoje, zasadzone iuż to na wywodach etymologicznych często

- (f) Berozus kapłan Chaldeyski za Alexandra W. czasów żyjący, pisał historią Chaldeyską która do naszych niedoszła wieków, prócz małych ułomków u Józefa Żydowina dochowanych. Annus z Witerby, Dominikan Włoski przy końcu piętnastego wieku żyjący, człowiek uczony ale osobliwsze upodobanie w naukowym szarlatanstwie znaydujący; pomiędzy innemi zinył i wydał za dzieło Beroza, pismo pod tytułem: *Berosi... Antiquitatum... libri V... adiectis reliquis ejus argumenti auctoribus* — w którym naydziksz baśnie zwłaszcza co do starożytnych dzieiów i pierwiastku narodów pokładł. Dzieło to odurzyło na czas nieiaki uczonych. Lecz pokazało się na koniec, że mniemane pismo Beroza było Annusza ramotą, o której dzisiaj ledwie kto z uczonych wspomni. — (Obacz *JÖCHER's Allgem. Gelehrtenlexikon*, i iego kontynuatora *ADELUNGA* pod wyrazem *ANNIUS de Viterbo*.) Nasz Sarnicki z wielu współczesnemi, w dobrę wierze uważał to pismo za skarbiec nieoszacowany, w którym potwierdzenia swych marzeń znaydował.

prawdziwie śmiesznych (n. p. Król *Genseryk* nazwany iest podług niego od gąsiorka, ale nie dodaie dla czego, czyli że z gąsiorka piał, lub że do gąsiorka był podobny, lub dla innéj przyczyny), iuż na nakreconym wykładzie wyrazów z autorów starożytnych, utworzył historią Sławian czyli raczéj Polaków, Sarmatami tu nazwanych, w nieprzerwanym wieków porządku od Assarmota aż do Lecha. Przyszedszy do czwartego wieku ery chrześcijańskiej, mówi o Gotach, gdzie przy lada wydarzonej lub naciągnionéj okoliczności prawi o Sarmatach, a między innemi wylicza szereg nazwisk familiynych, które z gotyckiego ięzyka pochodzić mają, iako to: *Bal, Barzy, Dereniak, Ciołek, Firley, Fredro, Gamrat, Garnisz, Rozen, Szary, Szafraniec, Strzała, Tarło i t. d.* Daléj przechodzi do Wandalów, i na dowód ich pokrewieństwa z Sarmatami czyli Polakami przytacza 19 argumentów, z których byśmy dziśiay i jednego nie podpisali. Takowe to dzieie pierwiastkowe Polski aż do Lecha zajmują przeszło trzecią część Sarnickiego dzieła, które aż do śmierci Stefana Batorego dochodzi. Po takowych wywodach traci pisarz u czytelnika wiarę. I kto wie n. p. iak się rzecz ma z napisem Bolesława Chrobrego u Sarnickiego przytoczonym w wyrazach: *Hac jacet in tumba rex pius gloriosa columba Boleslaus Chrobry*. On iest pierwszy który o tém (na k. 1050 *edit. Lips.*) wspomina; Łubiński zaś *in operib. posthumis* p. 315 inaczéj to przytacza. Obacz wzmiankę wyzéj na k. 302. Szkoda że Sarnicki powodowany źle zrozumianą ambicyą narodową, wznieca nieufność do całego swego dzieła. Do-

syć obszerny wykład treści tych roczników Sarnickiego, podaie Braun *in judicio de scriptor. Polon.* p. 40.

Prócz téy historyi jest autorem Sarnicki zbioru praw o którym mowa była na k. 142; i Jeografii wspomnianey na k. 632. Micler *in Magna collectione histor. Polon. T. I,* p. 233. następujące ieszcze (idąc w części za Starowolskim *in He-catont. N. XLVI*) wylicza dzieła:

- 4.) *Synopsis brevissima annalium Polonicorum qui propediem edentur, ab Asarmoth conditore populorum Sarmaticorum ad Lechum. Cracoviae typis Mat. Wierzbientae 1582 in 4to.*

Było to prospektem do dzieła dopiero co opisanego.

- 5.) *Oratio pro lege electionis ad tres ordines regni. Addita est deliberatio de bello Turcico et ratio creandi Papam. Cracov. typis Mathiae Wierzbientae 1575 in 4to* Przypisane królowi Stefanowi.

- 6.) *Campiductoriae libellus.* Sądzi Micler iż to dzieło w Wenecyi było drukowane.

- 7.) *Topographia locorum a Stephano rege Moschis ademptorum.*

- 8.) *Triumphus regis Stephani versu heroico.* Wspomina Starowolski. Micler sądzi że wcale nie było drukowane. Lecz podług przytoczonych wyżej na k. 633. wyrazów Sienińskiego, wydał Sarnicki i więcéy tego rodzaju poezyi.

- 9.) *Historia ecclesiastica,* o której ma Sarnicki sam gdzieś czynić wzmiankę. Lecz z druku nie wyszła.

10.) MARCIN BIELSKI rodem z Białej w ziemi Wieluńskiej, zmarły 1576 roku mając lat 80. zostawił *Kronikę polską*, od czasów naydawniejszych aż do swych czasów doprowadzoną, którą syn iego Joachim BIELSKI przerobił czyli też pomnożył, i aż do Zygmunta III. doprowadziwszy czasów, wydał pod tytułem:

Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joach. Bielskiego syna jego wydana. Cum Gr. et privil. S. R. M. w Krakowie w drukarni Jakuba Sibeneychera 1597 in fol. 3 arkusze i 804 stron.

Przedrukowana w zbiorze Bohomolcowym historyków polskich 1761 in fol. składa tom I. na 856 stronach, prócz przedmów, dedykacyi, wiadomości o Bielskim i na końcu reiestru alfabetycznego rzeczy. W wydaniu tém Kronika Bielskich ciągnie się do 743 strony, dalej zaś aż do strony 856, iest dodane dokończenie kroniki Bielskiego, to iest: od śmierci Króla Stefana do 1733 roku, zebrane z historyków późniejszych a mianowicie z LENGNICHIA iak sam wydawca pisze. Kronika Bielskiego z pomiędzy czterech historyków wydania Bohomółca, iest teraz nayrzadsza. Pierwsza edycja dla tego między innemi poszukiwana, iż na brzegach są wizerunki herbów rodziny o których iest w texcie wzmianka, bardzo pięknie na drzewie rznięte, iako też wizerunki wszystkich monarchów polskich i niektórych litew. (Dobrze zachowany exemplarz posiada W. Mateusz Kozłowski).

Marcin Bielski pierwszy historyą w ięzyku oyczystym napisał. Styl w téy kronice, (iak mowi Bohomolec w przedmowie) iest gładki, iasny i całé historyczny. Niezażywali bowiem oba Bielscy słów obcych, ale się właściwemi polskimi obchodzili, i tak dostatecznie każdą rzecz wyrażali iak żaden ięzyk nie może dostateczniéy. Bohomolec nie tylko stare wyrazy, ale i dawną pisownią zachował. Braun in *judicio de script. polon.* p. 35 mówi, że Bielski z rozsądkiem uczynił bardzo przyzwoity

wybór rzeczy znalezionych u Długosza i Kromera stylem czystym, męskim i bez przysady. W istocie Bielski za wzór czystości mowy polskiéy służyć może. Załuski w bibliot. histor. w MS. nak. 59 pisze, iż ostrożnie kronikę Bielskich czytać trzeba, bo autor i syn jego Luter. Lecz bojaźliwość ta za daleko posunięta. Musiał byź w prawdzie Marcin Bielski w podeyrzeniu o herezyą, bo syn w dedykacyi do króla Zygmunta III. pisze, że tém przypisaniem chciał się od uszczypliwych ięzyków ludzkich zachować, a w saméy kronice pod 1576 rokiem mówi: „Pod tym czasem dnia 18 Grudnia Marcin Bielski Oyciec moy historyą swą kończąc aż do śmierci, umarł. Pochowan w Paięcznie miasteczku w kościele katolickim, gdyż ón był katolikiem zawždy.” Bez tego nawet oświadczenia Joachima, nieznaydzie się w téy kronice nic religii katolickiéy przeciwnego, bo by iéy zapewne nie przypisał Zygmuntowi III. Również Bohomolec Jezuita, nie byłby iéy drukował w drukarni Jezuickiey.

Marcin Bielski iest nadto autorem w polskim ięzyku napisanéy *Kroniki całego świata*, która lubo cztery razy była drukowana w Krakowie in fol. 1534. 1554. 1564 i 15.... roku (jak świadczy Załuski w bibliot. histor. pol. in MS. p. 58) iednakże iest bardzo rzadka. (Linde na czele swego słownika przytacza Mar. Bielskiego kronikę świata 1564 i mnieyszą in 4to). W ostatniéy edycyi dolożono dzieie polskie Zygmunta I. opisane przez Bernarda WAPOWSKIEGO a przez Bielskiego na polski ięzyk przełożone.

§. Historiae rerum Polonicarum, libri quinque. Quibus praeter regionis situm qualitatem et terminos

gentis idem Polonicae originem, linguam, mores, consuetudines, ceteraque, quae eo pertinent, ea quae a primis Regni incunabulis, observato legitimo Ducum Principum et Regum ordine, hucusque in regno isto gesta sunt, dilucide et fuse describuntur. Auctore Salomone NEUGEBAUERO de Cadano Borusso. Ad-ditus est in fine index rerum et historiarum copiosus. Francofurti typis Wechelianiis, sumptibus hered. Joa. Aubrii. 1611 in 4to 322 stron, prócz przedmowy na arkuszu i rejestru na 2 $\frac{1}{2}$ arkusza.

Mimo niepewnego i wahającego się tytułu, dzieło to nic więcéy niezawiera iak samą historyą Polski (Xięga tylko pierwsza opisuie stan polityczny i fizyczny tego kraiu), od Lecha począwszy aż do śmierci Władysława Warneńskiego, czyli do obięcia rządów przez Kazimierza Jagiellończyka.

Tenże Neygebauer doprowadziwszy późniéy historyą Polską aż do śmierci Stefana Batorego, wydał ją wraz z dziełem poprzedzającém, pod tytułem:

Historia rerum Polonicarum concinnata, et ad Sigismundum tertium, Poloniae Sueciaeque regem usque deducta libris decem, a Salomone Neugebauero a Cadano. Cum duplici tum personarum laudatarum, tum rerum et verborum indice locupletissimo. Hannoviae sumptibus Danielis et Davidis Aubriorum nec non Clementis Schleichii Anno 1618 in 4to. 756 stron, prócz rejestrów na 14 arkuszach.

Historya Neygebauera większą zyskała w świecie uczonym sławę niż się iey należała; przytaczaia ją bowiem iako dzieło oryginalne, gdy tym czasem iest to sam Kromer, i Kromer nie w skróceniu czyli wyciągu, ale Kromer przepisany słownie, z opuszczeniem niekiedy rzeczy drobniejszych. Neygebauer iest rzeczywiście plagiaryszem, bo zamilczał zkąd swo-

ie dzieło aż do roku 1506 wypisał. Co większa, beczelnie nawet pisze na k. 13. *Hujus opinionis est Martinus Cromerus*, iak gdyby się gdzie różnił od niego w zdaniu. Gdyby dzieło Kromera zaginęło zupełnie, toby pismo pod imieniem Neygebauera wydane, było szacowném. Co do dalszych lat od Kromera nie opisanych tak się rzecz ma u Neygebauera. Panowanie Zygmunta I. przepisane słownie z WAPOWSKIEGO, tak dalece że nie zważał nawet na przerwę pochodzącą z zagubionéj karty (p. 615 przy Kromerze ed. Koloń. 1589. u Neygebauera p. 535). Po Wapowskim następnie tłómaczenie z Kroniki Marcina i Joach. Bielskich, daléy zaś z Orzechowskiego i Heydenszteyna. Gdybyśmy tych dzieł nie znali, Neygebaura miałoby wielką cenę iako skrócenie onych. Obszerniey ieszcze wykłada to zdanie Braun *in judic. de Scriptor. Polon. p. 122.*

§. Compendium abo krótkie opisanie, tak książąt y królów Polskich, iako spraw, przypadków y dawnych dzieiów królestwa Polskiego, z Kroniki Marcina Kromera, Biskupa Warmińskiego, y inszych, osobliwie dla tych, którzy szyrokiem czytaniem nie radzi się bawią. przez Pawła DEMITROWICZA z druku na świat podane. Reiestr rzeczy krótko opisanych, po przedmowie położony. w Lubczu w drukarni Piotra Blastusa Kmity. Roku 1625 in 4to 242 stron.

Jest to bardzo wierny wyciąg z Kromera samego, tém się różniący od Neygebauera, że i na tytule i w samém dziele źródło iest nazywane.

§. WOYCIECH Wilił KOJAŁOWICZ urodził się w Kownie (w dawném województwie Trockiem) 1609 roku, był w zgromadzeniu Je-

zuitów i umarł 1677 roku. Janocki opisujący życie iego (*in Nachr. v. raren poln. Büch. II. 86*) mówi, że Koiałowicz z jakowegoś politycznego powodu, wyiawiwszy nader ważną tajemnicę iakowéys Polskiej Xieźny, ściągnął na siebie tajemne prześladowanie a nawet przytłumienie wszelkich przez niego wydanych pism. Nayważniészém iego dziełem iest historia litewska wydana pod tytułem:

*Historiae Lituaniae pars prior de rebus Lituano-
norum ante susceptam Christianam religionem, con-
junctionemque magni Lithuaniae ducatus cum regno
Poloniae libri novem auctore P. Alberto Wiliuk KOIA-
LOWICZ Soc. Jesu S. T. H. D. Dantisci sumptibus
Georgii Försteri Bibliopolae S. R. M. A. 1650 cum
privilegio S. R. M. Poloniae et Sueciae in 4to Ten
tom 399 stron.*

Tom drugi ma tytuł:

*Historiae lituanae pars altera seu de rebus Litua-
norum a conjunctione Magni Ducatus cum regno Polo-
niae ad unionem eorum dominiorum libri octo auctore
Alb. Wiliuk Koiałowicz etc. Antverpiae apud Jacobum
Meursium Anno 1669 in 4to. 496 stron.*

Braun *in judic. de script. Polon.* p. 169 mówi że Koiałowicz po większém części winien dzieło swoje Strykowskiemu, i że zaleta iego ta iest, iż nie zamilcza swego źródła, powtóre że stylem męskim rzecz opisuie, potrzebie że nie unosi się ani podchlebstwem ani zawiścią. Lecz myli się Braun naznaczając Koiałowicza iedyném źródłem kronikę Litewską Strykowskiego. Wywód rodu iest u obu różny, a cały układ iest własnością Koiałowicza. Lecz więcéy trudno powiedzieć na pochwałę iego, jak przytoczyć zdanie owego Arystarcha niemieckiego Augusta Ludwika Szlecera, który

w tych wyrazach pisze (na wstępie do historyi litewskiéy na k. 22. którą niżej przytaczamy): „Koiałowicz, iest niezaprzeczenie ieden z pomiędzy najlepszych historyków całego siedmnastego wieku, tak co do sposobu pisania, iako też co do wyboru rzeczy i rozsądku, a nawet i co do historycznéy krytyki.” Koiałowicz nie od Italów, iak z wyczaynie poprzednicy iego wyprowadza ród Litwinów, ale od Herulów, i dochodzi dó 1572 roku. Szlecer, ów zawołany Szlecer, chcąc pisać historyą Litwy, nie ufał napisać cós lepszego od Koiałowicza, dla tego też, iak sam wyznaie, przełożył go tylko prawie bez skrócenia, opuszczając iedynie krasomowskie iak się mu zdawało ozdoby. Przekład ten z dodanemi uwagami w przypisach, wydrukowany iest w dziele:

Fortsetzung der allgemeinen Weltgeschichte durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertigt. L. Theil (czyli Tom XXXIII historyi nowszéy) *Halle b. J. J. Gebauer. 1785 in 4to.*

W polskim ięzyku Koiałowicza ieszcze nie mamy! wieleby to ksiąg mniemanych historyków mógłby ón zastąpić!

§. *Hypomnema reginarum Poloniae. A suscepto fidei lumine continua serie regnantium autore VESPASIANO a Kochow KOCHOWSKI equite Polono ex analibus patriis collectum. Cracov. ap. haeredit. Christophori Schedel. S. R. M. typ. 1672 in 4to* (Drugi iest także tytuł sztychowany w skróceniu) 213 stron i 2½ arkusza wierszy przyiaciół na pochwałę dzieła.

Jest to poetyczny opis życia i zalet monarchin polskich, od Dąbrówki żony Mieczysława począwszy do Eleonory żony Michała Króla.

§. JOACHIMI PASTORII de Hirtenberg Protonotarii Apostol. Canonici Chelm. Decani Parochi et officialis Gedanensis ac Pomeraniae generalis, praepos. ad S. Albertum, S. R. M. Polon. Historici Secretarii et Commissarii, FLORUS POLONICUS, seu Polonicae historiae Epitoma nova, quantum recognita aucta et ad nostri usque temporis bella continuata. Cum gratia et privil. Sac. Reg. Maj. Poloniae. Gedani et Francofurti sumptibus Simonis Beckensteinii typis Simonis Reinigeri. 1679. Jest to piąta edycja i najlepsza in 12mo maj. 851 stron.

Do obeznaymienia się z historią polską w krótkości (aż do 1660 roku), dzieło to iako rozsądny wyciąg z innych historyków bardzo dobrze służyć może. Pierwsze wydanie 1641 roku drukowane, ledwie połowę wielkości téj piątéj edycji zajmowało. Na końcu są dodatki panegiryczne dla Jana Kazimierza napisane.

Tegoż autora następujące są ieszcze pisma:

- 2.) *Joachimi Pastorii ab Hirtemberg historiae Poloniae plenioris partes duae, ejusdemque dissertatio philologica de originibus sarmaticis. Dantisci sumptibus Simonis Beckensteinii. Anno 1685 in 8vo 2 tomy 318 i 293 stron.*

Drugi tom ma napis: *De Joannis Casimiri regis expeditione Zborowiana et Beresteciana.* Dzieło to opisuje wypadki od śmierci Władysława IV do 1651. roku. Pełne podchlebstw dla króla Jana Kazimierza.

- 3.) *J. Pastorii etc. de originibus sarmaticis dissertatio philologica posthuma. Dantisci sumptibus Si. Beckensteinii A. 1685 in 8vo 88 stron.*
- 4.) *Joachimi Pastorii heroes sacri: peplum sarmaticum nusa peregrinans editio altera, correctior et multis accessionibus locupletior adjunctus nunc simul est ejusdem character virtutum. Dantisci*

sūmptibus G. Försteri. 1653 in 12mo 179 stron.

Jest to dzieło treści poetycznéy. O historyi kozackiéy Pastoryusza, obacz niżej karta 754.

§. *De republica Polonica libri duo quorum prior historiae Polonicae memorabilia ex diligenti Sarmaticorum juxta ac germanicorum tam veterum quam recentiorum scriptorum collatione eruta, variasque provinciarum eo pertinentium mutationes complectitur, posterior autem jus publicum reipubl. Polonicae. Lithuanicae, provinciarumque annexarum ex statutis constitutionibus juribus privilegiis probatissimisque scribtorib. Polon. depromptum comprehendit. His adjectae sunt duae dissertationes historicae de republica Curonica vetere et nova, item de originibus Pomeranicis opera et studio M. CHRISTOPHORI HARTKNOCH Passenheimensis - Prussi editio secunda altero tanto fere auctior. Francofurti et Lipsiae impensis Mart. Hallercordii. Jenae typis J. Zach. Nisii 1687 in 8vo 1049 stron (obacz wyżej na k. 226).*

Wycig z dzieła tego około 40 stron zajmujący, iest u Miclera in *Actis liter. a. 1756* p. 254.

Jest nadto Hartknoch autorem wielu dzieł o rzeczach Pruskich, które iak wiadomo do objaśnienia historyi naszéy wielce są potrzebne.

§. *Historie de Pologne et du grand duché de Lithuanie, depuis la fondation de la monarchie jusque a présent où l'on voit une relation fidele de ce qui s'est passé à la derniere élection à Amsterdam chez Daniel Pain 1698 in 12mo 457 stron.*

Dopisane znayduię w mym exemplarzu że MASSUET iest autorem.

§. Thron oyczysty albo pałac wieczności w krótkim zebraniu monarchów xiążąt i królów Polskich z różnych approbowanych autorów od pierwszego Le-

cha, aż do teraźniejszy czasów, zupełną w sobie życia y dzieł ich nieśmiertelnych zamykający historią przez AUGUSTYNA KOŁUDZKIEGO Sędziego Inowrocławskiego z przydatkiem niektórych okoliczności respektem Gliniańskię tranzakcyi Szwedzkię za Jana Kazimierza Woyny y Toruńskię historyi powtórnie potomnym na wzór wystawiony czasom roku króla królów 1727. w Poznaniu w drukarni Akademickię kosztem Józefa Wołaskiego (*sic!*) Bibliop: in 4to 300 stron.

Wizerunki wszystkich monarchow są rżnięte na drzewie. — Z powodu mniemanego rokoszu Gliniańskiego, napisał Józef ZAŁUSKI dzieło pod tytułem: *Specimen historiae criticae*, o którym mówiliśmy w Tomie I. karta 35, Nro. 8.

§. *Polnische Chronicke oder Historische Nachricht von dem Leben und Thaten aller Herzoge und Könige in Pohlen, von Lecho an bis auf ietzt glorwürdigst regierende Königliche Maiestät Augustum II. Nebst ihren eigentlichen Bildnissen, aus sehr vielen fleissig nachgeschlagenen Geschicht-Büchern, bey einer noch nicht habenden angenehmen Ordnung und in acht unterschiedene Alter eingetheilet, zusammengetragen von Samuel Fridrich LAUTERBACH P. et S. F. Frankfurt und Leipzig zu finden bey George Marcus Knochen Anno 1727 in 4to 796 stron.*

§. *G. LENGNICHII dissertatio de Polonorum majoribus. Gedani 1732 in 4to.*

Wydrukowana także przy iego dziele cały historyi Polskię.

§. *Histoire des rois de Pologne par M. P. MASURET. à Amsterdam 1733 1734 in 8vo 5. Tomów.*

Pierwszy tom jest tylko przedrukowaniem dzieła *Histoire de Pologne* (par M. Joli) à Amsterdam 1698 12mo. Ob. *Meusel's Staatengeschichte v. Europa* 1800. p. 537. (cfr. p. 731. *Histoire de Pol.*)

§. *Gotfridi LENGNICHII historia Polonā a Lecho ad Augusti II. mortem. Lips. 1740 in 8vo.*

Poprawna i pomnożona edycja w Gdańsku 1750 in 8vo. Na niemiecki język przetłómaczona przez Jędrzeia Szota, w Lipsku 1741 in 8vo. Na polski zaś od śmierci Stefana Batorego do śmierci Augusta II, i wydrukowana jako dodatek czyli dokończenie kroniki Bielskich w wydaniu Bohomolca 1761. (Obacz wyżej k. 724.)

§. JÓZEFA ALEX. Xięcia JABŁONOWSKIEGO pismo *l'Empire des Sarmates* Ob. w Tomie I, k. 41.

§. ANTONI WIŚNIEWSKI Piiar, żyjący od 1718 do 1774, którego życie i zasługi opisnie obszernie Bielski (*in vitis Piarist. p. 101 sqf.*) wydał bezimiennie w Warszawie 1759 na trzech arkuszach in folio Historyą polską w tabellach w języku francuzkim, z przyłączeniem na boku w krótkości prawa publicznego polskiego.

§. *Histoire générale de Pologne par M. le Chevalier de SOLIGNAC secrétaire du cabinet et des commandemens du roi de Pologne duc de Lorraine et de Bar. à Paris chez J. T. Herissant. 1750 in 8vo 5. Tomów, z których każdy około 400 stron zawiera.*

Dzieło to obejmuje historyą Polską od czasów naydawniejszych do wstąpienia na tron Henryka Walezyusza. Dalszy ciąg tegoż dzieła, doprowadzony do roku 1774, wyszedł pod tytułem:

Continuation de l'histoire générale de Pologne de Mr. le Chevalier de Solignac par les auteurs de la grande édition de Hollande de l'histoire universelle - ou Tome sixieme. à Amsterdam et à Leipzig chez Arkstée et Merkus 1780 in 8vo 260 stron.

Po niemiecku przez Karóla Frydr. Paulego przetłómaczony Soliniak, w Halli. 1763. in 4. ieden tom. Drugi który aż do Stanisława Augusta dochodzi, z przedmową D. J. F. Joachima

tamże 1765 4to. (*Meusel's Statengeschichte v. Europa* 1800 p. 538).

Dobre polskie tłómaczenie samego tylko Soliniaka, to jest do 1574 roku wyszło pod tytułem:

Historya Polska napisana w ięzyku francuzkim przez J. P. de Solignac Sekretarza Króla Imci Polskiego, Xiążęcia Lotaryńskiego y Baru. w Wilnie w drukarni J. K. M. y Rzpłitęy XX. Scholarum Piarum. Roku 1763—1767 in 8vo. 5 Tomów.

Dzieło Soliniaka do lepszych należy.

§. W zbiorach historyi powszechnéy, którą naprzód wydawać poczęli uczeni angielscy, a za ich przykładem Hollendrzy, Niemcy, Francuzi, nasamprzód tłómacząc na swoje ięzyki ów zbiór angielski, a późniéy na wzór tego wydając u siebie podobneż zbiory oryginalne, znajduie się i historya polska oddzielnie wydłozona. Przytoczę to co jest mi z tych kolekcyi znaiołego:

1.) Historya polska tłómaczona z Angielskiego ięzyka, w zbiorze pod tytułem:

Uebersetzung der allgemeinen Welthistorie die in England durch eine Gesellschaft von Gelehrten ausgefertigt worden; Unter der Aufsicht und mit e. Vorrede v. Joh. Salom. Semler. Halle b. Gebauer in 4to Przy końcu Tomu XXIX i na początku XXX (czyli tomu XI i XII historyi nowszéy) które są drukowane 1765 i 1766.

Gdy Tom XXIX zawieraiący dzieie aż do Jana Kazimierza wyszedł, ogłoszona natychmiast została drukiem ostra lecz sprawiedliwa recenzya téy części w gazetach literac. Giettyngskich. Przy wydaniu zatém następnego Tomu (zawieraiącego dzieie do śmierci Augusta II), Jan Semler iako wydawca, umieścił na czele obronę na kilku arkuszach przeciwnko owéy recenzyi, tudzież dodatki i popra-

wy. Radziłyśmy widzieć podobnego rodzaju krytyki i antykrytyki u nas. Wszelako dzieło samo nie zaspakaia, bo niecierpano ze źródeł. Pastoryusza Florus pilnie był używany.

2.) W dalszym ciągu téż historyi powszechnéy (*Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie Halle b. Gebauer in 4to*) w Tomie 50, czyli w 25 tomie historyi nowszéy, znajduje się historia Litwy przekład z KOIAŁOWICZA przez Szleccera, iak się powiedziało wyżej pod Koiałowiczem na k. 729.

3.) Dzieło historyi powszechnéy wychodzące podług planu Gutrego i Graia (*Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung bis auf gegenwärtige Zeit — nach dem Plan Wilh. Guthrie Joh. Gray u. anderer. Leipzig bei Weidemanns Erben*) in 8vo maj. zawiera w Tomie 14 który się składa z trzech części, całkowitą historią Polską i prowincyi do niéy należących, ułożoną przez Daniela Ernsta WAGNERA 1775 drukowaną. Część I zawiera samą historią Polski. 914 stron. Część 2ga historią Litwy, Prus, a w szczególności Prus wschodnich tudzież Inflant, 977 stron. Część trzecia obejmuje historią Prus wschodnich zostających pod panowaniem domu Brandeburskiego i dzieje Kurlandyi, 560 stron, prócz rejestru imion własnych i rzeczy znakomitszych do wszystkich trzech części na siedmiu arkuszach.

Dzieło to z prawdziwą historyczną krytyką napisane, godne jest przełożenia na język polski. Dodanie iednak uwag na niektórych miejscach byłoby potrzebne, bo duch niemiecki przeziiera czasem.

- 4.) *Histoire universelle depuis le commencement du monde jusqu' à present d'après l'Anglois par une société de gens de lettres etc. à Amsterdam et à Leipzig chez Arkstée et Merkus in 4to.*

Tom 41 wydany 1779 roku, przy końcu, i tom 42 drukowany 1780 z początku, zawiera historią Polski, prawie toż samo co się znajduie w dziele wymienioném pod Nro 1. a w wielu punktach z mnieyszą ieszcze krytyką niż w niemieckim wydaniu.

§. *Historja Polska z opisaniem rządu i urzędów Polskich przez JWIMci X. Władysława ŁUBIENSKIEGO Pisarza W. koronnego teraz Arcybiskupa Gnieźnieńskiego Prymasa korony Polskiej i W. X. L. napisana na cztery części podzielona a na żądanie wielu przedrukowana. w Wilnie w drukarni JKMcI akademickiej Societatis Jesu R. P. 1763 in 8vo 270 stron.*

§. *Widok Królestwa Polskiego ze wszystkimi województwami xięstw y ziemiami monarchiami y monarchiniami iako téż monarchów tychże y monarchiń prawami, Rzeczy-pospolitey stanami y tychże stanów urzędami, y uroczystemi, seymików, seymu, senatu rad, związków, okazywań, pospolitego ruszenia, sądów skarbu, woysk, w pokoju y wojnie zabawami. Wkrótkim zgółą, a rzeczywistym duchownego y świeckiego rządu opisie rodowitym ięzykiem Polskim szkolnéy polskiej szlachełnéy młodzi wystawiony przez X. Jana BIELSKIEGO S. J. w drukarni JKMcI Collegium Poznańskiego Societatis Jesu r. od Narodz. Christ. Pana 1763 in 8vo 3 Tomiki, każdy po 200 przeszło stron zawierający.*

§. *Entwurf einer pragmatischen Geschichte von Pohlen bis auf jetzt glorwürdigst regierende Königliche Majestät Stanislaum Augustum insonderheit für junge Standes und andere wohl zu erziehende Personen gewidmet von Gottfried STOLTERFOTH J. V. Cand. Danzig 1766. verlegt Dan. Meissner in 8vo 882 stron.*

Da-

Daley są dodatki pod tytułami:

Beyträge zu den neuesten und merkwürdigsten Staats-Veränderungen und Begebenheiten in Polen. Od 882 do 1298 strony. Całe to pismo dzielone bywa w oprawie zazwyczaj nadwatomy, lecz drugi oddział nie ma osobnego tytułu.

§. *Abrégé chronol. de l'histoire de Pologne par F. A. SCHMID*, przełożone i pomnożone przez Jana ALBERTRANDEGO, przy swéy krótkości łączące wiele zalet, opisaliśmy na k. 608.

Tu tylko tyle jeszcze dodamy, że iesliby dziełko to kiedy w nowéy postaci wyszść miało na widok publiczny, tedy rubryka ludzi uczonych (częstokroć wcale nieznanych) mogłaby bydź skrócona, i niektóre stosowne odmiany powinny bydź uczynione.

§. *Sarmatia europaea mox post diluvium universale inhabitata seu fragmentum tractatus de diluvio universali partis III. in quo ostenditur adventus in Europam posteriorum Noe nec non adducuntur gentes antiquissimae quae has oras, per quas nunc extenditur, vel aliquando extendebatur regimen Polonorum, ante Lechum inhabitabant: demonstratur quoque antiquitas, amplitudo, idioma, res praeclarae gestae, mores, forma regiminis gentis Scytho Sarmato Slavicæ, auctore Fratre Stanislao KLECZEWSKI ordinis minorum S. P. N. F. strictioris observantiae Provinciae Russiæ sacerdote, Anno Domini 1769 Leopoli typis SSS. Trinitatis. in 4to 269 stron prócz rejestru na 3 arkuszach i dedykacyi do Andrzeia Młodzieiowskiego Biskupa Poznańskiego.*

Rozległą okazuie autor wiadomość dzieiów, lecz dowody na poparcie twierdzeń iego przytoczone, zbyt są naciągane. Przy końcu obiecuje osobne dzieło, w którém ma dowieść rzeczywisłą bytność Lecha, który, że użyję własnych autora wyrazów: *sub hoc nomine, si non proprio, saltim appellativo in Polonia saeculo VI. regnabat.*

§. *Historya xiążąt y królów polskich krótko zebra-
na z niektórymi uwagami nad dziełami narodu dla
oświecenia młodzi narodowéy przez X. Teodora
WAGĘ Sch. Piar. do druku podana. w Warszawie
w drukarni J.K. Mei i Rzpłtey u XX. Schol. Piar 1770
in 8vo 379 stron.*

Przedrukowana pokilkakroć iako dziełko
w szkołach piarskich i innych używane.

§. *JOSEPHI ALEXANDRI de Vindis Prussiis et
Sacr. Rom. Imp. Principis JABLONOWSKI ordin.
P. Spir. Michaelis et Huberti Equ. Torqu. Academicar.
Paris. Romanae, Patavinae, Bononiensis Socii, Pa-
latini Novogrodiensis, Lechi et Czechii adversus scri-
ptor. recentissimum Vindictiae. Pars I. et II. Lipsiae
ex officina Loeperia 1771 in 4to 238 stron.*

Trzecia część taki ma tytuł:

*Augusti Ludovici SCHLOEZERI Profess. Goeting. Dis-
sertatio de Lecho praemio Jablonoviano adsecta d. XV
Maii 1770. Accessit de auctoritate traditionis in historia
commentatio extemporalis Caroli Andreae BELII D.
Consil. Aul. Elector. et H. T. Acad. Lips. Rector.
Item Georgii Henrici AYRERI M. Britann. Reg. Con-
sil. Aul. et Prof. Jur. Ord. Goeting. ad historiam Le-
chi animadversiones nec non Stanislai Nałęcz Mo-
szczenski in Dobneri de Lecho sententiam stricturae.
pars III. Lipsiae ex officina Breitkopfiae. in 4to 68
stron.*

W dziele *Acta societatis Jablonovianae. Li-
psiae in 4to* z roku 1772 i 1773 znajduje się wie-
le rozpraw o Sławianach, o Lechu i Czechu,
o Wenedach, Antach, Sorabach i t. d.

§. *ADAMA NARUSZEWICZA (októrym obacz
w Tomie I. k. 657) Historya narodu polskiego od
początku chrześcijaństwa. w Warsz. w druk. Greblowsk.
in 8vo. maj. Tom drugi wyszedł 1780 zdwiema map-
pami wystawiającemi Polskę za Mieczysława I. i za
Bolesława Chrobrego. XXXII. i 450 stron. Tom trzeci
1781. XXXII i 373 stron. Tom czwarty 1783 roku
XXX i 384 stron. Tom piąty 1784 wydany, XLII.
i 492 stron. Tom szósty 1785. XL i 362 stron. Tom*

siodmy 1786. XXIV i 298 stron. Do każdego tomu jest nadto przyłączony rejestr alfabetyczny rzeczy.

Tom zaś pierwszy mający zawierać dzieie początkowe nie wyszedł wcale. Te sześć tomów przedrukowane wzbiorze pisarzy polskich Mostowskiego 1803 roku, z tą odmianą, że przypisy nie są pod textem ale na końcu przyłączone, tudzież gdzie niegdzie małe uwagi Tad. Czackiego. Tom czwarty pierwiastkowy edycyi jest rzadszy od innych, ponieważ w księgarni przez pomyłkę, na makulaturę wznacznęj części obrócony został. Szczycić możemy się tém dziełem, które przy pomocy archiwów układane, w obszernych przypisach wywód szczególny wielu rzeczy zawiera, i prawdziwie pragmatycznie jest napisane. Ze zaś historia ta obeymuie tylko okres od 962 do 1386, postanowiło przeto królewskie towarzystwo warszawskie przyjaciół nauk uzupełnić epokę Jagiellonów i następne czasy, przez rozebranie poiedynczych panowań, które lubo podług iednego, od tegoż towarzystwa podanego planu mają być ułożone, po iednostaynéj dopiero redakcyi z druku wyйдą.

Ś. JAN Hrabia POTOCKI, bawiący się teraz w Peterzburgu, znany światu z wielu podróży i głębokiéy nauki, wydał następujące pisma:

- 1.) *Essay sur l'histoire universelle et recherches sur celle de la Sarmatie par Jean Potocki. à Varsovie à l'imprimerie libre 1789 in 8vo maj. 4 Tomy:*

Tom I, mający 127 stron, podzielony jest na dwie księgi, z przyłączoną wielką mappą kraiów posiadanych przez Pacynaców (t. i. Pieczyngów) i Sobartoasfalów w 9 wieku ery

chrześcijański. Tom II. czyli trzecia księga ma stron 191, a zawiera dalszy ciąg badań o Sarmacyi, zpryłączoną mappą cyklograficzną Pomorza w wieku 9 ery chrześcijańskiej. — Tom trzeci obeymujący czwartą księgę nie ma żadney mappy. — Do tomu czwartego należy mappa cyklograficzna Sarmacyi do roku 900 ery chrześcijańskiej.

- 2.) *Chroniques mémoires et recherches pour servir à l'histoire de tous les peuples Slaves, par le Comte Jean Potocki. Livre XLII comprenant la fin du neuvième siècle de notre ère. à Varsovie 1792 in 4. XII, 231 i 148 stron z przyłączoną mappą, króra znajduie się także przy czwartym tomiku dzieła, poprzedzającego.*

Są to wypisy z rozmaitych historyków i latopisców, w ich językach oryginalnych z tłómaczeniem obok francuzkiem, iako to: z Boguśała, Marcina Galla, Długosza, Duisburga, mnicha Theodozyusza i innych wielu.

- 3.) *Histoire primitive des peuples de la Russie avec une exposition complete de toutes les nations locales, naturelles et traditionnelles, nécessaires à l'intelligence du IVme livre d'Hérodote. Par le Comte Jean Potocki. à St. Petersburg 1802 in 4to 230 stron.*

Tylko 100 exemplarzy dzieła tego wybito (iako pisze recenzent w dziele *Götting. Gelehrte Anzeigen* 1803 Nro 59.).

- 4.) *Voyage de Basse Saxe. à Hamburg 1795.*

W tém dziele mają się znajdować badania co do starożytności Sławian, i uważać ie można za część trzeciego tomu, pisma które pod Nro 5. przytoczone, iako sam autor w przedmowie do owego trzeciego tomu pisze.

- 5.) *Fragmens historiques et géographiques sur la Scythie la Sarmatie et les Slaves recueillis et com-*

mentés par le Comte Jean Potocki. à Brunsvic dans la librairie des écoles 1796 in 4to. Tom I zawiera 110, 206 i 96 stron; Tom drugi 408 stron; Tom trzeci 185 stron; Tom czwarty, jest toż samo dzieło które pod Nro 2 przytoczyliśmy; z dodaniem tylko karty tytułowej. Autor w przedmowie tłumaczy się z tego.

Prócz opisu podróży wyżej na k. 655 przytoczonych, jest nadto Jan Potocki autorem pisma:

Essay d'Aphorismes sur la liberté. à Varsovie 1791 in 4to 32 stron.

§. *Geschichte Polens von den ältesten Zeiten bis zur Revolution in Jahre 1791 von Karl HAMMERSDOERFER Professor zu Jena. Dresden und Leipzig in der Richterschen Buchhandl. 1792. — 1794. in 8vo. 2 Tomy 424 i 411 stron.*

§. W Berlińskim kalendarzyku pod tytułem: *Historisch Genealogischer Kalender auf das Jahr 1796 — 1797. Berlin bey Unger 16mo.* Znayduie się historia Polska, wszystkiego 314 stron wynosząca, od czasów naydawniejszych do 1795 roku, napisana bezimiennie przez BIESTERA bibliotekarza w królewskiéy berlińskiéy bibliotece. W krótkości główniejsze rysy są tu wystawione; przyłączone także wizerunki królów i znakomitszych mężów polskich, iako też osobliwszych zdarzeń i ubiorów polskich tudzież plan miasta Wawrzawy.

§. *GATTERERI Dis. an Russorum, Polonorum, caeterorumque populorum Slavicorum originem a Gethis sive Dacis liceat repetere?*

Drukowane *in novis comment. societ. scient. Götting. ad. a. 1791 et 1792. Vol. XI. (1793).* Rozprawa ta wydana także oddzielnie w ięzyku niemieckim, pod tytułem:

Johann Christ. Gatterer's Abhandlung über die Frage ob die Russen, Polen und übrigen Slavischen Völker von den Geten oder Daciern abstammen, aus dem lateinischen übersetzt von Hermann SCHLICHTHORST des Athenäi und der lateinischen Dom-school zu Bremen Conrector. Bremen bey Karl Zeyfert. 1805 in 8vo 74 stron.

§. *Tableau de la Pologne ancienne et moderne contenant la description de ce pays, de ses montagnes, plaines, fleuves, marées etc. la topographie etc. par MALTE-BRUN pour servir de complément à l'histoire de Pologne par M. de Ruhlières. Paris chez Henri Tardieu. 1807 in 8vo XII i 498 stron.*

Większa część dzieła tego zawiera ieografią, uwagi polityczne nad prawodawstwem polskiém, obyczajami; o porównaniu miar i wag, rolnictwie i przemyśle krajowym i t. d. a od karty 393 historia pierwiastkowa Polaków, gdzie autor o naydawniejszych mieszkańcach téy krainy rozprawia, daléy do późniéjszych czasów przebiega w krótkości i na rozpoczęciu kampanii w 1806 kończy.

§. *Histoire de Pologne depuis son origine jusqu'en 1795. époque du partage définitif de ce royaume entre la Russie, la Prusse et l'Autriche, précédée de détails exacts sur la géographie, l'agriculture, le commerce, l'instruction, les moeurs, les costumes, et l'ancien gouvernement des Polonais par F. M. M... à Paris de l'imprimerie de Fain et Cie chez Debray. 1807 in 8vo 2 Tomy 395 i 352 stron.*

Recenzent w (Halskiey) powszechnéy gazecie literackiéy roku 1808 Nro 73 p. 579 pisze, iż to iest nędznakompilacya, w widoku momentalnéy korzyści ułożona, pełna błędów.

§. *Geschichte von Polen vom Ursprung dieses Reichs an bis auf die neuesten Zeiten. Für nicht gelehrte aber gebildete Leser. Nebst einer Einleitung über die Sitten Gebräuche und Literatur der Polen,*

einem geographisch erläuternden Anhang und einer erklärenden Charte der verschiedenen Veränderungen in Polen. Herausgegeben von Ernst BORNSCHEIN Fürstl. Reuss - Greizischem Hof-Comissär. Leipzig bey Fried. Christ. Dürr. 1808 in 8vo 521 stron.

Obszernie opisane iest to dzieło w Pamiętniku Warszaw. 1809 Tom II k. 37. z którego wypada wniosek, że pomiędzy wielu prawdami, są i uchybienia. Te iednak pochodzą nie ze złości lub nienawiści narodowéy, lecz z mylnych przewodników których autor, nie umiejący polskiego ięzyka, używał.

§. Rzut oka na dawność litewskich narodów i związku ich z Herulami. Dołączony opis północnéy Europy w księdze XXII, 8. Ammiana Marcellina, wykład przeciw Naruszewiczowi przez Joach. LELEWELA Mazura. w Wilnie u Zawadzkiego 1808 in 8vo 73 stron i mappa narodów wschodnio-wiślańskich, tudzież tablica te narody wiekami wymieniaiąca.

Referent w Lipskiéy gazecie literackiéy 1813 N. 181 mówi, że porównane z rozprawą X. Bohusza w téżże materyi, gruntowne podanie widoki pierwiastkowych dzieiów Litwy.

§. O początkach narodu i ięzyka litewskiego przez X. BOHUSZA 1808 wspomniane wyżej na k. 616.

Referent w gazecie literackiéy Lipskiéy 1813 N. 181 tak mówi o tém dziele: „Przy pomocy historyi i etymologii wybornie iest wyprowadzony dowód, że naród i ięzyk litewski są pierwotne z niskąd inąd niesprowadzone. Biegłość w historyi i troskliwa krytyka wielką są zaletą tego dzieła, które niezawodnie do najważniejszych płodów w literaturze polskiéy liczyć należy.”

§. Wzmianka o naydawniejszych dzieiopisach polskich i uwagi nad rozprawą J. X. Bohusza o Litwinach

przez Joach. Lelewela. w Warszawie u Dąbrowskiego 1809 in 8vo 80 stron.

Referent w Lipskiéy gazecie literackiéy 1813 roku N. 181 pisze, że dziełko to iest wybórnym zadatkiem do krytyki historyi polskiéy.

- 2.) Uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa polskim XII wieku dzieiopisem a w szczególności nad pierwszą dzieiów jego księgą przez J. LELEWELA. w Warszawie i Wiln. nakładem Zawadzkiego. 1811 in 8vo. 182 stron, z przydaną mapą dawnéy Polski.

Pismo to okazuje wielkie zpoufalenie się z naszymi dawnemi kronikarzami tak wydane-
mi iak w rękopismach zostaiącemi, tudzież z dziejami zawikłanemi wieków średnich. Miało więcéy ieszcze wyszść tego pisma, iak okazuje drugi ogólny tytuł: *J. Lelewela we względzie dzieiów narodowych polskich postrzeżenia*, lecz dotąd nie wyszło.

Lelewel wydał nadto pismo:

Edda czyli księga religii dawnych Skandynawii mieszkańców. w Wilnie nakładem J. Zawadzkiego 1807. 8vo 55. i XVI stron.

§. *Geschichte des polnischen Staates von seiner ersten Entstehung an bis zu seiner neuesten Wiederherstellung von CARL FEYERABEND Lehrer an der Marienschule zu Danzig. Danzig und Leipzig. bei G. A. Krause. 1809 in 8vo. I Tom 478 stron, dochodzi do 1572 roku.*

Zbiór dobrze ułożony. Życzyć należy aby i tom drugi wyszedł.

§. Krótkie wyobrażenie dzieiów królestwa Polskiego w dwóch tomach wydane przez Jerzego Samuela BANDTKIE. w Wrocławiu u Wilhelma Bogumiła Korna 1810 in 8vo. z obrazkami kolorowemi 436 i 640 stron.

Dzieło zasadzone na dokładnéy znościomości źródeł i krytyczném z onychże korzystaniu,

wyłożone z taką śmiałością iaka w pisarzach angielskich spostrzedz się daie. Ztąd to pochodzi iż niektóre epoki i wypadki, w inném się tutaj okazują świetle niż w zwyczajnych dziełach, zwłaszcza co do wieku XVII. Panowanie Stanisława Augusta nie iest opisane, ale są tylko przyłączone data historyczne. Inne dzieła tegoż Autora są:

- 2.) *Historisch critische Analecten zur Erläuterung der Geschichte des Ostens von Europa von George Samuel Bandtke Substituten am St. Elisabethanischen Gymnasium in Breslau. Breslau im Verlag der Meyerschen Buchhandlung 1802 in 8vo 308 stron.*

Jest to zbiór gruntownych na badaniach historycznych zasadzonych rozpraw iakich po uczonym autorze spodziewać się można. Między innemi o Władysławie drugim i żonie iego Agnieszce.

- 3.) *Ueber die gräfliche Würde in Schlesien. Eine Erörterung was die in den alten Urkunden Schlesiens und Polens vorkommenden Grafen, Comites und Baronen bedeuten nebst der Erklärung der meisten in den alten Urkunden des 12ten und 13ten Jahrhunderts vorkommenden Würden und Aemtern. Ein Beytrag zur Kenntniss der Geschichte Schlesiens und zur genealogischen Nachforschung der Familien, allen Schlesischen Herrn Grafen, und dem sämmtlichen Adel Schlesiens gewidmet von Georg Samuel Bandtke Rector der Schule zum H. Geiste in der Neustadt. Bibliothecar zu St. Bernhardin zu Breslau etc. etc. Breslau bei Johan Friedrich Korn dem ältern. 1810 in 8vo. VIII, 78 stron.*

§. *Geschichte von Polen und Lithauen seit dem Entstehen dieser Reiche bis auf d. neuesten Zeiten von K. F. A. BROHM Profess. am Posener Gymnas. (jetzt am Berliner Gymnas.) Posen und Leipzig b. Kühn. 1810 in 8vo.*

§. *Geschichte des Königreichs Polen, seiner Auflösung, und der Entstehung des Herzogthums Warschau. Leipzig im Verlage der Dykschen Buchhandlung 1812 in 8vo 271 stron.*

§. 5. *Dzieła zawierające rzędy pojedynczych królów lub zdarzenia i wypadki znakomitsze, niemniej żywoty sławnych Polaków.*

Wiele pism które tutaj należą wspomnieliśmy w §. 2. opisując zbiory historyków polskich, zwłaszcza Pistoryusza, odsyłamy tam przeto czytelnika, a teraz przystępujemy do wyliczenia pism oddzielnych.

§. *Sermo habitus, per Reverendissimum, in Christo patrem, dominum SAMUELEM MACIEIOWSKI Episcopum Cracoviensem et R. P. Cancellarium, infunere Serenis. Domini Sigismundi Primi Reg. Pol. etc. 8vo. 7 arkuszy. Obacz Janocki Nachr. v. rar. Büchern T. II, p. 77.*

Nie przytaczamy mów innych podobnych, które gdzie indziej są wymienione, iak n. p. KROMERA, ORZECOWSKIEGO, (którego nadto roczniki opisujące dzieie z lat 1548 — 1552 opisane wyżej na k. 82 tutaj należą), i innych.

§. W bibliotece XX. Missyonarzy w Warszawie znajduje się rękopism *in folio* na trzy palce gruby, z szesnastego zapewne wieku czysto dochowany. Zawiera się w nim zbiór listów króla Zygmunta I, pisanych w łacińskim języku do osób rozmaitych, tak w materyach urzędowych iako też sprawach prywatnych, gdzie wiele, przerzucając go tylko, natrafiłiśmy rzeczy dotąd wcale drukiem nieogłoszonych.

Zdaie się iż zbiór ten, żadnego napisu niemający, zawiera listy za podkanclerstwa Piotra Tomickiego i przez niego własnym imieniem lub w imieniu króla pisane. Na końcu ostatniego listu datowanego w Oktobrze 1535 iest podpis: *Hic Tomicius in fine 8br. mortuus est.*

§. *Epistola ad Stanislaum Osium (HOSIUM) Cardinalem una cum actis legationis de regno ad Henricum Poloniae regem P. NAMOSSIO auctore. Cracoviae in officina Matthaei Siebeneycher, 1574 in 4to 2 arkusze.*

List ten przedrukowany z edycyi Rzymskiej zawiera szczegółowy opis zatrudnień poselstwa.

§. *Epistolae illustrium virorum in tres libros digestae opera Reverendis. Domini D. Stanisłai CARNOCVII Episcopi Wladislavien. et Pomeraniae, in lucem editae Cracoviae 1578 in 4to min. 2 alfabety.* Przedrukowane przy Długoszu edycyi lipskiej 1712 roku in fol. od kolumny 1632 — 1856. Listy te należą do historyi z lat 1564 do 1577 i wiele ciekawych mają rzeczy.

§. **TOMASZ TRETER** rodem z Poznania, polubiony od Hozyusza Kardynała, towarzyszył mu w drogach rozmaitych, używany będąc do pióra. Później był sekretarzem Króla Stefana i Zygmunta III, a nakoniec kanonikiem Warmińskim, na któręj dostojności przestając (inne bowiem ofiarowane mu, odmówił) zakończył życie w Frauenbergu, mając lat 60 w 1611 roku (g).

(g) Ten rok życia i śmierci naznacza KRASICKI w tomie III k. 210 dzieł swoich. Lecz w zbiorze wiadom. potrzeb. II 549 kładzie rok 1610. — JANOCKI zaś in *Excerpto polon. litterar.* p. 17. rok 1612 rokiem jego zgonu nazywa. — Niewiem z jakiego źródła pisze Jecher w dziele *Gelehrtenlexikon* że Treter w roku 1614 żył jeszcze, co podobno być nie może gdyż

Najważniejsze pisma Tretera są jego dzieła historyczne, lecz pisał i wiersze łacińskie. Jak Starowolski za nadto podobno wysławia Tretera iako pisarza, tak przeciwnie Dawid Braun w drugą popada ostateczność nazywając go nie historykiem ale podłym podchlebcą i zabobonikiem, który porwawszy się do dzieł historycznych, niezdolność w nich swoją okazał, bo pracy nawet Długoszowej (to jest życia Biskupów Poznańskich) podług ię wartości ocenić nie umiał. Lecz już wiadomo że Braun pisze z żółcią. Przystępujemy zatem do wymienienia dzieł Tretera, którego tutaj iako biografa Polskich Biskupów umieściliśmy (podług spisu u Janockiego *in excerpto literat. pol. p. 18*):

- 1.) *In Quinti Horatii - poemata omnia, rerum ac verborum locupletissimus index. Antwerp. ex offic. Chrystoph. Plantini 1575 in 8vo.* Przedrukowane Francof. ap. haeredes And. Wechelii 1600 in 8vo.
- 2.) *Oratio habita in exsequiis D. Stanislai Hosii Cardinalis in Basilica S. Mariae trans Tiberim die XIII Aug. 1579.* Przedrukowana przy życiu tegoż kardynała przez Stanisława Reszkę. w Rzymie 1587 in 8vo.
- 3.) *Pontificum Romanorum effigies compendiosa descriptione, illustratae, et serenissimo principi Andreae S. R. E. Card. de Austria dedicatae.*

pismo *Symbolica meditatio* pod Nro 9 wymienione, a w roku 1612 drukowane, zdaie się że po śmierci autora z druku wyszło.

NIEŚIECKI w herb. IV 382. nazywa je wyraźnie *opus posthumum*. Prócz wymienionych pisarzy w następujących jeszcze dziełach jest wiadomość o życiu lub pismach Tretera, iako to: w Starowol. in *Hecat* Nro LI. BRAUN *judicium de script. Polon.* p. 115 i 257. Janocki *Nachr v. rar. Buchern:* I. 95 i III, 56. — Jabłonowski *in mus. Pol.* p. 256 gdzie jednak wiele jest pomyłek w wyliczeniu dzieł Tretera.

dzieła zawier. poied. epoki i żywoty. 749

Romae ex typ. Dominici Basae 1580 in 8vo Przekład drukowane tamże 1591.

- 4.) *Romanorum Imperatorum effigies, elogiis ex diversis scriptoribus collectis illustratae et Seren: Stephano regi Polon. — dedicatae. Romae ap. Vincent. Accoltum 1583 in 8vo maj. przedrukowane ap. Franciscum Coattinum 1590.*

- 5.) *Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii — pietatis et eruditionis amatoribus repraesentatum. Romae 1588 in 4to maj. 100 kart.*

Jest to sto rycin wystawiających rozmaite szczegóły życia Hożysuszowego, a prócz napisu w kilku wyrazach, żadnego innego objaśnienia niemasz (Janocki *Nachr. v. rar. Büch.* III 54). Napisał iednak autor do tego dzieła sto poematów historycznych, które dopiero w sto lat prawie wydane, pod tytułem:

Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii — centum odis diversorum generum per Thomam Treterum Can. Custodem Varmiensem illustratum. Nunc primum cura et impensis Mathiae a Lubomierz TRETERI S. R. M. Secretarii grati nepotis luci publicae exhibitum. Cracov. typ. Franc. Cezary 1685 in 4to 17 arkuszy.

6. *Hierosolymitana peregrinatio Illustrissimi D. Nicolai Christophori Radziwilli, Ducis in Olika Comitis in Szydłowic et Myr etc Epistolis comprehensa. Ex idiomate polonico in latinam linguam translata et nunc primum edita Thoma Tretero custode Varm. interprete. Brunsbergae ap. Georg. Schoenfels 1601 fol. Poprawnieysze wydanie Antverpiae ex offic. Plantini 1614.*

- 7.) *Vitae Episcoporum Posnaniensium per Joannem LONGINI sive DLUGOSSUM conscriptae. Nunc primum auspiciis — Joannis Tarnowski Archiepiscopi Gnesn. — Opera Thomae Treterum earundem supplemento in lucem editae. Brunsbergae typis Geor. Schoenfels 1604 in 4to 20*

arkuszy z rycinami na drzewie wyrabianemi. Obszernie opisuje dzieło to JANOCKI in Nachr. v. rar. Büch. I. 94.

8.) *Sacratissimi corporis Christi historia et miracula, quae in ecclesia Posnaniensi ordinis S. Mariae Carmelitarum divina bonitas operatur.* Brunsb. ap. Geor. Schoenfels 1609. 4to.

9.) *Symbolica vitae Christi meditato.* Brunsb. typ. G. Schoenfels 1612 in 4to.

JANOCKI w przyt. mieyscu pisze, że na czele dzieła iest pochwała autora przez Błażeia (*Blasius*) TRETERA siostrzeńca Tomasza; zdaje się iż za iego życianie pisałby tego.

10.) *Thomae Treteri de episcopatu et episcopis ecclesiae Varmiensis, opus posthumum. Nunc primum cura et impensis Mathiae a Lubomierz Treteri S. R. M. S. usui publico datum.* Cracov. typ. Franc. Cezary. 1685 fol. 2. alfabety i 18 arkuszy.

Obszernie opisuje to dzieło Janocki in Nachr. v. rar. Büchern. III. 48.

§. Relacya prawdziwa o weszeiu woyska Polskiego do Wołoch i o potrzebie iego z poganstwem w Roku 1620 przez Theo: SZEMBERGA Sekr. króla JM. który w potrzebie téy obecnie był. w Krakowie u M. Jędrzejowczyka 1621 in 4to 3 arkusze.

§. *Historia delle Sollevationi notabili sequite in Polonia gl'anni 1606 — 1608. di Aless. CILLI. Pistoia 1627 in 4to. (Jak przytacza MEUSEL in Staatengeschichte von Europa 1800 p: 559.)*

§. JOH. INNOC. PETRICII rerum in Polonia ac praecipue belli cum Osmano, Turcarum Imperatore, gesti finitque historia a. 1620 et 1621. Cracov. apud And. Petricovium 1637. fol.

Jest to właściwie już druga edycya opisu téy wojny, wydane go bez roku w Krak. u Cezarego około 1622 roku. Braun in *judicio de script. Polon.* p. 70. bardzo ostre dał o tém dziele zdanie tak co do rzeczy iako co do stylu. Soł-

tykowicz zas (o akad. Krak. k. 416 i następny.) mówiąc o niem, usprawiedliwia autora od zarzutów i bardzo słusznemi dowodami.

§. ŁUKASZA GORNICKIEGO dzieie w koronie Polskiéy za rządów Zygmunta Augusta, z druku pierwszy raz wydane 1637 roku, obacz w tomie I. k. 642.

§. *Gestorum Vlad. IV. Pol. et Suec. Regis pars I (et II) principem panegyricè repræsentans. Authore E. WASSENBERGIO S. R. M. historiographo. editio secunda correctior. Gedani typis Hünefeld. Anno 1643. 4to. 2 tomy 208 i 257 stron.* Przyłączona mappa wystawia rozkład woyska przy oblężeniu Smoleńska.

W pierwszéj części opisuie autor Władysław od dzieciństwa do objęcia rządów, w drugiey od wstąpienia na tron. Sam autor mówi, że same zewnętrzne zarysy Władysława wystawia, nie zaś tajne kroków różnych pobudki; za nieprzyzwoitą bowiem rzecz sądzi aby prywatny człowiek wdzierał się w tajniki królewskie i iako cudzoziemiec miał sądzić o rzeczach, które na pierwszy rzut oka spostrzedz się nie daią. Zostawia to mężom innym. Daléy opowiada że co do opisu podróży Królewskich korzystał z dziennika Jana Hagena a Mazauenen Sekretarza przy Alber. Stanisł. Radziwile, i z ustnych powieści Kaspra Nagota który na ów czas utrzymywał rachunek wydatków Władysława. Co do wojny wołoskiéy trzymał się osobliwie Jana Petrycego. W powieści o Dymitrach z bardzo nieczystych czrepał Wassenberg źrzódeł. Całe dzieło napisane stylem szumnym, a upstrzone wyimkami z Seneki pełne iest krasomowskich wykrzykników. Naywiększa zaleta tego dzieła iest

szczególony opis niektórych rzeczy, lecz bar-
dzoby niedokładne miał ten o Władysławie wy-
obrażenie, ktoby z Wassenberga tylko chciał
o nim sądzić.

§. *STANISLAI LUBIENSKI episcopi Plocensis opera posthuma historica historo politica (sic!) variique discursus, epistolae et aliquot orationes quorum indicem sequentes post praefationes paginae ostendunt, edita ab executoribus testamenti. Vita auctoris reperitur a pagina 398 etc. Antverpiae apud Joannem Meursium 1643. cum gratia et privilegio. fol. 494 stron.*

Zawiera dzieje za Zygmunta III przypadłe.
Treść i zdanie obacz u BRAUNA *in judicio de scriptor. polon.* p. 68.

§. *Serenissimi Johannis Casimiri Poloniarum Sueciaeque Principis Carcer Gallicus ab Everhardo WASSENBERGIO conscriptus. Gedani apud Georgium Forsterum anno 1644 in 4to 254 stron i ½ arkusza dedykacyi do cesarza niemieckiego.*

Dochował tu Wassenberg niektórych wiadomości z ką inąd niewiadomych.

§. W kronice PAWŁA PIAŁECKIEGO Biskupa Przemyckiego wydany w Krakowie 1645 (o której obacz niżej między historią powszechną) *in fol.* a napisany z wszelką śmiałością prawdę kochającego historyka, wiele się znajduje rzeczy do objaśnienia rządów Zygmunta III. służących. — Ponieważ Piasecki wytyka przy rozmaitych okolicznościach szkodliwy wpływ członków zgromadzenia Jezusowego, nie tylko na samego króla ale i dla dobra całego narodu, ściągnął przeto na siebie niewiść wielu osób.

§. *Commentariorum Chotinensis belli (w roku 1620 rozpoczęty) libri tres auctore Jacobo SOBIESKI in ea expeditione ex ordine equestri Commissario, post vero Castellano Cracoviensi. Opus posthumum. Dantisci sump.*

sumptibus Georgii Försteri 1646. Cum privilegio S. R. M. Poloniae et Sueciae etc. in 4to 198 stron.

Rozbiór tego pisma i zdanie o niém obacz u Brauna *in judicio de scriptor. Polon.* p. 126.

§. *Relation du voyage de la Roynne de Pologne, et du retour de Madamé la Mareschalle de GUEBRIANT, Ambassadrice extraordinaire et Sur-Intendante de sa conduite, par la Hongrie, l'Autriche, Styrie, Carinthie, le Frioul, et l'Italie. Avec un discours historique de toutes les villes et Estat, par où elle a passé et un traité particulier du Royaume de Pologne, de son gouvernement ancien et moderne, de ses provinces avec plusieurs tables généalogiques de Souverains. Dedié à S. A. Me la Princesse Douairiere de Condé. par Jean Le LABOUREUR, S. de Blerauval, l'un des Gentils-hommes servans du Roy. à Paris chez la Veufue Jean le Bouc. avec privil. du Roy. 1647 in 4to Trzy części 215 264 i 365 stron.*

W pierwszej części mówi autor o podróży Pani Giebryan z królową, o iey przyjeździe w Warszawie i pobycie, tudzież o wszelkich przy téy okoliczności uczynionych spostrzeżeniach. (Laburer opisuje to iako przytomny świadek). Część ta wiele zawiera ciekawych opisów i jest nayinteresownieysza z całego dzieła. W drugiej części pisze autor o rządzie polskim, o stanie mieszkańców i t. d. z przyłączeniem historyi, od Lecha począwszy aż do Władysława IV. włącznie. Część trzecia zawiera opis powrotu P. Giebryan. Rzadkie to dzieło sam posiadam.

§. *JOANNIS DEMETRII SULIKOVII Archiepiscopi Leopoliensis commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis Anno 1572 mense Julio Knisini mortui. Dantisci sumptibus Georgii Försteri Bibliopolae Regii A. 1647. Cum privilegio S. R. M. Poloniae et Suec. etc. in 4to 231 stron.*

Znayduią się tu opisane dzieie od 1572 — 1590 roku.

§. Dyskurs miłośnika oyczyzny naszej, w którym się pokazuje dowodnie, że z wieczną hańbą tego zagnanego Królestwa, Pan Bóg skarał woysko nasze potężne tego roku, częścią pobite częścią rozproszone od Kozaków. bez m. 1648 in 4to 3 arkusze.

Samę exklamacye kaznodzieyskie.

§. Relacya chwalebney expedycey, triumfalnego powodzenia, szczęśliwego uspokojenia z nieprzyjaciółmi Nayaś. Jana Kazmierza z łaski Bożey króla Polskiego, przetłómaczone na polskie z łacinskiego. 1650 in 4to 3 arkusze.

Pełne podchlebstw.

§. *De gestis contra Zaporovianos Cosacos, authore Alberto Wiliuk KOIAŁOWICZ S. J. Vilnae 1651 in 4to.* Pomnożona, z napisem: *Commentarius* z opuszczeniem nazwiska autora wydane to dzieło w Królewcu 1653 in 16 i znowu przedrukowane bez imi. autora w Elblągu 1656 in 4to. Jak świadczy Załuski w bibl. Hist. pol. MS. p. 44.

§. *Bellum Schythico-Cosacicum seu de conjuratione Tartarorum, Cosacorum et plebis Russicae contra regnum Poloniae, ab invictissimo Poloniae et Sueciae Rege Joanne Casimiro profligata, narratio, plenioris historiae operi praemissa, autore Joachimo PA-STORIO. Dantisci sumptibus Georgii Försteri S. R. M. Bibliopolae. Anno 1652 in 4to 269 stron oprócz przedmowy.*

Zawiera dzieie od 1648 do 1651 roku. Lecz Pastoryusz podchlebia zbytecznie, nawet w dziele obszerniey też dzieie opisującym (które przytoczone wyżej na k. 730). U Kocho-wskiego w klimakterach, prawdy szukać trzeba. Obacz Brauna *in judicio de scriptor. Polon.* p. 164.

§. *ANDREAE MAXIMILIANI FREDRO gestorum populi Poloni sub Henrico Valesio, Polonorum postea vero Galliae rege. Dantisci sumptibus Georgii För-*

S. R. M. Bibliopolae 1652 Cum privilegio S. R. M. Polon. et Suec. in 4to 304 stron.

Przedrukowane tamże 1660 in 12mo. Opisu-
ie autor pięknym stylem dzieie oyczyste od
śmierci Augusta począwszy. Szacowne dzieło.
O Fredra innych pismach obacz wyżej.

§. *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis
ejus natales et infantiam, electionem in magnum Mos-
choviae ducem, bella Moschovitica, Turcica caete-
rasque res gestas continens usque ad excessum Sigis-
mundi III Poloniae, Sueciaeque Regis auctore Stani-
slao a Kobierzycko KOBIERZYCKI Castellano Ge-
danensi etc. Dantisci sumptibus Georgii Försteri. Cum
privilegio S. R. M. Pol. 4655 in 4to 5 kart i 952 stron.*

Dzieło to wspaniałe drukowane, w szcze-
gółach zawiera czystą łaciną opis życia i czy-
nów Władysława aż do iego koronacyi na kró-
la polskiego. Wassenberga żywot Władysła-
wa, ani co do historyi ani co do stylu, w poró-
wnanie iść nie może z dziełem Kobierzy-
ckiego. W przypisaniu do Leona Kaz. Sapie-
hy, Podkanclerzego W. X. L. przyobiecał
dadaż autor i kontynuacyą, w której miał wy-
stawić Władysława iako króla, lecz ta z dru-
ku wcale nie wyszła.

Tegoż autora następujące jest ieszcze pismo :

*Obsidio Clari montis Czestochoviensis Deiparae ima-
gine, a divo Luca depictae in regno Poloniae celebra-
rimi ab exercitu Suecorum duce Burchardo Mellero ge-
nerali legato, authore Stanislao a Kobierzycko KO-
BIERZYCKI Palatino Pomeraniae, Skarszeviensi Prae-
fecto. Dantisci sumptibus Georgii Försteri S. R. M.
Bibliopolae A. 1659 in 4to 163 stron.*

Inne Kobierzyckiego pismo, obacz wy-
żej k. 598.

§. *Polnische Kriegs- und Staats-Sachen; die sich
von hundert Jahren her unter sechs Königen in Polen
begeben, neben nothwendigen Stamm- Tafeln und etli-*

chen Conterfecten. Nürnberg gedruckt bey Christoph Gerhard im Jahr 1666 in 12. 423 stron.

Jest tu opisane panowanie Zygmunta Augusta, Stefana, Władysława, Henryka, Zygmunta III i Kazimierza, których wizerunki są na iednéy karcie, iako też i inne ryciny wystawujące sławnych Polaków pod temiż monarchamiżyjących, i krótkaiich biografia. Chyba dla wizerunków, które dość nędznie są rznięte, może mieć iakową cenę.

§. *Memorabilis victoria de Scheremetho, exercitus Moschorum duce: tum et duobus Cosacorum exercitibus; armis et auspiciis Serenissimi Joannis Casimiri Poloniarum etc. etc. Regis Potentissimi ad Cudnoviam reportata, anno dni 1665. Novembri, Scripta per reverendum Joannem ZIELENIE-VVICIUM ecclesiae parochialis Casimirae inferioris, praepositum ibidemque decanum. Anno Dni 1668 die 7. Febr. Superiorum permissu. Cracoviae apud Haered. Schedel. S. R. M. typ. in 12mo 168 stron.*

§. *A. O. Censura candidatorum sceptri polonici.* Bez roku i mieysca in 4to 16 arkuszy. Przedrukowane pod tytułem: *A. O. Censura candidatorum sceptri polonici scilicet Mosci, Neoburgi, Condaei, Lotharingi et Piasti.* 1669 in 12. 92 stron.

Autor iest Andrzej OLSZOWSKI Biskup Chelmiński późniéy Prymas, który roztrząsnąwszy kandydatów do korony po abdykacyi Jana Kazimierza, radził Piasta, i bardzo się tém pismem przyłożył do elekcyi Michała Korybuta.

§. *REINHOLDI HEIDENSTEINII secretarii regii rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII cum gratia et privilegio Sacrae Regiae Majestatis Poloniae. Francofurti ad Moenum sumptibus Caspari Wächleri Civis et bibliopolae Francof. typis Johannis Andreae 1672. fol. 388 stron.*

JAN HEYDENSZTEYN kasztelan gdański syn Reynholda, z rękopismów oycy zebrał to

dzieło, do 1603 roku doprowadził ie, i wydał z dedykacją do króla Michała, w który się podpisał: *Joh. Heidenst. Sole scius Castellanus Gedanensis.*

W dziele tém zawarty iest traktat Reyn. Heydenszteyna pod tytułem: *Commentarii de bello Moscovitico libri VI.* pierwsiastkowo wydany z Kromerem 1589 roku (obacz wyżéy k. 713), a tutaj od początku trzeciéy do początku siódmej księgi umieszczony. Obacz Braun *judicium de scriptor. Pol.* p. 51.

§. *L'orgine veritable du soulevement des cosaques contre la Pologne par P. LINAGE de Vauciennes. à Paris chez François Clousier et Pièrre Aubouin avec privilege du Roy. 1674 in 12mo. 207 stron prócz przypisańia do pierwszego Prezydenta (?)*.

Autor opowiada iż relacją ninieyszą otrzymał z ust Podkanclerzego Hieronima Radzieiowskiego (który tutaj pisany iest zawsze *Ratgioski*) przebywającego w Paryżu w domu Xcia Arpażon (Arpajon), niegdys posła nadzwyczajnego w Polszcze. Radzieiowski przeto wprowadzony jako interlokutor, opowiada iż Król Władysław IV pragnący sławy, chciał wojny z Turkami. Porozumiawszy się w tym celu z W. Xięciem Moskiewskim, z Siedmiogrodzanami i innemi mocarstwami, szukał tylko pozoru do téy wojny. Naylepszy zdawał się mu namówienie Kozaków do pozornego buntu i napadnięcia na Tatarów. Radzieiowski miał byđż ieden z tych którym ta tajemnica stanu była powierzona, i którego użył król do nakłonienia Kozaków do tego kroku. Lecz w tym umarł król Władysław IV. Kozacy zaś iuż byli przygotowani do wszystkiego. Osso-

linski Jerzy który w krótcie dopiero przed śmiercią o całym tym planie tajemnym dowiedział się, wszelkich używał sposobów na zniweczenie onego. Kozaków chciano rozbroić, lecz bezskuteczne były usiłowania. Chcieli oni bowiem wypełnienia przyrzeczonych im obietnic. Ogłoszono więc ich i tych którzy do układu owego od Władysława byli użyci, a mianowicie Radzieiowskiego za zdrajców oyczyzny. I ztąd inny wcale obrót powstania kozackiego niż ten który sobie pierwiastkowo zamierzano. Daléy następuje usprawiedliwienie Radzieiowskiego, ale żadnemi prawie dowodami nie poparte. Znaiący historią potrafią łatwo osądzić co tu jest prawdziwego.

§ *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus scriptore Vespasiano a Kochow KOCHOWSKI Anno Ch. 1683. Cracoviae ex officina Georgii et Nicolai Schedel S. R. M. Ord. typ. folio. 464 stron. — Climacter secundus, bella Sueticum, Transylvanicum, Moschoviticum, aliasque res gestas ab anno 1655 ad annum 1661 inclusive continens scriptore Vesp. Kochowski etc. Cracoviae ibidem 1688. 540 stron. Climacter tertius ad a. 1668 ibid. 1698. fol.*

W tych trzech tomach są dzieie od 1648 do 1668 roku, nazwane klimakterami dla liczby klimakterycznój 7, którą ilość lat każdy tom zawiera. Czwarty tom jest dotąd niedrukowany. — Nie małą jest to zaletą Kochowskiego, że ów zoilowy BRAUN *in iudicio de script. pol. p. 83.* pochwalne o niém daie zdanie, w wyrazach: Wielką sobie zjednał autor sławę u mądrych i patrzących na rzeczy nie zaś na słowa, że burzliwe czasy Jana Kazimierza obszernie i sprawiedliwie opisał. Daléy wszelako dodaie: Ci którzy lubią pewien rodzaj tajemności czyli

mystyczności w mowie (APUD LOGODAEDALOS są jego wyrazy), wysławiają go dla mocy i pro-soty stylu, a nawet dają mu pierwszeństwo nad wszystkimi prawie historykami naszymi. Rozbiera potem Braun niektóre okoliczności z dzieła Kochowskiego.

§. MICHAEL ERNST DŁUGOSZ wydał po oswobodzeniu Wiednia panegiryk Janowi III. z napisem: *Augustum Viennense, veni, vidi, vici.* iak świadczy Niesiecki w Herb. II, 42.

§. *Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria autore Johanne SCHULTZIO, J. U. D. ejusd. ac histor. Profess. publ. gymn. Gedan. inspectore. Gedani imprimebant haeredes David. Fridr. Rhetii. Anno 1694 4to 24 i 338 stron.*

Napisanie tego dzieła ziednało autorowi nobilitacyą w Polsce.

§. O królu Janie III, ciekawe wiadomości podał Bernard Konnor w swém dziele o Polsce, o którym mówiliśmy wyżej na k. 64 3.

§. *Singularia quaedam Polonica a Nicolao de Chwałkowo CW AŁKOWSKI Celsissimi in Livonia Curlandiae et Semigalliae ducis ad aulam regiam Poloniam ablegato capitaneo Schremdensi per alteram editionem auctius exhibita. Varsaviae in colleg. Schol. Piar. typis S. R. M. 1696 in 8vo 125 stron.*

Są to powieści rozmaite z polskich autorów wybrane.

§. CASIMIR ZAWADZKI castellani Culmensis, gubernatoris Lipinensis historia Arcana seu Annalium Polonicorum libri VII, reductae, primum et post Piasti tempora vere liberi voti liberae electionis centuriatis regni comitiis in electorali campo celebratae. Cosmopoli (Francof.) 1699 4to 415 stron.

Pierwsza księga tego dzieła wyszła dawniey pod tytułem: *Gloria orbi sarmatico consensu monstrata, a Deo data. Varsav. 1670 in 4to*, gdzie się

znayduie opis elekcyi króla Michała w sposobie dyaryusza. Reszta tego pisma zawiera panowanie tegoż króla; lecz tajemnic wspomnianych na tytule, w księdze wcale niema, chyba to że autor w ogólnych wyrazach sarka na bezprawia panujące w Polsce. Zapewne księgarz dla wzbudzenia ciekawości tytuł ów ułożył i zataieniem miejsca druku powiększyć ją myślał.

§. *Histoire de la scission ou division arrivée en Pologne le XXVII Juin 1697 au sujet de l'élection d'un roy par M. de la BIZARDIERE suivant la copie imprimée à Paris chez Jean Jombert. 1700 in 12. 276 stron.*

Jest tu opis rozdwoienia umysłów przy elekcyi Augusta II, i Xięcia Kontego. Dzieło to przetłómaczone na angielski i na hollenderski ięzyk, iak świadczy Żaluski w bibl. hist. pol. MS. p. 75.

§. *Heroicæ Polonorum virtutes, a JOSEPHO ZEBRIDOVIO orbi propositæ. Bez roku i miejsca in 12. 116 stron.*

Jest to zbiór króciuchnych kilkudziesiąt powieści z historyi polskiéy, z przyłączeniem do każdéy zdania moralnego, z następującemi napisami: Wspaniałość królewska — gorliwość w prowadzeniu woyny — łaskawość monarchy — szczęście pobożności — dla wiary lekce wazienie życia — zemsta na nieprzyjaciolach i t. d.

§. *Memoires sur les dernières revolutions de la Pologne, où on justifie le retour du roy Auguste, par un gentilhomme Polonois. à Rotterdam, chez Fritsch et Böhm 1710 in 8vo 299 stron.*

§. *Das verwirrte Pohlen in einer genauen Gegeneinanderhaltung der Geschichte des vorigen und jetzigen Schwedischen Kriegs vorgestellt; diesem ist beygefügt eine Beschreibung aller polnischen und litthauischen Hertzoge und Könige, nebst des Landes Städte*

dzieła zawier. poied. epoki i żywoty. 761

und Provinzen, mit Kupfern. Franckfurth und Leipzig bei Christ. Riegel 1711 in 8vo 676 stron. Jeografia w tém dziele jest od 1 do 112 strony.

Wiele gadaniny, a nie wiele rzeczy.

§. *ANDREAE CHRYSOSTOMI in Załuskie ZAŁUSKI, primo Kioviensis, postea Plocensis et nunc Varmiensis Episcopi, Sacri Romani Imperii principis, terrarum Prussiae praesidis et supremi Regni Poloniae cancellarii, Epistolarum historico - familiarium, Tomus primus a morte Ludovicae Reginae et abdicatione regis Joannis Casimiri, Regum Michaelis I, et Joannis III acta continens. Brunsbergae anno salutis 1709 Typis mandatus. in fol. 7. arkuszy; 720 stron, a 20 arkuszy pisma z tytułem A. O. A. G. (to jest Andrzeia Olszewskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego) de archiepiscopatu Gnesnensi.*

Część druga pierwszego tomu wydana 1710, w biegnący liczbie stron rozciąga się do 1539 karty, ina 2 arkuszach rejestru rzeczy.

Tom drugi. (czyli Volumen trzeci) 16 i 946 stron, tamże 1711 wydany, a 2 arkusze rejestru.

Tom trzeci (czyli Volumen czwarty) 1711 wydany, 16 i 908 stron, a 2 arkusze rejestru rzeczy. — Do tych należy tom czwarty czyli całego dzieła Volumen piąty i ostatni, w którym prócz supplementów z lat powyższych, dodane jest życie autora i rejestr powszechny alfabetyczny na 5 i pół arkuszach; życie zaś autora zawiera 10 a text 419 stron.

W zbiorze tym listów Jędrzeia Załuskiego opisane są w porządku chronologicznym, dzieje za życia iego przypadłe, to jest od roku 1665 do 1710 (umarł 1711). — Ponieważ Jezuici Brunsberscy nie wszystkich arkuszy równą liczbę drukowali przez pomyłkę, po śmierci tedy autora zakupił całe dzieło Laurer księgarz Toruński, lecz nie mając sposobu dopelnienia

braków, odprzedał ie Kornowi księgarzowi Wroclawskiemu, który brakujące arkusze do drukował. I tym sposobem dostanie całego dzieła za sześć dukatów, które płacono po sześćdziesiąt, iak pisze bratanek autora Józef Załuski (w bibliotece historyków MS. pag. 47.) który jest wydawcą piątego tomu. —

Do tego należy następujące pismo:

GRATIANI SEVERINI LIPINSKI nobil. Prutheni ad Vincencium Constantinum Starodobski Nob. Polon. epistola, sicilimenta quaedam in celsissimi olim principis illustrissimi reverendissimi et excellentissimi domini Andrae Chryzostomi in Załuskie Załuski Episcopi Varmiensis terrarum Prussiae praesidis et supremi regni Poloniae cancellarii, epistolarum historico-familiarium loca nonnulla terras Prussiae speciatim civitatem Gedanensem afficientia exhibens. Anno 1712 in 4to. 136 stron.

Jan Bantkie Notaryusz Xięstwa, Professor w szkole prawa posiada dwa następujące do listów Załuskiego ważne rękopisma:

a. *Index ad Epistolas Załuski in fol. 15 arkuszy.*

b. *Załuski epistolarum historico familiarium emendatio per chronologiam universalem et particularem mensium et dierum nec non connexionem historiae. folio. 32½ arkusza.*

§. *Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polon. et Prussicam politicam, physicam, rem nummariam, ac literariam spectantes uno volumine jam collectae et comprehensae curante PETRO JAENICHIO. Thorunii typis et sumpt. Joh. Nicolai Nobil. Senat. et Gymn. typogr. in 8. (1726) 4 Tomy. 250 232 336 278 stron. Czwarty tom drukowany w Wroclawiu i Lipsku u G. T. Korna 1762.*

§. *Thornische Chronica in welcher die Geschichte dieser Stadt von 1221 bis 1726. aus bewehrten Scribenten und glaubwürdigen Documentis zusammen getragen worden von JACOB HEINRICH ZERNECKE.*

dzieła zawier. poied. epoki i żywoty. 765

Zweyte vermerhrte Auflage. Berlin bey Ambrosius Haude Königl. wie auch der Societ. Wissenschaften privileg. Buchhändler und Factor 1727 in 4to. 470 stron.

Szacowne dzieło, ale nie dla prostych dyktantów.

§. *Geschichte der Preussischen Lande, Königlich-Polnischen Antheils. Seit dem Jahr 1526 biss auf den Tod Königs Sigismundi I. Alles aus geschriebenen Nachrichten zusammengetragen, und mit gehörigen Urkunden versehen, von GOTTFRIED LENGNICH D. Danzig. gedruckt durch E. E. Rahts und des Gymnasii Buchdrucker J. Daniel Stellen. in folio (Przedmowa datowana jest w Gdańsku 1. Lutego 1722) Tomów 9 in fol. z których każdy ma napis stosownie do okresu w nim opisanego. Ostatni Tom drukowany roku 1755 i zawiera wiadomości aż do śmierci Augusta II.*

Dzieło to Lengnicha iako zawierające pisma autentyczne w oryginałach, bardzo jest ważne do historyi naszey.

§. Prawdziwe racye iak naykrócey zebrane Ichm. cudzoziemców oponuiących się Nayiaśn. Stanisławowi i nad niemi krótkie reflexye przeciw remonstracyi fundamentalney przyczyn etc. w Lipsku drukowaney i tu rozsianey R. 1733. in 4to bez mieysca druku; 3 i pół arkusza.

§. Zebranie racyi i reflexyi do zkonwikowania, że w terażnieyszym stanie osierociałey oyczyzny, nic pożądanszego i dobru pospolitemu przyzwoitszego bydz nie może iako Nayiaśn. Stanisława obrać za króla Polskiego. Do uwagi zyczącym dobrze synom oyczyzny podane R. 1733 in 4to. Bez wyrażenia mieysca; 3 i pół arkusza.

§. *Histoire de Pologne sous le regne d'Auguste II. par l'Abbé de PARTHENAY. à la Haye 1733 — 1734 in 8vo. 4 Tomy, przedrukowane i późniéy.*

Chastel księgarz londyński przedrukował dzieło Parteneia z dodaniem liter D. L. M. niby

nazwiska autora, iak świadczy Załuski (w Bibliot. hist. pol. MS. p. 79.) pod tytułem:

Histoire d'Auguste II. roi de Pologne etc. par M. D. L. M. à Londres chez Moyse Chastel 1739 in 8vo 4. Tomy 256, 256, 304 i 248 stron.

Niemieckie tłómaczenie tego dobrego dzieła, wydał bezimiennie FRYDR. KLOSE kaznodzieja wyznania helweckiego w Toruniu, z przypiskami. w Mitawie 1771 — 1772 in 8vo 2 tomy.

§. *Historische Staats und Kriegs Schau-Bühne des Königreichs Polen in einem kurtz gefasten Zusammenhang derer heutigen Polnischen Kriegs-Troublen nebst beygefügten Journal von Belagerung der Stadt Dantzig wie auch accuraten Abrissen derer Städte, Warschau, Cracau und Dantzig nicht weniger denen Bildnissen des Stanislaw und Primatis eröffnet. Frankfurt und Leipzig 1734 in 8vo 327 stron.*

§. *Memoires pour servir à l'histoire de Pologne avec les remarques sur le gouvernement de ce royaume pour servir d'intelligence à ces mémoires par Amand de la CHAPELLE. à Paris chez André Cailleau 1739. 8vo. 400 stron.*

Toż samo pismo, nic nowego nad wiadomości z gazet nie zawieraiące, ma tytuł: *Memoires de Pologne*, iak świadczy Załuski w bibliot. hist. pol. MS. p. 79.

§. Janina zwyciężkich tryumfów dziełami i heroicznym męstwem Jana III. króla Polskiego na marsowym polu Nayiaśnieyszy po przełamaney ottomańskiéy y tatarskiéy sile nieśmiertelnym wiekom do druku podany przez niegdy sługę Nayiaśnieyszego Majestatu JAKUBA KAZIMIERZA RUBINKOWSKIEGO Sekretarza Radzce, Burgrabiego J. K. M. Post-Magistra Toruńskiego. w Poznaniu w drukarni J. K. M. Kollegium Poznańskim Societatis Jesu Ro. Pań. 1739: w roku zaś 1759 iako Polak na usilne wielu żądania w szczeru Polskim ięzyku powtorzonym drukiem na nowo wsławiony od teyże drukarni. in 8vo. 26 i pół ar-

kuza. Toż dzieło drukowane pod tymże tytułem, lecz z przydatkiem na końcu kroniki polskiéy i historyi Toruńskiéy. we Lwowie w Wdrukarni (*sic!*) Jana Szlichtyna J. K. M. typ. 1757 in 4to 279 *stron.*

Chyba przytoczone niektóre listy i napisy, mogą mieć wartość historyczną, bo w dziele samém panegiryczność, opis komet i innych znaków przepowiednich, tłumy powieść dzieiów. Kronika monarchów polskich w drugiem wydaniu zajmuje 10 kart, a powieść o sprawie toruńskiéy 1725 roku, 4 karty.

Tegoż autora następujące jest jeszcze pismo: Promienie cnot królewskich po śmiertelnym zachodzie Nayaśniejszego słońca Augusta II. monarchy Polskiego W. X. Lit. etc. dziedzicznego Saxonii Xiążęcia Elektora świat oświecające *in lucem publicam* wydane przez Jakuba Kazimierza RUBINKOWSKIEGO etc. Roku od wschodu sprawiedliwości słońca 1742. w Poznaniu w drukarni J. K. M. Soc. Jesu in 4to. *Dedykacyi do królewicza Xawera 2 arkusze, a textu 35 arkuszy.*

Jałowcy, albo jeżeli się podoba szumno-czczy panegiryk.

§. *Histoire de Stanislas I. Roi de Pologne grand duc de Lithuanie, Duc de Lorraine et de Bar etc. par Monsieur D. C.... à Londres chez Gauillaume Meyer 1741 in 8vo. 2 Tomiki 216 i 189 stron.*

Przyozdobione kopersztychami osób, iako to Króla Stanisława, iego żony i córki, Radzieiowskiego i t. d. tudzież wizerunkami wielu medalów przez Karóla XII. z powodu Stanisława bitych. Dzieło to przełożone na ięzyk niemiecki; iako też po polsku pod tytułem:

Historya życia Nayaśn. Stanisława I. Króla Polskiego i t. d. z francuzkiego i niemieckiego na żądanie wielu po polsku zebrana: wielu Kopersztychami (*to jest 17*) i notami objaśniona, drukowano R. P. 1744. bez wyrażenia mieysca, in 8vo.

Kopersztychy pięknie są rzniete przez B. Strachowskiego w Wrocławiu.

§. Dzieło Pawła POTOCKIEGO iako treści historyczney przytaczamy tutaj. Wydał je Załuski pod tytułem:

Opera omnia Pauli Comititis in Aureo Potok Pilavita Potocki (Palatinidae Braclaviensis) Castellani Camenecensis in Podolia Senatoris Regni Poloniae (Theodori Primatis regni progenitoris), scilicet 1.) Saeculum bellatorum et Togatorum, vel centuria elogiorum clarissimorum virorum Polonorum et Lithuanorum; Opus ineditum. 2.) Moscovia vel narratio de moribus Monarchiae Russorum, cum animadversionibus civilibus et politicis documentis pag. 161. 3.) Exercitationes oratoriae, lucubratae in secessu Patavino pag. 151. 4.) Historico-politicus, sive quaestiones historicae et civiles, ex 3 libris primae decadis Titi Livij pag. 201. — Quibus adjecta sunt: 1.) Ejusdem seu forte cujuspiam, FALLISSOWSKI nomine, colloquium seu dissertatio patrisfamilias cum Sacro curione, de causis incrementi Romani Imperij, Polonis ad cautelam et exemplum pag. 229. 2.) Petri POTOCKI oratio gratulatoria ad Ladislaum Sigismundum Regem Poloniae pag. 243. 3.) Joannis POTOCKI oratio asserens eum esse deum qui per verbum in spiritu S. condidit omnia, pag. 261. Haec singula scripta anecdota, ex sua bibliotheca, jam nunc publica et cuivis patente, edidit, quaedam ex Polonico idiomate, latina metaphrasi interpretatus est, notulis et indicibus illustravit, sextuplici genealogia Potockiana tum et epitaphiis sepulchralibus Potockiorum, ac denique testimoniis historicorum de Pilavitis et Potockiis locupletatus est aliquantis per Potockijs sanguine junctus Josephus Andreas Comes in Załuskie ZAŁUSKI Supremus Regni Poloniae Referendarius, Abbas commendatarius Villariae Betnaci et Fontaneti in Gallia, consiliarius praelatus honoris parlamenti Naneciani etc. Praepositus insignis Ecclesiae Regiae Varsaviensis. Varsaviae in typographia collegii Regii Societatis Jesu Anno Domini 1747 in fol. 345 stron; 11 zaś arkuszy

dzieła zawier. poied. epoki i żywoty. 767

zaymuie pismo następujące: *Foundationes ecclesiarum et monasteriorum Ord. Praedicatorum in provincia Russiae ab illustrissimis Potocciis perfectae ex R. P. Simonis Okolski Russia Florida, Opusculo raritatis stupendae in 4to. Leopoli 1646 edito.*

Do tak wyszczególnionego tytułu nie potrzeba objaśnienia.

§. *CRISSENI PEROENSIS (i. e. J. GOTTL. BOEHMII) de ortu regiae dignitatis in Polonia recitatio academica. Lipsiae 1754 in 4to.*

Przytacza *Meusel in Staatengeschichte von Europa 1800 p. 543.*

§. *Histoire des révolutions de Pologne depuis le commencement de cette monarchie jusqu'à la dernière élection de Stanislas Leszczyński par M. l'Abbé DES-FONTAINES. à Amsterdam chez François l'Honneur 1754 in 8vo 2. Tomy 348 i 304 stron, a 5 arkuszy rejestru.*

§. *Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Olivensem usque libri IX seu annales regnante Joanne Casimiro Poloniarum Sueciaeque rege, ab anno 1648 usque ad annum 1660. auctore LAURENTIO JOANNE RUDAWSKI equite Polono, cathedralis ecclesiae Olomucensis Canonico, sacrae Caesareae Majestatis ac serenissimi Leopoldi Guilielmi Archiducis Austriae consiliario ex manuscripto celeberrimae bibliothecae Zaluscianae edidit; notas, ubi opus videbatur, et historiam in compendio ab anno 1660 usque ad annum 1668 adjecit ac praefatus est LAURENTIUS MIZLERUS Philos. et Med. Doctor. etc. etc. cum serenissimi regis Poloniarum privilegio. Varsaviae et Lipsiae anno 1755 sumptibus Mizlerianis in fol. 516 stron a 6½ arkusza rejestru.*

Szacowne dzieło.

§. *WOLFG. BALTH. AD. de STEINWEHR regiae in Polonia dignitatis origines. Francof. ad Viadr. 1758 in 4to.*

Przeciwno temu pismu napisał uwagi Stanisław JAWORSKI Jezuita, drukowane przy

oracyach, w Warszaw. 1767 in 4to, iak świadczy Załuski w bibliot. Histor. pol. MS. p. 49.

§. *Memoires sur le gouvernement de la Pologne (à Manheim chez Pierrou) 1759 in 8vo.*

Przedrukowane bez wyrażenia miejsca 1772 in 8vo.

Po niemiecku pod tytułem: *Grundriss der heutigen Staatsverfassung von Polen.* Po Rossyjsku w Petersburgu 1764.

Autorem pisma tego nie iest Pfeffel iak niektórzy mniemali, lecz Królewsko - Polski Konsyliarz Jan Beniamin STEYN HEYSER (Steinhaeuser). Obacz *Büschings wöchentl. Nachrichten 1774 p. 286. Meusel's Staatengeschichte von Europa 1800. p. 539.*

§. Wiadomość o Xięstwie Kurlandskim y Semigalskim z rożnych dzieiopisów zebrana Nayiaśnieyszemu Królewiczowi IMści Polskiemu Karolowi I z bożéy łaski Xiążęciu Kurlandskiemu y Semigalskiemu przy uroczystym szczęśliwego przybycia do Wilna powinszowaniu od obowiązaney wiecznie Nayiaśnieyszemu imieniowi Akad. Wileński. Societatis Jesu ofiarowana. w Wilnie w drukarni J. K. Mci Societatis Jesu r. 1759 in 8vo 10 arkuszy.

§. *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne par M. l'Abbé COYER. à Amsterdam et se trouve à Leipzig chez M. G. Weidmann. 1761 in 8vo 3 Tomy 250 216 i 180 stron, a 4 arkusze rejestru.*

Szacowne dzieło.

§. Listy o bezkrólewiach Polskich do J. O. Xiążęcia Jana Sanguszka francuzkim ięzykiem przez Im. Panna Pyrrhis de VARILLE pisane na polski ięzyk przełożone. w Warszawie 1764 in 8vo 72 stron.

§. *Vertrautes Gespräch zwischen dem Herrn und dem Diener oder pragmatische und geheime Geschichte Friederich August des III. Königes in Polen und*
Chur-

Churfürstens zu Sachsen und seines gewesenen Premier Ministers des Grafen Heinrich von Brühl aus zuverlässigen Urkunden unpartheyisch entworfen von GUARINO DOMICELLO. 1. Stück. Franckfurt und Leipzig 1764 in 4to 75 stron.

Czyli więcéy wyszło nie wiem; ten ieden tomik iest w bibliot. liceum. warszaw.

§. *Essai de l'éloge historique de Stanislai I. roi de Pologne duc de Lorraine et de Bar par M. M... à Bruxelles et se trouve à Paris chez Claude Herissant 1766 in 4to 91 stron.*

§. *Leben des wolthätigen Philosophen, oder vollständige Lebensgeschichte des weltberühmten Polnischen Königs Stanislai Leszczinski Herzogs zu Lothringen und Bar etc. Schwiegervaters Königs Ludwigs XV in Frankreich von dem Verfasser der genealogisch historischen Nachrichten. Leipzig in der Heinsiusischen Buchhandlung 1767 in 8vo 552 stron.*

§. *Portrait historique de Stanislas le bienfaisant par le Comte de TRESSAN, Grand-Officier de sa maison. à Nancy chez la veuve et Claude Leséure 1767. 8. 36 stron.*

§. *Leben des Stanislaus Leszczinski mit dem Zunamen des Wohlthätigen, Königes von Polen, Herzogs von Lothringen und Baar durch Herrn... Advokaten in den Landes-regierungen des Königes von Polen, und bey dem höchsten Gerichtshofe in Lothringen, aus dem Französischen übersetzt. Leipzig in der Dyckischen Buchhandlung 1770. in 8vo. 478 stron.*

§. *Lettres sur l'état actuel de la Pologne et sur l'origine de ses malheurs. à Amsterdam et se trouve à Paris chez Didot et Lacombe 1771 in 8vo 328 stron.*

Przy końcu iest na 52 stronach: *Avis économiques aux citoyens éclairés de la république de Pologne, sur la manière de percevoir le revenu public.*

§. *Zbiór deklaracyi not y czynności gówniejszych które poprzedziły i zaszły pod czas seymu pod wężem konfederacyi odprawuiącego się od dnia 18 Września 1772 do 14 Maia 1773. Bez mieysca druku in 4to 401 stron i 2 karty reiestru.*

Do wydrukowanego tu, między innemi rzeczami, historycznego wywodu praw trzech mocarstw do prowincyi polskich, przyłączona jest odpowiedź na nie na historycznych także dowodach oparta, której autorem iest Felix ŁOYKO Szambelan króla Stanisława Augusta. O Łoyku napisał Stanisław Potocki (w przypisach do pochwały Joz. Szymanowskiego na k. 59): „Niezmierne materyały które do historyi, ekonomiki polityczney zebrał, służą za dowód, iak ucząc się całe życie, chciał dopiero doyrzały owoc pracy swojej wydać.”

§. *Letters concerning the present state of Poland with an apendix containing the manifestoes of the courts of Vienna, Petersburgh, and Berlin, and other authentic papers. The second edition. London printed for T. Payne, near the Mews-Gate 1773 in 8vo 393 stron.*

§. O przyjeździe królowéy Bony do Polski rzecz z rękopisma pewnego wybrana. w Lipsku 1774 in 8vo 77 stron.

Rzeczy wiadome z dzieł innych.

§. *Gründliche Nachricht von den Herzogen von Pommern Danziger Linie, worinn zugleich die Nachrichten der Polnischen Schriftsteller von dieser Materie geprüft werden. Berlin bey G. J. Decker 1774. 4. 55 stron.*

Jako odpowiedź na to pismo, wyszło następujące:

Ehrenrettung der ältern Polnischen Geschichtsschreiber gegen die neulich im Drucke erschienene gründliche Nachricht von den Herzogen von Pommern Danziger Linie: worinn zugleich die Nachrichten der polnischen Schriftsteller von dieser Materie geprüft werden. 1774 in 4to 54 stron.

§. Życie Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana W. K. (przez Franciszka BOHOMOLCA). w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1775. in 8vo 324 stron.

Przedrukowane u Mostowskiego w zbiorze pisarzy polskich 1805 roku.

§. *Fr. PETIS de la CROIX Geschichte der Kriege der Türken mit Polen von G. F. C. S. (SCHAD). Fürth b. Verfasser 1775 in 8vo (10ggr.)*

Przytacza *Ersch im Handb. d. deutschen Literatur.* 1813. in 8vo *Gesch.* Nro. 1238.

§. Domowe wiadomości o wielkim X. Litewskim z przyłączeniem historyi tegoż narodu. Przedrukowane w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1775 in 8vo 270 stron.

§. *Eloge du roi Stanislas Auguste de Pologne. à Danzig chez J. H. Floercke 1775 8vo. 37 stron.*

§. FLAWIUSZA WEGECYUSZA RENATA o sprawie rycerskiej, tłumaczenia Franciszka Paprockiego z przydaniem do teyże materyi pisma z innych nayprzedniejszych autorów. w Łowiczu 1776 2 tomy in 8vo. Lecz Wegecyusz zawarty iest w pierwszym tomie, tom zaś drugi takowy ma napis:

O Sprawie rycerskiej polskiej historia z różnych autorów oyczystych y postronnych y konstytucyi seymowych zebrana przez Franciszka PAPROCKIEGO Dziekana Katedral. Inflant. Kanonika Łowickiego, kawalera orderu złoty ostrogi. Tom II. w Łowiczu w druk. JO. X. Prymasa 1776 in 8vo 5 kart dedykacyi do Xaw. Massalskiego; 516 stron; i dwie karty rejestru rozdziałów.

Mówi zaś tu autor między innemi o sławie Polaków z męstwa — o sposobie wojowania — o pospolitém ruszeniu — o woysku komputowym czyli służebnym — o zapłacie i nadgrodzie żołnierza — o hetmanach i innych urządach woyskowych — o artyleryi — o flocie — o orężu i ubiorze — O miłośnikach oyczyny którzy iey zdrowiem i majątkiem służyli i t. d.

§. Kazimierz Wielki. w Warszawie w drukarni P. Dufoura 1777. in 4to 68 stron. Druk okazaty.

Autorem jest WANDALIN MNISZEK. Przekopane to pismo w zbiorze Mostowskiego 1805 roku.

§. *Geschichte der Staatsveränderungen von Polen vom Tode Königs Augustus III. bis ins Jahr 1775, nebst den zu dieser Geschichte gehörigen öffentlichen Beweisschriften. Aus dem Französischen. Mit Churfürstlich - sächsischer allergnädigster Freyheit. Leipzig bei Gaspar Fritsch 1777 in 8vo 2. Tomy 362 i 436 stron.*

Przy drugim tomie jest mappa Polski z oznaczeniem pierwszego zaboru.

Oryginał przez ZUBERTA (Joubert) bezimiennie wydany, wyszedł pod tytułem:

Histoire des revolutions de Pologne depuis la mort d'Auguste III, jusqu'à 1775. à Varsovie (à Paris) 1776 in 8vo 3. Tomy.

§. *Versuche über die Schlesiische Geschichte in einzelnen Abhandlungen (von Frid. Wilh. PACHALY Königl. Preus. Generalfiskals in Schlesien). Breslau 1776 in 8vo.*

Tegoż autora także bezimiennie: *Versuch über die Schlesiische Geschichte vom J. C. 1163 bis 1740. Breslau 1777 in 8vo.*

Oba te pisma, sam autor przerobiwszy i pomnożywszy, wydał pod tytułem:

Sammlung verschiedener Schriften über Schlesiens Geschichte und Verfassung von F. W. Pachaly. 1 Band welcher die Geschichte des Landes bis zum J. 1786 enthält, nebst den erforderl. genealog. Tabellen. Breslau 1790 in 8vo.

§. Życie Jerzego Ossolińskiego kanclerza Wielkiego koronnego, Lubelskiego, Lubomskiego, Lubaczowskiego, Brodnickiego, Ryskiego, Derpskiego, Adzielskiego, Stanisławowskiego y Bydgoskiego starosty (przez Franciszka BOHOMOLCA) za pozwoleniem zwierzchności. w Warszawie w drukarni na-

dzieła zawier. poied. epoki i żywoty 773

dwornéy J. K. Mci R. P. 1777 in 8vo 2 tomy 493 i 317 stron.

Jest także przedrukowane w zbiorze pisarzy Polskich przez Mostowskiego. Tak niniejsze pismo iak i wszystkie dzieła Franciszka Bohomolca, mają wiele zalety z gruntowności i iasności w wykładzie. Własną biografią Osolińskiego aż do 20 roku doprowadzoną, wcielił Bohomolec do tego żywotu.

§. Relacya Sefera Muratowicza obywatela Warszawskiego od Zygmunta III. króla Polskiego do sprawowania rzeczy wysłanego do Persyi w roku 1602, rzecz z starego rękopismu wybrana. w Warszawie u Mitzlera 1777 in 8vo 35 stron. Przedrukowana w Warszawie 1807 in 8vo 40 stron.

Historycznych dat mało tu się znayduie.

O poselstwach Polskich w Persyi pisał roku 1734 obszerną rozprawę Tadeusz KRUSINSKI Misyyonarz Perski, o którym obacz niżej między dziełami historyi powszechnéy.

§ Historia Jana Karola Chodkiewicza Woiewody Wilenskiego Hetmana wielkiego W. X. L. (przez Adama NARUSZEWICZA). w Warszawie w drukarni nadworney J. K. Mci R. 1781 in 4to min. czyli raczej in 8vo maj. 2 tomy 425 i 498 stron.

Przedrukowana w zbiorze pisarzy polskich Mostowskiego. Zawiera bardzo wiele rzeczy objaśniających rządy Zygmunta III. Styl w tém dziele płynny i naturalny.

§. Przyjęcie Nayiasn. Pana Stanisława Aug. Króla Polskiego etc. etc. Pana naszego miłościwego w Siedlcach R. 1783. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci. in 8vo 56 stron.

Proza przeplatana wierszami do 38 strony, a od 38 do 56 strony jest sielanka we dwóch aktach.

§. *Eloge historique de Stanislas Auguste Roi de Pologne par un citoyen. à Varsovie chez P. Dufour 1785 in 4to min. 172 stron.*

Autorem tej pochwały jest Waleryan TEGOBOBSKI Szambelan Królewski i Sekretarz w gabinecie interesów zagranicznych, kawaler orderów polskich.

§. Historia Stefana na Czarncy Czarnieckiego wojewody Kijowskiego hetmana polnego koronnego przez X. Michała KRAIEWSKIEGO S. P. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitej u XX. Scholarum Piarum 1787 in 8vo 398 stron.

Przedrukowane w zbiorze pisarzy polskich Mostowskiego 1805 roku.

Zacny autor (o którym mówiliśmy już w tomie I.) trudni się teraz opisaniem rządów Jana Kazimierza do zbioru dzieiów polskich, którego wydaniem ma się zająć królewskie towarzystwo warszawskie przyjaciół nauk. Część znaczna tej pracy już wygotowana, złożona jest w archiwum tegoż zgromadzenia.

§. Dyaryusz przyjazdu Nawiśniejszego Stanisława Augusta Króla Pols. szczęśliwie nam teraz panującego do miasta stołecznego Krakowa po widzeniu się z Józefem II Cesarzem Rzymsko-Niem. i Katarzyną II. Imp. Ross. na granicy państwa swojego, spisany, w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo 107 stron. Na końcu plan miasta Krakowa.

§. Życia sławnych Polaków krótko zebrane (przez X. Konstant. BOGUSŁAWSKIEGO). Tom I. w Warszawie w drukarni Nadworney JKMci Prześw. Kom. Eduk. Publicznej roku 1788. 8vo 205 stron.

W tym jednym tomiku (których więcej nie wyszło), jest kilkadziesiąt biografii.

§. *Annales de la petite Russie ou l'histoire des Cosaques - Saporogues et des Cosaques de l'Ukraine ou de la petite Russie, depuis leur origine jusqu'à nos jours; suivie d'un abrégé de l'histoire des Hettmans des Co-*

dzieła zawier. poied. epoki i żywoty. 775

sagues, et des pièces justificatives: traduite d'après les manuscrits conservés à Kiiow, enrichie de Notes, par Jean Benoit SCHERER, pensionnaire du roi, employé au bureau des affaires étrangères, membre de plusieurs académies, conseiller du grand sénat de Strasbourg, ci-devant Jurisconsulte du collège impérial de justice à Saint Petersbourg pour les affaires de la Livonie, d'Estonie et de la Finlande. à Paris chez Cuchet Libraire. 1788 in 8vo 2 Tomy 328 i 340 stron.

§. Dyaryusz podróży Stanisława Augusta Króla na Ukrainę w roku 1787 przez Adama NARUSZEWICZA. w Warszawie 1788. Przedrukowany w zbiorze pi-sarzów polskich Mostowskiego 1805 roku in 8vo. 20 ar-kuszy.

§. *Historia belli Cosaco - Polonici authore Samuele GRONDSKI de Grondi conscripta anno MDCLXXVI. Ex manuscriptis monumentis historiae Hungaricae in lucem protulit Carolus Koppi, in regia scientiarum universitate, histor. Univers. Prof. Pestini 1789 litteris Francisi Augustini Patzko in 8vo 452 stron.*

Historya ta Kozaków rozciąga się od 1648 do 1657 roku; iest w bibliotece liceum warsz.

§. *Epitaphia in ecclesia S. S. Trinitatis F. F. Praedicatorum Cracoviae a F. Laurentio Teleżyński ejusdem ordinis ibidem studii baccalaureo collecta: Cracoviae typis Dziedzicka et successorum Anno 1790 in 8vo 69 stron.*

§. *Tagebuch des unterm Bunde der Konföderation im Jahr 1788 angefangenen und bis 1790 fortgesetzten merkwürdigen polnischen Reichstages, nebst verschiedenen bey dieser Gelegenheit herausgekommenen Schriften. in 8vo 6 Tomów.*

O zwyczajnych dyaryuszach seymowych obacz w rozdziale prawodawstwa.

§. Życie Stanisława Jabłonowskiego. Kasztelana Krakowskiego z francuzkiego na ięzyk polski przeło-żone przez A. F. w Warszawie u Diufura 1889 (przez pomyłkę zamiast 1789) i 1790 in 8vo 2 Tomy 355 i 376 stron.

§. Życia Sapiehów y listy od monarchów, książąt y różnych panujących do tychże pisane. w Wilnie w drukarni JK. Mości przy Akademii 1790—1791. in 4to 2 Tomy 393 i 320 *stron*, iako też 24 *stron Listów do Jana Piotra Sapiehy*.

Z tych życie Lwa Sapiehy iest przedrukowane w zbiorze pisarzy polskich przez Mostowskiego 1805 roku.

§. Relacya deputacyi do examinowania sprawy o bunt y oskarżonych, na seymie 1790 roku uczyniona. Część I. w Warszawie w drukarni Piotra Zawadzkiego in 8vo 209 *stron*; załączone zaś głosy miane przy téż relacyi 73 *stron*.

Do tego należą:

Annexa do części pierwszey relacyi w materyi o buntach na seymie 1790 roku uczynioney. *tamże in 8vo 440 stron*.

W Kommissyi téy pióro trzymał ieden z iéy członków Michał Zaleski Woyski Litewski Poseł Trocki; Sekretarzem zaś i wydawcą był Ignacy TANSKI. Iako tłumacz zwłaszcza do ięzyka Rossyyskiego użyty był Manugiewicz, których obu przy końcu zdania sprawy, kommissya, stanów seymujących względem poleciła.

Dla prędszego zaś publiczności zawiadomienia, wyszło następujące pismo:

Treść z relacyi od deputacyi examinującéy oskarżonych o bunt y seymującym na sessyi 26 Marca 1790 uczynioney za rozkazem deputacyi interessów zagranicznych wyciągniona. in 8vo 94 *stron*.

I pod takowym także tytułem:

Wyciąg z mowy powiedzianey na sessyi seymowey d. 26 Marca 1790 w niebytności arbitrów przez iednego z deputowanych do wyexaminowania osób obwinionych o spółnictwo rozruchów buntowniczych, które się wszczęły w Polszcze na początku wiosny roku 1789.

działa zawier. poied. epoki i żywoty. 777

z doniesieniem Stanom Najjaśniejszym okoliczności odkrytych z indagacyi onychże. in 8vo 94 stron.

§. (X. FRANC. JEZERSKIEGO) Wzmianka krótka o zjednoczeniu Xięstwa Litewskiego z Królestwem Polskim w duchu wolności i równości (w Lipcu 1790) in 8vo 40 stron.

§. Dzień trzeci Maia 1791 roku. w Warszawie nakładem i drukiem M. Grölla. *Tytuł ten sztychowany, ozdobiony winietą, wyobrażającą skruszenie iarcza niewoli.* in 8vo. 260 stron.

Wyrazy przedmowy objaśniaią treść dzieła: „Podać wierne opisanie rewolucyi d. 3 Maia, społeczesney, a może i potomney powszechności przedsięwzięłem. Rewolucyą zowie tę ważną odmianę, stanowiącą epokę w dziejach narodu. Podobne w innych państwach zdarzenia, noszą cechę gwałtu, wojny domowey i wylewu krwi obywatelskię. Rewolucyą ninieyszą oznacza powszechna radość ludu czuć umięiącego swoją szczęśliwość. Byłem świadkiem przytomnym dziełu całemu, pilnym w zachowaniu pamięci, wzebraniu okoliczności dokładnym, w wystawieniu ich będę rzetelnym.”

§. Traktaty konwencyjne, handlowe i graniczne wszelkie publiczne umowy między Polską i obcemi państwami od r. 1764 — 1791. w Warszawie in 8vo 2 Tomy.

Dzieło inne zawieraiące traktaty Europeyskie a zatém i polskie od 1648 do 1789, obacz niżej na k. 797.

§. *Geschichte der polnischen Staats-veränderung vom 3. May 1791 nach dem polnischen Berichte der Warschauer National-Zeitung von K. G. (KARL GLAVE). Warschau gedruckt bey Michael Gröll, Hof-Buchhändler in 8vo 119 stron.*

§. O ustanowieniu i upadku Konstytucyi polskięy 3 Maia. we Lwowie (*istotnie w Lipsku*) 1793. in 8vo 2 Tomy 246 i 308 stron.

Autorem czyli raczćy autorami tego pisma są Ign. POTOCKI Marszałek W. W. X. L. H. u. g o KOLLATAY (obacz w Tomie I. k. 660), a wydaniem z druku trudnił się Franciszek DMOCHOWSKI (ob. w Tomie I. k. 494). Niemieckietegoż dzieła tłómaczenie wydał Sam. B o g. LINDE bezimiennie pod tytułem:

Vom Entstehen und Untergange der polnischen Constitution 1793 in 8vo (w Lipsku) 2 Tomy.

§. *Letters on the subject of the concert of princes and the dismemberment of Poland and France. (First published in the Morning Chronicle between Juli 20 1792 and June 25. 1793) with corrections and additions by a Calm Observer. The second edition. London printed for G. G. et J. Robinson Paternoster — Row. 1793 in 8vo XXXIX i 391 stron.*

§. *Geordnete Samlung der Regierungs Schriften und Proklamationen die seit dem 23 Maerz 1794 in Polen erschienen mit einer nähern Beschreibung der Warschauer Revolution von ihrem Anfange an bis auf den heutigen Tag fortgesetzt von einem Warschauer Bürger. Warschau. 1tes Päckchen 1794 in 8vo. 127 stron 2tes und 3tes Päckchen 1795 in 8vo 268 i 243 stron.*

§. *Versuch einer Geschichte der letztern polnischen Revolution vom Jahre 1794 mit den dabei erschienenen Regierungs-schriften belegt. Ein Nebenstück zu der Schrift: Uiber das Entst. u Unterg. d. poln. Constitut. 2 Theile 1796. bez mieysca in 8vo.*

Autorem pisma tego iest Karól WOYDA Referendarz w radzie stanu Xięstwa Warszawskiego, iak wyczytuie W (Hall.) *Allgemeine Literatur Zeitung* 1808 Nro 89 p. 711. gdzie takżę iest wzmianka iż wydał pismo pod tytułem: *Vertraute Briefe über Frankreich und Paris.*

§. *Einige Nachrichten über die Vorfälle in Polen vom J. 1794 von J. G. SEUME. Leipzig b. Martini 1796 in 8vo.*

działa zawier. pòied. epoki i żywoty. 779

§. *Geschichte und Darstellung der polnischen Revolution in ihren näheren und entfernten Ursachen entwickelt von einem Vetter des Hippolithus a Lapi de Germanien 1796 in 8vo 144 stron.*

§. *Beitrag zur Geschichte der Polnischen Revolution im Jahre 1794 aus einem polnischen Manuscripte. Frankfurt und Leipzig 1796 in 8vo 132 stron.*

Dzielko to napisane przez iednego Generała Polskiego będącego w czynnéj służbie w ten-czas i teraz.

J. C. v. ENGEL'S *Geschichte der Ukraine in d. Allgem. Welthistorie. Halle 1796 in 4to. Tom 48 w któ-rym od 1—396 strony rozciąga się.*

§. *Histoire de la révolution de Pologne en 1794 par un témoin oculaire. à Paris chez Magimel an V. (1797) in 8vo 291 stron.*

§. FR. ANT. v. FAVRAT'S *Beiträge zur Geschichte der polnischen Feldzüge von 1794 bis 1795 als Antwort auf die von dem Grafen von Schwerin ihm gemachten Beschuldigungen. Aus dem Französischen Manuscript übersetzt. Berlin bei Himbürg 1799 in 8vo maj.*

§. *Memoires sur la révolution de la Pologne trouvés à Berlin. Parischez Fain et Debray 1806 in 8vo maj. LXXVI i 167 stron i dwie mappy, z których iedna wystawia plan miasta Warszawy i stanowiska woysk Rossyiskich 1794 roku, druga teatr wojny 1794 roku.*

Dzielko to, iak pisze Recenzent w Halskiey powszechnéj gazecie literackiéj (1808 N. 73 p. 579) składa się z dwóch części, z których pierwsza podaje krótki, dość prawdziwy rys historyi i losów Polski, druga zaś zawiera pismo g neralnego kwatermistrza Rossyyskiego PISTORA, który błędy Generała Igielsztroma i innych wodzów odkryć się stara aby swoje niewinność okazać. Lubo pisemko to G. K. Pistora w części ma bydź parcyalnie napisane (o czém i francuzki wydawca wzmiankuje), sza-

cowne jednak zawiera materiały do objaśnienia epoki dziejów polskich z roku 1794.

§. Szacowne pismo Fr. JEKIELA *Polens Staatsveränderungen* 1803 roku i następ. wydane (obacz wyżej k. 121), dla gruntownych wywodów historycznych, należy tu także.

§. Zbiór krótki przyczyn i zdarzeń które sprowadziły rozbiór Polski, z francuzkiego przełożony w Roku 1807. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1812 8vo 110 stron.

§. *Polen zur Zeit der zwey letzten Theilungen dieses Reichs historisch statistisch und geographisch beschrieben nebst einem allegorischen Frontispiz, drey Prospekten und einer Landcharte welche die verschiedenen Theilungen Polens in den Jahren 1772, 1793, 1795 dem Auge deutlich macht. gedruckt im Jahr 1807. 8. 551 stron.*

§. *Histoire de l'anarchie de Pologne et du demembrement de cette republique par Cl. RULHIÈRE suivie des anecdotes sur la revolution de Russie en 1762 par le même auteur. Paris 1807 8vo 4 Tomy.*

Przedrukowany i w Niemczech w 4 Tomach z napisem Paryża. A na niemiecki język przetłómaczony pod tytułem: *Rulhiere's Geschichte der Anarchie in Polen. a d. Franz. Hamb. u Leipz. 1808 in 8vo 4 tomy.* Przekład Rulierowego dzieła w języku polskim wyszedł pod tytułem:

Tłómaczenie z Francuzkiego historyi bezrządu Polski dzieło pośmiertne Rulhiera. Tom I. w Warszawie w drukarni Ragoczy 1808 in 8vo maj 3½ arkusza i 240 stron.

Więcey nad ten jeden Tom, na księdze czwartey kończący się, nie wyszło. Zamiast przedmowy umieszczonych iest kilka listów z korresspondencyi na początku 1807 roku przy gazecie Warszawskiej wydawaney, (o której

wspomnieliśmy wyżej na k. 96). Przypisek do iednego z tych listów przyłączony, uwiadamia iż ten tom pierwszy tłómaczony iest przez Stasica, Dmóchowskiego. J. K. Szaniawskiego. And. Horodyskiego, Antoniego i Kazim. Gliszczyńskich, Ant. Wyganowskiego, Orsetego i Wodzyńskiego, członków (ówczesný) Izby Administra.; Żółkowskiego, Orchowskiego. i t. d. Lecz wydaniem trudnił się Józef Neyman Pułkownik woysk polskich.

§. *Coup d'oeil rapide sur les causes réelles de la décadence de la Pologne par M. de KOMARZEWSKI ancien lieutenant général des armées du roi et de la republique de Pologne, chevalier des plusieurs ordres, membre de la société littéraire de Varsovie. à Paris chez Bertrand Pottier 1807 in 8vo 268 stron.*

Jest to raczey apologiia króla Stanisława Augusta aniżeli rzeczywiste wyłożenie tego co tytuł obiecuje (iak pisze Recenzent *in d.* (Hall.) *Allgem. Literat. Zeitung.* 1808 N. 73 pag. 580). Komarzewski iako naoczny świadek tego co się za panowania króla Stanisława działo, opowiada dokładnie lecz parcyalnie. Czytelnik nieznający pisma o ustanowieniu i upadku konstytucyi 5 Maja, łatwo wymową autora może bydz uwiedziony do powzięcia mylnych zdań o drugiey stronie, ponieważ autor za nadto wychwala króla, iako iedynie i zawsze dobro narodu przed oczyma maiącego. Obszerniey ieszcze wyłożone iest zdanie w wspomnionéy recenzyi.

§. *Lettres particulières du Baron de VIOMENIL, sur les affaires de Pologne en 1771 et 1772 précédées d'une notice historique sur les principaux agens fran-*

çais, chargés de la même commission notamment sur Dumourier, et des souvenirs contenant des faits inconnus jusqu'ici tant sur ce général que sur le démembrement de la Pologne en 1772. Collection pour servir à l'histoire du temps, et de supplément à l'histoire de l'anarchie de Pologne par M. de Rulhière, qui n'a pas traité l'époque dont il s'agit dans ces lettres. à Paris chez Treuttel et Würtz et à Strasbourg 1808 in 8vo 298 stron.

§. Mowy i pisma polityczne Hrabi Hyacynta MAŁACHOWSKIEGO. w Wrocławiu drukiem W. B. Korna 1809 in 4to. 214 stron.

Wspaniałe wydanie drukiem bardzo okazałym. Prócz mów i pism publicznych autora, kawalera orderów polskich, S. Alexandra, a dawnieý kanclerza W. Kor. Król. Polskiego, znajduie się na końcu drzewo ienealogiczne rodziny Małachowskich dawnieý Nałęczów, z przyłączeniem dowodów z naszych heraldyków, iako też dyplomatów Cesarza Franciszka dla autora i iego potomków wydanych.

§. *Mémoires et actes authentiques relatifs aux négociations qui ont précédées le partage de la Pologne. Tirés du portefeuille d'un ancien ministre du XVIII siècle (Tübingen chez Cotta)* 1810 in 8vo 277 stron.

Autorem iest Eustachi Hrabia GIERC (Görz) nazwany SCHLITZ, iak pisze Ersch w dziele *Handb. d. deutschen Literat. Gesch.* N. 5248.

§. Historyczna wiadomość o ziemi Pomorskiéy, mieście Gdańsku, oraz żegludze i państwowaniu Polaków na morzu Bałtyckim przez Tomasza SWIECKIEGO. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1811 in 8vo 83 stron.

§. Okolica zadniestrzka między Stryem i Łomnicą czyli opis ziemi i dawnych klęsk, lub odmian téy okolicy, tudzież, iaki jest lud prosty dla religii i dla

pana swego; przez Ign. *Lubięz* CZERWINSKIEGO
Oby. Cyr. Lwow. w Lwowie u Sznydera 1811 in 8vo
281 *stron.*

§. Mowa przy obchodzie pogrzebowym J. O. Xiążęcia Poniatowskiego, miana przez Franciszka MORAWSKIEGO Pułkownika woysk Polskich w Sedan dnia 23 Grudnia 1813. *Infandum, Regina, jubes renovare dolorem.* Aeneid. drukowano w Paryżu w drukarni L. G. Michaud, na ulicy *de Bons-enfants* N. 34. 1814 in 8vo. 31 *stron.*

Z zapalem rzecz wyłożona. Lecz drukarnia niemająca liter polskich ą, ę, ć, ł, ń, ź, ś, musiała je zastąpić łacińskimi literami a, e, c, l, n, z, s. Z resztą poprawnie jest wydrukowane.

R O Z D Z I A Ł T R Z E C I.

Historya powszechna w ogólności, iako też w szczególności państw pojedynczych starożytnych i nowych, tudzież żywoty ludzi znakomitszych.

Niepotrzebną, a przynajmniej nie na swém miejscu, przedsiębrałbym pracę, gdybym chciał dowodzić użytku wynikającego z nauk historycznych... Zdaie się wszelako, iż prawda ta nie dość powszechnie była u nas uznana; tak przynajmniej skutek sądzić każe. Na myśl tę naprowadza między innemi, nie tylko brak pisarzy znakomitych co do wydziału historyi powszechnéy, ale nawet i dzieł szkolnych iak się z przyłączonego spisu iawnie okazuje. (Obacz niżej uwagę przy historyi Kajetana Skrzetuskiego na k. 795).

Chcąc postępować ku doskonałości, trzeba korzystać z doświadczenia innych; własne bowiem doświadczenie iest wprawdzie pewniejsze, ale daleko dłuższą, mozolniejszą, i niebezpieczniejszą każe przechodzić drogę... Przystępuję do wyliczenia dzieł historycznych które mi są znane.

Ś. STRZĘBSKI MARCIN, cudzoziemcom znaiomy pod imieniem MARTINUS POLONUS, nazywany także SCOTUS, CARSULANUS, CARTULANUS, BOHEMUS, STREPUS, STREPORI, Dominikan, spowiednik papieża Mikołaja III, nominat Arcybiskup Gnieźnieński, zmarły 1279 roku w Bononii (iadąc z Rzymu na obię-

obiecicie przeznaczonéy dostojności. Jest autorem dzieła, które wyszło z druku pod tytułem:

Chronicon summorum pontificum atque imperatorum Romanorum. Basileae 1559. Przedrukowane w Antwerpii 1574 i w Kolonii 1616.

Dla tego Kronika ta iest sławna, iż u współczesnych Marcin wielce był poważany; iako też i z tego powodu, iż w niéy znaleziono wzmiankę o Joannie Papieżnicy. Lecz powieść ta nie we wszystkich starożytnych znayduiesię rękopismach. Obszernie o tym Marcinie mówi Niesiecki w Herb. I, 116. *Janociana* II, 167—*Bayle dictionnaire historique* w III Tomie, pod wyrazem *Polonus*.

§. MARCINA BIELSKIEGO kronika świata 1524 roku wydana, wymieniona wyżéy na kartie 725.

§. Kronika abo opisanie ziemi i Mistrzów Pruskich na polskie z niemieckiego przełożona z przydaniem rzeczy pamięci godnych przez Marcina MURINIUSA niekiedy wydana, a teraz powtóre na wielu mieyscach poprawiona i do druku podana, w Krakowie u Kempiniego 1606 in 4to. 163 stron.

Pierwsza edycya wyysdź miała 1582 roku, iak pisze Braun *in judicio de script. Polon.* p. 128 dodając, że autor oryginalnéy zbieraniny niewiadomy; tłómacz zaś Muryniusz (który i z Strykowskiého kroniki powypisywał znaczne wyimki) rodem ze Lwowa, z mnicha został kaznodzieją ewangelickim w Toruniu 1573 r.

§. *Memorabilium rerum et hominum coaevalorum. descriptio ab orbe condito ad annum Christi MDLX XXV. Autore Christophoro VARSEVICIO. Cracoviae typis Mat. Wierzbientae 1585 in 4. 34 arkusze.*

Całe dzieło (przypisane Janowi Zamoyskiemu) iest w samych rubrykach, w których są umieszczone nazwiska monarchów państw ró-

żnych, imiona pisarzy znakomitych, sekt religijnych, wojen znaczniejszych i sojuszów. Między innemi jest także kratka z napisem: *Inventores rerum et disciplinarum*, gdzie nie same rzeczy podług tego napisu są umieszczone, ale i wszelkie inne na które osobnych rubryk nie było. (Jest w bibl. liceum warsz.).

§. BARTŁOMIEJA PAPROCKIEGO ogród królewski. w Pradze u Daniela Siedlcańskiego 1599 in fol. 234 kart z jednéj strony liczbowanych.

Dzieło to rzadkie w języku polskim napisane (o którem mówiliśmy już w Tomie I, k. 363) znalazłszy w zbiorze ksiąg Jana Hrab. Suchodolskiego, podaie treść jego dokładniejszą. Zawiera ono historią powszechną czyli raczej krótką powieść o monarchach różnych narodów. Począwszy od historyi Rzymskiej za czasów Rzeczypospolitej, przechodzi autor do cesarzów na zachodzie (których wizerunki również iaki i innych monarchów na drzewie rżnięte, obok są przyłączone). Potem następują cesarze Niemieccy od Karóla W. począwszy. Następnie potém historia Siedmiogrodzanów, Wołoszanów, Xiążąt Rakuskich, królów Polskich, Czeskich, xiążąt Szląskich, Ruskich, Litewskich i Pruskich. Dzieie swoich czasów opowiada Paprocki niekiedy w nader drobnych szczegółach, dla tego też niejednostayność dzieła.

§. JUSTYNA historyi księgi 44 in 4to 416 stron gockim drukiem. Niewiadomy mi tłómacz, ani rok wydania, w exemplarzu bowiem który mam z biblioteki Kajet. Kwiatkowskiego, niema tytułu, lecz przedmowa datowana w Krakowie 1606 roku.

§. Naruszewicz w przedmowie do swego tłómaczenia Tacyty (na k. 16 wydania Mosto-

wskiego) wspomina nawiasem, iż Eutropiusza historyi wytłómaczenie winniśmy Glicznerowi. Lecz niedodaie czyli i kiedy tłómaczenie to wyszło z druku. Bydź może iż to jest ten sam Gliczner o którym mówiliśmy wyżej na k. 56.

§. Gaiusa JULIUSZA CEZARA o wojnie Francuzkiéy ksiąg siedmiore, ósma Aulusa HIRCYUSZA Panze sekret. iego, w których hetmanów rozmaitych fortele, rycerskich ludzi i mężów dzielnych sprawy, wojny, zwycięstwa cudnie są opisane przekładania X. And. WARGOCKIEGO. w Krakowie u wdowy Jak. Sieneycherá 1608 in 4to 243 stron.

§. WALEREGO MAXYMA o dzieiach i powieściach pamięci godnych ksiąg dziewięć, które dla Rzymian tęskliwych z historyków rozmaitych greckich i łacińskich krótko zebrał; przekładania X. ANDRZEJA WARGOCKIEGO. w Krakowie u Sym. Kempiniego 1609 in 4to 345 stron.

Tenże Wargocki wygotował tłómaczenie dzieła Kurcyusza, które iednak dopiero w sto lat przeszło z druku wyszło pod tytułem:

Kurcyusza Rufa o życiu i dzieiach Alexandra W. Łacińskim i Polskim językiem. w Nieświeżu w drukarni Xiążęcý Coll. S. J. 1763. 8vo. Trzy tomy, w których biegająca jest liczba stron 1616.

Wszystkie tłómaczenia Wargockiego, noszą cechę wierności co do textu, a dobitności co do wykładu. Lubo niekiedy są twarde.

§. JANA JONSTONA wielkopolanina, dzieła o historyi powszechnéy, po kilkakroć wydrukowane, obacz wyżej k. 404 N. 10 — 12.

§. *Chronica gestorum in Europa singularium: a Paulo PIASECIO episcopo Praemislensi accurate ac fideliter conscripta ad utilitatem publicam divulgata et typis expressa. Cracoviae in Officina typographica Francisci Caesarij A. D. 1645 fol. 627 stron i 5 arkuszy rejestru.*

Zawiera dzieie całej Europy od roku 1572 do 1645. Taż sama edycja z dodaniem tylko lat trzech i odmienną kartą tytułową na który rok wydania 1648 wybity. Drugie wydanie drukowane w Amsterdamie, lecz bez wyrażenia miejsca i roku, ma na końcu uwagi do tych miejsc, gdzie Piasecki pobrał co do rzeczy Francyi i Niderlandów, iak pisze Załuński w Bibl. histor. pol. MS. p. 37.

§. JULIUSZA FLORA o początku i dzieiach narodu Rzymskiego powieści ksiąg IV, abo historia Wielmożnego tego narodu, od początku iego aż do Augusta Cesarza, z łacińskiego na polskie przetłómaczona przez KRZYSZTOFA GROTHA FALISSOWSKIEGO przydany iest traktacik o przyczynach możności i potęgi narodu tego. w Krakowie u Krzy. Schedla 1646. in 4to 187 stron.

Przekład ten płynny przedrukowany pod tymże samym tytułem, w Wilnie u XX. Bazylianów 1790 in 8vo. 278 stron (*rzeczywiście iest ich 294*).

§. Historia wielkiego Króla Macedońskiego Alexandra. in 8vo *gockim drukiem około 1700 roku drukowana, i późniety charakterami łacińskiemii.*

§. Pamiętnik albo kronika Pruskich mistrzów i książąt Pruskich tudzież historia Inflantska i Kurlandyi z przydanemi rzeczy pamięci godnych, z rozmaitych kronikarzów zebrana przez Mikołaiia z Chwałkowa CHWAŁKOWSKIEGO, oraz iest Szwedzka i Moskiewska woyna za panowania Nayiaśnieyszego króla Augusta. w Poznaniu 1712 in 4to. 28. arkuszy.

§. *Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam. Seu legationis a fulgida porta ad Sophorum regem Szah Sultan Hussein Anno 1720 expeditae autentica relatio. Quam redux e Perside legatus Durri Effendi Turcarum imperatori Achmet III, in scripto consignavit. Ex Turcico, additis scholiis, latine facta, opera P. Judae KRUSINSKI Soc. Jesu missionarii Persici, accessit ejusdem de legationibus*

Polono - Persicis dissertatio. Leopoli typis Coll. Soc. Jesu Anno dni 1734 in 4to stron 355 i 2 arkusze przedmowy.

Przedrukowane z drugiém obszerniejszém dziełem, pod tytułem:

Tragica vertentis belli Persici historia per repetitas clades, ab anno 1711 ad annum 1728 continuata post Gallicos, Hollandicos, Germanicos ac demum Turcicos auctoris typos auctior authore patre Thadeo Krusiński Soc. Jes. missionario Persico; accessit ad eandem historiam prodromus iteratis typis subjectus. Leopoli 1740 typis coll. Societatis Jesu in fol. 529, 175 stron a 5. arkuszy rejestru

§. Historia rewolucyi zaszyłych w rządach rzeczypospolitéy Rzymskiéy (z *dziela francuzkiego* X. WERTOTA) przez JW. Imci Pana JANA FRYDERYKA na Kodniu SAPIEHE Kanclerza W. X. L. Starostę Brześciańskiego po polsku wyłożona. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1736 in fol. 446 stron.

§. Relacya chronologiczna o Azyatyckich sułtanach i o expedycyach ich lądowych i morskich, z autorów francuzkich w krótkim lakonizmie, *solute*, o całym zaś państwie Tureckim rythmem Polskim przetłómaczona przez pewnego autora, a przez Jana Tłuczkiewicza Bibliopolę Warszawskiego do druku podana. w Warszawie u XX. Piłarów 1737 in 8vo. 136 stron.

§. Explanaeyca stanów cesarstwa chrześciańskiego albo rządów pryncypalnych Rzymskiego Imperium t. i. wszystkich rad, jurysdykcyi, prerogatyw, państw, prowincyi, xięstw i t. d. po francuzku przez JPana Ignacego de Brique skoncypowana, a w tym czasie polskim ięzykiem dla informacyi i experyencyi Polskiego narodu rzetelnie przez pewnego na podpisie dedykacyi wyrażonego tłómaczona (t. i. Karóla Józefa z Niemirowa NIEMIRA Chorażego ziemi Drohickiéy). w Lublinie w druk. Coll. Soc. Jesu 1743 in 8vo 242 stron.

§. Historia o rewolucyach królestwa Szwedzkiego i Duńskiego po polsku wyłożona przedrukowana 1752 bez mieysca in 8vo. Przedrukowana w Lublinie w drukarni J. K. M. Coll. Soc. Jesu 1756. 8vo 335 stron.

Toż samo dzieło przerobione wierszem wspomnieliśmy w Tomie I, k. 382.

§. *Historia rewolucyi Portugalskiej z francuzkiego (X. Wertota) na polski język przełożona, w Wilnie w drukarni XX Franciszkanów 1753 in 8vo. 18 arkuszy.*

Tłómaczem iest X. IGNACY ŁOPACIŃSKI Kanonik Katedralny Wileński.

§. *Historia skrócona Karóla XII, Króla Szwedzkiego z Francuzkiego na polski język przetłómaczona Roku 1756 in 8vo 244 stron.*

W dedykacyi podpisał się tłómacz Antoni HERCYK Czesnikowicz Mozyrski.

§. Odmiana po zawartym pokoju Akwisgrańskim w politycznym systema państwa Niemieckiego zasła, albo skrypt do historyi przyszłej wielce służący w roku 1758 z niemieckiego na polski przełożony. in 8vo 62 stron.

§. Uwagi nad przyczynami wielkości i upadku rzeczywospolitey Rzymskiej z francuzkiego na polski język przetłómaczone. w Warszawie u Piiarów 1762. 8.

Jest to dzieło MONTESKUSZA przez ANTONIEGO WISNIEWSKIEGO Piiara przełożone, czyli raczej przez tego tylko zaczęte, a ukończone i wydane pod iego imieniem, przez GLICERYUSZA JÓZEFA BAXTERA Piiara, żyjącego od 1724 — 1799. Ob. Bielskiego *vita piarist.* p. 116.

§. *Historia o pomnożeniu wiary, Chrześciańskiej w państwach Chińskich z dokładną wiadomością tychże państw z dzieiów towarzystwa Jezusowego wyięta przez Franciszka RZEPNICKIEGO tegoż zakonu kapłana po Polsku opisana z dozwoleńiem starszych do druku podana 1765. w drukarni Poznańskiej Soc. Jesu in 8vo 5. kart dedykacyi i przedmowy, 273 stron, i 4 karty rejestru alfabetycznego.*

Pismo to dzieli się na dwie części; w pierwszej iest mowa o rozkrzewieniu ewangelii,

w drugiéy zaś opis państwa Chińskiego co do mieszkańców, ich zwyczajów, praw, religii i t. d.

§. *Historya odmian w państwie Rossyyskiem z Laskomba przez KNIĄŻEWICZA tłumaczona; 1766* wydana. Obacz wyżéy k. 703.

§. *Abrégé raisonne de l'histoire universelle sacrée et profane à l'usage des pensionnaires du collège des nobles de Varsovie de la compagnie de Jesus. à Varsovie de l'imprimerie royale au college de la Comp. de Jesus. 1766 in 8vo. Tom I, 336 stron i 2 arkusze przypisków. Tom drugi 1771 tamże 574 stron.*

W dedykacyi do Xcia Adama Czartoryskiego podpisał się autor KARÓŁ WYRWICZ. Ponieważ autor chciał o wszystkich bez wyjątku narodach podadź w swém dziele wiadomość (między innemi n. p. i o królestwie Alanów, Swewów, Wandalów, Herulów), a nadto w przypiskach obszernych umieszcza rzeczy, piękne wprawdzie lecz obce dla dzieła tego (n. p. żywoty znakomitszych pisarzy Rzymskich, takich nawet których pisma zaginęły), nie widać zatém iedności i stałego planu. Wielka erudycya autora przeszkadzała mu w uskutecznieniu pierwiastkowego układu. Tomik I, nie tyle podlega téy naganie, wyszedł on zaś z odmianami i po polsku pod tytułem:

Historya powszechna skrócona, przez JW. JX. Karóla Wyrwicza Opata Komendat. Hebdow. kaw. Ord. S. Stanisława etc. napisana. Tom I, w którym się zamyka historia ludu Bożego. w Warszawie w drukarni nadwornéy 1787 in 8vo 445 stron.

STANISŁAW SZYMAŃSKI pisze w przedmowie, iż dzieło historyi powszechnéy Wyrwicza po francuzku napisane, na polskie przełożył i do przeyrzienia autorowi dawszy, liczne bardzo przypiski zyskał. Czyli więcéy wyszło, nie wiem.

§. Kaja Krispa Sallustiusza o woynach z Kartyliną i Jugurthą przekładania X. Dawida PILCHOWSKIEGO S. J. w Wilnie w drukarni Akad. S. J. 1767 in 8vo 335 stron.

Tłómaczenie to wierne i w duchu oryginału czystą polszczyzną dokonane, nie iest ie-szeze wszelako tego rodzaju iak n. p. tłómaczenie Tacyta przez Naruszewicza, które o lepszem rozpaczać każe.

§. Historia Rzymska w francuzkiem ięzyku przez Makiera napisana a przez Jana ALBERTRANDEGO przetłómaczona i podwziętoć z wielu dodatkami wydana, wspomniona iest wyżey na k. 607.

§. Zdania o stanie politycznym państw Europeyskich przez Ichmciów Panów Kawalerów zostaiących *in Collegio nobilium Vilnensi Schol. Piar.* ułożone. w Wilnie u XX. Piiarów 1769 in 8vo 176 stron.

§. Obraz historyczny i polityczny Szwaycarów gdzie są opisane ich położenie, ich stan dawny i terażniejszy, ich podział na Kantony, ich obyczaje, polityka, religia, rząd ich ludzi z stanem oraz handlów ich, podatków i milicyi, z przydatkiem także zawierającym opisanie ich sprzymierzeńców; książka naprzód napisana po Angielsku potym na ięzyk Francuzki a z tego na polski przez iednego Xiędza Schol. Piar. prowincyi Polskiej przetłómaczona w Warszawie u XX. Piiarów 1770 in 8vo 215 stron.

§. Zdania o przyczynach upadku państw, podczas licznego zgromadzenia wykładane przez Imci Panów Kawalerów w konwikcie szlacheckim XX. Piiarów roku 1771. w Wilnie u XX. Piiarów 1772 in 8vo 112 stron.

§. Historia polityczna państw starożytnych od pewnego towarzystwa napisana. Tom I. w Warszawie w drukarni JK. Mei Soc: Jesu 1772 in 4to 399 stron.

Poprzedzaią filozoficzne uwagi o stanie towarzystw pierwiastkowych, daléy dopiero następuje historia rozmaitych rzeczypospolitych greckich tudzież innnych krajów starożytności. Styl okazuje biegłego pisarza, kto wie czyli

nie Adam NARUSZEWICZ jest autorem. Na końcu tekstu jest nawet podpis A. N.

§. Krótka wiadomość o znakomitszych wświecie monarchiach, starodawnych królestwach, rzeczachpospolitych: tudzież o cesarzach państwa Rzymskiego, iego podziale, upadku, wznowieniu na zachodzie, powstaniu natomiast Tureckiego na wschodzie, y rewolucyach w nich zachodzących aż do naszych czasów dla pożytku młodzi uczący się zebrana przez X. Dominika SZYBIŃSKIEGO *Scholarum Piarum*. w Warszawie w drukarni JKMc i y Rzeczypospolitey u XX *Schol. Piar.* 1772 i 1773 in 8vo 2 Tomy 240 i 445 stron. Nowe wydanie w Warszawie 1790 roku.

W tomie I. na kilkunastu kartach podaje autor spis dawnych królestw, państw i rzeczypospolitych opowiadając w kilkunastu wierszach historyczną wiadomość o każdym. Potém następuje wykład historyi egipskiej, asyryjskiej, perskiej, greckiej i rzymskiej aż do Juliusza Cezara. Od k. zaś 182 — 240 są wyłożone starożytności rzymskie bardzo stosownie. Tom drugi zawiera dalszy ciąg historyi rzymskiej na zachodzie aż do 476 roku i na wschodzie aż do zdobycia Konstantynopola przez Turków, i tutaj załączona zaraz historia państwa Tureckiego aż do roku 1760. Dalej wskreszenie Cesarstwa zachodniego przez Karola W. aż do 1772 roku. Dominik Szybiński Piar żyjący od 1723 — 1799 (obacz Bielskiego *vita piarist* p. 131) wydał nadto następujące dzieło.

Historia Turecka czyli państwo Ottomańskie od początku aż do pokoju Belgradzkiego zawartego w roku 1740 w francuzkim języku napisana przez X. Mignot, wytłumaczona na polski język przez X. D. Szybińskiego. w Warszawie u Diufura 1779 in 4to 5 tomów 157, 144, 140, 220 i 172 stron.

§. Dzieie królest. Szwedzkiego od panowania Walde-
mara t. i. od R. 1250 aż do ninieyszego roku według lat
porządku opisane (przez X. Win. SKRZETUSKIE-
GO S. P.) w Warszawie u XX. Piiarów 1772 in 8vo
392 *stron.* Przedrukowana pod tytułem *Historya króle-*
stwa Szwedzkiego i t. d. 1792 in 8vo 392 *stron.*

Wincenty Skrzetuski Piiar a późniefy pro-
boszcz Grodzieński, rodem z Krakowskiego,
żyjący od 1745 — 1791 wydał ieszcze następ-
ujące pisma historyczne:

2.) Traktaty między mocarstwami europeyskimi
Tom III, wydany 1779 roku (O całym tém dziele
obacz pod Siarczyńskim k. 798).

3.) *Historya powszechna dla szkół narodowych na*
klasse IV. dzieie Greckie zawierająca. w Krakowie
w drukarni szkoły głównéy koronnéy 1786 in 8vo
108 *stron.*

Przedrukowana w Warszawie i Grodnie.
Dzielko to przepisane było od kommissyi edu-
kacyney dla szkół narodowych. Wydał nad-
to Skrzetuski mowy w materyach patryoty-
cznych. Tom I. w Warszawie 1772 in 8vo.
Inne iego pisma przytoczyliśmy wyżej na
swych mieyscach.

§. *Historya polityczna dla szlachetnéy młodzi zawie-*
rająca zebranie krótkie przypadków znakomitych w da-
wnych monarchiach, w państwie Niemieckim, Pol-
szcze, Francyi, Anglii, Hiszpanii, Szwecyi, Moskwie,
Prusach tudzież uwagi polityczne nad zaszłemi w tych-
że państwach odmianami, nakoniec wyobrażenie he-
roiczne niektórych sławnych w starożytności ludzi.
Do pojęcia młodego wieku przystosowana przez X.
Kaietana SKRZETUSKIEGO Professora historyi
in Collegio nob. Schol. Piar. w Warszawie w drukarni
XX. Schol. Piar. 1773 in 8vo 3 *karty dedykacyi i przed-*
mowy i 449 *stron.* Przedrukowana pod tymże tytu-
łem, tamże 1777 in 8vo 429 *stron.* Tom zaś drugi ta-
kowy ma tytuł:

Historja polityczna dla szlachetnéy młodzi. Część druga zawierająca zebranie krótkie przypadków znakomitszych w państwie Carogrodzkim, Portugalii, Danii, Czechach, Węgrach, Neapolu, Hollendrów, Szwaycarów, Wenetów y Genuéńczyków. Tudzież uwagi polityczne nad zaszłemi w tychże państwach odmianami o polityce y wojenney sztuce, o utrzymaniu pokoju w Europie, nakoniec wyobrażenia heroicznego sławnych ludzi. Do pojęcia i t. d. *tamże* 1775 in 8vo 3 karty dedykacyi i przedmowy i 432 stron.

Oba tomy pisma tego po trzy zawierają części, z których pierwsza podaje w krótkości historję każdego narodu z osobną (w tomie I iest mowa o starożytnych państwach króciuchno), druga część zawiera uwagi nad przyczyną pomysłności lub klęsk, wzrostu lub upadku każdego narodu z osobną; w części zaś trzeciej są żywoty znakomitszych mężów tak starożytności iako i z nowszych dzieiów. Rozkład ten iest piękny a wybór co do czynów znakomitszych i epoki z dzieiów każdego kraiu, z wielką znajomością rzeczy i rozsądkiem uczynione. Sposób tłómaczenia się Skrzetuskiego iest iasny, szlachetny i w dobréj polszczyźnie, rzadko natrafia się na wyraz obcy który swoyskim łatwo może być zastąpiony. Dziwić się trzeba że dzieło to które i dziś z wielkim pożytkiem w szkołach mogłoby być zaprowadzone (gdyby też przedrukowawszy tylko część I każdego tomu albo też część pierwszą i drugą), wszelako tak mało było upowszechnioném, iż prócz dwóch edycyi pierwszego tomu, a iednéy edycyi drugiego; w przeciągu prawie czterdziestu lat z druku więcey nie wyszło, lubo żadnéy innéy lepszey historii powszechnéy dla użycia szkół w ięzyku polskim nie mamy. Bydź może, iż uważa-

no historią Skrzetuskiego, za zbyt rozumną dla szkół miejskich, która dla *szlachetnéy mto-*dzi przeznaczona była. Lecz owszem, i mieszczanin nauczyłby się z niéy wiele i stałby się tém użyteczniejszym członkiem w życiu towarzyskiém, nie występując nawet z obrębów stanu w którym go opatrność postawiła.

Kaietan Skrzetuski rodem z Woiewództwa Ruskiego żyjący od 1743 do 1806 był naprzód w zgromadzeniu Piiarów, potem professorem historyi w korpusie kadetów w Warszawie, nakoniec sekularyzowany, proboszczem w Xiążu od 1785 roku; wydał nadto następujące pisma:

- 2.) Historia polityczna Królestwa Francuzkiego od założenia monarchii do czasów teraźniejszych z przydatkiem, o rządu odmianie, o szlachectwie hrabiów, parów początku, parlamencie, dawnéy kawalerii, dzieiopisach Królestwa tudzież wzoru latopisarskiego współ żyjących papieżów, cesarzów, królów, xiążąt niektórych Europejskich y tablic genealogicznych panujących familii, nakoniec szczególnych, y osobliwszych anekdotów y opisanie wielkich ludzi zebrana przez X. Kaietana Skrzetuskiego. w Warszawie w drukarni JKMc i Rzpltey u XX. *Schol. Piar.* in 8vo 2 części 202 i 172 *stron.*

Wykład rzeczy iasny i stosowny. W przypiskach umieszczone są biografie a przynajmniej główne rysy życia sławnych mężów.

- 3.) Historia powszechna dla szkół Narodowych na klasę trzecią (w Warszawie) u Michała Grela 1781 in 8vo 70 *stron.*

Jest tu zawarta historia Assyryczyków, Medów, Persów, Egipcyan i wzmianka o niektórych dawniejszych kraiach. *Przypisy* do tegoż pisemka elementarnego należące, przez tegoż autora ułożone, a przez kommissyą edu-

kacyyną dla użycia teyże klasy przepisane, na 64 stronach ściśle drukowanych w Warszawie u Grela 1782, zawierają ogólne uwagi o historyi, iako to o pierwiastkowéy historyi i iéy niepewności — o przymiotach dzieiopistwa i krytyce — o sposobie pożytkowania z historyi — o gruntownych polityki prawdach które w uczeniu się historyi odkrywać potrzeba i t. d.

Drobniejsze pisma Kaietana Skrzetuskiego obacz u Bielskiego *in vitis Piarist.* 164.

§. Uwagi nad historyą powszechną objaśniającą porządek wzrost religii y odmiany państw. Tom I od początku stworzenia świata (*sic!*) aż do panowania Karóla W. przez X. Jakóba Ben. Bossueta Biskupa w francuzkim ięzyku ułożone, na polski zaś ięzyk wytlómaczone przez X. Zyg. LINOWSKIEGO *Schol. Piar.* w Warszawie w drukarni XX. Sch. Piar. 1772 in 8vo 727 *stron.*

Dalsze Tomy które zawierają kontynuacyą Bossueta przez niewiadomego pisarza, przełożył także Linowski i wydał pod tytułem:

Historya powszechna czyli kontynuacya Jak. Ben. Bossueta. Tom drugi Część pierwsza. Od Karóla W. do roku 1558 przez Zygm. Linowskiego o *tamże* 1774 in 8vo 387 *stron.* Część druga tomu drugiego zawierająca znaczniejsze przypadki aż do roku 1688 *tamże tegoż roku, biegnąca liczba stron ciągnie się do* 855. Tomu Trzeciego część pierwsza od roku 1688—1709 *tamże* 1778 roku, 349 *stron.* Tomu trzeciego część druga od roku 1710 — 1721, *drukowana tamże* 1792 roku, 448 *stron.* — Tomu czwartego część pierwsza zawierająca dzieie od roku 1721 do 1735 wydana *tamże* 1793 roku, 540 *stron.*

Tłómacz (żyjący od 1738--1808) pododawał, iak sam w przedmowie do tomu drugiego pisze, dzieie polskie i niekiedy w większém daleko obszerności niżby podług planu dzieła wypadato.

§. Traktaty między mocarstwami europeyskiemi od

roku 1648 zaszłe. Podług lat porządku, z przyłączoną potrzebną historyi wiadomością opisane. w Warszawie w drukarni XX. Schol. Piar. in 8vo. Tom I. wydany 1773 zawiera traktaty do 1699 roku 340 *stron*. Tom drugi *tamże*, wydany *tegoż roku* (do 1724 roku) 326 *stron*. Tom trzeci *tamże* 1774 (do 1763 roku) 307 *stron*. Tom czwarty, z napisem Traktaty i t. d. opisane i zebrane przez X. Franciszka SIARCZYNSKIEGO S. P. *tamże* 1789 in 8vo (zawiera traktaty od 1774—1778 roku) 375 *stron*. Tom piąty *tamże* *tegoż roku* (do 1783 roku dochodzi) 347 *stron*. Tom szósty *tamże* 1790 (do 1789 roku) 253 *stron*.

Szacowne to dzieło rozpoczął wydawać bezimiennie Fulgencyusz OBERMAYER Piiar żyjący od 1733 do 1783 (jak pisze Bielski *in vitis Piarist* p. 134); lecz dwa tylko tomy są jego własnością. Tom trzeci podobnież bezimiennie, wydał Wincenty SKRZETUSKI; tomy zaś czwarty, piąty i szósty, Fran. SIARCZYNSKI. Życzyć należy aby w podobnym duchu wyszedł i dalszy ciąg dzieła tego, zawierający traktaty, od 1789 roku do naszych czasów.

Franciszek Siarczyński urodzony w ziemi Przemyskiej 1758, zgromadzenia piarskiego członek, a od sekularyzacyi w roku 1792 nastąpionéy, Proboszcz w Kozienicach, a teraz w Jarosławiu, wydał nadto następujące dzieła:

- 2.) *Historya polityczna rewolucyi Amerykańskiej* przez sławnego Raynala napisana, z francuzkiego przełożona (*tłómacz się nie nazwał*) w Warszawie u Grela 1783 in 8vo 233 *stron*.
- 3.) *Jeografia powszechna, o której mówiło się wyżej na k. 653.*
- 4.) *Pochwała Stanisława Szczesnego Potockiego Generała artylleryi kor. (autor nie nazwany)* w Warszawie w druk. XX Schol. Piar. 1789 in 8vo 43 *stron*.

O pismach drobniejszych i niewydanych, obacz u Bielskiego *in vitis Piar.* p. 191.

§. Dzieła Kaia Kornel. Tacyta owego niezrównanego Rzymu historyka, przekładać począł Kazimierz KOJAŁOWICZ (o którym obacz wyżey k. 727), lecz przekład jego mało był w świecie znany, iako nieogłoszony drukiem. Dopiero Tadeusz Mostowski rękopism ten (z biblioteki Joachima Chreptowicza otrzymany) zawierający cztery księgi kronik czyli rocznych dzieiów, ogłosił drukiem 1803 roku w zbiorze pisarzy polskich in 8vo 214 stron. O przekładzie tym wydawca takie umieścił zdanie: "tłómaczenie Kojalowicza zalecone jest często dobitnością wyrazów, i tokiem widocznie zawsze, szczęśliwie czasem na wzór łaciński układanym."

ADAMA NARUSZEWICZA tłómaczenie wszystkich dzieł Tacyta, tego jest rodzaju, iż życzyłoby należało abyśmy i innych autorów klassycznych równie przełożonych mieć mogli (obacz w tomie I. k. 658). To tłómaczenie w czterech tomach 1772 roku, w Warszawie wydane, przedrukowane jest podobnież w tyłuż tomach w zbiorze pisarzy polskich Tadeusza Mostowskiego 1805 roku.

§. Krótki zbiór historyi Greckiey od czasów bohatyrskich aż do podbicia Grecyi w prowincyą Rzymską. Dzieło w którym się opisują najsławniejsze narodu tego wojny, jego umysł i obyczaje; wielcy mężowie których na łonie swoim wychował; prawodawcy, wodzowie, filozofowie, krasomowcy, rymopisowie, dzieiopisowie i rzemieślnicy; z francuzkiego na polski ięzyk przełożone. w Warszawie nakładem Mich. Groella 1775 8vo 2 tomy 680 *stron wbiegnącej liczbie.*

W dedykacyi podpisał się tłómacz Józef JAKUBOWSKI kapitan Artyll. Kor.

§. Zbiór krótki wiadomości potrzebnych Kawale ro-

wi Maltańskiemu dla wygody i pożytku przeznacznych familii Królestwa Polskiego y W. X. L. wydany. w Warszawie w drukarni JK. Mci Rzpltey u Xięży Scholarum Piarum 1775 in 8vo 140 stron.

Autorem iest X. Teodor WAGA Piar.

§. Uwagi nad historią Grecką czyli o przyczynach pomyślności i nieszczęścia Greków z francuzkiego P. Mabli. w Warszawie in 8vo 267 stron.

§. Zbiór krótki historyi Egipskiej i Kartageńskiej z francuzkiego na polski język przełożony (przez X. Hieronima BORZECKIEGO). w Grodnie w drukarni JK. Mości 1776 in 8vo 284 stron. Obok text francuzki.

§. Historia Indyi wschodnich skrócona. w Wilnie u XX. Bazylianów 1776 in 12mo 104 stron.

§. Dzieie pretendentów korony Angielskiej zebrane przez Xiędza Franciszka PAPROCKIEGO Soc. Jesu. edycya druga. w Wilnie w drukarni JK. Mci akademickiej 1778 in 8vo 4½ arkusza.

§. Rewolucya Szwedzka sprawą Gustawa III. dzisiejszego Króla Szwedzkiego w roku 1772 utworzona z przydatkiem formy nowego rządu i pism ściągających się do téj odmiany przez X. Michelllessa napisana a z francuzkiego na oyczysty język przełożona (przez Joachima KARWOWSKIEGO S. P.) w Warszawie u XX. Piarów 1778 in 8vo 261 stron.

§. Rewolucya terazniejsza Ameryki północnej iazrmu W. Brytanii zrzucający. Z poprzedzającym opisem historycznym i geograficznym (a ten naywięcej tu zajmuie) tychże krajów z niemieckiego przełożona przez X. Pawła KOLLACZA Altarystę Roż. S. przy kościele parasarneńskim. w Poznaniu w drukarni JK. Mci (1778) in 8vo 208 stron.

§. Zycie papieża Klemensa XIV Ganganellego w francuzkim języku przez JP. Caracioli wydane teraz na polskie przełożone. (w Krakowie) u Grebla 1778 in 8vo 339 stron.

§. Historyczno - Krytyczna wiadomość o życiu i pismach Pana Woltera Tom I. w Krakowie 1781 in 8vo Jako tom drugi dzieła tego iest pismo następujące.

Hi-

§. Historyczno-krytyczne wiadomości o życiu i piśmach trzydziestu i trzech filozofów naszego wieku opisane i tłómaczone z niemieckiego przez J. P. akademika Krakowskiego. Część druga. w Krakowie w drukarni i kosztem Ign. Gröbla 1784 in 8vo 400 *stron*.

§. Historya państwa Rossyiskiego napisana ięzykiem oyczystym przez Iwana NESTESURANOIA' wytłomaczona po polsku przez X. Bernada SIRUCIA. w Wilnie w drukarni JK. Mci i Rzpłtey u XX. Schol. Piar. roku 1781 in 8vo 5 *Tomów* 379, 419, 472, 465 i 364 *stron*.

Bernard Siruć Piar był professorem prawa Rzymskiego w akademii Wileńskiey.

§. Opisanie formy obrad Rzeczypospolitych, Weneckiey, Genueskiey, Szwaycarskiey, Hollenderskiey, Angielskiey, i t. d. z przydaniem zaszczytów w tych czasach odmiany w iey rządzie. w Warszawie w drukarni nadwornéy JK Mci 1783 in 8vo 143 *stron*.

§. Korneliusza Neposa życia wybornych hetmanów przekładania JJ. PP. kadetów korpusu Warszawskiego w VII klasie literatury uczących się; z dodatkowym od ich Professora (niegdys Jezuita) wypisem chronologicznym na objaśnienie tegoż autora służącym. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1783 in 8vo *ieden arkusz dedykacyi i przedmowy, textu* 182 *stron, a LXXI stron wypisu chronologicznego przednięszych spraw greckich, rzymskich, i t. d.*

Ten professor niegdys Jezuita, podpisany w dedykacyi tylko początkowemi literami: JW. Prof. liter. w korp. Kadet. — Imiona zaś tłómaczów umieszczone przy końcu, są: A d a m RADZIMINSKI, J o z e f REMBIELIŃSKI, W A S I L E W S K I; W i n c. W Y G O N O W S K I, X a w. W Y S Z K O W S K I, z wytknięciem czyiego tłómaczenia iest każdy żywot.

§. Trwałość szczęśliwa Królestw albo ich smutny upadek wolnym narodom przed oczy stawiona na otrzymanie nieoszaczowaney szczęśliwości swoiey, znowu przedrukowana z poprawieniem omyłek i przydaniem ciekawości wiele o dawnych dziejach świata przez X.

Szymona MAICHROWICZA Missyonarza Tow. Jezusowego. w Kaliszu w druk. JOX. Prymasa 1783 in 8vo 4 Tomy 247, 310, 538 i 474 *stron.*

§. Nowy dykcyonarz historyczny albo historia skrócona wszystkich ludzi, którzy się wślawili cnotą, mądrością, rozumem, mężstwem, błędami i t. d. po francuzku od towarzystwa uczonych ludzi ułożony a z francuzkiego na polski język przełożony przez Józefa Ignacego BELKIEGO (BOELCKE) Sekret. Gabinetu JK Mci. w Warsz. u Diufura 1783—1787 in 8vo 8 Tomów, *drobnym drukiem, każdy około 600 stron.*

Osmý tom iest dopełnieniem tego dykcyonarza, autorem zaś tego tomu iest W. KAR-CZEWSKI Doktor filoz. i Professor w Akademii krakowskiej.

§. Tauryka czyli wiadomości starożytne i późniejsze o stanie i mieszkańcach Krymu do naszych czasów, przez Adama NARUSZEWICZA. w Warszawie 1787 in 8vo. *Przedrukowane w zbiorze pisarzy Polskich Mostowskiego.* w Warszawie 1805 in 8vo 139 *stron.*

§. Życie i pochwała Maxymiliana z Bethune Xiążęcia de Sully pierwszego ministra i faworyta Henryka IV Króla Francuzkiego. Z francuzkiego Imc. P. Akademika Paryzkiego i t. d. na polskie przełożona przez Stan. Hrabiego na Tarnowie TARNOWSKIEGO. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo 86 *stron.*

§. Zbiór krótkia prawdziwy życia Najjaśniejszego króla Fryderyka II. króla Pruskiego i t. d. pierwszego między wielkimi który iako wielki umarł 17 Sierpnia 1786. Lecz w potomnych wiekach żyć będzie ponieważ wielkim iest; z niemieckiego wytłumaczony przez X. P. K. A. R. S. *bez m.* in 8vo 4 *arkusze.*

§. Pamiętnik od pokoju Hubertskiego R. 1763 aż do podziału zaboru krajów Polskich R. 1775. pisany od Fryderyka II. króla Pruskiego językiem francuzkim. w Brzegu 1789 in 8vo 120 *stron.* *W przedmowie podpisał się pewno autor początkową literą P.*

§. Opisanie co się działo ważnego w Europie od roku 1774 do roku 1778. wyięte z dzieł Fryderyka II. króla Pruskiego drukowanych w Berlinie 1788. w Brzegu 1789 in 8vo 2 *arkusze.*

§. *Historya życia, panowania i detronizacyi Iwana III.* napisana przez Pana de Mercier Roku 1766. a z francuzkiego ięzyka przetłómaczoną. w Krakowie w drukarni Dziedzicki i success. 1789 in 12mo. 4 *arkusze*.

§. *Historya Angielska od czasu podbicia tey wyspy od Rzymian, aż do naszego wieku doprowadzona we trzech częściach przez X. A. N. JODŁOWSKIEGO S. P. (Jodłowski żył od 1728—1793. Obacz Bielskiego in vitis piarist. p. 118) w Warszawie u XX. Piarów 1789—1791. in 8vo. 3 tomy 458, 509 i 697 stron.*

Mimo rozmaitych polityki stosunków, każdy człowiek wolny od przesądów uznać musi w Anglikach naród wielki, naród z charakterem, naród rządzony podług konstytucyi mądry, która zwyczajnym gdzie indziej nie podlega zmianom. Dzieie zatem takowego narodu z wielu względów są powabniejsze dla czytelnika myślącego, niż dzieie innych krajów, ale też tém są może trudniejsze do napisania. Norbert Jodłowski przeięty był ważnością tego przedmiotu, iak widać z przedmowy, gdzie się oraz tłómaczy, iż zbiór Millota w francuzkim ięzyku uczyniony, w oyczystym publicznosci ofiaruie, dodając do wielu mieysc objaśnienia, gdzieniegdzie złagodzenie bez uszczerbku iednak prawdy i dopełnienie czynów godniejszych pamięci. Doprowadzone są tu dzieie do 1790 roku. Jest to iedna z najlepiej napisanych historyi poiedynczego narodu w ięzyku polskim, tak co do rzeczy i całego wykładu, iako też co do stylu dobitnego, iasnego i czystey polszczyzny. — Lubo Jodłowski okazuie się wszędzie wyższym nad zwyczajne przesady i pisze śmiało, iednakże zdanie się iż względy stanu powodowały *niekiedy* piórem iego, iak doczytać się n. p. można w wyłożeniu przyczyn dla których papież rozwodo-

wi Henryka VIII. przeciwil się (w tomie II. k. 93. 95 i 98) gdzie widoczna sprzeczność okazuje się. Lecz są to małe skazy, które w dziele z tyłu względów szacowném, nikną.

§. Historya odkrycia Ameryki przez Kolomba, wynalezienia i podbicia Meksyku przez Korteza, podbicia Peru przez Pizarra, napisane w francuzkim języku przez Robertsona, a na polski przełożona i skrócona przez J. W. JEZIERSKIEGO Kasztelana Łukowskiego. w Warszawie nakładem i drukiem Michała Grela 1789 in 8vo 180 *stron*.

§. Duch nieboszczki Bastylii czyniący uwagi nad karą więzienia, niewoli i nad stanem pospolstwa Francuzkiego w dzisiejszey odmianie rządu z francuzkiego przetłómaczony (przez X. Franc. JEZIERSKIEGO). w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo 156 *stron*.

§. Historya o Joannie de Gray królowéy Angielskiej z francuzkiego na polski język przełożona przez L. M. D. w Krakowie u Grebla 1790. in 8vo 91 *stron*.

§. Obraz życia, myśli i cnot czynnych Marka Aureliusza pismo tłómaczone z francuzkiego. w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo 98 *stron*.

§. Bunt w Antyochii z francuzkiego, przydane życie Jana Złotoustego przez Erazma Rotterdamczyka napisane. w Krakowie u Grebla 1792. 8. 103 *stron*.

Wdedykacyi podpisał się tłómacz X. Hieronim JUSZYŃSKI.

§. Zdanie o charakterze obyczajach i dowcipie niewiast w różnych wiekach przez P. Thomas Akadem. Franc. napisane, teraz na polski język przełożone, edycja druga. w Warszawie u Diufura 1792. 8. 188 *stron*.

§. Rozmowa Ludwika XVI króla Francuzkiego z Delfinem oycem na polach Elizeyskich z francuzkiego na polski język wiernie co do słowa przełożona. w Warszawie 1793 in 8vo. 24 *stron*.

§. Życie Józefa Ballsamo znanego pod imieniem hrabi Kagliostro z processu Rzymskiego w R. 1790 przeciw niemu prowadzonego wyięte, wytłómaczone i notami objaśnione do wyrozumienia sekt Massonskich przez J. G. K. Roku 1793. w Wilnie u Bazyljanów in 8vo 216 *stron*.

§. Życie Piotra III. Cara Moskiewskiego.....
w Krakowie u Dziedzickiey (rzeczywiście na Wołyniu)
1791. in 8vo 134 stron.

§. *Unpartheyische Untersuchung über die Folgen der
Französischen Revolution auf das übrige Europa von A.
v. K. - Thorn bei der Verlagsgesellschaft* 1794. 8. 104 str.

§. Monitor różnych ciekawości na rok 1795. To-
mów cztery. w Krakowie u Jana Maia in 8vo 384 388,
380 i 240 stron.

§. Kronika czyli zbiór krótki przypadków nayzna-
czniejszych od R. 1787 do 1797 zaszłych w Europie
świeżo wydana. w Warszawie 1797 in 8vo 103 stron.

§. Opis poruszenia ludu wznieconego przez posel-
stwo Francuzkie w Wiedniu z powodu wystawioney
trócyfarbney chorągwi d. 13. Kwietnia 1798. przez nao-
cznego świadka przełożony z ięzyka niemieckiego. 1798
in 8vo 27 stron.

§. Historia Hiszpańska czyli dzieje odmian i przy-
padków zaszłych w Hiszpanii od wtargnienia Mau-
rów do tego królestwa aż do zupełnego ich wyko-
rzenia za czasów Ferdynanda i Izabelli, z francuz-
kiego na polski ięzyk przetłómaczona przez X. Ka z i-
mierza GAŁECKIEGO Kanonika Poznańsk. w Po-
znaniu u Dekiera 1799. 8. 4 tomy 394, 493, 442, i 448 stron.

§. Wyobrażenie do historyi powszechnéy w wzglę-
dzie kosmopolitycznym przez Kanta. w Krolewcu
u Heeringa i Haberlanda 1799 in 8vo 56 stron.

W przedmowie podpisał się tłómacz J. W.
BYCHOWIEC.

§. Tłómaczenie z Plutarcha żywotów sła-
wnych mężów przez Fil. GOLANSKIEGO
1801 i następ. wydane, wspomnieliśmy w to-
mie I na k. 692.

§. Naypamiętniejszy rok życia Augusta Kotze-
bue przez niego samego opisany. w Warszawie
w drukarni na Nowolipiu 1802 in 8vo 2 tomy 292
i 269 stron.

§. Życie i charakter Napoleona Bonapartego pier-
wszego Konsula Reczypospolitéy francuzkiéy zebra-
ne z naypierwszych źródeł. w Krakowie u A. Gre-
bla 1803 in 8vo 156 stron

§. Śmierć Ludwika XVI króla Francuzkiego z opisaniem ostatnich dni życia jego w więzieniu Temple przez Imci Pana Cler y, przetłumaczył na język polski X. K. H. 1803 in 8vo 52 *stron.*

§. Historia wyładowań przedsięwziętych do Anglii Szkocyi i Irlandii od Juliusza Cezara aż do naszych czasów, z francuzkiego przełożona przez X. K. w Warszawie u Lebrun 1804 in 8vo 107 *stron.*

§. Życie paⁿⁱ ża Piusa VI *bez wyrażenia mieysca* (w Krakowie) 1804 in 8vo 230 *stron.*

Wiele zawiera rzeczy z ciągu rewolucyi Francuzkiéy ile ta na stan kościelny wpływ miała.

§. Początki w nauce historycznéy dla młodzieży Jana Jerzego Aug. GALETTI, przetłómaczone na język polski podług czwartéy edycyi niemieckiey z obrazkami. w Wrocławiu u Korna 1806. 8. 184 *stron.*

§. Życie Sokratesa (przez Stan. WIZGIRDA) w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 12mo 70 *stron.*

§. Rozprawa o żydach przez Tadeusza CZACKIEGO. w Wilnie u Zawadzkiego 1807. 8. 272 *stron.*

§. Historia Napoleona I. Cesarza Francuzów i króla Włochów aż do roku 1807. z Francuzkiego języka przełożona. w Warszawie i Lipsku u J. F. Gleditsch 1807 in 8vo 209 *stron.*

§. Historia ostatniey w Szwecyi rewolucyi z przydatkiem formy nowego rządu. w Warszawie 1808 in 8.

§. Tablica chronologiczna historyczna, dzieiów i rządów świata które się od powszechnego potopu aż do naszych czasów zdarzyły wzorem atlasu historycznego P. Lesaże napisana i ułożona przez X. Mikolaja ZDANOWICZA Prof. hist. w szkole publiczney Zabialskiej 1808. w Wilnie u Zawadzkiego.

§. Historia Napoleona I. Cesarza Francuzów i Włoch aż do roku 1807. z francuzkiego przełożona. w Warszawie i Lipsku (*rzeczywiście drukowana na Wotyniu*) 1809 in 8vo. 2 tomiki, 200 i 106 *stron.*

§. Krótka Rossyiska historia wydana dla szkół narodowych państwa Rossyiskiego. w Wilnie u Zawadzkiego 1809 in 8vo 150 *stron.*

§. Odkrycie Ameryki dzieło przeznaczone do oświecenia i zabawy młodzieży a składające dalszy

ciąg nowego Robinsona przez Pana Campe. w Wrocławiu u Korna 1809. 12. 3 tomiki 309 275 251 *stron.*

§. Historya odległych pod panowaniem Rossyjskim będących narodów mianowicie Tauryki czyli Krymu, Kałmuków, Kozaków, i innych na północy morza czarnego tudzież w północno-wschodnich Syberyi krajach zamieszkałych krótko zebrana i obrazkami przyozdobiona. w Krakowie w druk. Grebla 1810 in 12mo. 2 tomiki 168 i 170 *stron.*

§. Rollin dla młodzieży czyli wybór najsławniejszych czynów z dzieł starożytnych i Rzymskich z przyłączeniem życia Rollina i krótkich uwag, dzieło z Francuzkiego przełożone. w Wrocławiu u W. B. Korna 1810 in 8vo. 2 tomy 342 i 382 *stron.*

§. Rys Ukrainy zachodniej przez X. G. 1810 in 8. 54 *stron.*

§. Historya generała Desaix z notami, uwagami anegdotami jego tyczącemi się, z francuzkiego na polski język przełożona przez J. BIESIEKIEWSKIEGO. w Wilnie 1810 in 8vo.

§. Wyiątki z dzienników Paryzkich ściągających się do przywrócenia religii mianowicie katolickiej w mocarstwie francuzkim przez Wielkiego i Nieporównanego Napoleona C. F. i K. W. z przydaniem niektórych innych uczonych ciekawych i interessownych artykułów z tychże dzienników wybranych, na ożyty język przetłómaczone i na rozkaz IO. Xcia Raczynskiego Arcy Biskupa Gnieźnieńskiego do druku podane. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1811 in 8vo. mai. 342 *stron.*

§. Kondyliak o nauce historyi iako też stosowny dodatek wyięty z dzieł sławniejszych pisarzów w wieku zeszłym tłómaczenia Wineentego TURSKIEGO. w Warszawie w drukarni Wikt. Dąbrowskiego 1812 in 8vo 2 tomy 237 i 294 *stron.*

Wyiątki z różnych autorów przez tłómacza przyłączone, rozciągają się w drugim tomiku od 91 strony do końca dzieła; są zaś one wzięte z dzieła P. Montagu o wzroście i upadku dawnych Rzpltych; J. J. Russo rozprawa o wolności człowieka — z dykcyonarza sławnych

ludzi kilka wyimków — D'Alamberta rozbiór ducha praw Monteskiusza — Helwecyusza o zawoioowaniu południowych narodów przez północne — z Ruliera wypis względem Rossyi od Piotra I. do Katarzyny II. — Opis rządu Genewy wyięty z Encyklopedyi — Treść dzieł Fryderyka II. o królach — o Lisowczykach z Krasickiego, i na koniec wyimek z Czackiego o litew. i polskich prawach.

§. Wyciąg z historyi elementarnéy woyskowej przez JP. Chantrea u z różnemi uwagami i dodatkami narodowemi tłómacza. w Warszawie u Dąbrowskiego 1812 in 8vo 190 *stron*.

§. Historya Rzymska od założenia Rzymu do upadku Cesarstwa na zachodzie podzielona na dwie części; pierwsza obeymuie dzieie rzeczypospolitéy, druga Cesarstwa, napisana przez doktora GOLDSMITH podług dwunastego wydania Angielskiego na ięzyk francuzki przez C. G. a z tego na polski ięzyk przez M. O. (OLSZEWSKIEGO) A. M. (Antoniego MARCINOWSKIEGO) przełożona. Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Wilnie i Warszawie w xiegarniach tegoż 1813 in 8vo. 2 tomy 284 i 339 *stron*.

§. Historya powszechna przez J. M. Szreka z niemieckiego przetłómaczona przez X. Pawła KOTOWSKIEGO (*teraz prefekta piarskiego w Warszawie na Zoliborze*) do roku 1812 doprowadzona. w Wilnie i Warszawie 1813 in 8vo 2 tomy 219 i 237 *stron*, w których historya dopiero do odkrycia Ameryki doprowadzona.

§. Tablice chronologiczno-historyczne zawieraiące znaczniejsze wypadki od stworzenia świata do roku 1812 po narodzeniu Jezusa Chrystusa przez X. Pawła KOTOWSKIEGO S. P. ułożone. w Warszawie i Wilnie nakładem Zawadzkiego i komp. (w Warszawie) w drukarni rządowéy 1814 in fol. maj. 3 *arkusze* —

Pismo to do nauki historyi powszechnéy w klassach wyższych, z wielkim pożytkiem użyte być może.

Koniec tomu drugiego i ostatniego.

POCZET AUTOROW.

A.			strona	B.			strona
A.	—	—	52	Arnt Jan	—	—	569
A. F.	—	—	775	Ayrer G.	—	—	738
A. F. B. G. A. K.	—	—	365				
A. K. Ob. Kamiński Ad.							
A. M. Ob. Marcinowski.							
A. M.	—	—	437				
A. N.	—	—	793	Bachst rom	—	—	435
A. P. Ob. Popławski Ant.				Badeni Stan.	—	—	169
A. Z. Ob. Zabłocki				Baierski Ad.	—	227	240
Abramowicz A.	—	—	573	Bakałowicz M.	—	—	363
Ackerbaum	—	—	453	Bakowski Jan N.	—	—	583
Adam X.	—	—	490	Baliński	—	—	54
Aeneas Sylvius	687	700		Baliński	—	—	440
Aigner	—	—	431	Baliński S.	—	—	438
Albert	—	—	356	Baliński Teofil	—	—	590
Albertrandý Jan	605	737		Ballexsard	459	462	
792				Balsam Kasper	—	—	576
Alciatus Jan	—	—	512	Bantkie J. S.	122	124	615
Al — Hassen	—	—	296	744			
Ali — Bek	—	—	596	Bantkie J. W.	117	124	206
Anastazewicz	178	436		218			
Andrysiewicz	—	—	441	Banks	—	—	658
Andrzéy z Kobylina	441			Baron Mart.	—	—	561
Anselmus	—	—	18	Baroniusz Cezar	—	—	478
Aretinus Leon	—	—	18	Barss Franc.	—	—	46
Argentus Jan	—	—	482	Baruel	—	—	493
Aristoteles	9, 10, 12, 15			Baszko	698	704	708
16, 19, 25, 27, 28, 39, 40				Baudory X.	—	—	62
373, 375.				Baudouin M. J.	—	—	241
Arnold Jerzy	439	459	681	Baudouin Jan	—	—	467
710				Bauhinus Casp.	—	—	447

	strona			strona	
Bayerski Ad.	227,	240	Blakston Wilh.	—	245
Baxter G. J.	—	790	Blandrata Jerzy	—	512
Bazylik Cypr.	72	477	Błazowski Marc.	—	703
Beker —	—	469	Boalo —	—	567
Beaumont —	60	78	Boboli Jan —	—	546
Beauplan ob. Boplan	—	—	Bobowski Alb.	—	596
Becaria Jan.	—	383	Bocheński Maur.	—	582
Becu Aug.	—	467	Bodocki Waw.	23	41
Beimler Sam.	—	454	Boduen ob. Bandouin	—	—
Bekan Marc.	—	554	Boehm J. E.	—	129
Belegard	49	578	Boehm J. G.	—	767
Belkie J. J.	—	802	Boehmius Marc.	—	238
Bellarmin R.	—	553	Boelcke Ob. Belkie	—	—
Bem Michał	—	224	Boehme Ob. Beme	—	—
Beme J. E.	—	120	Bogusław 698, 701, 704, 707	—	—
Benesius Jan.	—	635	Bogusławski J. K.	53	774
Bergier —	—	555	Bohemus —	—	784
Bergonzoni Mich.	—	464	Bohomolec Fr.	489,	655
Berkien —	—	60	702, 770, 772.	—	—
Berkley —	—	461	Bohomolec. Jan	—	337
Bernard Marcin	—	406	Bohusz Mich.	287	353
Bernat z Krakowa	—	313	Bohusz Xaw.	616	743
Bernitz Marcin	—	406	Boianus Lud.	—	474
Bernowitz Mich.	—	175	Boileau Ob. Boalo	—	—
Bessat Franciszek	—	35	Boissy d'Anglas	—	71
Beynons Elias	—	453	Bokshammer	—	459
Bezut —	—	347	Bonfiglas O.	—	453
Białobrzeski Marc.	541	559	Boplan W.	—	640
Bieliński Franc.	—	559	Bornschein	—	743
Bielski A. —	—	108	Berowski F.	—	580
Bielski Jan	234	736	Borzęcki H.	—	800
Bielski, Joach.	—	723	Bossuet —	—	797
Bielski Marcin	702	723	Boter Jan —	—	694
Bielski Szym.	340	493	Bouchu —	—	379
Biener C. G.	—	268	Bourdaloue	—	579
Biernacki A. P.	—	112	Bousonard —	—	366
Biernerus Gottl.	—	268	Boym B. P.	—	547
Biesiekierski J.	—	807	Brandt F. —	—	471
Biester —	—	741	Branicki X.	—	363
Birkowski Fab.	—	255	Braun D. —	229	678
Biwadi P. P.	—	354	Brekier	116	242
Bizardiere	227	230	Brelius —	—	512

Breskot E. —	—	507
Bresler D. —	—	222
Brinkmann —	—	469
de Brique —	—	789
Brodowski S.	220 362	363
Broecker Ob. Brekier		
Brohm F. A. —	—	745
Bromirski A. —	—	45
Broniewski M. —	—	626
Bronikowski A. —	—	355
Bronikowski J. —	—	581
Broscyusz J.	25	314
Brudzewski Woy. czyli		
z Brudzewa Woyciech	300	
Brudzyński —	—	300
Brühl —	—	364
Brydon —	—	658
Brykner D. —	—	578
Brysson	385	657
Brzoscysz J.	25,	314
Brzostowski P.	110	672
Brzostowski —	—	429
Brzozowski T. —	—	49
Buchan G. —	—	466
Buchoz —	—	466
Budny B. —	—	38
Budny S. —	516	518
Büsching A. F.	489	646
Bulharowski S. —	—	435
Burgsdorf F. A. L.		437
Burski A.	20,	213
Bursyusz Ob. Burski		
Butrymowicz M. —	—	112
Bylinscius S. —	—	537
Byron —	—	658
Bystrzonowski —	—	336
Bystrzycki Mar. —	—	427
Bystrzycki Jan —	—	386
Byszewska —	—	63
Byszyng A. F.	489	646
Bzowski Abr. —	—	478

C.

C. G. S. i C. G.		282
C. S. R. V. S. Ob.		
Seydel		
Cadet de Veaux —	—	433
Calmanson Jak —	—	113
Caluuccius H. G. —	—	642
Cameraryusz J. —	—	425
Campe Ob. Kampe		
Capisacceus —	—	447
Caraccioli	51	586 800
Carosi Jan P. —	—	418
Cartulanus —	—	784
Caspari C. J. —	—	232
Castille J. B. —	—	617
Casulanus —	—	784
Celiński J. —	—	471
Cellarius A.	641	707
Celis Cunr.	687	688
Centner Got. —	—	119
Cerasinus Ob. Kirsteyn		
Cerwa Jan	261	263
Chantreau (Szantro)		808
Chapelle (Szapel) —	—	761
Charzyński Ad. —	—	372
Chayannes (Szawan)		65
Chielowski Ob. Chmie-		
lowski		
Chmielowski B.	671	679
Chodkiewicz Adam		669
Chodkiewicz Alex.	353,	438
Chodkiewicz Grzeg.		693
Choiecki Kar. —	—	655
Choynicki —	—	385
Chrapowicki —	—	94
Christ J. L. —	—	421
Chromy Tom. —	—	468
Chrościkowski Sam.	34	378
Chrościński Woyc.		667
Chrucki J. K. —	—	108

Długosz 203. 695, 699, 701	Edling — —	646
710, 749, 759	Eisen I. I. — —	420
Dmóchowski Fr. 676 778	Elbiński Leon — —	586
781	Elias a S. Francisco ob.	
Dobrocieski Mik. — 254	Idliński	
Dogiel M. 645 683	Elleon — —	587
Dohm C. W. — 236	Engel I. C. — —	779
Domicello Guarino 769	Elrych Dan. — —	361
Donatus — — 14	Elrychs Kas. — —	117
Dorohostayski — 425	Elsner I. G. — —	119
na Dorostaiach Monwid 425	Eneaszy Sylvius Ob. Aen...	
Dorville — — 652	Erazm Rotterdamczyk 804	
Downarowicz El. — 42	Erndtelius C. H. — —	410
Dresner T. 239, 247, 269	Euklides — —	351
Drexeliusz — — 579	Eutropiusz — —	787
Drohoiewski Ió. — 661		
Drusus Fr. — — 231	F.	
Drużbacki M. — 43	F. C. W. Ch. K. O.	
Drużbicki Gasp. — 562	O. B. Ob. Czacki F.	
Drzewicki I. — 63	F. H. I. P. K. M. Ob.	
Dubiński P. — — 180	Podoski F.	
Dubrawiusz I. — 124	F. M. M. — —	742
Duhamel du Monso 428	F. T. R. — —	659
429	Faciolaty I. — —	59
Duisburg — — 719	Faenrych K. — —	435
Duńczewski Iózef — 671	Falconius Thom. — —	516
Duńczewski St. 119 232	Falczewski — —	310
Dunin Piotr — 565	Falibogowski K. — —	88
Dunin Waw. — 584	Falimierz Stef. — —	391
Dworzecki I. — 619	Falissowski 766	788
Dytmar — — 710	Fanias X. — —	51
Dziarkowski H. 422 469, 471	Favart F. A. — —	779
Dzięgielowski — 173	Fenelon — —	50
Dziedożyński D. 79, 293	Ferber I. C. — —	229
Dzierzwa 704, 707, 709	Feyerabend Kar. — —	744
Dziewanowski — 367	Fiałkowski I. — —	471
	Ficinius M. — —	442
E.	Filangieri — —	68
Ebert I. I. — — 387	Fischer J. W. K. — —	470
Echard — — 653	Fiszer Stan. — —	367
	Fitau — —	585

	strona		strona
Flat B. — —	660	Gierykowski Tad. —	357
Fleuri (Flery) —	492	Gierc E. — —	782
Fleurigeon (Fleryża) —	78	Gilibert J. E. —	413
Floryan — —	624	Gilli — — —	651
Florus Iul. — —	788	Gilowski P. —	544. 360
la Fontaine Ob. La-		z Gincburga Szymon	309
fonten		Girtler Seb. —	470
Fontenelle — —	604	Glaber Jęd. — —	19
Fookowitz Fr. —	603	Gładysz J. K. —	581
Formankowic I. S. 272	642	Glawe K. — —	777
Forster — —	657	Glazyński A. —	581
Forsyth — —	431	Glicznier Er. 56 551	787
Fourcroy Ob. Furkroa		Gliszczynski A. 78, 97	781
de Franchis Laureto	252	Gliszczynski Kaz.	781
Frank I. — —	468	Gliszczynski Mac. —	174
Fanklin B. — —	467	Gloc Kar. — —	438 474
Fredro Max. 90, 362,	754	z Głogowy Jan 8, 250,	300
Freytag Adam 38,	359	Głoskowski Mac. —	324
Friebe — —	437	Głowacki Ig. — —	257
Friese C. G. —	490	Gniewczyński X. P.	587
Frontyn — —	358	Gobinet Kar. 52	556
Furkroa — —	386	Godebski Cyp. —	657
		Golański Fil. — —	805
G.		Goldsmith — —	808
Gacon Dufuor —	434	Golecki X. N. —	585
Galaske Stan. —	178	Gorecki Leon. 690,	692
Galecki Kaz. —	805	Gorzyn Jan — —	324
Galeti — —	806	Gorczyński Jan —	324
Gallus Marc. 701, 703,	704	Górnicki Łuk. 223,	751
Garczyński Stef. —	104	Górski Jak. — —	20
Gars — —	429	Goryński Piotr —	180
Gatey J. X. —	74	Görz Ob. Gierc	
Gatterer — —	741	Gorzewicz St. —	582
Gaworski J. N. —	262	Gorzkowski Fr. —	352
Gawroński X. 107,	341	Goślicki Waw. —	254
Gaziński — —	582	Gostkowski Woy. —	399
Gedykie — —	620	Gotszed J. K. 29, 602,	615
Gellert — —	46	Gottwald Olaw. —	582
Genlis Ob. Zanlis —		Goussault (Gusso) —	582
Geszka Piotr. —	577	Gradowski Mar. —	546
Giece Ig. — —	648	Gralath D. 259,	267
		Grand-Maison —	366

Gregorowicz — —	233	Harl Pa. — — —	78
Grepsius — —	308	la Harpe — —	654 660
Grindel D. H. — —	469	Hartknoch C. 118,	225,
Grodecki Wacł. — —	624	232, 731	
Grodek G. E. — —	618	Haur J. K. — —	427 453
Grodzicki Tom. — —	587	Hausteine B. — —	617
Groicki Bartł. 213, 243	264	Haute pierre ob. Hotpier	
Grondski Sam. — —	775	Hauteville (Hotwil)	226
Gross J. W. — —	436	Havenstein J. H. — —	267
Groth Flor. — —	223	Haüy R. J. — —	387
Gruber Teodor — —	583	Hecker A. F. — —	471
Grutyniusz Ję. — —	448	Hedrychs B. — —	339
Gryszow J. H. — —	529	Heidenstein Jan — —	756
Grzebski ob. Grzepski		Heidenstein R. 181,	231,
Grzegorz z Sanoka	6	715, 756,	
Grzegorz z Słupia	709	Helmold — —	710
Grzegorz z Zarnowca	560	Hempel J. — —	432
Grzepski St. — —	308	Henelius M. — —	697 699
Grzymała Fr. — —	364	Hepner J. — —	267
Guerinière — —	473	Herberstein S. 629,	687,
Guiglaris Lud. — —	64	689, 700	
Gurski Jan — —	544	Herbest B. — —	56
Gutakowski — —	74	Herbinus Jan — —	549 551
Gutkowski Woy. 351	433	Herburt Fel. — —	57
Gutowski Waler. — —	564	Herburt Jan — —	138 717
Gwagnin Alex. 632,	687	Hercyk Ant. — —	790
688, 692, 693, 703,	713	Herka K. — —	398
Gwewar J. W. X.	69	Herka P. — —	317
		Herman B. E. — —	456
		Herman z Neydenburka	
H.		431	
H. F. J. P. K. M. ob. Po-		Herbmbsstaed (Hermszted)	
doski Fr.		388, 435 470	
H. G. H. — — —	432	Hesse — —	249 268
H. G. ob. Kollatay		Hessel J. B. — —	103
H. R. A. K. — —	366	Heweliusz J. — —	325
Haberkant K. — —	578	Heydenszteyn ob. Heiden-	
Habersfeld — —	584	stein	
Hali-Beig — —	596	Heynekcyusz J. B.	209
z Halifax Jan — —	303	Hipokrates — —	441
Hammersderfer — —	741	Hircyusz Aul. — —	787
Hanow M. C. — —	117	Hoefelius — —	325
Hansen — — —	563		

			strona			strona
Hofman J.	—	—	483	Jakób z Lublina	—	512
Hoitius B.	—	—	482	Jakób z Zaborowa	—	131
Holsze	—	—	651	Jakubowski J.	348 364	799
Hoppiusz	—	—	701	Jan Arhidyakon	—	697
Horodyski A.	77 96	781	781	Jan z Głogowy	8, 250,	
zur Hosrt Rutger	—	223	300			
Hotpier	64, 614,	617.		Jan Lwowczyk	—	251
Hourwitz ob. Hurwicz				Jan Kasper Lwowczyk	20	
Houteville	—	—	584	Jan z Stobnicy	—	17
Höwelke	—	—	325	Jan de Sacrobosco	—	303
Hozyusz S.	—	—	696	Janicki Klem.	—	688
Hube M.	—	381	432	Janicki M.	—	523
Hufland	—	467	469	Janidłowski J.	—	270
Hulewicz A.	—	—	601	Januszowski J.	85	147
Humbold	—	—	659	Jaroński Fel.	—	33
Hume	—	—	70	Jasiński F.	—	289
Hurwicz Zalkind	113	614	614	Jasiński Xaw.	—	178
Hutemovites	—	—	512	Jaskier M.	—	212
Hutter El.	—	—	520	Jaskiewicz X. M.	—	44
Hyacinthus M.	—	—	440	Jassnüger J. N.	—	436
				Jaworski S.	—	767
				Jdliński	—	258
				Jekiel F. I.	121, 242,	780
				Jelonek I.	—	454
				Jeney	—	363
				Jezierski	100, 105, 106,	
				Jezierski Fr. X.	101	111
					710 777 804	
				Jowski	—	244
				Jodłowski X. A. N.	—	803
				Joli (Zoli)	—	732
				Jonston I.	399, 452, 598,	787
				Joubert ob. Zubert	—	
				Jozefowicz H.	—	113
				Isaak ben Aaron Pro.	—	476
				Isdbieński B.	—	152
				Isokrates	—	56
				Juliusz Cezar	—	787
				Jundził B. S.	383	420
				Justyn	—	786
				Juszyński H.	—	804
J.						
J. C.	—	—	772			
J. G. K.	—	—	804			
J. K.	—	—	365			
J. M.	—	—	76			
J. M.	—	—	436			
J. P.	—	—	47			
J. S.	—	—	452			
J. S. ob. Stawiarski						
J. X. M.	—	—	52			
J. Z. Z. S. B.	—	381	381			
Jabłonowski J. A.	649	670	670			
	733 738					
Jabłonowski S. W.		43	43			
Jabłonowski J. S.		91	91			
Jabłoński D. E.	199	487	487			
Jaenichius P.	—	762	762			
Jakób z Kobylina	—	303	303			

strona		strona	
K.		Kłosowski W. — 384	
Wiele imion patrz pod		Kłosowski In. — 581	
literą C.		Kluk K. — 415 429	
K. K. ob. Kwiatkowski Ka		Kluwer Fil. — 636	
Kącki — — 426.		Knapski Grzeg. — 595	
Kaczwiński M. — 336		Kniazewicz 429 703 719	
Kadłubek W. 696, 701,		Kniazewicz I. G. — 385	
703, 705		Knol F. A. G. — 595	
Kaliński G. — — 580		Kobierzycki Fil. I. 437	
Kamieński Ad. — 70		Kobierzycki Stan. 598 755	
Kamieński Jan — 615		z Kobylina Andrzej 441	
Kamieński K. — 613		z Kobylina Jakób 303	
Kamieński X. — 60		z Kobylina Piotr 441	
Kampe 48, 64, 66, 556 807		Koc — — 382	
Kant — — 805		Kochowski Wesp. 729, 758	
Karczewski W. 68, 423 802		Kociekowski M. — 581	
Karnkowski St. 183, 696,		Koczanowski M. — 132	
715, 747		Kodziejewicz X. — 432	
Karnot — — 367		Koiłłowicz Kaz. — 709	
Karp — — 105		Koiłłowicz W. 484 548,	
Karpiński Hilary — 645		563 564, 666 727 754	
Karpowicz M. 584, 588		Kok — — 658	
Karwowski I. 652, 800		Kola Dym. 601, 670	
Kasparowicz G. A. 488		Kollacz P. — 800	
Kaufman — — 339		Kollatay H. 36, 97, 778	
Kaulfuss A. 292 617		Kołodzki Aug. 173, 732	
Kayssarów A. — 122		Kołyшко M. — 377	
Kettner C. E. — 230		Komarzewski M. — 781	
Kiciński P. — — 169		Komorowski I. 76, 340	
Kiekiernan B. — 222		Komarski 92, 611, 670	
Kinderman — — 651		Kondyliak — — 31	
Kiński F. — — 365		Konieczkiewicz K. — 572	
Kinzel Fil. — — 468		Konitzer Piotr — 586	
Kirchheim C. H. — 454		Konkowski K. A. — 353	
Kirsteyn Jan — 265		Konnor B. — 643	
Kleczewski St. 44 737		Kopczyński O. — 611	
Klein I. T. — — 412		Kopernik M. — 304	
Klewitz W. A. — 109		Kornar D. — 467	
Klezel K. D. — 519		Kornaty Lud. — 458	
Klose Fr. — — 764		Koryciński — — 89	
		Korzeniewski Al. — 387	
		Kossow Syl. — 562	

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
Kostrowski A.	— 257	Kwiatkowski K.	— 106
Kostrzewski I.	459 472	Kwiatkowski M.	— 550
Koszucki Seb.	— 57		
Koszuński —	— 561		
Koszutski St.	37, 55,	L.	
Kotowski Paweł	— 808		
Kotzebue —	— 805	L. M D.	— 804
Kożuchowski St.	— 153	L. P. (Ludw. Plater)	435
Kraiewski M.	— 774	Labbe J.	— 637
z Krakowa Bernat	313	Łabęcki Ad.	— 492
Kraśński Ad.	— 100	Łabęcki Ant.	288, 293
Kraśński I. —	— 631	Laboureur (Laburer)	753
Krasnodębski K.	— 25	Łachowski Seb.,	— 578
Kromer 630, 687, 689, 700		Lacroix Ob. Lakroa	
703, 173, 715, 746		Łączyński —	— 276
Krowicki M.	— 512	Ładowski M.	172 686
Krug —	— 651	Ładowski Remig.	419 652
Krumłowski I.	— 384	656	
Krupczyński	— 582	Ładowski X.	— 62
Krupiński Ię.	459, 461	Lafonten —	— 463
Krusiński I.	— 473	Lakomb —	— 791
Krusiński T. —	773 788	Lakroa —	70 354
Krygier Oswald	— 313	la Lande —	— 428
Krysiński D.	79, 435	Langhaus Ch.	— 578
Krzystanowicz St.	222, 693	Langius J. —	— 235
Krzywkowski	— 105	Łapinski B. —	— 581
Kuczborski W.	— 541	Łaszcz M. —	— 313
Kulesza I. A.	488, 552	Łasicki I.	689, 692, 693
Kulikowski I.	— 604	Łaski Jan. —	— 130
Künhold (Kinhold)		Łaski Jan. —	477 511
Gotl. —	— 232	Lasocki St.	— 372
Kurcyusz —	— 462	Lasteyries. —	— 432
Kurcyusz Ruf.	— 787	Łaszan —	— 463
Kuropatnicki E.	— 673	Laszynski I.	— 276
Kurtiwron —	— 379	Latosz Jan. —	— 311
Kurtzbach H.	— 560	Laube, S. G. —	— 292
Kuszewicz J. K.	— 565	Lauber K. —	— 67
Kuszewicz P.	— 217	Lauterbach S. F.	486 732
Kuszewski I.	— 173	Lauxmin Z.	— 596
Kutasiński Iarosz Ob.		Lelewel J. —	662 743
Ieziński Fr.		Lemken Ad.	— 678
Kwiatkiewicz I.	481, 482	Lemka J. —	— 73

		strona			strona
Magier A. —	—	438	Mayerberg A.	641	701
Magier W. —	—	655	Mazarini Jul.	—	69
Maggi A. —	—	629	Mecburg —	—	651
May Jan —	—	678	Męciszewski Kasp.	—	250
Maichrowicz Szym.	—	802	Meder H. B.	—	229
Maiewski W.	288.	685	Mędrzecki Ad.	—	120
le Maire. —	—	651	Meister I. B.	—	228
Makartney —	—	657	Meister I. C. F.	—	123
Makier —	—	607	Mela Pomp. —	—	627
Makowski S.	—	26	Melanchton Fil.	—	540
Makulski F.	—	101	Melchior z Mościska	—	23
Małachowski H.	—	782	Meltzer A. H.	—	433
Małachowski P.	—	674	Meninski Fr.	—	599
Małecki —	—	250	Mersye (Mercier)	—	803
Maleszewski Piotr.	—	349	Metzburg Ob. Mecburg	—	—
Malinowski —	—	293	Meydynger I. N.	—	619
Malte -Brun (Maltbrę)	—	742	Miączyński I.	112 260	291
Mamczyński S.	—	258	437	—	—
Manugiewicz I.	654	776	Miaskowski A.	—	25
Marcin z Olkusza	304	307	Micanus Steph.	—	20
Marcin z Urzędowa	—	396	Michał Wrocławianin	—	297
Marcinowski A.	65 437	808	Micheles	652	800
Marinius Fr.	—	89	Michelis Jak. Fel.	—	470
Markiewicz A.	36,	54	Michelo —	—	693
Markiewicz I.	255,	256	Micinski M. S.	—	89
Markiewicz O.	—	387	Micler Waw.	455,	456,
Markiewicz Rom.	—	657	640, 700, 767	—	—
Markowski R.	—	378	Micuta —	—	31
Markwart I.	—	604	Miechowita Maciej	—	628
Marliani X. —	—	45	687 700 713	—	—
Marres —	—	351	Międzyboski Ięd.	—	545
Martinus Gallus	701	704	Mieroszewski Jan.	—	420
Martinus Polonus	—	787	Mierzwiński Bon.	—	660
Marycki S. —	—	55	Mignot X. —	—	793
Marzenado	70	76	Mikołaj z Mościska	—	23
Massuet —	731	732	Mikołajewski D.	526,	544
Massyion —	—	582	Mikosza —	—	654
Mateusz Cholewa	—	705	Milesiusz Aug. R.	—	222
Matthiol —	—	394	Millot —	—	803
Matuszewic I.	—	487	Minocki F. —	—	262
Maxym Walerius	—	787	Mirowski Iędrz.	—	371
Maxymilian X.	—	579	Mischkowski G.	—	132

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
Ogerius Kar. —	638	700	Pachołowiecki Stan. — 625
Ohilewicz Pach.	—	548	Paciorkowski St. — 275
Okolski Szym.	483,	665	Painvin (Pęwę) — 615
Oleǳki Fr. —	—	618	de St. Palay (de Sę Pale)
z Olkusza Mar.	304	307	363
Olof Efraim	—	507	Pałczewski P. — 56
Olszewski M.	—	808	Paliurus Paw. — 526
Olszowski A.	—	756	Pandectarius — 396
Omicieński J.	—	39	Paprocki Bart. 663 786
Opaliński Łuk.	41	700	Paprocki Fr. 364 771 800
Opolski Ant.	112	489	Partenay — 763
Oraczewski P.	—	104	Pastorius Joach. 730 754
Orchowski —	—	781	Paszkowski M. 705 718
Orsacius Grzeg.	—	512	Patte — 468
Orsety —	—	781	Pauler F. — 733
Orzechowski P. B. —	—	249	Pauli G. — 512
Orzechowski St. 79	689	696	Paulian — 342
746			Paulin ob. Wiązkiewicz
Orzelski J. —	—	372	Paweł z Woynyczy 212
Osiński Al. —	63	619	Pazowski Józ. — 580
Osiński J. H. 378,	416,	429	Pedemontan A. 393, 452
Osiński Lud.	—	289	Pękański W. 289, 678
Ossoliński J. M.	—	48	Pentkowski — 248
Ossowski —	—	111	Perkowicz Tom. — 573
Ostrowski Kaz.	—	28	Perzyna Lud. — 465
Ostrowski P.	—	430	Pestalozzi H. — 65
Ostrowski Teod. 175,	241		Petterson D. — 182
245, 491			Petrycy J. J. 41, 57, 244,
Ostrorog Anioł —	—	566	452, 750
Otrembus Jan —	—	552	Petrycy Seb. — 39
Oxensztym —	—	45	Petrykowski — 77
Oziembłowska Aniela	579		Pfeffel — 768
			Phalinurus — 391
			Phalimirus — 391
			Piasecki P. 258, 752, 787
			Piaskowski M. J. — 102
			Piątkowski A. 436, 473
			Pickler — 259
			Piekarski B. 136, 437
			Piekarski Chr. — 74
			Pieknorzecki J. — 322
			Pietraszkiewicz A. 473
P. Obacz Pinabel.			
P. —	—	802	
P. A. G. —	—	75	
P. R. A. —	—	437	
P. Vi. Wę. —	—	89	
Pachaly F. W. —	—	772	

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
Roszkowski A. F.	— 69	Sakowicz Kas.	314 546
Rościszewski W.	312 545	Salchow U. K.	— 472
Rositzius Zyg.	697, 701 709	Saltszewicz W. I.	645
Rosolecki Łuk.	— 568	Salustyusz —	— 792
Rostan.	— — 338	Samuel z Lublina	— 373
Rostowski St.	— 489	Samuel X. ob. Wysocki	—
Roszfuko —	— 54	Sander H. —	420, 430
Roth-Scholtz F.	— 369	Sandyusz C.	— 485
Rousseau ob. Russo	—	Sannig B.	— 486
Royzius P. —	246, 247	z Sanoka Grzegorz	6
Rożański —	462, 466	Sapecki Cypr.	— 566
Rozwadowski A. —	52	Sapieha Alex.	350 660
Rubinkowski I. K.	764 765	Sapieha I. F.	668 789
Rudawski L. I.	262, 767	Sapieha Lew	— 177
Rudnicki Ad.	— 474	Sarnicki St.	142, 634, 696
Ruliere —	— 780	700 720	
Rumi —	— 651	du Sault (So)	— 579
Russo J. J.	35, 92, 99	Schardus Sim.	— 689
Rutkowski A.	— 240	Scharfenberg Mik.	— 495
Rychlewicz —	— 582	Schedel H.	627 687, 700
Rychłowski Fr.	— 563	Schedel Mik.	— 153
Rydzewski W.	577 578	Scheidemantel H. B.	199
Ryszkowski F. X.	462, 468	Scheidemantel I. I.	199
Rzączyński G.	407 666	Scheidt Fr. (Szeit)	383
Rzeczycki —	— 269	Scherer I. B.	— 775
Rzepnicki Fr.	— 790	Schifordegher (Szyforde-	
Rzewuski A. W.	— 100	ger) 119	
Rzewuski Sew.	— 100	Schlichthorst —	722
Rzewuski Wacł.	— 621	Schlichting —	— 546
		Schlitz —	— 782

S.

S. I. F. K. M. S. W. O.		Schlötzer ob. Szlecer	
105		Schmid F. A.	608 737
S. R. S. C. R. P. W. K.		Schneyder I. G.	— 350
I. K. M. 91.		Schneyder I. A.	588
S. Walenty —	467 658	Schomannus I.	— 512
Sachs Ian —	— 89	Schot A. —	— 230
Sacranus —	— 396	Schräder (Szreder) I. H.	266
de Sacrobosco Joan.	303	Schröckh ob. Szrek.	
Saige (Seż) —	— 70	Schroter A.	688, 700
		Schultz I.	— 226 759
		Schultz P. G.	— 231

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
Schultz I. H.	— 266	Skrzynecki R.	— 555
Schütz Kasp.	— 266	Sławieński St.	— 252
Scotus —	— 784	Sławiński Aug.	— 348
Scuminovius T.	— 249	Sławosz A. G.	— 551
Scupula Waw.	— 588	Sleszkowski S.	112, 450
Szaniecki Stef.	28, 58	Słoniński Fr.	— 64
Szerbicz Paw.	151, 214	Słoński M.	— 174
Sędziwoy M.	— 369	Słotwiński Fel.	— 36
Seklucyan I.	— 503	Słowacki Piotr	— 310
Sendivogius ob.	Sędziwoy	a Słupia Grzegorz	709
Seneka —	— 47	Smalcysz W.	— 521
Settegast —	— 436	Smiglecki M.	— 239
Seume I. G. —	— 778	Smith Ad. —	— 78
Severus Sulp.	— 70	Smogolecki M.	— 254
Sey —	— 79	Smoliński —	— 582
Seydel —	— 118	Śniadecki Jan	344 659
Seż (Seige) —	— 70	Śniadecki Jędrzéz	— 385
Shamotulinus Gr.	— 289	Sobieski Jak. —	62, 732
Siarczyński A. —	— 170	Socinus Faust —	— 546
Siarczyński Fr.	653, 656,	Sokołowski Ł.	— 603
798		Sokołowski Seraf.	— 169
Siebeneycher I.	— 426	Sokołowski Stan.	— 253
Siemek Kasp.	— 73	Solander —	— 658
Siemienowicz K.	— 369	Soliniak — —	91, 733
Sienicki —	— 92	Solski Stan.	— 335
Siemieński Jan	— 633	Sołtyk M. 63, 102, 104,	587
Sieniński Paw.	— 239	Sołtyk Stan.	— 378
Siennik Mar.	— 394	Sommersberg —	— 697
Sierakowski Seb.	— 353	Sosnowska Kat.	— 429
Sierakowski Wac.	64, 384	Sosnowska Lud.	— 429
Siewert F. G.	— 268	Sotzman —	— 651
Sieyes Em. —	— 77	Spe Fr. —	— 271
Sikrański A.	— 547	Spiczyński H.	— 393
Siruć Bern.	— 801	Spielman Jak.	— 384
Skaradkiewicz Patr.	— 338	Sprengel —	— 657
Skarga P. —	478, 544	Stankar F. —	— 512
Skoczynski P.	— 570	Starowolski S. 88, 248	256
Skorulski A. —	29, 377	359, 485, 638, 700.	
Skorupski I. M.	— 107	Stasic St. 94, 95, 111,	383
Skrzetuski Kai.	52, 794	421, 659 781	
Skrzetuski W.	235, 794,	Statoryusz P.	— 512
798		Staunton —	— 657

	strona		strona
Stawiarski Ig.	71, 282, 291, 292 662	Symonowicz R.	— 422
Stawski Alb.	— 567	Syreniusz (Syreński) S.	396
Stefanek	— 391	Syreński	— 396
Stefazyusz I. K.	— 620	Syxtus	— 449
Steidele R. I.	— 459	Sz... ob. Sch...	—
Steiner Ch. T.	237, 242, 243, 250, 267	Szadkowski P.	— 348
Steinwehr W. B.	232 767	Szamotołulski G.	251, 269
Stella Er.	687 700, 713	Szamotołulski M.	— 303
Stephanides M.	— 253	Szaniawski J. K.	32, 96, 781
Stęplowski Kaz.	29, 579	Szaniawski X.	286, 293, 588
Stern	— 101	Szarfenberger M.	— 496
Sterk	— 458	Szaster A.	— 466
Steynheyser I. B.	— 768	Szczaniecki St.	28, 58
Sthrutius	— 444	z Szczebreszyna Woyciech	539
z Stobnicy Jan	— 17, 37	Szczurowski Tymot.	259
Stolterfoth G.	— 736	Szembek Fr.	322, 568
Strepori v. Strepus	784	Szembek K. A. J.	569
Stroynowski H.	35, 76	Szembek P.	— 250
Stroynowski Wal.	435	Szemberg Th.	— 750
Strubicz M.	— 357	Szesterfeld	— 50
Strumiński W.	— 426	Szlecer L. (Schlötzer)	78, 710, 729, 738
Strus	— 444	Szmalcysz W.	— 521
Strut J.	— 444	Szrek	— 808
Strytter	— 710	Sztreyt	— 651
Strykowski M.	632, 700, 702, 718	Szttrytter	— 653, 710
Strzębski M.	— 700, 784	Szumski Tom.	109, 469, 620
Stylla Ad.	— 598	Szwarc J. L.	— 108
Sulikowski J. D.	715, 753	Szweykowski W.	— 65
Surowiecki W.	65, 108, 109, 111	Szybiński D.	603, 652, 793
Swiatkowski M.	— 59	Szymański St.	462, 656, 791
Święcicki And.	638, 700	Szymkiewicz J.	— 468
Święcicki Kon.	— 34	Szymon z Gincburga	309
Święcicki Tom.	— 782	Szymon z Łowicza	390, 441
Swiniarski Ad.	— 307	Szyrma A.	— 565
Switkowski P.	— 348	Szyszkowski M.	— 553
Sygoniusz K.	— 591, 631		
Sylwiusz Eneas	— 627		
Symon J. K.	429, 435		

T.

Tański I.	—	776
Tarnowski Jan	—	358
Tarnowski I. A.	—	59
Tarnowski Stan.	—	802
Teszycki M.	—	132
Tęgoborski W.	—	774
Teleżyński L.	—	25
Tektander Józ.	—	226
Tende Kasp.	—	226
Teofrast	—	50
Tepper	—	237
Tertulianus Aquilius	—	89
Textor	—	651
Theer Albr.	—	432
Thenandus	—	512
Theobolius Ad.	—	38
Thomas	—	804
Thorner Mik.	—	273
Tielke	—	365
Tołoczko Ad.	—	61
Tołoczko Jo.	—	554
Tomicki Tom.	—	563
Toński Jan	—	323
Tornai D.	—	276
Toryanus I. K.	—	276
Torzewski I.	—	336
Tött	—	655
Trębicki Ant.	—	157
Trecy K.	—	560
Trędel Jerzy	—	531
Tressan	—	769
Treter Błaz.	—	750
Treter Tom.	643,	747
Troc M. A.	—	601
Trommsdorf	388,	470
Truskolawski Ed.	—	60
Trzeciński A.	46, 384,	604
Trzeciński A.	141, 424,	512
Tschepins Ob. Czepius	—	—

Tucholczyk ob. Cervus

Tukalski M.	—	169
Tuławski J.	—	307
Tulibowski A.	—	255
Turner Sam.	—	658
Turpin de Crissé	—	364
Turski W.	78, 107,	807
Tylkowski Wajc.	26,	324,
	374, 428	
Tyssot	459,	368,
	614	
Tyszkiewicz Lud.	—	365

U.

U. M. W. R.	—	555
Ubermanowicz Seb.	—	577
Uffan Diego	—	360
z Ulisbony Marek	—	486
Umiastowski P.	—	449
z Urzędowa Marcin	—	396
Ustrzycki And.	—	340

V.

Vaczlavowicz	—	268
Valerianus Magnus	24,	373
Vergerus	—	539
Verus Lucius	—	274
Vicat P. R.	—	466
Viomenil	—	781
Vitellio	—	296
Vitelius Erasm	—	689
Vitrelinus	—	512
Volanus And.	221,	543,
	664	
Voltaire ob. Wolter	—	—
Vosgien K.	—	653

W.

W. K.	—	467
W. S.	—	422

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
W. S. ob. Surowiecki		Wencel —	33, 34
Wacławowicz J. O.	268	Werbusz Kaz.	— 619
Wadyanus J.	— 627	Werde Jan	— 224
Waga T. 172, 276, 738,	800	Werner F.	— 472
Wagner D. E.	— 735	Wernsdorff G.	— 267
Wągrowski M.	— 292	Werpechowski S.	— 102
Wailly —	— 614	Wertot —	789, 790
Walch C. W. F.	— 489	Weys —	— 63
Walenty z Lublina	442	Weyssenhoff I.	— 676
Walenty S.	— 467	Winkiewicz P.	566, 567
Waleski T.	— 62	Wichert M. I.	— 554
Walkiewicz W.	— 585	Więckowski I.	— 586
Walpurger Jan	— 586	Wielądko W.	430, 673
Walsuzewicz T.	— 49	Wielewieyski Stef.	568
Wandelaincourt (Wan-		Wielhorski I.	— 92
delekur)	— 617	Wieruszowski K.	— 667
Wapowski B.	714, 725,	Wierzbowic A.	— 28
727		Wiesiołowski K.	— 616
Wargocki A.	643, 787	Wilburg A.	— 473
Warszewicki K.	693, 715,	Willichius Josse	390, 700
785		Wilson —	— 656
Warszycki Wa.	— 672	z Winioli Jakob	— 350
Wasilewski —	— 801	Winkler K.	— 614
Wąsowski —	— 325	Wiśniewski A.	611, 733,
Wassenbergius E.	751,	790	
752		Wiśniewski Winc.	355
Watt I.	— 627	Wit. . Jan	— 94
Wazgird M.	— 470,	Witoszyński Ig.	— 46
806		Witwicki St.	195, 582
Wedelicki P.	— 440	Witykind —	— 709
Wędrychowski L.	284	Włyński Z. A.	82, 83
Wegecyusz F.	— 771	Wodzyński	— 781
Węgierski And.	551, 485	Woide K. G.	— 612
Węgierski Tom.	— 526	Woida K.	— 777
Węgierski Woyc.	484,	Wolnéy —	71, 657
553		Wolski Adam	— 372
Węgleński Jo.	— 339	Wolśki Jan	— 372
Wegner —	— 265	Wolstein I. B.	— 472
Węgrzecki St.	78, 108,	Wolter 46, 47, 49, 68,	382
109		Wolzogenius	— 546
Weichart T.	— 461	Woyciech z Brudzewa	300
Weickmann I. G.	— 235	Woyc. z Szczebreszyna	539

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
Woyda K. — —	778	Z.	
Woyniewicz W. 469,	470	Ząbkowicz — —	244
z Woyunczy Paweł	212	Zabłocki — —	77
Woytyński Jan —	107	z Zaborowa Jakob	131
Wróblewski K. —	655	Zaborowski Ign.	348
Wrocławianin Mich.	297	Zaborowski Stan. —	221
Wuiek Jak. 501, 534,	557	Zacharkiewicz —	293
Wybicki Józ. 53, 64,	93,	Zacharyaszewicz G.	50
162, 617, 659		Zaciusz S. — —	512
Wyczechowski On.	297	Zagorski Szym. —	275
Wyganowski A. —	487	Zalasowski M. 228,	241,
Wygonowski W. —	801	257.	
Wyrwicz K. 646, 719,	791	Zaleski M. — —	776
Wysocki Sam. 572,	576	Załuski A. C. 90,	234, 761
Wyszkowski —	801	766	
Wyszyński Waler.	572	Załuski I. A. 172,	234, 257,
		435, 732	
		Załuski Łuk. —	23
		Zaluziański Ad. —	399
		Zamoyski A. 161,	186
		Zamoyski Jan —	591
		Zamoyski Stefan —	595
		Zanlis —	62, 63
		Zanoni Rizzi —	648
		Zaremba A. —	636
		z Zarnowca Grzegorz	560,
		561	
		Zasadyus Lud. —	569
		Zawadzki Józef —	661
		Zawadzki Kazim. 90,	759
		Zawadzki Stan. —	323
		Zawadzki Teod. 152,	270,
		323, 426	
		Zdanowicz Mik. —	806
		Zdżański K. —	336
		Zebrowski —	313, 426
		Zehrzydowski Józef	760
		Zech Lud. A. —	230
		Zedzianowski A.	317
		Zeglicki A. K. 172,	575
		Zeiller Mart. 639,	701

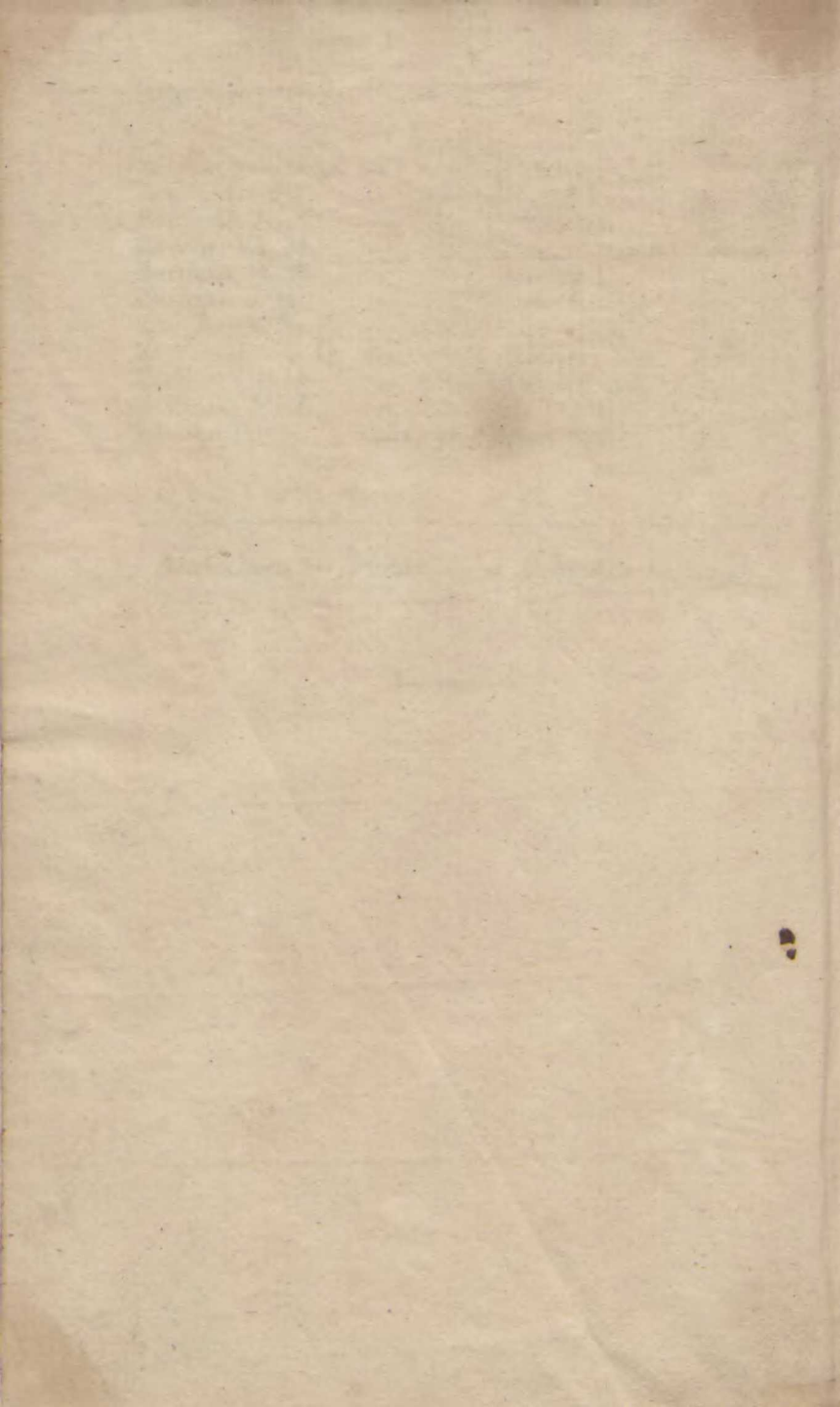
X.

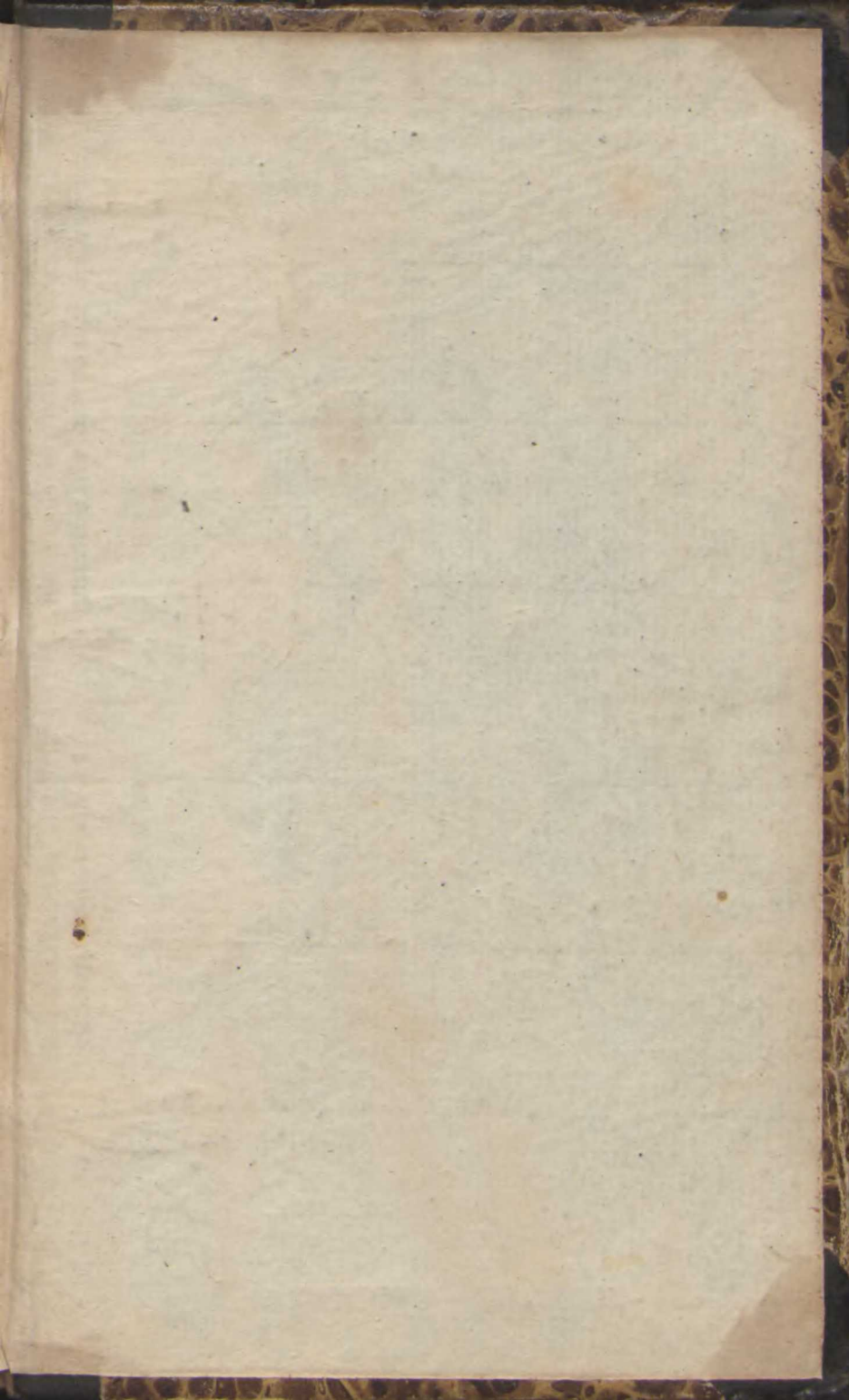
X. A. K. N. P.	507
X. A. M. S. P.	652
X. B. M. S. S. P.	601
X. B. P. K. W. P. i t. d.	
49	
X. F. M. L. S. J. —	458
X. G. — —	353
X. G. — —	659
X. G. — —	807
X. H. Ł. P. (obacz)	Po-
niński Łód)	
X. I. H. B. S. —	488
X. K. — —	806
X. K. H. — —	806
X. K. O. — —	50
X. M. T. S. D. —	51
X. P. K. A. R. S.	802
X. P. R. K. K. K.	582
X. S. — —	660
X. S. od R. Kar. Bo. T. P.	
586.	

	<i>strona</i>		<i>strona</i>
Zelechowski Ben.	— 265	Zołądkiewicz Ber.	— 584
Zenowicz Mik.	— 520	Zółkowski —	— 781
Zepernik K. F.	— 269	Zrzelski Jan	— 569
Zerener G. M.	— 458	Zubert (Joubert)	— 772
Zerneke D. A.	— 267	Zubowski I.	— 45
Zerneke I. H.	— 762	Zuchowski Stef.	— 273
Ziałowski E.	— 660	Zukowski Seb.	— 615
Ziegenhorn C. G.	— 235	Zutkiewski Kar.	575, 582
Zieleniewicki I.	— 756	Zydowski Ad.	— 270
Zieliński M. Z.	— 551	Zylli (Gilli)	— 65
Znosko Jan	31, 78	Zyzani Stef.	— 561

Drukowano w Warszawie w Drukarni Rządowej.

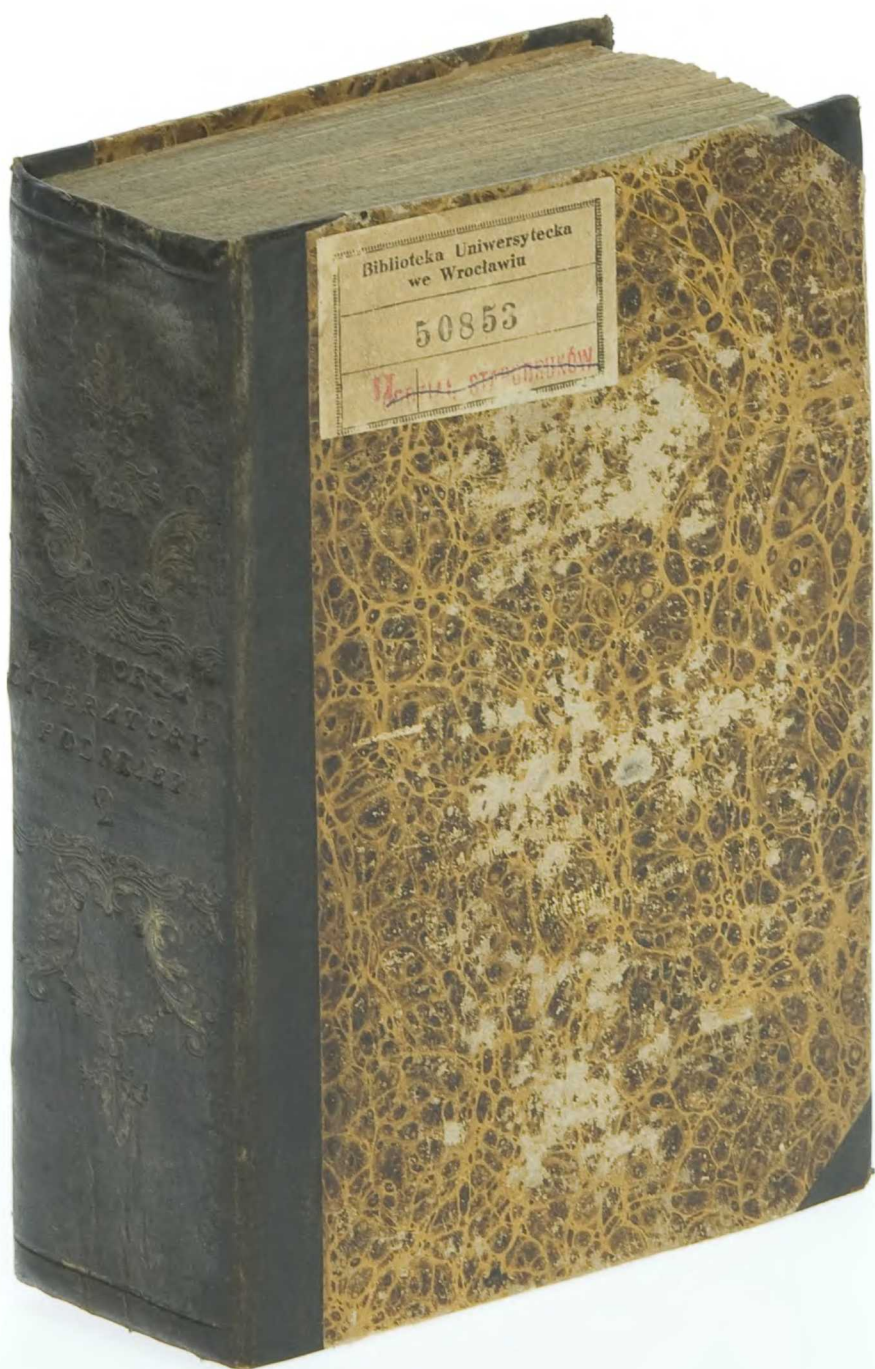

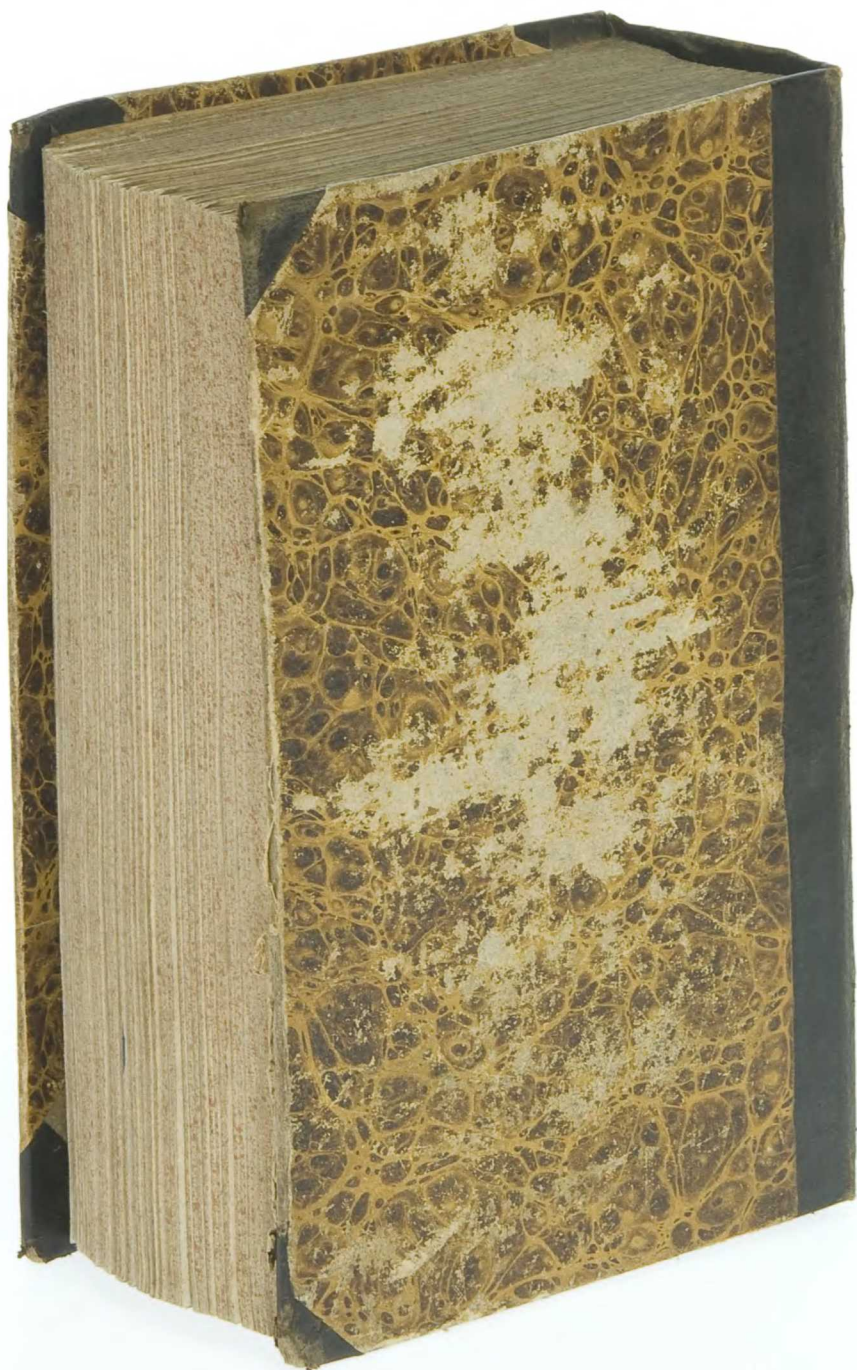

Biblioteka Uniwersytecka
we Wrocławiu

50853

~~Wschodni Słowianie~~

HISTORIA
LITERATURY
POLSKIEY

2

